

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1831.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1831.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1831.

BOEKBESCHOUWING.

De uitzigten op het toekomend leven, vóór en na Jezus verschijning op aarde, naar den Bijbel. Door A. NOORDBERGH, *Leeraar bij de Evang. Luthersche Gemeente te Weesp.* Te *Amsterdam*, bij G. J. A. Beijerinck. 1829. *In gr. 8vo. XX en 303 bl.* *f* 2-90.

Wat aanleiding tot dit schrijven gaf, berigt de Schrijver in de Voorrede. Slechts tot eigene oefening wilde hij onderzoek doen naar *de begrippen en verwachtingen, welke de Israëliten in de vroegere eeuwen, vóór de tijden van het Christendom, aangaande 's menschen toestand na den dood mogten gehad hebben.* Hij las te dien einde opzettelijk eenige schriften des O. V. De uitkomst was voor hemzelven zoo *verrassend*, dat hij tot het uitgeven meende te moeten besluiten. Om nu een meer volledig geheel te leveren, begreep hij, er een overzigt van de leer aangaande het toekomende leven, *zoo als we die bij Jezus en zijne Apostelen ontmoeten*, te moeten bijvoegen. Het boek heeft dus twee hoofdafdeelingen, benevens een aanhangsel en bijlagen. Wij danken den Eerw. NOORDBERGH, dat hij de *resultaten* van zijn onderzoek openbaar maakte. Dezelve waren voor ons wel niet zoo bijzonder *verrassend*, als ze, blijkens de Voorrede, voor hemzelven schijnen geweest te zijn: wij hebben ons nooit kunnen vereenigen met hen, die *aan de Vaderen des O. V. begrippen toeschreven, zoo helder, alsof zij in de school van* JEZUS *waren onderwezen geweest*; maar evenmin met anderen, *die hun bijna alle geloof aan een toekomend leven ontzeiden.* Ook hier ligt de waarheid in het midden. Wij zijn het in de hoofdzaak echter geheel eens met den Schrijver, dat vergelijking van onderscheidene plaatsen in de schriften des O. V. ons op toenemende

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1831.

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1831.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1831.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1831.

BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1831.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1831.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1831.

BODLEIANA·BIBLIOTHECA·

BOEKBESCHOUWING.

De uitzigten op het toekomend leven, vóór en na Jezus verschijning op aarde, naar den Bijbel. Door A. NOORDBERGH, *Leeraar bij de Evang. Luthersche Gemeente te Weesp. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1829. *In gr.* 8vo. *XX en* 303 *bl.* *f* 2-90.

Wat aanleiding tot dit schrijven gaf, berigt de Schrijver in de Voorrede. Slechts tot eigene oefening wilde hij onderzoek doen naar *de begrippen en verwachtingen, welke de Israëliten in de vroegere eeuwen, vóór de tijden van het Christendom, aangaande 's menschen toestand na den dood mogten gehad hebben.* Hij las te dien einde opzettelijk eenige schriften des O. V. De uitkomst was voor hemzelven zoo *verrasfend*, dat hij tot het uitgeven meende te moeten besluiten. Om nu een meer volledig geheel te leveren, begreep hij, er een overzigt van de leer aangaande het toekomende leven, *zoo als we die bij Jezus en zijne Apostelen ontmoeten*, te moeten bijvoegen. Het boek heeft dus twee hoofdafdeelingen, benevens een aanhangsel en bijlagen. Wij danken den Eerw. NOORDBERGH, dat hij de *resultaten* van zijn onderzoek openbaar maakte. Dezelve waren voor ons wel niet zoo bijzonder *verrasfend*, als ze, blijkens de Voorrede, voor hemzelven schijnen geweest te zijn: wij hebben ons nooit kunnen vereenigen met hen, die *aan de Vaderen des O. V. begrippen toeschreven, zoo helder, alsof zij in de school van* JEZUS *waren onderwezen geweest*; maar evenmin met anderen, *die hun bijna alle geloof aan een toekomend leven ontzeiden.* Ook hier ligt de waarheid in het midden. Wij zijn het in de hoofdzaak echter geheel eens met den Schrijver, dat vergelijking van onderscheidene plaatsen in de schriften des O. V. ons op toenemende

ontwikkeling der begrippen aangaande het toekomend leven, wijst. Met genoegen lazen wij alzoo dit geleidelijk en oordeelkundig betoog. Eerst wordt, naar tijdsorde, overwogen, wat betrekkelijk het onderwerp in het O. V. voorkomt. Dan volgt een aanhangsel over eenige gezegden in de *Aprocryphe* boeken. De Schrijver drukt zijne meening, aangaande het verschil tusschen Jodendom en Christendom, ten opzigte van de verwachting eens toekomenden levens, aldus uit: *Niet alles kon zich aan het menschelijk verstand op eenmaal medegedeelen; het verschil tusschen het licht, dat de staatw aanbrekende dag verschaft, en het licht, dat wij op den helderen middag genieten, is groot, maar het vloeit toch beide uit dezelfde lichtbron voort.*

Zijn in de heilige boeken der Joden slechts hier en daar sporen te vinden van eene verwachting, die ook de ruwste volken hebben, in de oorkonden des Christendoms daarentegen is voortduring na den dood hoofdzaak, waarop alles betrekking heeft. *De Christelijke Godsdienst*, merkt de Schrijver te regt aan, *kan volstrekt niet begrepen worden, ten zij men aan eene hoogere bestemming van den mensch, dan alleen voor deze aarde, denke.* Over de Christelijke leer van *levensherstelling* en *opstanding* zegt de Eerw. NOORDBERGH een en ander, waarmede wij zeer wel kunnen instemmen. Het zeggen van BONNET, dat het Evangelie *niet zoo zeer de onsterfelijkheid der ziel, als wel de onsterfelijkheid van den mensch* leert, is hier gepastelijk aangehaald. Men zou echter kunnen vragen, of de Schrijver zelf dit genoeg heeft onder het oog gehouden bij zijne redeneringen over *de opstanding des ligchaams*, wanneer hij bl. 168 zich beroept op Joan. V: 28 env., en daar aldus zich uitdrukt: *Kan men dit zeggen op de ziel betrekkelijk maken, die toch, naar* JEZUS *uitspraak, niet sterft, en dus in hare redelijke werkzaamheden na den dood blijft voortgaan?* Wij kunnen ons het toekomend leven niet wel anders voorstellen, dan onder beelden, die van het tegenwoor-

dige ontleend zijn, zoo als *slapen*, *ontwaken*, *opstaan*; gelijk ook vervolgens wordt aangemerkt door den Heer NOORDBEEKOH, waar hij handelt over den *zielslaap*, en tegen dit gevoelen van sommigen der vroegere Godgeleerden zich verklaart. Wat echter, op grond van Matth. X: 28, wordt beweerd, is, naar onze gedachten, geen afdoend bewijs, dat de ziel niet kan *slapen*, en dat gevolgelijk Joan. V: 28 de *opstanding des ligchaams* moet bedoeld zijn. JEZUS wilde Matth. X: 28 zijne Leerlingen bemoedigen door de herinnering, dat de magt van geweldenaren zich bepaalt tot het aardsche leven en niet verder zich uitstrekt. Meer kan men bezwaarlijk uit dezen tekst afleiden. Wij zouden dan ook niet zoo stellig met den Schrijver (bl. 205) durven beweren, dat er *voor onzen geest, bij de scheiding van het ligchaam, geen stilstand in deszelfs vrije werkzaamheden te verwachten is.* Wel stemmen wij toe, *dat er, door de slaking van de banden der zinnelijkheid, voor de ziel slechts eene verandering in de wijze van haar bestaan ontstaat, en dat zij nu in eene voor haar geheel nieuwe wereldorde treedt, waardoor zij niet meer in staat is, langs die wegen, en volgens die wetten, welke zij hier moest volgen, op deze stoffelijke wereld werkzaam te zijn* (bl. 206); doch hierin ligt geen bewijs, dat de ziel *onmiddellijk* na den dood des ligchaams voortgaat met die *vrijere werkzaamheden.* Wij meenen het voor niet zoo geheel onwaarschijnlijk te mogen houden, dat er bij het sterven en daarop volgend leven iets zal plaats hebben, dat eenigermate gelijkt naar hetgeen elken avond bij het inslapen en elken morgen bij het ontwaken ons gebeurt. Wij verliezen de bewustheid en bekomen die weder, maar weten het eigenlijk punt van dien overgang niet. Doch in de Heilige Schrift wordt niet op dergelijke vragen geantwoord. Wij moeten dus uit enkele gezegden niet te veel willen afleiden, maar ons aan de hoofdzaak houden: *De mensch sterft; hij zal echter na den dood leven zonder einde, en gelukkig of ongelukkig zijn, naar*

mate van zijn gedrag op aarde. Voorts zouden wij den kundigen Schrijver wel in bedenking willen geven, of hij bij zijne verklaring der gelijkenis van *den rijken man en* LAZARUS genoeg acht heeft geslagen op de *klove* (vs. 26). Dat het bewijs, uit het *opheffen der oogen* (vs. 23) ontleend, niet veel afdoet, schijnt hij zelf gevoeld te hebben. Gaarne stemmen wij toe, wat § 9 gezegd wordt, dat *de hoop op wederzien in de eeuwigheid gegrond is in de leer van* JEZUS *en de verwachting zijner Apostelen*, offchoon de H. Schrijvers nergens opzettelijk dit punt behandelen.

Het boek is niet zoo zeer voor geleerden, als wel tot algemeene stichting geschreven. Alwie voor verstand en hart voedsel verlangt, zal hetzelve met genoegen en wezenlijk nut lezen. De Bijlagen, schoon niet allen even belangrijk, geven aanleiding tot verder nadenken. Wat, Bijl. III en IV, over de Engelen en met name over MICHAËL wordt gezegd, is nog niet zoo duidelijk. Beter beviel ons, Bijl. V, de opvatting van 1 Kor. XV: 32, in dien zin, dat PAULUS zijne ontkoming uit groot gevaar zou hebben willen aanduiden. Belangrijke aanmerkingen komen hier voor. Minder waarde heeft, naar ons oordeel, Bijl. VI, over het *niet treuren, gelijk anderen, die geene hoop hebben.* (1 Thesf. IV: 13.) Wij laten gelden, wat de Schrijver aangaande het *treuren bij verlies van dierbare afgestorvenen* zegt; maar, kan men het weenen van JEZUS bij het graf van zijnen vriend LAZARUS hier wel als bewijs aanvoeren? Weende dan de Heiland, omdat LAZARUS gestorven was? Of moet men aan andere aandoeningen denken, die eenen traan in zijn oog deden wellen? Eenigen der omstanders schreven het aan droefheid toe, blijkens vs. 36; maar de mensch kan immers ook weenen van vreugde. JEZUS was diep getroffen door de blijken van hartelijke genegenheid bij de treurende zusters en derzelver deelnemende vrienden. De Evangelist geeft, vs. 33, eenen wenk, dat wij hier aan zoodanige oorzaak te denken hebben: *Toen* JEZUS

haar zag weenen, en de Joden (zag) weenen, die met haar gekomen waren, werd Hij zeer bewogen in den geest en ontroerd in zichzelven. De Hoogl. VAN DER PALM heeft, in de noot, deze aanmerking: *Het was mede-gevoel, hooge menschelijkheid, die deze innerlijke ontroering in* JEZUS *verwekte. Dit was een schouwspel, waardig, dat ook de ziel van* JEZUS *er door bewogen wierd. Tot nog toe had* JEZUS *zijne aandoeningen bedwongen; nu zwollen tranen in zijne oogen, en het Goddelijk gevoel, dat Hij vreugd uit droefheid ging scheppen, had voorzeker ook aandeel aan die tranen.*

Wat eindelijk den stijl aangaat, dezelve bezit duidelijkheid — een hoofdvereischte — is over het geheel vloeijend en bondig. Aan sommige uitdrukkingen bemerkt men, dat de *Luthersche* Predikant zeer gemeenzaam is met de Hoogduitsche taal. *Germanismen* zijn: *zich* (elkander) *wedervinden, doch* in den zin van *toch, aanzigten* (het Hoogd. *ansichten*, Nederd. beschouwing, of wijze van zien), *onbevangen* (onbevooroordeeld, zonder vooringenomenheid), *wij zien ons* (elkander) *weder, grel, grelle* (scherpe, afstekende, afzigtige) *kleuren.* Voor *onafgebroken nacht* zouden wij liever zeggen *gedurigen nacht*, en *stoffelijk hulsel* in plaats van *stoffelijke hulle.* Wij willen echter door het aanwijzen van deze kleine onnaauwkeurigheden niets op de waarde des boeks afdingen. Een Register wijst de aangehaalde of opgehelderde Schriftuurplaatsen aan.

Opwekking, om in dezen gevaarlijken tijd op God te vertrouwen. Eene Leerrede over Habakuk III: 17, 18. *Door* P. HOFSTEDE DE GROOT, *Hoogleeraar te Groningen. (Uitgegeven ten voordeele des Vaderlands.) Tweede Druk. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1830. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl. f* :- 25.

Leerrede ter vertroosting en opwekking der ware Vrien-

den van het Vaderland. *Door* D^R^. SERRURIER, *Predikant der Waalsche Gemeente te Dordrecht. Te Dordrecht*, *bij* Blussé en van Braam. 1830. *In gr. 8vo*, 29 *Bl. f* : - 40.

Wij danken den jeugdigen Hoogleeraar, dat hij deze *Opwekking tot vertrouwen op God* heeft in het licht gegeven. Een tweede druk bewijst, dat dezelve door velen met graagte wordt gelezen. Moge hier dan ook al *niets nieuws of weinig bekends te vinden zijn*, gelijk de bekwame Prediker in het korte Voorberigt aanmerkt, het is een woord op zijn' tijd: en behoeven wij wel meer tot lof van deze eenvoudige, maar hartelijke en doeltreffende Leerrede te zeggen? Na den tekst toegelicht te hebben, wekt de Spreker zijne hoorders op, om *in dezen gevaarlijken tijd op God te vertrouwen.* Hij bepaalt hen te dien einde bij drie punten: I. *Voor welk gevaar zijn wij bekommerd?* II. *Welk vertrouwen behooren wij te koesteren?* III. *Waarom mogen wij dit vertrouwen koesteren?* Liet ons bestek het toe, gaarne zouden wij een gedeelte afschrijven. Doch men koope, en leze het geheel, en worde bemoedigd door vertrouwen op God! Leerredenen als deze, met belangstelling gehoord en gelezen, zullen, onder den zegen van boven, iets goeds uitwerken — dit gelooven, dit vertrouwen wij, al blijft ook vooreerst de toekomst nog duister voor ons.

Op denzelfden dag en ter bereiking van hetzelfde doel hield de *Dordsche* Predikant SERRURIER eene Leerrede over Jerem. XIV : 22^b^., alwaar men, volgens de vertaling van VAN DER PALM, leest: *Op U wachten wij; want Gij alleen doet dit alles!* Het onderwerp is ook hier *vertrouwen op God.* Dat *God alles doet*, poogt de Spreker uit *Rede*, *Natuur* en *Godsdienst* te bewijzen. In plaats van *Godsdienst* zouden wij liever de *Openbaring* of de *Heilige Schrift* genoemd hebben; want de inhoud van deze wordt immers bedoeld. Ook ware op het geheele plan der preek en op de bewerking van enkele deelen nog wel iets aan te merken; maar wij nemen *tijd*

en *doel* in aanmerking. Het geheel ademt een' goeden geest. Wij kunnen echter niet nalaten, den Eerw. SERRURIER opmerkzaam op het volgende te maken. Bl. 19 staat: *Wij weten, dat de woeste driften in de hand van God dikwijls een middel zijn van* (tot) *inkeer en berouw, en dat er soms misdaden gepleegd moeten* (?) *worden, om eene bekeering te bewerken, die bij de onverschilligheid van een half godsdienstig hart' welligt onmogelijk was geworden.* Wij vatten wel, wat hier de Prediker bedoelt; maar geven in bedenking, of misschien ook deze of gene der hoorders de woorden zou kunnen misduiden en kwalijk toepassen. Hetzelfde zij gezegd van eene uitdrukking op bl. 21: *Hij* (God) *is de eerste oorzaak der gebeurtenissen, die thans plaats hebben.* Op bl. 25 lezen wij: *De verwoestingen, die aangeregt worden, de rampen, die zich verspreiden ten nadeele van ons volksgeluk, hebben geen' anderen oorsprong* (,) *dan de God- en menschonteerende inzigten van eenige weinige ellendelingen.* Gaarne onderschrijven wij voorts, wat SERRURIER van het *vertrouwen op God* zegt: *De tegenwoordige gebeurtenissen zijn nutteloos, zoo zij niet tot nadenken brengen. Mogt ieder zich herinneren, dat beproevingen, dat rampen, van welken aard ook, nimmer zonder doel zijn, en dus niet onverschillig voor hem kunnen wezen! Indien hij opregtelijk belang stelt in het land zijner geboorte, indien het lot, dat hetzelve treft, zijne gevoeligheid gaande maakt, indien hij zoo veel mogelijk medewerkt, om de geschondene regten van zijn Vaderland te handhaven, dan voorzeker vertrouwt hij op God, omdat hij dan gebruik maakt van de middelen, die God hem geeft,* enz.

Het Vaderland, en onze verpligting in den tegenwoordigen nood. Leerrede over Hand. XXVII: 44b. Door N. SWART. *Te Amsterdam, voor rekening van* Brest van Kempen. 1830. *In gr. 8vo.* 22 *Bl.* *f* :-40.

Moed en kracht, werkdadig betoond, bij vertrouwen op God; het éénig, maar zeker middel tot redding des Vaderlands. Of Leerrede over 1 *Sam. XIV:* 6. *Door* A. J. BERKHOUT, *Predikant te Zaandijk.* (*Uitgegeven ten voordeele des Vaderlands.*) *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1830. *In gr.* 8*vo.* 22 *Bl.* *f*:-30.

Opwekking tot vertrouwen op God, onder de omstandigheden, in welke het Vaderland verkeert. Of Leerrede over 2 *Chron. XIII:* 18*b*. *Door* C. D. CANNE, *Predikant te Castricum en Heemskerk.* (*Uitgegeven ten voordeele des Vaderlands.*) *Te Amsterdam, bij* W. Brave, Jun. 1830. *In gr.* 8*vo.* 31 *Bl.* *f*:-40.

Ja, zoo is het, gelijk de Eerw. SWART te regt aanmerkt — elk Christenleeraar gevoelt zich gedrongen, om dezer dagen *naar de behoefte des tijds* tot zijne hoorders te spreken; nogtans verheugen wij ons, dat hij aan het vereerend aanzoek des uitgevers wel gehoor heeft willen geven. Moge de Prediker zelf een gering gevoelen van dit zijn werk hebben, het verdient althans in de tegenwoordige omstandigheden door velen gelezen te worden. Ieder, die belang stelt in het Vaderland, vindt hier belangrijke wenken. Van den tekst heeft SWART een allezins gepast gebruik gemaakt, om onzen toestand voor te stellen onder het beeld van een schip, dat op zee door storm beloopen wordt en in gevaar van vergaan verkeert, zoodat de schepelingen ten laatste naauwelijks behouden aan land komen. *Veel hangt daarbij van het Hoofd, veel ook van de overige manschap af.* Het onderwerp, uit dit oogpunt beschouwd, is bijzonder rijk in leering. Naar ons oordeel slaagde de Remonstrantsche Leeraar bijzonder gelukkig in het voorstellen der pligten, die wij thans tot redding van het dierbaarste te vervullen hebben. Plaatsgebrek verbiedt ons, breedvoeriger te zijn in de aankondiging. Dit weinige zij alzoo genoeg ter aanprijzing.

Dat ieder doe, wat hij kan; zoo is er hoop, *dat wij behouden aan land komen.*

Ook de Leerrede van Ds. BERKHOUT ademt denzelfden milden geest van warme vaderlandsliefde, gepaard met godsdienstig vertrouwen. Wij lazen dezelve met veel genoegen. Meermalen hoorden wij zeggen, dat de opstandelingen ons in aantal overtreffen, en wij, zonder vreemde hulp, ons tegen hen niet zouden kunnen verdedigen; met die kleingeloovigen konden wij ons nooit vereenigen, doch onderschrijven gaarne, wat BERKHOUT predikte: „Maar er is een moed, die boven alles gaat, en die ons in den hoogsten nood tienduizenden niet vreezen doet; en dat is de moed en geestkracht, die de Godsdienst schenkt. Waar geene Godsdienst in het hart woont, daar is men bij het minste onheil klein en zwak, bevreesd en lafhartig; of waar men al moed heeft, daar is het wilde moed en onbesuisde woede, die in dolle drift los en onberaden handelt, en noodeloos het leven waagt; maar de Godsdienst vormt *helden*, helden *inderdaad*, die met kloek beleid en vasten moed alles trotseren. Waar het oog op God geslagen is, daar doet men stappen, die de wereld *dwaasheid* noemt; maar zij weet niet, hoe *zedelijke* kracht vooral den menschelijken arm wapent." — Doch wij mogen niet meer afschrijven.

Met geen ander oogmerk heeft de Eerw. CANNE deze *Opwekking* uitgesproken en uitgegeven. Zijne behandeling is meer geschiedkundig. Na den tekst kortelijk toegelicht te heben, handelt hij I. over de gronden, welke wij *Nederlanders* hebben, om op God ons vertrouwen te stellen, spreekt II. over de eigenschappen van dit vertrouwen, en wijst III. op de weldadige vruchten van hetzelve. Onder I. wordt de Spaansche dwingelandij hier te lande vermeld, doch min naauwkeurig gezegd, dat onze voorvaderen *tachtig jaren onder het ijzeren juk van Spanjes overheersching waren.* Voorts zouden wij liever hebben, dat namen, als DE POTTER en TIELEMANS, DE CELLES en DE STASSART, niet op den predikstoel genoemd werden. Ook is het alleen van beide eerstgenoemden waar, dat zij *wettig uit hun land*

gebannene oproerpredikers en zamenzweerders zijn. En of *zij vroeger reeds den dood verdiend hadden* — hierover past het den Christenleeraar niet, op den kansel zoo beslissende uitspraak te doen. — Voor het overige bevat de Leerrede veel goeds, en zal, des twijfelen wij niet, met belangstelling gehoord zijn. Moge de lezing nu verder ook, onder Gods zegen, strekken, om vertrouwen te bevorderen, dat met inspanning van alle krachten gepaard gaat! Dan toch hebben wij grond, om te hopen, dat *de kinderen van Nederland*, gelijk CANNE het uitdrukt, *magtig zullen worden, omdat zij alzoo op den Heer, hunner Vaderen God, gesteund hebben.*

Oproeping tot den Strijd. In eene Leerrede over Deut. XX: 1—4. Door A. R. RUTGERS, *Predikant bij de Hervormde Gemeente, te Lent, over Nijmegen. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1830. *In gr. 8vo. 26 Bl. f* :- 40.

Bij de menigvuldigheid van stukken, ter gelegenheid van den tegenwoordigen toestand des Lands verschijnende, kan men moeijelijk bij allen, inzonderheid op eens, en lang, stilstaan. Dit stukje van den Heer RUTGERS, zoo gansch en al gelegenheidsstuk, en bij al de haast, ter vervaardiging vereischt, zoo gelukkig in de keuze van den tekst, zoo wèl beredeneerd en goed gesteld, mag echter niet blijven liggen. Het werd voorgedragen bij de afkondiging van des Konings oproeping ten strijde, en betoogt, I. dat de oorlog in sommige gevallen geoorloofd is, II. dat God den uitslag van den oorlog regelt, III. dat Hij den oorlog ten voordeele van de goede zaak doet uitvallen. Eene nette uitvoering prijst het preekje te meer aan.

Feestrede op het derde Eeuwgetijde der Overlevering der Augsburgsche Geloofsbelijdenis, plegtig gevierd door de Evangelisch-Luthersche Gemeente in 's Gravenhage,

27 *Junij* 1830. *Door* J. C. LOMAN, *Predikant bij bovengemelde Gemeente.* (*Uitgegeven ten voordeele der Armen.*) *In 's Gravenhage, bij* de Erven J. Thierry en C. Menfing en Zoon. 1830. *In gr. 8vo. VIII en 32 bl. f:* 40.

Bij gelegenheid van het op den titel gemelde Feest viel aan den Eerw. LOMAN de leiding te beurt der Godsdienstoefening, welke bijzonder aan eene buitengewone en luisterrijke, met het gewigt van den gedenkdag overeenstemmende, feestviering toegewijd was. Naar aanleiding van den tekst, 1 Kor. III: 11, die hier slechts motto is, hetgeen door de bijzondere gelegenheid, bij welke de Redenaar dezelve bezigt, genoegzaam verontschuldigd wordt, toont hij aan: „*waarom de gebeurtenis, aan* „*welker gedachtenis het Feest is toegewijd, en die vóór* „*driehonderd jaren zulk een' geweldigen indruk achter-* „*liet en behield, nog zoo openlijk, nog zoo dankbaar* „*wordt herdacht.* En hebben wij grond voor zulk eene her- „denking, *met welke gewaarwordingen, met welke voor-* „*nemens behooren wij dan dit Feest te vieren?*" In het *eerste* deel wordt de gebeurtenis, tot welker herinnering het Feest bestemd is, verhaald, en voorgesteld als rijk in gewigtige en heilzame gevolgen. *Vervolgens* wekt de Redenaar, in de voorstelling der gewaarwordingen en voornemens, met welke het Feest behoort gevierd te worden, op tot dank aan God, vertrouwen en moed voor de toekomst, tot den toeleg om te staan naar vordering in Godsdienstige verlichting en Christelijke deugd. Mogt ook des Schrijvers Redevoering, als kerkelijke Leerrede beschouwd, nog wel het een en ander te wenschen overlaten, als tusschenspraak, ter afwisseling van hetgeen Toon- en Zangkunst moesten leveren, is dezelve doelmatig; terwijl ook de door den Schrijver voor het Feest vervaardigde Gezangen, hier op derzelver plaats, van tijd tot tijd tusschen de verschillende deelen der rede ingevoegd, doen blijken, met hoe veel gemak hij, hetgeen zijn onderwerp vereischt, in gebonden stijl voorstelt.

M. J. GHELIUS: *het Decoctum* ZITTMANNI, *en deszelfs aanwending bij de verouderde Venusziekte en andere ongesteldheden, in vergelijking gebragt met de voornaamste geneeswijzen, tegen deze ziekten aanbevolen. Uit het Hoogduitsch vertaald door* A. VAN ERPECUM, *Heelmeester, enz. enz. te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* S. de Grebber. 1829. *In gr. 8vo. VIII en 72 bl. f* 1-:

Hoe vele veranderingen de behandeling der Venusziekte in vroegere en latere dagen ondergaan hebbe, is ieder deskundige bekend. Daar derzelver genezing, naar gelange zij verouderd en door herhaalde kwikkuren verergerd is, te moeijelijker wordt, zoo heeft het niet ontbroken aan proefnemingen, om langs een' anderen weg te slagen. Vielen dezelve gelukkig uit, dan werd het nieuwe middel gewoonlijk, als een onfeilbaar *arcanum*, hoog opgevijzeld, en de breede lijst der *antisyphilitica* met hetzelve vergroot. Onder deze *arcana* behoort ook het *decoctum* ZITTMANNI, waarover dit stukje handelt. Het is overgenomen uit de *Heidelberger Klinische Annalen*, en vertaald door den volijverigen Amsterdamschen Heelmeester VAN ERPECUM, die, begrijpende, dat gezegd *decoctum* onder velen zijner kunstgenooten niet naar deszelfs waarde gekend was, besloot, de kennis daarvan door zijne vertaling meer algemeen te maken. Hij besloot daartoe te eerder, dewijl het vertaalde stukje, ingevolge eener proefondervindelijke kennis, ook eene vergelijkende beschouwing van de voornaamste methoden bevat, die tegen dezelfde kwalen kunnen worden aangewend. Deze laatsten zijn: de *Rob antisyphilitique* van LAFFECTEUR, de drank van VIGAROUX, het *Pollinsche* afkooksel, de drank van *Sarsaparille* volgens SAINTE MARIE, de insmeringen met kwik met de hongerkuur verbonden, en de groote kwikkuur volgens WEINHOLD. Men verdeelt ze in twee klassen, naar dat men de

kwik al of niet als hoofdmiddel beschouwen moet. Tot de laatsten rekent men den *Rob* van LAFFECTEUR, welke het eerst, met de daarbij noodige dieet, beschreven wordt. Deze heeft vele gunstige getuigenissen voor zich, waarbij zich ook de Heer GHELIUS voegt; tevens echter aanmerkende, dat de hooge prijs van denzelven deze behandeling altijd zeer bezwaarlijk zal maken.

Met den *Rob* heeft, in wijze van aanwending, de drank van VIGAROUX eenige overeenkomst, hoewel dezelve, volgens den Schrijver, met minder gunstig gevolg was toegediend. Hetzelfde verzekert hij ook van het *Pollinsche* afkooksel. Het gebruik van den geconcentreerden drank van *Sarsaparille*, waarin de behandeling van SAINTE MARIE bestaat, is niet voor alle magen of beurzen geschikt. De insmeringen met kwik (*smeerkuur*) verdedigt de Schrijver tegen de meerendeels ongegronde tegenwerpingen van NEUMANN, en hij bevestigt derzelver nut door een paar waarnemingen van volkomene herstelling van zeer verouderde, hardnekkige toevallen van *syphilis*, welke doodelijk schenen te zullen worden, en aan alle dusverre aangewende middelen aanhoudend weêrstand geboden hadden. WEINHOLD's kwikkuur met *Calomel*, in groote giften, voldeed den Schrijver minder, om hare werking of op de speekselklieren, of op de maag en het darmkanaal. Het *Zittmansche decoctum*, voor het eerst in de eerste helft der vorige eeuw aangewend, geraakte daarna bijna in vergetelheid, tot dat de Heer GHELIUS op de heilzame uitwerking van hetzelve anderen wederom opmerkzaam gemaakt heeft, na deszelfs goede gevolgen in de Militaire Hospitalen van het Groothertogdom Baden te hebben waargenomen. De bereiding van dit afkooksel, of liever van het *decoctum forte* en *tenue*, beide zeer zamengesteld, als bevattende het eerste *Sarsaparille*, *Alum. saccharat.*, *Merc. dulc.*, *Cinnab. antimon.*, *fol. Senn.*, *Rad. liquir.*, *sem. Anisi* en *Foenic.*, het tweede het *residuum* van hetzelve, met bijvoeging van *Sarsapar.*, *C. Citr.*, *Cinnam.*, *Cardamom.*, *R. liquir.*, benevens het gevorderd *regime*, worden opgegeven, deszelfs uitwerksel

en de gevallen, in welke het heilzaam bevonden is, aangeduid; deszelfs krachten scheikundig en praktisch uitgevorscht, de plaats, die het onder de antivenerische geneesmiddelen inneemt, aangewezen, en eindelijk deszelfs voordeelen met die van de overige geneesmethoden vergeleken. De Schrijver noemt de navolgende: de algemeene nuttigheid; de gelukkige aanwending, zelfs zonder het voorafgaand gebruik van kwik; de voordeelige en spoedige uitwerking tegen kwikziekte; den minder nadeeligen invloed op het gestel; de veilige herhaling of langdurige voortzetting der kuur; derzelver eenvoudigheid, gemakkelijkheid, zekerheid, onkostbaarheid; derzelver nut ook bij ziekten, die niet van *syphilitischen* aard zijn. Tot staving van dat alles, deelt de Schrijver nog een zevental der belangrijkste waarnemingen uit zijne praktijk mede, die ongetwijfeld veel moeten toebrengen, om het goed getuigenis, aangaande het groot vermogen van dezen drank op gevallen van zeer ingewortelde Venusziekte, te ondersteunen.

Naardien bij en onder de toediening van het afkooksel eene strenge dieet bevolen wordt, is het zeker, dat veel van de goede uitwerkselen op rekening daarvan gesteld moeten worden.

Als men daarbij in 't oog houdt, dat hetzelve een krachtig ontlastmiddel is, dat het vaak ruim zweet verwekt, dan kan het niet bevreemden, dat er zoo groote invloed op woekerende zweren, huiduitslagen, beengebreken enz. van gezien wordt. Dat het evenwel den lijder niet zou aantasten, dat het deszelfs gestel niet zou verzwakken, daarvan moeten wij het tegendeel, door ondervinding geleerd, staande houden; even min kunnen wij toegeven, dat er bijna geene tegenaanwijzingen tegen bestaan, zoo zeldzaam wederinstortingen van zouden te vreezen zijn.

Het *decoctum* ZITTMANNI is en blijft altijd een proefmiddel, dat, zonder groote voorzigtigheid gebezigd zijnde, groot kwaad kan stichten, en men kan op dit, gelijk op alle middelen van die soort, het gezegde van

onzen BOERHAAVE toepassen: *abstine si methodum nescis.*

Over het schrijven van de Geschiedenis der Nederlanden. Door Mr. HUGO BEIJERMAN. *'s Gravenhage, ter Landsdrukkerij.* 1830. *In gr. 8vo. VIII en 92 bl. f* 1-60.

Proeve over de zamenstelling eener algemeene Nederlandsche Geschiedenis, naar aanleiding van 's Konings besluit van 23 Dec. 1826. Door Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER. *'s Gravenhage.* 1830. *In gr. 8vo. X en 176 bl. f* 1-40.

Bijdragen tot de bewerking van de Geschiedenis der Nederlanden. Door H. J. ROIJAARDS, *Dr. en Hoogleeraar der Godgeleerdheid te Utrecht. 's Gravenhage.* 1830. *In gr. 8vo. XIV en 137 bl. f* 1-20.

Vier jaren zijn er nog niet verloopen, sedert de welwillendste aller Koningen, *tot aankweeking van vaderlandsliefde, bevordering van burgerdeugd en instandhouding van het nationale karakter,* middelen beraamde, om eene *op echte bescheiden gegronde* Geschiedenis der *Nederlanden*, tot alle de gewesten van dit Rijk betrekkelijk, te bekomen, en daartoe zoo wel hulp als belooningen aanbood. In die gelukkige, vreedzame tijden bleef 's Konings roepstem ook niet zonder gevolg. Een veertigtal Verhandelingen, onder welke zich echter slechts vijf, volgens het oordeel der Commissie, als boven de anderen uitstekende deden kennen, toonde, hoe velen in deze Geschiedenis belang stellen. Doch alle deze vijf stukken zijn uit de Noordelijke Gewesten. In de Zuidelijke schijnt of geene opgewektheid, of geene behoorlijke bekwaamheid tot het vervaardigen eener zoodanige schets te hebben bestaan. Nogtans zijn alle vier de Verhandelingen, die wij hebben mogen zien, (de vijfde van den kundigen

Substitut-Archivarius DE JONGE is nog niet gedrukt) in de blijkbare onderstelling eener blijvende *vereeniging der Nederlanden* in één Rijk ontworpen. En wie kon zich toen iets anders voorstellen? Bewees niet reeds dit Koninklijk besluit, waarin het nietige Namen en het geestelijke Domein *Luik* zoo min werden uitgesloten als het groote sche *Holland*, welks Graven zich reeds in de dertiende Eeuw met Koningen gelijkstelden, en welks burgers daarna twee fiere Koningrijken te gelijk durfden tarten, — bewees dit besluit niet reeds genoegzaam de *gelijke* zorge des Konings voor alle zijne onderdanen, ook in hetgeen den volksroem en de herinneringen betreft? En in hoe vele andere opzigten is dit niet getoond! Zoo men aan eenzijdigheid denken mogt, zou dezelve gewis meer ten voordeele van *België*, dan van de oude Republiek zijn aan den dag gelegd.

Doch wat spreken wij van hetgeen geweest *is*! De tijd, waarin dit besluit werd genomen, en welks voortduring alle de Schrijvers vooronderstellen, ligt reeds zoo goed als eene halve Eeuw achter ons. Drie maanden waren genoegzaam, om die verandering te bewerken, om ons als uit een' zoeten droom te doen ontwaken. Wij zien het volk, dat wij als broeders achtten, omdat het de geliefde aangenomene kinderen onzes besten Konings waren; het volk, waarin wij vermaak schepten, de naneven van hen te zien, die eens met onze Vaderen tegen *Spanje* gestreden hadden, — dit volk zien wij op eens, als door een' tooverslag, in eene horde verraders, roovers, brandstichters en moordenaars veranderd, welke, vervuld met dolzinnigen haat tegen alwat *Hollandsch* is, ja tegen de taal en zeden hunner Vaderen, *Fransche* galeiboeven en landloopers inroept, om hunne welgestelde burgers uit te zuigen; in eene horde, die, volgens het razendste van alle hunne razende dagbladen, *thans eenen zelfmoord begaat*, door, als wilde dieren, op zijne eigene fabrijken en meesterstukken van nijverheid aan te vallen. Het is een éénig verschijnsel in de Wereldgeschiedenis: eene eensklaps tot volslagene krankzinnigheid vervallene Natie,

die in een paar maanden meer eigene welvaart vernielt, dan zij in eene halve Eeuw zal kunnen herwinnen. Zoo iets kon niemand vooruitzien, hoe donker hem ook de gevolgen der zoogenaamde *Unie* mogten voorkomen. Te minder konden dit de bekroonde Schrijvers der schetsen van de *Algemeene Geschiedenis der Nederlanden*, daar hunne opstellen nog in dat jaar (1827) geschreven werden, toen, vóór het Concordaat, eene ten minste schijnbaar volkomene verstandhouding tusschen 's Konings bestuur en dit gedeelte zijner onderdanen bestond; toen de *zich noemende* liberale partij Hem ten hemel toe verhief, en de Geestelijkheid ten minste zweeg. Toen was het althans geoorloofd, eene ineensmelting van de beide deelen des Rijks te *hopen*; en uit dit oogpunt moet men dan ook deze geschriften beschouwen. Nergens komt het gezegde van Mevr. DE STAEL meer te pas, dan hier: *Il faut juger les écrits d'après leur date.* Wij zeggen dit slechts, omdat sommigen onzer Lezeren het misschien zeer ontijdig mogten keuren, over bekroonde geschriften te handelen, die *de innige vereeniging aller Nederlanden* onderstellen, en dus omtrent de *Geschiedenis van dat geheel* regelen opgeven.

De Verhandeling van den Veteraan onzer Letterkunde, SCHELTEMA, hebben wij vroeger beoordeeld. Hij is de éénige der vier geweest, die de Geschiedenis van *België geheel* van die der Republiek heeft willen afzonderen, als had hij een voorgevoel gehad van de op handen zijnde afscheiding. De drie overige Verhandelingen, van welke wij thans verslag moeten geven, zijn alle voortreffelijk, doch onderscheiden zich, onzes inziens, elk door bijzondere verdiensten. BEIJERMAN is vol oorspronkelijke denkbeelden; zijn geschrift (het kortste van allen) toont een' man vol geest en scherpzinnigheid; hij is niet ontbloot van de echte luim en dien onderhoudenden stijl, welke ons in hem, zoo hij zelf handen aan 't werk sloeg, een' *populairen* Geschiedschrijver zou doen vinden: maar hij is tevens onvolledig in de uiteenzetting van zijn plan, vooral ten aanzien van de

manier, om de *oude* Geschiedenis der onderscheidene Gewesten te behandelen. GROEN munt uit door eenen *klassischen* stijl, en door de wijze, waarop hij de oude Geschiedenis wenscht behandeld te zien. ROIJAARDS is uitstekend door de volledigheid en naauwkeurigheid van zijn plan; misschien is hij dit wel *te veel*; hij versnippert de Geschiedenis te zeer in *Rubrieken:* doch hij is de eenige der drie, welke zich ten stelligste tegen de *gezamenlijke* behandeling van *Noord-* en *Zuid-Nederland* na 1579 verklaart, als strijdig met de *historische waarheid*, met eene *pragmatische behandeling*, en met het *belang der beide gedeelten;* hij is de eenige, die een *voorgevoel* heeft gehad van de scheiding (bl. 53). GROEN en BEIJERMAN schijnen daarvan hoegenaamd geen denkbeeld te hebben gekoesterd.

Allen eischen zij veel, zeer veel van den Historieschrijver, vooral ROIJAARDS, maar die ook geene aanspraak maakt op eenen post, welke dat *Ideaal* ten minste eenigzins zou moeten verwezenlijken; ook gevoelt hij zoo zeer de onwaarschijnlijkheid, dat één persoon aan alle zijne eischen zal kunnen voldoen, dat hij voorslaat, om aan te stellen (behalve den *Archivarius* des Rijks) eenen *Jaarboekschrijver* voor de *nieuwste* Geschiedenis, eenen *Geschiedschrijver des Rijks*, (welke post misschien nog wel in verscheidene, voor de *oude* en *nieuwe* Geschiedenis, voor de *Zuidelijke* en *Noordelijke* Gewesten, zou kunnen worden gesmaldeeld) eenen *Letterkundigen* en *Kerkelijken* Geschiedschrijver, en *gewestelijke* of *stedelijke Archivarii*, of Geschiedschrijvers, die te zamen eene jaarlijksche bijeenkomst zouden moeten houden. BEIJERMAN heeft daaromtrent een ander ontwerp. Hij wil eenen *Jaarboekschrijver* aanstellen, doch den prijs voor de eigenlijke *Geschiedenis*, de jaarwedde van den waren *Historieschrijver*, laten oploopen, en als belooning geven aan hem, die na 12 of 15 jaren de beste *geheel uitgewerkte* Geschiedenis der *Nederlanden* zal hebben geleverd, op de wijze gelijk de tienjarige prijzen onder NAPOLEON. De Jaarboek-

ſchrijver (hij, die het beste plan heeft ingezonden, en daarvoor met den *titel* van Geſchiedſchrijver is vereerd) mag mededingen. Doch hoe, zoo hij nu den prijs *niet* ontvangt? Zal hij dan den *naam*, een ander de *daad* hebben? Zal hij met den tegenwoordigen Koning van *Sakſen* gelijkſtaan, dien men ook uit barmhartigheid den titel van Koning gelaten, doch een' ander tot zijnen, zoo 't heet, *Mederegent* heeft aangeſteld, hoewel deze alle magt uitſluitend bezit? Welk eene houding zou dan die Geſchiedſchrijver in naam tegenover den *waren* Geſchiedſchrijver hebben, die echter dezen naam niet zou dragen? Doch hoe kan één man (zelfs de Jaarboeken niet medegerekend) het geheele werk doen? De Heer BEIJERMAN antwoordt: *hij bepale zich tot de hoofdzaken*, die, in *elk* Gewest, voor de gansche *Nederlandſche* Natie van belang zijn; hij mag vooral bij de latere, onbelangrijke Geſchiedenis van *België* kort zijn, en zijn gansche arbeid kan in 7 of 8 gewone boekdeelen in 8vo. worden vervat. — De Heer GROEN ſchijnt ook minder zwarigheden te vinden in het bewerken van den *ganſchen* arbeid door éénen man; hij ſtelt dit zelfs als vereischte (bl. 168, 169); maar hij wil, dat men den Geſchiedſchrijver, door raadgevingen, door inlichtingen, door de uitgave van nog ongekende bronnen, door bijſtaan van Archiven, te hulp kome. Nogtans eischt ook *hij* zoo veel van den Geſchiedſchrijver, (hij zegt zelf, dat men *een' meer dan duizendjarigen leeftijd noodig zou hebben, om de bronnen te lezen*) dat het ons hoogst bezwaarlijk zou voorkomen, iemand te vinden, die zulk een *Ideaal* kon bereiken, en wij dus den raad der Commisſie, om *geenen* Geſchiedſchrijver aan te ſtellen, zeer verſtandig vinden, zelfs al maakten de omſtandigheden de zaak thans niet volſtrekt ondoenlijk.

Wij zullen nu de beide *ſchetſen* der Geſchiedenis van de Heeren GROEN en ROIJAARDS met elkander vergelijken. — De Heer BEIJERMAN heeft het overtollig geacht er eene te geven, waardoor zijn opſtel aanmerkelijk korter geworden is, dan dat van een der beide andere Schrij-

vers. Na uitstekend te hebben aangetoond, dat het werk eene *Geschiedenis* moet zijn, (waarbij men dan de talrijke hulpmiddelen opgeeft, daartoe vereischt, en de vele bronnen, waaruit geput moet worden) eene *algemeene* Geschiedenis der *Nederlanden*, (de Geschiedenis *van* het *Volk*, hetwelk de Schrijver als ééne Natie beschouwt, [te *Namen* en *Luik* dezelfde, als in *Vriesland* en *Holland*?] en eene Geschiedenis *voor* het *Volk*, niet stroef, afgetrokken en dor geleerd, maar onderhoudend en *populair*) gaat de Heer GROEN over tot de verdeeling in Tijdperken. I. *Oude Geschiedenis* tot 1579. Dit laatste tijdstip komt ons, als rustpunt tusschen de oude en nieuwe Geschiedenis, minder gelukkig voor. Beter waren daartoe, volgens WAGENAAR, de afstand van KAREL V aan FILIPS II geweest, wanneer, met eene nieuwe Regering, ook eene nieuwe staatkunde en nieuwe partijen ontstaan, dan een verbond, te midden van het barnen eens oorlogs, te midden van de krachtigste werking der wederzijdsche Hoofden (FILIPS, ORANJE, PARMA, AERSCHOT) gesloten, en waaraan zich, hetgeen men te veel uit het oog verliest, ook *Braband* en *Vlaanderen* wel vijf jaren lang *hebben gehouden*. De overgave van *Antwerpen* in 1585 zou ons dan nog beter als tijdverdeeling voorkomen; want toen verloor de nieuwe Staat het Zuiden geheel, en werd, uit nood en weigering aller Vorsten om de Regering te aanvaarden, eene Republiek. Doch gaan wij verder.

Het eerste Tijdperk, door den Schrijver vastgesteld, loopt tot op het ontstaan der *erfelijke leenen*, en wordt weder in twee Afdeelingen gesplitst, vóór en na de Volksverhuizing in de vijfde Eeuw. Omtrent de eerste Afdeeling is de Schrijver kort; meer verlangt hij voor de tweede. — Uitgebreid is zijn tweede Tijdperk, tot op het Huis van *Bourgondië*. Hier is hij met reden verlegen, daar de Geschiedenis *geene eenheid* aanbiedt. Zal men gewest voor gewest afzonderlijk behandelen? Dit geeft, door de veelvuldige onderlinge betrekkingen, tot eindelooze en vermoeijende herhalingen

aanleiding. Zal men alles tot één verhaal brengen? Dit zal verwarring veroorzaken. Schrander is het middel, door onzen Schrijver uitgedacht tot vermijding van beide die klippen. Het is, de Geschiedenis der Gewesten in *onderscheidene groepen* te behandelen, zoo als van 1) *Braband* met *Limburg*, *Antwerpen*, *Mechelen* en *Luik*; 2) *Vlaanderen*, *Artois* en *Henegouwen* (tot 1299); 3) *Holland*, *Zeeland*, *Vriesland* en *Henegouwen* (na 1299); 4) *Utrecht* met de onderhoorige Gewesten, *Overijssel*, *Drenthe* en *Groningerland*; 5) *Gelderland* met *Zutphen*; 6) *Luxemburg* en *Namen*. Nog altijd, echter, blijft bij ons de bedenking heerschen, hoe ook bij deze waarlijk zeer natuurlijke groepering de herhaling b. v. der veelvuldige oorlogen tusschen *Vlaanderen* en *Holland*, tusschen *Holland* en *Utrecht* kan worden vermeden. De zaak blijft altijd moeijelijk, en eenheid in dien *Chaos* te brengen eene taak, die ons naauwelijks uitvoerbaar schijnt.

Deze zwarigheden verdwijnen grootelijks, wanneer wij de *Nederlanden* onder de *Bourgondische* Regering beschouwen. Hier is dadelijk eenheid. De Schrijver wil twee rustpunten nemen, den dood van MARIA van *Bourgondië*, en den afstand van KAREL V. Wij zeiden reeds, dat dit laatste ons geschikt voorkwam, om de *geheele* oude Geschiedenis te besluiten. Het eerste tijdstip zou, naar ons inzien, gelukkiger kunnen vervangen worden door *den dood van* KAREL DEN STOUTEN. Nu toch wordt de binnenlandsche rust door burgertwisten vervangen, die bijkans onafgebroken tot het vertrek van MAXIMILIAAN, vijftien jaren lang, voortduren. Het is de woeling der, lang weêrhoudene, nu uit den band gesprongene partijschappen en *demokratische* beginselen. — Onder FILIPS DEN GOEDEN en KAREL DEN STOUTEN, daarentegen, heerschte, over 't algemeen, rust binnenslands.

Voor de *nieuwe Geschiedenis* (II) wil onze Schrijver *België* en de Republiek afzonderlijk hebben behandeld, doch slechts tijdvak voor tijdvak. Hij smaldeelt namelijk

die Geschiedenis, na eene fraaije inleiding, in *drie* Tijdperken. Het *eerste*, den *Spaanschen* Oorlog, splitst hij weder in drie Afdeelingen; *vóór*, *gedurende* en *na* het Bestand. (Hoe zal hij echter in de eerste buiten de Geschiedenis van *Zuid-Nederland* blijven?) Het *tweede* Tijdperk loopt tot den *Utrechtschen* Vrede, en omvat de hevige Oorlogen met *Engeland* en *Frankrijk*. Dit is een zeer gelukkig gekozen tijdperk; het splitst zich weder natuurlijk in twee Afdeelingen: 1. de twisten met WILLEM II en daardoor gevolgde Stadhouderlooze Regering; 2. de Stadhouderlijke Regering van WILLEM III, die hij in *Hollands* grootste gevaar op zich nam, en de nog geheel in zijnen geest gevoerde *Successie*-oorlog, die *Hollands* oorlogsroem ten top voerde. Het *derde* Tijdperk bevat eerst de vreedzame tijden der achttiende Eeuw in twee Afdeelingen, vóór en na den Vrede te *Aken*, en dan ten derde de *revolutionaire* tijden van 1781 tot 1815. Aan het slot van elke dier Afdeelingen, die ook zeer goed voor *België* passen, worden dan kortelijk de lotgevallen ook van dat land vermeld, doorgaans (zie bl. 132) *tooneel, slagtoffer* en *prijs der worsteling van Europa*.

Wij gaan thans tot de opgave der verdeeling van de Verhandeling van Prof. ROIJAARDS over. Ook zijne eischen aan den Geschiedschrijver zijn niet gering. Hij wil, dat dezelve *uit de echte bronnen geput*, *kritisch* en *pragmatisch*, dat zij die van *het Volk* zij. Men verbinde plaatsbeschrijving en de geheele Geschiedenis van het overig *Europa* daarmede. Men verplaatse zich telkens in den geest van ieder Tijdperk, en beschouwe de gebeurtenissen uit dat oogpunt. Veel komt er aan op de keuze van *Tijdperken*. De verdeeling bij *Eeuwen*, bij *den dood van groote mannen*, bij *vredesverdragen* enz. is ongeschikt. Men moet die plaatsen, waar het Volk eene *wezenlijke verandering* ondergaat. Doch zulke wezenlijke veranderingen laten zich (enkele groote gebeurtenissen, b. v. de *Hervorming*, uitgezonderd) niet bij vaste jaargetallen bepalen; zij zijn het werk van den tijd. *Europa* onderging b. v. de grootste verandering

door de ontdekking van *Amerika* (1492), vooral door de vermindering der geldswaarde; maar daarom gaf de *ontdekking* van *Amerika* niet dadelijk aanleiding tot die verandering: eerst met de ontdekking der mijnen van *Potosi* in 1545, en der *Mexicaansche* mijnwerken van *Guanaxuato* in 1556, begon die vermindering, door het verhoogen aller prijzen, zeer merkbaar te worden. En nogtans was het eerst in het midden der zeventiende Eeuw, dat de prijzen eenigzins tot staan kwamen, en het geld eenen vasten standaard verkreeg, viermalen hooger dan vóór de ontdekking. Van wanneer zal men dus ook de *erfelijkheid der groote leenen*, van wanneer den *invloed van den burgerstand*, die zoo gewigtige tijdstippen in de Geschiedenis van het hedendaagsche *Europa*, dagteekenen? — Hoe *weinig* tijdperken kan men daarenboven stellen, die voor *alle* de *Nederlanden* van belang zijn geweest! Wij kennen er bijkans geene, dan de vereeniging derzelven onder KAREL V, en de verscheidene kort op elkander gevolgde gebeurtenissen onder FILIPS II. Waarom zou men geene *vredesverdragen* als tijdperken aannemen? De overgang uit eenen oorlogs- tot eenen vredestaat is doorgaans eene gewigtige verandering: men denke aan den *Utrechtschen*, aan den *Parijschen* Vrede. Wat schiet er dus, wanneer men dit alles wegneemt, voor den Geschiedschrijver over? De Hoogleeraar schijnt met de zaak verlegen geweest te zijn: want hij zelf komt meermalen op de door hem afgekeurde verdeeling bij Eeuwen terug, (van 500—900, 900—1200, in welke *jaren* toch niets bijzonders is voorgevallen) en wij kunnen niet zien, dat zijne overige tijdperken zich zoo bijzonder van de gewone, in eene scherpe afscheiding naar gewigtige veranderingen, onderscheiden. Het *eerste* Tijdperk loopt van de vroegste tijden tot op de vestiging der *Germaansche* Volken in *Europa* na de Volksverhuizing (tot 500.) Het *tweede*, tot op de inlijving in het *Duitsche* Rijk. (Dit geschiedde *meermalen*, doch voor het laatst *niet* in 900, maar in 925.) Het *derde* Tijdperk bevat de Geschiedenis van daar tot op *de eerste*

der *Diplomatie* zal kunnen ten toon spreiden, en de derde, als Hoogleeraar der Kerkelijke Geschiedenis, ook veel nut kan doen door ontdekkingen voor die van ons Vaderland in 't bijzonder, waartoe het door hem met den *Leydschen* Hoogleeraar KIST aangelegde *Archief* zulk eene schoone gelegenheid biedt. — De aangebodene plannen zullen thans wel geheel vervallen, na de scheiding der beide deelen des Rijks, en nu de ondervinding ons geleerd heeft, dat de *Walen* zoo wel, als de *Brabanders* en *Vlamingen*, van het Oud-*Nederlandsche* karakter geheel verbasterd, en met het *Fransche Revolutie*-gif doortrokken zijn. Met dat alles blijven deze stukken nog altijd gedenkteekenen van de vlijt en de kunde der Schrijvers, van het hooge *Ideaal*, hetwelk men zich thans in *Nederland* van een' Geschiedschrijver vormt, en van zuiveren, levendigen of zelfs *klassischen* stijl.

Séparation de la Hollande et de la Belgique. 22 Oct. 1830. Par M. LE COMTE G. K. VAN HOGENDORP. Amsterdam, chez *Diederichs Frères*. 1830. 8vo. *f* :-75.

De Schutterijen. 18 Oct. 1830. *In gr*. 8*vo*. *f* :-15 c.

Het Krediet. 29 Oct. 1830. *In gr*. 8*vo*. *f* 1-15 *c*.

De Prins van Oranje. 29 Oct. 1830. *In gr*. 8*vo*. *f* :-15 *c*.

De Vrede. 3 *Nov*. 1830. *In gr*. 8*vo*. *f* :-60.

De Koning. 8 *Nov*. 1830. *In gr*. 8*vo*. *f* :-30.

(*Door* GIJSBERT KAREL, GRAVE VAN HOGENDORP. 's *Hage*, *bij* A. Kloots.)

Wederlegging van het Stelsel van den Heere GRAVE G. K. VAN HOGENDORP, *omtrent de Belgische aangelegenheden*. *Door Mr*. S. P. LIPMAN, *Advokaat te Amsterdam*. *Te Amsterdam*, *bij* A. Zweesaardt *en* J. Guykens. 1830. *In gr*. 8*vo*. *f* 1-60.

De Vrede. *Door denzelfden*. *Te Amsterdam*, *bij denzelfden*. 1830. *Met eene Opdragt aan Z. M. den Koning*. *In gr*. 8*vo*. *f* :-75.

Ziedaar eene reeks van belangrijke schriften en tegenschriften omtrent die aangelegenheden, welke thans ieders hoofd en hart bezig houden, zoo wel om het gewigt der zaak op zich zelve, als wegens de dierbare betrekkingen van velen, wier leven daarbij op het spel staat. De naam van den edelen Staatsman, die zich in 1813 aan het hoofd van den heiligen opstand tegen den *Corsicaanschen* tiran en zijne *Fransche* trawanten plaatste, is reeds eene aanbeveling ook voor het geringste, dat uit zijne pen vloeit. Elk dezer stukjes afzonderlijk te beoordeelen, achten wij echter te minder noodzakelijk, omdat zij alle slechts éénen geest ademen en te zamen een goed geheel uitmaken. De Graaf is bekend wegens zijne echt *liberale* begrippen omtrent den Koophandel, en de vrijheid, die deszelfs levensbeginsel uitmaakt. Hij heeft daarvoor in de Staten-Generaal sedert 1817 met mannenmoed gestreden, en is eindelijk slechts van de kampplaats getreden, toen hij zag, dat alle zijne pogingen nutteloos waren, en *Belgiës* invloed toch zegevierde. Van zulk eenen Man zou men eenen toon van verbittering en afkeer tegen *België* mogen verwachten, dien hetzelve in zoo ruime mate verdient. Doch niets minder dan dat! De Graaf somt de zoogenaamde *grieven* der *Belgiërs* in het lange en breede op (*Separation*, p. 8—41) volgens den tekst van het Adres der Stadsregering van *Bergen in Henegouwen* aan den Koning, verzeld van eenen vergoelijkenden *Commentarius*, voornamelijk om aan te toonen, dat vele, zoo niet de meeste dier grieven even zoo wel op *Noord-* als op *Zuid-Nederland* toepasselijk zijn. Doch, indien dit waar zij, indien de *Hollanders* even zoo wel, als de *Belgen* reden hebben tot klagen over die punten, welke zoo breedsprakig worden opgegeven; waarom klagen *zij* dan niet, of ten minste niet dan met bescheidenheid? Ligt hier niet het onderscheid in het *Volkskarakter*? En is het dus wel waar, hetgeen de Graaf beweert, dat de *grieven* zelve de oorzaak van het misnoegen en oproer der *Belgen* zijn, en dat NB. noch aan *Jakobijnen* en de *Fransche* Revolutie, noch aan *Jezuïten*, noch aan Intriganten, maar aan de *hooge belastingen* dat schandelijk oproer moet worden toegeschreven. Maar de Heer Graaf is zekerlijk nog niet zeer lang geleden in *Brussel*, misschien ook wel in *Gent* geweest, en heeft daar kunnen zien, dat *ieder* met ruimte zijn brood kon verdienen; dat de bloei van *België*, dit begunstigde troetelkind der Regering, alle denkbeeld te boven ging. Waarachtig! de werkzame

klasſen waren niet *tot het uiterſte gebragt* (*pousſeés à bout*); zij waren niet *zonder brood*; de belastingen, in *België* zoo onevenredig ligt bij *Holland*, waren niet *ondragelijk*, gelijk door den Heer VAN HOGENDORP op ééne bladzijde gevonden wordt. (*Sépar.* p. 30.) Wij durven het zeggen, dit is eene *lastering* tegen de liberaalſte, en vooral omtrent *België hoog*, *hoog liberale* Regering. Neen! het is juist het tegendeel. Brooddronkenheid, baldadigheid, gevoed door priesterlist, haat tegen *Holland*, zucht om de *Franſchen* na te apen, en het verſpreiden der ſchandelijkſte leugentaal, ten gevolge eener teugellooze drukpers, het gevolg dier *liberale* beginſelen, welke de Graaf zoo zeer voorſtaat, — ziedaar de oorzaken der *Brabandſche* Omwenteling! Indien de *Belgen* in Augustus 1830 *tot het uiterſte gebragt waren en honger leden*, dan *ſtierven* de getrouwe *Hollanders*, wier welvaart uit *Leyden* en *Amſterdam* naar *Verviers*, *Gent* en *Antwerpen* verhuisd was, gewis van gebrek. Maar, zoo zijn de gevolgen des ſtelſels! Het finantieſtelſel, het Amortiſatieſyndicaat, de accijnſen bevallen den Ed. Graaf niet; en daarom moest nu onder dezelven het Volk, ook in *België*, van gebrek vergaan! Doch deze misvatting is zoo in het oog loopend, dat wij daarover geen woord meer zullen verliezen.

Het plan des Graven is dan *wel* eene ſcheiding, (want anders kunnen zijne milde handelbeginſelen, tegen welke *België* zich hardnekkig verzet, niet in werking komen) maar ſlechts *gedeeltelijk*. Op 3 October, toen *Henegouwen*, *Namen* en de beide *Vlaanderen* reeds afgevallen waren, dacht de Graaf nog aan de gemeenſchap van het Departement van Oorlog, Marine, Buitenlandſche Zaken en de Nationale Schuld. Ook later hecht hij nog, in meer dan één zijner ſtukjes, aan het denkbeeld van gemeenſchap der Koloniën, aan den bloei van *Antwerpens* handel door *Hollandſche* kapitalen, en de beſcherming der *Belgiſche* koopvaardijſchepen door de *Hollandſche* zeemagt. Waarlijk! wij *Hollanders* zouden wel dood goed zijn, om, na den moord onzer braven te *Antwerpen*, die verraders nog ten koste van *Amſterdam* en *Rotterdam* te beſchermen! Maar dit is het niet alles. Eene gelijke Regering, onder hetzelfde Staatsopperhoofd, of althans onder hetzelfde Stamhuis; ziedaar het groote punt, waarop de Graaf terugkomt. Hij wil, dat de Prins van *Oranje*, liefst als Onderkoning, of, zoo dit niet gaan kan, als afzonderlijk Vorst, over *België* zal regeren. De

ſtappen, daartoe door den Prins gedaan, zoekt de Schrijver, in het ſtukje: *De Prins van Oranje*, te regtvaardigen, ja als hoogst prijzenswaardig, als eene onwaardeerbare dienst, aan *Holland*, aan *België*, aan *Europa* betoond, hetwelk daardoor tegen een' algemeenen Oorlog gewaarborgd wordt, te doen voorkomen. Wij erkennen, dat wij die zaak uit een minder gunſtig daglicht beſchouwen. Niet alsof wij den Prins, zoo geſtreng als ſommigen, willen veroordeelen. Gul en openhartig van aard, niet verdacht op de ſtrikken, hem door helſche Raadslieden, als eenen DE CELLES, LE HON en DE BROUCKERE, gegeven, die men hem, hoogst onvoorzigtig, ter zijde geſteld had, onderteekende hij eene Proclamatie, zekerlijk door eenen van die Verraders geſteld, welke hem hadden diets gemaakt, dat *België* en zelfs het Proviſionéle Beſtuur hem daarop dadelijk zouden toevallen. Doch de uitdrukkingen van dat ſtuk, het plaatſen aan het hoofd eener *beweging*, tegen zijnen doorluchtigen Vader gerigt, en gekenmerkt door plundering, brandſtichting, moord en verraad onzer getrouwe krijgslieden, — dit was iets, hetwelk geen *Hollander* anders dan met het ſmartelijkſte gevoel kon aanſchouwen. Dat dit ook juist het doel dier aan alle zedelijkheid geheel vreemde volksleiders was, — om den Prins bij de *Hollanders* gehaat, bij de *Belgen* veracht te maken, — is, naar 't ons voorkomt, duidelijk; en wij vreezen, dat deze ACHITOPHELS hun oogmerk maar al te wel hebben bereikt. *Van toen af*, wij weten het door ooggetuigen, *van toen af eerst* begon de woeling te *Antwerpen*. Dat de Prins ook meer naar de *Belgiſche* kroon verlangde, dan zij waard was, ſchijnt ons ontegenzeggelijk. Deze waarde is toch, het karakter van dit verraderlijke, domme, onhandelbare Volk in 't oog gehouden, weinig meer, dan die hunner Effecten zou zijn, wanneer deze eenmaal op onze Beurs wierden verhandeld, — niet veel boven nul.

Het ergſte nogtans, wat in deze boekjes voorkomt, is een gezegde in de *Séparation*, (p. 31) in de onderſtelling, dat de Prins Onderkoning van *België* wierd: *Alors les Belges obtiendraient un Chef, qui possède leur confiance. Les Hollandais le recevraient plus tard, avec toutes les habitudes d'un Gouvernement conſtitutionnel.* Die moet de Prins dus in de ſchool van DE POTTER, DE STASSART en DE CELLES leeren! Welk een afgrijſelijk denkbeeld! Neen, bij God! een Vorst, die *thans* in *België*, dat is, in de Hel, kwam regeren, zou volſtrekt ongeſchikt worden, om immer in

Holland den schepter te zwaaijen, even zoo min als een goedaardig *Hollandsch* Vorst deze geesten des afgronds heeft kunnen besturen! Het bloed, door de verraders te *Brussel*, te *Antwerpen*, te *Bergen* en elders vergoten, heeft eene ondoorwaadbare klove tusschen hen en ons gevestigd! Men verdeele hen tusschen *Pruissen* en *Frankrijk*, of geve hen geheel aan het eerste; het Huis van *Oranje* is te edel voor zulke booswichten! *De Leeuw*, zegt WITHUYS te regt, „*de Leeuw versmaadt de Tijgerbruid!* — Ook zal de Vorst, wie hij zij, die de *Belgen* volgens hunne tegenwoordige beginselen moet regeren, een stroomen zijn, nog meer dan de arme LOUIS PHILIPPE!

Over 't geheel kunnen wij niet begrijpen, dat de verstandige en edeldenkende VAN HOGENDORP met die armhartige staatkundige *theoriën* zoo hoog loopt, gelijk de *ministeriële verantwoordelijkheid*, de *regtstreeksche verkiezingen* en dergelijke, (waarom niet ook de *Jury*?) wier ongenoegzaamheid ter bevordering van menschelijk geluk nu toch wel zonneklaar gebleken is. Of waren diezelfde *theoriën* niet de leus van de *Fransche* Constitutiën, van 1791 tot het hersmoltene Charter van 1830 toe? En wat hebben de Volken daarmede gewonnen?

> *For forms of Government let fools contest:*
> *Whate'er is best administer'd, is best.*

zeide POPE vóór honderd jaren; maar men heeft hem niet geloofd, en alle die proefnemingen zijn het menschdom op stroomen bloeds te staan gekomen. Waarom zouden wij dan ook nu onze Grondwet weder veranderen? Och! al dat veranderen en verhaspelen brengt geen heil aan. *Frankrijk* is waarlijk thans niet gelukkiger, dan vóór vier maanden, omdat men het de vertooning eener teregtstelling van Ministers voor het Hof der Pairs zal geven! Daarmede zullen de fondsen geen *centime* rijzen, maar wel eenige *percenten* dalen. Moeten wij hier in ons vreedzame, rustige land ook de stormen en dronkemanspartijen der Parlementsverkiezingen hebben? Zullen wij daarmede betere Vertegenwoordigers bekomen, dan een VAN ALPHEN, DONKER CURTIUS, SIJLKEVELD, COLLOT D'ESCURY, KEMPER, LUZAC, VAN REES, GOCKINGA, en, wien wij onder de eersten hadden moeten noemen, dan

den waardigen Graaf zelven, die allen door indirecte benoemingen, dat is, niet door den grooten hoop, maar door *deskundigen* aangesteld zijn? — Maar, zegt de Graaf, in 1814 was het *demokratische* beginsel ten spot geworden, en het tegenwoordige geslacht is vrijheidlievender. Och! gave God, dat de edele geest van 1814 het *geheele* thans levende geslacht weêr bezielde!

Hetgeen, waarop de Graaf VAN HOGENDORP voornamelijk aandringt, — de stellige afscheiding, en herneming van onzen ouden titel van *Vereenigde Nederlanden*, — is een punt, waarin Z. Exc. met den Heer LIPMAN overeenkomt; maar dit, benevens vrijen handel, dien HOGENDORP ook in de nieuwe Grondwet wil brengen, en een' wensch, om een' spoedigen Vrede te bewerken, is ook genoegzaam het eenige. Anders loopen de gevoelens en verlangens dezer beide bekwame Mannen verbazend uiteen, gelijk men reeds uit den titel van LIPMAN's eerste geschrift, *Wederlegging enz.*, kan opmaken. Reeds vroeger had die staatkundige Regtsgeleerde het vrij algemeene volksgevoelen van de noodzakelijkheid eener spoedige *geheele* afscheiding in krachtige dingtaal voorgesteld; hij verheft thans zijne stem weder, om tegen VAN HOGENDORP de noodzakelijkheid te beweren, dat het Huis van *Oranje* toch van alle pogingen afzie, om eene kroon aan te nemen, die het slechts uit handen van oproerlingen, tot zijne eigene vernedering, en tot schade der getrouwe Noordelijke gewesten, zou kunnen ontvangen. Vooral hindert het den Schrijver, geheel met het belang des *Hollandschen* handels doordrongen, dat de Graaf de muitende *Belgen*, na al het gebeurde, nog deelgenootschap aan de *Hollandsche* Koloniën wil gunnen. Maar men zou den Heere LIPMAN grootelijks onregt doen, indien men dacht, dat slechts bekrompene handeljaloezij hem bezielde. Verre van daar. Niet alleen houdt hij, naar ons inzien, veel beter de eer van ons Vorstelijk Huis (eene eer, die *Nederland* voor een zijner kostbaarste kleinooden houdt) in het oog, dan de Graaf; maar hij schijnt ons toe, ook veel menschkundiger te redeneren, wanneer hij betoogt, dat noch de eer, noch de herinnering eener Constitutionele Regering, noch Godsdienst, noch liefde en dankbaarheid, noch vrees, noch eeden in staat zijn, een' edelaardigen, maar *Hollandschen* en *Protestantschen* Vorstenstam met een diep verbasterd geslacht te verbinden, dat *of* niets gelooft, *of* blindelings aan den

leiband der Priesters loopt, en bij hetwelk de verheffing b. v. van den Prins van *Oranje* tot *Koning* (!) van *België* slechts dienen zou, om Hem, na een' tijdlang met verdriet en smaad bedekt te zijn, op dezelfde wijs te behandelen, als thans zijn' eerbiedwaardigen Vader geschiedt. Neen, regt zoo, waardige LIPMAN! geene banden meer tusschen braafheid en trouw en ongeregtigheid en verraad! Maar dàn, wanneer wij deze zedelijke drangredenen op den voorgrond gezet hebben, dàn mogen wij ook wel staat- en handelkundige beweegredenen raadplegen. De Koloniën behooren zoo onbetwistbaar aan *Holland*, dat de volksleiders in *België* dit zelve schijnen te erkennen. Maar is *België* niet een *voormuur* voor ons? Zou het dit onder de Regering van een' Prins uit ons regerend Huis niet kunnen worden? Zoo weinig, zegt LIPMAN, dat het veeleer eene vijandelijke schepping van *Frankrijk* tegen *Europa* mag heeten (bl. 27). Dat de vroegere *Nederlandsche* Staatslieden de *Roomsche Nederlanden* als eene *Barrière* beschouwden, is zeer waar; doch, gelijk onze Schrijver te regt opmerkt, geenszins *onder dezelfde Regering* met onze Republiek. Dit is zoo zeker, dat, toen onze Staat, ten tijde van HEINSIUS, FAGEL en SLINGELANDT, (de schitterendste tijd voor onze landmagt) *België* met *Hollandsch* geld en *Hollandsch* bloed had veroverd, en daardoor zijne Nationale schuld had verdubbeld, die Staat dat wingewest nogtans, in plaats van het te behouden, aan *Oostenrijk* afstond, na een *militair* bezit van negen jaren. *België* een bolwerk! Zoo HOGENDORP's ontwerp doorging, de Prins aan het roer stond, en in *Frankrijk* een andere NAPOLEON opstond, zouden wij dan gerust kunnen zijn op zulk eenen voormuur? (Bl. 30, 31.) Voor *Europa* behoeven wij *niets* te doen noch te lijden. Dit heeft onze worsteling, ons dringend gevaar, even als de aanschouwers in een Treurspel, op een' afstand roerloos aangezien; thans, nu wij met geweld gescheiden zijn, zou men ons weder aan zulk een onnatuurlijk aanhangsel willen vastbinden?..... Nooit!

Wij kunnen ons niet weêrhouden, het slot van dit belangrijke geschrift mede te deelen: „Wij hebben de scheiding niet verlangd, om de *Belgen* te believen; niet, „om aan *Braband* zijne welvaart te hergeven; niet, om „de onteerde *Belgische* kroon aan eenige Dynastie, die „dezelve verlangen mogt, te verzekeren; niet, om den

„ Vrede van *Europa* te bekrachtigen; niet, om bij een
„ muitziek volk de rust te herstellen; niet, om eenen ont-
„ zagwekkenden voormuur ter onzer verdediging tegen *Frank-*
„ *rijk* te bezitten. *Europa* is onze voormuur tegen *Frank-*
„ *rijk*, — een zwakke voormuur in de tegenwoordige staatkun-
„ de, maar die sterk kan worden door de noodzakelijkheid. *Bel-*
„ *gië*, minder rijk, minder regtvaardig, minder verwijderd;
„ is voor ons gevaarlijker zelfs dan *Frankrijk*. *Frankrijk*
„ kan ons nimmer aanvallen, zonder *Europa* te bedreigen.
„ *België*, daarentegen, zou eenmaal, aangevoerd door den-
„ zelfden Vorst, aan welken men thans het Bestuur wil op-
„ dragen, ons Vaderland kunnen veroveren, [wij zouden
„ liever zeggen, bij *België* inlijven] onder de algemeene toe-
„ juiching van geheel *Europa*."

Maar LIPMAN's tweede stukje: *De Vrede*, is van nog veel hoogere waarde. Mogt hetzelve de aandacht van onze Staatslieden en Ministers, mogt het die van Z. M. den Koning zelv', aan wien het opgedragen is, trekken! Het is een zeer krachtig betoog, *dat het aan onze Regering staat, ons buiten eenen algemeenen Oorlog te sluiten*, door zoo dra mogelijk *zelve* eene billijke schikking met de opstandelingen te maken; hunne onafhankelijkheid, die toch eene daadzaak geworden *is*, en die wij door het storten van ons edelst bloed niet kunnen beletten, te erkennen; daardoor de scheiding, zoo zeer door ons zelve gewenscht, zoo volledig als mogelijk te bewerkstelligen; vrede, en, bij een' algemeenen oorlog, de onschatbare onzijdigheid te verwerven; ons krediet te herstellen, en, vrij van de voor ons drukkende, ten behoeve van *België* gemaakte bepalingen, te kunnen handeldrijven. Dit is zekerlijk een plan, zoo hoogst voordeelig, en tevens zoo eenvoudig, dat wij volstrekt niet begrijpen, waarom men zulks niet reeds vóór eene maand gevolgd is, hetzij door onmiddellijke onderhandelingen met de muitelingen, hetzij (indien de waardigheid van het Opperhoofd van den Staat dit niet toeliet) door aanbod van afstand te *Londen*, alwaar zulks misschien de groote toerustingen aan alle zijden zou hebben kunnen voorkomen. Maar de Nationale schuld? LIPMAN slaat daaromtrent een zeer billijk plan voor, hetwelk zelfs bij de *Belgen*, hoe onregtvaardig en aanmatigend ook, ingang moet vinden; om namelijk de schuld van vóór 1815 geheel ten laste van *Holland* te laten, met uitzondering der *Belgische* schuld vóór dat tijdstip. De schuld, voor het *Ko-*

ningrijk der Nederlanden gemaakt, wordt in twee gelijke deelen gesplitst, die voor rekening van *Holland* en *België* komen; waarvan echter worden afgetrokken de gemaakte schulden voor de *Belgische* Vestingen en voor de *Hollandsche* Koloniën. Voor het *Belgische* gedeelte wordt een rentegevend papier opgemaakt, doch zonder waarborg van *Holland*. Voorts worden de oude grenzen hersteld (van vóór 1814), zonder ons met *Luxemburg*, een gedeelte van het *Duitsche* Rijk, te bemoeijen, en de vrijheid der *Schelde* hersteld. Dit laatste, hoezeer min voordeelig voor onzen koophandel, kan in den tegenwoordigen toestand van *Europa* niet anders. (Wij zouden echter daarom niettemin te *Vlissingen* of te *Breskens* een' matigen tol, gelijk den *Zondschen*, kunnen leggen, waardoor de toekomende bloei van *Antwerpen*, indien hij immer weder plaats had, nog dienstbaar aan onze geldmiddelen kon worden.)

Ziedaar hetgeen LIPMAN, en wij durven zeggen verreweg het grootste gedeelte der Natie met hem, verlangt. Een wapenstilstand daarentegen baat ons niets; hij *consolideert* slechts *België* en *benadeelt* ons, zonder eene duurzame krachtinspanning, die vrij noodeloos is, wanneer wij hetzelfde doel door een' spoedigen Vrede kunnen bereiken, en daarbij de doodelijke kans van deelgenootschap in eenen algemeenen Oorlog ontwijken, die daarom vooral te noodlottiger zijn zou, omdat *Engeland*, heet op onzen buit, zich bij *Frankrijk* schijnt te zullen voegen. Wat moet er *dan* van onzen Zeehandel, van onze Koloniën worden? Groote God! welke onheilen, en hoe ligt, door minder stijfhoofdigheid van sommige Staatslieden, te voorkomen! Immers, door geheel van *België* af te zien, (eene kleine opoffering, daar men *Holland* op het spel zou moeten zetten, om het te herwinnen) ontneemt men aan *Engeland* en *Frankrijk* elk voorwendsel *tegen* ons, en aan *Rusland* en *Pruissen* elken grond, om ons een land, hetgeen ons walgt, *op te dringen*. De questie van *Luxemburg* wordt dan zonder ons afgehandeld. (Het staat toch even zoo min tot *Holland* in een *onafscheidelijk* verband, als *Hanover* met *Engelands*) Vrede, volksgeluk en rust herleven. De Vrijwilligers keeren tot hunne betrekkingen weder. En onze brave Koning, hoezeer beperkt in *getal* van onderdanen, vindt daarvoor eene ruime belooning in hunne *liefde*; de herinnering aan hunne opofferingen zal de gedachtenis aan het verraad en de trouweloosheid der *Belgen* verzoeten, en

de avond van zijn leven, niet meer geschokt door de botsingen tusschen twee in alles tegenstrijdige Volken, door de stormen eener Vergadering, waar beide die Volken hunne Vertegenwoordigers vonden, door de noodzakelijkheid van beide beurtelings ongenoegen te geven, zal kalm en gerust zijn. Welk een vooruitzigt, door één' vastberadenen, afdoenden en krachtdadigen maatregel te bereiken! Zal dit ons deel zijn? Helaas! wij vreezen het tegendeel. De afkeuring van het daartoe strekkende voorstel der edele Volksvertegenwoordigers VAN ALPHEN c. s. in de Staten-Generaal belooft ons weinig goeds. Maar voor rekening der zulken, die de Regering tot zwakke en halve maatregelen raden, blijven dan ook alle de onheilen, die uit eenen verlengden, noodeloozen toestand van oorlog voortvloeijen!

De Natie. 15 *Nov.* 1830. *Door* G. K. GRAVE VAN HOGENDORP. *'s Hage, bij* A. Kloots. *In gr.* 8*vo. f* : - 50.

Na de beoordeeling der vorige geschriften van den Graaf VAN HOGENDORP en zijnen Tegenschrijver ontvingen wij dit stukje, waarin Z. Exc. met den Heer LIPMAN vrij wel overeenstemt. Hij pleit nu ook voor volstrekte scheiding; niet, omdat hij de scheiding onder één Hoofd op zichzelve niet als raadzaam en voordeelig acht; niet, omdat hij door vele voorbeelden uit de Vaderlandsche en uit de nieuwste Geschiedenis dezelve niet zou kunnen aandringen; maar omdat de omstandigheden ten aanzien van *België* thans zóó veranderd zijn, dat dezelve niet meer te pas komt. Ook ten aanzien der voorwaarden van afscheiding komen de beide Schrijvers thans tamelijk overeen. De Graaf VAN HOGENDORP verlangt, dat wij onze vredesvoorwaarden aan de *Belgen* zullen opgeven; en deze moeten bestaan in *de vereffening van alle uitstaande zaken* en *het deelen der publieke schuld.* Wij hebben daartoe onderpanden in onze handen; het kasteel van *Antwerpen*, en de middelen tot blokkering der *Belgische* havens en sluiting der *Schelde.* (Wij nemen echter de vrijheid, in bedenking te geven, of deze laatste, na 's Konings besluit *tot opheffing der blokkade*, behoudens de goede trouw, nog volgehouden kan worden. De *eer* van ons Gouvernement gaat ons boven alles, en wij zouden het-

zelve niet gaarne, met eenigen schijn van reden, door de *Belgen* voor *perfide* hooren uitkrijten. *Sophismen* doen hier niets af; men moet de klare letter der woorden raadplegen, en dan heet *opheffing der blokkade* ook *opening van de monden der Schelde*. Wanneer b. v. *Engeland* de *Elve* blokkeerde, en daarna de blokkade ophief, zou het dan kunnen zeggen: „ De schepen mogen te *Stade*, dat mij toebehoort, maar „ niet te *Hamburg* binnenloopen"? Ook *staatkundig* is het ongeraden, *België* tot wanhoop te brengen, zoodat het zich eindelijk in de armen van *Frankrijk* wierp; want liever zal het dit, bij de tegenwoordig heerschende razernij, doen, en daardoor een' algemeenen Oorlog ontsteken, dan tot den Koning terugkeeren, hetgeen ons Ministerie door dien gevaarlijken maatregel *schijnt* te bedoelen. Op den duur *kan* de *Schelde* toch niet gesloten blijven. Doch dit in 't voorbijgaan.) Maar de Graaf dringt niet minder sterk en levendig, dan in zijne vorige geschriften, op vier stukken aan, die hij in de nieuwe of gewijzigde Grondwet van *het Rijk der Vereenigde Nederlanden* wil geplaatst hebben; *ministeriële verantwoordelijkheid*, *regtstreeksche verkiezingen*, *publiciteit der financiën*, en *vrijen handel*. Wij voor ons gelooven nog altijd, dat *de vestiging van het Rijk of den Staat der Vereenigde Nederlanden*, door eene spoedige en onbewimpelde bekendmaking van deszelfs bestaan, op den voet van 30 Mei 1814, aan geheel *Europa*, en gaven afstand van *België*, behoudens de schuldvorderingen, eene allerdringendste behoefte des tijds, en de eerste stap tot vrede is. Is het zucht, om *België* te behouden, of schroomvallige vrees voor de Mogendheden, die ons, in den tegenwoordigen staat van zaken, *België* waarlijk niet zullen opdringen, welke die zoo noodzakelijke verklaring tot nu toe heeft teruggehouden? Daarentegen zien wij in de veranderingen, door eene gewijzigde Grondwet te weeg te brengen, nog altijd zoo veel heil, althans zoo veel dringende behoefte niet, dat wij ons daarmede *thans reeds* zouden moeten bezig houden, uitgezonderd de vestiging van *vrijen handel* door eene staatswet, die de terugkeering van het verbodsstelsel onmogelijk maakt. *Vestigen wij eerst onzen Staat door den Vrede*; dat zal waarlijk het krediet meer doen rijzen, dan het tot stand brengen van staatkundige *theoriën*, waarmede wij ons, des noods, naderhand kunnen bezig houden.

De Graaf denkt, dat het nageslacht, zoo hier als in *Bel-*

gië, misschien nog wel van het wenschelijke der vereeniging der *Nederlanden* onder één Hoofd zal overtuigd worden, en dat het er dan nog toe komen zal; — de *eeuwige uitsluitingen* toch binden de Natiën niet, nadat het uitsluitende geslacht dood en begraven is. (Ook het levende weet zich soms daarvan te ontslaan; men denke aan het *Eeuwig Edikt!*) Nogtans twijfelen wij zeer, of *België*, na door NAPOLEON's dwangroede, vergeleken met Koning WILLEM's vaderlijk bestuur, nog niet van de eerste afkeerig geworden, nog niet met het laatste verzoend te zijn, wel immer bekeerd, wel immer voor het bestuur van een' *Onroomschen* Vorst vatbaar zal worden. Doch wat doet er zulks toe? De *volstrekte scheiding* is eenmaal met de daad daar; mogt zij toch spoedig *regtens* worden uitgesproken!

De Jood. Een zedekundig Tafereel uit het begin der vijftiende Eeuw. Naar het Hoogduitsch van C. SPINDLER. *In III Deelen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1829. *In gr. 8vo.* 1217 *Bl. f* 10-30.

Onlangs gaven wij verslag van den *Jezuit* des bekwamen SPINDLERS. Hier vinden wij een tafereel van geheel verschillenden aard. Het verplaatst ons niet in de achttiende, maar in de vijftiende Eeuw, schildert zeer treffend en naar waarheid, in den echten trant van WALTER SCOTT, de zeden en het burgerlijk leven van dien tijd (der Kerkvergadering van *Constantz* in 1415) der trotsche, weelderige en hebzuchtige Geestelijkheid, des roofgierigen en diep zedeloozen Adels, en van den opkomenden, reeds binnen de muren der Steden zeer magtigen, maar buiten dezelve aan tallooze knevelarijen en afpersingen blootgestelden Burgerstand. Bovenal echter vinden wij hier die Natie geschilderd, welke, als een onweêrlegbaar bewijs der Godsregering, en als een onderpand der voorspellingen, nu reeds bijna achttien Eeuwen lang door alle werelddeelen rondzwerft, en toch onvermengd blijft van alle andere Volken. Zoo er immer een volksstam bestond, die, volgens alle menschelijke berekeningen, in de Middeleeuwen zou hebben moeten vernietigd worden, dan was het de *Joodsche*. Hoe dikwijls stond hij niet bloot aan de woede der Kruisvaarders, der *Flagellanten* en van andere dweepers! En toch

hield hij zich altijd, als door hoogere befcherming, ftaande, om tot een blijvend gedenkteeken te ftrekken van dat Beftuur, 't welk zich van denzelven, als van een aarden vat, bediend had, om de hoogfte kostbaarheid — de kennis aan den éénen God — te bewaren, en naderhand op Aarde te verfpreiden. Het kan dus niet onbelangrijk zijn, dit Volk — den leermeester en naderhand het voorwerp van den woesten haat der Christenheid — in de tijden van deszelfs grootfte verdrukking — vóór de Hervorming — te doen kennen. Het boek heet *de Jood;* maar de titel: *de Joden*, zou ons voorkomen beter gekozen te zijn. Hier toch vindt men *vijf* leden dier Natie; den grijzen, honderdjarigen JOCHAI, een *Jood* van het echte ras, fterk, ja tot dweeperij toe, aan zijne Godsdienst gehecht, en de *Christenen* hartelijk hatende, maar daarbij niet oneerlijk, een liefhebbend vader en grootvader, — zijnen zoon BEN DAVID, een weinig fluw, maar anders braaf, eerlijk, gemoedelijk en zelfs geen vijand der *Christenen*, een vader, met hartstogtelijke liefde voor zijn kind bezield, — zijne dochter ESTHER, een Model van fchoonheid, verftand en edelaardigheid, — zijnen zoon, den dubbelen Renegaat ASCHER, een man, wien *wij* ten minfte met diepe verachting befchouwen, — en eindelijk een monfter aller monfters, den affchuwelijken ZODICK, wiens gruweldaden alle denkbeeld te boven gaan. Zoo is het: in alle volksftammen zijn goeden en kwaden. — De karakters zijn *gedeeltelijk* gevolgd naar WALTER SCOTT's *Ivanhoe*, in navolging van wien wij hier ook zulk een roofflot der Middeleeuwen, eenen verdrukten en geredden *Jood* en eenen edelen *Christen* zien; hoewel BEN DAVID beter is dan ISAAC, en ESTHER daarentegen de grootheid van ziel van REBEKKA nog op verre na niet bezit. Slechts de Ridderlijke Roovers komen in beide Romans zeer overeen. Doch anders loopt de Gefchiedenis zeer uiteen, en is veel meer afgewisfeld. Er komt hier inderdaad zulk eene verfcheidenheid, wij zouden bijkans zeggen, opeenftapeling van zonderlinge lotgevallen en *fituatiën* voor, dat wij daarvan geene fchets zullen geven, eensdeels om de nieuwsgierigheid der Lezeren niet vooruit te loopen en vooraf te bevredigen, anderdeels omdat ons verflag daardoor *of* te gerekt, *of* door ineengedrongenheid duister zou zijn. *Dit* kunnen wij met ruimte zeggen, dat de leeslust van den beginne af niet alleen wordt gaande ge-

houden, maar zelfs hoe langer hoe meer verlevendigd, en men, de ontknooping genaderd zijnde, het boek niet meer uit de handen kan leggen. Nogtans moeten wij even rondborstig verklaren, dat die ontknooping, wat de vrouwelijke hoofdpersoon betreft, ons geenszins voldaan heeft, en haar karakter, onzes inziens, benadeelt. Wij willen echter dezelve niet mededeelen, om den Lezer de verrassing niet te benemen. Behalve hetgeen ESTHER betreft, is het slot des verhaals hoogst belangrijk en voldoende. Men zal in dit werk treffende tooneelen van de woestheid der Middeleeuwen en de toen heerschende wreedheid ontmoeten; eene woestheid, die wij dachten door algemeene beschaving, welwillendheid en den beter gekenden geest des Christendoms verbannen te zijn. Doch het jaar 1830 heeft ons uit dien zoeten droom doen ontwaken, en van eene zamenzwering der Godloochenaars en vrienden der Regeringloosheid door geheel *Europa* overtuigd, die reeds de treurigste vruchten gedragen heeft, en, bij langer zegepraal, ons tot de Middeleeuwen zal terugbrengen, met dat onderscheid in haar voordeel, dat deze nog aan God en de Eeuwigheid geloofden, hetgeen de omwentelaars van 1830 niet doen.

De eigenlijke held van het stuk is, in spijt van den titel, geen *Jood*; het is de zoon van een' *Frankforter* Burger en Raadsheer, tot den geestelijken stand bestemd, maar daarvan afkeerig, en even zoo uitstekend door alle gaven van ligchaam, verstand en hart, als zijne zuster, eene fiere Schoone, tot de diepste laagte van snoodheid vervallen is, en naauwelijks in duivelsche boosheid voor den *Jood* ZODICK wijkt. Het komt ons over 't algemeen voor, dat de karakters in dit boek met te donkere verwen geschetst zijn, en te weinig door waarlijk edele menschen worden afgewisseld. Behalve den held, DAGOBERT, vinden wij wel eenige middelkarakters, die men niet stellig kwaad kan noemen; maar tegen eenen ZODICH, eene WALRADE, en het geheele nest der tot Roovers gewordene Ridders, VEIT, HOORNBERG, EPPENSTEIN, BECHTRAM, den *Italiaanschen* Abt, van *Duitschen* oorsprong, enz. hebben wij geene regt goede karakters, dan DAGOBERT en BEN DAVID. Daar het Concilie van *Constantz* hier voorkomt, kan men wel niet nalaten, ook met een woord van HUSS te spreken, doch slechts in 't voorbijgaan, en zonder zijn treurig lot te vermelden. Behalve hetgeen op deze Kerkvergadering

voorvalt, de vlugt van Paus JOHANNES XXIII, door hulp van FREDERIK van *Oostenrijk*, en diens daarop gevolgde Rijksban, zijn er weinig *historische* daadzaken in het boek; maar het bezit daarom niettemin eene menigte getrouwe zedeschilderingen uit die tijden, en is zoodanig met tusschenverhalen (die echter met den hoofddraad des verhaals wèl zamenhangen) doorweven, dat men veel oplettendheid behoeft, om in zoo veel rijkdom niet te verwarren.

Deze Roman is, wat de vertaling betreft, in uitstekend goede handen gevallen. De Vertaler is blijkbaar geen gewone broeder van dat gild, maar een kundig man, die niet alleen de *motto's* boven de Hoofdstukken van zijn *origineel* dikwerf veranderd heeft in verzen of proza van onze *Hollandsche* Schrijvers, en zich aan geene *Germanismen* schuldig maakt, maar ook nergens in zijnen stijl het *Duitsche* oorspronkelijke verraadt. Mogten zóó alle werken van smaak overgebragt worden! Doch dit zal wel een vrome wensch blijven.

Wij kunnen ons niet onthouden, den Lezer in eene kleine proeve te doen zien, dat wij niet te veel gezegd hebben. Het leidt ons in tot de woning der *Joden*, en schetst hunne zeden en denkwijze:

„Het was Vrijdag-avond, en het Jodenkwartier te *Frankfort*, dat tusschen den *Mein* en de Domkerk gelegen was, lag in dikke duisternis bedolven. Stilte en eenzaamheid heerschten in de naauwe en kronkelende straten van dit gedeelte der stad, hetwelk, nog ten tijde van Keizer LODEWIJK van *Beijeren*, van praatzieke *Israëlieten* plagt te wemelen. Maar het lot van dit volk was ook, sedert den dood van dien Vorst, geweldig veranderd. Aan de grootste verdrukking, en nu en dan aan eene opzettelijke slagting blootgesteld, waren de *Joden*, op weinige geslachten na, uit *Frankfort* verdwenen. Deze overgeblevenen huisden nog in hunne vervallene voorvaderlijke woningen, terwijl de overige huizen van het Jodenkwartier langzamerhand door de allerarmste Christen-ingezetenen van *Frankfort* bezet waren, die het doen en laten van hunne naburen met naijverige en begeerige blikken beloerden. De *Joden* moesten dan ook allerhande listen te baat nemen, om hunne thans weder toenemende welvaart voor het oog hunner armoedige benijders, zoo veel mogelijk, te verbergen. Daarom lieten zij hunne woningen uitwendig vervallen; daarom slopen zij steeds in eene versletene kleeding en

met den voddenzak op den rug rond; daarom lieten zij aan de weinige Christenen, die zich in hunne huizen waagden, slechts hun morsig en hoogst armoedig benedenvertrek zien; daarom eindelijk sloten zij op *Sabbath* hunne vensterluiken en huisdeuren ten zorgvuldigste, opdat de glans der lichten en de reuk der feestgeregten van buiten niet bemerkbaar zoude zijn, en een' schijn van welvarendheid verraden, die voor hen gevaarlijk kon worden. — Zoo waren ook thans op den feestelijken avond hunne deuren en vensters digt toegegrendeld. Het huis van den oudsten onder hen, van DAVID BEN JOCHAI, — die wegens zijne hooge jaren, menigvuldige rampen en daardoor verkregene wijsheid in den geheelen omtrek eene bijzondere achting genoot, — maakte geene uitzondering. Het zag er van buiten even somber en zwart uit, als alle overigen; maar, zoodra men een' langen donkeren gang ten einde was gegaan, en een' even donkeren wenteltrap had beklommen, kwam men in een achtergebouw, waarin de *Sabbath* in verborgene pracht werd gevierd. De huiselijke tempel bestond in een langwerpig vertrek, welks muren met tapijten en bont gekleurd snijwerk versierd waren. Een fraai gebloemd tapijt bedekte het grootste gedeelte van den vloer. Aan den zolder hing de zevenarmige lamp, en daaronder stond eene ronde tafel, waarop eerst een rood wollen kleed en dan een servet van het fijnste linnen lag uitgespreid. Drie zilveren, rijk gedrevene bekers, op een blad van hetzelfde metaal, stonden op de tafel, terwijl uit eene nis in den muur het zilveren waschbekken schitterde, waarbij sneeuwwitte linnen doeken gereed lagen. In een' hoek ontwaarde men eene andere tafel, die de feestgeregten en de blinkende wijnkruik droeg. De achtergrond der kamer werd door eene soort van sopha ingenomen, die met gemakkelijke zijden kussens bedekt was, en waarop, op dit oogenblik, de kleindochter van den huisheer, de beminnelijke ESTHER, rustte, die alle meisjes van den geheelen *Rhijn*- en *Mein*-stroom in schoonheid overtrof. Een prachtig kleed, op de Oostersche wijze vervaardigd, bedekte hare bekoorlijke gestalte. Hare vingeren, waaraan vele kostbare ringen schitterden, speelden met een snoer gekleurde glazen kralen, die zij gedachteloos heen en weder liet glijden: het eenig speelgoed, dat op den *Sabbath* geoorloofd was. Zij luisterde opmerkzaam naar haren grootvader,

die, in eenen fraai gevoerden pels gehuld, en met een zwart fluweelen kapje op de sneeuwwitte haren, aan hare voeten zat. Wie den ouden man daar had zien zitten, met zijne door den last der jaren nedergebukte gestalte — zijnen langen baard, die tot over den gordel viel — wie de levendige gebaren aanschouwd had, waarmede hij den stroom zijner redenen vergezelde — zoude hem voor den Tijd zelven hebben kunnen houden, die aan vrouw *Venus* sprookjes vertelt van lang verloopene dagen. Het was ook inderdaad het verledene, dat de lippen des grijsaards in beweging bragt. Hij had reeds eene reeks van honderd jaren op aarde doorgebragt, en het waren honderd zeer bittere jaren geweest. Was het dan wonder, dat de, door zoo veel lijden beproefde, oude veel te verhalen wist van al, wat hem op zijnen levensweg ontmoet was? Immers, terwijl een vrolijk jaar als een vlugtige morgendroom voorbijsnelt, en naauwelijks eenig spoor in het geheugen achterlaat, kruipen de droevige dagen, als zoo vele eeuwen, daarheen, en geven hem, die ze heeft door te staan, dubbel tijd, om de afgronden, die hem aangapen, onuitwischbaar diep in zijn geheugen te drukken. De grijze JOCHAI was dan ook gewoon, zoodra de dag der ruste was aangebroken, den schat zijner ondervinding voor zoon en kleindochter te openen, en hen met het treurige verhaal van de lotgevallen zijns volks bezig te houden. Ditmaal echter hoorde de bekoorlijke ESTHER hem alleen aan, vermits haar vader, tot aller bevreemding, nog niet van zijne handelsreize teruggekomen was. Over het geheel scheen op dezen avond een ongelukkig toeval de vastgestelde orde des huizes in de war te brengen, want ook de dienstknecht was weggebleven. Zijne plaats achter de kagchel werd door GEERTRUI, eene Christenmeid, die het ongeluk had stom te zijn, vervuld. Zij kampte dáár geeuwend met den slaap, en kwam nu en dan voor den dag, om de verduisterde lampenpitten te snuiten.

„De oude JOCHAI was aan het eind van zijn verhaal gekomen. „Neen," zeide hij, met eene door aandoening verstikte stem, „het ligt buiten 's menschen magt, zulke gruwelen te vergeten, als ik beleefd heb. De vrome *Rabbi* SIMEON, mijn wijze leermeester, sprak tot mij, op zijn sterfbed, van waar hij nog in vrede tot zijne vaderen verzameld werd: „Jonge knaap, nog leven wij in gulden boeijen. Wij hebben eenen meester, eenen gestrengen mees-

ter; maar hij is regtvaardig, en gunt ons de schaduw van de palmboomen zijner wet. Doch er zal een tijd komen van zware beproeving en rampen, dat er wee zal geroepen worden over *Israël!* Zorg dan, dat de regtvaardigen in het Paradijs niet de oogen van u afwenden! Blijf dan vasthouden aan de boeken der vaderen, aan de wet, onmiddellijk gekomen van Hem, wiens naam ik niet uitspreek! En hebt gij de bittere vrucht van die tijden geproefd, meng dan dikwijls den alsem uwer herinnering in de spijze uwer kinderen en kindskinderen, opdat zij niet ophouden den Almagtigen te smeeken, dat Hij eindelijk zijne gelofte vervulle, en den vurig verlangden *Messias* zende!" Ach, de Profetie van den vromen *Rabbi* is vervuld geworden: wij hebben de bittere vrucht der tijden geproefd, maar nog immer blijven zij weg, de heerlijke jaren, die komen zullen in het gevolg van den *Messias!*"

Aan mijne Land- en Stadgenooten. Door JACOB WILLEM VAN DEN BIESEN. *Amsterdam*, 9 *Nov.* 1830. *In gr. 8vo.* 31 *Bl.*

Wij hebben deze, wat den stijl betreft, welgestelde verantwoording met die onpartijdigheid trachten te lezen, welke eenen Recensent betaamt. Wij hebben plaats noch lust, om ons te dezen tot bijzonderheden in te laten; zijn met den Heer VAN DEN BIESEN zoo goed als onbekend; verlangen geene partij vóór of tegen denzelven te trekken; maar zullen alleen, met korte woorden, den indruk pogen weder te geven, dien de lezing van dit boeksken op ons heeft achtergelaten. Die indruk nu is voor hem niet geheel ongunstig geweest; en, daar zoo vele *handen* zwaar op hem zijn gevallen, veroorlóven wij ons deze vragen: Is de wijze, waarop men hem over het zoo veel geruchts makend artikel in het *Handelsblad*, dat zich steeds door een' goeden geest onderscheidde, heeft aangerand, voor de regtbank der *humaniteit* te verdedigen? Is het wegdringen van Amstels beurs te regtvaardigen, terwijl men op dezelve een aantal anderen duldt, die wel aan ergere vergrijpen schuldig staan? Is de daarop gevolgde persoonlijke mishandeling te verschoonen, of zelfs te vergoelijken, zoo lang althans het booze doel niet gebleken zij? Is het bewezen, dat geen verkort eigenbelang bij de aanvallers zelve ten grond van

hun ijveren lag? Zouden zij niet veelligt geheel anders geoordeeld en gehandeld hebben, bijaldien eenig artikel, waar of onwaar, dat belang gunstig ware geweest? Heeft het beruchte en inderdaad hoogst onberaden opgenomen artikel werkelijk zoo veel kwaads gesticht? En, eindelijk, is niet veeleer het tegendeel gebleken, en alzoo bevestigd geworden, hetgeen VAN DEN BIESEN, bl. 7 en 8, te regt en waarlijk welsprekend zegt:
„ Maar die berigten, zegt men, waren *ontmoedigend*; en
„ juist werden zij medegedeeld op den avond, toen des anderen
„ ochtends een aanzienlijk gedeelte van onze gewapende
„ burgerschaar zich in de nabijheid van den vijand
„ moest gaan begeven! Dit denkbeeld waarlijk, hoe welmeenend
„ ook mogelijk bij moeders en zusters opgerezen,
„ moet al een zeer zonderling begrip van het Hollandsch karakter
„ ten grondslag hebben. Hoe! onze fiere jongelingen
„ zouden geenen moed hebben anders dan bij eenen gunstigen
„ stand van zaken! het hart zoude hun wegzinken bij
„ het eerste mingunstig courantenberigt! Zoo verguize men
„ toch het oud-Nederlandsche heldenhart niet. Neen, onze
„ gewapenden ontveinzen het zich geenszins, dat zij eenen
„ vijand gaan ontmoeten; zij weten, dat het hunne roeping
„ niet is, slechts eenen vlugtenden vijand van uit de verte
„ na te trekken, maar eenen dreigenden vijand weêrstand te
„ bieden, pal te staan zoo hij de oud-Nederlandsche grens
„ mogt genaken, hem te verpletteren waar hij die mogt
„ overschrijden, hem naar zijn muiterland terug te jagen
„ indien hij reeds mogt zijn voorgedrongen, en alsdan den
„ hoon, het oud-Nederlandsch grondgebied aangedaan, af te
„ wasschen in zijn bloed. Gloeijende van verontwaardiging
„ over de snoode vertreding van het landsvaderlijk gezag
„ des geliefden Konings, haken onze dapperen naar de gelegenheid
„ om den euvelmoed van het hoog en laag gespuis
„ te tuchtigen, de om wraak roepende schimmen van
„ zoo vele verraderlijk gemoorde broederen te verzoenen,
„ de zoo smadelijk gehoonde volkseer te handhaven, en zich
„ de waardige nazaten te betoonen van een in veel banger
„ tijden nog door leeuwenmoed en volharding zegevierend
„ gebleven, nooit volprezen voorgeslacht. Is hun door de
„ raadsbesluiten van eene ondoorgrondelijke staatkunde, of
„ wel misschien van eene niet minder ons begrip te boven
„ gaande grootmoedigheid, de vervulling ontzegd van het
„ verlangen om de booswichten aan te tasten in hunne ei-

„ gene woonfteden, die moordholen helaas! voor onze brave „ krijgsknechten; met blakenden ijver althans fpoeden zij „ zich naar hunne beftemming aan de oud-Nederlandfche „ grenzen, en zij zullen met verhoogde geestdrift den vijand „ te gemoet fnellen, indien zij mogten vernemen, dat hij „ zich hadde onderwonden hun den weg tot den ftrijd te „ bekorten. — Zóó denken zij, wien Hollandsch bloed door „ de aderen vloeit," enz.

Gedenkfchriften van Don JUAN VAN HALEN, *Chef van den Staf van eene der Divifiën van het Leger van* MINA *in* 1822 *en* 1823. *II Deelen. Met de Portretten van den Schrijver en den Rusfifchen Generaal* JERMOLOW. *Te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1828, 29. *In gr.* 8*vo.* 657 *Bl. f* 5 - 40.

VAN HALEN heeft zich doen kennen, vooràl te *Brusfel*, van zulken kant, dat men hem algemeen verachten moet. De beide Deelen, die thans voor ons liggen, fchenen eerst medelijden in te boezemen met een' man, die in het eerfte Deel het verhaal levert *zijner gevangenfchap bij de Inquifitie van Spanje in* 1817 *en* 1818, *en van zijne ontvlugting;* en in het tweede, van *zijnen veldtogt naar den Caucafus in* 1819 *en* 1820, *en zijne terugkeering in Spanje in* 1821.

Het heeft voor ons gevoel iets pijnlijks, een' man, die wezenlijke belangftelling had ingeboezemd, als fnood ondankbaar te leeren kennen. Bij het ontdekken der valschheid vraagt men niet naar het blanketfel, waarachter de fnoodaard zich zoo lang fchuil hield. Daarom zeggen wij van dit werk des mans niet meer, en maken ons van dit gefchrift kortelijk af. Zijne gevangenneming te *Mons* en de vrijftelling aldaar kunnen misfchien nog belangftelling wekken voor deze *Gedenkfchriften*. Doch wie met *daden* liegt, doet dit nog gemakkelijker met *woorden*. Men vergeve ons deze beknoptheid. Het werk van eenen Duivel te beoordeelen, is niet van onzen fmaak. Slechts één ftaal voeren wij aan; IIde D. bl. 9, 10: „ Het gewoon verblijf van den „ Koning (van *Pruisfen*), dat zich in niets van de, hetzelve omringende, hotels onderfcheidt, is gelegen in de „ groote ftraat, die naar de fchoone wandelplaats, *Linden* „ genaamd, geleidt. Hij leeft aldaar als een eenvoudig bur- „ ger en zonder de minfte praal. Twee fchildwachten, aan

„ den hoofdingang geplaatst, maken zijne geheele bewaking
„ uit. Als hij uitgaat, hetzij te voet, te paard, of in het
„ rijtuig, volgt hem slechts een enkele lakkei, en het zou
„ moeijelijk zijn, hem van elk ander burger te onderschei-
„ den." En nu nog het volgende: (Men bedenke vooral,
dat de *kameleon*, dit schrijvende, in *Brussel* zich bevond!)
„ *Edel vertrouwen van een' Vorst, die zich nimmer beter*
„ *bewaakt vindt, dan door de liefde van zijn volk, en welk*
„ *voorbeeld wij dagelijks zien vernieuwd* IN HET GASTVRIJE
„ NEDERLAND, WAAR ZOO VELE BANNELINGEN EENE SCHUIL-
„ PLAATS VONDEN." Uit dankbaarheid (welke echt *Oud-spaansch* is) heeft hij in het laatst van September 1830 te *Brussel* de hoofdrol gespeeld. Is het dan wonder, dat geene der partijen, welke hij heeft gediend, (en deze zijn nog al in het meervoudige getal te noemen) ooit met hem is tevreden geweest?

Nieuwsgierigheid naar de lotgevallen van den booswicht, voor zoo verre de Uitgevers niet reeds schadeloos zijn gesteld, zal hun thans veelligt nog te stade komen. Het zij zoo!

Parabelen van Dr. F. A. KRUMMACHER. *Naar den laatsten Druk uit het Hoogduitsch vertaald. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1830. *In 12mo. VIII en 191 bl. f* 1-25.

Reeds in het jaar 1805 is bij H. C. A. THIEME, te *Zutphen*, de vertaling eener verzameling van *Parabels door* KRUMMACHER in onze taal in het licht verschenen. Toen reeds verwierven deze vernuftige, zinnebeeldige, meestal zedelijke voorstellen, bij derzelver aankondiging in verscheidene vaderlandsche tijdschriften, eene allezins verdiende aanprijzende beoordeeling. Het onnavolgbare, aan KRUMMACHER in dit naïve vak eigen, heeft hem, binnen en buiten zijn vaderland, zoodanigen roem verworven, dat het niet noodig is, zijn werk breedvoerig te beoordeelen. Doorgaans vinden wij hier bevallige voortbrengselen van eene levendige verbeelding, van een fijn vernuft en een gevoelig hart. Uit de aankondiging van de vroegere vertaling nemen wij over, hetgeen de Schrijver in het voorberigt zegt, aangaande den oorsprong van deze zijne Parabelen:
„ De meesten zijn vruchten en ingevingen van een oogen-

„ blik. Een blik op een' bloeijenden rozestruik, of op het „ avondrood geworpen, een, hier of daar genoten, klein „ genoegen, het nagenot van een, in vertrouwde vriendschap doorgebragt, uur, het dankbare herdenken aan een „ goed boek, een spel met een kind, of ergens eene andere kleinigheid, deden deze spelen van den inwendigen „ mensch ontstaan, welke ik niet wel missen kan, en die „ ik nu ook mijnen vrienden mededeel." — Daar wij de verzameling, bij THIEME uitgekomen, thans niet bij de hand hebben, weten wij niet, in hoe ver wij in het thans aangekondigde al of niet eenig gedeelte van het reeds vroeger in onze taal overgebragte ontvangen. In het voorberigt hadden wij met regt hieromtrent eenige mededeeling mogen verwachten; maar uit hetzelve blijkt niet, in hoe ver het aan den tegenwoordigen uitgever bekend is, dat er reeds eene vroegere verzameling van *Parabels door* KRUMMACHER in onze taal bestond, dan of wij hier voor de eerste maal eene vertaling ontvangen van des Schrijvers lateren arbeid. Hier en daar vonden wij nog al eene onnaauwkeurigheid in de vertaling; onder anderen *neid* voor *nijd*, en de opschriften der 48 en 49ste Parabelen: *Uri's trouw*, *De droom*, voor: *De trouw*, *Uri's droom*. Tot eene proef van den inhoud strekke de volgende:

„ DE GRIJSAARD EN DE JONGELING.

„ *Geron*, een tachtigjarig grijsaard, zat voor de deur van zijn landelijk huis, en vervrolijkte zich in den liefelijken herfstmorgen. Zijne oogen waren nu eens op de blaauwe bergen in de verte, van welker kruinen de nevels als offerwolken omhoog stegen, dan weder op de vrolijke kleinkinderen, die voor hem speelden, gevestigd.

„ Toen trad een jongeling uit de stad tot den grijsaard, en sprak met hem. Als hij nu het getal zijner jaren uit zijnen mond hoorde, verwonderde hij zich, dat hij er voor zijne hooge jaren nog zoo frisch en gezond uitzag. Daarop vraagde hij aan den grijsaard, wat hij toch gedaan had, om op het laatst zijns levens nog zoo sterk en opgeruimd te zijn.

„ Hierop antwoordde *Geron*: „ Mijn zoon, het is, als ieder ander goed, eene gave, die van boven komt, en op welke wij ons niet moeten verhoovaardigen. Evenwel kunnen wij hier op aarde er ook iets aan toebrengen, om ze te ontvangen." Na het uiten dezer woorden stond de grijs-

aard op, en bragt den vreemdeling in den boomgaard, en toonde hem de hooge, heerlijke boomen vol kostelijke vruchten, wier aanblik het hart verheugde. Daarop ſprak de grijsaard: „ Verwondert gij u daarover ook, dat ik thans de vruchten dezer boomen geniet? Zie, mijn zoon, deze plantte ik in mijne jeugd. Hier hebt gij het geheim van mijnen blijden, genoegelijken ouderdom."

„ Maar de jongeling wenkte den grijsaard; want hij verſtond zijne woorden, en nam ze ter harte."

Nederlandsch Krijgslied en Marschlied, door G. VAN REYN *en* J. VAN HARDERWIJK, RZ. *Voor de zaak des Vaderlands uitgegeven, enz. Te Rotterdam, bij* Menſing en van Westreenen. 1830. *f* : - 60.

Alleen de titels af te ſchrijven van al de ſtukken van den dag, door vaderlands- en menſchenmin in het licht gezonden, kostte ligt een' halven dag! Eer intusſchen allen, die uit dit loffelijk beginſel werkzaam zijn; maar hooger eer nog hun, wier letter- of dichtvruchten, in het afgetrokkene beſchouwd, letter- of dichtkundige verdienſte bezitten! Onder het getal der laatſten mogen wij met ruimte de boven aangekondigde verzen tellen. Aan het laatſte der twee zouden wij, vóór den zang, den palm toewijzen. De Componist heeft zich den Dichteren waardig betoond. Gezamenlijk mogen ook deze bijdragen haar dubbel doel bereiken! Het lieve Vaderland heeft beide — moedbetoon en onderſtand — zoo dringend noodig. Meer mogen wij, naar ons beſtek, van dezelve niet zeggen.

Tijdkorter in ledige oogenblikken, voor 1831. *Door* A. HAZELHOFF. *XIXde Jaargang. Te Groningen, bij* A. Hazelhoff. *f* : - 25.

Dit Jaarboekje blijft zichzelve zoo gelijk, dat het ſchier noodeloos is, er iets meer of anders van te zeggen, dan dat het weêr op nieuw verkrijgbaar is. Het is en blijft één boeksken, dat in zijnen bepaalden kring wezenlijk nut kan doen. Het doorloope dan dien kring ongeſtoord, en bevordere overal zielevrede, dien geen oorlog of bange tijden ons kunnen ontrooven! De geringe prijs kan het vertier niet dan gunſtig zijn.

BOEKBESCHOUWING.

Godsdienstige Beschouwingen van den Mensch, in Leerredenen, door I. PRINS, *Predikant te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* W. Brave, Jun. 1830. *In gr. 8vo. XIV en* 231 *bl. f* 2-40.

Het *ken uzelven* der Ouden ligt geheel in de menschelijke natuur, en zonder inachtneming van dezen gewigtigen stelregel wordt er van den mensch niets, zelfs niet bij het bezit van het Evangelie. Dit maakt het onderwerp, in deze Leerredenen behandeld, allerbelangrijkst. Daarom had dan ook PRINS niet noodig, zich over de uitgave van deze Leerredenen te ontschuldigen.

Hoofdzakelijk zal de inhoud dezer Leerredenen opgegeven worden, waardoor de Lezer in staat zal worden gesteld, om te oordeelen ook over de voortreffelijke wijze, op welke de bekwame man dit gewigtig onderwerp behandeld heeft.

I. *Over 's menschen nietigheid.* Tekst, *Gen.* III: 19*b*. A. De mensch wordt beschouwd in zijne nietigheid bij zijne *geboorte*, *ontwikkeling*, *afhankelijkheid* in alles *van anderen*, *kleine krachten*, *beperkte vermogens*, *geringen invloed*, en *wederkeering tot stof*. B. Die beschouwing van 's menschen nietigheid roept tot *ootmoed*, tot *dankbaarheid*, tot *vertrouwen*.

II. *Over 's menschen voortreffelijkheid.* Tekst, *Psalm* CXXXIX: 14. Dit wordt aangewezen, door ontwikkeling der volgende punten: De mensch is *een heerlijk gevormd*, *een redelijk*, *een gevoelig*, *een zedelijk* en *een onsterfelijk wezen.* Ter toepassing maakt de Redenaar gepast gebruik van het laatste gedeelte der tekstwoorden: *Ook weet het mijne ziele zeer wel!* Gevoel van dankbaarheid moet het gevolg zijn van deze beschouwing, en die dankbaarheid moet men vooral be-

toonen, door *achting* te hebben *voor zichzelven* en *voor anderen.*

III. *Over 's menschen bestemming.* Tekst, MATTH. V: 48. In deze Leerrede wordt de vraag behandeld, *waartoe de mensch is.* A. Naar de uitspraak des Heilands wordt aangetoond, welke de bestemming van den mensch is. De tekst wijst, ook naar ons gevoelen, de volkomenheid in liefde aan, zoo als God die aan boozen en goeden gelijkelijk betoont. Maar juist dit bewijst de ongeschiktheid van den tekst. Hetgeen PRINS bl. 55—58 zegt, heeft ons van het tegendeel niet overtuigd. B. Wordt *bewezen*, (hetgeen JEZUS gezegd heeft, behoeft dit nog nader bewijs?) dat het doel van God en onze bestemming is, aan Hem (in liefde, ook jegens boozen?) gelijkvormig te zijn. De schepping van den mensch en diens aanleg strekken ten bewijze, en elke openbaring van God bevestigt het. Hier worden de openbaringen doorgeloopen, uit het *aartsvaderlijk* tijdperk, onder MOZES, JOHANNES *den Dooper*, JEZUS, de *Apostelen.* C. wordt op de voortreffelijkheid van die bestemming opmerkzaam gemaakt, als *verheven*, als *edel*, als *zalig.* D. volgt eene opwekking, om te streven naar het beantwoorden aan die bestemming. Bij het kiezen van een' anderen tekst zou de behandeling in deze Leerrede anders en beter geweest zijn. De vierde moest ook vooraf gegaan zijn. Dit komt ons althans zoo voor. Doch daarover willen wij nu niets meer zeggen.

IV. *Over 's menschen verbastering.* Tekst, *Rom.* III: 23. Hetzij wij het oog vestigen op de *Heidenen*, hetzij op de *Joden*, hetzij op de *Christenen*, wij zullen bij allen het bewijs aantreffen van 's menschen verbastering, die ons allen roem bij God doet missen. Deze beschouwing verdeelt dus deze Leerrede in drie deelen. Ten slotte worden *ter toepassing* achteraangevoegd de *vier* volgende aanmerkingen: 1°. De verbastering van het menschdom is te algemeen, dan dat zij niet aan ééne algemeene oorzaak zou toegeschreven worden. 2°. Zij is te duidelijk zigtbaar, dan dat zij kan tegengesproken

worden. Deze aanmerking moest, dunkt ons, vooraan ſtaan. 3°. Zij is te groot, dan dat zij niet door ons opregt zou betreurd worden. 4°. Zij is te rampzalig, dan dat zij ons niet zou doen uitzien naar herſtelling. Als deze Leerrede in de derde plaats voorkwam, kon in de vierde plaats de herſtelling van den mensch behandeld zijn, en dan liep alles meer ordelijk af. Doch de mensch, als onderwerp van beſchouwing, is zoo gemakkelijk niet, als men zich wel voorſtelt. Daarom zullen wij nu verdere aanmerkingen op de hier voorkomende orde ſtaken.

V. *Over Gods belangſtelling in den mensch, niettegenſtaande deszelfs verbastering.* Tekst, JO. III: 17. Die belangſtelling van God blijkt, I. uit de zending van Zijnen Zoon op de wereld; II. uit het oogmerk dier zending. Beide deze ſtukken worden door den tekst zelven aan de hand gegeven. Ter toepasſing: Wij moeten dankbaar zijn, dat God zoo veel belang ſtelt in onze behoudenis. Die dankbaarheid betoone men, door den weg in te ſlaan, dien JEZUS ter behoudenis aanwijst.

VI. *De mensch hier op aarde deelgenoot van Gods vaderlijke liefde in Christus.* Tekst, 1 JO. III: 1, 2ª. Wederom ſtrekt hier de tekst tot leiddraad van behandeling. I. *Ziet, hoe groote liefde ons de Vader gegeven heeft, dat wij kinderen Gods genaamd zouden worden.* Deze woorden wijzen ons aan, 1°. dat God ons door Zijnen Zoon tot onze oorſpronkelijke beſtemming wil terugbrengen; 2°. dat God ons plaatſen wil in de zaligſte betrekking tot Hem, en 3°. ons verheffen tot den hoogſten rang, waartoe een ſchepſel geraken kan. Het κάλεῖσθαι bij JOANNES duidt, gelooven wij, aan, *het voeren van den naam:* KINDEREN GODS, als bewijs van Gods groote liefde. II. De woorden: *Geliefden! NU zijn wij kinderen Gods*, doen de hooge waarde van dit voorregt daarom zoo voortreffelijk uitkomen, omdat het hier op aarde reeds genoten wordt. Dit blijkt, als men let, 1°. op het *voorregt zelve*, 2°. op deze *onvolmaakte wereld*, 3°. als genoten *onder*

alle omstandigheden van dit leven, 4°. als grond van *verwachting*. III. De oorzaak, waarom er zoo velen zijn, die in dit voorregt weinig belang stellen, wordt aangewezen, naar aanleiding van de tekstwoorden: *Daarom kent ons de wereld niet, omdat zij Hem niet kent*. Dit dient tevens ter toepassing.

VII. *Over het geluk, dat den mensch, na dit leven, door Christus, wacht*. Tekst, 1 JO. III: 2*b*. I. Het toekomend geluk van den Christen wordt voorgesteld: *wij zullen Hem gelijk zijn*; II. de zekerheid daarvan wordt aangewezen: *want wij zullen Hem zien, gelijk Hij is*; III. het tijdstip wordt opgegeven, wanneer dit zoo zijn en blijven zal: *als Hij zal geopenbaard zijn*.

VIII. *Over den invloed, dien de gedachte:* Ik ben ook een mensch, *op ons behoort uit te oefenen*. Tekst, *Hand*. X: 26*b*. I. De aanwijzing, wat er opgesloten ligt in dat denkbeeld: *Ik ben zelf ook een mensch*, geeft geschikte aanleiding aan den Redenaar, om beknoptelijk hier te herhalen, wat hij in de zeven voorafgaande Leerredenen aangaande den mensch had opgemerkt. II. Doet hij den invloed kennen, dien dit denkbeeld op ons bestaan en gedrag behoort uit te oefenen. Het moet opleiden tot *dankbaarheid jegens God*, gepaard met *ootmoed*. Het moet onzen lust en ijver opwekken, *om aan onze bestemming te beantwoorden*, en *daarvan in alle betrekkingen bewijzen te geven*.

IX. *Over Jezus Christus, den volmaaktsten mensch*. Tekst, 1 TIM. II: 5. I. Wordt het een en ander herinnerd, geschikt om den mensch JEZUS CHRISTUS te leeren kennen in zijne voortreffelijkheid. II. Worden eenige algemeene opmerkingen medegedeeld, door welke de volmaaktheid van 's Heilands menschelijke natuur duidelijker uitkomt: 1°. Hetgeen JEZUS was, was Hij niet ten halve, maar geheel. 2°. Het was JEZUS natuurlijk eigen, zoo te zijn als Hij was. 3°. Hetgeen JEZUS was, was Hij altijd. 4°. Hetgeen JEZUS was, is Hij nog. 5°. Hetgeen JEZUS was en is, zal Hij niet alleen blijven tot in eeuwigheid, maar die vol-

maaktheid zal eindeloos toenemen. III. Wordt aangewezen de invloed van deze beschouwingen op ons bestaan en gedrag. De mensch JEZUS CHRISTUS behoort onze roem te zijn. 1o. Hij is die *Leeraar*, die niet faalt; 2o. die *Middelaar*, die niet te kort schiet in de behartiging onzer wezenlijke belangen; 3o. dat *Voorbeeld*, hetwelk wij veilig volgen; 4o. dat *verheerlijkt Hoofd*, op wien wij onze hoop voor eene zalige toekomst vestigen kunnen.

Deze Leerredenen verdienen niet alleen algemeen bekend te zijn, maar ook van wege den belangrijken inhoud meer dan eens gelezen te worden. Daarom zijn wij van den gewonen weg bij de aankondiging van Leerredenen opzettelijk afgeweken. Het was ons te doen, om de zaken en den gang van denkbeelden aan te wijzen; en deze zijn, gelijk wij vertrouwen, ook bij onze dorre schets, duidelijk genoeg kenbaar geworden. Ons oogmerk was, tot lezing en herlezing te nopen; en wij beloven den Lezer voldoening, wanneer hij zich in de gelegenheid stelt, om de stukken zelve ook bij herhaling te lezen. Wij verheugen ons, dat men in Amsterdam zoo, en wel met graagte, hoort prediken.

De Eere der Nederlandsche Hervormde Kerk gehandhaafd tegen YPEIJ *en* DERMOUT. *(Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk.) Door Mr.* C. M. VAN DER KEMP. *Iste Deel. Te Rotterdam, bij* Wed. van der Meer *en* Verbruggen. 1830. *In gr. 8vo. XI en 359 bl. f* 2-90.

Het is een opmerkelijk verschijnsel onzer dagen, dat in het Hervormde Kerkgenootschap personen opstaan, die, geene *Theologanten* zijnde, nogtans zich vermeten, over zaken buiten hun vak beslissend te oordeelen, en mannen, die kennis met waarheidsliefde paren, openlijk aan te randen, ten einde der menigte wantrouwen tegen de Leeraren in te boezemen, en alzoo den vrede der

Kerk te ſtoren. Ook de Heer en Meester C. M. VAN DER KEMP verſchijnt, ongeroepen, als kampvechter voor zoogenaamde oude *regtzinnigheid*, in het ſtrijdperk tegen Godgeleerden, die hun Genootſchap eere aandoen. Hij zegt wel, in zijn *Voorbericht*, den ſtrijd niet *perſoonlijk tegen de Heeren* YPEIJ *en* DERMOUT te voeren, en hij drukt zich in het eerst ook op beſcheidene wijze uit; maar weldra verandert de toon, en wordt ſcherp en hatelijk. De Schrijver verklaart bl. VI, dat hij *het voor onmogelijk houdt, in het onderzoek der Geſchiedenis van het Hervormd Kerkgenootſchap, buiten alle vooroordeel te blijven, en zoo doende, hoe onwillens ook, de zaken ſoms minder juist voor te ſtellen.* (*) Ook bekent hij ter zelfde plaatſe, *nog geene groote vorderingen gemaakt te hebben in de beoefening van Gods heilig Woord, waarvoor zeker niemand onverſchilliger zijn kan, dan ik,* — Rec. neemt hier de eigene woorden van Mr. VAN DER KEMP letterlijk over, — *ſlechts weinige jaren geleden, geweest ben, toen ik de vrijgeesterij, zoo niet opentlijk en uiterlijk, dan toch inwendig en van harte tot de verſte gevolgtrekkingen dreef.* Hij zegt dus volmondig te willen erkennen, dat het *meer dan mogelijk* is, dat hij *in de voorſtelling ſommiger leerſtukken gedwaald, en de waarheid, die meestal in het midden ligt, verlaten hebbe.* Maar de Schrijver ſchijnt ſpoedig niet meer gedachtig te zijn aan deze zijne belijdenis. Als reden van zijn ſchrijven noemt hij eerst nog *zeker gevoel van verpligting*, om een woord van waarheid ter beſtrijding der hem *zoo toeſchijnende leugen* te ſpreken; doch terſtond laat hij daarop volgen: „ De gedachte, dat de eere onzer Nederlandſche Hervormde Kerk op het ſmadelijkst wordt aangetast door twee harer Leeraren van den eerſten rang, in een buiten kijf claſſiek werk, hetwelk zoo blijkbaar door de voornaamſten hunner Hervormde Ambtgenooten (ſlechts weinigen uitgezonderd) met zoo veel toejuiching ontvangen en nog door niemand wederſproken is — de

(*) Hier ſchijnt, in het tweede gedeelte van den volzin, *gevaar loopt*, of iets dergelijks, te ontbreken. *Redact.*

gedachte, dat de meesten der genen, die dit werk in handen hebben, of krijgen zullen, of niet in staat zijn de geschiedenis onzer Kerk ergens anders uit te leeren kennen, of de moeite niet nemen zullen in de oude oorkonden rond te zoeken, ten einde zich van de echtheid der hun voorgedragen vertellingen te overtuigen; die beide gedachten hebben mij de noodzakelijkheid doen inzien, de waarheid in dezen voor te staan, en *het deksel der leugen op te lichten* (ligten), *waaronder men haar bedolven had.*" Een man, die onlangs nog dwaalde in de dikke duisternis der onkunde, moest niet zoo spoedig anderen van kwade trouw beschuldigen, wanneer hij eindelijk de waarheid beter *meent* te hebben leeren inzien. Het staat hem vrij, van YPEIJ en DERMOUT te verschillen; maar wilde hij *de waarheid betrachten in liefde*, hij zoude niet hebben kunnen schrijven: *Bedrogen te worden door hen, die met het kleed der waarheid omhangen zijn, dit mogen zich anderen doen laten of onverschillig rekenen; voor mij was het vermoeden zelfs, dat de zoodanigen zouden kunnen meenen, ook mij in hunne strikken verward te hebben, eene genoegzame reden, om de pen op te vatten en eene opentlijke verklaring hiertegen te doen.* Voorts betuigt de Heer VAN DER KEMP: *De strijd, dien ik voer, blijft ook maar alleen in ons Hervormd Kerkgenootschap en komt daar geenszins buiten. Tegen de overige Kerkgenootschappen stel ik mij geen partij, bijzonderlijk niet tegen het Remonstrantsche, hetwelk ik, als eene afgezonderde gemeente, (in oprechtheid gezegd,) de hoogste achting toedraag.* Welk eene gematigdheid *in woorden!* Kan een man, die over de veldwinnende vrijere denkwijze in de Hervormde Kerk zoo harde uitspraak zich veroorlooft, wel de *hoogste achting* aan de zich door liberale gevoelens onderscheidende Broederschap der Remonstranten toedragen? Het valt Rec. moeijelijk, dit te gelooven. — VAN DER KEMP schijnt zelf gevoeld te hebben, dat zijne taal geenszins die der bescheidenheid en welvoegelijkheid is.

Hij verontschuldigt zich althans met deze woorden: „ De toon, waarin ik schrijf, moge velen te straf voorkomen; maar is ontstaan deels uit diepe verontwaardiging wegens de groote onbeschaamdheid, waarmede onze *tegenwoordige Hervormde Geestelijken* [dus niet YPEIJ en DERMOUT alleen?] hun eigen Kerkgenootschap belasteren of belasteren laten, anderdeels om te toonen, dat mij geene vrees voor hunnen mij nadeeligen invloed bezielt. Ik weet, dat ik mij door dit geschrijf hunne minachting op den hals zal halen: dan daar een BAUDART, TRIGLAND en andere lichten onzer Nederlandsche Hervormde Kerk, die hare eere hebben voorgestaan, ook mijn eigen grootvader en overgrootvader, de smaadredenen van YPEIJ en DERMOUT moeten verduren; wat zoude ik mij dan behoeven te schamen over de smaadtaal, die ook ik van hen of van de hunnen ondervinden zal?"

Zoodanige hatelijke uitvallen doen genoeg blijken, van hoedanigen geest de Schrijver is, die ook nog op het beruchte *Adres* van Do. MOLENAAR zich beroept. Vergelijkt men met die schampere bewoordingen het *Voorberigt* voor het bewuste werk van YPEIJ en DERMOUT, welk een onderscheid! Neen, Meester VAN DER KEMP! gij hebt geene *smaadtaal* te vreezen van mannen, die zoo bescheiden zijn in hun oordeel. Uw geschrijf zal ook *de hunnen* niet tot *smaadtaal* aanzetten. En Rec., die geenszins in eenige betrekking tot de Heeren YPEIJ en DERMOUT staat, noch hen in persoon kent, wil trachten, met de meestmogelijke onpartijdigheid uw werk te beoordeelen.

Na het *Voorbericht* volgt eene korte *Inleiding*, die terstond zich kenmerkt door zekere scherpheid van uitdrukking. Van den Hofprediker wordt gezegd, dat hij *eene bijkans bisschoppelijke waardigheid bezit* in de Gereformeerde Kerk. Ook spreekt VAN DER KEMP op schamperen toon van *het bekende karakter der twee Schrijvers, als welke niet zelden hunne welwillendheid omtrent de Remonstrantsche partij* zouden *aan den dag*

gelegd hebben, volgens den algemeenen geest des tegenwoordigen tijds. Op bl. IX heeft onze Schrijver zelf betuigd, dat ook hij aan het Remonstrantsche Kerkgenootschap de *hoogste achting* toedraagt. Waarom dus in anderen *toegenegenheid voor die partij* te veroordeelen? Ypeij en dermout worden, bl. 7, beschuldigd, dat zij *de leere en eere der Gereformeerde Kerk op het allerschandelijkste ten toon gesteld en gelasterd hebben, en dit op eene wijze, waaraan zich geen Remonstrant nog heeft* SCHULDIG GEMAAKT.(!) *Het ware,* dus vervolgt van der kemp, bl. 8, *reeds te erg geweest voor zulke aanzienlijke Leeraars der Gereformeerde Kerk, als onze Schrijvers zijn, indien zij zich van dezelfde lasteringen, als de Remonstranten, bediend hadden; maar nu zij hen daarin door het uitdenken van nieuwe leugens en smaadredenen overtroffen hebben, nu meenen wij niet te veel te zeggen, wanneer wij beweren, dat dit de palen van alle betamelijkheid overschrijdt, en onlijdelijk is voor ieder, die eenigen waarheidszin heeft, en bezield is met ijver voor de eere van het Gereformeerd Kerkgenootschap.* En voor zulk eene *leugen- en lastergemeente* is onze Schrijver met de *hoogste achting* bezield!!!

De groote bezwaren, tegen ypeij en dermout ingebragt, bestaan hierin, dat zij erasmus *tot den rang van eersten en grootsten Kerkhervormer verheffen, de gevoelens van* zwinglius *en* calvijn *als van elkander verschillende, en* zwinglius *als met* erasmus *volkomen instemmende voorstellen, de oorspronkelijke Hervormde Kerk Zwingliaansch, dat is, verschillende van de leer van* calvijn, *noemen;* kortom, dat zij de *Remonstranten* voor de *echte Zwinglianen* houden, *die de oorspronkelijke leer der Gereformeerde Kerk, waarvan de andere partij afgeweken was, beleden hebben.*

In het eerste Hoofdstuk, over erasmus, beweert de Schrijver tegen ypeij en dermout, dat de geleerde Rotterdammer geenszins onder de *Kerkhervormers* geteld moet worden. Het komt hier op de beteekenis van het woord *Hervormer* aan. Maar, *verba valent usu;*

en dan zegt Rec. met den Heer VAN DER KEMP, dat ERASMUS geenszins *de eerste*, veel min nog *de grootste Hervormer der Kerk* mag heeten, gelijk dit in het *Mengelwerk* der *Vaderl. Letteroeff.* No. XIV. van 1820. en No. VII. van 1821. uitvoerig en op betere gronden is aangewezen. De Beoordeelaar der *Beknopte Geschiedenis van de Hervorming der Christelijke Kerk in de zestiende Eeuw*, en van de *Leerrede ter gedachtenis van de groote verdiensten der Nederlandsche Vaderen, betrekkelijk het werk der Kerkhervorming*, had reeds in dit zelfde Tijdschrift (1817 en 1818) het gevoelen van Prof. YPEIJ wederlegd. Het was dus niet noodig geweest, dat VAN DER KEMP op nieuw zoo veel moeite deed, om de beide Schrijvers tegen te spreken. En wat heeft het eigenlijk met de hoofdzaak, *de eere der Nederlandsche Hervormde Kerk*, ook gemeen? Noch ERASMUS, noch LUTHER behoorde tot dit Genootschap. De eer der Kerk is er dus niet mede gemoeid, dat YPEIJ en DERMOUT verkeerdelijk den eersten onder de *Hervormers* tellen. Maar de Tegenschrijver bestrijdt dit gevoelen voornamelijk, omdat ERASMUS het leerstuk van *des menschen vrijen wil* niet verwierp. *Die grondslag, dat beginsel der Roomsche Kerkleer*, zegt hij, *moest weggeruimd worden;* ERASMUS deed het niet. — derhalve was hij geen *Hervormer!!* Bij des Schrijvers magtspreuken over *vrijen wil* en *vrije genade* dacht Rec. aan het bekende: *Qui bene distinguit, bene docet;* zoo lang men dit niet doet, kan men over woorden veel kibbelen. In eene Noot op bl. 15 wordt BILDERDIJK ook berispt, niet om zijne *genegenheid voor de Remonstranten*, maar omdat hij, in een stukje: *Een Protestant aan zijne Medeprotestanten*, kon schrijven, dat LUTHER, toen hij *het misbruik der aflaten* begon aan te tasten, *aan niets minder gedacht heeft, dan hervormer en oprigter eener nieuwe Kerk te zijn.* Uit LUTHER's eigen schrijven aan den Paus (*) blijkt in-

(*) Na het mondgesprek met CAJETANUS beriep LU-

tusschen genoeg, dat hij in den beginne niet met Rome wilde breken, en zelfs nog minder, dan ERASMUS, eene *hervorming der Kerk* in den zin had. Onbillijke tegenkanting wekte zijne verontwaardiging, en deed hem van stap tot stap verder gaan, dan hij eerst zelf bedoeld had.

Hoewel nu Rec. het hierin met den Schrijver eens is, dat ERASMUS niet onder de *Hervormers* (in de gewone beteekenis des woords) geteld kan worden, zoo keurt hij het echter grootelijks af, dat VAN DER KEMP, bl. 3, de voordragt van YPEIJ en DERMOUT *valsch*, *verkeerd* en *sluw* noemt. Welken naam verdient wel zijne eigene handelwijze, wanneer hij, bl. 36[1], het doet voorkomen, alsof de beide achtingwaardige mannen, en anderen, die in denkwijze met hen overeenstemmen, *het geloof aan godsdienstige waarheden niet noodzakelijk ter zaligheid* zouden achten, *en alleen door deugdbetrachting zalig willen worden*. De Heer en Mr. behoorde zich te schamen over zoodanige aantijging. — Ten opzigte van de uit TURRETIN aangehaalde plaats, bij YPEIJ en DERMOUT bl. 17 van de Aant., bij VAN DER KEMP bl. 39 en 355, merkt Rec. aan, dat eerstgenoemden hier minder naauwkeurig zijn. VAN DER KEMP heeft bl. 355 eene letterlijke vertaling gegeven. TURRETIN noemt ERASMUS geenszins *liefdeloos*. Het is dus waar, dat de Schrijvers bij de aanhaling *hunne eigene kleuren en uitdrukkingen* gebruikt hebben, evenwel niet om de eer der Hervormde Kerk aan te randen, maar uit eene misschien te groote zucht, om eenen man te verheffen, die, in weerwil zijner groote verdiensten, langen tijd door Roomsch en Onroomsch miskend is geworden. Het oordeel van TURRETIN was juist, in zekeren zin; en nogtans kan er veel tot verschooning van het weifelend gedrag des Rot-

THER zich *a Papa male informato ad Papam melius informandum* (van den kwalijk onderrigten op den beter te onderrigten Paus). Zoo weinig dacht hij er toen aan, om een van Rome afgescheiden Kerkgenootschap op te rigten.

terdammers gezegd worden. Ja, hij liet zich door *zekere verkeerde liefde*, door *vreesachtigheid* en *vleeſchelijke voorzigtigheid*, gelijk TURRETIN zegt, terughouden. ERASMUS, vriend der letteren, beminde den vrede, en meende, dat LUTHER door overdrijving de goede zaak zou bederven. Hij was zacht van aard, en vreesde heilloze gevolgen van dat geweldig doortasten. Dit noemde TURRETIN *zekere verkeerde liefde*, of *beſchroomdheid* en *vleeſchelijke voorzigtigheid*. ERASMUS leefde in eenen tijd van groote gisting en verwarring; hij zelf had door zijne geſchriften niet weinig tot het ontſtaan dier woelingen toegebragt, doch vreesde, dat ſommigen veel te verre zouden gaan. Rec. zou echter niet gaarne met TURRETIN beweren, dat ERASMUS, uit verkeerde bedoelingen, *de waarheid in ongeregtigheid te onder wilde houden*; en in zoo verre konden dan YPEIJ en DERMOUT met reden het *woord* van den Zwitſerſchen Geleerde *ſcherp gepunt* noemen. ERASMUS en LUTHER hebben beide, ſchoon op verſchillende wijze, onder hooger Beſtuur, moeten medewerken, om een doel te bereiken, dat deze zoo min als gene zich aanvankelijk had voorgeſteld. Men behoeft de verdienſten des eenen niet te verkleinen, om die des anderen te doen uitkomen.

Eindelijk berispt VAN DER KEMP het nog in YPEIJ en DERMOUT, dat zij, bl. 16 der Aant., de handelwijze van den Rotterdamſchen Predikant LEEUWIUS afkeuren, die openlijk van den predikſtoel de daden der Regering beſtrafte, en onder de bezwaren opnoemde het oprigten van ſtandbeelden voor lieden, *die libertijnen en vrijgeesten zijn geweest en geſpot hebben met alle religie*. Maar wie moet zoodanig uitvaren tegen de Overheid, en dat op zoodanige plaats, niet afkeuren? Op eene andere wijze hadden LEEUWIUS en zijne ambtgenooten de belangen der behoeftigen moeten voorſtaan. Doch het was toen niet de eenige maal, dat de drijvers van zoogenaamde regtzinnigheid zich ſtoute taal tegen de Regering veroorloofden.

Het tweede Hoofdstuk handelt over ZWINGLIUS, CALVIJN, MELANCHTON en BULLINGER. In hetzelve wil de Schrijver aantoonen, dat YPEIJ en DERMOUT de leerbegrippen van genoemde mannen niet naar waarheid voorstellen, en dat *deze valsche, leugenachtige voorstelling opzettelijk uitgedacht is, om den eenvoudigen lezer om den tuin te leiden.* Maar de man heeft de eigene geschriften dier Hervormers niet kunnen raadplegen, zegt hij; hij had dus, ten zachtste gesproken, beter gedaan, zoo hij in zijne uitdrukkingen wat meer bescheidenheid en gematigdheid had in acht genomen. AUGUSTINUS, op wien de voorstanders van *praedestinatie* zoo gaarne zich beroepen, schijnt op dit punt zichzelven (*) even min volkomen gelijk gebleven te zijn als de Heer VAN DER KEMP, die bl. 48 schrijft, *dat* AUGUSTINUS *den mensch niet beschouwde als een gants lijdelijk wezen, dat niet zelf moet werken in de bevordering zijner zaligheid, maar als een redelijk wezen, wiens* (welks) *wil, hart en verstand door Gods Geest moet worden veranderd en vernieuwd ter verkrijging der zaligheid, die hij alsdan zelf moet werken, volgens Phil. II:* 12, 13; en bl. 51 beweert hij, *dat* AUGUSTINUS, *Gods vrije genade in J. C. omhelzende, geloofde, dat God sommige bepaalde personen had uitverkoren ter zaligheid; en dat, daar het zeker is, dat niet alle menschen zalig zullen worden, hiervan* (NB.) *deze de oorzaak is, dat God aan dezelven zijne zaligende genade onthoudt, en alleen maar schenkt aan de overigen, die Hij dus heeft uitverkoren, om eenmaal met die genade begiftigd te worden.* De beschuldiging, hier tegen YPEIJ en DERMOUT ingebragt, heeft dus, wèl beschouwd, niets te beduiden. Trouwens men bemerkt aan alles, dat het den Schrijver slechts te doen is, om scherpe en

(*) AUGUSTINUS schreef ergens: *Qui te creavit sine te, non te servabit sine te?* „Die u zonder u heeft geschapen, zal die u niet zonder u (zonder uw toedoen) behouden, of zalig maken?"

liefdelooze aanmerkingen te maken. Indien hij zich aan de op bl. 48 door hemzelven gegevene verklaring wilde houden, zou er wel geen zoo groot verschil van gevoelen zijn. Maar dat willen de echte *Calvinisten* niet. En wat moeite VAN DER KEMP aanwenden moge, om ZWINGLIUS en CALVINUS te doen overeenstemmen, het is vruchteloos. De laatste helde blijkbaar tot hardere begrippen over, en gaf hierdoor aanleiding tot de hevige twisten, welke, zoo als de Hoogleeraar MUNTINGHE (*Theol. Christ. pars Theoret. tom. II. p. 67.*) aanmerkt, dikwijls met groote verbolgenheid der gemoederen, en op eene wijze, die van Christelijke liefde zeer verre was verwijderd, zijn gevoerd geworden. Dat echter ZWINGLIUS, MELANCHTON en anderen zich somwijlen in dier voege uitdrukken, alsof zij met den lateren CALVIJN bijna overeenstemmen, is geenszins te verwonderen, als men in aanmerking neemt, dat vóór dien hevigen strijd der meeningen het onderscheid der begrippen minder in het oog kon vallen, zoo lang men over en weder gematigdheid in acht nam, en geenszins zoo driftig voor zekere geliefkoosde *bewoordingen* zich in de bres stelde. Zijn de hoofden eenmaal door het twisten verhit, zoo verkoelt ligt in de harten der strijdenden de liefde — zucht, om gelijk te hebben, komt mede in het spel — onder het strijden gaat men weleens verder, en drukt zich stelliger en sterker uit, dan men anders gedaan zoude hebben. Daarbij komt gewoonlijk ook nog, dat partijen elkander gevolgtrekkingen toeschrijven, die niet in het stelsel liggen, of althans niet bedoeld worden.

Het derde Hoofdstuk, *over de Geloofsleer en het Kerkbestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk in de zestiende Eeuw*, maakt verre het grootste gedeelte des boeks uit, en behelst mede eene menigte smaadredenen. Het kan zijn, dat aan de Schrijvers van de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk* hier of daar iets menschelijks is bejegend. Zij maken geene aanspraak op onfeilbaarheid, en leggen in het beoordeelen van vroegere geschillen veel gematigdheid aan den dag.

Mr. VAN DER KEMP beschuldigt hen van *opzettelijke vervalsching*. Zijne dusgenaamde bewijzen zijn zeer zwak. Maar, handelt hij zelf altijd ter goeder trouw? Op bl. 148 althans (om slechts iets te noemen) is hij niet naauwkeurig in het aanhalen van eene plaats uit het bewuste werk, daar hij de woorden *zelfs* en *nog*, waardoor de zin nog al iets anders wordt, weglaat.

Rec. wil hiermede niet zeggen, dat er niets goeds in het boek zou gevonden worden. Wat b. v. bl. 224 env. over *formulieren van eenigheid* voorkomt, is ten deele gegrond. Vóór dien tijd waren ze behoefte; doch hieruit volgt geenszins de blijvende noodzakelijkheid. In onze dagen heeft men die banden losgemaakt; zoo schijnen ze nog iets te zijn, en zijn eigenlijk niets. Men behoeft juist geen vriend van *formulieren* te zijn, om te erkennen, dat de Schrijver op dit punt niet geheel ongelijk heeft. Hieruit volgt echter in geenen deele, dat de eer der Hervormde Nederlandsche Kerk door YPEIJ en DERMOUT aangerand, opzettelijk aangerand zoude zijn, gelijk VAN DER KEMP wil. Deze beschuldiging heeft, op zichzelve beschouwd, niet de minste waarschijnlijkheid. Wat zoude mannen, die onder de hunnen vertrouwen, achting en eere hebben, bewegen, om de Geschiedenis van hun eigen Genootschap in een valsch licht te stellen? Rec. meent, ook bij het lezen van hun werk, alle reden te vinden, om zich van hunne opregte waarheidsliefde overtuigd te houden. Maar, de Tegenschrijver? Een man, die anderen zal teregtwijzen, moest zelf beter op zijne hoede zijn tegen de verbittering der partijzucht. Zijne zoogenaamde *handhaving* strekt het Kerkgenootschap geenszins tot *eere*. Daar was niet eens zoo veel omslag van woorden noodig geweest. Het gansche verschil komt hierop neder, of *van eersten af* het harde stelsel van volstrekte *lijdelijkheid* onder de Hervormden in Nederland *algemeen* is aangenomen, dan of hetzelve allengs ter Kerke is ingedrongen, en, ten gevolge van een' zamenloop van omstandigheden, een' geruimen tijd de overhand heeft behouden. Moge er hier of daar in het werk van den

Hoogleeraar YPEIJ en van den Hofprediker DERMOUT eenige onnaauwkeurigheid zijn ingeslopen, voor den onpartijdigen onderzoeker blijkt echter duidelijk genoeg, dat zij, wat de hoofdzaak betreft, de waarheid *op hunne zijde* hebben. Mr. VAN DER KEMP en anderen zijn verbitterd, omdat thans, zoo langen tijd na het bedaren der driften, de verstandigen en gematigden in hun Kerkgenootschap onpartijdig oordeelen over die oude twisten. Zij zien het met leede oogen aan, *dat* mildere begrippen, welke eenmaal door drijvers, gelijk zij zelve zijn, veroordeeld werden, langzamerhand veld winnen. Ware het mogelijk, zij zouden andermaal de Kerk beroeren, en allen, die minder bekrompen *over* de Goddelijke genade denken, willen buitensluiten. Mogten toch deze menschen, indien zij waarlijk het *goede* willen, geene pogingen doen, om het liefdeloos twisten over moeijelijke vragen te hernieuwen! *Rec.* raadt den Heer VAN DER KEMP, eens bedaardelijk te lezen J. A. TURRETINI *Oratio VIII. de componendis Protestantium dissidiis*, vooral p. 348, alwaar onder anderen deze woorden voorkomen, welke wij, ten behoeve onzer in het Latijn min ervarene Lezers, getrouwelijk vertaald mededeelen: „Bekennen niet allen, dat al het goede van God komt? Bekennen niet allen, dat al het kwade eeniglijk van ons ontstaat? Bekennen niet allen, dat alle de genen, die van de zaligheid uitvallen, niet door eenige veronachtzaming van den kant van God, maar enkel door eigene schuld er van uitvallen? Kortom, indien er voorts nog iets is, dat moeijelijk te begrijpen zijn moge, bekennen niet allen met PAULUS, dat *Gods oordeelen onbegrijpelijk en zijne wegen onnaspoorlijk zijn?* Dit alles stemt men van beide kanten toe. Waarom houden wij ons niet hierbij? Wat zouden wij verder gaan? Dit immers is ten overvloede genoeg, en wat daar boven gaat, (waarom zouden wij het niet zeggen?) men vindt, *dat het* niet dan ijdele vragen, meestal slechts woordenstrijd, verzinselen van weelderig vernuft betreft, dat wijs wil zijn boven hetgene men behoort wijs te zijn."

De Burgerwapening voorgesteld als pligt, in eene Redevoering, (in het Nut) gehouden door J. TEISSEDRE L'ANGE. *(Ten voordeele des Vaderlands.) Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1830. *In gr.* 8*vo.* 31 *Bl. f* :-50.

Ter gedachtenis aan de gezegende Omwenteling van 1813, *door* A. A. STUART, *Leeraar der Remonstranten te 's Gravenhage. (Ten voordeele des Vaderlands.) Te 's Gravenhage, bij* S. de Visser. 1830. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl. f* :-40.

Indien het hart welsprekend maakt, dan kan het niet missen, of onze tijd levert stukken van onderscheiden naam en vorm, die meesterlijk mogen heeten. Het hierbij aangekondigde van den bejaarden L'ANGE behoort tot dezelve. Welk een vuur, welk eene kracht en doorgaande fikschheid van stijl! Het is inderdaad niet anders dan eene Aanspraak, in welke echter geene geleidelijke orde en rijkdom van zaken mangelt. De inleiding — het korte overzigt der geschiedenis van onze burgerwapening, in één woord alles is treffend; schoon eenige noodige opruiming van zwarigheden in het laatste gedeelte den stroom der rede ook minder gelijkmatig moge doen vlieten.

Ook deze Leerrede van den jongen STUART is des vaderlijken roems waardig. Het was eene gelukkige gedachte, het bedoelde niet slechts te vieren, maar juist zóó te vieren, dat het aan bemoediging en opwekking in den tegenwoordigen nood dienstbaar werd. En de Leeraar heeft zijn ontwerp uitnemend volvoerd. In gepaste, krachtige taal, zoo als die den Christenleeraar en tevens vriend van Vorst en Vaderland voegt, heeft hij de middelen aangeprezen, die ons, onder Gods zegen, kunnen — haast zeggen wij — zullen behouden.

Zonder met zekeren beroemden man over het *woord* „geestdrift" te willen twisten, zou men, dunkt ons,

van de Hollandsche natie, als een persoon gedacht, thans mogen zeggen: *est deus in nobis, agitante calescimus illo.*

Oostenrijk, zoo als het thans is, onder de Regering van Prins METTERNICH *en Keizer* FRANS II; *of geheime Kronijk van zekere Duitsche Hoven. Door een' Ooggetuige. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1830. *In gr. 8vo. 270 Bladz. f* 2 - 40.

Onder de vodden en vodjes, die de *liberale* drukpers ons in allerlei gedaanten, ook van reizen, aanbiedt, is dit wel een der nietigsten. Het bevat de gewone scheldwoorden en aantijgingen tegen *Despotismus* en Vorstendwang, en de afgelletene aanprijzingen dier kostbare vrijheid, die zich in 1830 zoo luisterrijk heeft ontmaskerd. En wij stonden verbaasd, zulk een produkt van eene met regt zoo zeer geachte pers te ontvangen. Hoezeer het op den titel niet staat, en de Voorrede ons zelfs het boek als het werk van eenen *Oostenrijker* doet voorkomen, (iets, hetwelk iedere bladzijde logenstraft) zoo blijkt het toch geschreven te zijn door eenen *Engelschman*; niet door een' dier hooghartige *Britten* van vroegeren tijd uit de school der beide PITTS, die achttien jaren lang met NAPOLEON's reuzenkracht en ijzeren wil om het gebied der wereld streden, maar door een' van die armhartige *Engelschen* van 1830, slaafsche bewonderaars van *Frankrijk*, van BUONAPARTE, van de Jakobijnen-Clubs, de driekleurde kokarde, en van — de muitende *Belgen*; die alles aangapen en fraai vinden, wat zich slechts den naam van *liberaal* aanmatigt, en de schoone woorden uit die school bezigt, al wordt het volk daarbij ook diep ongelukkig. *Oostenrijks* staatkunde is zekerlijk lijnregt met die beginselen strijdig, en gaat ongetwijfeld aan de andere zijde te ver. Het zij ook verre van ons, de staatkunde van Prins METTERNICH, vooral in de laatste

jaren, vooral ten aanzien van *Griekenland*, *Turkije*, en misschien van *Italië*, te willen verdedigen; maar dat deze Staatsminister de *Hydra* toch wel gekend heeft, die hare honderd koppen thans bijna gelijktijdig uit den afgrond opsteekt, om *Europa* in rouw en ellende te dompelen, en, onder moord en brand en roof, op te staan tegen de edelste Vorsten, — dat leert toch nu wel de treurige ondervinding. Ook heeft METTERNICH, door hetgeen hij tot den val van NAPOLEON's schrikbewind heeft bijgedragen, zich omtrent *Europa* onbetwistbare verdiensten verworven. Echter zouden wij het, uit hoofde van het blijkbare misbruik, hetwelk deze Staatsman van zijne magt heeft gemaakt, minder berispelijk keuren, *hem* hier ten toon gesteld te zien, indien de waarheid niet in andere opzigten overal te kort gedaan ware; indien men niet *Oostenrijk* als diep ongelukkig, vertrapt en rijp tot een' opstand hadde voorgesteld, en het binnenlandsche Bestuur bijna even zoo slecht en verdrukkend ware voorgesteld, als dat van *Turkije*. Zóó kan een *Oostenrijker* niet schrijven! Immers, schoon het waar zij, dat men in het *Oostenrijksche* niet over staatkunde mag redeneren; dat de Regering aan de onderdanen (buiten *Hongarije*) de regten niet toestaat, die dezelve in *Constitutionele* Staten genieten, en dat de Landstanden overal, zelfs in *Hongarije*, meer den Adel en de Geestelijkheid, dan den Burgerstand vertegenwoordigen, — zoo is het toch niet minder waar, en blijkt zelfs uit verscheidene plaatsen van dit boek, in weerwil des Schrijvers, dat de welvaart der burgers, de groote belangen van landbouw, koophandel, nijverheid, en het onbekrompen bestaan der mindere klassen, de zorgen van het Bestuur in *Oostenrijk* wel degelijk bezig houden. Trouwens elk, die de *Duitsche* Staten van *Oostenrijk* bezocht heeft, moet daarvan het ondubbelzinnigste getuigenis geven. Van de andere *Oostenrijksche* bezittingen, vooral van *Venetië*, durven wij zulks minder beweren; hoewel ons uit onverdachte bronnen gebleken is, dat te *Milaan* het Bestuur noch hard,

noch bekrompen is, alleen het inkomen van vreemde boekwerken uitgezonderd (een algemeene maatregel van verduistering, die tot METTERNICH's ſtelſel behoort). Ook is de gemeenzaamheid des Keizers en der Prinſen van zijn geſlacht, zelfs met den minſten burger, zijne eenvoudige en burgerlijke leefwijs en voorbeeldige zeden, en de verkleefdheid ook der mindere klasſen aan 's Keizers beſtuur zoo onbetwistbaar en algemeen erkend, dat de Schrijver van het voor ons liggende boek, hoe vol kwaadaardige vervalſching der waarheid ook, *die* daadzaken toch niet geheel heeft durven ontkennen. Nogtans is hij zoo vol perſoonlijke hatelijkheden tegen den Keizer, (een eenigzins bekrompen, maar erkend goedaardig mensch) dat de Vertaler die in een paar Noten geſtreng en met regt heeft berispt. (Bl. 136 en 171.) Slechts één ſtaaltje van den *fatſoenlijken* toon der aanmerkingen van den zeer *vrijheidlievenden* Schrijver, dien hij waarſchijnlijk in het gehoor van HUNT of in de ſchool van COBBETT heeft opgedaan: „ Op een gedrongen bovenlijf (des Keizers) „ volgen twee magere dijen, op welke vier achtereen„ volgende Keizerinnen geene once vleesch gelaten hebben." „ De geweldenarij van NAPOLEON was NIETS, in „ vergelijking met die van Keizer FRANS." (Hier komt de *liberale* aanhanger van den ſnoodſten Tiran voor den dag.) „ Deze Vorst vereenigt in zijnen perſoon „ eene zonderlinge mengeling van eenvoudigheid en ge„ weldenarij, van *Jezuitſche* list (!) en goedige open„ hartigheid, van de lompſte en hatelijkſte baatzucht en „ vleijendſte welwillendheid." (Nu! wie den zwakken en goelijken FRANS van *Jezuitſche* list kan beſchuldigen, die toont zulk een diep gebrek aan menſchenkennis, dat het nutteloos is, hem verder te weêrleggen.) Maar de *vrijheidsvriend* meende, dat hij zich bij zijne broeders in den geloove niet anders aangenaam kon maken, dan door ook den *perſoon* des Vorſten op de lompſte en logenachtigſte manier aan te randen.

Het is niet alleen Keizer FRANS, die hier op eene onwaardige wijze ten toon geſteld wordt, (vooral ook

daardoor, dat men zijne handelwijze omtrent den algemeenen Verdrukker der Volken, de verdienstelijkste daad zijns levens, voor *verraad* uitkrijt,) Ook de Keurvorst van *Baden*, de tegenwoordige Koning van *Wurtemberg*, (wiens deugden algemeen erkend worden) de Hertog van *Nassau*, wiens zachte regering alle zijne onderdanen roemen, kortom alle de *Duitsche* Vorsten, door wier land deze Prulschrijver trok, zijn het voorwerp zijner even kwaadaardige als domme of leugenachtige beschuldigingen. Één staaltje zal ten bewijze genoeg zijn (bl. 17): „ Er heerscht over 't geheel in *Duitschland* „ eene volstrekte armoede, en de *twaalf dozijn* Vorsten, „ onder welke het land verdeeld is, zijn de eenige wel„ varende personen." Met al de waanwijsheid, trotschheid en rijkdom van eenen *Brit*, kan echter slechts een dwaas of een domkop zulk eene taal uitslaan, wanneer hij eenmaal in *Duitschland* geweest is. Van dergelijk allooi is het gezegde, „ dat zich in gansch *Wur*„ *temberg*, een enkele welvarende Boekhandelaar uitge„ zonderd, niet één éénig vermogend man bevindt." Zoo rijk, als sommige *Engelsche* leegloopers, zijn de *Duitschers* zekerlijk niet; maar bij hen is ook de diepe en vernederende behoefte der *Engelsche* armen, *die van regtswege, zonder te werken, moeten bezoldigd worden*, onbekend.

Het werkje is eigenlijk eene reis uit *Engeland* door *Frankrijk*, (waarvan genoegzaam niets gezegd wordt) over *Baden*, *Wurtemberg*, *Darmstadt*, *Frankfort* en *Saksen*, (welks vorige Koning van alle *Duitsche* Vorsten alleen genade vindt in de oogen des Schrijvers, uit hoofde zijner betoonde verkleefdheid aan NAPOLEON) naar *Bohemen*. Bij het doortrekken der engten van het *Ertzgebergte*, worden de veldslagen van *Nollendorf* (door den *kundigen* Schrijver eens *Möllendorf*, dan weder driemaal achtereen *Höllendorf* genoemd) en *Culm* vermeld, waar de nederlaag en gevangenneming van den wreedaard VAN DAMME de eerste wending aan de krijgskans ten nadeele van BUONAPARTE gaf.. De berigten

wegens de twee badplaatſen *Töplitz* en *Carlsbad* zijn niet zonder eenig belang; maar zij getuigen, door de goede inrigtingen van het *Oostenrijkſche* Beſtuur, en door de vrijheid, die de badgasten hier genieten, *tegen* den doorgaanden inhoud van dit geſchrijf. Ook hetgeen over *Praag*, *Bohemens* hoofdſtad, gemeld wordt, is noch van belangrijkheid, noch van nieuwheid ontbloot, en behoort, wegens het minbehandelde onderwerp, tot hetgeen aan dit boek de meeste waarde bijzet; hoezeer natuurlijk ook hier partijdigheid heerscht, en men niet kan weten, in hoe verre men op de berigten van zulk eenen eenzijdigen Schrijver kan ſtaat maken. Ook hier doet de Schrijver (echter ſlechts in eene Noot) hulde aan het lagere ſchoolwezen in *Oostenrijk*, hetwelk, *hoezeer verre van liberaal te zijn*, *echter op een uitgebreid plan gebouwd is*, en volgens 't welk de armenkinderen kosteloos in elk dorp, zelfs in het kleinſte, onderwijs kunnen bekomen. Voor 't overige erkennen wij gaarne, dat het middelbare en hoogere onderwijs, in *Oostenrijk* aan de Geestelijkheid overgelaten, zich in een' jammerlijken toeſtand bevindt. Maar dat zoo iets aan het *Despotismus* is toe te ſchrijven, zal wel niemand beweren, wanneer hij aan den eenen kant het oog ſlaat op de zoo hoog-*liberale*, hoogverlichte *Belgen* en hunne *vrijheid van onderwijs*, en aan den anderen kant op die zoo diep beklagenswaardige *Pruisſiſche* onderdanen, die de onwaardeerbare weldaad eener *Conſtitutie* — het éénige middel tot geluk — moeten derven, en ook in het onderwijs aan den leiband der Regering loopen. Wil men voorts een ſtaaltje, wat onze Schrijver aan zijne Lezers durft diets maken? *Alle* de leerlingen worden in de *Oostenrijkſche* Staten onderzocht, hoe zij denken over CATO en BRUTUS! De *Engelschman* geeft te verſtaan, dat elk, die gunſtig over die beide mannen denkt, weinig kans op een ambt heeft! Wij gelooven, dat de *Oostenrijkſche* Regering wel iets anders te doen heeft, dan zich daarover te bekommeren!

Van *Praag* loopt de reis over *Moravië* (van welks inwoners, even als die van *Bohemen*, de Schrijver nog al

wat goeds zegt) naar *Weenen*. Hoe weinig hij aan zichzelven gelijk is, blijkt daaruit, dat hij, na het *geluk*, de *tevredenheid* en *braafheid* der *Oostenrijkers* te hebben vermeld, daarop laat volgen: „ Keizer FRANS is in„ derdaad *hun schutsheer in alle belangrijke zaken*. Zij „ beschouwen hem als den vader van het groote huis„ gezin, of liever als hunnen beschermengel, tot wien „ zij zich ieder oogenblik kunnen vervoegen, en dien zij de „ diepste onderwerping betoonen. *Hun karakter komt zoo* „ *zeer met het zijne overeen*, *hunne wijze van denken* „ *en zien is zoo geheel dezelfde*, dat hieruit de grootste „ gelijkheid en overeenstemming tusschen de *Oostenrij-* „ *kers* en hunnen Keizer voortvloeit." (Bl. 115.) En nu vergelijke men hiermede bl. 169: „ Men kan zeggen, dat „ FRANS, gedurende eene Regering van 34 jaren, zijne „ onderdanen als 't ware gekneed heeft tot eene blinde „ gehoorzaamheid, die *elk edel beginsel en ieder gevoel* „ *van eer* onderdrukt. Men wordt inderdaad van schrik „ getroffen, als men het oog slaat op de *zedelijke ver-* „ *woestingen*, door de *schuldige onvoorzigtigheid* van eenen „ Vorst veroorzaakt, die, om zijne regten en opperheer„ schappij te beter te handhaven, wezenlijk alle gevoelens „ *van eer*, *van zedelijkheid* en *van Godsdienst vernie-* „ *tigd heeft*." Grootere verwarring van denkbeelden, dan deze twee plaatsen, met elkander vergeleken, kan men zich bijna niet voorstellen.

Het tweede en grootste gedeelte des boeks loopt over *Weenen*, en is meestal met scheldwoorden en *declamatiën* opgevuld. Men zou zich bedriegen, indien men uit den ruimen voorraad van *statistieke* berigten, welke de vlijt der *Oostenrijksche* Geleerden over hun Vaderland en hunne Hoofdstad heeft bijeengebragt, eene oordeelkundige keuze meende te vinden; wanneer men ook slechts schijn of schaduw van die naauwkeurigheid en grondige kunde, welke b. v. de *Wiener Jahrbücher* onderscheiden, hier meende te vinden. Het tegenwoordige *Liberalismus* is doorgaans met jammerlijke oppervlakkigheid en velerlei diepe onkunde, vooral in *statistische* onderwerpen, ver-

zeld, waarvan wij slechts de *Fransche* en *Belgische*, in vergelijking van de *servile Duitsche* tijdschriften en dagbladen, ten bewijze behoeven aan te voeren. Het is ons plan niet, alle de misslagen in dit *Oostenrijk, zoo als het thans is*, (of liever, *niet is*) hier op te sommen; de plaats in dit Tijdschrift houden wij daarvoor te kostbaar. Dus slechts eenigen.

Er zijn ten minste *vier* millioenen *Grieken* in *Hongarije* (bl. 154). Waar zouden die van daan komen? Zelfs al rekende men de *geünieerde Grieken* mede, bedraagt dit getal op verre na zoo veel niet; en dan spreekt men nog alleen van de personen, die de *Grieksche* Godsdienst belijden. (*Raitzen*, eenige *Slavoniërs* enz.) *Eigenlijke Grieken* zijn er in alle tot *Hongarije* behoorende Rijken zekerlijk geen half millioen, en deze worden toch volgens den zamenhang blijkbaar bedoeld. Ook is het elders opgegevene getal van *tien* millioenen inwoners voor *Hongarije* gewis te hoog gesteld, zoo men niet *Zevenbergen* en de *militaire grenzen* mederekent, die met de *Hongaarsche Constitutie* niets te maken hebben. „ Het zijn „ de beginsels van eer en goede trouw, welke FERDI- „ NAND IV redden en de plans van WALDSTEIN „ verijdelden." Dit laatste zal wel WALLENSTEIN moeten zijn. Wij kennen in de *Hongaarsche* of *Oostenrijksche* Geschiedenis geenen FERDINAND IV. Was het FERDINAND II, gelijk wij vermoeden, zoo was deze dweepzieke tiran, de *Duitsche* FILIPS II, waarlijk niet om zijne *eer en goede trouw*, maar veeleer om het verbreken aller banden, die zijne *Boheemsche* onderdanen aan hem hechtten, berucht. Het toont diepe onkunde en vooroordeel, wanneer de Regering van dien dwingeland, hier en op de volgende bladzijde, *boven* die van den thans regerenden Keizer gesteld wordt, onder welken *Bohemen* in bevolking, nijverheid en welvaart zeer is vooruitgegaan. Dat de Keizer in *Bohemen*, volgens bl. 164, *als een eerlooze dwingeland, uit den grond des harten veracht wordt*, durven wij eene eerlooze, echt *liberale* leugen noemen. FRANS houdt, (bl. 167) eene gere-

„ gelde lijst van alle burgerlijke ambtenaren, van den Gou-
„ verneur af tot den minſten Schrijver toe, alsmede van de
„ perſonen in geestelijke dienst. Zijn verwonderlijk geheu-
„ gen dient hem hierin bij uitnemendheid." Nu moet men weten, dat de Keizerlijke Staten *dertig millioenen* inwoners hebben. En *daarvan* weet de Keizer *alle* ambtenaren, tot den geringſten Klerk toe! Wie liegen wil, moet het toch zoo lomp niet doen. Van gelijken ſtempel is het volgende:
„ Men kan geene oude bank in eene ſchool, al is die 250
„ mijlen van de Hoofdſtad verwijderd, verſteld krijgen, zon-
„ der dat zulks onder de oogen des Keizers komt." Doch, hoe beſpottelijk ook vergroot, het *beginſel* is dat dier kostelijke Centraliſatie, welke des Schrijvers held, NAPOLEON, zoo zeer voorſtond. — Bl. 187. *Bosnië*, *Croatië* en *Dalmatië* zijn veeleer onderdanen van *Rusland*, dan van *Turkije!* De aardrijkskundige Lezer behoeft dit ſlechts te zien, om het te beoordeelen. Even zoo gegrond is de vrees, dat *deze* gewesten, die reeds gedeeltelijk *Oostenrijksch* zijn, (althans de twee laatſten) aan *Rusland* zullen in handen vallen. „ De
„ Staatsregelingen, der kleine Staten van *Duitschland* zijn
„ eigenlijk niets anders dan ſpeelgoed, waarmede niets is uit
„ te regten." Niets? Neen, zekerlijk geene *groote dagen* en *barricaderingen* en *omwentelingen*, dank zij het gezond verſtand en den goeden geest der onderdanen van *Wurtembergs* en *Beijerens* uitmuntende Koningen. Of zou de *Engelschman* dáár ook al eene *radicale* hervorming begeeren *uit te regten?* O! laat aan de *Duitſchers* liever hun onſchuldig *ſpeelgoed*, zoo het toch ſpeelgoed moet zijn, dan dat gij hun *groote dagen* en *omwentelingen* geeft, met al de verwarring, verarming, zedeloosheid en diskrediet, daaraan verknocht! — „De
„ Keizer vordert van ieder, die een ambt bekleedt, de ge-
„ ſtrengſte ingetogenheid en gehechtheid aan zijne pligten." Dit wordt den Vorst hier, blijkens den zamenhang, zeer kwalijk genomen; trouwens het ſtrijdt ook met de natuurlijke vrijheid! Mannen zoo als DE CELLES die zich op *alle* misdaden beroemen kunnen, eedverbrekers gelijk de helft van het Congres te *Bruſſel*, en ophitſende wargeesten gelijk BOWRING — ziedaar de echte *Liberalen!*

Genoeg, en reeds meer dan te veel, van deze misgeboorte eener tot dusverre zoo gunſtig bekende pers! Inderdaad, wij ſtonden verbaasd, dat een Man, als de Heer STEENBER-

GEN VAN GOOR, zulk een maagwerk kon uitgeven niet alleen, maar zulk eene opeenstapeling van onwaarheden en ongerijmdheden kon verduwen, of althans onaangewezen laten.

Herinneringen omtrent JACOBUS LANDT, *door* G. J. MULDER. *Te Rotterdam, bij* M. Wijt. 1830. *In gr. 8vo.* 61 *Bl.* *f* :-90.

De Geneeskundige School te Amsterdam had, ter vervulling van den leerstoel, die door den dood van den kundigen en veelgeachten Hoogleeraar THIJSSEN ledig geworden was, den Rotterdamschen Arts JACOBUS LANDT zijne geboortestad, zijne menigvuldige beroepsbetrekkingen, zijne bloedverwanten en vrienden doen vaarwel zeggen, om aan hare uitnoodiging te voldoen, en eenen nieuwen, nuttigen loopkring te aanvaarden. De nog jeugdige en zoo rijk begaafde man wordt in den aanvang van dien loopkring door den dood gestuit, en weggerukt op den dag, die dengenen, op welken hij zijnen post met eene plegtige inwijdingsrede aanvaarden zou, voorafging.

Het is een gelukkig denkbeeld van een' zijner vrienden geweest, om, door eene hulde aan zijne nagedachtenis toe te brengen, hun, die niet onmiddellijk met hem bekend waren, levendig te doen gevoelen, wat de School, die hem tot haren Leeraar begeerde, en wat de wetenschappen aan LANDT verloren hebben, en tevens aan zijne vrienden en hoogachters een getrouw afbeeldsel te geven, waarin zij den vriend wedervinden, en waarop zij met weemoedig welgevallen kunnen staren. Dit laatste kunnen wij, die LANDT zelve onder onze vertrouwde bekenden en vrienden mogten tellen, getuigen, dat aan den Schrijver gelukt is; en wij durven gerust vertrouwen, dat daardoor ook aan het eerste voldaan is. Wat waarlijk goed en edel is, behoeft geene breede lofspraken, en een eenvoudig verhaal is hier de beste lofrede.

Een levensberigt, waarin bijzonder bij het tijdvak van ruim tien jaren wordt stilgestaan, in welke LANDT de Geneeskunde te Rotterdam in steeds aangroeijenden werkkring en met onbezweken ijver uitoefende; ziedaar het beloop van dit boekje, dat wij in veler handen wenschen. LANDT wordt daarin geschetst, als een braaf, een kundig, een fijn beschaafd, een verstandig, en een zelfstandig Geneesheer; en

elk, die deze herinneringen leest, en tot LANDT in naauwere betrekking stond, zal, het geschrift nederleggende, erkennen: *Zoo heb ik hem gekend.*

De stijl is eenvoudig, hartelijk en natuurlijk, overvloeijende van innige ingenomenheid met dengenen, die het onderwerp der herinneringen uitmaakt. Wij willen dan ook ons gevoel niet pijnigen met aanmerkingen te zoeken, maar veeleer den Schrijver danken, dat hij onzen Vriend zoo geschetst heeft, dat wij het niet anders wenschen konden. Jongelingen, die zich tot den gewigtigen stand van Arts voorbereiden, mogen en zullen, zoo wij hopen, dit boekje wel in handen nemen, om daaruit te zien, hoe veel en hoe duur de verpligtingen zijn van hun toekomstig beroep, en hoe groote oefening in kennis, in beschaving, en vooral in echte humaniteit, tot eene regte uitoefening van hetzelve geëischt wordt. Mogten zij dan ook uit dit voorbeeld tot eene edele navolging worden opgewekt, om eenmaal, even als LANDT, zich de zelfbewustheid te zien geworden van niet onnut de plek gronds te beslaan, waarop zij staan, en, even als hij, door velen beweend en gezegend eenmaal deze aarde te verlaten!

Leven en Krijgsverrigtingen van DIEBITSCH-SABALKANSKI, *vergeleken met die der voornaamste Russische Legerhoofden. Door* BELMONT. *Uit het Hoogduitsch. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1830. *In* 8*vo.* 128 *Bl.* *f* 1 - 10 *c.*

Met genoegen kondigen wij deze eerste proeve van de pers eens jeugdigen boekhandelaars onzen landgenooten aan. Door dezelve toont hij, de voetstappen zijns overledenen vaders te willen drukken. Belangrijkheid van inhoud, gepaard aan eene nette uitvoering, kenschetsen dit werkje. Na een overzigt van vele der vroegere Russische veldheeren, als: MUNICH, POTEMKIN, SUWAROW, en van latere, b. v. BARCLAY DE TOLLY, KUTUSOW, MILORADOWITSCH en anderen, gaat de Schrijver over tot het schetsen van onzen held, en volgt hem van zijne kindschheid af aan tot voor de poorten van het trotsche *Konstantinopel*, hetwelk op zijnen wenk uit de rij van *Europa's* hoofdsteden zoude zijn verdelgd geworden, indien hij niet, even gematigd als dapper, zijne eerzucht aan het behoud des vredes van ons we-

relddeel had opgeofferd, zich met den roem vergenoegende, der wereld te hebben getoond, wat hij, wat de *Russen* vermogten. Met duidelijke trekken wordt hier ook het genie van den veldheer, bij het overtrekken van den *Balkan*, uiteengezet, en volledig aangetoond, dat de titel *Sabalkanski* met het volste regt aan hem werd gegeven. De vertaling van het werkje konde in geene betere handen zijn gevallen; dezelve is zuiver en uiterst naauwkeurig. Wij twijfelen dan ook geenszins, of de jeugdige uitgever, die zich, zoo wij meenen, in dit oogenblik, in de rijen der verdedigers onzes oud-Nederlandschen bodems bevindt, zal door een ruim debiet worden aangespoord, om zijne landgenooten op meer dergelijke smakelijke vruchten van zijne pers te vergasten.

Waarschuwingen, Opwekkingen en Wenken, met betrekking tot den tegenwoordigen toestand van ons Vaderland, ten aanzien van den Opstand in België, door Anonymus Gelrus. Te Amsterdam, bij G. J. A. Beijerinck. 1830. *In gr. 8vo.* 53 *Bl. f* :-70.

Het is onmogelijk, de aankondiging der stukjes van den dag zoo zeer te bespoedigen, dat dezelve niet meermalen te laat komt. De ongenoemde *Gelderschman* schreef zijne *Waarschuwingen* den 15 Nov. 1830. Wat sedert gebeurde, had misschien eenigen invloed op zijne wijze van zien gehad, zoodat hij thans welligt ten opzigte van deze en gene bijzonderheden zich anders uitdrukken zoude. Hij wilde in dit geschrift aantoonen: I. dat de omwenteling van Julij 1830 in *Parijs* niet gelijk staat met het gebeurde te *Brussel*, ten aanzien van de *oorzaak*; II. ook niet in de hoedanigheid van de *bewerkers*; III. dat er verschil is ten aanzien van de middelen, tot *demping* aangewend, en IV. dat de *oogmerken* van beide gebeurtenissen eene tegenstrijdige strekking hebben, en in de *gevolgen* hemelsbreed verschillen. In de hoofdzaak is Rec. het eens met *Gelrus*. Men kan echter in zoo klein bestek geene grondige behandeling van zaken verwachten. Des Schrijvers betoog komt hierop neder: de *Franschen* hadden reden tot misnoegen — de *Belgen* niet. De opstand in *Brussel* was reeds lang voorbereid, en het gebeurde in *Parijs* heeft denzelven slechts verhaast. De *Franschen* keerden ten eerste weder tot de orde (!) terug, maar de *Bel-*

gen . . . . . . Scheiding is noodzakelijk, enz. Nieuws vindt men hier niet. *Gelrus* herhaalt de vragen, die men elkander van eerften af zoo dikwijls gedaan heeft: *Waarom niet terſtond op de muitelingen gevuurd? Waarvoor lag er anders garnizoen? Is dit enkel, om parade te maken?* enz. Maar zoo zou men nog veel kunnen vragen. De ſtijl van het boeksken is niet boven het middelmatige, en de ſpelling zeer onnaauwkeurig. Zoo *Gelrus*, die het zeer wel meent, verder iets te zeggen mogt hebben, gelieve hij hierop wat meer acht te geven.

Een woord van bemoediging en opwekking aan mijne Landgenooten, bij den tegenwoordigen ſtrijd voor Vaderland en Vorst. Te Gorinchem, bij J. Noorduyn. 1830. *In gr. 8vo.* 14 *Bl. f* : - 25.

De ons onbekende ſteller, die zich T. v. S., *Pred.*, teekent, beſchouwt de gebeurtenissen onzer dagen uit een godsdienſtig oogpunt. Boven het ſtukje ſtaat, als *motto*, JESAIA XLV: 7: *Ik maak den vrede en ſchep het kwaad; Ik de* HEER *doe alle dingen.* Van dit echt Bijbelsch denkbeeld uitgaande, wekt hij op en bemoedigt, om het kwaad, dat onder hooger beſtuur ons treft, aan te merken als eene beproeving, die ten goede zal medewerken. Moge dit *woord* onder de menigte van vlugſchriften niet geheel onopgemerkt blijven! Gaarne zeggen wij met T. v. S.: „ Maar kan dit (het mislukken van alle middelen, tot hereeniging met de *Belgen* aangewend) ook niet eene wijze beſchikking des Hemels zijn, om ons te bewaren bij onze zeden, kennis en godsdienst, daar wij anders door inſchikkelijkheid van lieverlede het een en ander zouden verliezen; om de zeven gewesten des te naauwer te vereenigen, en, wars van vreemde weelde, door matigheid, vlijt, regtvaardigheid, trouw, menschlievendheid en oud-Hollandſchen moed, tot vorigen bloei te verheffen, en een volk te (doen) worden, dat klein in omvang, ja! maar groot in kracht is? o, Mogt dit de weg zijn! . . . . wij zouden dan den Hemelſchen Vader voor zijne bezoeking zegenen."

Beknopt Overzigt over de Geschiedenis der nieuwere Zendelinggenootschappen en derzelver verrigtingen. Te Groningen, bij W. Zuidema. 1830. *In gr. 8vo. VIII en 79 Bl. f* : - 75.

Voor geringen prijs wordt dit boeksken, ten voordeele van het Nederlandsche Zendelinggenootschap, aangeboden, dat, blijkens de Voorrede, den Eerw. D. A. DE GROOT, te *Vries*, tot Schrijver heeft, en eene beknopte opgave van vele wetenswaardige dingen behelst. Van bladz. 1 tot 19 vindt men de geschiedenis der nieuwere Zendelinggenootschappen kortelijk vermeld, en dan volgt van bl. 20 tot 79, wat door dezelven werd verrigt. Het werkje is wèl geschreven. Dank hebbe de ons onbekende Opsteller! Buiten twijfel hebben de aangewende pogingen hier en daar gewenschte gevolgen — misschien zelfs boven verwachting; men zou echter soms in verzoeking kunnen komen, om te vragen, of misschien de berigten ook weleens te gunstig luiden, omdat men gaarne gelooft, wat men van ganscher harte wenscht.

Godsdienstige Voorlezingen voor jonge lieden, ter voorbereiding tot het afleggen hunner Christelijke Geloofsbelijdenis. Door Mevr. A. B. VAN MEERTEN, *geb.* SCHILPEROORT. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1830. *In gr. 8vo. XX*, 242 *Bl. f* 2 - 40.

De waardige Schrijfster van deze *Godsdienstige Voorlezingen* is reeds met lof bekend in ons Vaderland door onderscheidene schriften en hare bevallige wijze van schrijven. Zij heeft zich in het bijzonder doen kennen door hare bekwaamheid, om het jeugdig verstand tot ontwikkeling, en het jeugdig gemoed tot de behartiging van Godsdienst en deugd op te leiden. Men verwacht derhalve van haar, bij de verschijning van een nieuw werk, iets goeds, dat zoo aan het nuttig doel van de uitgave, als aan haren gevestigden roem beantwoorden zal.

Wij verblijden ons, dat wij, bij het lezen van dit geschrift, in die verwachting niet bedrogen zijn. Zonder in het zoogenaamde *Godgeleerde* te vallen, straalt in hetzelve overal eene heldere kennis door, zoo van de heilzame waar-

heden, als van de belangrijke pligten, welke ons in de Goddelijke Openbaring geleerd worden. Eerbied voor die Openbaring, en gevoel van derzelver hooge waarde tot bestuur, opwekking en troost in onderscheidene omstandigheden des levens, gaan hier met gezond oordeel gepaard. De schrijfwijze is onderhoudende, hier en daar met voorbeelden opgehelderd, en getuigt bij vernieuwing den kieschen smaak van de Schrijfster. Geloofs- en Zedeleer worden bij deze *Voorlezingen* in derzelver beminnelijk en weldadig verband voorgesteld, en onder den Goddelijken zegen kunnen en mogen dezelve, naar ons oordeel en wensch, een heilrijk middel zijn, om jonge lieden van den beschaafden stand te wapenen tegen de verzoekingen, die hen op den levensweg zoo ligtelijk aanvallen. *

Op den titel staat: *voor jonge lieden, ter voorbereiding tot het afleggen hunner Christelijke Geloofsbelijdenis.* Wij achten het werk daartoe niet alleen allezins nuttig, maar ook, gelijk de *Opdragt aan hare Kinderen en Kweekelingen* inhoudt, blijft het ten allen tijde geschikt tot een bestendig leesboek ter herinnering aan hetgeen men eenmaal openlijk voor God en *menschen* beleden heeft, en aan de verpligting, om aan die *belijdenis* in verschillende tijdperken des levens getrouw te blijven. Ellendig toch is de gewoonte van velen, om zich na de afgelegde belijdenis niet meer op te houden met hetgeen men eenmaal, ten einde welvoegelijkheidshalve lidmaat te worden, geleerd heeft, maar, lidmaat geworden zijnde, verder die onverschilligheid aan den dag te leggen, die zoo veel zedelijk verval doet geboren worden, en in de gevolgen ongelukkige menschen maakt. Moge daartegen dit boek bij vele jonge lieden van den fatsoenlijken stand een der behoedmiddelen zijn!

Na eene gepaste Inleiding, over de behoefte aan godsdienstige kennis, zijn de *Voorlezingen* acht in getal. De vijf eerste handelen over hetgeen de Openbaring ons van God, zijn bestaan, zijne werken, zijne beschikkingen tot heil van dwalende menschen door den Goddelijken Verlosser, en de hulpmiddelen tot zaligheid kennen leert. De overige behelzen de pligten, die men aan God, zichzelven, en den medemensch is verschuldigd. Alles volgt in eene geleidelijke orde, en bij de aanprijzing van hetgeen er op eene Christelijke wijze behartigd moet worden is tevens eene hartelijke waarschuwing gevoegd voor de gebreken en ondeugden, die daar tegenover staan.

Tot eene proeve der ſchrijfwijze diene het volgende: „ Die „ God, die de wereld regeert, regeert en onderhoudt ook de „ menſchen, die in de wereld zijn, en om wie Hij de wereld ſchiep. Hij regeert en beſtuurt derzelver lotgevallen. „ *De haren uwes hoofds zijn alle geteld. Het lot wordt in* „ *den buidel geworpen, maar al deszelfs beſliſſing is van den* „ *Heere.* [Spr. XVI: 33.] *Gijl.*, zeide JOZEF tot zijne broe- „ deren, *gijl. wel hebt het ten kwade gedacht, maar God heeft* „ *het ten goede gedacht.* [Gen. L: 20.] Hieruit volgt natuur- „ lijk, dat (niet alleen) niets bij geval geſchiedt; maar zelfs, „ dat hetgeen ons klein en nietig voorkomt, door God be- „ ſtuurd wordt. Of is er wel iets klein of groot bij God? „ Behoort er minder magt toe, om eenen druppel regen te „ doen vallen, dan om wereldbollen te ſcheppen en op hun- „ ne banen rond te voeren? Daarenboven: hoe hangen de „ grootſte gebeurtenisſen van de ſchijnbaarſte kleinigheden af; „ een droom, een fraai kleed zijn de draden, aan welke de „ geheele geſchiedenis van JOZEF hangt. Eene druif, welke „ in de luchtpijp trad(?), in plaats dat zij in den ſlokdarm „ daalde, veroorzaakte den dood van een aanzienlijk man; „ een(e) zandkorrel dien van eenen geleerde. Deze man ſtrijkt het „ zand van eenen geſchreven brief af; een(e) korrel treedt(?) „ tusſchen den vinger en den nagel, veroorzaakt eene verzwe- „ ring, welke vinger, hand en arm aandoet, het koudvuur „ ten gevolge heeft, en alzoo oorzaak van 's mans dood „ wordt. (*) Hoe dikwijls daarentegen is eene kleinigheid „ de oorzaak tot onze redding, ſoms uit het ſchijnbaarst le- „ vensgevaar! Een kind ſpeelt op een' ſtadswal; het valt in „ de diepe, drooge gracht; men meende, het zou verplet- „ terd zijn: juist dien morgen had men aldaar hooi op eenen „ wagen geladen; het wiel was gebroken; men had dezen „ wagen daar laten ſtaan, en deze moest nu dienen, om het „ nedervallende kind tot een zacht bed te ſtrekken, en het „ onbeſchadigd in de moederarmen terug te voeren."

Wij danken de Schrijfſter voor de uitgave van dit aanprijzenswaardige boek. Wij wenſchen, dat het in vele huisgezinnen gelezen en herlezen worde, en zij zich verblijde over het duurzaam nut, dat hetzelve ſtichten moge, niet alleen voor hare kweekelingen, maar ook voor vele jonge lieden in *Nederland!*

(*) *Godgeleerde Bijdragen*, 1828. bl. 85.

Het merkwaardige Krijgsmansleven van JOHN SHIPP, *door hemzelven te boek gesteld. Uit het Engelsch. II Deelen. Met eene Plaat. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1829. *In gr. 8vo. Te zamen 433 bl. f* 3-60.

Het werk, dat onder dezen titel aan ons publiek wordt aangeboden, behelst de geschiedenis van eenen man, die, in zijne vroege kindschheid door zijne ouders als een hulpbehoevende wees achtergelaten en in een armhuis opgenomen zijnde, met den ouderdom van tien jaren, als kweekeling, in Engelsche krijgsdienst trad, van trap tot trap van de benedenste rangen, zonder eenige andere aanbeveling dan zijn goed gedrag en dapperheid, zijne krijgsmans loopbaan in het jaar 1825, als gepensioneerd Luitenant, besluit, en nu den tijd van zijne rust besteedt, om een onopgesmukt verhaal van hetgeen door hem verrigt en bijgewoond is in de wereld te zenden. Het boek bezit alle inwendige kenmerken van waarheid. Men vindt hier geene onnatuurlijke opeenstapeling of opgesierde schildering van wonderbare en onverwachte avonturen; maar allerwegen het, naar ons gevoel, onnavolgbaar levendige van het verhaal van eenen ooggetuige, die zelf een werkzaam en dikwijls gewigtig uitvoerder was der gebeurtenissen, welke hij mededeelt. Het voorname tooneel van des Schrijvers krijgsverrigtingen, Afrika en het Engelsche Oostindië, draagt ook veel bij tot het belangwekkende van het verhaal. Zonder toegerust te zijn met eigenlijk genoemde geleerdheid, geeft de Schrijver blijken van gezond verstand en deugdzame beginselen, in zijne opmerkingen over vreemde landen en menschen. Des Schrijvers vertoog, over het schadelijke der gewoonte, om krijgslieden, soms wegens geringe overtredingen, met slagen te straffen, is de opmerkzaamheid waardig, overal, ook buiten Engeland, waar nog eenig overblijfsel van deze barbaarsche krijgstucht aanwezig is. Men oordeele, onder anderen, uit het volgende:

„Ik was nog slechts korten tijd bij de kweekelingen aangenomen, toen ik een paar knapen wegens wegloopen zag tuchtigen. De oudste had naauwelijks dertien jaren bereikt, en hij ontving het eerste een honderdtal geeselslagen. Thans moest de jongste aan den paal gebonden worden; doch de

oudste smeekte, dat hij de straf voor zijnen jongeren broeder mogt ontvangen, dewijl hij hem tot het wegloopen had aangezet. Dit geweigerd wordende, begonnen zij beiden jammerlijk te weenen, en zij hielden elkander zoo hevig omarmd, dat zij met geweld losgerukt moesten worden. De kleinste knaap kreeg nu insgelijks het bepaalde getal slagen, en reeds binnen het jaar waren zij beiden de losbandigste guiten van het regement. De oudste broeder overleed spoedig, en de jongste verdronk, meen ik, aan de *Kaap de Goede Hoop*."

„Het ziekenhuis op zekeren tijd bezoekende, vroeg ik, zoo als naar gewoonte, of er iemand nog iets te zeggen had. „Ja, ik!" schreeuwde een soldaat met een woest en verwilderd voorkomen; „maar noch gij, noch de Koning van Engeland kunnen mijne kwaal verhelpen."

„Wat deert u dan?" vroeg ik hem op eenen vriendelijken toon.

„Weet gij niet, dat ik voor eene korte afwezigheid ben gegeeseld geworden?"

„Dat doet mij leed."

„Mij nog meer; maar de dienst zal er een oud en getrouw krijgsman doen verliezen."

„Kort daarna verdronk de ongelukkige man zich uit wanhoop."

„Deze voorbeelden, die ik nog met een zeer groot getal zou kunnen vermeerderen, kunnen ons nog meer, dan alle redenering, van den heilloozen invloed eener strafwijze overtuigen, die slechts den krijgsman vernedert en eerloos maakt. Dat de bestraffing wreed en pijnlijk is, weet een ieder, die zulks heeft gezien; en toch moet men de rampzalige gevolgen niet zoo zeer aan de ligchaamssmart, als wel aan de vernedering toeschrijven, die de krijgsman daarbij gevoelt. Zijn hart wordt meer nog gewond, dan zijn rug; de ligchaamssmart houdt eindelijk op; maar wat kan het denkbeeld der geledene schande doen ophouden? Mijns oordeels strijdt het geheel tegen het gezond verstand en alle goede beginselen, indien men menschen, die eenig gevoel van eer en zelfwaarde bezitten, door een stelsel van wreedheid en vernedering wil bedwingen."

Niet altijd is het werk van zulk eenen ernstigen inhoud, en vele gedeelten leveren de blijken op, dat de Schrijver niet misdeeld is van echt Engelsche luim.

De Vertaler heeft door zijnen welvolbragten arbeid eene regt bruikbare bijdrage geleverd tot voldoening aan den leeslust zijner landgenooten.

België in 1830, *of Facsimilés van de Handteekeningen der Personen, in de Gebeurtenissen aldaar betrokken, met korte Aanteekeningen betreffende dezelve. Te Amsterdam, bij* C. M. Ferrari. *f* : - 80.

In onze vroege kindschheid, toen het Martelaarsboek en Bijbelsche en Vaderlandsche Historie-prenten ons geliefkoosde speelgoed waren, koelden wij onzen kinderlijken moed of verontwaardiging aan derzelver hatelijke personaadjen, door die met eene speld te doorboren. „Hoe menige prik viel hier te doen, waar een dolksteek werd toegebragt!" dachten wij, bij het doorzien van deze naamrol, die, natuurlijk, de edelste nevens de verfoeijelijkste personen ons voor oogen stelt. Aan het hoofd derzelve prijkt Hollands geliefde, maar ongelukkige, verraden, miskende en, door vriend zoo wel als vijand, mishandelde Koning. Ons, door bovengemelde herinnering, in onze kindsche jaren verplaatst hebbende, kusten wij zijnen eerbiedwaardigen naam. Zijne beide Zonen volgen Hem: mogen zij hunnen Vader evenaren! Eenige waardige Staats- en Krijgsmannen doen verder het vaderlandsch gevoel blaken, bij het staren op hunne handteekeningen; terwijl datzelfde gevoel pijnlijk wordt aangedaan, op het aanschouwen van die van een aantal ondankbaren, verraders en Schelmen, die dezelve bij tijdgenoot en nakomeling vóór altijd hebben gebrandmerkt; waartusschen Professor KINKER, zoo gelukkig den dolhuisdans ontsprongen, al heel zonderling en in slecht gezelschap prijkt. Met dat al voldeed ons de onderneming, en niet minder de zeer nette bewerking. Een 43 tal naamteekeningen, verzeld van korte aanteekeningen (*), maakt dit stukje uit, hetwelk, vindt het bijval, door een tweede stuk gevolgd te worden.

(*) Bij VERSTOLK VAN SOELEN leze men: Minister van *Buiten-* in stede van *Binnenlandsche* Zaken.

Penélopé, of Maandwerk aan het Vrouwelijk Geslacht toegewijd. Bevattende: de Beschrijving en Afbeelding van allerhande soorten van vrouwelijke Handwerken; benevens eenige Lektuur, over onderwerpen uit den vrouwelijken kring.

Door A. B. VAN MEERTEN, *geb.* SCHILPEROORT. *VIden Deels 1ste Stuk.* (*In* 6 *N^os.*) *Te Amsterdam*, *bij* G. J. A. Beijerinck. 1830. *In gr. 8vo. f* 7 - 50.

In lang spraken wij niet van *Penélopé.* En waarom niet? Het is een Maandwerk, zoo wel als het onze; en vanhier, dat ligt bij velen van min onbekrompene denkwijze de gedachte konde ontstaan, dat ons oordeel niet onzijdig ware. En bovendien, wat valt er niet al aan te kondigen, vooral in dezen rampvollen tijd! Met een kort woord willen wij toch der *Penélopé* eens weder gedenken, daar hier niet dan lof te bedeelen valt. Het bestendig volhouden dezer kostbare onderneming getuigt alreeds voor het wèl volhouden derzelve. En inderdaad, dit is geen schijn. De uitvoering der afgebeelde handwerken is even fraai en keurig als zij was bij den aanvang van dit bevallig werkje, en er wordt steeds voor de meestmogelijke verscheidenheid zorg gedragen. De *lektuur*, doorgaans ernstig, is daardoor des te nuttiger. Mevrouw VAN MEERTEN oogste den dank van hare jeugdige Landgenooten; de verdienstelijke Vrouw heeft daar, op meer dan ééne wijze, ruime aanspraak op.

Oefeningen voor min- en meergevorderden, in den Briefstijl, en in het maken van schriftelijke Opstellen. Door Mevr. A. B. VAN MEERTEN, *geb.* SCHILPEROORT. *Te Dordrecht*, *bij* Blussé en van Braam. 1830. *In 8vo. VIII*, 104 *Bl. f* : - 60.

Een allerliefst boekje. Men leze het Voorberigt, wegens deszelfs gebruik, en overtuige zich voorts, door verdere inzage, van de gegrondheid onzer uitsprake. Meer kunnen wij er hier niet van zeggen.

Zedelijke Verhalen voor Meisjes. Te Nijmegen, bij J. F. Thiemè. 1830. *In kl. 8vo.* 172 *Bl. f* : - 90.

De Koopmans Weduwe en haar Gezin. Door Mejufvr. HOFLAND. *Uit het Engelsch vertaald. Te Amsterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1829. *In* 12*mo.* 169 *Bl. f* 1 - 25.

Eduard en Tony, of de kleine Speelgenooten. Een onderhoudend Leesboekje voor Kinderen van beiderlei Sekse. Door MORITZ THIEME. *Met Vignetten. Te Amsterdam, bij* H. Frijlink. *In kl.* 8*vo.* 126 *Bl. f* 1 - 50.

Wij kunnen dit drietal werkjes voor de jeugd ruimschoots aanprijzen. No. 1. bevat een viertal welgeschrevene verhalen, waarvan twee van geschiedkundigen aard. *De Koopmans Weduwe* is misschien niet opzettelijk voor de jeugd geschreven, en kan alzoo ook door volwassenen met zedelijk genoegen gelezen worden. *Eduard en Tony* brengt, in een' onderhoudenden vorm, der lieve jeugd een aantal wetenswaardige zaken bij. Onze Lezer neme, bij de vele geschriften van den dag, ons gunstig getuigenis, zonder verder bewijs, op ons woord af, aan!

Woordraadsels en Logogryphen voor de Jeugd, ter oefening van het denkvermogen en ter opscherping van het oordeel. Door P. G. VAN ASSELT. *Te Zutphen, bij* W. C. Wansleven. 1830. *In kl.* 8*vo.* 43 *Bl. f* : - 25.

Offchoon wij, met den Schrijver van dit vijftigtal Woordraadsels en Logogryphen, „het groote nut en voordeel" dezer soort van „verstandsoefening" juist niet inzien, maar dezelve veeleer onder de schadelooze beuzelarijtjes rangschikken; zoo willen wij het gebruik van dit boekje, al ware het dan ook slechts „ter plaatsvervanging van schadelijke spelen," niet tegenwerken.

De Lof der Belgische Vrijheid, aan haar toegezongen door J. IMMERZEEL, JUNIOR. *Te 's Gravenhage, bij* J. Immerzeel, Jun. 1831. *In gr.* 8*vo.* 11 *Bl. f* : - 30.

De lof der *Belgische* vrijheid, aangeheven door den man, die nog onlangs den *Eed*, aan Vorst en Vaderland gezworen, ons zoo plegtig herinnerde! Ja, vertrouwt eens op *Dichters!* Foei, Heer IMMERZEEL! Waarom dan niet liever het loffelijk voorbeeld van velen onzer flonkerlichten aan den poëtischen sterrenhemel gevolgd, en — gezwe-

gen! En al verkondigt gij der *Belgen* lof ook nog zoo geestig; uw: *Honi soit qui mal y pense*, als motto gebezigd; uwe aanhaling van JES. I: 31. en uit JEAN PAUL: *Niet elke onsterfelijkheid is wenschenswaardig: ook de verdoemden zijn onsterfelijk*, — zullen u niets baten. Integendeel, hoe zoeter het vergift zij, des te gevaarlijker. Hoort maar eens even, Lezer!

„ 't Zijn de brave Brusselaren,
En hun vrienden uit de buurt,
Die mijne oogen op doen klaren,
Lang voor 't licht als toegemuurd.

. . . .

„ Regt zoo! zachte chirurgijnen
Passen in geen hospitaal;
Wie daar kannibalen schijnen,
Stellen 't kwaad best perk en paal.

. . . .

„ 't Was der Belgen schoonste dag,
Die hunn' Vorst verloochnen zag.

„ Wat ook kon een Vorst hun baten,
Die zoo mistastte in 't bejag
Van zijn Zuidlijke onderzaten,
Togtig naar hunne oude vlag?"

En dan het slotcouplet aan de *Belgen*, dat de kroon zet op des onbeschaamden Dichters hoofd:

„ . . . . Zoo lang gij niet kunt komen,
Troosten we ons 't Oranjejuk,
Maigewiegd in zoete droomen
Van ons ingebeeld geluk.
Kon de Koning 't slechts doorgronden,
Wat zijn volk 't gelukkigst maakt,
Straks was onze boei geslaakt
En dat satansch heir ontbonden,
Dat daar aan de grenzen loert,
Of gij ook een vin verroert!"

't Is klaar — de man vlast op het Redacteurschap of het kopijregt van den *Belgischen Muzen-Almanak*!

No. 1. *Nederlandsche Muzen-Almanak.* 1831. *XIIIde Jaar.* *Te 's Gravenhage*, *bij* J. Immerzeel, Jun. *f* 3 - 50.

2. *Almanak voor het Schoone en Goede.* 1831. *Te Amsterdam*, *bij* G. J. A. Beijerinck. *f* 1 - 80.

3. *Groninger Studenten-Almanak*, 1831. *Te Groningen*, *bij* W. van Boekeren. *f* 1 - 80.

4. *Almanak voor Militairen.* 1831. *IIIde Jaar.* *Te Koeverden*, *bij* D. H. van der Scheer. *f* 1 - 20.

5. *Almanak aan Luim en Ernst gewijd.* 1831. *Iste Jaar.* *Te Gorinchem*, *bij* J. Noorduyn. *f* : - 80.

6. *Almanak ter bevordering van Kennis en goeden Smaak.* 1831. *IVde Jaar.* *Te Groningen*, *bij* M. Smit. *f* : - 35.

7. *Almanak voor Onderwijzers.* 1831. *Te Amsterdam*, *bij* Schalekamp en van de Grampel. *f* : - 70.

8. *Nederlandsche Volks-Almanak.* 1831. *Te Amsterdam*, *bij* H. Frijlink. *f* : - 50.

9. *Almanak voor Blijgeestigen.* *VIde Jaar.* 1831. *Te Amsterdam*, *bij* de Gebr. Diederichs. *f* : - 50.

10. *Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen.* 1831. *Te Amsterdam*, *bij* Brest van Kempen, *Boekhandelaar uit Brussel.* *f* : - 60.

Over niet minder dan tien Almanakken hebben wij, breed of kort, gunstig of ongunstig, ons oordeel te vermelden, daar wij, om des lieven vredes wille, geen van allen willen voorbijgaan. Met eene inleiding zullen wij dan noch onze lezers noch onszelven vermoeijen, maar liever, dadelijk, als met de deur in het huis vallen.

No. 1. De *Muzen-Almanak* praalt meer dan ooit aan het hoofd onzer jaarboekjes, nu de *libertait* een' mededinger, die gevaarlijk had kunnen worden, den *Belgischen Muzen-Almanak* namelijk, van de aarde heeft doen verdwijnen. Maar eene tweede vraag is deze: beantwoordt dit jaarboekje

aan de verwachting, die men zich daarvan, billijkerwijs, bij de oprigting heeft voorgesteld? En tot ons leedwezen moeten wij deze vraag eenigzins ontkennend beantwoorden. Even als reeds eenige jaren lang, hebben ook nu de besten onzer Dichters *of* niets, *of* zeer weinig geleverd. Geheel en al misfen wij BILDERDIJK, VAN HALL, LULOFS en STARING; van KINKER hebben wij flechts een *facsimile*, dat men even goed, daar de man nog leeft en, God dank! uitgewisfeld is, in een knoopbriefje kan bezitten. TOLLENS heeft flechts ééne Romance, en BOXMAN niet meer dan eenige weinige dichtregels geleverd. Deze aanmerking ftrekke echter den Heere IMMERZEEL geenszins tot verwijt. Zonder de redenen te kunnen noch te willen doorgronden, waarom flechts een zoo klein getal onzer Puikdichters in dezen jaargang bijdragen heeft geleverd, is het eene bekende waarheid, dat groote Geniën dikwerf verbazend kitteloorig zijn.

Maar, niettegenftaande dit alles, treffen wij hier veel goeds en fchoons, ja veel voortreffelijks aan. — *Midas*, eene Vertelling door W. VAN WALRÉ, geestig, vol waarheid en levenswijsheid; zoodat wij gaarne, met MARRON, den grijzen, beminnelijken Leerdichter toeroepen:

„Neen, WALRÉ, neen! geen rust, geen hekkefluiten!" (*)

Nooit genoeg, *Vaderlandsliefde* (Lierzang) en *Thefeus*, (Legende uit de Heldeneeuw) allen door IMMERZEEL, voortreffelijk behandeld, en voldingend bewijzende, dat de lier diens Dichters voor elke foort van poëzij uitmuntend befnaard is. *Aan mijne Zangfter*, door W. H. WARNSINCK, BZ. zoetvloeijend en geheel de uitdrukking der poëzij en van het beeld des edelen mans. *Ter Gedachtenis van den Heere* J. L. NIERSTRASZ, JR., door S. I. Z. WISELIUS, vol Christelijke bemoediging en wijsbegeerte, en eene aangename gewaarwording opleverende, dat de miskende talenten en eigendommelijke deugden des jeugdig ontflapenen Menfchenvriends en Dichters ook door eenen man als WISELIUS gehuldigd worden. Het *Lied van de Tademaas en de Rodmans*, door A. VAN HALMAEL, in den bekenden, krachtigen trant diens Dichters; hoezeer het ons toefchijnt, dat de martelingen, die RODMAN aan de ongelukkige weduwe en kinderen van den verraderlijken SIBBLE doet voltrekken, te ijfelijk zijn, om derzelver befchrijving poëtisch fchoon te kunnen

(*) Rec. maakt hier den Dichter W. VAN WALRÉ inderdaad een ftreelend compliment. — *Redact.*

noemen. *Deugd is Strijd*, (Lierzang) door SPANDAW, vol gloed en leven. *De uitredding der Enkhuizer Schepen*, door TOLLENS, eene regt fraaije Romançe, hoezeer niet de verrasſende wendingen bezittende, die anders de Romances van Nederlands geliefden Dichter kenſchetſen. *Elk is een dief in zijn nering*, door J. VAN OOSTERWIJK BRUYN, luimig, waar, en gemakkelijk van verſificatie. De *Rijstenbrijproef*, eene Vertelling, vrij naar het Hoogduitsch, door J. W. IJNTEMA, goed op onzen bodem overgebragt, en eene gulden les voor alle jonge meisjes bevattende. *Herinnering*, door C. G. WITHUYS, nieuw en van wezenlijke dichterlijke waarde; hoezeer de kleedij van Amor:

Statig, met getoomden hoed,
Zwart van 't hoofd tot aan den voet,
Met een toga om de leden,

of liever de voorſtelling van eenen predikant, onder het beeld van Amor, ons in dit dichtſtuk, dat niet van luimigen aard is, geenszins wilde bevallen. *Steven van der Klok*, van eenen onbekenden, fijn ſatiriek en de hand eens meesters verradende. *Het Lied van de Klok*, naar SCHILLER, door J. VAN LENNEP, voortreffelijk vertaald, maar niet overal de vergelijking met het oorſpronkelijke kunnende doorſtaan. Men oordeele:

Von den Dome
Schwer und bang
Tönt die Glocke
Grabgeſang.
Ernst begleiten ihre Trauerſchläge
Einen Wandrer auf den letzten Wege.

waarvan de vertaling aldus luidt:

't Klokgebom
Van den dom
Komt ons nooden.
Door zijn' doffen toon verzeld,
Treden wij langs 't ſomber veld
Naar de wijkplaats van de dooden.

Maar, waar zouden wij eindigen, indien wij elk der in

dit bundeltje voorkomende dichtstukjes afzonderlijk wilden vermelden? Genoeg zij het gezegd, dat een aantal andere bijdragen alle, de eene meer, de andere minder, hare waarde bezitten, sommige zelfs voortreffelijk kunnen genoemd worden, en geene van alle dezen bundel ontsieren.

Maar, vraagt mogelijk de een of ander, die den Muzen-Almanak met oplettendheid heeft gelezen: Hoe! wordt er dan niets gezegd van *Mozes, een Oostersch Tafereel*, door A. VAN DER HOOP, JUN.? — Wel wis en zeker, vriendlief! en de ontmoeting van dit stukje heeft ons, ter uitbreiding onzer kennis, zulk eene gewigtige dienst bewezen, dat wij er een afzonderlijk artikeltje aan zullen wijden. Zie hier, wat er van de zaak is:

Wij wisten, dat, van HOMERUS af, tot aan vader DE JONG, zaliger gedachtenis, toe, ieder Dichter eene Zangster had, waarmede hij vertrouwelijk omging, en welker hulp en inblazing hij bij elke gewigtige onderneming inriep. Nu konden wij maar niet ontraadselen, of elke Dichter eene Zangster op zijne eigene hand had, dan wel, of dat verhevene, bovenaardsche Wezen, één en ondeelbaar zijnde, echter het vermogen bezat, om op alle plaatsen tegenwoordig *te zijn*, en iederen sterveling, wien zij goeddacht, met hare gaven te verrijken. Dit laatste is ons nu, door den *Mozes* des Heeren VAN DER HOOP, niet alleen als onbetwistbaar zeker voorgekomen; maar wij zijn meer dan ooit overtuigd geworden, hoe gevaarlijk het is, met groote Heeren en Dames om te gaan. Weet dan, dat Mevrouw *Zangster*, reeds vóór eenige jaren, bij VICTOR HUGO, te *Parijs*, of waar die man in *Frankrijk* mag wonen, een bezoek afgelegd, en hem dáár heeft aangeblazen tot het vervaardigen van een dichtstuk, getiteld: *Moïse sur le Nil.* Nu schijnt *Zangster*, in het afgeloopen jaar, de Rotterdamsche kermis bezocht te hebben; en welke poets speelt zij nu dáár den armen VAN DER HOOP? Waarachtig, zij geeft hem hetzelfde vers met hetzelfde motto in, onthoudt hem echter een der schoonste couplerten, voorkomende bij VICTOR HUGO, namelijk:

Il sommeille: et de loin, à voir son lit flottant,
On croirait voir voguer sur le fleuve inconstant
Le nid d'une blanche colombe
Dans . . . .

doet hem aan het slot wat waterachtiger zijn, (niet, zeker, door, met het eene of andere toovermiddel, de uitgave van HUGO's werken vóor den Rotterdamschen Dichter te verbergen) en stelt den eerlijken, kieschen man alzoo aan de blaam zijner landgenooten bloot, die hem nu zullen nahouden, dat hij gestolen goed voor eigene waar wil uitventen. De Vrienden VAN DER HOOP en VAN LENNEP schijnen het bij Mevrouw *Zangster* verbruid te hebben, dat zij beiden zoo onmeêdoogend bij den neus leidt!

De portretten zijn fraai en gelijkend, en de plaatjes voldoen niet minder, dan in de vorige jaargangen.

No. 2. De *Almanak voor het Schoone en Goede* blijft niet alleen even keurig van uitvoering, maar schijnt met iederen jaargang belangrijker van inhoud, vooral wat het prozagedeelte aangaat, te worden. Bepalen wij ons vooreerst bij de daarin voorkomende dichtstukjes.

De Drukkunst, door de achtingwaardige en verdienstelijke Dichteresse P. MOENS, opent niet zeer gelukkig dezen bundel. Regels als deze:

> *Zoo* min kan ook 't bestuur gedoogen,
> Dat, door gedrukte lasterblaân,
> De blijde heilzon voor 's volks oogen
> In onweêrsnacht zou ondergaan.

zijn niet veel meer, dan de uitdrukking van een zeer alledaagsch denkbeeld in alledaagsch proza. Van oneindig beter alooi is haar gedicht: *De jonge Tasso en zijne Moeder*, waar de Dichteresse, zonder schroom, die heerlijke, verhevene denkbeelden in den mond eens knaaps kon leggen, omdat het TASSO is, die hier gevoelt en spreekt. *Pieter Jansen*, eene Romance, door G. TEN BRUGGENCATE, laat zich aangenaam lezen, en overal is de toon goed volgehouden. *Wijn en Liefde*, door A. J. VAN HAGEN, is geen gewoon bruiloftsgedicht; de onderwerpen van den zang zijn los en bevallig behandeld. Het *Nieuwjaarslied*, door TOLLENS, maar CLAUDIUS, zou door den goeden *Wandsbecker Bode*, indien hij nog leefde, met blijdschap gelezen worden: niemand, die den toon van CLAUDIUS, zoo goed als TOLLENS, weet te treffen. *De Twintigjarige*, (Klagt) door E. J. POTGIE-

TER, heeft vele ſchoone plaatſen, en is inderdaad roerend, zonder overdreven te zijn. *God, of eens Dichters blik in het volſtrekte*, naar DE LA MARTINE, door A. F. SIFFLÉ, zal geſchat worden door elkeen, die met de gedichten diens grooten Franſchen Zangers bekend is. *Aan den Weleerw. Heer* ***, door K. S. SIJBRANDI, is regt hartelijk. *Het Huis te Brederode*, door J. VAN WALRÉ, verrast, daar men mijmeringen, overpeinzingen enz. verwacht, en, in plaats daarvan, van pret, eten en drinken hoort ſpreken. Het *Loflied van Groningens Studenten aan de Muze der Toonkunst*, door B. H. LULOFS, is regt zangerig; en *De Wolken*, door LUBLINK WEDDIK, doen veel goeds van dien Dichter hopen. Alle andere voorkomende ſtukjes verſieren inderdaad dit jaarboekje. Bijzonder nog onderſcheiden wij: *Lied aan den Winter*, door J. VAN OOSTERWIJK BRUYN; *De verwende Stedeling op het Land*, door J. W. IJNTEMA, beide in luimigen trant; en vooral het gedicht: *Aan den Zanger van het dichtſtuk Zwitſerland*, door C. G. WITHUYS, rijk aan ſchoone plaatſen. Echter geven wij den Dichter in bedenking, of het denkbeeld van de aarde, die zich als eene doodbaar beweegt, en waarop de tijd, met ſtrenge ſtatigheid, het ſlapende menschdom naar het graf geleidt, niet al te overdragtig, ja te reusachtig is. Onzes bedunkens gaat dit geheele couplet aan klaarheid van voorſtelling en zuiverheid van taal mank.

Gaan wij over tot de prozaiſche opſtellen. Het eerſte, getiteld: *De Waarzegſter*, door N. SWART, (volgens den *index*) is blijkbaar naar aanleiding van het daarbij gevoegde plaatje geſchreven, en zoo iets is inderdaad noch gemakkelijk, noch aanlokkend; toon en ſtijl zijn echter zeer onderhoudend. *Tjitske*, door ROBIDÉ VAN DER AA, is een allerliefst verhaal, dat, als zoodanig, weinig of niet te wenſchen overlaat. Overal is de ſtijl vloeijend en gekuischt, op menige plaats zelfs keurig; de karakters zijn goed volgehouden, en de Schrijver verſtaat de kunst, om zijne lezers te boeijen. *Uplade (Fragment uit een' onuitgegeven Nederlandſchen Roman)* is van eene onbekende hand. Het onderwerp ſchijnt uit de vroegſte Geſchiedenis van *Gelderland* geput te zijn. Maar, is het inderdaad een *fragment*; of is het veelligt eene *proeve?* In beide gevallen durven wij den Schrijver, die zoo gelukkig de manier van WALTER SCOTT heeft afgezien, en naïveteit aan de echte kleur van tijd en

plaats weet te verbinden, de uitgave of verdere bewerking des onderstelden Nederlandschen Romans zeer wel aanraden.

Een keurig portret van Nederlands geliefden Dichter en Schrijver A. LOOSJES, PZ. en vier niet minder keurige plaatjes versieren dezen inderdaad goedkoopen Almanak, de uitvoering daarbij in aanmerking genomen. In veler handen dan kome dit jaarboekje, en verspreide overal de zaden van het Schoone en Goede!

No. 3. De *Groninger Studenten-Almanak* bekleedt dit jaar eene waardige plaats onder onze jaarboekjes, en zal merkwaardig blijven, als bevattende eene opgave der Akademieburgers, die, in vereeniging met sommigen der Heeren Studenten van het Athenaeum te *Franeker* en een tweetal Studenten van *Gent*, hunnen arm aan de heilige zaak des Vaderlands hebben gewijd. Dat is eene heerlijke gedenkzuil voor u, edele Jongelingen! — en wanneer velen onder u, de een op den kansel, de ander in de pleitzaal, een derde aan het ziekbed, grooten, schitterenden roem zullen erlangen, zal men zeggen: „Nog meer hebben zij gedaan: want ook aan hen heeft het Vaderland deszelfs behoud te danken!" — Uit het Naberigt vernamen wij, dat een groot gedeelte dier dapperen aan dit jaarboekje heeft medegewerkt. Dit zouden wij ook, zonder vermelding, als onbetwistbaar zeker hebben aangenomen: want dáár, waar de borst voor het schoone en edele gloeit, kan de arm niet achterblijven, wanneer het nationale Eer, Vorst en Vaderland geldt!

Na den gewonen Almanak, en den staat der Akademie, wordt dit jaarboekje geopend met de *Geschiedenis der Groninger Hoogeschool, gedurende het Rectoraat van den Hoogleeraar* NIENHUIS, *van 9 October* 1829 — 13 *October* 1830; daarna volgt het *Mengelwerk*, waarvan eenige geestige, puntige en dikwerf fijn satirieke *Aphorismen* het eenige prozaïsche gedeelte uitmaken, terwijl het overige uit dichterlijke bijdragen bestaat. Al het schoone, ja voortreffelijke, dat wij hier aantroffen, kunnen wij, uit hoofde van plaatsgebrek, niet aanduiden. Bijzonder bevielen ons: *Jan de Rijmer's togt naar den Zangberg*, in den echt satirieken toon vervaardigd; *Adieu à ma retraite*, waarbij wij echter in overweging geven, of op den beminnaar van het stille land en der eenzaamheid wel het beeld kan toegepast worden:

Tel que l'aigle, fendant de son aile rapide
Les nuages obscurs jusqu'aux voûtes des cieux,
D'un vol calme et léger, en errant dans le vuide,
Paroit dire à la terre à toujours ses adieux.

Sappho, gevolgd naar LA MARTINE, maar zoo meesterlijk, dat wij het bijna voor het juweel uit den ganschen bundel zouden houden. *Lofzang op Bacchus*, vol gloed en op de hoogte van het onderwerp. *De Zanger*, regt oorspronkelijk; hoezeer het vervolg daarvan, getiteld *Ridder Roef*, en over het geheel de *diminutiva zontje, vaantje, rosje* enz. ons niet bevielen. *Aan Chloë*, in den geest en toon van BELLAMY. *Winteravondlied*, uitmuntend van versificatie. *De Sterren*, naar KOSEGARTEN; *De Vergadering der Paarden*; het *Lied voor de uittrekkende Groninger Studenten*, door den bekwamen ENGELEN, en alle overige bijdragen, geene van dezelve uitgezonderd, hebben hunne bijzondere verdiensten. Waarlijk, de redactie heeft scherp gezien, scherper dan die van eenig ander der uitgekomene jaarboekjes. De voortbrengselen, die wij hier van LULOFS en SPANDAW aantreffen, zijn dezer beiden grooten Dichters waardig.

Van harte wenschen wij, dat aan de uitnoodiging der redactie, tot het leveren van oorspronkelijke prozastukjes voor het volgende jaar, moge voldaan worden; zulks zou de waarde van dit boekje merkelijk verhoogen, en voor den lezer eene aangename pleisterplaats tusschen de aarde en het aetherische verblijf der Zanggodinnen zijn!

No. 4. De *Almanak voor Militairen* prijkt met het beeld van den Lt. Generaal Baron CHASSÉ; den man, die, door zijne onverschrokkenheid en sterkte van ziel, het Vaderland, mogelijk, heeft gered; die op de dolle eischen der muiters niet door ergerlijke proclamatiën, maar met kruid en lood heeft geantwoord, en die, wel verre van aan vreemde kusten eene meer gelukkige toekomst te gaan verbeiden, pal staat op den gewigtigen post, hem door zijnen en onzen geëerbiedigden en eerbiedwaardigen Koning aangewezen.

Het onderhavige jaarboekje, dat zeer netjes is uitgevoerd, voldoet geheel aan de behoeften van den stand, voor welken het is op- en ingerigt. Behalve het tweede vervolg op de *algemeene Geschiedenis der kunst van oorlogen, van de vroegste tot de laatste tijden*, behelst het de Levensschetsen van ver-

maarde Krijgsoversten, doorluchtige en beruchte Mannen uit den verledenen en tegenwoordigen tijd, geschiedkundige Tafereelen, meest tot den Krijgsstand betrekking hebbende, Anekdoten, en eindelijk eenige welgeslaagde dichterlijke bijdragen. Men ziet dus, dat belangrijkheid hier met verscheidenheid wedijvert, en dat dit jaarboekje niet dan zeer voordeelig op de beschaving onzer Krijgslieden kan werken.

No. 5. De *Almanak, aan Luim en Ernst gewijd*, ziet voor het eerst het levenslicht, en wel onder zeer ongunstige omstandigheden, die dan ook, volgens de Voorrede, geenen zeer voordeeligen invloed op deszelfs uitvoering hebben gehad. Het is echter een zeer lief boeksken, dat zijnen kooper wel zal vinden, en zulks ook verdient. Proza en poëzij wisselen elkander beurtelings af, en dáár, waar men de namen van P. MOENS, WARNSINCK en WITHUYS aantreft, mag men billijkerwijs iets goeds en schoons verwachten.

No. 6. De *Almanak, ter bevordering van Kennis en goeden Smaak*, is in een' zeer vloeijenden en populairen stijl geschreven, en levert het bewijs op, dat het Departement *Leens*, der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, niets onaangewend laat, om onder de volksklasse licht en beschaving te verspreiden. Eere en zegen hebbe dat doel!

No. 7. Waarom de *Onderwijzers* eenen afzonderlijken Almanak moeten hebben, begrijpen wij niet; en wat zij uit dit jaarboekje zullen leeren, is ons daarin, vooralsnog, verholen gebleven. Niet dat de hier geleverde bijdragen slecht geschreven zijn; verre van daar! maar even goed hadden zij in eenig ander werkje kunnen opgenomen worden. De Zamenspraak tusschen Vader en Moeder, *om Bartholomeus Schoolmeester te doen worden*, is verre van gekuischt te zijn; de Anekdote van den Voorlezer, die *tabernakkelen* in plaats van *tabernakelen* las, is ergerlijk; en dat de Heeren Schoolmeesters hier en daar hunnen eigenen stand in een belpottelijk daglicht stellen, is potsierlijk. — Wij vernemen, dat er in het volgende jaar een *Almanak voor Bakers en Minnen* zal verschijnen!

No. 8 De *Nederlandsche Volks-Almanak*, als geheel uit vertalingen bestaande, kan noch op dien titel, noch op eene gunstige recensie aanspraak maken. Wij hopen echter, dat de ijverige en bekwame uitgever genoegzame medewerking moge vinden, om ons, bij eenen volgenden jaargang, op inlandsche vruchten te onthalen.

No. 9. De *Almanak voor Blijgeestigen*, tot nu toe te *Brussel* uitgegeven, ziet thans binnen *Amsterdam* het licht. De Muzen verlaten een land vol meineed, trouweloosheid en verraad; niet alzoo de Verbondene Mogendheden!

De uitvoering van dit jaarboekje verdient, even als in vorige jaren, allen lof. Druk en papier mogen fraai genoemd worden, gelijk ook het portret, in steendruk, van onzen beroemden landgenoot ROEMER VISSCHER. Veel luimigs troffen wij hier wel niet aan, waaraan voorzeker de tijdsomstandigheden het hare hebben toegebragt; maar tevens niets, dat den naam van onderhoudend kan ontzegd worden. Een drietal muzijkstukjes versieren en vervrolijken het almede. Ook de *Spreuken, Gedachten en Beelden* zijn gelukkig gekozen en juist uitgedrukt; en alles doet vooronderstellen, dat dit zeer goedkoope jaarboekje, op den vaderlandschen bodem verplaatst, waartoe het, volgens het voorberigt, wat de zamenstelling aangaat, steeds behoord heeft, bij voortduring een goed onthaal zal vinden.

No. 10. De *Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen*, dien wij voor het eerst begroeten, is, den prijs in aanmerking genomen, zeer netjes uitgevoerd, bevat twee aardige plaatjes, en levert eene afwisselende lectuur, zoo in proza als poëzij, op. Hinderde ons ook het mengelmoes van Fransche uitdrukkingen in het *Uittreksel eens Briefs van eenen Amsterdamschen Schutter aan zijne Ouders in Gent*, (daar toch de Schrijver, hoezeer *Brabander* van geboorte, voorkomt, als reeds verscheidene jaren in *Amsterdam* gewoond te hebben, na met de *cordaatste* bewijzen van Hollandsche hartelijkheid onthaald, *gratieuselijk* als schoonzoon aangenomen, en eindelijk door den edelaardigen vader als *actief Associé geassumeerd* te zijn) aan den anderen kant werden wij daarvoor schadeloos gesteld door menige schoone bijdrage, bijzonder in het poëtische gedeelte van dit jaarboekje. Dat de Heer BREST VAN KEMPEN, door het welslagen van deze en van alle zijne overige ondernemingen, spoedig *Brussel* in *Amsterdam* moge vergeten, is onze hartelijke wensch.

No. I. *Boekbesch.* bl. 34. reg. 6 v. o. staat *Engelands*) lees *Engeland.*)

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Leerredenen, *door* W. A. VAN HENGEL. *Iste Deel. Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey en Zoon. 1830. *In gr.* 8*vo. XVI en* 382 *bl. f* 3-90.

De geleerde, ijverig werkzame, wakkere VAN HENGEL schenkt hier aan het Publiek eenen nieuwen bundel Leerredenen. Vroeger zagen reeds drie bundels het licht, behalve eenige afzonderlijk uitgegeven Preken. Wij mogen alzoo 's Mans preektrant als genoegzaam bekend onderstellen, en achten het onnoodig, daaromtrent in bijzonderheden te treden. Even overtollig rekenen wij eene breedvoerige aanprijzing van dezen voortreffelijken kanselarbeid, en eene naauwkeurige schets van deze *veertien* nieuwe Leerredenen, welke men bovendien, zoo ons geheugen ons niet bedriegt, in de *Godgeleerde Bijdragen* en in *den Recensent ook der Recensenten* kan vinden. Wij vergenoegen ons derhalve met eene algemeene opgave van den inhoud; terwijl wij bij enkele dezer Preken wat langer zullen stilstaan, en ons hier en daar eene bescheidene aanmerking veroorloven.

Zie hier dan eene lijst der onderwerpen en teksten, in dezen bundel voorkomende: I. *De einden van Gods bestuur, als die de verwachting van ons menschen verre te boven gaan*, naar Jez. LV: 8, 9. II. *De beklagelijke toestand van den mensch, die zich van God verwijderd heeft*, naar I Sam. XXVIII: 5—7[a]. III. *'s Heilands naauwe verbindtenis met Gods opregte dienaars*, naar Matth. XII: 46—50. De Hoogleeraar merkt aan, dat het opgegeven onderwerp, naar zijn inzien, in den tekst op den voorgrond staat. En wij gelooven het met hem. Maar blijft nu de Redenaar bij dit onderwerp? Onzes inziens niet. Als hij toch *eerst* de verhalen der Evangelisten, waarin Jezus die verbindtenis verklaart, in het regte licht stelt; *vervolgens* stilstaat bij de voor-

treffelijkheid van Jezus, welke in die verklaring doorstraalt, door te letten op het onbeneveld gemoed, waaruit die verklaring ontstaat; op den hemelschen zin, waarvan zij getuigt; op den heldhaftigen geest, welken zij ademt; op het voorbeeldig leven, waarmede zij verbonden is; en *eindelijk* de waarde aanwijst, welke deze verklaring voor ons heeft; — dan is het tweede deel, hoe waar en schoon ook, een *hors d'oeuvre*. De voortreffelijkheid van Jezus, in die verklaring doorstralende, had de Redenaar kunnen schetsen bij de ontwikkeling van het Geschiedverhaal, in het *eerste* deel; terwijl dan, in het *tweede*, de aard en voordeelen dier verbindtenis van den Heiland met Gods opregte dienaars konden ontvouwd, en de preek met toepasselijke opwekkingen, vermaningen en besturingen besloten zijn.

Wij moeten nog eene en andere aanmerking mededeelen, welke wij onder het lezen dezer leerrede hebben opgeteekend. Het gezegde op bl. 67: „ Wanneer het „ gebeuren mogt, dat een uwer leeraars op den predik„ stoel de boodschap ontving, dat zijne nabestaanden „ gekomen waren en hem tot zich riepen; zou het „ niets bijzonders, zou het veeleer natuurlijk zijn, dat „ hij antwoordde: *Wie is mijne moeder en wie zijn* „ *mijne broeders?*" — dit gezegde zal, verbeelden we ons, een' glimlach op het gelaat der hoorders hebben te weeg gebragt. Zoo ging het Recensent althans bij het lezen. En dit heeft de Kanselredenaar, naar zijn oordeel, zorgvuldig te vermijden. Hooge ernst moet, van het begin tot het einde der Godsdienstoefening, Spreker en Hoorders bezielen. En waar die stemming ongelukkig wordt verstoord, zij het althans niet aan den Leeraar te wijten. De bedoelde aanmerking behoefde daarom niet verzwegen te worden. Zij kon anders zijn voorgesteld, en in zoodanige bewoordingen ingekleed, dat zij op niemand eenigen verkeerden indruk maakte. — Op bl. 71 troffen wij eene kleine onnaauwkeurigheid aan in den stijl, en wel in den volgenden volzin: „ In „ de schriften der Grieken en Romeinen, hebben de ge-

„ leerden getoond, dat er plaatſen zijn, welke voor een „ deel met deze overeenkomen." De Hoogleeraar wil zeggen: „ De geleerden hebben getoond, dat er in de ſchriften der Grieken en Romeinen plaatſen zijn," enz. Maar nu is de woordvoeging onjuist en voor het minst dubbelzinnig, al is ook de meening voor ieder duidelijk. In allen gevalle moest, met weglating van het woordje *er*, gelezen worden: „ In de ſchriften der Grieken en Romeinen, hebben de geleerden getoond, dat plaatſen zijn," enz. En daar wij nu toch van den ſtijl ſpreken, zij het ons geoorloofd eenige vragen te doen, die, onder het lezen van dezen bundel, in ons zijn opgerezen. Is het gebruik van het meerv. *gewetens*, dat op bl. 239 voorkomt, goed te keuren? Wij vragen ſlechts. In ons oor geeft het een' wanklank. Is de uitdrukking, bl. 244: „ Petrus rees met de Elven op, om *voor het* „ *eerst van zijn leven* de zaak van Christus in het „ openbaar te verdedigen," niet eenigzins plat? Verdiende het gezegde: *Wij gaan eenige ſtappen verder*, of: *Wij moeten nog een ſtap verder gaan*, als overgang tot een volgend ſtuk, wel bij herhaling gebezigd te zijn? Zie bl. 70, 90 en 121. Dan, genoeg. Wij zouden op zulke kleinigheden niet *vitten*, gelijk ligt iemand het noemen zal, bijaldien wij het niet van belang rekenden, ook op kleinigheden te letten in den gedrukten kanſelarbeid eens beroemden Akademiepredikers, die, gelijk wij vertrouwen, vooral ook door de Studenten in de Godgeleerdheid en alle jeugdige Kanſelredenaars wordt gelezen en beſtudeerd. Wij haasten ons, den onaangenamen indruk, dien deze aanmerkingen op den een' of anderen Lezer mogten gemaakt hebben, weg te nemen, door de mededeeling van het allezins ſchoon en treffend ſlot der derde Leerrede. Men vergunne ons dit, als een enkel ſtaaltje van zoo veel voortreffelijks, als in dezen bundel gevonden wordt, hier af te ſchrijven: „ Maar „ wanneer God u deze zalige hoop geſchonken heeft; „ dan moet gij dit, M. H.! bovenal aan den dag leg„ gen door de *liefde*. Het is toch niet genoeg, het

„ zeggen van Christus: *Zoo wie den wil mijns hemel-*
„ *schen Vaders doet, die is mijn broeder, en zuster,*
„ *en moeder*, met blijdschap op ons toe te passen:
„ neen, wij moeten Hem dat als zijne volgelingen nazeg-
„ gen, en dus ook van onzen kant aan Gods opregte ver-
„ eerders naauw verbonden wezen. Dit is die gemeen-
„ schap der heiligen, van welke wij eenmaal belijdenis
„ hebben afgelegd, en nog telkens bij vernieuwing be-
„ lijdenis afleggen. Dit is die harmonie der zielen,
„ waarop oude en latere wijsgeeren hebben aangedron-
„ gen, doch welke nergens zoo rein en zuiver, en te-
„ vens van zulk een' heilrijken invloed is, als waar de
„ Geest van Christus in de harten woont. G.! zou-
„ den wij ons een oogenblik bedenken kunnen, of wij
„ daarnaar te streven hebben? Zouden wij over de
„ liefde, waarmede de Heer zich hier op aarde aan de
„ zijnen verbonden heeft, met welke Hij voor eene ver-
„ lorene wereld ten laatste aan het kruis gestorven is,
„ en die Hij nog steeds aan ons betuigen doet, gevoelig
„ kunnen zijn aangedaan, zonder Hem in liefde tot zij-
„ ne broeders en zusters te volgen? Moet deze niet
„ juist het bewijs van dankbaarheid jegens Hem, aan
„ wien wij niets vergelden kunnen, niet juist de proe-
„ ve van ons geloof aan het Evangelie, en ook niet
„ een hulpmiddel tot bevestiging van onze hoop op
„ Gods beloften zijn? Maar wachten wij ons van ons
„ in te beelden, dat deze liefde daar huisvesten kan,
„ waar men jegens zijne naaste betrekkingen onverschil-
„ lig, om niet te zeggen, hard en bitter is! Wachten
„ wij ons daarom ook van 's Heilands zeggen: *Wie is*
„ *mijne moeder, en wie zijn mijne broeders?* immer of
„ ooit op de lippen te nemen, dan waar wij vastelijk
„ weten, dat ons de onzen, helaas! tot overtreding van
„ onzen pligt verleiden willen! Prenten wij het ons
„ diep in den geest, dat alle ware liefde beginnen moet
„ met liefde jegens hen, die ons omringen! Zonen en
„ dochters! begint dan uwe liefde jegens menschen met
„ het eeren van vader en moeder! Vaders en moeders!

„ begint met elkander hartelijke teederheid toe te dragen, „ en uw kroost als regtſchapene ouders op te voeden! „ Broeders en zusters! begint met elkander en hun al„len wel te doen, met wie gij door de banden des „ bloeds vereenigd zijt! Ja, wie wij ook zijn mogen, „ T.! beginnen wij met het wandelen in liefde onder al „ onze huisgenooten en al onze betrekkingen! Zoo „ zullen wij in dezen kleinen kring met hooger hulp ge„oefend worden, en van daar zal onze liefde, als de „ ſchoonſte en duurzaamſte vrucht van het Evangelie, „ zich over de wereld verbreiden."

De IVde Leerrede handelt over *de verheerlijking van Christus in den Hemel, als eene drangreden om Hem op den weg des geloofs te volgen*, naar Hebr. XII: 1b., 2. Met deze preek hebben wij eene andere gelijkſoortige vergeleken, voorkomende in den tweeden bundel van des Hoogleeraars Leerredenen, bl. 240 en verv. Deze vergelijking heeft ons doen zien, dat VAN HENGEL dezelfde zaken weet te behandelen, zonder nogtans in herhalingen te vallen.

De Vde Leerrede, over *de beſtendige afwisſeling der menſchelijke dingen*, naar Pred. III: 1—4, rekenen wij onder de ſchoonſte van dezen bundel. De Redenaar beſchouwt die afwisſeling I. in betrekking tot de *ervaringsleer*: zij ſtaat in de geſchiedenis afgebeeld, maakt zich overal op de wereld aanſchouwelijk, en ſpreidt zich in ons eigen leven ten toon; II. tot de *geloofsleer*, waarbij 's menſchen beſtaan op de wereld, 's menſchen behoefte als zedelijk wezen, 's menſchen beſtemming voor een beter leven wordt voorgeſteld; en III. tot de *zedeleer*, zoo als zij ons een diep gevoel onzer afhankelijkheid moet indrukken; tot matiging van onze blijdſchap en droefheid nopen; met ijver tot het volbrengen van al wat wij te doen hebben vervullen, en eindelijk ſteeds naar het onvergankelijke doen ſtreven.

De VIde, over *het verband tusſchen 's menſchen verkeer omtrent God en hetgeen hem op de wereld wedervaart*, naar Pſalm 1, is een vervolg op de voorgaande preek, en maakt met dezelve een ſchoon geheel uit.

Ook de VIIde Leerrede, over *het in zegening zijn van de nagedachtenis des regtvaardigen*, naar Spreuk. X: 7ᵃ., lazen wij met groote belangſtelling en ſtichting. Het kan niet anders, of zij moet op de Hoorders, ook op de Akademiſche Jongelingſchap, eene heilzame werking hebben gedaan.

Wij laten nu de lijst der overige Leerredenen onafgebroken volgen: VIII. *Het Geloof, dat God ook de geſtrengheid van den Winter beſtuurt*, naar Pſalm CXLVII: 15–17. IX. *Jezus Christus, als de daarſteller van het licht des eeuwigen levens*, naar 2 Tim. I: 10ᵇ. X. *De Christengemeente te Jeruzalem in de eerſte dagen van derzelver beſtaan*, naar Hand. II: 42–47. XI. *Het gevoel onzer afhankelijkheid van God bij onze uitzigten in het toekomende*, naar Jac. IV: 13–16. XII. *De kennis van God, als een licht, hetwelk Hij zelf aan de menschheid door middel van de Kerkhervorming geſchonken heeft*, naar 2 Cor. IV: 6. XIII. *De belangſtelling in het waar en eeuwig heil der kinderen*, naar Marc. X: 13–16. XIV. *David, als een navolgenswaardig voorbeeld voor den Christen ten dage van den tegenſpoed*, naar Pſalm XXXIX.

Moesten wij uit al deze ſchoone ſtukken eene keuze doen, wij zouden niet aarzelen, aan de *twaalfde* Leerrede den voorrang toe te kennen, welke men het wel inzonderheid kan aanzien, dat zij op een' tijd vervaardigd is geworden, waarin den Hoogleeraar zijn arbeid aan zijne *Geſchiedenis der godsdienſtige en zedelijke beſchaving van het hedendaagsch Europa* (die waarſchijnlijk, nu het er zoo droevig en donker in ons werelddeel uitziet, wel vooreerst achterwege zal blijven) voor den geest zweefde. (Zie Voorr. bl. X.) In deze zaakrijke preek, uitgeſproken op 1 November 1829, wordt I. *het licht der kennis van God, hetwelk wij aan de Kerkhervorming verſchuldigd zijn*, in *vier* bijzonderheden beſchouwd, door te letten: op het woord, waardoor God tot ons menſchen ſpreekt; op de dienst, welke Hij van ons vordert; op den toegang, dien Hij ons ver-

leent; en op de beloften, welke Hij ons schenkt; II. aangetoond, *dat wij dit licht van God zelven, als een geschenk van zijne hand, ontvangen hebben*, waartoe de Redenaar wijst op de beginselen, waaruit de kennis van God ten tijde der Hervorming voortgesproten is; op de middelen, waardoor zij zich gevestigd heeft; op de omstandigheden, die haar bevorderd hebben, en op de zegeningen, die er uit ontstaan zijn; III. herinnerd, *welk eene dankbaarheid wij Gode voor dit zijn geschenk bewijzen moeten*. Wij moeten, namelijk, dit licht op hoogen prijs stellen; hetzelve tot onze volmaking gebruiken; het verder aan Gods bestuur toevertrouwen.

De Hoogleeraar vergunne ons, aan het slot van ons verslag, nog ééne aanmerking in het midden te brengen, welke wij aan zijn wikkend oordeel onderwerpen. Zij geldt uitsluitend noch inzonderheid dezen bundel, maar betreft ook de vroeger uitgegevene Leerredenen en den prediktrant des Hoogleeraars in het algemeen. Offchoon Recensent geen vriend is van langwijlige en sopperige tekstverklaringen, gelijk voorheen bijkans overal van den kansel gehoord werden, en nog in onzen tijd niet geheel in onbruik zijn geraakt, het komt hem echter voor, dat, hetgeen VAN HENGEL over zijnen tekst en deszelfs zamenhang zegt, gewoonlijk wat al te kort is, ja, hier en daar, schraal mag genoemd worden. En wij bejammeren dit te meer, omdat door eenige meerdere uitvoerigheid in dezen nog een ander gebrek zou zijn voorgekomen, hetwelk in ons oog aan des Hoogleeraars predikwijze eigen is. Wij bedoelen namelijk, dat VAN HENGEL, die altijd eene voorafspraak bij zijne preken heeft, na het aflezen van den tekst, veelal terstond tot het opgeven en verdeelen van zijn onderwerp overgaat, en, om zoo te spreken, doorgaans met de deur in het huis valt. Wij weten niet, hoe het anderen gaat; maar ons wil dit niet behagen. En konden wij dit op geene andere wijze verhelpen, liever zouden wij, hetgeen anders de stof der voorafspraak uitmaakt, tot inleiding bezigen na den tekst.

De waardige VAN HENGEL, wien wij hoogſchatten en liefhebben, ga voort, in zijne nieuwe, gewigtige betrekking, het heil der vaderlandſche Kerk en den roem onzer Letterkunde te bevorderen! Daartoe ſchenke hem God leven, lust en krachten!

Disſertatio Academica Inauguralis, *de Discidio Ecclesiae Christianae, in Graecam et Latinam, Photii auctoritate, maturato*, quam — — publico ac ſolenni examini ſubmittit E. B. SWALUE, *ex pago* Stand daar buiten *Brabantus*. Lugd. Bat. apud *H. W. Hazenberg, Jun.* 8vo. pp. VIII et 194.

Deze voortreffelijke Akademiſche Verhandeling verdient om meer dan ééne reden ook in dit Tijdſchrift lofſelijk vermeld te worden. *De ſcheuring der Christelijke kerk, in de Griekſche en Latijnſche, door toedoen van* PHOTIUS *tot rijpheid gebragt*, is een onderwerp, voor de tijden, die wij beleven, zeer gepast, en hier door den jongen SWALUE op eene uitnemende wijze behandeld.

De verhandeling verdeelt zich, na eene gepaste inleiding over *het doel en de voornaamſte bronnen* van het voorgenomen onderzoek, in drie Hoofdſtukken. H. I. *Over den oorſprong en de oorzaken dier ſcheuring tusſchen de Griekſche en Latijnſche kerk*, pag. 12—49. De verplaatſing van den zetel des Rijks, door KONSTANTIJN *den Grooten*, naar *Byzantium* leide den grond tot verdeeldheid. Maar bijzonder werd die oneenigheid grooter door verſcheidenheid van karakter bij *Griek* en *Romein*, door hunne verſchillende denkwijze, zeden, wijze van beſtuur. Deze menigvuldige verſcheidenheid maakte godsdienſtige en kerkelijke eensgezindheid onmogelijk, vooral door het ſtreven van *Rome* naar de opperheerſchappij over al de Christenen. Dit wordt alles voldoende uit de geſchiedenis van dien tijd voor oogen

gesteld. „ Uit alles, (pag. 48, 49) wat wij in „ dit Hoofdstuk hebben nagegaan, kan men dus gemakkelijk zien, waarin Grieken en Latijnen onderling verschilden, en welke de oorzaken geweest zijn van die „ oneenigheid, door welke zij eindelijk geheel van elkander gescheurd zijn. Reeds vroeger waren de omstandigheden van dien aard, dat de eindelijke scheuring bijna niet heeft kunnen vermeden worden. Want „ de Grieken moesten of slaven der Roomsche kerk „ worden, of, om vrij te zijn, zich afzonderen. Hunne vrijheid wilden zij niet opofferen. Slechts één' „ man behoefden zij, om die vrijheid tegen het heerschzuchtige *Rome* te handhaven. Die man was PHOTIUS." Dit leidt van zelf tot H. II, waarin gehandeld wordt over *de twisten, meest door toedoen van* PHOTIUS *tusschen Grieken en Latijnen gevoerd, waardoor de scheuring tot rijpheid is gekomen.* Dit tweede Hoofdstuk is natuurlijk het uitgebreidste, en heeft (van pag. 50—143) geene te groote uitvoerigheid. Hier leert men uit de Geschiedenis kennen de verdiensten van PHOTIUS in *Letterkunde* en *Godgeleerdheid*, zijne afkomst, wetenschappelijke kennis, vorige betrekking aan het Grieksche Hof, verheffing tot Patriarch, na het ontslag van IGNATIUS, zijn karakter, denk- en handelwijze, en ernstige pogingen, om den vrede tusschen Grieken en Romeinen te bewaren. „ Want met de „ Roomsche kerk wilde PHOTIUS, zoo als de meeste „ Grieken vóór hem, nooit breken, indien gene dezen „ maar niet wilde overheerschen." De opperheerschappij van den Bisschop van *Rome* heeft PHOTIUS nooit erkend, ook niet door het gezantschap aan NIKOLAAS I. Doch deze stimme en vastberaden Paus wilde voor het goede oogmerk van PHOTIUS geenszins het bloote werktuig zijn. Heerschzuchtig boven zijne voorgangers, loerde hij er op, om de Grieken onder het juk te brengen, en zocht den gedanen stap van PHOTIUS aan dit zijn plan dienstbaar te maken. NIKOLAAS stelde zich voor IGNATIUS in de bres, als die uit

dankbaarheid wel bukken zoude. PHOTIUS kon met meer anderen gemakkelijk inzien, wat NIKOLAAS in het fchild voerde, uit den brief, dien de Gezanten van dezen listigen Paus naar *Konftantinopel* hadden medegebragt. Dezen brief beantwoordt PHOTIUS op zulk eene wijze, dat de waarheid meest aan zijne zijde zich vertoont. Ook uit dezen brief blijkt, dat PHOTIUS den vrede, maar met de regten en gebruiken der Griekfche kerk, behouden wilde, en dat de fcheurmaker niemand anders dan de Paus zelf was. Nu, dit was de eerfte noch de laatfte maal. De redenen van PHOTIUS bevredigden NIKOLAAS niet, die dan ook zijne roofzuchtige handen had behooren thuis te houden. Derhalve ftoorde zich NIKOLAAS aan geene billijkheid. Hij drijft zijne eifchen verder. Maar ook hierin wederfpreekt hem PHOTIUS, mannelijk zich en zijne zaak verdedigende tegen de verdraaijingen der H. S. door Paus NIKOLAAS. Deze dwingeland zag wel in, dat de Grieken vooral door toedoen van PHOTIUS zijne oppermagt als onwettig bleven verachten. Vandaar al zijn haat tegen PHOTIUS. Diens aanftelling tot Patriarch was den heerschzuchtigen NIKOLAAS een doren in het oog. Ongelukkig was er in die aanftelling het een en ander, dat tegenfpraak met eenigen fchijn verwekte. „ Zonneklaar „ blijkt echter, dat de trotschheid en onwettige dwin„ gelandij van NIKOLAAS de eerfte oorzaak gaven tot „ die fcheuring." De Paus en Pausgezinden hebben geen regt, de Grieken *fcheurmakers* te noemen. De Gefchiedenis heeft NIKOLAAS en zijne opvolgers van denzelfden ftempel als fcheurmakers gebrandmerkt. Op aanftoken van NIKOLAAS viel men de Grieken aan, door de oppermagt van den Paus te *willen* bewijzen. Dit verbitterde de Grieken. Het eigendunkelijk gedrag jegens de *Bulgaren*, door de Latijnen gevolgd, bragt brandftof aan voor het fmeulende vuur. En nu kwam PHOTIUS voor den dag met de vijf punten, in welke hij aantoont, dat de Paus en de Latijnfche kerk grovelijk dwaalden, ten gevolge waarvan NIKOLAAS en de

Latijnen door de Grieksche Synode werden in den ban gedaan en als ketters veroordeeld. Intusschen had er te *Konstantinopel* eene gewigtige verandering plaats door BASILIUS, die BARDAS uit de voeten maakte, den Keizer vermoordde, en naderhand, door PHOTIUS over dezen moord openlijk bestraft, ook dien Patriarch deed ruimen voor den meer inschikkelijken IGNATIUS. NIKOLAAS oogst de vruchten dier verandering niet in. Een andere NIKOLAAS wordt Paus in HADRIANUS II. Deze betreedt het voetspoor zijns voorgangers. PHOTIUS werd op eene Synode gedaagd, verscheen eerst niet, en toen hij eindelijk verschenen was, antwoordde hij op niets. Hierover was men op hem verbitterd; maar hij behield, als aanhangers, mannen van name en moed. De vrede werd gesloten tusschen *Rome* en *Konstantinopel*, maar slechts uiterlijk en in schijn. Reeds vóór het vertrek der Roomsche Gezanten uit *Konstantinopel* herrees de oude haat, en klaagden velen aan IGNATIUS en den Keizer over te groote afhankelijkheid van *Rome*. De *Bulgaren* gaven wederom eenige aanleiding tot een verschil, waarin de Grieken, zelfs BASILIUS, den eisch aan *Rome* ontzeiden. In deze uitspraak waren al de Grieken, ook de drie Oostersche Patriarchen, tegen den zin der Roomsche Gezanten, eenstemmig. BASILIUS had zich nu den haat van den Paus op den hals gehaald. PHOTIUS, zich aan de letteren toewijdende, nadat zijne ontnomene boeken hem waren wedergegeven, herstelde zich in de gunst van BASILIUS door een gedrag, in die tijden te verontschuldigen, maar anders nooit te prijzen. BASILIUS had voor zijne zaak een' man noodig, als PHOTIUS was. Deze werd dan ook na den dood van IGNATIUS in zijne vroegere waardigheid hersteld, met toestemming niet enkel van BASILIUS, maar *van al de Grieksche en Oostersche Bisschoppen.* Den heerschzuchtigen JOHANNES VIII, opvolger van Paus HADRIANUS II, stond hij slim tegen. Ten gevolge hiervan werd PHOTIUS door JOHANNES in den ban gedaan. De op-

volger van JOHANNES VIII, MARTINUS II, bevestigde die uitspraak zijns voorgangers, uit wrok over vroegere behandeling te *Konstantinopel*. Doch daaraan stoorde zich weinig PHOTIUS, nadat BASILIUS zich zijne zaak had aangetrokken. „ Deze nam dit dien Paus „ zoo kwalijk, dat hij, in een' brief aan dezen, diens „ gezag met verachting bejegende en bespottede." Op dezen brief antwoordde STEPHANUS V, na MARTINUS II en HADRIANUS III Paus geworden. Toen stierf BASILIUS, en LEO, hierop Keizer geworden, was gebeten op PHOTIUS, en veinsde den Patriarch te moeten afzetten, schoon hij alleen voldeed aan de neigingen van zijn hart, om aan PHOTIUS betaald te zetten, wat hij vroeger tegen LEO geraden en gedaan had. Die veinzerij van LEO dichtede aan PHOTIUS misdaden toe, die niet konden bewezen worden. Evenwel veroordeelde hij PHOTIUS, en zettede hem *in de* gevangenis. *Zelfs* de vijanden van PHOTIUS *keurden* deze onregtvaardigheid af. Evenwel dreef LEO *tot die* onregtvaardigheid bijzonder de toeleg, om, door de verheffing zijns broeders STEPHANUS tot Patriarch, voor zichzelven te zorgen, om het even op welk eene wijze hij zijn doel mogt bereiken. STEPHANUS V, de laatdunkende Bisschop van *Rome*, was hierover zeer verheugd; maar die blijdschap was niet van duur of volkomen. Want het bleek nu ten volle, dat de Grieken en Latijnen reeds toen werkelijk waren verdeeld, en dat zij, door de afzetting van PHOTIUS, niet konden hereenigd worden. Hierop stierf PHOTIUS in een klooster. Zijn gedrag wordt naar waarheid beoordeeld. En hiermede eindigt dit zeer voortreffelijk uitgewerkte tweede Hoofdstuk. Het derde handelt *over de gevolgen, welke deze scheuring gehad heeft, en over de wijze, hoe deze scheuring moet worden beoordeeld*, pag. 144—186. In het beoordeelen dezer gewigtige aangelegenheid handelt men verkeerd, door alleen op de uitkomst het oog te vestigen. Eveneens is het verkeerd, op voorgaande gebeurtenissen niet te letten, om stout

weg, uit liefde voor *Rome*, te kunnen beweren, dat er vóór PHOTIUS en NIKOLAAS en vervolgens vrede heeft bestaan tusschen de beide deelen der naderhand verdeelde kerk. De twisten over PHOTIUS waren slechts gestild, nooit vereffend. Het minste kon den ouden haat opwekken, zoo als werkelijk gebeurde. Hiertoe geeft SWALUE op, den toestand van het Oosten en Westen, vooral door toedoen van KAREL *den Grooten*. Deze Koning verhief den Bisschop van *Rome*. De Grieken waren hiermede niet in hun schik. Elke verbindtenis van de Grieksche en Latijnsche kerk werd hierdoor en door andere omstandigheden geheel afgebroken. Op nieuw gaf dit een en ander aanleiding tot het herleven der gestilde twisten tusschen de Grieken en Latijnen. CERULARIUS, door de indringerijen der Latijnen hiertoe genoopt, kwam tot den stap, om de Latijnen openlijk van dwalingen en eigendunkelijke veranderingen in leer en godsdienst te beschuldigen. Deze Patriarch herhaalde eenige stukken, welke PHOTIUS reeds vroeger den heerschzuchtigen Romein had voorgeworpen. Evenwel had CERULARIUS geen doel, om den oorlog te verklaren. Hij wilde slechts verhinderen, dat den Grieken de Westersche dwalingen werden opgedrongen, en de Romein den Griek den voet op den nek zettede. LEO IX, toen Paus, schreef in eenen brief groote woorden, maar van weinige beteekenis. Geene wederlegging van beschuldigingen, maar trotsche pogcherij op de vermeende opperheerschappij. Die brief herstelde den vrede niet. CERULARIUS, in kunde vooral geen PHOTIUS, zocht evenwel, even als deze, den vrede, mits de bijzondere kerkplegtigheden den Grieken verbleven. LEO, zich met de hoop vleijende, dat de zaak naar zijnen wensch zou uitvallen, zond Gezanten naar *Konstantinopel* met brieven, die alleen verwaandheid en aanmatiging kenmerkten, en CERULARIUS minder genegen tot vereeniging maakten. Ook die Gezanten, door den Keizer, uit eigenbelang, gunstig ontvangen, bedierven alles door hunnen euvelmoed; waardoor CERULARIUS en vele anderen

met een groot deel van het volk tegen hen bleven ingenomen. NICETAS viel hen in geschrifte aan, maar moest, op bevel des Keizers en het dringen dier trotschaards, zijn boek verbranden, en hetgeen hij zelf geschreven had veroordeelen. CERULARIUS en allen van zijne partij werden in den ban gedaan. Dit geschiedde in de kerk van *Sophia*. Toen werd het volk oproerig. Het oproer werd gestild, maar door toegeeflijkheid aan het volk. CERULARIUS durfde men niet afzetten. Deze behield zijne waardigheid, stelde de listen van den Latijnschen Bisschop ten toon, en herhaalde de beschuldigingen, reeds bij het leven van PHOTIUS openlijk gedaan. PETRUS, de Patriarch van Antiochië, beantwoordt den brief van CERULARIUS. Door dezen zou geene scheuring gekomen zijn. Doch deze was ook minder getergd, dan de Konstantinopolitaan op onderscheidene tijden. De Latijnen hebben de Grieken getergd. Dit deed den Griek op zijne beurt den Romein aanvallen. Hieruit moet men de bitterheid der Grieken verklaren en eenigzins verontschuldigen. — Over de *voor- en nadeelen dier scheuring* handelt de *Doctor* nog kortelijk. Dit laten wij nu aan zijne plaats.

Door het uitkippen van eene en andere bijzonderheid uit deze voortreffelijke Dissertatie, geleidelijk voorgesteld en uit de Geschiedenis grondig bewezen, hebben wij onzen Lezer in staat gesteld, om zich te verzekeren, dat SWALUE voor dit onderwerp en voor de verdere godgeleerde studiën zeer wel berekend is.

Grondbeginselen der Natuurkunde, of Natuurkundige Wijsbegeerte, zoowel in het algemeen, als met betrekking tot de Geneeskunde, zonder behulp van wiskundige betoogen voorgedragen, door NEIL ARNOTT, *M. D., Lid van het Koninklijk Collegie van Natuurkundigen te Londen. Uit het Engelsch vertaald door* A. C. OUDEMANS, *Lector in de Proefondervindelijke*

Natuurk. bij de Amst. Departm. Tot Nut van 't Algemeen, enz. Isten Deels 1ste Stuk. Te Amsterdam, bij de Gebr. Diederichs. 1830. *In gr. 8vo. VII, 200 bl. f* 1-70.

Het is een ongunstig teeken, wanneer een leerboek over de Natuurkunde op den titel de belofte behelst, van die wetenschap te zullen voordragen zonder behulp van wiskundige betoogen. Die verklaring toch bevat de verzekering, dat men aan de Natuurkunde den eenigen grond, dien zij heeft, om op den naam van wetenschap aanspraak te maken, ontnemen, dat men haar van alle inwendige kracht en sterkte berooven, dat men het verband tusschen hare onderscheidene deelen verbreken, met één woord, dat men deze voortreffelijke wetenschap tot een nietig zamenstel van onbeduidende redeneringen verlagen zal.

Het leerboek van Dr. NEIL ARNOTT prijkt, blijkens de vertaling, waarvan wij hier het Isten Deels 1ste Stuk aankondigen, op deszelfs titel met deze, voor velen inderdaad uitlokkende, belofte; en wij moeten den Schrijver regt doen wedervaren, met de verklaring, dat hij, als een eerlijk man, woord gehouden, maar ook daardoor een werk geleverd heeft, in ons oog, van geenerlei waarde. Het verwondert en smart ons daarom, dat de Heer OUDEMANS, die, als Onderwijzer in de Natuurkunde, waarschijnlijk behoefte gevoeld heeft aan eene geschikte handleiding, die hij bij zijne lessen zoude kunnen volgen, en daarin door de vertaling van een of ander vreemd leerboek heeft willen voorzien, zijne keuze bij het onderhavige heeft bepaald, hetwelk, wel verre van zich van eenige andere zijde aan te bevelen, schier in elk opzigt verdiende te worden ter zijde gesteld. Want daargelaten, dat het die deugden mist, welke het alleen van een gepast gebruik der Wiskunde kon ontleenen, zoo vinden wij, en wat de bepalingen, en wat de orde, en wat de behandeling der onderwerpen betreft, overal de doorslaande bewijzen, dat het boek geschreven is door een man, die in dit vak althans geene kennis van

zaken heeft, en dus een' arbeid heeft ondernomen, waarvoor hij ten eenemale ongeschikt is.

Immers, zoo wij bij de Definitiën stilstaan, zoeken wij te vergeefs naar die van Natuurkunde, het hoofdonderwerp van het leerboek. *Physica* is (zie bl. 36) een barbaarsch woord, voor hetwelk men in deze tijden de kortste uitdrukking zoude genomen hebben, om *den algemeenen loop der Natuur* te beteekenen! Even zoo is het met *Chemie* gelegen, voor welken naam een andere, meer geschikte, om *de grondstoffelijke* of *zamenstellende deelen onzer Aarde* aan te duiden, gevonden zou kunnen worden! — *Meetkunde* is *de wetenschap der grootheden* (bl. 26); terwijl (bl. 32) *de geheele Wiskunde, in hare hoogste vlugt, niets is dan eene vergelijking van de verschillende aangenome(ne) grondmaten. Een goede cursus in de Wiskunde sluit* niettemin *eenen hoogeren cursus der Natuurkunde, Scheikunde en Physiologie in, en wordt* DAARDOOR *allezins belangrijk.* Zoo zegt ook de Schrijver, bl. 34, dat *Talen en Redekunde en de afgetrokkene Wiskunde bijna van geen nut zijn, dan in derzelver toepassingen op de Natuur-, Scheikunde, enz.* En dat de Natuurkunde althans niet onbelangrijk is, blijkt, daar, volgens hem, (bl. 45) de *wetgever*, de *staatsman*, de *geestelijke*, de *zeeman*, de *krijgsman*, de *landeigenaar*, de *landman*, de *manufacturier*, de *koopman*, de *man van letteren*, en eindelijk ook de *ouders* VAN BEIDERLEI KUNNE, deze wetenschap behooren te beoefenen.

Wat den inhoud van het leerboek betreft, lezen wij bl. 56 en verv., dat de vier woorden: *eerste deeltjes, aantrekkingskracht, afstootende kracht*, en *traagheid*, ons tot vier algemeene waarheden of wetten leiden, die het grootere gedeelte der Natuurverschijnselen verklaren; doch welke die wetten zijn, wordt noch hier, noch in het 1ste Hoofddeel, volgens het opschrift aan de behandeling dezer vier grondwetten toegewijd, opgegeven; want in dit Hoofddeel (hetwelk, volgens het Overzigt, de *Somatologie* (sic) en de *Dynamica* behandelen zal) vinden wij de volgende onderafdeelingen: *Zeer kleine*

onvernietigbare atomen; zeer klein; stof; algemeene aantrekking; wijzigingen in de aantrekkingskracht, enz. enz. Het 2de Hoofddeel handelt over de *leer der vaste ligchamen*, en ontrouwt de *aanwending der vier* (onbekende) *grondwetten tot de verklaring van de eigenschappen en beweging der vaste ligchamen (Mechanica)*. In het 3de Hoofddeel wordt de *leer der vloeistoffen. (Hydrostatica, Luchtkunde, Hydraulica, Geluidkunde)*; in het 4de, die van de *onweegbare stoffen (Warmtestof, Lichtstof, Electriciteit, Magneetstof)*, en in het 5de, eindelijk, worden *de verschijnselen des hemels* verklaard. — Dit overzigt zal, vertrouwen wij, voldoende zijn, om te bewijzen, met hoe weinig orde de zaken in dit leerboek voorgedragen worden.

De behandeling, eindelijk, der onderscheidene onderwerpen bestaat hierin, dat in de rubrieken, in welke de hoofdafdeelingen gesplitst zijn, eene groote menigte meest weinig beteekenende verschijnsels en voorvallen zijn bijeenverzameld, die vervolgens op de eene of andere wijze, welke alle niet evenzeer op juistheid aanspraak kunnen maken, opgehelderd en, zoo als het heeten moet, verklaard worden. Zelfs ontbreekt het niet aan anecdoten, die men eer in een' Almanak, dan in een leerboek over de Natuurkunde, zou verwachten. (Zie bl. 122, 123.)

De Vertaler heeft hier en daar aanteekeningen bij het werk gevoegd, die echter ons ongunstig oordeel over dit werk geenszins konden doen opheffen.

Hollands Roem in Kunsten en Wetenschappen, enz. Door H. Baron COLLOT D'ESCURY, *Heer van Heinenoord. IVden Deels 1ste en 2de Stuk. In 's Gravenhage en te Amsterdam, bij* de Gebroeders van Cleef. 1830. *In gr. 8vo. XII en 467 bl. Aanteekeningen en Bijdragen 751 bl. f* 11-75.

Kondigden wij vroeger van dit voortreffelijke werk

de drie eerste Deelen, Hollands Roem in de beeldende Kunsten, (vooral in zoo verre die, met de Dichtkunst, aan de verheffing des Vaderlands dienstbaar waren) de eigene en Oostersche Taalkennis, aan: thans ontmoeten wij hier de beschouwing der oude *Grieksche* en *Romeinsche* Letteren, in zoo verre die in *Nederland* beoefend werden, die onzer Letterkunde, (waaronder de Schrijver hier bepaaldelijk onze oudere geschriften en Rijmkronijken, onze geschiedkundige werken, *Arcadia's*, mengelwerken en Romans verstaat) onzer Poëzij en Welsprekendheid. Men zal hier ongemeen veel belangrijks en schoons aantreffen uit den rijken voorraad van 's mans belezenheid; en het komt ons voor, dat hieromtrent in het voor ons liggende Deel minder *hors d'oeuvres* gevonden worden, dan in de vorige. Men gevoelt, dat het ons onmogelijk is, eene doorgaande schets van zoo vele zaken te geven, als in dit Deel voorkomen. In de *klassische* Letterkunde is de Heer D'ESCURY volkomen t'huis, en vooral een groot beminnaar der *Latijnsche* Dichtkunde. Het is dus niet te verwonderen, dat hij bij dezen tak van Litteratuur met zekere voorkeur vertoeft, en geenszins tot dezulken behoort, die (zoo als vele ook waarlijk geletterde *Franschen* en *Duitschers*) de *Latijnsche* Poëzij der nieuweren voor beuzelachtig spel verklaren, zeggende, dat men slechts in zijne moedertaal *dichten* kan. Het is wel waar, dat sommigen daarin wat veel *herinneringen* hebben, zoodat hunne gewrochten niet meer dan eene soort van *centones* zijn; doch wanneer men zich verbeeldt, dat velen onzer oude Geleerden even gemeenzaam, ja gemeenzamer met het *Latijn* dan met hunne moedertaal waren; dat b. v BARLAEUS, hoezeer hij ook ten gevalle van het Gezelschap te *Muiden* wel eens een *Hollandsch* versje maakte, dat DE GROOT en anderen toch zekerlijk, in letterkundige onderwerpen, meer in 't *Latijn* dachten, dan in 't *Hollandsch*, — dan zal men het hun ook ten goede houden, dat zij doorgaans ook hun *gevoel* in die taal uitdrukten.

De Schrijver haalt zijne ſtof van de vroegſte tijden af op, ook bij andere Natiën, en gaat, na over het bekende geſchil tusſchen PERRAULT en BOILEAU, over de meerdere voortreffelijkheid der Ouden of Nieuweren, gehandeld te hebben, tot het begin der nieuwere Letterkunde in de Middeleeuwen over, waarvan hij vele merkwaardige bijzonderheden verhaalt, zoo als over de ſchaarschheid der boeken en van het parkement in de Middeleeuwen, de boekerij te *Egmond*, de herleving der Letteren in *Italië*, en in *Nederland* tot op ERASMUS; onder anderen de belagchelijke bijzonderheid, dat in de ſchool van GEERT GROETE de *pedante* wet heerschte, om, op vernederende ligchaamsſtraf, altijd *Latijn* te ſpreken; terwijl te *Amersfoord* zelfs dienstmeiden in 't *Latijn* zongen (?) en *Indiaanſche* Koningszonen aldaar ſtudeerden (*Aanteek. en Bijdr.* bl. 120.); over de betrekking van *vorm* en *ſtof* bij de ſtudie der Ouden (bl. 209), den luister onzer onderſcheidene Hoogeſcholen en *Athenaea*, enz. In het ſtuk *Nederlandſche Letterkunde* verdient bovenal opmerking de vermelding van het gedicht op de belegering van *Nuis* in 1474 door den Secretaris dier Stad, een H. S., hetwelk ons door dit werk eerst bekend wordt. (*Aanteek. en Bijdr.* bl. 291—304.) De aanvoering van BEVERWIJK 's werk doet de geleerde en beroemde, vooral *Nederlandſche*, Vrouwen, vermelden.

In het tweede Stuk des vierden Deels worden wij op eene dichterlijke bloemlezing vergast. De *tekst* ſtaat hier tot de *aanteekeningen* in eene betere verhouding, dan in het eerſte gedeelte. De Redenaar vermeldt in *genen* meer tijdrekenkundig de *Dichters*, in drie tijdperken: *bloei en kracht* — *verſlaauwen* en *afnemen*, — *herleven*; in *deze* meer de *dichtſoorten*, en de betrekkingen der poëzij, voornamelijk der onze, tot de *Natuur*, de *Geſchiedenis*, de *Godsdienst*, de *Toonkunst* en het *Tooneel*, met doorloopende ſchetſen van DE MARRE 's *Jacoba van Beijeren*, (welks lof, naar ons oordeel, wat hoog wordt opgevijzeld) van *Jacob Simonsz. de Rijk*

en *Maria van Bourgondië* van VAN MERKEN, den *Monzongo* van haren Echtgenoot, *Agon*, *Sultan van Bantam*, van O. Z. VAN HAREN, van de *Cleopatra*, *Leo de Groote*, en het *Beleg van Haarlem*, van de Freule DE LANNOY, en beknopter van ANSLO 's *Parijsche Bruiloft* en den *Oldenbarneveldt* van NOMSZ. Dit zijn belangrijke bijdragen tot de Geschiedenis onzer Dichtkunde, te meer, daar men in de gewone bloemlezingen, hoe talrijk ook, geene *analyses* onzer Treurspelen vindt. Korter wordt het Blijspel, het Hekeldicht, het *Epigram* afgehandeld, maar van die alle nogtans genoegzame en zeer gepaste voorbeelden bijgebragt. Met blijkbaar welgevallen vertoeft de Schrijver bij de *Heroïde*, of den Heldinnebrief, waarin hij zelf zulke fraaije stukken in zijnen *Carminum Fasciculus* geleverd heeft, en van welke dichtsoort hij ons nu de Litteratuur mededeelt.

Omtrent de welsprekendheid (in den meer bepaalden zin, en zonder van den geschiedstijl, die vroeger behandeld was, te gewagen) volgt de Schrijver de verdeeling in welsprekendheid van den Kansel, der Balie, van de Raadsvergadering en der Lofrede, en ontveinst onze armoede in verscheidene dier vakken niet; hoewel hij met veel kunde en oordeel het goede, dat wij daarin nog hebben, weet op te delven. In de Kanselwelsprekendheid heeft eigenlijk eerst de laatste halve Eeuw goede Modellen geleverd: het vroegere was, met enkele uitzonderingen, erbarmelijk; waarvan in de Aanteekeningen en Bijdragen eenige allerkluchtigste staaltjes voorkomen, van UITENBOGAARD af, tot eene Lijkrede op zekeren ADAM ADRIAAN VAN DER DUYN toe, overleden in 1753, die bij Vader ADAM vergeleken wordt, als *eerste Edele*, *Zegelbewaarder*, *Stadhouder*, *Houtvester*, *Bewindhebber der Specerijen*, *Hoofdingeland* en *Rentmeester*. Dit is geen sermoen, voor een grapje verzonnen, maar in de Christelijke Hervormde Kerk te *Sassenheim* voorgedragen, ten tijde dat *Duitschland* reeds op MOSHEIM en JERUSALEM boogde, en '*s Hage* reeds vóór dertig jaren SAURIN had

gehad! — De geleerde Schrijver zegt ook teregt, dat de *Fransche* of *Waalsche* Kerk op de *Nederduitsche* een' gunstigen invloed geoefend heeft. Men had ook wel van den invloed der *Duitsche* verbeterde Preekmethode op de onze iets kunnen melden, en over 't algemeen wat meer van dezen thans zoo bloeijenden tak onzer Letterkunde zeggen, die, naar evenredigheid der Poëzij, een weinig mager wordt afgehandeld, even als de Lofrede, waaromtrent wij toch zulke heerlijke voortbrengsels hebben. Tot onze verwondering spreekt de Heer D'ESCURY niet eens van de meesterlijke Lofredenen van VAN DER PALM op VAN DE PERRÉ, BORGER en KEMPER; op KEMPER, wiens verlies de waardige Schrijver toch zoo diep gevoelt, en dezen zijnen gewezen' ambtgenoot in 's lands Hooge Vergadering hier een klein, maar keurig gedenkteeken sticht. (Bl. 461 der *Aanteek. en Bijdr.*) Ook had er wel iets van de *Gelegenheidsredevoeringen*, waaromtrent wij mede bij VAN DER PALM zulke meesterstukken op *Leydens Jubelfeest*, op het *Kosters-* en *oude Studentenfeest* hebben, mogen gezegd worden.

Deze weinige opmerkingen meenden wij te mogen maken op eenen arbeid, die anders aan de Kritiek weinig stof tot berisping biedt, en zoo wel van de kunde en den smaak, als van het vaderlandlievende hart des edelen Schrijvers de zigtbaarste blijken draagt. Wij verlangen zeer naar de voltooijing dezer Eerzuil voor onze Natie, die, tot ons leedwezen, slechts bij vreemden, onkundig in, of bevooroordeeld omtrent onze taal, onopgemerkt zal blijven.

Verhaal van eene Reize naar en langs de Zuidwestkust van Nieuw-Guinéa, gedaan in 1828, *door Z. M. Corvet Triton, en Z. M. Coloniale Schoener de Iris; door* J. MODERA, *Luitenant ter Zee van de tweede Klasse. Met eene Kaart (mitsgaders gegraveerden Titel en Vignet.) Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1830. *In gr. 8vo. XVI en* 160 *bl. f* 2-20.

Het was een gelukkig genomen besluit van den Luitenant

MODERA, om toe te geven aan het aanzoek, zoo van zijne vrienden, als van den uitgever der aangekondigde Reis, door zijne opmerkingen en aanteekeningen, in den vorm eener reisbeſchrijving, openbaar te maken. Immers er was te veel ter plaatſing in het eene of andere Tijdſchrift, en de ſtijl was te goed, de inhoud te belangrijk, de reeks van waarnemingen te juist en volledig, om dat alles ſlechts tot voorlezing aan vertrouwde vrienden te bewaren. Wij ontvangen hier eene wezenlijke Ontdekkingsreis van een deel der Zuidwestkust van *Nieuw-Guinéa*; wijders het berigt van de vestiging eener *Nederlandſche* Volkplanting aldaar, aangevangen met de ſtichting van het Fort *Dubus* en de inbezitneming van de Westkust van *Nieuw-Guinéa* en de landen binnen dezelve gelegen, beginnende van den 141ſten graad lengte beoosten *Greenwich*, op de Zuidkust, en van daar W. N. W. en westwaarts op, tot de Kaap *de Goede Hoop*, op de Noordkust (namelijk van *Nieuw-Guinéa*) gelegen; en voorts ontmoeten wij hier belangrijke bijdragen tot menſchen- en volkenkennis, taal-, natuur- en zeevaartkunde.

Hetgeen Recenſent bij de lezing van dit boek inzonderheid behaagde, was des Schrijvers nederigheid, eenvoudigheid, waarheidsliefde, naauwkeurigheid, en overal doorſtralende kunde in zijn vak, met de daarbij behoorende hulpwetenſchappen; door al hetwelk (en dit is de hoofdverdienſte eener reisbeſchrijving) deszelfs verhaal eene innerlijke geloofwaardigheid verkrijgt, die niet toelaat aan de juistheid der opgaven te twijfelen. Wij zeiden reeds daarboven, dat de ſtijl *goed* was, en dat *is* zoo: bevalligheid, ſierlijkheid, welſprekende beſchrijving van natuurtooneelen of verſchijnſelen zal men echter hier vruchteloos zoeken. Maar het was ook nimmer het doel van den geachten Schrijver, in het gebied der Letterkunde te ſchitteren. Bovendien geraakt men, bij het lezen van zulke *fraaije* reisbeſchrijvingen, ſteeds in twijfel, of de prozaïſche waarheid niet een weinig is opgeſierd. Zij mogen dus, als modellen van ſchrijfſtijl, welkom zijn in de boekerijen der geletterden; voor uitbreiding van wetenſchappelijke kennis zijn ze minder geſchikt. Eene reis door *Zwitſerland*, *Italië*, of elk ander van elders reeds in de bijzonderheden *bekend* land, wenscht Recenſent dus voortaan liefst met alle mogelijke bevalligheid, verhevenheid en wegſlepende welſprekendheid beſchreven: want zulk eene reis leest hij meer om den ſtijl, dan om de zaken.

Eene ontdekkingsreis van onbekende of weinig bekende landſtreken heeft hij liever wat minder ſierlijk, maar duidelijk en naauwkeurig; zoodat het gebied der wetenſchappen, meer dan dat der fraaije kunſten, er door verrijkt wordt: want dergelijk een boek leest hij meer om de zaken, dan om den ſtijl. Wij ontvangen hier eene *ontdekkingsreis*, en aan de vereischten tot zulk eene reisbeſchrijving is hier volkomen beantwoord. De zeeman vooral vindt hier alles met juistheid aangewezen: maar niet voor den zeeman alleen is er gezorgd. B. v. bl. 115 en vervolgens ontmoeten wij eene lijst van woorden in de *Nederlandſche*, *Oetanataanſche* en *Loboſche* talen. *Oetanata* en *Lobo* zijn beide *Nieuw-Guinéſche* districten. Het verſchil der woorden is meer dan dialectverſchil, b. v.:

	Op *Oetanata* of *Koyway*.	Op *Lobo* enz.
Eene vrouw . . .	koerani . . .	mawina.
Een kind . . .	moetoeki . .	tamanetto.
De mond . . .	irie	oriëngo.
De tanden . . .	titi	riwotongo.
De tong . . .	maré	kariongo.
De neus . . .	birimboe . .	ſikaſongo.
De oogen . . .	mamé	matatongo.
Het hair . . .	oeirie	monong-foeroe.
De hals . . .	ema	garang.
Het hoofd . . .	oepauw . .	monongo, *of* oemoen.

Vanwaar zulk een verbazend verſchil? Ziedaar een punt van onderzoek voor geſchiedkundigen, taalvorſchers en Anthropologen. De laatſten brengen de *Papuërs* of *Nieuw-Guinéërs*, die eigenlijk in *Papuërs*, of dal-, en *Alfoeren*, of bergbewoners, verdeeld zijn, tot één enkel ras. Doch de hier opgegevene woorden zijn alle van eigenlijk gezegde *Papuërs* of *Nieuw-Guinéſche* dalbewoners. Zijn de *Loboërs*, onder welken *onze* volplanting gevestigd is, ſoms zelven eene volkplanting uit de naburige eilanden *Namatotte*, *Aidoema* enz., welker taal zij ſpreken? en zijn alzoo de *Oetanata*-, en denkelijk ook de nog zuidoostelijker *Dourga*-bewoners, alleen de echte *Papuërs*? Dit zou kunnen zijn, doch verdient wel te worden nageſpoord; als ook, of de *Alfoeren* weder een geheel andere ſtam, ja zelfs een ander ras zouden wezen. Hoe groot is reeds de verkregen ſchat van menſchelijke kundigheden; maar hoe gering tevens, in vergelijking van het nog verborgene, en toch, vooraf beſchouwd, niet volſtrekt

onvindbare! Dit moedigde de weetgierigen aan tot voortdurend onderzoek.

Tot proeve van ftijl en inhoud deelen wij het volgende mede (bl. 112.): „Zoo wel bij de *Papuërs* als bij de *Alfoeren* is de „veelwijverij geoorloofd. Bij de *Papuërs* [die door de *Cerammers* tot omhelzing van het Islamismus zijn overgehaald] „gefchiedt het huwelijk volgens de voorfchriften van MA- „HOMED. De *Alfoeren* vinden goed, zulks bij wijze van „defertie te doen. Wanneer namelijk de jongeling en het „meisje van hunne onderlinge genegenheid zich overtuigd „hebben, zoo ontvlugt één der geliefden [lees *gelieven*] het „ouderlijk huis. De andere, wien zulks niet onbewust „is — dewijl zij de voorzigtigheid gebruiken om tijd en „plaats te voren af te fpreken — volgt weldra den eerst „weggeloopenen. Dan leven zij eenigen tijd te zamen in „hunne fchuilplaats, terwijl de wederzijdfche ouders alle „mogelijke pogingen aanwenden, om het gedeferteerde paar „terug te vinden.' Zoo ras is hun dit niet gelukt, of beide „familiën komen bijeen, en zoo dan het huwelijk met de „wederzijdfche belangen der familiën ftrookt, heeft er *ter-* „*ftond* eene amnestie voor het bedreven feit plaats. *Dan* „geeft de jongeling eenen bruidfchat aan de bloedverwanten „zijner teederbeminde, en wordt, van dezen ftond af, be- „fchouwd als wettig met haar verbonden te zijn. Strookt „het huwelijk niet met de familiebelangen, dan moeten zij „fcheiden, en elk weder in zijner ouders [lees *ouderen*] „huis terugkeeren, om naderhand met een' ander' dezelfde „klucht te herhalen."

Op bl. 151 teekent de Schrijver aan, „dat op het graf van den „ex-Keizer *niet* de naam NAPOLEON gefchreven ftaat, ge- „lijk zulks op fommige afbeeldingen van dat graf vertoond „wordt. Geen het minfte opfchrift [en de Heer MODERA „fpreekt hier als ooggetuige] is op hetzelve geplaatst."

Op *dieptens*, voor *diepten*, meervoud van *diepte*, en dergelijke onachtzaamheden, had de Corrector, die anders zijne taak doorgaans goed vervuld heeft, nog wel wat naauwkeuriger mogen letten. Het Vignet, voorftellende het Fort *Du-Bus*, te *Merkusoord*, op *Nieuw-Guinéa*, is door den Schrijver zelven fraai geteekend, en door VEELWAARD gelukkig gegraveerd. Ook de Kaart achter het werk, aan welker oorfpronkelijke zamenftelling de Schrijver zoo veel deel had, en die door hem verkleind is geworden, verdient allen lof wegens juistheid, volledigheid en duidelijkheid.

Gedenkwaardigheden uit de Geschiedenis van Gelderland, door onuitgegevene Oorkonden opgehelderd en bevestigd. Door IS. AN. NIJHOFF, *Korrespondent der tweede Klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut van Kunsten en Wetenschappen, Opzigter van het Provinciaal Archief van Gelderland. Iste Deel. (De toestand van Gelderland in de eerste helft der veertiende Eeuw.) Met Afbeeldingen. Te Arnhem, bij* P. Nijhoff. 1830. *In gr. 4to. VI, CXXXIV en 477 bl. Bij Inteekening f* 12 - :

Het heeft alle kenners en ware liefhebbers der Vaderlandsche Geschiedenis, in 't bijzonder de zoodanigen, die in Gelderland woonden, of tot dat gewest door afkomst als anderzins in betrekking stonden, altijd leed gedaan, dat de beide groote werken, uit welke men zich met reden een nieuw licht voor de Geldersche Geschiedenis voorspelde, door den dood van derzelver Schrijvers onvoltooid gebleven zijn. De Heer BONDAM toch, die de uitgave van een volledig *Charterboek der Hertogen van Gelderland en Graven van Zutphen* ondernomen en daarvan reeds eenige stukken uitgegeven had, bragt zijnen uitmuntenden arbeid niet verder dan tot den jare 1286; en de Baron VAN SPAEN, die dezen door BONDAM bijeengebragten voorraad, en dien, welken zijne eigene rijke verzameling hem bood, met ongeloofelijke zorg en vlijt bearbeidde, en eenen aanvang gemaakt had met de uitgave eener *Historie van Gelderland*, overleed niet lang na de uitgave van het eerste Deel, 't welk in 1814 in het licht verscheen, en met den dood van Hertog REINALD II in 1343 besloten wordt.

De Heer NIJHOFF, die, als Opzigter van het Provinciaal Archief van Gelderland, eenigen tijd geleden, van hooger hand met de uitnoodiging vereerd werd, om zoodanige oorkonden uit dat Archief in 't licht te geven, als belangrijk en voor openbaarmaking geschikt in hetzelve voorhanden waren, wist, bij den overvloed van zoodanige stukken uit onderscheidene belangrijke tijdperken, aan deze uitnoodiging niet beter te beantwoorden, dan met de groote en moeijelijke taak op zich te nemen, om beide de zoo even genoemde werken tevens te vervolgen. Eene onderneming, welke gewisselijk door ieder, die den Heer NIJHOFF kende, en het

ſtandpunt in aanmerking nam, waarop hij zich geplaatst vond, reeds dadelijk is toegejuicht, en nu bij de in het licht verſchijning van het aangekondigde eerſte Deel zeker ook door hen zal toegejuicht worden, die hem te voren niet kenden, en dus onzeker waren, in hoe verre hij voor dezen reusachtigen arbeid zoude opgewasſen zijn.

Uit het Proſpectus van dit werk leerden wij, dat hetzelve uit zes Deelen beſtaan, en eindigen zal met de Geſchiedenis van Hertog KAREL VAN EGMOND, die, gelijk bekend is, in den jare 1538 overleed. Offchoon dit nu in de Voorrede niet herhaald wordt, hopen wij echter, dat des Schrijvers arbeid niet te ver van dit bepaald beſtek zal afwijken; ſchoon het van zelve ſpreekt, dat hem eenige ruimte behoort te worden gelaten, om zijn plan naar de omſtandigheden te wijzigen.

Daar het werk van den Heer VAN SPAEN tot 1343, en dat van BONDAM ſlechts tot 1286 loopt, is dit eerſte Deel hoofdzakelijk een vervolg op het laatstgemelde. Men ontvangt hier dus de Gelderſche Charters van 1286 tot 1343, vergezeld van hiſtoriſche en taalkundige ophelderingen, en voorafgegaan door eene Inleiding *over den toeſtand van Gelderland in de eerſte helft der 14de Eeuw.* Van beide zullen wij trachten verſlag te doen.

Wat vooreerst de Inleiding betreft: in dezelve worden de volgende onderwerpen behandeld. Na het een en ander te hebben aangemerkt omtrent *de Graven van Gelre en van Zutphen*, den aard der Grafelijke bediening, de erfelijkheid der Graafſchappen, den omvang en de grenzen van Gelderland onder REINALD I, de omſtandigheden, onder welke REINALD II de regering aanvaardde, en de uitbreiding van Gelderlands grenzen gedurende den tijd van zijn beheer, (bl. I—X) verdeelt de Schrijver deze zijne Inleiding in twee Hoofdſtukken, van welke het eerſte *het Land en Volk* (bl. X—XLVIII), het tweede deszelfs *ſtaatkundige betrekkingen en inſtellingen* ten onderwerp heeft. In de afdeeling *Land en Volk* worden de volgende punten behandeld:

I. Ligging van Gelderland. Zeeſtrand. Dijken. Overſtroomingen. Waarden en Zanden.

II. Landbouw op lage gronden. Waterlozingen. Hooge gronden. Bosſchen. Landbouw op hooge gronden. Woeste gronden. Veenen. Heerenveld. Ontginning van woeste gronden. Boomvruchten. Visſcherij. Jagt. Veefokkerij. Gevogelte. Bijenteelt.

III. Binnenlandsche Koophandel. Tollen. Buitenlandsche Koophandel: op de steden langs den Rijn, op Braband en Vlaanderen, op Holland, op Vriesland, op de Oostzee, op Engeland, op Schoonen enz. Bescherming, aan den Koophandel verleend, door Verdragen, door Wetten en Instellingen. Jaar- en Weekmarkten. Joden. Lombardiërs. Muntsoorten. Maten en Gewigten. Waarde van het Geld.

IV. Nijverheid en Kunstvlijt. Molens.

V. Kunsten en Wetenschappen. Scholen. Genees- en Heelkunst. Sprekers. Kamerspelers. Taal.

VI. Leefwijze. Kleederdragten. Spijs en Drank. Vermaken en Uitspanningen. Zeden.

Het Hoofdstuk der *staatkundige betrekkingen en instellingen* geeft een overzigt der volgende onderwerpen:

I. Betrekking van den Graaf, naderhand Hertog van Gelder op den Keizer en het Duitsche Rijk: als bezitter der Landvorstelijke hoogheid, van verschillende kroonregten; als Leenman: de Graaf, Hertog van Gelre, Leenman des Bisschops van Utrecht. Staatkundige betrekkingen tusschen Gelderland en de naburige gewesten, als Braband, Vlaanderen, *Luik*, Gulik, Kleef, Munster, Utrecht, Holland, *Engeland.*

II. Betrekkingen tusschen Gelderland en de Geestelijkheid. Geestelijk gebied der Bisschoppen van Keulen, Luik, Utrecht en Munster. Betrekkingen van Gelderland met den Paus en het Roomsche Hof. Kerkeban. Betrekkingen tusschen den Vorst en de mindere Geestelijken. Geestelijken zijn Raden en Vrienden van den Vorst. Geestelijke Gestichten. Kloosters.

III. Betrekkingen tusschen den Vorst en de Edelen en vrijen. De Edelen en aanzienlijkste vrijen zijn *genooten* (*pares*) van den Graaf. Zij onderwerpen zich aan des Graven Landvorstelijk gezag, of worden zijne Leenmannen. Aanleiding en doel dezer onderwerping. Gevolgen daarvan. Edelen en vrijen treden in den rang van des Graven Dienstmannen. Zij komen te zamen voor als Ridders en Knapen. Ook onder andere benamingen. Zij zijn getuigen der handelingen van den Vorst. Zij onderwerpen hunne geschillen aan zijne uitspraak. Zij zijn, als Raden, den Vorst behulpzaam: bij het algemeen beheer des lands, in het bekleeden van ambten en bedieningen, in het uitvoeren van bijzondere lastgevingen. Vestiging van den invloed der Edelen en Wel-

geborenen op het bestuur, door de ontoereikendheid der Grafelijke inkomsten. Middelen om daarin te voorzien. Edelen en Welgeborenen dragen in de Beden, en waarborgen de nakoming van des Vorsten verpligtingen en schuldbekentenissen. Vrijwilligheid dier handelingen. Noodzakelijke gevolgen daarvan op de vestiging van den invloed der Edelen en Welgeborenen. Vroegste blijken van den bedoelden invloed. Voorwerpen daarvan: de toestand der geldmiddelen, het binnenlandsch bestuur. Buitenlandsche Leenmannen. Edelen en Welgeborenen, als des Graven Leenmannen, tot de krijgsdienst verpligt. Wijze van uitrusting tot krijgstogten en der bekostiging van dezelve. Open huizen. Landweer. Bedrag van verschillende oorlogskosten.

IV. Edele Hoven. Aanhoorigheden van dezelve. Vrijlating der eigen- of hofhoorige lieden. Aard dier vrijlating. Gevolgen daarvan. Landregten. Inhoud der vroegste Landregten; derzelver aard en strekking. Dijkregten. Daarstelling van Waterleidingen en derzelver beheer.

V. Verschillende toestand der Stedelingen. Stads vrijheid en regten van Staveren. Vernieuwing der vrijheden en regten van verschillende Steden in het jaar 1312, als *Zutphen*, Arnhem, Doesburg, Elburg, Gent, Doetichem, Lochem, Harderwijk, Wageningen, Monfoort, Kriekenbeek, Nieuwstad. Stadregt en vrijheid van Zaltbommel. Andere Steden, als Venlo, Goch, Emmerik, Groenlo, Maasbommel, Nijmegen en Tiel. Gevolgen der verbetering van den staatkundigen toestand der Steden. Zij komen den Vorst met hunne geldmiddelen te hulp; ook waarborgen zij de nakoming van des Vorsten verbindtenissen en schuldbekentenissen. Zij bekomen invloed op het bestuur des lands. Vroegste blijk daarvan. Vermeerdering en verbetering der vrijheden en regten van sommige Steden.

VI. Wijze van regtsvordering en regtspleging. Wetten. Standgenooten zijn wijzers van vonnissen. Regten betrekkelijk den overgang van eigendom door koop. Verpandingen. Leisting (*pactum obstagii.*) Lijfstraffelijk regtsgebied. Wapengeroep. Geldboeten, breuken, *jus de non evocando.* Zuiveringseed. Hoofdvaart. Besluit.

Eene Bijlage (bl. CXXVII – CXXXIV) behelst eenen staat der inkomsten en uitgaven van het algemeen Rentmeesterschap des Hertogdoms Gelre en Graafschaps Zutphen over het jaar 1340, uit eene gelijktijdige, doch, 't geen te bejammeren is, geschondene Rekening.

Uit deze beknopte Inhoudsopgave kan men zich een denkbeeld vormen van den rijkdom van zaken, die in de Inleiding worden behandeld. Wij lazen deze dan ook met het hoogste genoegen, en beschouwen dezelve als een afdoend bewijs van des Schrijvers bevoegdheid tot de taak, welke hij op zich genomen heeft. Alles is met orde en duidelijkheid ontwikkeld, en in eenen fraaijen en zuiveren stijl voorgedragen. Zeer veel wordt hier medegedeeld uit tot dusverre onuitgegevene stukken, waardoor men vele bijzonderheden aantreft, die te voren weinig of niet bekend waren. Het geheel levert een helder tafereel op van Gelderlands toestand in de eerste helft der 14de Eeuw, en beantwoordt dus volkomen aan het doel des Schrijvers. Wanneer men den grooten omvang der in deze Inleiding behandelde onderwerpen in aanmerking neemt, zal men gevoelen, dat de CXXVI bladzijden, die er aan toegewijd zijn, de stof niet hebben uitgeput. Velen zullen misschien sommige punten te kort en eenigzins oppervlakkig behandeld vinden. Zoo ging het ons bij de lezing van des Schrijvers *Schets der Regtspleging.* Wij voor ons hadden hier iets meer gewenscht en verwacht. Over de *Leistingen* althans ware meer te zeggen geweest, gelijk men dan ook in VAN HASSELT's *Oorsprong van het Hof van Gelderland* meer daaromtrent vindt. Ook hadden wij gehoopt, hier iets aan te treffen over het gezag, 't welk de Westfaalsche Veemgerigten zich nu en dan ook in ons Vaderland aanmatigden, en waaromtrent de beroemde H. CANNEGIETER in het Archief der Stad Arnhem belangrijke nasporingen schijnt gedaan te hebben. Wij verwachtten dit te meer, daar de wijze van Regtspleging, gelijk de Schrijver dezelve opgeeft, waarlijk in vele punten overeenkomt met die der Veemgerigten, en de *privilegia de non evocando*, welke de Schrijver mededeelt, misschien hierop zien. Doch, gelijk wij voor ons dit punt breeder uiteengezet wenschten, zouden anderen weder in andere punten grooter belang gesteld hebben. Het zoude dus onbillijk zijn, den Schrijver van onvolledigheid te beschuldigen. Eene zoodanige Inleiding, als de onderhavige, betreft vooreerst slechts één bepaald Landschap, in één gegeven tijdperk, en behoeft ten andere ieder onderwerp niet in deszelfs grootsten omvang en minste bijzonderheden te ontwikkelen. Haar hoofddoel is alleen, den Lezer een algemeen en helder overzigt van den toestand van Land en

Volk in *dat* tijdperk te geven; hem daardoor op het standpunt te plaatsen, uit hetwelk hij de volgende Geschiedenis beschouwen moet, en hem alle zoodanige inlichtingen mede te deelen, waardoor hij die Geschiedenis te beter begrijpen kan. En hiertoe is hetgeen de Schrijver ons heeft medegedeeld voorzeker meer dan genoegzaam, en mag men hem den lof niet ontzeggen, van den toestand van Gelderland in de eerste helft der 14de Eeuw in een uitmuntend Tafereel te hebben voor oogen gesteld.

Op deze Inleiding volgt de Verzameling van Oorkonden, bl. 1—450. Een groot aantal Charters, alle behoorende tot de jaren 1286—1343, wordt hier uit de oorspronkelijke Brieven *voor het eerst* uitgegeven. Van weinig-belangrijke oorkonden wordt alleen de korte inhoud aangeduid, zoo ook van die, welke reeds elders uitgegeven zijn, ten ware dat deze van meer dan gewoon belang waren, of wel de vroegere uitgave zeer gebrekkig geweest was. Het geheel getal dezer Brieven beloopt 404. Een ware diplomatische schat; eene rijke en versche bron voor Geschiedenis, Taal en Oudheidkennis!

De Heer NIJHOFF heeft zich niet bepaald tot de bloote uitgave dezer Oorkonden. Hij heeft dezelve verrijkt, deels met critische, deels met nuttige geschied- en taalkundige ophelderingen, die doorgaans kort, maar echter soms meer uitgebreid zijn, en het onbetwistbaar blijk opleveren van des Schrijvers kunde en belezenheid. Alleen is het ons voorgekomen, dat hij in de uitlegging van sommige Oud-fransche woorden hier en daar min gelukkig is geweest. Er zijn nog al eenige aanteekeningen, met welke wij ons niet zoo geheel kunnen vereenigen. Één voorbeeld: Op bl. 4 komt voor *pooient estre audui ensemble*. In de noot (3) wordt *audui* verklaard door *à deux*. Naar ons inzien verkeerd. *Audui* is hier *entendu* (*auditi* van *audio*). Dit blijkt ook duidelijk uit hetgeen volgt: *Et ce* (*si*) *mes sires li cuens et madame la contesse desus dit, ne pooient estre* audui *ensemble, nous en devons et prometons a croire celui daux deus qui estre pourroit*; dat is: „En zoo de Graaf en Gravin niet te samen kunnen gehoord worden, beloven wij dengenen van hun beiden te zullen gelooven, die zal kunnen gehoord worden." Zoo is ook het op bl. 15 voorkomende *pour pour* geene schrijffout, gelijk de Schrijver gist, maar beteekent, naar wij vermeenen, *pour pouvoir*. Dan, wij willen, in een zoo

belangrijk en verdienstelijk werk, geene kleinigheden ophalen, en achten deze aanmerkingen ook voor onze Lezers van weinig belang.

Achter dezen *Codex Diplomaticus* vindt men drie Registers; het eerste van de *plaatsen*, het tweede van de *personen*, in de Oorkonden voorkomende, en het derde van de verouderde woorden en spreekwijzen, die in de aanteekeningen opgehelderd worden. Dit alles maakt des Schrijvers arbeid regt bruikbaar, en veel meer, dan zulks bij andere rijkere verzamelingen het geval is. Hoe dikwijls verlangden niet de beoefenaars onzer oude Geschiedenis naar een soortgelijk op het Charterboek van VAN MIERIS, of op den *Codex Diplomaticus* van KLUIT!

Twee steendrukplaten, houdende de afbeelding van eenige zegels, en een *facsimile* van het slot eener *charta partita* of *chirographus*, versieren mede dit boekdeel. Ten aanzien der eerstgemelde kan men aanmerken; dat de teekenaar niet geheel naauwkeurig is geweest in de afteekening van sommige randschriften. Op een der zegels b. v. leest men duidelijk *Edwardus Rex ADOLIE*. De Gothische letters zullen den teekenaar hier op het dwaalspoor geleid hebben; want er zal wel zeker *Rex ANGLIE* gelezen moeten worden.

In de aanteekening op bl. 387, welke tot het *facsimile* betrekking heeft, lezen wij het volgende: *Deze brief is van onderen door eenige groote of hoofdletters golfsgewijs doorgesneden. Men noemt zulk een' brief een* CYROGRAPHUM, *omdat dit woord daartoe dikwijls gebruikt werd. Men plagt er echter ook andere woorden toe te bezigen. Niet in staat geweest zijnde, te ontraadselen, welk het tweede hier gebruikte woord geweest zij — het eerste is* Unio *— heb ik de trekken op de nevensstaande plaat naauwkeurig doen nabootsen.* Het is ons voorgekomen, dat het tweede woord is *duorū*, dat is *duorum*. De zin is dan: *Unio duorum (scilicet exemplarium hujus pacti)*; dus: *Vereeniging der twee afschriften van het tegenwoordig verbond.* Eene uitlegging, juist beantwoordende aan het denkbeeld eener *charta partita*; dat is, die op hetzelfde blad parkement tweemalen geschreven werd, met een of meer woorden in hoofdletters tusschen beiden, over welke heen het blad golfsgewijs werd doorgesneden, zoodat het blad, 't welk aan de eene partij werd ter hand gesteld, juist passen moest in dat, 't welk de andere ontving.

Offchoon dit boekdeel grootendeels uit Oorkonden bestaat,

en dus voor Lezers, die den tijd of lust niet hebben, om eene gezette ſtudie van de Vaderlandſche Geſchiedenis te maken, geene zeer aangename lectuur oplevert, moet dit echter niemand afſchrikken. De Schrijver was genoodzaakt, eerst BONDAM aan te vullen tot den tijd, waarop VAN SPAEN eindigt. In de volgende Deelen verwachten wij den Heer NIJHOFF ook als eigenlijk gezegd Geſchiedſchrijver te zien optreden. Uit den aard der zaak zal zijn arbeid alsdan meer voor alle Lezers geſchikt zijn, ten minſte voor hen, die iets meer wenſchen te lezen, dan Romans of Reizen. Wij zien de volgende Deelen van dit welbegonnen werk met verlangen te gemoet, en wenſchen den bekwamen Schrijver tot de voleindiging zijner belangrijke taak de noodige aanmoediging, lust en krachten.

Het uitwendige, met name druk, papier en correctie, verdient allen lof.

Aanteekeningen gehouden op eene Reis om de Wereld, in 1824 *tot* 1826. *Met Platen. Door* P. TROOST, GZN., *Eerſten Luitenant bij het Corps Mariniers. IIde Aflevering. Te Rotterdam, bij* de Wed. J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 152 *Bl.* *f* 3-65.

Van de eerſte aflevering der aanteekeningen gaven wij reeds vroeger een aanprijzend verſlag. Thans ontvangen wij het overige gedeelte van hetgeen de Schrijver op zijne belangrijke Reis heeft opgeteekend en voor de uitgave in orde gebragt. Wij verlieten in onze vorige aankondiging den Schrijver en zijne reisgenooten op *Nukahiwa*, een der Zuidzee-eilanden. In deze aflevering zet hij het berigt van zijn verblijf op dat eiland en zijne berigten aangaande hetzelve voort, verhaalt de ontdekking van een, tot nog toe geheel onbekend, eiland, op 7°, 9′ zuiderbreedte en 177°, 28′ lengte ten oosten van *Greenwich.* Aan dit eiland werd, met behoorlijke plegtigheid, de naam gegeven van het *Nederlandsch Eiland.* Vervolgens komen de reizigers in den *Oostindiſchen Archipel*, verblijven eenigen tijd te *Amboina*, en zeilen van daar naar *Sourabaya* en *Samarang*, ter reede van welke laatſte ſtad de Schrijver met zijn onderhebbend detachement Mariniers den last ontving om te ontſchepen, en gedurende eenige maanden deel nam aan den veldtogt tegen de muite-

lingen op *Java*. Van de gelegenheid, om op dezen togt aangaande den landaard en het karakter der *Javanen* veel te leeren kennen, toont de Schrijver een goed gebruik te hebben gemaakt. Na zijn rijkelijk deel gehad te hebben in de moeijelijkheden en gevaren van den inlandschen oorlog, en het doorstaan van eene zware ziekte, scheept zich de Schrijver weder in, en vertrekt naar *Batavia*; van daar neemt hij den togt naar het vaderland aan, en komt, na eene zeereis van meer dan drie jaren, in October 1826, gelukkig in het vaderland terug.

De spelling van sommige uitheemsche woorden beviel ons niet, b. v. *ekiepaadje* en *fijzieke*. Ook is het door den Schrijver vermelde, dat de *Javanen*, zonder onderscheid, allerlei soorten van dieren, zoo wel onreine als reine, tot voedsel gebruiken, zeer zeker op een groot gedeelte van deze bevolking, hetwelk de *Mahomedaansche* Godsdienst belijdt, niet van toepassing. Over het algemeen, echter, is ons oordeel over dit slot van des Schrijvers werk hetzelfde, als over het reeds aangekondigde, en ons publiek is den Heere TROOST dank verschuldigd voor deze aangename en nuttige bijdrage tot voldoening aan deszelfs bekende begeerte, om den leeslust bezig te houden met zaken, die niet alleen vermaken, maar ook onderrigten.

Eduard Dalhorst, een Nederlandsch Verhaal uit het laatst der zeventiende Eeuw. Door HERMAN VAN APELTERN. *II Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *In gr. 8vo. VIII en 741 Bl. f 6-:*

Wij verheugen ons, een oorspronkelijk werk te kunnen aanprijzen, dat, om meer dan ééne reden, boven menige vertaling van buitenlandsche voortbrengselen gesteld moet worden. Een *Nederlander* geeft een *Nederlandsch* verhaal, en schetst *Nederlandsche* karakters. Naar ons oordeel, is de Schrijver zeer wel geslaagd in het voorstellen van zekere begrippen, zeden en gewoonten, welke den geest dier eeuw aanduiden. Wij hebben nergens iets overdrevens gevonden, en toch is het geheel zeer onderhoudend. Men leest met toenemende belangstelling, en moet aan het einde des tweeden deels bekennen, dat de inhoud uitlokt tot eene herhaalde lezing. De Schrijver verplaatst ons niet in eene denkbeeldige wereld, maar stelt ons handelende personen voor, zoo

als ze zijn in het werkelijk leven, of liever zoodanig als wij waren in dien *goeden ouden tijd*, welken sommige bedillers van het tegenwoordige thans wel zouden willen doen terugkeeren. In dit verhaal komt niets voor, dat de goede zeden kwetst, en gevaarlijk voor jeugdige lezers of lezeressen kan worden. Alleen meenen wij den Schrijver opmerkzaam te moeten maken op eene vergelijking, die, D. II. bl. 327, (boven) naar ons gevoel, kwalijk is aangebragt. Zoo zouden wij ook, bl. 291, de *Martelaren* liever niet op die wijze genoemd willen hebben. Het verhaal behelst veel, dat op de geschiedenis van ons Vaderland in die dagen, en bijzonder op den inval der *Franschen*, betrekking heeft. Wij moeten onzen Schrijver den lof geven, dat hij onpartijdig heeft willen zijn in het vermelden van gebeurtenissen en in het beoordeelen van personen; offchoon wij niet willen ontveinzen, dat, naar ons oordeel, in het voorstellen van de zoogenaamde *Fransche tirannij* zekere eenzijdigheid is te bemerken, gelijk mede in de beschrijving der partijschappen, welke destijds ons land beroerden.

Vooraf gaat een luimige Brief des Schrijvers aan den Uitgever, en dient als Voorberigt of Voorrede. Het werk is verdeeld in Hoofdstukken. Boven ieder Hoofdstuk vindt men een korter of langer versje, dat betrekking op den inhoud heeft. Het eerste Hoofdstuk is Inleiding tot het werk. De Schrijver, van de Leidsche Akademie teruggekeerd zijnde, bragt eenigen tijd op het buitengoed van eenen Heer DALHORST in *Gelderland* door, en vond daar, in eene oude kas, onder oude papieren, een *quarto*-schrijfboek, waarin belangrijke lotgevallen van een' der voorouders beschreven waren. De jeugdige vinder erlangde van den tegenwoordigen eigenaar de vrijheid, om van het eigen handschrift des hoofdpersoons het verlangde gebruik te maken. Zoo kwam dit verhaal in het licht, dat den Lezer verplaatst in het laatste gedeelte der zeventiende Eeuw, en hem op eene zoo wel aangename als nuttige wijze bezig houdt. EDUARD, zoon van WOUTER DALHORST, een aanzienlijk koopman te *Amsterdam*, studeerde tegen den wensch zijns vaders, die liever zou gezien hebben, dat hij den handel had gekozen. De jongeling, zijne studiën volbragt hebbende, wilde zijnen oom in *Gelderland* bezoeken, en had daar velerlei belangrijke ontmoetingen, welke grootendeels den inhoud van dit verhaal uitmaken. Aan het huis des ooms leeren wij den Dich-

ter WELDERING kennen, die altijd van den grooten VONDEL sprak, en verzen van VONDEL bij elke gelegenheid te pas bragt; voorts den Predikant van het dorp, den Eerw. RIBBIUS, die steeds het hoofd vol had van zijne geleerde verhandeling over dijkbreuken; en dan ook de familie VAN DOMPSELAAR. De oom, weduwenaar en kinderloos, wenschte zijnen neef met de dochter zijns vriends verbonden te zien; maar de jonge lieden hadden reeds andere betrekkingen. — Wij willen, om redenen, het beloop niet verder opgeven, maar durven onze Lezers, en ook onze Lezeressen, verzekeren, dat zij met bijzonder genoegen het boek zullen doorlezen.

Voor ieder deel is een fraai titelplaatje. De Schrijver zou meer naauwkeurigheid ten opzigte van de geslachten der naamwoorden in acht kunnen nemen. Van *vrouwen* sprekende, zegt men nooit *hen* of *hunne*. Het woord *foezel*, in den zin van *jenever*, is een *Provincialismus* of *Germanismus*.

Tot eene proeve deelen wij het volgende mede; het is een gedeelte van een gesprek, door zekeren EGGERS met zijne vrouw gehouden, twintig jaren nadat zij aan eene *zware misdaad* zich schuldig gemaakt hadden. Beide werden door een beschuldigend geweten verontrust, maar op verschillende wijze: de man was *Protestant*, de vrouw *Roomsch*. Hij had nacht noch dag rust, en scheen in zijn verstand gekrenkt te zijn, doch was het niet. Op zekeren avond sprak zij hem aldus aan:

„Ga toch te rust; wat zit gij u hier met die akelige denkbeelden te martelen? Deze noodlottige dag is reeds bijna voorbij — morgen zult gij beter zijn. Begeef u dan te bed; welligt gelukt het u, in te sluimeren."

„En waant gij, vrouw! — gaf haar man ten antwoord — dat het mij dan beter te moede is? Denkt gij, dat de hel geene folteringen genoeg heeft, om mij ook in den slaap te pijnigen? o! Zalig zijn de smarten, die ik wakende gevoel, bij die, waarmede de helsche geesten mij in den droom vervolgen."

„Welk eene taal is dat weêr! — hervatte de vrouw — indien gij voortgaat, u eeuwig met die akelige gedachten bezig te houden, dan zult gij op het laatst nog uw verstand verliezen."

„Waarmede zoude ik die gunst van den hemel verdiend hebben? Men zegt immers, dat zij, die krankzinnig wor-

den, tevens alle bewustzijn van hun vroeger leven verliezen — en zulk eene zaligheid zal toch wel nimmer mijn deel worden."

„ Maar zeg mij in 's hemels naam — begon de vrouw op nieuw — wat kan het u baten, u zoo onophoudelijk en zoo vreeselijk te verontrusten over iets, hetwelk voorlang geschied is, en in allen gevalle niet meer ongedaan kan gemaakt worden?"

„ Juist dit denkbeeld — antwoordde ROGERS — dat zelfs de almagt Gods niet in staat is, het gebeurde in dien verschrikkelijken nacht ongedaan te maken, dit is het, wat mij dag en nacht met de ijselijkste martelingen vervolgt; dit bewustzijn, dat de pijnigingen der hel mij wel voor mijne misdaad straffen, maar nooit van dezelve zuiveren kunnen."

„ Zoo ga tot mijn geloof over — hervatte zijne vrouw — word *Roomsch*, en biecht den priester uwe zonde, zoo zal hij u daarvoor vergiffenis schenken."

„ Zijn dan uwe priesters barmhartiger en genadiger, dan de Regter in den hemel? — God heeft mijne twintigjarige boete niet aangenomen — Hij heeft mij vergiffenis geweigerd — wat raakt het mij dan, of één mensch mij dezelve aanbiedt? En gij — indien gij zulk een vertrouwen stelt in de woorden uwer priesters, waarom deelt gij hen (hun) uwe misdaad dan niet mede, ten einde vergeving te erlangen, en uw geweten te verzoenen?"

„ Ik zal vóór mijnen dood biechten — zeide de vrouw — dan kan ik zonder vrees de eeuwigheid intreden."

„ En daardoor waant gij, God te verzoenen! — sprak ROGERS — arme, ongelukkige!.... neen, verstokte, voor alle berouw onvatbare vrouw! wier gevloekte hebzucht mij tot eenen stap verleidde, die al het geluk mijns levens voor eeuwig verpest heeft."

Hetgene deze lieden misdreven hadden, stond in naauw verband met de geschiedenis van DALHORST; wat het was, blijkt eerst aan het einde des tweeden deels.

De Zwitsersche Opstand in 1653, of ADDRICH IN MOOS *en zijne Nicht, door* H. ZSCHOKKE. *Naar het Hoogduitsch. II Deelen. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr. 8vo. 574 Bl. f 5-:*

Bij de onrustige bewegingen, welke zich aan zoo vele

verschillende oorden van *Europa* thans openbaren, welke ook ons vaderland zoo zeer schokken, zal dit werk voorzeker de aandacht van ons lezend publiek spoedig tot zich trekken. Het bevat *romantische tafereelen* van den loop der menschelijke hartstogten in burgerlijke onlusten. „Het „ *mutatis histrionibus eadem luditur fabula* zal," zegt de Vertaler, „daarbij een iegelijk, die ooit een oplettend aan„schouwer was van volksbewegingen en volslagene om„wentelingen, alsmede van derzelver oorzaken, voortgan„gen en uitwerkingen, als van zelf in de gedachten ko„men. Men onderzoeke dus niet naauwkeurig naar de „echtheid der gebeurtenissen. Zij behooren toch overal en „in alle tijden t'huis, waarin aan de eene zijde verdruk„king, en aan de andere onbedachtzaamheid, losbandig„heid, blinde geestdrift of staatkundige dweeperij de hoofd„rollen spelen." De meesterlijk en sterk geteekende karakters van ADDRICH, het hoofd van den opstand, wiens verbeelding, door langdurige en smartelijke miskenning en mishandeling, tot wilden haat tegen alle gevestigd gezag is ontgloeid; van GIDEON, die met zijne deelneming aan den opstand niets bedoelt, dan het bezit der nicht van ADDRICH, de schoone EPIPHANIA, maken ons bekend met de bronnen, uit welke de omwentelingszucht al dikwijls ontstaat, namelijk beleedigde eigenliefde en eigenbelang. Hoe veel waarheid behelst de taal van den edelen FABIAAN tot ADDRICH, door welke hij dezen poogt te bewegen, om het plan tot den opstand te laten varen: „Misleid uzelven niet, oude; zie uwe lieden in de oogen! Kent gij het volk, dat nu het hevigst in de weer is? Ik heb het gezien. De brave lieden, de stille naarstige bezitters van eigendommen schudden bij uwe onderneming het hoofd, of laten het neerslagtig hangen. Maar het laag gespuis, die uit de hand in den tand leven, de doorbrengers, de zwervelingen, de getrouwe herberg-kalanten, afgedankte soldaten, die uit vreemde krijgsfoldij liederlijker terugkomen, dan zij bij hun vertrek waren, de dobbelsteen- en kaartmannen met de kous op den kop, steken het hoofd stout en vermetel op, en kerels, dien men anders in ieder fatsoenlijk gezelschap een slot op den mond smeet, voeren thans het hoogste woord. En wat zult gij winnen? Algemeen welzijn, denkt gij? Neen, waarachtig niet! Hunne leege zakken, doozen en manden zijn reeds voor den dag gehaald,

om het geld en de goederen der geplunderde ftedelingen weg te dragen. Zij brengen zwavelftokken in gereedheid voor de huizen hunner crediteuren, om pand- en rentebrieven in rook te doen opgaan. Lieden, zoo als gij en uws gelijken, moeten flechts tot een fchanddekfel dienen voor hunne rooverij."

Opmerkelijk is ook hetgeen een achtingwaardig overheidsperfoon, de Heer VAN RUED, tot de opftandelingen zegt: „Gij zijt ontevreden; maar, dat gij door wanorde en het binnenrukken van vreemde foldaten uwe velden braak laat liggen, uwen voorraad aan roovers, uwe dorpen aan de vlammen, uwe vrouwen en kinderen aan ellende en fchande, uwe ligchamen aan doodelijke kogels ter prooi geeft, daarmede zijt gij *tevreden?* — Wat wilt gij? vraag ik. Gefteld eens, onze hooge regering had in fommige dingen gedwaald, dan zoude het eene dwaling geweest zijn, waarvoor de wijsfte blootftaat. En deze dwaling denkt gij door de misdaad des oproers en der majesteitfchennis te *verbeteren?* Hebt gij regtmatige bezwaren, waarom verfchijnt gij niet met betamelijken eerbied voor de door God geftelde overheid, voor uwe landsvaderen? Of wilt gij uwe eigene kinderen leeren, dat zij u terftond het broodmes op het hart moeten zetten, wanneer zij behoorden te verzoeken?"

Ook als roman befchouwd, verdient het werk alle aanbeveling, en biedt eene fchilderij aan, welker verfchillende, bevallig en natuurlijk zamenfmeltende partijen het eens aangetrokken oog vasthouden. Over het geheel heeft de Verteller zich op eene loffelijke wijze van zijne taak gekweten. Over eene enkele plaats, echter, achten wij ons verpligt eene aanmerking te maken. Op bladz. 199 van het eerfte deel lezen wij: „Eene dier ziekten, welke nog hedendaags door hare wonderbare verfchijnfelen het verftand der toefchouwers tot verbaasdheid, en de kunst der geneesheeren tot vertwijfeling brengen. Het oude *Griekenland* was aan dezelve orakelfpreuken uit den mond der priesteresfen van APOLLO of JUPITER verfchuldigd; maar de aan de waterftroomen van *Babylon* ontaarde kinderen *Israëls* erkenden in dezelve flechts fchelmftreken van den Satan. Doordien de Christenen den Joodfchen zuurdeefem voor een onaffcheidelijk toevoegfel van het zuiver brood des levens hielden, moest ook ADDRICH's dochter zich laten welgevallen, van bij het gemeen voor eene van den boozen geest beze-

tene door te gaan." Achter het woord: „Satan," voegt de Vertaler, in eene noot, de volgende aanteekening: „*Het wordt hoog tijd, dat die bron, waaruit zoo vele millioonen Christenen, door alle de Christeneeuwen heen, op het voetspoor dier kinderen, geput hebben, alsof het eene goudmijn van godsdienst en wijsbegeerte ware — en nog bij voortduring getrouwelijk putten — eindelijk eens, naar aanleiding van eene vraag van* TEYLER'*s Genootschap, gedempt wordt!*" Bedoelt de Vertaler hier het geloof aan het bestaan en den invloed van den Duivel *cum suis*, dan drukt hij zich niet zeer duidelijk uit. Verstaat hij door de bron, die hij gedempt wenscht, eenig gedeelte der Heilige Schrift, dan voegt, naar het ons voorkomt, zulk eene aanmerking niet in een werk, hetwelk geen zoodanig grondig onderzoek gedoogt, als tot zulk eene gewigtige zaak vereischt wordt. — Overigens zijn wij het, wat ons oordeel over het werk zelf betreft, met den Vertaler volkomen eens, en besluiten ons aankondigend verslag met zijne woorden, die vooral ook in onzen tijd opmerkelijk zijn: „Buiten twijfel liggen hier bovendien leerzame lessen verscholen, welke bij menschen, die den *mensch* kennen, of hem door zeldzaam bekwame waarnemers meer van nabij, vooral in betrekking als *onderdaan* in tijden van staatkundige gisting en beroering, wenschen te leeren kennen, niet onopgemerkt kunnen blijven; zelfs meenen wij ons te mogen vleijen, dat menig *Regent* hier dingen zal lezen, die hem in den woeligen stroom der gebeurtenissen, welke hij zelf beleefde, ontglipten, en dat menig burger en boer, hoe goed en vroom zijne grondbeginselen ook zijn mogen, hier handen aan den weg zal zien staan, die hem zeer nadrukkelijk zullen waarschuwen, nimmer zijnen neus in zaken te steken, die even zeer zijn verstand als zijne magt te boven gaan. — Hadden de woelende volken in *Europa* wat vroeger naar zoodadige lessen, zoo dikwijls vroeg en laat uit den mond en de pen der bezadigde wijsheid gevloeid, willen luisteren, dit werk ware niet geschreven, stroomen van nutteloos bloed zouden de aarde niet gedrenkt hebben, en de geschiedenis van onzen leeftijd zoude niet onder tranen en met bloed geboekt zijn!"

Cornelia Burgerhart, de vlijtige Huishoudster; of door overleg kan eene Huismoeder veel besparen. Voor Meisjes uit

den Burgerstand, om, in betrekking als gehuwde Vrouwen of Huishoudsters, hare pligten te leeren kennen. Door Mejuff. C. M. DOLL EGGES. *Te Zaandijk, bij* J. Heynis, Tsz. *enz.* 1830. *In kl.* 8*vo. VIII en* 62 *bl. f* : - 90.

Mejufvrouw DOLL EGGES, steeds bezield met de zucht, om hare jonkvrouwelijke Landgenooten te dienen van goeden raad en bestuur, zond ons wederom een boekje, bepaaldelijk tot het op den titel wat weidsch omschreven doel ingerigt. Als mannen zouden wij zeggen, dat er aan de volledigheid van het onderrigt vrij veel ontbreekt; dat er, betrekkelijk, te lang bij het artikel der vrouwelijke dienstboden wordt stilgestaan, en dat..... Maar, al spoedig zijne onbevoegdheid erkennende, om over zulk een, nagenoeg puur huishoudelijk, boeksken te oordeelen, stelde Recensent het zijner vrouw in handen. En derzelver uitspraak was: „Kind! laten onze meisjes het gerust eens lezen; zij kunnen met menige goede les, in vervolg van tijd, nog wel haar voordeel doen." — Wij hebben gezegd!

Uitboezeming aan mijn geliefd Vaderland en de Noord-Nederlanders, van BETRONELLA MOENS. 11 *Bl. f* : - 20.

Iets aan mijne Landgenooten, door eene Nederlandsche Maagd. 7 *Bl. f* : - 10 *c.*

Beide te Haarlem, bij V. Loosjes. 1830. *In gr.* 8*vo. En tot een weldadig einde.*

Na wijlen Mevrouw BILDERDIJK (ten gevolge veelligt der tijdsomstandigheden, te karig vereerd door hare Landgenooten, wier sieraad zij was) kennen wij geene Vrouw, die *haar* dichterlijk spoor zoo loffelijk betreedt, als Mejufvrouw PETRONELLA MOENS, haar tevens gelijk in echt Christelijk gevoel en ware Vaderlandsliefde; en wanneer wij daarbij in aanmerking nemen, dat haar stoffelijk oog niets ziet van hetgene zij niet zelden voor ons zoo aanschouwelijk maakt, dan aarzelen wij niet meer, aan vele harer geestvruchten gelijken rang toe te kennen met die harer, het Vaderland en der Poëzij te vroeg ontvallene, edele Tijdgenoote. Onder deze bekleedt de boven aangekondigde

Uitboezeming, naar onze schatting, eene eervolle plaats; terwijl wij het *Iets* van *eene Nederlandsche Maagd* (beide, tot lof ook van den Uitgever, aan een vaderlandsch doel gewijd) beschouwen, als ware het van eene Kweekelinge uit *hare* Dichtschool, (zoo het ons vergund zij, hier het woord *school* te bezigen) die aanmoediging verdient. (Het derde couplet van bl. 5 geviel ons bijzonder; maar, in het daarop volgende, konden wij ons met dien Hollandschen Leeuw, uit zijn hol *kruipende*, en hetzelve niet *zoo maklijk binnenloopende*, niet vereenigen.) Eere hebben intusschen beide voor haar lofwaardig en verdienstelijk pogen!

Bardenzang, *door* W. H. WARNSINCK, BZ. *Te Amsterdam*, *bij* G. J. A. Beijerinck. 1831. *In gr.* 8*vo.* 12 *Bl.* (*Ten voordeele des Vaderlands.*) *f* : - 25.

De Schelde door dwang geopend, op den 20 *Jan.* 1831. *Dichtstuk*, *door Mr.* C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. *Te Leeuwarden*, *bij* G. T. N. Suringar. 1831. (*Ten voordeele des Vaderlands.*) *In gr.* 8*vo.* 11 *Bl.* *f* : - 30.

Met groote Heeren is kwaad kersen eten: zij smijten met de steenen! — Aan dit vaderlandsch spreekwoord hebben beide genoemde Dichters, naar 't schijnt, niet gedacht, of, zoo al, zich blijkbaar daaraan weinig bekreund. Jammer maar, dat de groote Heeren, vreezen wij, zich even weinig aan hunne zangen zullen bekreunen. Ware dit anders, het lieve Vaderland was gered, of — verloren, al naar men het neemt; of liever, al naar *zij* het namen! Intusschen hebben deze beide, elk in zijne soort, fiksch gedachte en gedichte gelegenheidsverzen altijd die verdienste, en zullen in dat opzigt hun doel ook wel bereiken, dat zij de oud-Hollandsche fierheid en geestdrift (zoo noodig in deze hagchelijke dagen!) levendig houden en versterken. Eere dus den Dichters zoo wel, als het getrouw en heldhaftig Vaderland!

Hulde aan J. C. J. VAN SPEYK, *door* J. J. KONING, *Litt. Hum. Cand.* *Te Amsterdam*, *bij* M. Westerman en Zoon. 1831. *In gr.* 8*vo.* 6 *Bl.* (*Tot eene bijdrage voor deszelfs Gedenkteeken.*) *f* : - 25.

Dat de heldendood van den onfterfelijken VAN SPEYK *niet*, dan zijns en zijner edele daad waardig, moge bezongen worden, — wie ftemt niet in dien wensch? Maar, dat dit meer een *hopen*, dan een *dadelijk gelooven* kan zijn, — wie zag dat niet al aanftonds in? Verre intusfchen zij het van ons, elke *poging* te dezen te willen wraken, alware het dan ook flechts ter zake van het vaderlandsch of weldadig doel, met de uitgave veelal verbonden. Ook *deze* poging van den jeugdigen KONING, zoon van een' even achtingwaardigen als geletterden vader, aan wien de eer van KOSTER zoo duur verpligt is, verdient een' aanmoedigenden blik, te midden van het heerleger gelegenheidsverzen, met wier monftering men ons wel gelieft te vereeren. De aanhef is fiksch; het flot echter verflaauwt, dat vooral niet alzoo mag wezen. De jonge Dichter vergunne ons nog deze aanmerking: Is het niet wat *hyperbolisch*, dat *de naam van* VAN SPEYK *reeds in des zuigelings mond, aan moeders boezem, zal leven?* En dan die *onuitwis(ch)bare inkt*, dat *gouden fchrift*, die *Seraf, die hem op gouden vleugelen medenam*, en *hem, op Gods bevel, in 't Eden een' krans fchonk, gewrocht door Eng'lenhand*..... Behalve dat ons het denkbeeld, dat *de Engelen* BOVEN *zijnen lof zingen*, niet beviel, en wij veeleer gelooven, dat de Hemelboden van den God des Vredes *fchreijen*, bij het aanfchouwen van de woelingen en de vijandfchap der menfchenkinderen, — zoo aarzelen wij, ondanks het gezwollene van dit flot, geenszins, te herhalen, dat het verflaauwt, in ftede van zich te verheffen. Eenvoudigheid is evenzeer het zegel van het fchoone, als van het ware.

De Heldendood van VAN SPEYK, *Dichtftuk door* HENDRIK KUYPER, GZ. *Ten voordeele van het Fonds voor een Nationaal Gedenkteeken. Te Rotterdam, bij* Krieger en Comp. 1831. *In gr. 8vo.* 6 *Bl. f* : - 20.

Op den Heldendood van J. C. J. VAN SPEYK, *door* W. H. WARNSINCK, BZ. *Ten voordeele van het Fonds voor Verminkten, enz. Te Amfterdam, bij* M. Westerman en Zoon, 1831. *In gr. 8vo.* 8 *Bl. f* : - 25.

De daad van VAN SPEYK, doorgaans, en ook hier, ver-

geleken met die van eenen CLAESSENS of HERMAN DE RUITER, is, in onze schatting, grooter nog, dan die der beide genoemde mannen, waarop te regt het heldhaftig *Nederland* roem draagt. Beiden toch hadden geene keuze, dan tusschen den heldendood en een' schandelijken, veelligt wreeden, altijd onfeilbaren dood van 's vijands hand; VAN SPEYK, daarentegen, zich tot het uiterste verdedigende tegen besliste overmagt, en door onweêrstaanbaar stroomgeweld tot weerloosheid gebragt, had, met behoud van persoonlijke eer, slechts eene kortstondige krijgsgevangenschap te duchten; gezwegen nog van den teederen band, die elken jongeling het leven zoo bekoorlijk maakt. Van dit, in ons oog waarachtig, gezigtpunt heeft, zoo veel wij weten, nog geen der Dichters, die den gadeloozen Held bezongen, partij getrokken. — Overigens is deze zang, die, geenszins van dichterlijk gevoel ontbloot, een' goeden gang heeft, den druk zoo wel, als het kleine offer, wel waardig. Jammer, dat wij hier, bl. 4. reg. 6, een' accusativus voor een' nominativus, de*n* kroon, bij herhaling de*n* daad, oude*n* kracht enz. vonden. *Onze taal is te schoon*, om zulke vlekken te kunnen dulden.

Dat wij van den voor Godsdienst en Vaderland levenden WARNSINCK geene hulde aan VAN SPEYK zouden ontvangen, achtten wij schier even onmogelijk, als wij het ondenkbaar keuren, dat eenig *Nederlander*, van wat stand, jaren of sekse ook, bij die grootsche daad onbewogen zou gebleven zijn. Neen! WARNSINCK *kon* hier niet zwijgen; hij *moest* hier zijn ontvlamd gevoel lucht verschaffen, en hij deed het, zijns en VAN SPEYK waardig. Ja, edele Zanger! wij zingen het u na, wij gevoelen het met u, en VAN SPEYK gaf ons het voorbeeld:

Geen vrede met den Belg, geen zoen met helsche scharen!
  Geen kruipend zelfbejag, al gold het ook eén' troon!
Wie Neêrland kluisters smeedt, moog' meê ten afgrond varen,
      Al droeg hij ook een Vorstenkroon.

Gods almagt schonk aan ons twee wapens, rein en heilig,
  Ja driewerf heilig ons, naakt eens het doodlijk uur;
Geen nietig Vorstenbond is voor onze eer zoo veilig:
      Ons rest het water en het vuur!

Friesch Jierboeckjen foar it Jier 1831, trog it Friesch Genoatschip foar Schyd-, Ádheyte in Taelkinde. Tredde

Jiergong. To Lieauwerd, by *G. T. N. Suringar.* 8vo. XXXVIII, 72.

Wij bepalen onze opmerkzaamheid gaarne bij een werkje, dat in deze dagen, vooral voor de *Friezen*, van belang is. De beoefening toch van de Friesche taal — want zij is veel meer, dan een dialekt — heeft, buiten de genoegens, die beminnaars van goeden smaak en taalkunde daaruit putten kunnen, voor den Fries nog het nut, dat zij de aloude zeden en de zelfstandigheid der voorouderen weêr verlevendigt. Terwijl de zuidelijke bastaardbroeders de Fransche taal en het Fransche zedebederf met hun eigendommelijk goed verwisseld en zich in het verderf gestort hebben, zal Oud-Nederland, door het aankweeken van voorvaderlijke deugden, zijn onafhankelijk bestaan en welvaart handhaven.

Het onderhavige boeksken bevat, behalve een' kalender met zeer geschikte historische herinneringen, in de eerste plaats een kort overzigt over Frieslands geschiedenis door Mr. A. VAN HALMAEL, vertaald door een' der Redakteurs, zoo wij ons niet bedriegen den Heer TELTING. Wij juichen het plan, om deze geschiedenis, bij de Friezen zelve over het algemeen te weinig bekend, in vijf jaargangen te leveren, gaarne toe; vooral, daar wij dezelve met oordeel en kennis zien voorgesteld.

Het mengelwerk wordt geopend door een stukje van den letterkundigen EPKEMA: *an mine Landnaten*, waarin de achtingwaardige grijsaard met eene Nestorische praatzucht over zijne beoefening der Friesche taal kout, en zijn billijk ongenoegen over de onbedachtzame oordeelvelling van Mr. BOWRING te kennen geeft. Wij hebben dit versje met genoegen gelezen; schoon het ons bevreemdde, EPKEMA in spelling zoo verre van zijnen GYSBERT te zien afwijken. *De Moard* van J. G. BLOM beviel ons beter, dan zijne vertalingen van het voorgaande jaar. De spreekwoorden, door den geletterden Oudheidkundige J. SCHELTEMA ons medegedeeld, zullen steeds gretig ontvangen worden. T. P. TRESLING heeft in zijne *Friesche Teal* te regt op de waardering derzelve aangedrongen, welke bij vele Friezen te slaapw is. *De Ljeuw inne Wolven* van J. D. ANKRINGA is een regt geestig fabeltje. *Doeckle neadholp* van J. ROORDA verdient aanbeveling. Alleen hapert de versbouw somtijds, b. v. in het begin *trouwj' fest op God.* Waarom niet liever: *fortrouwje op God?* M. HETTEMA kon zijne vertaling

van den *populus tremula* wel hebben achtergehouden. Hij schijnt door zijne oud-Friesche spelling zich voor de Friezen onverstaanbaar te willen maken, en maakt zich even belagchelijk als iemand, die in het Nederlandsch de spelling van MELIS STOKE volgde. Beter doen zij, die den klassieken GYSBERT JAPIKS zoo veel mogelijk volgen, en zijne meesterlijke spelling naar de behoefte van onzen tijd wijzigen. Dit is de eenige weg, om de verschillende spellingen, thans in gebruik, tot één te brengen. Grafschriften (ten zij bijzonder uitmuntende), albumversjes enz. kunnen in een jaarboekje gemakkelijk gemist worden. Het *Siske fen it reade fendel inne ierzen kroan*, van Mr. A. TELTING, hebben wij herhaalde malen met groot genoegen gelezen. 't Is het schoonste stukje, dat wij in dit boekje aantreffen, en toont, dat hij niet alleen de taal volkomen verstaat, maar ook veel dichterlijk vernuft bezit. Men zou hem te regt den Frieschen STARING kunnen noemen. Wij verblijden ons, het vervolg op een ander jaar te zullen ontvangen. *Rinse oon syn faam dy stoorn wier*, van H. L. VAN ALTENA, is zacht aandoenlijk, kort en krachtig. *Wyo in Bern*, van J. D. ANKRINGA, is een lief, zoetvloeijend versje. *De Skotsck miel* is eene anekdote, die ons aan de *Lupekoer* denken doet.

Wij bevelen dit jaarboekje allen liefhebbers der Friesche taal, inzonderheid den Friezen, ten sterkste aan, en wenschen, dat kundige mannen zich aan de medewerking op een volgend jaar niet onttrekken.

AAN DEN RECENSENT VAN MIJN LOFDICHT OP DE BELGISCHE VRIJHEID.

Mijnheer!

In het laatstuitgekomen nommer der *Letteroefeningen* hebt gij kunnen goedvinden mij heftig te kapittelen over mijn gezang tot lof der Belgische vrijheid. Gij gingt zelfs zoo ver van als een *onbeschaamde* te brandmerken den man, die een week of wat vroeger eenen vaderlandschen lierzang: *Onze Eed* getiteld, had uitgegeven, en die, het nu over een' anderen boeg wendende, de loftrompet stak voor dezelfde zaak, die hij kort te voren zoo diep vernederd had. *Il ne s'agit que de bien voir la chose*, zegt het refrain van een

bekend Fransch liedje. Maar wie heeft nu goed gekeken; gij of ik? Zonder hoovaardij of aanmatiging, durf ik de vraag flinkweg te mijnen voordeele beantwoorden. Het voorwerp, dat in het onderhavig geval te bekijken viel, was de Belgische vrijheid, met betrekking tot de *roemrijke* omwenteling, die de zuidelijke provinciën van oud-Nederland afgescheiden heeft. Toen de opstand uitgeborsten was en Z. M. zijn volk te wapen geroepen had, was ik doordrongen van verontwaardiging over den ondankbaren en hoogstmisdadigen afval van een deel van Neêrlands bevolking, dat zoo bijzonder door den besten Koning met ontelbare weldaden was *overladen* geworden; en ik dankte God, dat ik mijn door gevoel overkropt hart in eenen lierzang kon uitstorten, die niet zonder uitwerking op de geestdrift van de zonen des Vaderlands geweest is en misschien nog niet is. Gij ziet, dat ik hier mijzelven een klein complimentje maak; doch gij weet ook, dat het poëtendom zich juist niet bijzonder onderscheidt op het kapittel der zedigheid. En als wij onszelven niet nu en dan eens prezen, kwamen wij er niet. 't Is schier al wat wij er van hebben. Gij en *consorten* maken het ons toch zuur genoeg. Steek dit provisioneel bij u, en uw baas IJNTEMA ook! — Maar nu moet gij, neuswijze Recensent! weten, dat ik sedert dien tijd dagelijks de Couranten en vele vlugschriftjes gelezen heb, bijzonder om, zoo mogelijk, er achter te komen, ten eerste, *wat* eigenlijk het oogmerk der gezegde *roemrijke* revolutie was geweest, en ten tweede, *welke* GEZEGENDE vruchten er uit groeijen zouden. Ik ben altijd heel mal geweest met het woord VRIJHEID; ik had daaromtrent wonderlijke begrippen; ik meende, dat wij het onder Koning WILLEM in dit opzigt al heel best hadden; maar naderhand begon ik de lucht er van te krijgen, dat ik, en duizenden met mij, nog in het donker zaten in vergelijking van de Belgen, over welke te dezen eene schitterende zon was opgegaan. En nu zag ik zoo klaar als op den middag, *waarom* die brave lieden het juk afgeworpen hadden, en *welke* suikerzoete vruchten zij daarvan mogten plukken.

Wie het oogmerk wil, wil ook de middelen; wie een doel wil raken, moet er op schieten; dat's een ronde O. Nu wilden de verlichten, de halfverlichten, de onverlichten en de onverlichtbaren onder de Belgen, *in massa*, de VRIJHEID; niets doelmatiger derhalve, dan dat ze die zagen te

krijgen. Dat lukte uitstekend. En wat hadden ze dan nu verkregen? Geene halve, geene verminkte, maar eene heele, gave en *welgeconditioneerde* vrijheid; geene vrijheid, als de oude Hollandsche, stijf in een keurslijf van wetten geregen, geene opgeschikte Madam, waar men op een' zomerschen dag niet eens *ongegêneerd* meê rondspringen kan; neen, eene vrijheid, in eene luchtige *bloeze*, of, *en negligé*, in rok en jak gekleed, die armen en beenen los en *liber* bewegen, en daar men meê leven kan als Jan Pottage met zijne muts. De wijste der Koningen heeft gezegd, dat er een tijd is van afbreken, en een tijd van opbouwen; een tijd van lagchen, en een tijd van weenen; een tijd van pret hebben, en een tijd van netjes-droogen. De gezegde vrijheidsvrienden zijn nog veel wijzer dan SALOMO, en zij ontkennen dus stijf en sterk, dat er geen tijd wezen zou van ondankbaar te zijn, en een tijd van niet ondankbaar te zijn; een tijd van te lasteren en te verraden, en een tijd van regtvaardig en getrouw te wezen; een tijd van verbonden te schenden, en een tijd van verbonden eerlijk te houden; een tijd van te plunderen, en een tijd van weêr te vergoeden; een tijd van te stelen, en een tijd van niet te stelen (ik meende daar te zeggen van het gestolene terug te geven, dat te *zot* is om van te spreken); een tijd van te vermoorden, *en* een tijd van onschuldige menschen in 't leven te *laten*: — dit alles ontkennen zij, als onbestaanbaar en vierkant aandruischende tegen de onbeperkte vrijheid, die een iegelijk onverlet laat, om *altijd alles* te doen, wat hij wil.

Ziedaar de vrijheid, wier lof ik gezongen heb! En nu wil ik aan ieder onbevooroordeeld en onpartijdig mensch (maar dit zijt gij, ongelukkig, op dit punt geen van beide) wel eens vragen, of er in de wijde wereld iets zoeter en liefelijker uit te denken is, dan het onbeperkt genot van zulk eene *libertait*? en of men niet uit het Paradijs loopen zou, (genomen dat het nog bestond) om, in een' eenvoudigen blaauwen kiel, onder den Belgischen vrijheidsboom, de geurige lucht van Luilekkerland te gaan inademen? Hoe kan het mij dan met mogelijkheid kwalijk genomen worden, dat ik mijne Landgenooten, die het manna zoeken waar het nog niet neêrgeregend is, oplettend, ja belust heb trachten te maken op dezelfde zegeningen, die aan onze zoo door en door verlichte en edeldenkende geburen ten deel gevallen zijn? Maar ik geef er niets om. Zulke snaken, (als gij zijt, zijn nog niet rijp voor den grooten dag der hervorming, die ons op de Brabandsche vrijheidsleest schoeijen zal. Houd u maar bij het oude; gij zult het er ver meê brengen!

En dan durft gij nog bovendien mij het verwijt naar het hoofd smijten, alsof ik vlammen zou op het redacteurschap en het kopijregt van den *Belgischen Muzen-Almanak*, even alsof ik uit een laakbaar eigenbelang tot deze gemoedelijke loftuiting zou zijn gedreven geworden! — De dooden, zelfs doode Almanakken, moet men laten rusten; en dus vind

ik het van u vooreerst al heel onkiesch, om, uit oude, mij welbekende, veete, een smeer te geven aan dat overleden jaarboekje met zijn toebehooren; maar in de tweede plaats (en nu word ik boos) kon deze *speculatie* in mijne ziel niet opkomen, om deze eenvoudige reden, dat ik toen even zoo min wist als op dit oogenblik, in welke taal een *eventueel* nieuwe Belgische Muzen-Almanak zou dienen geschreven te worden, en welke soort van plaatjes er in zouden behooren te komen. Bij deze nieuwe onderneming toch zou men, naar *mijn* begrip, wel degelijk behooren te letten op de landtaal en den ouderdom van den nieuwen Koning. En het is immers tot op den huidigen dag nog onzeker, of hij in een' Duitschen tafelstoel de grenzen binnengerold zal worden, of op een Fransch hobbelpaard zal komen instuiven, of van de kust van Afrika gehaald, of uit het geslacht der DIEPO NEGROOS gekozen zal worden. Dit punt is te teêr, om er verder over te spreken; en ik laat dit derhalve met het volste vertrouwen over aan de doorluchtige staatsmannen van het Brusselsch Congres, dat sommige Hollandsche betweters eene kooi vol gekken noemen; — aan mannen, die, *wat* men er van zeggen mag, hunne zaken als oude kneutjes weten te doen, offchoon het hun juist niet erg met die Koningkens tot dusverre wil meêloopen; maar, naardemaal alles eens te regt komt, zal het met deze kleinigheid zich ook wel schikken. Ondertusschen (om weêr op den Almanak t'huis te komen) wil ik deze redenering eens eventjes omkeeren: er is nog geen Koning van België benoemd; naar de landtaal en den ouderdom van dezen moet men zich in de redactie, de inrigting en vooral de prentjes van eenen Almanak schikken; en daar mijne taalkennis zeer beperkt is, en *ik* vooral geen jota versta van de talen, welke gesproken worden in Afrika en Azië, volgt uit dit alles immers tastbaar, dat ik vooralsnog op bovengemeld baantje geen jagt heb kunnen maken. Wat in het vervolg gebeuren kan en zal, zult gij, even als ik, moeten afwachten; maar dit wil *ik* u intusschen wel zeggen, dat, als ik de GROOTE ZAAK dienen kan, onder den wijnstok en vijgeboom van de Brabandsche vrijheidszonen, ik zulks wel degelijk doen zal, ten spijt van u en uws gelijken.

En hiermede eindig ik, u van ganscher harte *beterschap* toewenschende,

J. IMMERZEEL, JUNIOR. (*)

's Gravenhage, 4 Febr. 1831.

(*) De Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen*, die niet gedacht had noodig te hebben zulks te verklaren, vleit zich, dat er, na het lezen van deze scherts des Heeren IMMERZEEL, wel bij niemand der Lezeren, die scherts verstaat, eenige twijfel meer zal *kunnen* overblijven, om ook de bedoelde Recensie als *scherts* op te vatten. De Dichter schertste, in een *quasi*-Lofdicht, met de *Belgische* Vrijheid; de Recensent desgelijks, door die scherts naar de letter op te nemen; gelijk eerstgemelde nu weder schertsend laatstgenoemden hekelt, door zijne *quasi*-defensie van *België* vol te houden. Wien de zaak nu *nog* niet klaar mogt zijn, dien blijve zij duister!

BOEKBESCHOUWING.

Nagelatene Leerredenen, *van wijlen den Wel-eerw. Heer* M. STUART, *enz. VIde Deel. Te 's Gravenhage en Amsterdam*, *bij* de Gebr. van Cleef. *In gr.* 8*vo.* 467 *Bl. Buiten Inteek. f* 5-:

Wij komen tot het laatste deel van STUART's nagelatene Leerredenen. Met weemoed zeggen wij dit. Hoe dikwijls heeft 's mans naam in ons tijdschrift eene eervolle plaats ingenomen; hoe menigmaal aanleiding gegeven, om, met zekere fierheid als Nederlanders, met vreugde als menschen en Christenen, onze lezers als tot eene rijke bron van kennis, troost en bemoediging te verwijzen! En ook hij is voorbijgegaan, bij velen welhaast vergeten, en het licht zijner heerlijke gaven, voor andere, ligt zwakkere, maar nader aanwezige, voor den wispelturigen smaak der menschen misschien meer aangename glansen, achteraf geplaatst! Het is zoo, de vruchtbaarheid van onzen tijd, in goede kanselredenen vooral, waardoor de eene uitnemende verzameling, als 't ware, de andere verdringt; de voortgang, welken de gewijde welsprekendheid sedert de vorming en voorname werkzaamheid van onzen Prediker gemaakt heeft, zijn op zichzelve verheugend: maar het goede, het uitstekende, dat uit zichzelve, bij mindere hulp, voortkomt en den weg voor anderen helpt banen, bezit bij de onvolkomenheden, die het mogen blijven aankleven, doorgaans iets hechts, oorspronkelijks en diep geputs, dat niet behoort verwaarloosd te worden. En wij aarzelen niet te zeggen: wie STUART gelezen heeft, heeft meer..... meer verscheidens en wezenlijks gelezen, dan hij ligt bij vier of vijf meer gewone bundels zou gevonden hebben. Ja, behoort een goed gedeelte van VAN DER PALM's keurige voortbrengsels althans in geene boekerij van eenen Godgeleerde te ontbreken, deze

Leerredenen van STUART, hoe geheel anders ook, verdienen ten volle daar naast geplaatst te worden. Behagen hem de zachter, zuiverder en eenvoudiger vormen van den eerften al meer, dan de ftoutheid en het vernuft van den laatften, in rijkdom van gedachten zal hij hem niet minder bevinden.

I. *Pred.* IX: 10, is eene „Nieuwejaars-preêk," in welke STUART de woorden: *Alles, wat uwe hand vindt om te doen, doet dat met uwe magt*, befchouwt, als tegenovergefteld aan de voorafgaande aanprijzing van onbekommerd levensgenot, de vooronderftelling aannemende, dat er eene zamenfpraak in het boek *De Prediker* beftaat. Wij achten de zwarigheid op deze wijze niet zoo geheel opgeheven, maar kunnen, voor het overige, onzen lof aan het fchoon betoog van den voorgeftelden pligt, dien hij zelf zoo wèl volbragt, niet onthouden. De verdeeling is, (1) wat onze hand vindt om te doen, (2) wat het in heeft, dat te doen met onze magt, (3) wat ons daartoe dringt.

II. *Hand.* XX: 35: *Het is zaliger te geven, dan te ontvangen*, is eene „Aanfporing tot Weldadigheid." De fpreker bepaalt zich eerst bij de gevers, van wie des Heilands fpreuk geacht kan worden te gewagen, en dan bij de zaligheden, die zulke gevers boven de gefchiktfte ontvangers zelve fmaken. „Die wèl bepaalt, leert wel," mag het opfchrift van dit fraai bewerkte ftuk met regt heeten.

III. *Matth.* XIX: 23 en 24, loopt „over het al of niet bezwaarlijke voor eenen Rijke, om zalig te worden." — „Gelijk het eene oorzaak is van vele wanbegrip- „pen in den Godsdienst, dat men te dikwijls van de „natuurlijkfte en eenvoudigfte beteekenis der woorden „in de H. Schrift afgaat, zoo ftelt men zich ook van „den anderen kant voor zeer vele ongerijmde en tegen- „ftrijdige gevoelens bloot, wanneer men zonder eenige „de minfte uitlegkundige vrijheid zich in alle gevallen „aan de letterlijke beteekenis der fchriftuurlijke uitdruk- „kingen bindt. Het gezond oordeel, gevestigd op den

„ eenparigen inhoud van Gods woord, geleid door den
„ onmiddellijken zamenhang, waarin zich de bedenkelijke
„ uitdrukkingen bevinden, en verlicht door eene ge-
„ gronde kennis van den aard des oorspronkelijken taalge-
„ bruiks, behoort altijd verstandig te onderscheiden, wan-
„ neer men zich aan de letter te houden, wanneer en
„ in hoe verre men zich van dezelve te verwijderen
„ hebbe.” Met deze aanmerking begint de Redenaar zijn stuk, bij welks behandeling, wat den tekst aangaat, onzes achtens, meer *op den voorgrond* kon gesteld zijn, dat hier van het eenvoudig Christen-worden in Jezus' tijd gesproken wordt. Doch voor het overige passen wij er nogmaals gaarne vroeger gemelde spreuk op toe.

IV. *Spreuk.* XI: 3. *De opregtheid der opregten leidt hen*, heeft tot opschrift: „ De eerlijke Man,” en ten algemeenen inhoud: I. waarin de ware eerlijkheid besta; en II. hoe en waarvoor deze haren betrachter beveilige. Eene uitnemende, zedekundige verhandeling; bij welke echter de taal der Schriftuur niet minder wel te pas en klemmend wordt aangevoerd, dan die van rede en ervarenis.

V. en VI. over *Lukas* IX: 25. *Wat baat het eenen mensch*, enz. hebben ten onderwerp, de eerste: „ De kwade rekening der Ondeugd;” de andere: „ Het grootste verlies is zelfverlies.” De verdeeling is: I. welk genot geeft de wereld aan den ondeugenden? II. wat verliest de mensch, als hij zijne zedelijkheid opoffert? bij de eerste wel reeds geheel opgegeven, maar slechts voor de helft afgewerkt. Het zijn fiksch gestelde, bevattelijk wijsgeerige, mensch- en wereldkundige, en dus zeer belangrijke stukken; schoon menigeen ligt verkiezen zou, wat nader bij den schoonen tekst te blijven, die wel uitvoerig en duidelijk wordt verklaard, maar zonder juist onze aandacht bijzonder te boeijen.

VII. *Matth.* XX: 20—28. „ Salome met hare Zonen.” Dit geval wordt uitnemend in het licht gesteld en allerleerzaamst toegepast. Het is eene regt fraaije preek, op welke wij geene andere aanmerking hebben,

dan die wij dagelijks zouden kunnen maken; dat, namelijk, van der Joden verwachten Mesſias al te algemeen en ſtellig geſproken wordt, dat dit bloot aardsch en wereldsch zou zijn.

VIII. 1 *Petr.* V: 7. *Werpt alle uwe bekommernisſen op Hem, want Hij zorgt voor u*, over „ het vertrouwen op God;" volgt den tekst, door eerst bekommernisſen wèl te onderſcheiden van redelijke bedaarde zorg, en dan het gepaste der afwerping te betoogen, al heerschte ook het toeval, maar veel meer nu de wereld Gods werk is, over welke daarenboven zijne voorzienigheid waakt.

IX. *Joann.* XIX: 1—6. „ Zie, de mensch!" STUART begint deze pasſiepreek met de woorden, bij Plato voorkomende: „ Wat zou *volmaakte regtvaardigheid* in eenen ſterveling wezen, en wat zijn lot op aarde zijn?" en desgelijks het antwoord daarop: „ Om „ aan eenen *volmaakt regtvaardige* te denken, verbeelde „ men zich eenen eerlijken en vrijgeboren' man, die het „ er op toelegge, niet om zulks te ſchijnen, maar om „ waarlijk braaf te zijn; men verwijdere echter van hem „ alle goed gevoelen zijner regtvaardigheid bij anderen, „ opdat hij niemand *regtvaardig* ſchijne; want heeft „ hij dien ſchijn, zoo zal hij tot eer en waardigheid op- „ klimmen, en het zal onzeker zijn, of hij uit pligt al- „ léén, dan om dat loon, braaf zij; men beroove hem „ alzoo van alles, behalve zijne *deugd* alleen; men „ houde hem, ſchoon nimmer onregt doende, voor al- „ leronregtvaardigst, zijne *vroomheid* zij op den toets ge- „ bragt, en lijde niets bij ſchande zelfs en al, wat deze „ volgt, maar blijve onwrikbaar tot den dood, zoodat „ hij regtvaardig in denzelven blijve, ſchoon hij zijn le- „ ven lang onregtvaardig wordt geacht." — „ Zulk een „ regtvaardige zal geſlagen, gepijnigd, gebonden, ge- „ blind, en na alle foltering opgehangen worden, er- „ kennende, dat het wenſchelijker zij, regtvaardig te ſchij- „ nen en zulks niet te wezen." Wij behoeven er niet bij te voegen, dat het ſtuk treffend en belangrijk is.

X. *Joann.* XIX: 25-27. „Maria door Jezus aan Joannes aanbevolen." Wij kunnen bij ieder ftuk niet ftilftaan. Wij zeggen hier dus maar alleen, dat deze keurige ftof niet min keurig en vooral uiterst gevoelig behandeld en leerzaam aangewend is. Onze herinnering, dat wij reeds vóór vele jaren van dit ftuk gehoord hebben, noopt ons intusfchen eene aanmerking tegen te gaan, die wij onlangs in een ander tijdfchrift vonden, en waarbij men zich, met fchijnbaren grond, beklaagt, dat STUART, in een' tijd van diepen vrede in de Nederlandfche Protestantfche kerk, zich hier en daar vijandige trekken tegen andere afdeelingen zou veroorloofd hebben. Immers, fommige dezer ftukken zijn ligt al vóór 25 of 30 jaren opgefteld, toen die algemeene vredelievendheid nog niet beftond.

XI. *Luk.* XXIV: 1—10. „De Opftanding van Jezus Christus." Deze leerrede is geheel eenig in hare foort. De behandeling is inderdaad meesterlijk; maar geen fier en vurig jong mensch late zich verleiden, dezelve te willen navolgen. Het is eene foort van *drama*, waarbij de fpreker zijne hoorders plaatst buiten de poort van Jeruzalem, om daar de vrouwen af te wachten, haar van verre te volgen, hare gefprekken te hooren; en, deze wandeling afgeloopen zijnde, daar zij terugkeeren, met de gemeente aller eigene graven en die der geliefden te bezoeken, om daarover licht en troost te verfpreiden. Wanneer men deze leerrede, inzonderheid voor de eerfte keer, zonder vooringenomenheid hoorde, werd men er, volgens veler getuigenis, geheel door weggefleept, en fommigen werden niet moede haar bij herhaling bij te wonen.

XII. *Matth.* XXVIII: 11—15. „Over het getuigenis van de wachters bij het graf van Jezus." Ook bij het uitnemend betoog zullen wij niet verwijlen, maar, ter proeve van het eigenaardige van STUART's taal, waardoor hij, volgens ons gevoel, zijne toehoorders min als een vader en herder, dan wel als een burgerlijk redenaar, met zekere beleefdheid toefprak, moge

eene kleine aanhaling strekken: „ In plaatse van op-
„ wekking tot deelnemende vreugde en de zaligendste
„ blijdschap in de hope eenes anderen levens, welke onze
„ ziel elders in alle bijzonderheden van 's Heilands ver-
„ rijzenis vindt, wordt zij hier met afkeer van hare na-
„ tuurgenooten, met wantrouwen voor zich zelve, met
„ het ernstigst nadenken over een bezwaar tegen haar
„ zaligend geloof en, gedurende dat nadenken alvast,
„ met folterenden twijfel vervuld. Ik zal echter voor de
„ verhandeling dezer ongevallige stoffe geene verschoo-
„ ning bij u zoeken in de tijdsgelegenheid, welke mij
„ hare voordragt gebiedt: maar deze zelfde stoffe uwer
„ overweging zoo ten volle waardig verklaren, dat ik
„ veeleer der gelegenheid danke, welke mij tot hare
„ verhandeling roept. Langer, dan het ééne oogenblik,
„ waarin ik dit betuige, kan ik zeker niets in uwe
„ gunstige aandacht wagen; eene andere verzekering zal
„ genoeg zijn, om ze mij geheel te doen herwinnen.
„ Zij is die" enz.

XIII. 1 *Cor*. XV: 14. „ Over het verband tusschen de Opstanding van Jezus, en de leere des Evangeliums." Gelijk wij, bij alle onze ingenomenheid met STUART, toch niet nalieten, van tijd tot tijd onze bedenkingen op zijn werk in het midden te brengen, zoo betuigen wij ook hier, dat hij, onzes oordeels, meer heeft willen verdedigen, dan de Apostel bedoelde te zeggen, en noodig of raadzaam moet geacht worden. Er staat toch niet: „ indien Christus niet *was* opgewekt," maar: niet *is*, en dus de verkondiging daarvan *onwaar* is. Wij voor ons houden het wonderdadige bij Jezus' leven even zoo welgestaafd, en althans weinig minder beslissend dan gene laatste en groote gebeurtenis. En hoezeer warm, vloeijend en vol geloof het stuk ook gesteld zij, voor ons (met de opgegevene denkwijze) krijgt het eenig aanzien van winderigheid.

XIV. *Hand*. IV. 32, 33. „ De eerste Christenen." —
„ I. De persoonlijke hoedanigheden der eerste *Christenen*
„ kunnen niet anders dan braaf en edel voorkomen, wan-

„ neer men let (1) op de leer, welke zij aannamen, (2) „ op de belijdenis, welke zij deden, (3) op het lot, „ hetwelk zij verduurden. II. De onderlinge betrekkin- „ gen der eerste *Christenen* zijn niet min opmerkelijk, „ dan hunne persoonlijke hoedanigheden. *De menigte* „ *was één hart en ééne ziel.* III. De aard van het ge- „ loof der eerste *Christenen* voor (op?) zich zelve was „ ook geheel iets anders, dan hetgeen dezelve in vol- „ gende eeuwen werd (geschiedkundig, niet bespiege- „ lend). IV. Maar wie is nu in staat, zich de eenvou- „ digheid, de hartelijkheid, de heiligheid te verbeelden," enz. Een belangrijk, bondig, fraai stuk, waarin alleenlijk wat al te ligt over de vroeg ontkiemende gebreken mag zijn heengeloopen.

XV. 1 *Petr.* II: 9. *Gij zijt een uitverkoren geslacht, een koninklijk Priesterdom*, enz. „ Avondmaals-preek." Deze uitspraak, van Israël op de Christenheid overgebragt, wordt hier uitnemend in het licht gesteld en voor de plegtigheid gebezigd.

XVI. 2 *Petr.* II: 20—22. „ Val na de bekeering." (Dankpredikatie.) Wij zullen van deze karakteristieke leerrede niet uitvoerig spreken; maar, gelijk de inleidingen van STUART veelal merkwaardig zijn, deze straks, ten slot en staal, laten volgen.

XVII. 1 *Cor.* X: 12. *Zoo dan, die meent te staan, zie toe, dat hij niet valle.* „ Het heilzame der Christelijke Omzigtigheid." Dit wordt hier, als het gepaste midden tusschen vermetelheid en wantrouwen, menschkundig, schoon, krachtig en leerrijk in het licht gesteld.

„ Gelukkig is de zielsgesteltenis van den opregten boeteling en waardigen Avondmaalsganger, wiens hart zoo volkomen zeker is van Gods genade en liefde, dat hij, na genomen aandeel aan beider verbondsteekenen, blijmoedig wederkeert tot den Heilige met zijne dankzeggingen en lofgezangen. De boetvaardigheid bij zijne voorbereiding heeft wel zijn hart verbroken, maar verlost tevens van de duldelooze dragt eens bezwaarden gewetens; de verootmoediging bij zijne toetreding tot

de tafel des Heeren heeft zijnen geest wel vernederd, maar de rust zijner ziel ook hersteld. Vrede met zich zelven, vrede met zijnen broeder, vrede met zijnen God zijn nu zijn deel. Geheiligd in Zijnen wil, is alle pligt hem nu redelijk. Alles verschuldigd aan CHRISTUS, is zijn geloof hem nu dierbaar; met hemelsche gaven verkwikt, heeft voor hem het aardsche geene verleiding. Des H. Geestes deelachtig geworden, schijnt hem alle verzoeking der zonde krachteloos. Het goede woord Gods en de kracht der toekomende eeuwe gesmaakt hebbende, zijn volmaking en gelukzaligheid zijne éénige gedachten. — O gelukkige zielsgesteltenis, die den mensch met zijnen Schepper en Verlosser ten naauwste vereenigt, die den sterveling ten hemelling verheft en den koning der verschikking zelfs voor hem verkeert in eenen engel des lichts, hoe zegenen wij uwe onberekenbare waarde, daar zij ons gansche aanzijn in deze plegtige oogenblikken zaligt!

„ Ja, nu is ons allen de ondeugd afschuwelijk, de deugd hoogst beminnelijk; nu is de zonde alleen ons verschrikkelijk, maar alle lot-beschikking der wijsheid weldadig; nu is ons de liefde heilig, het geloof levendig, de hoop zaligend; nu is ons het leven geen weg ten grave, maar ten eeuwigen leven; nu is het hemel in ons hart; nu zouden wij zalig zijn, als God ons tot Hem riep! O! onuitsprekelijk dierbare gevoelens, mogten wij u nimmer verliezen, want gij zijt ons *zoo on*-ontbeerlijk, als zalig, zullen wij ons als *Christenen* ten allen tijde verblijden, en eenmaal sterven in den Heere! — Mogten wij ze, M. T.! geheel behouden, want indien zij met dezen dag, of wanneer ook, *voor ons* voorbij gaan, dan ware het ons beter, dezelve niet gehad, niet erkend, niet zoo hoog *gewaardeerd te hebben*. Zonder duurzaamheid is die zelfde zielsgesteltenis heilloos!

„ Ontzettend voorzeker dreunt u deze taal in de ooren: niet zonder siddering spreekt haar mijn eigen mond uit; elk onzer kent het verledene, hetwelk hem doet huive-

ren voor het toekomende; — en, echter, gij allen ziet het voorzeker reeds, dat die fchriktaal op het voorgelezen woord van den *Apostel* PETRUS gegrond is. Wat wilt gij nu van mij? dat ik, de gewone beftemming dezer ure volgende, mijne voordragt ftrekken doe, om deze gevoelens nog al meer en meer in ons te verhoogen ten fcherpften fpoorflag onzer dankbaarheid, maar dat ik daardoor tevens het gevaar vergroote van tekortfchieting in onze daden? — Acht gij het niet raadzamer, alle onze aandacht op de hoogstnadrukkelijke waarfchuwing van PETRUS te wenden, ten einde daardoor dit gevaar wèl te leeren kennen en het zoo veel zekerder te ontwijken? — Zoo toch viert de krijgsman geene zege, als hem nog een vijand wacht, wiens dreigende houding hem verfchrikking baart; zoo zingt de zeeman bij de herftelde ftilte niet, als hem de lucht een' nieuwen ftorm doet vreezen; maar beide berekenen den nieuwen ftrijd, het nieuwe gevaar, en vinden daarin grooter veiligheid, dan de ftoutfte moed of het best beleid in onverhoedfchen aanval kon verfchaffen. — Wel, zien wij de ontzetting zelve van des *Apostels* woord dan met bedaardheid in, en verwachten wij van Hem, wiens Geest al het goede in ons werkte, den bijftand Zijner genade, die hetzelve in ons kan duurzaam maken!"

Leer, Daden en Lotgevallen van onzen Heer uit verfchillende oogpunten befchouwd en opgehelderd. Uit het Hoogduitsch, naar de laatfte verbeterde en vermeerderde Uitgave van J. J. HESZ, *Antistes der Kerk te Zurich. Iste Deel. Met eene Kaart van Palæstina. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In gr. 8vo. XXXV en* 416 *bl. Buiten Inteekening f* 3-30.

Op het eerfte inzien van den titel konden wij niet af, van deze vertaling *naar de laatfte verbeterde en*

vermeerderde uitgave onwillekeurig ons veel te beloven en belangrijke bijdragen te voorspellen. De herinnering toch, hoe de grijze HESZ zijne *Levensgeschiedenis*, zoo van JEZUS, als die der *Apostelen*, in zijnen hoogen ouderdom heeft omgewerkt en verrijkt, gaf aanleiding tot die hope, die vermoedelijk ook wel bij dezen en genen onzer landgenooten de inteekening begunstigd heeft. Ras evenwel trof ons eene te grootere teleurstelling wegens die opgevatte verwachting, toen wij (op bl. XXXV van het voorwerk) door HESZ met zoo vele woorden onderrigt werden: „ Kleine verbeteringen zijn ook bij deze nieuwste *herziening* hier en „ daar *aangebragt*," (waarom niet, in goed Hollandsch, *gemaakt?*) „ *bijvoegsels* slechts weinige, die echter, „ gelijk ik hope, niet onbelangrijk zijn." Van nu af begonnen wij deze uitgave weinig hooger te stellen, dan eenen herdruk der vorige, bij WOUTERS te Groningen in het licht gezonden, en waarvan tijdelings in dit Maandwerk eene breede beoordeeling geplaatst werd (*). Veel moeite en kosten, aan de vertaling besteed, had men, onzes oordeels, nuttiger mogen aanleggen; wij althans vergenoegen ons met over te wijzen tot den aangehaalden toets: Het eenige, of, zoo men wil, voorname, wat door HESZ, bij de *herziening* van zijnen vorigen arbeid, aan dit eerste Deel is toegevoegd, vonden wij aan het slot, waar de geëerde Schrijver zijne gegevene voorkeur aan de lezing van *Bethanië*, in plaats van *Bethabara*, bij Joan. I: 28, terugneemt, op gezag van ORIGENES en RELAND (†). Voorts met betrekking tot de „ kleine verbeteringen," waarvan ook sprake is in de aangehaalde woorden, zijn wij verpligt te erkennen, dat ons in dit Deel geene zijn voorgekomen, waardig om hier opgemerkt of vermeld te worden. Men gevoelt dus hieruit, dat deze latere uitgave tot dusverre geene of

(*) Zie *Lett.* voor 1813. D. I. bl. 561 env. 1817. bl. 1 env. 1821. bl. 93 env.

(†) RELANDI *Palæstina*, Lib. III. p. 626, 627.

zeer geringe verdienſten heeft boven de vorige, met eene aanprijzende voorrede van den Hoogleeraar MUNTINGHE verrijkt; en wil men de vergelijking tusſchen de eene en andere vertaling, en derzelver naauwkeurigheid, verder voortzetten, dan ſchijnt aan die van Groningen, boven den Overijsſelſchen druk, de voorrang toe te komen. Drukfouten, in de eerstgenoemde ingeſlopen, zijn onverbeterd gebleven in de latere (*), en in zoo verre ſtaan dan beide gelijk; maar wij hebben in *deze* zinſtorende misſlagen aangetroffen, waarvan *gene* vrij is (†). Ook is de ſtijl der oudere overzetting duidelijker, vloeijender en beter, dan die der nieuwe; en is de taal in beide niet zuiver van *Germanismen*, toch zijn

(*) Wij vertrouwen, aan onze lezers, en bezitters van de eerſte en tweede uitgave, geene ondienst te zullen doen, met de bedoelde drukfouten, aan *beide* gemeen, hier aan te wijzen, en, tot onderſcheiding, de letters *a* en *b* daarbij te voegen voor de bladzijden:

Druk *a*. bl. 233. noot (*) }
Druk *b*. — 186. —— (1) } Matth. IX: 16, lees vs. 6.

a. bl. 374 reg. 2 v. o. } uitgeſloten geworden; lees:
b. — 299 —— 9 } uitgeſloten *zijn* geworden.

Aldaar in de noot: Joh. XVI: vs. 1 lees vs. 2.

a. bl. 378 en bl. 410 in de noot }
b. — 302 —— 389 —————— } IIIde Deel, lees Boek.

a. — 432 noot (*) }
b. — 350 —— (4) } *ὑπακον*, lees *ὑπακοῃ*.

a. — 482 noot (*) }
b. — 386 —— (1) } Joan. VI: 2, lees XVI: 2.

(†) Op bl. XXIV moet in noot (1) bijgevoegd worden bl. 352—413. De aanhaling van bl. 111—286 is verkeerdelijk geplaatst in reg. 1 van deze bl. XXIV; zij wijst, namelijk, op het ingelaschte ſtuk: *Over den geest der Leere van Jezus*. Wederom, in de noot onder bl. 96 en 97 vindt men de letters *Schr*. en *Vert*. geplaatst, als ware dezelve *gedeeltelijk* uit de pen des laatſten gevloeid. Intusſchen is zij geheel van HESZ, en gezegde *aanwijzende letters* zijn geheel te onpas.

de meest hinderlijke aan den Overijsselaar ontglipt (*). Maar laat ons eindigen, en op verbetering bij volgende Deelen hopen.

(*) Van Germanismen, die wij in de Groninger uitgave ontmoet hadden, vindt men iets in de *Lett.* voor 1817. bl. 4. In deze, de Overijsselsche, lezen wij daarenboven de volgende meer aanstootelijke voor het Nederlandsch gehoor: bl. 104. reg. 1 van ond. *nevendenkbeelden*; bl. 292. reg. 14 en 15. *wonderzuchtige* menschen en *wonderman*; bl. 348. reg. 8. *zich nederlaten tot voetwasschen*, en wat dies meer zij van het uitheemsch taaleigen.

De stemme des Heeren roept: Hoort de Roede ende Wie se besteld heeft! (*Micha VI*: 9.) *Te wapen! roept de van God gestelde, en naar waarde zoo hoog geschatten Koning der Nederlanden. Te wapen! onder ootmoedig en biddend opzien tot den Almachtigen God, die Nederland en Oranje zoo dikwerf uit de grootste gevaren gered heeft. Door* Z. H. VAN DER FEEN, *Med. Doct. Te Amsterdam, bij* J. H. den Ouden. 1830. *In gr.* 8*vo*. 62 *Bl.* *f* :-50.

Eenige woorden tot opheldering bij het leezen der stemme des Heeren roept: Hoort de Roede ende Wie se besteld heeft! Door denzelfden en bij denzelfden. In gr. 8*vo*. 10 *Bl.* *f* :-30.

Als de *Doctor* niet beter *recepten* weet te schrijven, zou Rec. zijne *patiënten* beklagen. Bevat het boeksken dan niets goeds? O ja! de een-en-veertig eerste bladzijden zijn letterlijk — zegge *letterlijk* — uit den Bijbel afgeschreven, en wel getrouwelijk naar de Staten-overzetting, zelfs met behoud van de spelling, welke bij sommige lieden mede tot de zoogenaamde regtzinnigheid schijnt te behooren. De schriftuurplaatsen werden groo-

tendeels uit de schriften des O. V. overgenomen. Volgens den bekenden aanhang, is *Nederland* — *Oud-Nederland*, voor zoo verre het belijdenis van de *gereformeerde religie* doet — het *geestelijk Israël des N. V.*, en wat dus weleer de Profeten gesproken hebben tot het *Israël naar den vleesche*, dat wil men, zonder eenig onderscheid van omstandigheden in aanmerking te nemen, geheel letterlijk op onze tijden toegepast hebben. VAN DER FEEN heeft de moeite gedaan, eene menigte gezegden van dien aard te verzamelen, waaronder zeker vele zijn, van welke ook in deze dagen, mits met behoorlijke onderscheiding, een zeer nuttig gebruik kan gemaakt worden. — Van bl. 42 tot 62 volgt eigen werk des Schrijvers, bestaande in *Aanteekeningen* op eenigen der afgeschrevene Bijbelplaatsen. Die de *Bezwaren tegen den geest der Eeuw* heeft gelezen, zal hier niet veel nieuws vinden. De eerste aanmerking is gerigt tegen de graanhandelaars en opkoopers van aardappelen. Nu, de laatsten vooral zullen hier en daar ook weleens wat op hun geweten hebben. Aant. 2. is over het *ontheiligen van den Sabbath* — de Heer VAN DER FEEN bedoelt zeker den *Zondag*. Rec. erkent, dat deze beter gevierd konde worden. Het ware te wenschen, dat men geene kermissen of andere dingen op denzelven toeliet, welke zoo weinig met godsdienstigen ernst strooken. Volgens Aant. 3. moet het er in de *Gereformeerde Kerk* hoogst treurig uitzien — *vele Leeraars en Leden* derzelve *gelooven er zelfs aan den letterlijken inhoud der Geloofsbelijdenissen niet meer!!!* De Predikanten inzonderheid hebben, volgens dit geschrijf, zeer veel voor hunne rekening; op hen wordt hier toegepast Lukas XII: 47; Rec. wijst den *Doctor* op Matth. VII: 1—5. Het ergert den Schrijver zeer, dat men thans zoo veel werk maakt van vergelijking der oude *Codices*. Hij zegt, dat *God eertijds deze menigte van afschriften des Bijbels verstrooid heeft*, maar dat ze door *den Satan bij wereldsche menschen bewaard zijn*, en dat men die *nu uit alle hoeken der wereld bij een*

haalt, om de grondteksten van den Bijbel, welke de grondslagen van de Gereformeerde Geloofsbelijdenis uitmaken, te veranderen. Zoo dat men (het zijn des mans eigene woorden) *onze dierbare, zaligmakende, Godverheerlijkende Geloofsbelijdenis schier niet meer uit den Bijbel bewijzen kan. Ten gevolge van deze rijkdom in duizende handschriften heeft men in onze dagen de oude, door Gods Almagt te midden der hevigste vervolgingen in vroegere eeuwen, zoo wonderdadig en genadig bewaarden heiligen Bijbel verkromt, verdraait en verzwakt, ook in vertalingen uitgegeven, en zoo zoekt men dien voortreffelijken zoogenaamde Staten-Bijbel te verwerpen, om welks behoud en verdediging onze voorouders goed en bloed opgeofferd hebben.* Welk eene verwarring van zaken! welk eene onkunde! of is het opzettelijke verdraaijing? — Rec., die niet tot het Kerkgenootschap der Hervormden behoort, meent voorts *schandelijke lastertaal* te mogen en te moeten noemen, wat VAN DER FEEN op bl. 46 schrijft: *In onzen tijd leert men op de predikstoelen in de Gereformeerde Kerk, dat men zich niet op de Christelijke pijnbank behoeft te leggen, om zich over zijne zonden te mishagen*, enz. Waar is het bewijs? — „*Roepet een verbodtsdag uyt*," zegt de snuggere Schrijver elders: „Een krachtig *wapen* om rampen af te weren, en vijanden te overwinnen, en te verstrooijen, „*zelfs zonder het bezit van eenige kracht in eigene* „*legers.*" — Doch genoeg reeds, om den geest van dit geschrijf te doen kennen. Even onbeduidend zijn: *Eenige woorden tot opheldering*, die eigenlijk niets ophelderen. Ook Rec. keurt ligtzinnigheid en onverschilligheid ten sterkste af, en meent de gebeurtenissen onzer dagen uit een godsdienstig oogpunt te moeten beschouwen, maar is tevens van oordeel, dat de *Doctor* beter zou doen, bij genezing van ligchamelijke krankheid zich te bepalen, en aan bekwamer mannen over te laten, wat niet tot zijn vak behoort. — VAN DER FEEN zegt, dat in onze dagen bijzondere opmerking verdient

II Timoth. III: 1—8. Men zou het ook kunnen omkeeren, en op zekere lieden, die onder de leuze van *regtzinnigheid* onrust zaaijen, toepasfen II Tim. III: 5—9 en IV: 3 en 4, alsmede Rom. X: 2.

De nieuwfte Stelfels in de Geneeskunst, voorgefteld en beoordeeld door G. A. RICHTER, *Hoogleeraar in de Geneeskunde aan de Hoogefchool te Koningsbergen. Uit het Hoogduitsch vertaald door* A. VAN ERPECUM, *Heelmeester en Operateur van den Cataract bij de Gereformeerde Diakonie te Amfterdam, enz. Te Amfterdam*, bij S. de Grebber. *In gr. 8vo. XVIII en* 135 *bladz. f* 1 - 50.

De Hoogleeraar RICHTER heeft bij zijne *Specielle Therapie*, alreeds tot verfcheidene boekdeelen aangegroeid, nog een *tiende*, of eerfte Supplementband, gevoegd, waarin hij zoo wel de nieuwe Leerftelfels, als de nieuwe Geneesmiddelen, in onze Eeuw uitgedacht, vermeldt en beoordeelt. Het is hier de plaats niet, om over deze onbefcheidene boekenfabrijk en Auteurs-fpeculatie te fpreken, door welke men van de goede ontvangst van een werk bij het publiek misbruik maakt. Wij willen alleenlijk opmerken, dat het hier gegevene ftukje eene vertaling is van het eerfte gedeelte van genoemden eerften Supplementband, en door den Vertaler als een gefchikt vervolg op HECKER's Theoriën, Stelfels en Geneeswijzen der Artfen, door Prof. VAN DER BREGGEN vertaald en uitgegeven, befchouwd wordt. Wij kunnen dit niet zoo gaaf toegeven, daar HECKER van een ander punt uitgaat, dan RICHTER. De eerfte toch, als grondbegrip vastftellende de leer van den *Prediker*, dat er niets nieuws onder de zon is, vindt de oude gevoelens en ftelfels bij de nieuweren gedurig weder opgewarmd terug, en maakt veelvuldig gebruik van gedrongene vergelijkingen, om deze ftelling vol te houden. Deze manier van de Gefchiedenis te behandelen, die

ons voorkomt althans niet zeer geschikt of aanprijzenswaardig te zijn, is door RICHTER niet gevolgd, die het er meer op schijnt toe te leggen, om het kenschetsende en eigendommelijke regt goed te doen uitkomen; waarom men ook dezen arbeid, als geheel tegenovergesteld zijnde aan dien van den eerstgenoemden, met minder regt als een vervolg op denzelven kan aankondigen. Dan, ter zake. De systema's, van welke een beredeneerd verslag wordt gegeven, zijn die van de Natuurfilozofen, van BROUSSAIS, van RASORI en van HAHNEMANN. Op den voorgrond staat de Natuurfilozofie, welke onze Schrijver minder ongenegen is, dan zijn voorganger. Kort en vrij duidelijk worden de hoofdpunten van de Natuurfilozofie, voor zoo verre dezelve tot de Geneeskunde in eenige betrekking staan, opgegeven en ontwikkeld; hoewel het tot regt verstand misschien doeltreffender geweest zou zijn, den oorsprong en voortgang dezer Wijsbegeerte meer bepaaldelijk aan te wijzen, dan ze in één groot geheel te omvatten en daar te *stellen*. Nu komt de beurt aan den Franschen Revolutieprediker BROUSSAIS, als den meest befaamden. (Ware het evenwel niet verkieslijker geweest, de Italiaansche leer, aan welke BROUSSAIS zooveel verpligt is, vooraf te laten gaan?) In eene noot vinden wij de litteratuur, doch niet compleet, opgegeven. Deze komt er, gelijk wel te verwachten was, niet zoo goed af. Ondertusschen moeten wij bekennen, dat, zoo ver wij konden nagaan, het stelsel van den Franschen Hervormer naar waarheid is voorgedragen; dat de zwakke zijden over 't algemeen met veel juistheid zijn beoordeeld geworden, en de kritiek van dien kant doorgaans lof verdient; maar is zij ook evenzeer bedacht geweest, om het goede van hetzelve op te sporen en aan 't licht te brengen? Recensent wil daarop liefst het antwoord schuldig blijven, en laat het aan het oordeel van den billijken lezer over, om te beslissen, of de polemische toon van dit gedeelte wel geschikt zij, om allen twijfel daaromtrent op te heffen.

Denzelfden weg volgt de Schrijver bij de behandeling der

leere van den *contrastimulus*; schoon hij daarbij minder polemiseert, nu en dan ook iets goeds vermeldt, en niet zoo dadelijk van leer trekt.

Eindelijk volgt de *Homöopathie*, eerst eene litterarische historie van dit leerstelsel, waarin echter de eerste beginselen van hetzelve en deszelfs aanleidende oorzaken gemist worden; terwijl deszelfs latere lotgevallen vrij uitvoerig worden medegedeeld. De hoofdstellingen der Homöopathie worden vervolgens bondig voorgesteld, en daarna de zwakke punten derzelve aangetoond en bestreden, alsmede van hare goede zijde met een enkel woord gewag gemaakt. Eenige algemeene aanmerkingen betreffende het organismus en de ziekten der kinderen, door RICHTER in zijn Supplementband medegedeeld, zijn ook in dit werkje opgenomen, en geven alzoo een bontkleurig aanzien aan hetzelve. Zij zijn een uittreksel uit de bekende schriften van HENKE enz. over de ziekten der kinderen en die, welke uit de ontwikkelingen in dezen leeftijd voortspruiten, en bepalen zich enkel bij het algemeene, zonder de verschillende tijdperken van het kinderleven te doorloopen.

Tot dusverre spraken wij over den inhoud van het aangekondigd werkje. Wat den vorm aanbelangt, de vertaling had, gelooven wij, beter en gelukkiger kunnen zijn, bijaldien de Vertaler minder slaafsch den Schrijver gevolgd was. Daardoor toch is nu menig Duitsch woord ingeslopen, en het werk op vele plaatsen voor den met de Duitsche taal onbekenden lezer (en voor dezen is toch wel het werkje bestemd) duister en onverstaanbaar geworden. Zoo leest men van nieuwe Geneesheeren, die de ondervinding te eenzijdig laten optreden (bladz. 3), van den eeuwig goddelijken grond der menschelijke natuur (bl. 4), van verhoogde spanning des levens (bl. 16), van het terugzigt nemen op eene veelomvattende natuuraanschouwing (bl. 18) en wat dies meer zij, om nu niet van tanding voor dentitie, vredig voor vreedzaam, *Mailand* voor *Milaan* enz. te gewagen. Wij vermeenen niets onbillijks te eischen, als wij van eenen Vertaler verlan-

gen, dat hij de taal, uit welke, en die, in welke hij overzet, volkomen magtig zij. Dit vereischte nu schijnt ons de Vertaler van dit stukje niet in allen deele te bebezitten. Evenwel willen wij, van den anderen kant, gaarne toegeven, dat, in weerwil van al de schijnbare overeenkomst van het Hoog- en Nederduitsch, er in de geaardheid van beide talen een aanmerkelijk verschil gevonden wordt; welk verschil voortspruit uit het verschillend volkskarakter van Duitschers en Nederlanders, hetgeen de taal vormt. Men kan immers het omgekeerde niet wel stellen, zonder eene ongerijmdheid te verdedigen. Of is het geene ongerijmdheid te zeggen, dat eene taal vooraf bestaan zou, vóór het volk, dat dezelve spreekt? ten zij het eene taal mogt zijn, van het eene volk door het andere overgenomen; iets, hetgeen men noch van de onze, noch van die onzer naburen zal willen staande houden. Nu is het karakter der laatsten op veel hooger toon gestemd, dan het onze; vanwaar voortkomt die *zucht* tot bespiegeling en hooge vlugt, welke aan onzen *landaard* vreemd is, en welke thans tot die hoogte is geklommen, dat zelfs in de geneeskundige schriften een zwellende stijl en eene zekere hoogdravendheid, voor ons onbereikbaar, heerschende zijn. Dit is dan ook de reden, waarom het vertalen van Duitsche werken zoo zelden gelukkig slaagt, en waarom het eenvoudig Nederlandsch gewaad zoo weinig past aan Hoogduitsche Schrijvers. De termen der bespiegelende filozofie kunnen bezwaarlijk bij ons worden overgeplant, omdat wij er niet alleen geene woorden voor hebben, maar ook omdat ons volk voor de zaak zelve vatbaarheid noch aanleg bezit. Als men dit bedenkt, dan bevroedt men gemakkelijk de oorzaak van dat vreemde aanzien, hetwelk ons in Duitsche vertalingen mishaagt. Het kleed past den man niet. 't Is dikwijls alsof men een' held of ridder in een' huisjas zag optreden. Nog vreemder is de vertooning, wanneer de vertaling slaafsch, ja bijkans woordelijk is. Men kan het dan den Schrijver aanzien, dat hij zich stijf en ongemakkelijk in zijn nieuw pak gevoelt. Maar, wat wilt gij dan? Zoo hoor ik,

dunkt mij, iemand vragen, en het antwoord is gereed. Ik wilde, dat men die vertaalfabrijk wat meer liet rusten, en oorfpronkelijke werken voortbragt. Men late iederen Schrijver in zijne eigene taal fpreken, zoo zal hij 't best verftaan worden. Die Duitfche, Franfche, Engelfche litteratuur wil kennen, leere en leze Duitsch, Fransch en Engelsch; en hoe weinig befchaafde Nederlanders zijn er, welke dit niet reeds doen? De overigen, die dit niet kunnen of willen, mogen zich vergenoegen met het lezen van Nederduitfche boeken. Wanneer men zich aan dezen regel hield, dan zou onze litteratuur overvloediger worden aan oorfpronkelijke werken, die wij nu zoo fchaars bezitten, en dan zouden tevens aan die matelooze vertaalzucht grenzen gefteld worden, die, van jaar tot jaar fterker aangroeijende, ons overlaadt met vreemde voortbrengfelen. Hoe weinig eigendommelijkheid toch onze tegenwoordige vaderlandfche kunstgenooten bezitten, toonen die zeldzame vruchten van hunne pen, welke wij nu en dan zien verfchijnen. Is niet de kleur en fmaak van dezelve zoo gansch vreemd, dat men het ras merken dan, dat zij in broeikasfen geftookt zijn? Zijn niet uitheemfche, vooral Duitfche woorden en uitdrukkingen onder onze Geneesheeren algemeen, (een natuurlijk gevolg van het gebrek aan vaderlandfche lectuur) en loopen wij aldus niet gevaar, dat onze letterkunde welhaast voor eene bastaardfoort van de Duitfche zal gehouden worden? 't Is daarom van het uiterfte belang, ook van dien kant, voor ons zelfbeftaan als Natie te zorgen, en, in plaats van vreemden na te apen, ons eigen volkskarakter en onze volkstaal van al dat vreemde te zuiveren, hetwelk haar nog aankleeft, en, als wij niet op onze hoede zijn, haar geheel zal veranderen en onkenbaar maken. Anders mogten wij, die de Belgen van *Gallomanie*, en niet ten onregte, befchuldigen, zelve gevaar loopen van door hen van *Germanomanie* befchuldigd te worden.

Om dezelfde redenen, waarom wij het lezen van vreemde werken in de taal, waarin zij gefchreven zijn,

aanprijzen, willen wij ook de kennis van vreemde ſtelſels uit de bronnen zelve geput hebben, en kennen aan alle uittrekſels, beoordeelingen, overzigten enz. in geenen deele die waarde toe, welke er gewoonlijk aan gegeven wordt. Zulk eene geleerdheid uit de tweede hand, om ze dus te noemen, is en blijft altijd maar *halve geleerdheid*. Men moet elk zijne gevoelens met zijne eigene woorden hooren voordragen; want eene vreemde voordragt geeft er ook vaak eene vreemde tint aan, en welk een' magtigen invloed moet niet ieders perſoonlijkheid (wij nemen dit woord in den ruimſten zin) op de voorſtelling hebben! Wij zullen dus aan ons vurig verlangen naar de verbetering van onze geneeskundige letterkunde voldaan zien, wanneer onze Schrijvers zelve de handen aan 't werk ſlaan, om ons, in ſtede van vertalingen en compilatiën, de vruchten van hunne ſtudie, ondervinding en overdenkingen in goed, zuiver Nederduitsch te leveren. Zoo zullen wij armer aan boeken, maar daarentegen rijker aan denkbeelden worden.

HUGO DE GROOT, *uit zijne Lotgevallen en Schriften; door* HENDRIK LUDEN, *Hoogleeraar in de Geſchiedenisſen aan de Univerſiteit te Jena. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1830. *In gr. 8vo. XVIII en 346 bl. f* 3-:

Het is reeds eene oude, maar waarlijk zeer gegronde klagte, dat in het algemeen onze Naburen geen genoegzaam regt doen wedervaren aan de groote mannen, die ons Vaderland in zoo vele vakken van menſchelijke kennis en wetenſchap heeft opgeleverd. Des te aangenamer is het, van tijd tot tijd uitzonderingen hierop aan te treffen, en als eene zoodanige verdient het aangekondigde werk de warme belangſtelling van elk regtgeaard *Nederlander*.

Maar niet alleen uit dit oogpunt, ook op zichzelve is dit werk voor onze Geschied- en Letterkundigen belangrijk. De *Jenasche* Hoogleeraar en Hofraad LUDEN, zich voorgesteld hebbende het Leven van HUGO DE GROOT te bearbeiden, heeft zich niet vergenoegd met de reeds voorhanden zijnde Levensbeschrijvingen van dien *Feniks van ons Vaderland* om te werken; eene taak, die voorzeker gemakkelijk ware geweest: maar hij heeft eenen eigenen weg gekozen en bewandeld. Hij heeft DE GROOT voorgesteld, gelijk *hij*, na eene gezette studie zijner schriften en vooral zijner Brieven, hem gevat had; en deze voorstelling heeft hij in den vorm eener Levensbeschrijving, en naar het begrip, 't welk *hij* zich van het doel en den aard eener goede Biographie vormde, uitgewerkt.

De hoofdomtrekken van DE GROOT's levensloop zijn onzen Landgenooten uit grootere en kleinere werken, ja uit schoolboeken, zoo zeer bekend, dat het noodeloos is, hier iets omtrent den inhoud van het boek op te merken. Alwat een kort verslag daarvan zeggen kan, mogen wij als bekend vooronderstellen, te meer daar wij in dit werk weinig onbekende bijzonderheden, veel min eenig belangrijk nieuws, hebben aangetroffen. Maar het is ook niet alleen het *nieuwe*, maar ook de *wijze van voorstelling*, die in soortgelijke werken opmerking verdient, en tot deze zullen wij ons dus in dit verslag bepalen.

De Schrijver geeft in de Voorrede zijne denkbeelden op omtrent Levensbeschrijvingen in het algemeen. Wij zullen hem in sommige zijner afgetrokkene en diepzinnige redeneringen niet volgen, maar alleen aanmerken, dat, gelijk hij, te regt, niet *elk* leven voor eene Biographie geschikt keurt, hij ook (en dit stemmen wij mede toe) niet *alles*, wat tot den held der voorstelling betrekking heeft, in de Levensbeschrijving wil opgenomen hebben. Doch, naar ons oordeel, beperkt hij dit te eng, wanneer hij zegt: „ Over het algemeen is de „ mensch, op zichzelven, als individu geen voorwerp

„ voor de Geschiedenis (de Levensbeschrijving behoort
„ tot de Geschiedenis): wat hij voor zich dacht, wilde,
„ deed, leed, dat behoort hem: de geneugten of onge-
„ neugten, welke het (?) opleverde, mag hij genieten,
„ *doch voor het overige moet het met hem wegsterven.*
„ *Slechts datgene, wat hij buiten den gewonen kring*
„ *in zijn leven wrocht;* slechts de werkzaamheid, welke
„ hij voor een hooger doel liet blijken, en de kracht,
„ welke hij daarvoor aanwendde, *verdient aan latere*
„ *geslachten voorgesteld te worden.*" (Bl. IV en V.)
Wij erkennen, dat, indien alle Levensbeschrijvers deze leer gevolgd hadden, wij een aantal gerekte en met nutteloose dingen opgevulde Biographiën minder zouden hebben: doch, aan de vrees voor dit misbruik alles op te offeren, wat den held der Geschiedenis als Mensch, als Huisvader, als Vriend schetsen kan; zijne inborst, neigingen, hoedanigheden, gezellige deugden of gebreken in het dagelijksch verkeer, zijne uiterlijke omstandigheden, zijne huiselijke rampen, enz. dit alles met diep stilzwijgen voorbij te gaan, en hem dus alleen voor te stellen volgens hetgeen hij gedaan, geschreven of gezegd heeft, is daarom te minder goed te keuren, wijl juist al het opgenoemde den grootsten invloed moet gehad hebben op de *daden*, en deze laatste dus, zonder de kennis van het eerstgemelde, niet naar hare waarde kunnen geschat of beoordeeld worden. — Wij merken dit hier alleen op, uit hoofde dat dit denkbeeld van den Schrijver, naar ons oordeel, eenen ongunstigen invloed op het werk gehad heeft. Volgens zijne begrippen omtrent Levensbeschrijvingen heeft hij zichzelven eene voorstelling van DE GROOT gevormd, of, gelijk hij zelf het uitdrukt, hij heeft hem *in één hoofdidee en in éénen bepaalden vorm gevat.* (Bl. VI en VII.) Dit is, volgens hem, de lichtzijde zijner Levensbeschrijving. Al het overige plaatst hij, zonder het geheel en al te willen veronachtzamen, op den achtergrond. Doch hierdoor vinden wij dan nu ook, in dit Leven van DE GROOT, bijna geen enkel woord van zijn karakter,

zijne deugden, gebreken, neigingen, uiterlijke omstandigheden, enz. Niet eens vinden wij van zijn huisselijk geluk met de onvergelijkelijke MARIA REYGERSBERGEN gewaagd. Eerst op het jaar 1619, toen DE GROOT reeds tien jaren met haar gehuwd was, vinden wij haren naam als in 't voorbijgaan gemeld (bl. 140). Zoo eindigt ook het boek terstond met zijn overlijden te *Rostock;* en naauwelijks vernemen wij aan het slot, in zeer weinige regels, dat er nakroost van hem overgebleven is.

Dit alles moge nu niet tot des Schrijvers plan behoord hebben: het behoorde, naar ons begrip, wel degelijk tot de volledige kennis van DE GROOT, tot opheldering van zijne lotgevallen, en misschien tot de aanduiding van de oorzaken daarvan. Zij, die vele Levensbeschrijvingen gelezen hebben, zullen misschien met ons van oordeel zijn, dat niets zoo veel indruk maakt als eene weluitgewerkte karakterschets, een overzigt over den geheelen mensch, aan het slot derzelve. Daardoor alleen kennen wij den man, wiens daden en lotgevallen wij gelezen hebben, geheel en al, en daardoor alleen wordt zijn lotwissel voor ons vruchtbaar in lessen van menschen- en wereldkennis.

Doch dit, naar ons oordeel, gebrekkige in des Schrijvers plan mag ons de groote verdiensten van zijn werk niet doen miskennen. — In de eerste plaats beveelt het zich door naauwkeurigheid en grondige bewerking. Bijna alles, wat de Schrijver opgeeft, staaft hij met voldoende getuigenissen, meestal uit de Brieven van DE GROOT zelve, van welke hij een nuttig en oordeelkundig gebruik heeft gemaakt. Misslagen zijn ons althans niet in het oog gevallen. Bijna al het belangrijke uit DE GROOT's levensloop vindt men hier meer of min uitvoerig opgeteekend, en afgewisseld door eene oordeelkundige opgave van meest alle of althans zijner voornaamste geschriften.

Eene andere verdienste van dit werk is de goede stijl en de orde en evenredigheid in de behandeling van zoo

vele verschillende onderwerpen. Het is kort, zonder oppervlakkig, volledig, zonder gerekt te zijn. Vooral beviel ons de wijze, op welke de Schrijver DE GROOT's voornaamste geschriften behandelt. Eerst plaatst hij den Lezer op het standpunt, waaruit het geschrift moet beschouwd worden, en wijst hem op den zamenhang van hetzelve met den tijd en de tijdsomstandigheden, in en onder welke het geschreven werd. Daarna openbaart hij meestal zijne eigene denkwijze omtrent de stof, waarover het geschrift handelt, en vervolgens beoordeelt hij hetzelve, waarbij hij gewoonlijk onbekrompen' en regtmatigen lof aan onzen Landgenoot toezwaait. Van dit laatste zal misschien eene enkele proeve niet ongevallig zijn. Na over DE GROOT's *Nederlandsche Geschiedenissen* zeer juiste en fraaije opmerkingen gemaakt te hebben, (bl. 283—296) besluit hij zijne oordeelvelling met deze woorden: „Wij zijn stout genoeg, om de „Geschiedenissen van HUGO DE GROOT onder de „beste te rekenen van diegene, die ooit geschreven „zijn: en dat zulks niet algemeener erkend wordt, *daar-„van* is misschien de schuld alleen te zoeken in de om-„standigheid, dat men ze niet genoeg kent. Deze al-„leen zouden hem eenen eeuwigen roem bij de nako-„melingschap waardig maken, en in deze zal men al-„tijd de grootheid van geest des Schrijvers bewonde-„ren en vereeren. Prins MAURITS had DE GROOT „diep gekrenkt en onregtvaardig behandeld; maar de „laatstgenoemde laat, door geene wraakzucht verleid, „zelfs geene enkele schaduwe op de welverdiende groot-„heid van den eersten, als Veldheer, vallen. Hij „zweeft als een reine geest over de gebeurtenissen, en „wijst met dezelfde achting, zoo wel het eene als het „andere aan."

Alle deze beoordeelingen van DE GROOT's schriften zijn blijkbaar *con amore* uitgewerkt, en, althans voor den *Nederlandschen* Lezer, het belangrijkste gedeelte van dit werk. Niettemin mogen wij de aanmerking niet terughouden, dat het ook hier niet al goud is, wat er

blinkt. Op meer dan éééne plaats heerscht hier, gelijk in meer voortbrengfelen der *Duitfche* pers, een heilig duister, en de Schrijver vliegt wel eens zóó hoog, dat wij althans hem uit het gezigt verliezen. Zoo zegt hij, over DE GROOT, als Uitlegger der Heilige Schrift handelende (bl. 313): „ Het Christendom kan, naar het fchijnt, even als „ al het zuiver geestelijke, op tweederlei wijzen begrepen „ worden, in deszelfs ftoffelijkheid en in deszelfs geest. Het „ eerfte gefchiedt, wanneer het befchouwd wordt als iets, „ dat masfief, vast, onveranderlijk is; met den eisch, om „ in den vorm en in de uitdrukkingen, zoo als het zich „ vertoont, erkend en geloofd te worden; het laatfte, wanneer de vorm verbroken en het werkzame leven van de „ eeuwige kern gezien wordt, die op bepaalde tijden de gedaante van dezen bepaalden boom aannam, welke echter in „ zijne oneindige ontwikkeling, waarin zijn wezen beftaat, „ zich fteeds anders en anders en altijd volmaakter moet ontwikkelen. Wie het Christendom uit dit oogpunt befchouwt, „ (namelijk de befchouwing van het *ééne* goddelijke leven „ in alles wat is en wordt: het ontwaren van de eeuwige „ eenheid *in de* tijdelijke menigvuldigheid) die weet, dat „ *alles zich zal* vereenigen, en dat het zich juist daarom gefcheiden heeft, opdat het zich zoude kunnen vereenigen. „ Maar hoe dat begrip tot eene vereeniging van dat gefcheidene hoop kunne geven, is even zoo min te bevatten, „ als het te begrijpen is, hoe men zulk een begrip wezenlijk voeden kunne. Want van waar zal er lèven komen in „ het verftijfde aanwezen; en waar is de beteekenis van het „ doode woord, dan uit de ziel en in de ziel van hem, die „ hetzelve bevat en verklaart?" enz.

Recenfent wil gelooven, dat anderen het laatfte gedeelte van deze redenering *bevatten* en *verklaren* kunnen, maar erkent, dat zij hem te hoog vliegt.

Doch bij zoo veel voortreffelijks, als hier overigens geleverd is, willen noch mogen wij omtrent het min volkomene geftreng zijn. Wij verheugen ons, dat onze groote Landgenoot bij onze Naburen, door dit belangrijk werk, meer en meer op zijne hooge waarde zal gefchat worden, en durven het gerustelijk aanbevelen aan allen, die prijs ftellen op de kennis onzer Vaderlandfche Gefchiedenis en Letterkunde.

De vertaling is blijkbaar met zorg bewerkt. Zij is zuiver en vloeijend, en draagt nergens den ftempel dier over-

haasting, waarmede zoo vele vertalingen uit het *Hoogduitsch* in de wereld gezonden worden. Alleen vragen wij: waarom op bl. 171 en 332 de *Hoogduitsche* vertaling van *Latijnsche* verzen weder in het *Nederduitsch* vertaald, en wel zoo, dat er de *Hoogduitsche* Hexameters en Pentameters in doorstralen? Zoo lezen wij bl. 171:

„ Dwaas van zin, gaaft gij, Gallia! SCALIGER aan de Bataven,
„ Bato's erf geeft u daarvoor eenen DE GROOT terug.
„ Beide, hoog geschat, ondervonden, ieder ten zijnent, hoo- (nenden ondank,
„ Elk hunner zal gelukkiger zijn, nu hij van bodem verruilt."

Stroever kan men zich wel niets voorstellen. Beter ware het geweest, of het oorspronkelijke *Latijn* te behouden, of hetzelve in vloeijend *Nederduitsch* te vertalen.

De correctie, bepaaldelijk van het hier voorkomend *Latijn*, had wel zuiverder mogen zijn. Zinstorende drukfeilen zijn, bl. 96, *pocula*, lees *secula*, en, bl. 99, *nimium*, lees *minimum*; in welken regel ook de punctuatie geheel verkeerd is, daar de zin met *Iber* eindigen, en de volgende met *Crudelior* aanvangen moet.

De Staatkundige Inquisitie, of zoogenaamde Hooge Politie, in Frankrijk, ontmaskerd, benevens daartoe betrekkelijke mededeelingen, met opzigt tot aanzienlijke Staatsbeambten en andere hooge Personaadjen; voorafgegaan door een Geschiedkundig Overzigt der Staatkundige Politie in het algemeen, van haren eersten oorsprong tot op den tegenwoordigen tijd. Uit het Fransch. Iste Deel. Te Amsterdam, bij de Gebr. Diederichs. 1830. (Ook uitgegeven onder den titel van: *Gedenkschriften van* VIDOCQ, *Chef der Fransche Veiligheids-politie. VIIde Deel.*) *In gr. 8vo. X en* 268 *bl. f* 1-80.

VIDOCQ had in zijne *Mémoires* meer beloofd, dan hij gegeven heeft. Met hoe veel graagte men zijne zes boekdeelen heeft gelezen, men vindt er zijne nieuwsgierigheid wel bevredigd ten opzigte der *Veiligheids-*, maar niet ten opzigte der *Hooge* of *Staats-politie*: en juist deze laatste te

voorgronden, middelen en doel derzelve te beoordeelen, is de wensch van hem, die niet leest, om zich bij het vernemen van eenige schandelijke anecdoten te verlustigen, maar veeleer, om, door inzage der *intrigues* van de Fransche Politie, haar wezen in deszelfs Jezuitschen aard, vooral met betrekking tot het *staatkundige*, te leeren kennen.

De Uitgevers der vertaling van VIDOCQ's *Gedenkschriften* zijn daarom te rade geworden, uit verschillende Fransche stukken, die deels reeds bekend, deels nog onbekend zijn, een geheel te doen opzamelen, en dat uit te geven onder den aangekondigden titel, en ook, ten gevalle der bezitters van het straks genoemde werk, onder dien van 7de en 8ste Deel derzelven. Dat plan is gelukkig gekozen en wèl uitgevoerd. Jammer is het slechts, dat de bronnen, waaruit men geput heeft, nergens zijn opgegeven, of wel, voor zoo ver bijzondere personen mededeelingen hebben gedaan, dat hunne namen niet zijn genoemd. De lezer van VIDOCQ weet, dat VIDOCQ de verteller is; en nu is het overgelaten aan zijne oordeelskracht, om te beslissen, in hoe ver de Schrijver, omtrent hetgeen hij verhaalt, geloof verdient. De geschiedkundige Critiek heeft zekeren maatstaf bij de beoordeeling der mededeelingen van VIDOCQ. Hij is een mensch van meer dan verdacht karakter, maar een ooggetuige omtrent zaken, waarvan hij kennis moest dragen; en voor zoo ver er geene reden bestaat, om te vermoeden, dat hij belang had, in deze of gene zaak, eene onwaarheid te zeggen, alsmede voor zoo ver zijn verhaal zich door innerlijke waarschijnlijkheid aanbeveelt, verdient hij *geloof*. In het aangekondigde werk vinden wij geenerlei bewijs van echtheid der medegedeelde gebeurtenissen, dan alleen voor zoo ver dat ontstaat uit de innerlijke waarschijnlijkheid, daar alle gezagsgrond hier ontbreekt, even als in alle namelooze schriften, wier opsteller onbekend is. Nu is er tot daarstelling van *bewijs* of *grond van overtuiging* in *zuiver wiskundige* en *wijsgeerige wetenschappen* geen *gezag* benoodigd, omdat het bewijs of de geloofsgrond in de klaarblijkelijkheid, betoogbaarheid of waarschijnlijkheid der aangevoerde stellingen-zelve moet gezocht worden. Maar in alle *geschiedkundige* wetenschappen, d. i. in alles, wat op *waarneming* berust, vooral wanneer, zoo als in de *eigenlijke geschiedenis*, de waarneming door geene nieuwe waarneming of opzettelijke proeve kan worden bevestigd; dáár is het van belang te weten, *wie* de verhaler

is, omdat men gebeurtenisfen *verdichten* kan, die op zichzelve niets ongeloofelijks of onwaarfchijnlijks behelzen; terwijl weder omgekeerd dingen, die zeer onwaarfchijnlijk *zijn*, en die men zonder goede bewijzen niet zou *kunnen* gelooven, b. v. dat een Erfgenaam der Kroon zich wil ftellen aan het hoofd van een' verraderlijken opftand tegen zijnen Vader, die hem zijn Koninklijk vertrouwen gefchonken had, echter *waar* kunnen zijn.

Intusfchen wenfchen wij ook hier weder vruchteloos naar het volmaakte. Het aangekondigde werk behelst I. Gefchiedkundig overzigt der Staatkundige Inquifitie, of zoogenaamde Hooge Politie. II. Gefchiedkundige Proeve over de Politie in het algemeen, en over de onderfcheidene Politiën in het bijzonder, die op verfchillende tijdpunten in Frankrijk zijn ingefteld geworden. III. De Franfche Staatkundige Politie ontmaskerd, waarin het volgende: LOUVEL; vermoording van den Hertog DE BERRY. Keizer ALEXANDER. De Generaal EXCELMANS. WELLINGTON. LABÉDOYÈRE. Prins TALLEYRAND; de Generaal GÉRARD; de Gedeputeerde MANUEL; de Kolonel GÉRARD, enz. De Piqueurs. De Generaal BERTON. — Deze derde rubriek zal in een tweede Deel worden vervolgd.

Het boek bezit vele blijken van innerlijke waarfchijnlijkheid. Dat de oorfpronkelijke berigten in het Fransch zijn gegeven, blijkt uit geheel den ftijl. Om van de overige drukfeilen en taalfouten te zwijgen, zullen wij flechts vooral de zinftorende aanwijzen. Bl. 51. De inftelling van DOMINICUS heeft *niet enkel* eene orde van Inquifiteurs uitgemaakt; de inftelling der Jezuiten vormt geheelen-al eene orde van befpieders en aanbrengers. Lees liever: *Niet alleen* heeft de inftelling van DOMINICUS eene orde van Inquifiteurs doen ontftaan; maar tevens vormt de inftelling der Jezuiten, enz. Bl. 83. reg. 10. LODEWYK VIII, lees LODEWIJK XIII. Bl. 140. reg. 17. AMBOISIUS, lees AMBOISE. AMBROISE (een voornaam) wordt vertaald door AMBROSIUS; maar AMBOISE is een familienaam, welke onveranderd moet blijven. Bl. 145. reg. 14. LODEWIJK XI, lees LODEWIJK XV. Bl. 149. *Humo fum*, lees *Homo fum.* Bl 161. reg. 13. in 1795, lees 1793 (na den 9den Thermidor). Bl. 171. reg. 5. verdachte (lees *verdichte*) zamenzweringen. Bl. 172. 3 Junij 1814, lees 1812. Bl. 206. reg. 7 v. o. die de wapens *van* (lees *tegen*) hun vaderland hebben gevoerd.

in verwachting van wat meerder oplettendheid bij de vertaling van het volgende Deel, beveelt Recensent dit overigens belangrijk werk aan de aandacht van het leesgraag Publiek.

Proeve over de Zelfstandigheid en Onafhankelijkheid der Regterlijke Magt, door Mr. H. VAN SONSBEECK, *Plaatsvervangend Regter en Advocaat te Zwolle. II Stukken. Te Zwolle*, *bij* H. As. Zoon Doijer. 1829. *In gr. 8vo. XII en 498 bl. f* 5-50.

Niet zeer rijk aan belangrijke werken in ongebondenen stijl is tot nog toe de nieuwere Nederlandsche Letterkunde; en dat, terwijl het overal van dichtbundels wemelt. Recensent verheugt zich daarom over de verschijning van ieder welgeschreven en weluitgewerkt prozaschrift, inzonderheid wanneer daarin de hooge belangen der Natie op mannelijken, doch gepasten toon, worden bepleit. Onbepaalde vergoding van het Staatsbestuur door lieden, die hun hof bij de Regering zoeken te maken, is verderfelijk voor het algemeen welzijn en gevaarlijk voor den Troon. Niet minder verderfelijk en gevaarlijk zijn de oproerige kreten eener ongegronde misnoegdheid, die hetzij eene onrustige Volksregering, hetzij eene eerst huichelachtige en daarna alle denkkracht verlammende Priesterheerschappij, op de puinen van het gevestigde en alleen wettige Oppergezag, trachten te stichten. Maar niets van al dat verkeerde en onvoegzame is te vinden in het hier aangekondigde werk van den Heer Mr. VAN SONSBEECK. Neen! de stijl is doorgaans zuiver en goed, de redekaveling bedaard en grondig; het oogmerk des Schrijvers is loffelijk en heilzaam.

Recensent is voornemens, zonder op kleinigheden, als b. v. *daardoen* voor *aantoonen*, bl. 45, Iste Stuk en elders, te willen hechten, een zoo beknopt mogelijk en tevens zoo uitvoerig verslag, als noodig is, van den inhoud des werks te geven, en daarbij hier en daar zijn eigen gevoelen omtrent sommige punten van het Staatsregt, vooral in betrekking tot de Zelfstandigheid en Onafhankelijkheid der Regterlijke Magt, te ontwikkelen.

Het geheele werk verdeelt zich in drie Hoofdstukken, waarvan de twee eerste in het eerste, en het derde of laatste in het tweede Stuk dezer Proeve wordt behandeld.

Het eerste Hoofdstuk loopt *over de Onafhankelijkheid en Zelfstandigheid der Regterlijke Magt, volgens algemeene beginselen van Staatsregt en Staatkunde.*

Het tweede Hoofdstuk, *over gezegde Zelfstandigheid en Onafhankelijkheid in Frankrijk sedert de Omwenteling.*

Het derde Hoofdstuk, *over dezelfde Zelfstandigheid en Onafhankelijkheid ingevolge het Nederlandsche Staatsregt.*

De Schrijver vangt aan met eene beschouwing van den Burgerstaat; toont, dat des menschen wil (het zij bij uitgedrukte toestemming, het zij bij stilzwijgende onderwerping) de eenige grond is voor het regtmatig bestaan der Burgermaatschappij, en dat dien ten gevolge ook de eenige grond van alle wettig bestaande magt in den Staat te zoeken is in den wil der burgeren. „ Indien men dit gevoelen niet aanneemt," zegt de Schrijver, Iste Stuk, bl. 19, „ dan vragen wij met regt naar den grond, waarop alle magt in den Staat zoude berusten. Is zulks het dadelijk bezit, het *possideo quia possideo*, met andere woorden, *het geweld*, zoo als HOBBES en VON HALLER willen? of is het de Goddelijke wil, zoo als zulks beweerd wordt door DE MAISTRE en BONALD? Maar, bijaldien deze gronden nog wederlegging verdienen, gevoelt men niet, dat, met het geweld en den Goddelijken wil als gronden van alle magt in den Staat aan te nemen, men dadelijk het denkbeeld van regt in den Staat en alle regtsbetrekkingen tusschen deszelfs leden opheft; dat, met *het regt* des Vorsten van te gebieden, men tevens de *regtelijke* verpligting, van de zijde des burgers, om te gehoorzamen, vernietigt? Gevoelt men niet, dat regt en geweld niets met elkander gemeen hebben? Gevoelt men niet, terwijl men nimmer eene regtstreeksche Goddelijke zending, — nimmer eenen uitdrukkelijken lastbrief kan bedoelen, dat, met den Goddelijken wil *indirect* als grondslag van de oppermagt in den Staat te stellen, deze magt in zoo verre gelijk staat met pest, watervloed en hongersnood, die ook onder toelating van de Godheid plaats hebben, of, zoo men wil, den menschen worden toegezonden? Maar zal men daarom beweren, dat de mensch niet bevoegd, ja niet verpligt is, om tegen dezelve zoodanige middelen aan te wenden, als dezelfde Godheid te zijner beschikking heeft gesteld? Gevoelt men niet, dat, met het geweld en den Goddelijken wil als den grondslag van alle magt in de maatschappij aan te nemen, men juist de gevaarlijkste leer voor

alle magthebbers predikt; dewijl noodwendig daaruit volgt, dat hij, die door kracht van zijnen degen de bestaande orde van zaken omkeert, en zich aldus op den troon plaatst, niet minder regtmatig denzelven bekleedt, dan dien hij daarvan afstiet; terwijl zijn lastbrief niet minder geldig is dan die zijns voorgangers? Gevoelt men niet, dat, met zoodanige leerstellingen, men de geweldenarijen van alle eeuwen verdedigt, en aan alle regt en orde den bodem inslaat? Maar, waarom ons langer bezig gehouden met een stelsel, hetwelk wij niet kunnen zien, dat nog eene ernstige wederlegging verdient? Raadplegen wij daarentegen liever de geschiedenis en ervaring."

Nu bewijst de Schrijver, dat de *oorspronkelijke* oppermagt des volks erkend werd bij de Grieken en Romeinen, bij de Gouden Bul van Keizer KAREL IV, bij de Capitulatiën der Duitsche Keizers tijdens hunne verkiezing, bij de *Pacta Conventa* der Koningen van Polen, bij de *Magna Charta* van Koning JAN van Engeland, als zijnde die alle niet anders dan *bij verdrag* aangenomene Grondwetten. Voorts herinnert hij de Constitutie van Arragon, volgens welke de *Cortes den Koning* bij zijne komst op den troon het volgende te gemoet voerden: „Wij, die zoo veel gelden als gij, en „die in dit oogenblik meer kunnen dan gij, wij kiezen u „tot Koning, onder voorwaarde van onze wetten en vrij„heden te handhaven, en *anders niet*." Recensent merkt hierbij aan, dat deze woorden der oude Cortes van Arragon den onmisbaren grondslag uitmaken van *elken* gematigden Regeringsvorm, en het beste denkbeeld aan de hand geven omtrent den aard van eene Grondwettige, in tegenoverstelling van eene Volstrekte Alleenheersching. Op *verdrag* tusschen het Britsche volk en Prins WILLEM III van Oranje rusten ook de Engelsche Staatsregeling en het regt op den Troon van het in Engeland regerende Koningshuis, enz. enz. Hoogstopmerkelijk zijn ook de navolgende beginselen, (zegt de Schrijver in de aanteekening op bl. 24 van het Iste Stuk) welke, in 1788, door de Whig- en Tory-partijen *gezamenlijk* in het Engelsch Parlement, ter gelegenheid van geschillen omtrent de magt van den Prins Regent, zijn aangenomen geworden; als:

Art. 1. De volken zijn niet voor de Vorsten, maar deze voor gene daar. De regten der kroon zijn eene cessie, die het Engelsche volk van zijne oorspronkelijke vrijheden gedaan

heeft, een *depositum* in de handen der Eerste Overigheid nedergelegd.

Art. 2. Het volk heeft alleen zoo min mogelijk overgedragen, en niet meer dan volstrekt noodig is, om het Koningschap niet werkeloos te maken, enz. (want alle 12 Artikelen hier over te schrijven, is te breedvoerig.)

—— 6. Alles, wat het volk niet uitdrukkelijk heeft overgedragen, is als door hetzelve zich voorbehouden te beschouwen.

—— 7. De troon valt open, óf door den dood van den Vorst, óf door dezes schuld.

—— 8. Over het laatste moet het Parlement beslissen, hetwelk alsdan, omdat het derde constitutioneel gedeelte van hetzelve, de Koning, ontbreekt, *Conventie* heet.

—— 9. Door schuld is de kroon ledig, wanneer de Koning zich verwijdert; wanneer hij de Constitutie of de Nationale Kerk wil omver stooten; wanneer hij Katholijk wordt, of met eene Katholijke trouwt.

—— 12. De Koning oefent de Uitvoerende Magt alleen uit door verantwoordelijke Ministers en binnen bepaalde grenzen.

Na nu nog gesproken te hebben over het verschil der Regeringsvormen in het algemeen, verdeelt de Schrijver de Gematigde Regeringsvormen in twee soorten: de *gematigde, in den engeren zin des woords*, wanneer alles tot het gezag van het Uitvoerend Bewind behoort, wat daaraan niet uitdrukkelijk ontzegd is, gelijk, volgens ARETIN, bij de Grondwetten van Beijeren, Wurtemberg en Baden, en dit noemt men het stelsel der *Eenheid* of *Volheid van Magt*; en ten tweede, de *gemengde Regeringsvormen*, wanneer alles aan het Uitvoerend Bewind ontzegd is, wat er niet uitdrukkelijk aan is toegestaan, gelijk, volgens denzelfden Schrijver, onder anderen plaats heeft met het Fransche Charter en de Grondwet der Nederlanden. — Dit onderscheid wil Recensent met twee voorbeelden uit de vaderlandsche Geschiedenis ophelderen. Uit de *volheid hunner magt* verleenden onze Hertogen, Graven en Heeren zoodanige handvesten als hun behaagde, of stonden die toe, ten einde hunne Beden, of aanzoeken om belastingen te mogen heffen, niet geweigerd te zien. De alzoo door de Steden enz. verkregene vrijheden maakten het *regt der Natie* uit; en deze vrijheden te eerbiedigen, was de *bezworen pligt der Vorsten*. Alle gezag,

waarvan de Vorsten geen afstand hadden gedaan, bleven zij behouden, en hierin lag het *regt der Vorsten*; hun in alles te gehoorzamen, wat niet strijdig was met de geschonkene vrijheden, was de *bezworen pligt der Natie*. PHILIPS II werd, omdat hij zijnen eed geschonden, en dus het verdrag met het volk verbroken had, vervallen verklaard van het Oppergezag, en de Staten der opgestane Provinciën eigenden zich dat Oppergezag toe. De ingezetenen gedoogden dit, en wettigden alzoo deze aanmatiging. De Staten droegen de Hooge Overheid aan WILLEM *den Eersten* op, en nu werd deze bekleed met al de magt, die PHILIPS II regtens had gehad. De Unie van Utrecht was niet meer dan een Bondgenootschap, en de Algemeene Staten waren slechts een Ligchaam van Afgevaardigden met bepaalde magt over zekere zaken, het algemeen welzijn der Bondgenooten betreffende. Met den dood van WILLEM I verviel de Hooge Overheid weder aan het volk, welks vertegenwoordigers, de Staten der bijzondere Provinciën, onder stilzwijgende goedkeuring der burgeren, op nieuw er zich van meester maakten, en alzoo de wettige Souvereinen werden. MAURITS en de volgende Stadhouders ontvingen geen meerder gezag, dan bij hunne lastbrieven vermeld werd. Derhalve (want de *titel* doet niets ter zake) waren de Vorsten, en naderhand WILLEM *de Eerste*, 's Lands Opperhoofden met bepaald gezag, waar alles toe behoorde, wat er niet van uitgesloten was. MAURITS en de volgende Stadhouders, zoo men hen Opperhoofden wil noemen, hetgeen echter zeer oneigen is, waren dit, even als de Koning van Engeland in zeker opzigt, d. i. alleen binnen de grenzen der hun aangewezene magt, waar alles van was uitgesloten, wat er niet uitdrukkelijk binnen gebragt was. Doch daarin ligt het onderscheid tusschen ons voormalig Gemeenebest der Vereenigde Provinciën en *elke* Grondwettige Alleenheersching, al is het van gemengden Regeringsvorm, dat onze Stadhouders eigenlijk alleen Dienaars waren van den Staat; dat daarentegen elke Constitutionele Keizer of Koning, zal de titel iets beteekenen, *aandeel* heeft aan de *Hoogste*, dat is, de *Wetgevende Magt*; dat hij dit aandeel aan de Oppermagt levenslang bezit; dat zijn persoon onschendbaar is, en hij, in erfelijke Monarchijën, zijne regten ongekrenkt overlaat aan zijne nakomelingen; welke regten echter ook onze Stadhouders reeds gedeeltelijk verkregen hebben gehad. Doch dit geleidt Recen-

fent tot het onderzoek van het gefchilpunt over de verdeeling der Staatsmagt.

De bekwame Schrijver voert de gronden vóór en tegen de verdeeling der Staatsmagt, in Wetgevende, Uitvoerende en Regterlijke Magt, aan; doch handhaaft het gevoelen der voorstanders van de zoogenaamde Staatkundige Drieheid (*Trias Politica*) bl. 51 tot 68, en komt alzoo tot de flotfom, dat de Regterlijke Magt even zelfftandig en onafhankelijk is, als de Wetgevende en Uitvoerende Magt; zoodat er in elken Constitutionelen Staat drie *gelijke* Magten werkzaam zijn tot één doel. Recenfent ontkent wel ten sterkste het bestaan van drie *gelijke* Magten. *Een aantal ondergeschikte Magten, van elkander onderscheiden, zijn er mogelijk; maar er is slechts ééne Oppermagt, de* WETGEVENDE *namelijk, denkbaar.* Deze wordt in Grondwettige Alleenheerschingen uitgeoefend door den Vorst en de Volksvertegenwoordigers te zamen, en daaraan zijn alle andere Magten in zoo verre onderworpen, als derzelver verschillende aard en bestemming vereischen. De Oppermagt, in den waren zin des woords, berust niet alleen bij den Vorst, maar ook bij de Vertegenwoordigers. Alle ondergeschikte Magten zijn belast met de uitvoering der Wetten; doch verdeelen zich in twee hoofdsoorten, de Handelende Magten, of de Uitvoerende Magt in den gewonen zin des woords, en de Regtsprekende Magten, of de Regterlijke Magt. De Vorst treedt op als Hoofd der Uitvoerende Magt in den gewonen zin des woords, zoo dikwijls hij handelt, hetzij tot in werking brenging van bijzondere wetten, hetzij uit kracht eener voortdurende volmagt, op hem verstrekt door de Grondwet, die altijd het werk is geweest van den Vorst en de Natie te zamen. Want, schoon LODEWIJK XVIII den Franschen een Charter heeft aangeboden, waren dezen nimmer verpligt, hetzij *hem* als Koning, hetzij zijn *Charter* als Grondwet aan te nemen. Recenfent houdt het dus daarvoor, dat iedere Vorst, ook in zoodanige onderhandelingen en daden, welke hij fluit of verrigt krachtens de Grondwet, werkzaam is als Hoofd der Uitvoerende Magt, en dus als Dienaar der Oppermagt, welke door het Volk aan Hem en de Vertegenwoordigers te zamen is opgedragen. De Vorst is ook belast met dat gedeelte der Uitvoerende Magt, hetwelk zich bepaalt tot de toepassing der wetten in alle bijzondere gevallen; welk deel der Uitvoerende Magt, als geheel vreemd aan de *dadelijke* volvoe-

ring, en dus alleen regtsprekende, *Regterlijke Magt* genoemd wordt. Maar gelijk de stem des gemoeds in den mensch zich vrijelijk verheft boven de stem der zinnelijke neiging, en het geweten ons oordeelt, onafhankelijk van ons belang of de verkiezing van het oogenblik, zoo verheft zich de stem des Regts in den Staat boven den *persoonlijken* wil des Vorsten; en het behoort tot den goeden Regeringsvorm, dat de Regters, in naam van den Vorst, *onafhankelijk* vonnissen. Zij vonnissen in naam van den Vorst ook *dan*, wanneer zij aan deszelfs Besluiten geen gevolg geven, omdat zij strijdig zijn met de Wet. Maar de Vorst behoude steeds het regt om genade te schenken. De Regterlijke Magt is dus *zelfstandig*, omdat zij in den haren evenzeer op zichzelve staat, als de Uitvoerende of Handelende Magt in den strikten zin des woords; zij is van deze laatste Magt geheel *onafhankelijk*; maar zij is, even als deze, de *Dienares der Wetgevende* of *Oppermagt:* want de Regter oordeelt niet *over*, maar alleen *volgens* de wetten, even gelijk het Uitvoerend Bewind geene wetten *maakt*, maar alleen tot *gehoorzaamheid* aan de wetten *noodzaakt*. Recensent verschilt dus daarin met de meeste voorstanders der Magtsverdeeling, dat deze drie *gelijke* Magten onderstellen, terwijl al het gezag, dat aan den Vorst *niet* is opgedragen, nog aan het Volk zou behooren; een Volk, hetwelk echter, bij de oprigting der Maatschappij, zijne Oppermagt overgedragen heeft: doch daarin verschilt Recensent met de meeste voorstanders der Eenheid van Magt, dat dezen al, wat het Volk zich niet uitdrukkelijk heeft voorbehouden, als het regt van den Vorst alleen aanmerken (hetwelk echter in sommige Regeringsvormen waarheid is), of dat zij den Vorst de bevoegdheid toekennen, om het evenwigt tusschen de drie Staatsmagten te bewaren; al hetwelk uitloopt op de langzame invoering der Volstrekte Alleenheersching. Die *alles regelende Magt*, welke zoo onmisbaar is tot behoud der Eenheid in den Staat, berust, naar *ons* inzien, uit den aard der zaak, bij den Vorst en de Volksvertegenwoordigers te zamen, bij geen van beide partijen afzonderlijk. Maar hoe! indien beide hooge partijen eens zoodanig verschillen, dat de gang van zaken daardoor verlamd wordt? — Alsdan is het de taak van den Vorst, om, uit kracht van zijnen eed, aan welke Grondwet ook, de slooping van het staatsgebouw voor te komen, door een' voorloopigen maatregel voor te stellen; maar het is ook even-

eens de taak der Vertegenwoordigers, dien maatregel aan te nemen. Gaat elke partij, om welke reden ook, haren afzonderlijken weg, dan voege zich ieder burger bij de partij, welke hem toeschijnt het meeste gelijk te hebben; en geen twijfel, of de *welwillende* Vorst zal, in zoodanig buitengewoon geval, niet alleen alle van hem afhankelijke Ambtenaren met geheel de krijgsmagt, maar ook het verlicht gedeelte der Natie met allen, die belang hebben bij het behoud der binnenlandsche rust, zijne zaak zien omhelzen; geenszins wegens eene onderstelde *regelende Magt*, waarop ook de grootste dwingeland, zoo hij listig is, zich zou weten te beroepen, maar alleen uit verkleefdheid aan den persoon van een' *beminden* Monarch en Hoogstdeszelfs Stamhuis. Is het daarentegen een *dwingeland*, die door een *coup d'état* zijnen boozen zin wil doordrijven, dan zal de Natie hem afvallen, en zich voegen bij de Vertegenwoordigers.

Men heeft dus regt, eenen dwingeland tegenstand te bieden? Er kunnen gevallen zijn, die een' feitelijken wederstand geoorloofd, ja pligtmatig maken? — Ongetwijfeld! Na aangetoond te hebben, dat men in elken Burgerstaat vóór alles deszelfs bijzonder Staatsregt behoort te raadplegen, betoogt de Schrijver de onverpligtheid tot gehoorzaamheid aan de onwettige daden des Bestuurs; het regt tot feitelijken wederstand, als onmisbaar tot voorkoming eener lijdelijke gehoorzaamheid, welke het Despotismus in de hand werkt; de noodwendige beperking van het regt tot feitelijken wederstand, tot voorkoming van regeringloosheid; de verantwoordelijkheid der Ambtenaren, en de Onafhankelijkheid der Regtsmagt (bl. 32—48 en 68—85). Vervolgens wordt het heilzame der Zelfstandigheid van de Regtsmagt bewezen, en dien ten gevolge het bestaan eener Administrative Jurisdictie ondoelmatig en gevaarlijk gekeurd; terwijl dat eerste Hoofdstuk met eenige historische beschouwingen wordt besloten.

Recensent voelt zich genoopt, hier zijne eigene denkbeelden mede te deelen over het regt tot feitelijken wederstand, de verantwoordelijkheid der Ambtenaren, en de Administrative Jurisdictie.

a. Alle feitelijke wederstand heeft tot oogmerk de bescherming der vrijheid.

De mensch en burger heeft driederlei vrijheid te handhaven:
De *zedelijke*,
de *burgerlijke*, en
de *staatkundige*.

Tot de *zedelijke* vrijheid van den burger, als *mensch*, (waarmede hier geenszins bedoeld wordt, hetgeen men in de Wijsbegeerte zedelijke vrijheid noemt) behooren zijne onvervreemdbare regten als redelijk wezen, en dus vrijheid van denken over onderwerpen van Godsdienst, Staatkunde, Wetenschap, Kunst enz., inzonderheid zijne vrijheid in staatkundige en godsdienstige geloofsbegrippen, mitsgaders de vrijheid tot mededeeling dier denkbeelden, zonder poging tot ondermijning van het staatsgebouw, of der beginselen van openbare zedelijkheid. Ten tweede, zijne regten om zich te vrijwaren voor hetgeen hem misdadig schijnt; b. v.: Geen Koning kan eene vrouw dwingen, zijne minnares te worden. De mensch mag en moet zich bedienen van alle middelen, die God en de Natuur hem geschonken hebben, tot handhaving van deze zijne zedelijke vrijheid.

Tot de *burgerlijke* vrijheid behoort de vrije beschikking over persoon en goederen in de zamenleving. Deze wordt niet alleen beperkt door de wet; maar Recensent gelooft ook, dat de mensch als *burger*, bij willekeurige inhechtenisneming door Ambtenaren, in den vereischten vorm door hunne Oppersten daartoe gelast, gehouden is zich voorloopig te onderwerpen, doch geregtigd zijne klagten over den hoogeren Ambtenaar, welke het onwettig bevel gegeven heeft, in te dienen waar het behoort, opdat de volgens de Grondwet bevoegde Magt er over beslisse, en de burger geen regter zij in zijne eigene zaak. Tot zelfverdediging, en verdediging van anderen tegen moordenaars en dieven, is ieder natuurlijk geregtigd.

Tot de *staatkundige* vrijheid behoort het Stemregt enz., gelijk dat door deze of gene Grondwet in elken bijzonderen Staat is geregeld, en alles, wat den burger zijne zekerheid geeft, dat hij volgens de Wet, en niet naar willekeurige Besluiten, geregeerd wordt. De wederstand door daden van geweld, of geweld met geweld te keeren, schijnt Recensent toe den burgeren geoorloofd te worden, b. v. als een PHILIPS II eene gansche Natie als met den ban slaat, en de vonnissen *in blanco* overzendt, opdat zijne handlangers de namen zouden kunnen invullen naar welgevallen; of als een FERDINAND VII openlijk zijnen eed aan de Grondwet verbreekt. (Dom MIGUEL valt buiten alle overweging.) Wanneer in mindere gevallen de burgers zich in hunne regten gekrenkt voelen, moeten zij de zaak overlaten, zoo zij

vervolgd worden, aan den Regter, en overigens aan de Volksvertegenwoordigers. In landen, waar het regt van petitie bestaat, mag men ook verzoekschriften inzenden. Deze verzoekschriften kunnen deels onbillijke klagten inhouden, deels in onvoegzame uitdrukkingen vervat zijn; doch daarover oordeele de Wetgevende Magt, de Vorst en de Vertegenwoordigers te zamen. Dat oordeel blijkt uit de aanneming of verwerping van nieuwe voorstellen van wet, enz.

b. Wat de verantwoordelijkheid der Ambtenaren aangaat, is Recensent van gevoelen, dat van de ondergeschikte Ambtenaren geene grondige kennis des Regts behoort te worden gevorderd, en deze gerekend moeten worden van verantwoording ontslagen te zijn, als zij gehandeld hebben op last hunner Opperften, tenzij deze zoodanige schending van de regten des burgers hadden bevolen, die blijkbaar strijdig is met regt of zedelijkheid, b. v. doodslag van een' ongewapenden of plundering. Voorts moet het Rijk *civiel* aansprakelijk zijn voor alle den burgeren toegebragte schade, of de Ambtenaar, die op eigen gezag heeft gehandeld, *persoonlijk civiel* aansprakelijk voor die schade. Eindelijk zijn ook de ondergeschikte Ambtenaren voor hunne geweldenarijen op eigen gezag, en de Ministers, zoo voor zulke onregtvaardigheden, als voor de zoodanige, die zij mogten plegen op last van den Monarch, (b. v. wanneer een Minister van Oorlog aan een deel der krijgsmagt, op Vorstelijk bevel, gelastte, de Vertegenwoordigers uiteen te jagen, te vatten, of om te brengen) naar gelang van omstandigheden, *crimineel* of *correctioneel* aansprakelijk. Wat de verantwoordelijkheid der Ministers voor alle *niet regterlijk strafbare* daden van het Hoog Bestuur betreft, zoodat de Vorst de bron zou zijn van alle goed, en het Ministerie de bron van alle kwaad, gelijk in Grootbrittanje en Frankrijk; zulk eene verantwoordelijkheid houdt Recensent voor ongerijmd en ondoelmatig, ook *in Jure constituendo.* Het moet den burgeren vrijstaan te zeggen: *De Koning heeft eene verkeerde wet voorgedragen; Zijne Majesteit had dit moeten doen, en dat moeten laten;* gelijk de Koning gelijke vrijheid heeft, om te zeggen, *dat zijne onderdanen spreken over zaken, waar zij geen verstand van hebben, en dat hij hun gedrag schandelijk vindt.* Doch de Koning zelf, en de Natie als ligchaam beschouwd, kunnen nooit *crimineel* of *correctioneel* worden vervolgd.

r. Wat eindelijk de *Administrative Jurisdictie* betreft, deze houdt Recensent voor een *onding*, en het opwerpen van *Conflicten* voor eene miskenning van alle regt en billijkheid, vooral zoo de Administratie-zelve, of wel het Uitvoerend Bewind, over de deugdelijkheid dier *Conflicten* beslissen. Recensent vereenigt zich volkomen met het gevoelen van den Heer VAN SONSBEECK, gelijk bijna overal, waar het op dadelijke toepassing aankomt.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Vaderlandsche Harptoonen, voor mijne Lot- en Leedverwanten, door G. A. C. W. *Marquis* DE THOUARS. *Te Amsterdam, bij* A. Vink. 1830. *In gr. 8vo.* 32 *Bl. f* :-80.

Uitboezeming in December 1830, *door Mr.* A. BOXMAN. *Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1830. *In gr. 8vo.* 12 *Bl. f* :-30.

Vaderlandsche Uitboezeming en Krijgslied, door T. RAVEN, H. Z., *Kostschoolhouder te Appingedam. In gr. 8vo.* 8 *Bl. f* :-20.

De strijd der oproerige Brabanders tegen Nederland, Lierzang door JACOB RAVEN, H. Z. *Te Groningen, bij* M. Smit. 1830. *In gr. 8vo.* 15 *Bl. f* :-25.

De Belgische Nijverheid; boertig Dichtstuk, door H. KUYPER, G. Z. *Te Rotterdam, bij* M. Wijt. 1830. *In gr. 8vo.* 8 *Bl. f* :-20.

Aan de Vaderlanders, door J. M. Te Kampen, bij de Erven A. Valckenier, 24 *Nov.* 1830. *In fol.* 1 *Bl. f* :-10.

Al weder een aantal stukjes van den dag. Wij zijn gewoon zoodanige stukjes niet streng te beoordeelen; maar, hoe gaarne wij onszelven hierin gelijk blijven, het zou den Recensentenpligt en der eere van ons beoordeelend Tijdschrift te kort zijn gedaan, zoo wij van No. 1 hier geene *ongunstige* melding maakten. Met uitzondering alleen van het werk van SWANENBURG, heeft Recensent nog nooit hoog-

dravender onzin gelezen, dan het hier aangekondigde gedicht van den Marquis DE THOUARS.

Hij begint met een halfberijmd *Elegiacum* aan den Koning, dat vol valsch vernuft is, en waarvan (ook bij de ruimst toegestane *profodische* vrijheid) ontwijfelbaar uit de maat zijn vs. 1, 4, 7, 8, 11, 13, 16, 17, 20, 21, 22 en 25 — 28 regels maken die Opdragt uit. Aldus luidt vs. 20, een *Pentameter:*

'tBeekje ver- | raadt toch de | rein- ll *heid der bron, waar 't nat uit ontspringt.*

Dat *Archilochium* moge *fcandêren* wie kan! Het moest wezen —◡◡ | —◡◡ | —; het is echter ◡◡— | ◡— | ◡◡—. Daarop volgt:

O | Koning | Willem! heeft | ééns de | zon van uw | kommervol | leven
Ge- | schenen met | stralenden | gloed ll voor een' on- | dankbaren | grond,
Dat dan de | Hemel uw | hoofd in 't | westen met | purper omzoome,
Pralend met | goudgeel to | paas ll *in dien vol- | zaligen | stond!*

Welk een *abracadabra!* een *hoofd*, in het westen met purper omzoomd, en pralende met goudgeel topaas! dat zou zijn met *purperen* en *goudgele* lokken!

Deze brommende en telkens uit de maat vallende Opdragt wordt door de eigenlijke *Harptoonen* (lees *wanklanken*) gevolgd. Zij beginnen met een' Lierzang, waarin de Tijd wordt voorgesteld 1°. met een' *sikkelwagen*, waarop de *moord* zit; 2°. met een' *verwoesting wenkenden Koningsstaf*; 3°. met eene *knods, uit aller bergen' ingewand met mokerslagen zaamgesmeed*; 4°. met *verstaalde tanden* en *metalen pennen*; 5°. met eene *zeis* (nu, dat is *more solito!*); 6°. met een *norsch gelaat*, waarop *vernielings vuurgloed met ondoofbre vonken flikkert*; 7°. met eene *roede* (gelijk een schoolmeester uit den ouden tijd); 8°. met *ijzeren schenen* (dit kan wel eens goed te pas komen!); 9°. met een' *bondel roeijen* (dat zijn *roeden*; dus als een scherpregter, die iemand geeselen moet); en eindelijk 10°. nog met een' *gieter* (als een tuinman), waaruit hij *bloed* komt spuiten op de kruin van ons Nederlanders! Geen wonder, dat Neêrlands Maagd er een' schrik

van krijgt; men behoeft geen meisje te zijn, om bang te worden van zulk een monster. De *gesmolten parelvormen* (dat waren dus *bevrozene* tranen, die in hare oogen ontdooiden) vloeijen haar, *als afgedruppeld bergkristal*, langs het bleek, onthutst gelaat. Maar (o, wonder!) die tranen *stollen* weder op het *blanke perzikdons*, en dat *parelsnoer* (zij schijnt zich dus aanstonds, in weerwil der droefenis, met die *op nieuw bevrozene* tranen te hebben opgeschikt) werpt zij uit wanhoop op aarde neêr. Daar ligt nu haar *collier* op den grond! Zij staat te treuren *als eene bruid om haar minnaar*, en haar hoofd hangt neêr *als een roosje*, enz. enz. De Schrijver zegt, bl. 12, dat de Natuur hem *onverbasterd* leert zingen; wij ontkennen dit ten sterkste. Nu komt er eene portie *Alexandrijnen*; straks weder eene dergelijke van *Trochaïsche* verzen, en dat wisselt zoo telkens af; maar de *manier* blijft altijd die van SWANENBURG. Bl. 19 schijnt de Schrijver zelf te gevoelen, dat zijne hooge vlugt gevaarlijk is, en wenscht derhalve, dat, indien hij een' *tuimelenden val ten afgrond* deed, en alzoo, in de *blikfemvaart*, die hij op *vleugelen des gevoels* (lees *der verbeelding*) ondernomen had, terwijl hij intusschen (alsof hij eene slak ware) *weg zou smelten* in gebeden voor het vaderland, *naar beneden verpletterd wierd*; dat alsdan de vaderlandsche meisjes, *even alsof hij voor het vaderland in den krijg ware gesneuveld*, op zijne (denkbeeldige) grafterp één bloempje, of wel wat groene heide willen planten, en er dan *paarlendauw*, dat zijn tranen, op plengen, ten einde zoo doende er nog één roosje ontspruite. Nu! wij zullen zien, wat de Dames doen zullen!

Na dit verzoek aan onze schoonen, begint zijne *Muze* met hem den *kruistogt*. Weldra zijn de luchtreizigers in den Hemel. De Geest der Menschheid ontsluit het diamanten slot van het boek des Noodlots, *legt een* VOUWTJE *bij den Tijd*, (welk vouwtje door den geest van WILLEM I naderhand weêr plat gestreken wordt) en ontrolt het *perkament der Eeuwigheid*, waaraan de *volmagtsbrief*, *door God*, die denzelven met majesteit *geschreven* had, *eens aan den Tijd gegeven*, en terstond door de Engelen (zeker in plaats van *geregistreerd*) *op muzijk gebragt*, in orde was *vastgehecht*. (Dit laatste is naar de Wet van 25 Ventôse, XIde Jaar: *Les procurations seront annexées à la minute*.) De inhoud van die op muzijk gebragte en behoorlijk geannexeerde onderhandsche Procuratie wordt opgezongen, en daarin spreekt

God onder anderen van het *tortelbloed* zijns Zoons. Maar bl. 22, *avant la clôture de l'acte*, wordt de Dichter in één wakker, en ligt op een *eenzaam* leger. De Zanggodin, in wier gezelschap hij dien nacht naar den Hemel was gevlogen, is dus slechts een *denkbeeldig* wezen; anders zou hij haar wel aan zijne zijde hebben gevonden. De Dichter erkent *gedroomd* te hebben (*imo! aegri somnia somniavit*). Hoewel wakker geworden, rijmt hij echter nog even koortsdroomachtig voort tot op bl. 32, en dus tot het einde:

Dat op elks *bestorven* kaken eenmaal *hemelvreugde* blink',
En de zon des zatten levens in *goudgeel borduursel* zink'!

Van de Nederlandsche el-lange woorden, door den Heer DE THOUARS gesmeed, zijn elders reeds verwonderlijke staalen gegeven.

Recensent kan sluitredenen maken: De taal des gewonen levens is geene poëzij; de Marquis DE THOUARS spreekt *niet* de taal des gewonen levens; dus spreekt hij poëzij.

Ten slotte betuigt Recensent, den Marquis DE THOUARS *niet* te hebben willen afschrikken. Hetzelfde brein, dat zoo veel wanstaltige beelden schept, zou welligt in staat zijn iets beters te vinden. Althans wij hebben wel *min* gebrekkige verzen van hem gelezen. Hier en daar spreekt hij waarlijk uit het hart. De ongelukkige zucht, om eens *bij uitstek verheven* te zijn, is de oorzaak van zijnen val, echter slechts op aarde, en niet in den afgrond, gelijk hij zelf, op bl. 19, vreesde. Hij zuivere dus zijnen smaak, en herstelle zijne eer bij het letterlievend publiek, door hetzelve weldra met een eenvoudig en natuurlijk, maar toch altijd dichtkunstademend vers, in een tijdschrift of jaarboekje, te verrassen.

Wat de overige hier aangekondigde stukjes betreft, deze verdienen, elk in zijne soort, met meerder of minder achting te worden genoemd. Ja! zij mogen hier en daar niet vrij van vlekjes zijn; maar wij willen alles hier zoo naauw niet nemen, als het geheel slechts redelijk wel is, ten einde de goede, ja edele bedoeling der vervaardigers niet te hinderen. Wat het vers van den Heer BOXMAN aangaat, dat inzonderheid is krachtig en stout; nergens gezwollen, nergens plat; gezond verstand en echte poëzij vereenigd; kortom, gelijk men van *hem* gewoon is.

De Roebel van Czaar Peter. Een Tafereel van menschelijke lotgevallen, standverwisselingen en dwalingen. Door C. BOK. *Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1830. *In gr. 8vo. VIII en 292 bl.* *f* 3-:

De schoone *Wilhelmina* begaat meermalen dwaasheden, *Lubbert Blokman* wordt stapelgek, uit trotschheid op het bezit van eenen roebel, door *Czaar* PETER aan zijnen grootvader geschonken. De Heer W. troost zich over de boosaardigheid van zijne wettige huisvrouw door het verleiden van een onnoozel meisje, voor hetwelk hij zijn huwelijk verzwijgt. Zulke karakters discht de Heer BOK op, zoo als hij zelf zegt, „ om het spoor niet te drukken van hen, welke „ zich idealen van boven alle menschelijke zwakheden verhevene, ja volmaakte wezens vormen, en dezelve als navolgbaar voorstellen." *Incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim,* dachten wij bij het lezen van deze verontschuldiging, en hopen, dat de Schrijver in het vervolg zich voor uitersten zal wachten, bij het volbrengen van zijn voornemen, „ om betere karakters te schetsen, ten einde aan te toonen, „ hoe ver wij, redelijke schepselen, het zouden kunnen bren„ gen, wanneer wij bestendig onzen aanleg en het doel on„ zer bestemming in het oog hielden."

Intusschen dit verhaal was vervaardigd, en het zou onbarmhartig zijn, het den Heere BOK ten kwade te duiden, en hem te beschuldigen wegens het debiteren van slechte munt, omdat hij zijnen *roebel* uitgeeft, zoo als die is. Wie zou ook, wanneer de drukker zulk een vreemd potstuk, ver boven de innerlijke waarde, inwisselen wil, zich het goede Nederlandsche geld niet christelijk laten welgevallen? Zoo wint men in gangbare munt, en bewijst aan drukker en lezer, voor zoo veel deze zich vermaakt, nog eene wezenlijke dienst. *Harlequin* en TALMA werden beiden door het publiek betaald, en de eerste misschien door den grooten hoop met nog meer vermaak, dan de laatste. *Beati possidentes,* „ zalig zijn de bezitters," was FREDERIK DE GROOTE gewoon te zeggen; en, waar zulke magtige Heeren de affaire in het groot drijven, waarom zouden wij, geringe schrijvertjes, ons daar met den kleinhandel niet mogen generen? Zoo vare de Heer BOK dan maar voort! Zoo lang hij zijne *roebels* kan laten debiteren tegen den koers van — laat zien — *f* 3-:, gaat zijne nering goed. Zulk schrijven geeft *brood* en *zuivel* aan den autheur, indien dan ook al geene bijzonder leerzame lektuur aan het publiek.

Het Leven, de voornaamste Daden en Lotgevallen van den Kommandeur JAN VAN GALEN, *Heer van Papendorp, voor de Jeugd bewerkt, door* J. A. OOSTKAMP. *Met Platen. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1830. *In kl. 8vo.* 148 *Bl.* *f* 1-25.

Na reeds vroeger de levensbeschrijvingen van twee andere Nederlandsche Zeehelden, TROMP en WASSENAAR, voor de jeugd bewerkt te hebben, levert de Schrijver, in het thans aangekondigde werkje, de voortzetting van dezen zijnen arbeid, en verhaalt het leven en de voornaamste daden en lotgevallen van den op den titel genoemden Zeeheld. Het denkbeeld, om de jeugd reeds vroeg te wijzen op die mannen, wier moed en getrouwe vaderlandsliefde zoo veel bijdroegen, om de vrijheid en welvaart van het dierbaar vaderland te vestigen en te handhaven, juichen wij van ganscher harte toe. De gebeurtenissen van deze dagen, de toestand, waarin zich dat vaderland bevindt, maakt des Schrijvers onderneming in dubbele mate de belangstelling waardig, als een geschikt middel, om door zulke voorbeelden den jeugdigen lezer met edelen naijver te bezielen. Wat den in het werkje heerschenden geest en de daarin aangeprezene en ten voorbeeld voorgestelde beginselen betreft, achten wij ons verpligt, aan den Schrijver verdienden lof toe te kennen. Maar wij gelooven, dat eene andere inrigting van den vorm het boek geschikter zou hebben gemaakt, om den jeugdigen lezer nuttig en aangenaam bezig te houden. Hetgeen hier het Leven enz. van VAN GALEN genoemd wordt, bestaat in eene doorloopende reeks van zeegevechten, die meest alle in de hoofdbijzonderheden aan elkander gelijk zijn, daardoor de aandacht vermoeijen, en na wier lezing het voor het geheugen onmogelijk is, om zich de geschiedenis van den Held geregeld voor te stellen. Het achterwege laten van vele minder belangrijke voorvallen, het levendiger en uitvoeriger voorstellen van het meer gewigtige, het verdeelen van het verhaal in oordeelkundig gekozene tijdvakken, en de invlechting in het verhaal zelf, bij wijze van zamenspraken, van de ophelderende aanmerkingen, die nu als toevoegsel gegeven worden, zou, naar ons oordeel, veel hebben bijgedragen, om de bruikbaarheid van dit werkje, voor de jeugd, nog te vermeerderen. Zoo ook komt ons eene soort van verdediging van den slavenhandel, en de voorstelling van het schadelijke voor de Negers zelven der maatregelen tot afschaffing van dien handel, zoo als hier op bladz. 126 voorkomt, in een werkje voor de jeugd, minder doelmatig voor; terwijl het, als eene algemeene waarheid, (want eene enkele uitzondering doet hier niets ter zake) ook niet bewezen is, dat de wilde volken uit de binnenlanden van Afrika hunne gevangenen nu doodslaan en opeten, daar zij die niet meer, zoo als eertijds, aan de Europeanen kunnen verkoopen. Het werkje heeft dus wel degelijk zijne goede zijde, maar tevens gebreken, welke wij wenschen, dat de kundige Schrijver, bij de beloofde voortzetting van zijnen arbeid, zal vermijden.

No. III. *Boekbesch.* bl. 131, reg. 20. staat *Wyo*, lees *Wyv*; en reg. 21. *Su*, lees *In*.

BOEKBESCHOUWING.

Vertaling van den eersten Brief van den Apostel Johannes, met Aanmerkingen, door ASSUERUS DOIJER, *A. L. M., Phil. Doctor, en Leeraar bij de Doopsgezinde Gemeente te Zwolle. Te Zwolle,* bij H. As. Zoon Doijer. 1829. *In gr.* 8vo. 95 *Bl.* *f* :-90.

„ Eéne der redenen," bl. 5, „ waarom ik deze mijne „ tweede Proef heb uitgegeven, is de stille hoop, of „ dezelve ook bevorderlijk moge zijn tot het verkrijgen „ van zulk eene vertaling;" eene geheel zuivere en getrouwe vertaling namelijk. Over het plan des Eerw. Schrijvers hebben wij ons reeds vroeger verklaard. Hetgeen wij toen zeiden, behoeft hier niet herhaald te worden. 's Mans woorden halen wij ook maar aan, om reden te geven, waarom wij onze beoordeeling alleen bepalen tot de vertaling en de aanmerkingen, met voorbijgang van alles, wat in de voorrede is aangevoerd, over den *Briefschrijver*, *diens* verdere *schriften*, den *tijd van het schrijven des Evangeliums* en *dezes Briefs*, en het *oogmerk*, waarmede, en de *lezers*, voor wie die beide schriften vervaardigd zijn, bl. 7—38.

Wie zich dit werkje van den Eerw. DOIJER aanschaft, zal wel het een en ander aantreffen, dat belang inboezemt. Van dien aard is b. v. het aangeteekende over *de zonde tot den dood*, bl 84—86. Doch hierop dienen wij minder te letten, dan wel op het eigenlijke oogmerk dezer vertaling. Hier zal dus nagegaan worden, in hoe verre dit stukje eene aanmerkelijke bijdrage oplevert tot die Bijbelvertaling, naar welke DOIJER te regt uitziet. Dat wij hiermede eene goede bijdrage ontvangen, durven wij staande houden, bij al hetgeen op deze vertaling, door ons of anderen, meer of min gegrond, mogt aangemerkt worden.

Het draagt geheel onze goedkeuring weg, dat rondborstig het volstrekt onechte weggelaten wordt. 1 Jo. V: 7 behoort in geene Bijbelvertaling meer voor te komen, in spijt van allen, die zich hieraan ergeren. Wij schrijven hier de echte woorden des Bijbels uit 's mans vertaling af, opdat men niet, door de verdeeling des Bijbels in verzen op het dwaalspoor geholpen, tot valsche bewijzen over echtheid en onechtheid de toevlugt neme: „ 7. *Want drie zijn er, die getuigen;* — 8. „ *de Geest, en het Water, en het Bloed, en die drie* „ *zijn tot één.*" Andere proeven van oordeelkunde vindt men bij H. I: 5. V: 13. Bij deze laatste plaats had, dunkt ons, ook de andere verschillende lezing bij GRIESBACH ten minste melding, zoo niet de voorkeur verdiend. Dit zij genoeg over de *kritiek.*

De *vertaling* komt ons taalkundiger voor, dan die van PETRUS' eersten Brief. Evenwel mogen wij nog het volgende in bedenking geven. De vertaling: „ Hij is getrouw en *regtvaardig*," H. I: 9, is rigtig. Doch als in de aanmerkingen het woord *regtvaardig* wordt opgehelderd door *goedertieren* of *barmhartig*, dan blijkt de Eerw. DOIJER met zijne vertaling niet tevreden te zijn. En toch is die vertaling beter, dan de opheldering. Of is dit geene *regtvaardigheid*, dat God schenkt, wat Hij heeft beloofd? Komt *regtvaardigheid* met *trouw* bij vervulling van beloften niet zeer gepast bijeen?

H. II: 8. „ Wederom schrijf ik u een nieuw gebod," [naar DOIJER, *eene nieuwe waarheid.* Taalkundig onjuist.] „ 't welk waarachtig is en ook in u, dit: *De* „ *Duisternis is voorbijgegaan, en het waarachtige* „ *Licht schijnt nu.*" 's Mans bijzonder gevoelen over het onderscheid tusschen ὅτι en ὅτι (waarover straks nader) heeft hier te veel invloed uitgeoefend. Hetgeen DOIJER vervolgens, bl. 60, aanmerkt: „ Johannes „ zegt ἐντολὴν, ὃ en niet ἥν, omdat hij hier minder ziet „ op het woord gebod, dan op de zaak, die het gebod „ behelst," zal wel weinig bijval vinden bij zulken, die van dergelijke woordvoeging nog wel een ander be-

wijs begeeren, om het *pron.* ὃ anders op te vatten, dan zoo als het bij Joännes meestal voorkomt in de beteekenis van *hetgeen*, (*id*, *quod.*) Onze Statenoverzetting is eenvoudiger.

H. III: 3. ἁγνίζει wordt wel meer vertaald: *reinige;* doch dan behoorde er te ſtaan ἁγνίζῃ of ἁγνιζέτω, *conjunctive* of *imperative*. Ook hier is de gewone overzetting getrouwer. Hij *reinigt* zichzelven. Dit ligt in zijn karakter. Hij doet het van zelve, zonder aandrang van buiten. De *indicativus*, H. II: 27, *blijft*, moet niet met een *imperativus* verwisſeld worden. Hetgeen DOIJER bl. 66 zegt, kan *blijve*, voor *blijft*, in het minſte niet aanbevelen. Het μένει, dat DOIJER wil hebben gehouden voor den *imperativus* van het oude μενέω, is wel zeker 3 *pers. ſing. praes. ind. act.* Vreemd is het, een oud woord te baat te nemen, daar het eigen woord μενέτω zoo nabij is, vs. 24, en de 2 *pers. imp.* (want dit zou μένει dan toch blijven) weinig geſchikt is, om den 3den perſoon uit te drukken, die van dat oude werkwoord altijd zou moeten zijn μενείτω. Zoo hebben wij nog eene *grammatikale* fout ontdekt H. III: 23. „ *dat wij* zullen *gelooyen*," ἵνα πιστεύσωμεν. De Grieken gebruiken den eigenlijken toekomenden tijd (*futurum*) nooit *conjunctive*. Hier is *Aor.* 1 *conj.* Er is dus geene reden, om de gewone vertaling te verlaten. Dit zijn misſchien kleinigheden? Doch bij getrouwe vertaling is niets kleinigheid.

Om iets naders te kunnen zeggen over de hier geleverde vertaling, kiezen wij die plaatſen, waar de Apostel het woordje ὅτι gebezigd heeft, omdat DOIJER daaromtrent een gevoelen mededeelt, dat hij aan het oordeel van Taalkenners onderwerpt. Bl. 61 lezen wij: „ ὅτι „ en ὅτὶ zijn, naar mijne gedachten, twee onderſchei„ dene woorden." — Het eerſte ὅτι zal zijn het bekende voegwoord: *dat*, *omdat*, of *want*. Het andere beteekent *dit*, *namelijk*, of *te weten*. In dien zin zal het voorkomen *Ev.* I: 20. 32. 34. III: 11. IV: 17. 35.

39. 42. 44. 51. V: 15. 24. 25. Zoo ook in onzen Brief IV: 14. 15. V: 1. 5.

Over de verscheidenheid van uitspraak ὅτι of ὅτι zullen wij niets zeggen. Die opmerking is ook van weinig gewigt, daar alle teekens in het N. V. van latere dagteekening zijn, en het gevoelen der Uitleggers dit onderscheid zou moeten aanwijzen, bijaldien men er toe kwam, om in den Griekschen tekst die onderscheiding in te voeren. Ons kwam het gepast voor, de plaatsen bij Joännes zelven na te gaan, waar ὅτι in de onderscheidene beteekenissen voorkomt.

1°. *Plaatsen, waar ὅτι regtstreeks medegedeelde woorden voorafgaat;* zoo als bij Grieksche Schrijvers τὸ en τόδε. Op deze plaatsen grondt DOIJER voornamelijk zijn gevoelen, bij hetwelk ὅτι beteekenen zoude *dit, namelijk, te weten.* Doch men weet, dat, zoo min als τὸ of τόδε in eenige vertaling kan worden uitgedrukt, dit even zoo min het geval kan zijn met ὅτι, hoe ook geteekend.

H. IV: 20. „ Indien iemand zegt: (ὅτι) *ik heb God lief.*" Hier wordt de zin verlamd, door het ingevoegde *dit, namelijk, te weten.* Bij deze plaats voegt DOIJER nog andere, die, hoewel de gewone vertaling evenzeer *grammatikaal* is, eigenaardiger door hem zijn overgezet; H. I: 6: „ Indien wij zeggen: *wij hebben gemeenschap met Hem;* vs. 8: *wij hebben geene zonde;* vs. 10. *wij hebben niet gezondigd.*" Deze plaatsen vorderen niet de opgegevene vertaling van ὅτι, en bewijzen nog veel minder dergelijke beteekenis van dit woordje op andere plaatsen, waar zigtbaar de woordvoeging geheel anders is. Zoo weinig kracht ligt er ook bij Joännes in dit woordje, dat hij het geheel in den wind slaat, ook waar hij regtstreeks de woorden van eenen ander opgeeft; H. II: 4. Die zegt: *ik kenne Hem.* De verschillende lezing, welke ook hier ὅτι inroept, heeft weinig gezag.

2°. *Plaatsen, waar ὅτι gebruikt wordt in dien zin, als de Latijnen hunnen acc. cum. inf. bezigen.* DOIJER

verſchilt van het gewone gevoelen hier het minſte. Het kan dus volſtaan, dat de plaatſen worden opgegeven, welke men in het Grieksch kan naſlaan. I: 5. (*namelijk* behoort er echter niet te ſtaan.) II: 3. 5. 18 tweemaal. 19. 22. 29 tweemaal. III: 2. 5. 14. 15. 24. IV: 3. 13. 14. 15. V: 1. 2. 5. 6. 11. 13. 14. 15 tweemaal. 18. 19. 20.

3°. *Plaatſen, waar ὅτι als redegevend voegwoord voorkomt in de beteekenis* DAT, OMDAT. *a) in verband met ἐν τούτῳ.* H. III: 16. Deze plaats is echter niet zoo zeker, omdat de woorden: *hieraan hebben wij de liefde gekend*, gevoegelijk het ſlot uitmaken van de redenering vs. 11—16. Dan moet het volgende dus luiden: „*omdat* Hij zijn leven voor ons geſteld heeft, zijn ook wij ſchuldig het leven voor de broeders te ſtellen.” IV: 9. 10 tweemaal. 13. *b) op zichzelve* in de beteekenis *omdat*, *want*. H. II: 11. 12. 13 driemaal. 14 tweemaal. 16. 21 driemaal. III: 1. 2. 8. 9 tweemaal. 11. 12. 22. IV: 1. 4. 7. 18. 19. V: 4. 7. 9. 10. Hier zijn door ons overgeſlagen II: 8. III: 19. 20. IV: 17, om dezelve hier te leveren in eene vertaling, naast die van den Eerw. DOIJER:

DOIJER. II: 8.	Recenſent.
Wederom ſchrijf ik u een nieuw gebod, 't welk waarachtig is in Hem, en ook in u, dit: *De Duisternis is voorbijgegaan, en het waarachtige Licht ſchijnt nu.*	Wederom ſchrijf ik u een nieuw gebod: *Hetgeen in Hem is*, (zij) *ook in u waarachtig:* OMDAT de duisternis voorbijgaat (*παράγεται praes. temp.*) en het ware licht *reeds* (ἤδη) ſchijnt.

Over deze vertaling van DOIJER hebben wij reeds hiervoor iets gezegd.

DOIJER. III: 19, 20.	Recenſent.
En hieraan kennen wij, dat wij uit de waarheid zijn, en zullen voor Hem onze harten gerust ſtellen, — dat, indien ons hart ons veroordeelt, God meer is dan ons hart en alle dingen kent.	En hieraan 1) weten wij het, dat wij uit de waarheid zijn. En wij zullen voor Hem onze harten geruststellen, OMDAT God 2), indien ons hart ons mogt veroordeelen, meerder is dan ons hart en alles weet.

1) *Hieraan* ziet niet op het volgende ὅτι, maar op het voorgaande; zoodat Joännes zegt, dat het liefhebben met daad en in waarheid het kenmerk oplevert, waaraan men weet, dat men uit de waarheid is.

2) Tweemaal komt ὅτι hier voor. Daarom giste ik vroeger, dat het laatste ὅτι moest gelezen worden ὅ, τι, *quodcunque*, *alles*, en dat κατὰ daaronder moest verstaan worden; zoodat het beteekende *in alles*. Doch herhaling van hetzelfde woord is natuurlijk in een' brief van een' ouden man, *conf. etiam* WAHL, *Clav. N. T. in v.*

DOIJER.	IV: 17.	Recensent.
Hierin is is de liefde met ons volmaakt, (opdat wij vrijmoedigheid mogen hebben in den dag des oordeels) dat, gelijk Hij is, ook wij zijn in deze wereld.		*Hierin* is de liefde bij ons volmaakt, *dat* wij vrijmoedigheid hebben in den dag des oordeels, OMDAT, gelijk Hij is, ook wij zijn in deze wereld.

Die het verband raadpleegt, zal onze vertaling gemakkelijker vinden, al pleitte de natuurlijke woordvoeging voor dezelve niet.

De Eerw. Schrijver houde onze aanmerkingen ten goede, en de Lezer merke op, van hoe groot gewigt, voor getrouwe en naauwkeurige Bijbelvertaling, somtijds datgene is, hetwelk als kleinigheid gewoonlijk wordt aangezien, zonder het evenwel te zijn.

Bijbel voor de Jeugd. Door J. H. VAN DER PALM. *XIXde Stuk. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1830. *In kl. 8vo.* 246 *Bl. f* 1-20.

In dit tweede gedeelte der Bijbelsche Tafereelen uit de Levensgeschiedenis van Jezus, waarvan wij het eerste gedeelte in den vorigen jaargang, bl. 45 env., beschouwd hebben, wordt de belangrijkste aller geschiedenissen voortgezet tot op den dood van Joannes den Dooper. Dezelfde hooge eerbied voor Jezus, dezelfde waarheidsliefde, de-

zelfde verstandige Bijbelverklaring, en, bovenal, dezelfde leerzame en innemende wijze van voordragt, welke wij met groot genoegen in het eerste gedeelte opmerkten, heeft ons in dit tweede gedeelte niet minder getroffen, en, over het geheel genomen, hebben wij hetzelve met veel nut en stichting gelezen. Hier en daar zouden wij wel eenige aanmerkingen kunnen maken; doch, voor ditmaal ons vergenoegende met de eenvoudige aankondiging en aanprijzing, nemen wij slechts de vrijheid, den waardigen Schrijver te doen opmerken, dat, zoo als ons althans is voorgekomen, hij somtijds de kortheid meer had kunnen betrachten, zonder aan de duidelijkheid te kort te doen. Op die wijze zou hij veel gemakkelijker zijne taak kunnen volbrengen, en ook van de Apostelen en hunne schriften het noodige zeggen. Kortheid en duidelijkheid zijn wel geene der gemakkelijkste deugden; maar voor eenen VAN DER PALM zullen zij niet al te zwaar zijn. Althans dezelve behooren, bij eenen Schrijver, tot de prijzens- en aanbevelingwaardigste eigenschappen.

De radicibus et vasis plantarum(;) ou considérations anatomico-physiologiques sur les plantes et principalement sur leurs racines et leurs vaisseaux. Par. L. MARCHAND, Membre de la Societé Linnéenne de Paris, de la Société des Sciences naturelles de Liège, etc. à Utrecht, chez *van Paddenburg et Comp.* 1831. 8vo. VI, 138 p.

Dit kleine stukje van eenen, reeds door andere geschriften bekenden, jongen Kruidkundige behelst eenige nieuwe en belangrijke waarnemingen. Volgens dezelve zouden de spiraalvaten der planten, over wier maaksel en nut zoo veel gestreden is, even gelijk HEDWIG en LINK reeds geleerd hadden, uit een' hollen draad bestaan, en zich winden om andere vaten, die vocht en geen lucht bevatten, terwijl de holle draad lucht bevat. De Schrijver neemt driederlei hoofdsoorten van vaten bij de plan-

ten aan: *vasa adducentia*, die uit de wortelvezels het vocht opnemen, de zoogenoemde bastvaten, of verlengde cellen van anderen; *vasa aërifera*, en ten derde *vasa reducentia*, om welke zich gewoonlijk *vasa aërifera* aanleggen, in welke het veranderde en tot voeding geschikte vocht wordt rondgevoerd. De verbinding van aan- en afvoerende vaten geschiedt vooral in de bladeren, en de poren der bladeren zijn organen, welke dampvormige vloeistoffen uit de lucht opnemen. Volgens eene aanteekening op bl. 24 zoude ook de spiraaldraad der luchtvaten bij de insekten hol en een wáar vat zijn, hetgeen de Hoogleeraren NUMAN, MOLL en SCHROEDER VAN DER KOLK hebben waargenomen. Rec., die naar deze waarnemingen zeer begeerig is, meent echter te mogen vaststellen, dat de tracheën bij de insekten lucht bevatten, en dus de analogie met de vaten der planten niet volkomen is, gelijk vroeger MOLDENHAUER beweerd had, wien echter reeds SPRENGEL wederlegd heeft

Het werkje is in *prolégomènes* en een physiologisch hoofdstuk verdeeld. De inleiding bevat de ontleedkundige beschrijvingen. Het is eenigzins onzeker, welke klasse van lezers zich de Schrijver hebbe voorgesteld. Schreef hij voor lezers, die met de wetenschap bekend zijn, dan had hij veel kunnen en moeten weglaten. Ook heeft het boekje, bij gebrek van een' vasten gang der denkbeelden, vele drukfouten en eene zeer slordige correctie. Zoo leest men b. v. bl. 17. reg. 2 v. o. *vasa reducentia* voor *vasa adducentia*, bl. 30. reg. 11. wederom *vasa reducentia* voor *vasa adducentia*, bl. 38. reg. 12. *epiphylla* voor *hypophylla*, bl. 75. reg. 6 v. o. *qu'elle* voor *quelle* enz. Op hetgeen de Schrijver bl. 4 van de vaste temperatuur der planten zegt, zou nog wel iets af te dingen zijn. Men vindt een goed verslag der proefnemingen daaromtrent in het eerste Deel der *Physiologie* van TIEDEMANN, hetwelk thans het licht ziet, en waaruit blijkt, dat de verschijnsels zich zeer wel uit het *geringe geleidingsvermogen* der levende planten voor de warmte, en

uit den gemiddelden warmtegraad van den grond op eenige diepte, waarmede de planten door hare wortels verbonden zijn, verklaren laat. – Intusſchen komt het ons voor, dat dit werkje de aandacht der natuurkenners waardig is, en dat het opmerkingen behelst, wier bevestiging op de begrippen, die wij ons van het leven en den groei der planten maken, eenen niet onbelangrijken invloed zoude uitoefenen. De ſteendrukplaat, die bij het werkje gevoegd is, heldert de beſchrevene deelen op en is vrij wel uitgevoerd.

Vlugtige Bedenkingen ten aanzien van de herziening der Grondwet, door Mr. PIETER MABÉ, JUN. *Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1831. *In gr. 8vo.* 53 *Bl. f* :-60.

Gedachten over het Akademisch onderwijs der beſpiegelende Wijsbegeerte, in het Koningrijk der Nederlanden, door J. NIEUWENHUIS, *Hoogleeraar te Leiden. Te Leiden, bij* C. C. van der Hoek. 1830. *In gr. 8vo.* 82 *Bl. f* :-70.

Zeer gunſtig oordeelen wij over de vlugtige bedenkingen ten aanzien van de herziening der Grondwet, door den Heer MABÉ geſchreven en aan Z. M. opgedragen. Vier punten neemt de geachte Schrijver in oogenſchouw: 1°. het niet dragen eener vreemde kroon door den Koning; 2°. de Ministeriéle verantwoordelijkheid; 3°. de onmiddellijke verkiezing door de natie van hare vertegenwoordigers in de Staten-Generaal, en 4°. eene meer openbare behandeling van de finantiéle belangen des Rijks.

Op het eerſte punt wenscht de Schrijver, (en wie zou hem hier niet bijvallen?) dat bij de herziening der Grondwet duidelijk wierd bepaald, dat België onder de vreemde landen behoort, welker kroon de Koning der

Nederlanden niet dragen kan. Omtrent de Ministeriële verantwoordelijkheid is de Schrijver, om de bekende reden, dat de Grondwet zoo wel voor den Koning als voor de natie verbindend moet zijn, en echter de perſoon des Konings onſchendbaar moet blijven, van gevoelen, dat de verantwoordelijkheid der Ministers aan de natie behoort te worden ingevoerd; doch alzoo, dat de Ministers ſlechts voor hoogverraad, misbruik van magt en vertrouwen, en dergelijke misdaden en wanbedrijven, aanſprakelijk zijn. Tevens wenscht hij bij de Grondwet de grenzen hunner verantwoordelijkheid, de ſtraffen naar verſchil van omſtandigheden, en de wijze van vervolging te zien aangewezen. Alles zeer juist gedacht. Immers, de Ministers, zal de Koning geen bloote titeldrager worden, moeten des Konings bevelen, al ſchenen die hun minder doelmatig, ten uitvoer brengen, indien zij hun niet ſtrijdig ſchijnen met de Grondwet; doch *daarvoor* moeten zij de verantwoording op zich nemen, en de grenzen dier *geregtelijke aanſprakelijkheid* moeten zij weten, zoo wel als de wijze van vervolging, en de ſtraf, waar eene bewezene overtreding hen aan blootſtelt. De Koning wordt in zulk een geval geen automaat: Hij heeft, zoo wel als zijne Staatsdienaren, verdienſte in de daarſtelling van alles goeds, en is, even als zij, *zedelijk verantwoordelijk* (want dit kan nimmer worden ontkend noch weggeredeneerd) voor verzuim en dwaling; maar in een *geregtelijken* zin kan de Koning geen kwaad doen, en is daarom onſchendbaar, zonder immer de regten des volks te kunnen verkorten. Voorts wil de Heer MABÉ de ſtemgeregtigde burgers *onmiddellijk*, en geenszins door tusſchenkomende Collegiën, gelijk tot nog toe, de vertegenwoordigers der natie laten verkiezen, en de finantiële belangen des Rijks meer openlijk hebben behandeld. Ook op die beide punten valt Recenſent hem volkomen bij. Alzóó worden vaderlandsliefde en vrijheidszin, zonder welker vereeniging de volksgeest uitdooft, aangewakkerd en bevorderd: en nooit was er eene natie, die zoo veel zedelijke aanſpraak heeft op een vrijzinnig beſtuur,

als de bevolking der Vereenigde Nederlanden, gelijk zij tegenwoordig zich kenschetst.

Intusschen is eene herziening der Grondwet niet genoeg. Niet ééne menschelijke inrigting is dadelijk volmaakt, en dit geldt ook omtrent de wet op het hooger onderwijs, en de daaruit voortvloeijende Akademische inrigtingen. Het is vooral het onderwijs der bespiegelende Wijsbegeerte, hetwelk beter diende te worden behartigd. De beroemde Hoogleeraar in dat vak te Leiden, de helderdenkende NIEUWENHUIS, deelt, op eene geleidelijke, duidelijke en zelfs bevallige wijs, zijne op goede gronden steunende gedachten deswege mede. Uitmuntend is zijne definitie der bespiegelende Wijsbegeerte, bl. 8, als *het onderzoek van en de begeerte naar de kennis der Redeleer aangaande het ware, goede en schoone in alle Goddelijk en menschelijke zaken.* Teregt bejammert hij, bl. 15, de noodlottige scheiding der wijsgeerige en wiskundige wetenschappen van de beoefening der letterkunde, als welke de strekking heeft, om gemelde wetenschappen met dorheid, en de fraaije letteren met oppervlakkigheid te doen behandelen. Vooral tegenwoordig, gelijk de Hoogleeraar aantoont, is eene *bondige redeneerkunde* noodig, ten einde de natie te bewaren voor een' springvloed van dwalingen in het godsdienstige en staatkundige, die nu eens tot Absolutismus en kettermakerij, dan weder tot Jacobinismus en Godverzaking de over alles nadenkende, maar niet juist redekavelende lieden dreigt weg te slepen. Intusschen moet men, in het Akademisch onderwijs, niet bij de *Redeneerkunde* blijven stilstaan; maar ook de Zielkunde, de Bovennatuurkunde en de wijsgeerige Zedeleer onderzoeken; en, ten einde met alles zijn voordeel te kunnen doen, mag men niet verzuimen, de stelsels der oudere en nieuwere Wijsgeeren te leeren kennen. De ontwikkeling van de stelsels der oude Wijsgeeren wil de scherpzinnige Schrijver bij voortduring in het Latijn laten geschieden; maar de stelsels der lateren met derzelver beoordeeling in het Nederlandsch, omdat men zoo doende

meer *zelfdenkers* vormt. Want wat is natuurlijker, dan dat iemand *denkt* in zijne moedertaal? Wil hij dit doen in eene vreemde, dan herinnert hij zich doorgaans meer, wat anderen hebben gedacht, dan dat zijne eigene rede zou werkzaam zijn. Ook is de terminologie der hedendaagsche Wijsgeeren minder geschikt ter opneming in een' zuiveren Latijnschen stijl. De Hoogleeraar erkent wel, dat de verschillende vakken der Wijsbegeerte aan onze Akademiën onderwezen worden; maar hij wilde dat alles minder overal verdeeld zien, en geheel den omvang der Wijsbegeerte, onder de propaidentische studiën, voor allen verpligtend maken. En dit kan zoo zijn: want in onzen tijd (zie bl. 81) is de *Logica* geene dorre scholastieke Syllogistiek meer, maar is en behoort zij te zijn zielkundige Anthropologie, methode der Redeleer, filozofische Propaidentica; noch de *Metaphysica* een spinnewebbe van definitiën in het oneindige, een ijdel, vermoeijend woordenspel; maar, gelijk VAN HEUSDE, onze wijsgeerige Letterkundige, zeer juist haar kenschetst, *kritiek* is zij geworden, de regte *toetssteen der waarheid*, die, als oordeelkundige ontvouwing van de beginselen en stellingen der Redeleer, schift en scheidt, om zoo tot het ware te komen. Het doet Recensent veel genoegen, dat er bl. 73 met lof gesproken wordt van de *Lessen* van den Leeuwardschen Rector Mr. A. BAKE, *over de Redekunde*, d. i. *Redeneerkunde*, of *Logica;* voorzeker een der beste werken, die immer door de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* bekroond, en daardoor in veler handen zijn. Gaarne zou Recensent de stellingen van Prof. NIEUWENHUIS nader uiteenzetten en aanprijzen; doch plaatsgebrek noodzaakt hem, kort te wezen. Bij eene volgende uitgaaf van het werkje mogten de drukproeven wel wat naauwkeuriger worden verbeterd. Onder anderen staat bl. 70 *te ver verdrijven* voor *te ver drijven*. Den laatsten volzin op bl. 60: *Het gebruik der Latijnsche taal — oogpunten geleid worden*, heeft Recensent tweemaal moeten lezen, om hem wèl te begrijpen. Mogt dit werkje door

een waarlijk wijsgeerigen Minister van het Onderwijs, en door allen, die op dat vak eenigen invloed oefenen, aandachtig worden onderzocht, en van den raad des bevoegden beoordeelaars en voorstellers welmeenend en dankbaar gebruik worden gemaakt!

Jaarboek der Stad Amsterdam voor 1830, door C. VAN DER VIJVER. *Te Amsterdam, bij* C. M. Ferrari. *In gr. 8vo. IV en 270, Reg. 14 bl. f 3-60.*

Het was geen ongelukkig denkbeeld van den Heer VAN DER VIJVER, om voor eene Stad als Amsterdam, die, door hare overgroote bevolking en nog altijd uitgebreiden handel, zulk een hoogst gewigtig bestanddeel des Rijks uitmaakt, een *Jaarboek* te schrijven, waarin al het belangrijke, aldaar in een gegeven tijdkring voorgevallen, opgeteekend, en alzoo voor de vergetelheid zoude bewaard blijven. Zoodanig werk toch kan, zoo al niet voor het geheele Vaderland, voor elk Amsterdammer ten minste, niet dan belangrijk zijn. Of echter dit denkbeeld juist op die wijze, als hier geschied is, moest verwezenlijkt worden, dit betwijfelen wij. De Schrijver noemt het aangekondigde werk een *Jaarboek*; doch in ons oog is het veelmeer een *Dagboek*. Men erlangt toch van primo Januarij tot ultimo December, *dag voor dag*, al het (in het oog des Schrijvers) belangrijke, dat te Amsterdam is voorgevallen. Wèl beschouwd, is de *Amsterdamsche Courant* de schering en inslag van het werk, en men zou het misschien al vrij wel kenschetsen met te beweren, dat het, behalve nog eenige inmengselen, *het zuiver Amsterdamsche der Amsterdamsche Courant* inhoudt. Doch hetgeen zich dagelijks met schik in eene Courant laat zetten, is daarom nog niet voor een *Jaarboek* geschikt. Voor dit laatste behoorde, onzes inziens, eene omzigtige keuze te geschieden, ten einde het wezenlijk belangrijke niet te doen verzinken onder eene zee van onbeduidende

voorvallen, waaraan de tijdgenoot weinig en de nakomeling niets heeft. — Dit beweerde, 't geen ieder, zoo wij vermeenen, ons gereedelijk zal toegeven, is hier geheel uit het oog verloren. Men vindt, ja, al het belangrijke, 't welk in 1830 te Amsterdam plaats greep; doch tevens zeer veel, dat niemand ligt als zoodanig zal aanmerken. Alles is des Schrijvers gading, en zijn boek daardoor rijk aan rubrieken van allerlei aard. Een schip, dat van stapel loopt, een Predikant, die zijne intrede doet, eene vrouw, welke drielingen baart, (die kort na de geboorte.... sterven!) brand (zwaar, middelsoort en ligt.), een bij uitstek mager persoon op de kermis te zien, eene zware donderbui, de halfjarige Promotiën der Latijnsche school, Vrachtlijsten, Concerten, Weduwenfondsen, amputatiën in de Gasthuizen, alles *defileert* hier door elkander — doch neen, elk op zijn' datum — den aandachtigen Lezer voorbij! Dat dit alles al heel wonderlijke bladzijden en rare overgangen ten gevolge heeft, zal ieder begrijpen, en de sprong van de Lijkstaatsie van LUTHER op het Amortisatie-Syndicaat (bl. 119) is nog niet eens de stoutste, dien wij opmerkten. — Scherts ter zijde: heeft het houding, zelfs voor de dorste Kronijk, wanneer men in éénen adem leest bl. 243): „De Vriesche Schutters vertrokken den 3den, „onder hartelijke betuiging van tevredenheid over het „genoten onthaal, naar de plaats hunner bestemming. „Den 5den verloste Mejufvrouw A. M. D. ELBERT, „echtgenoot van den Heer E. F. C. JAENTSCH, van „drie welgeschapene kinderen, welke echter weinige „oogenblikken na de geboorte overleden. Den 6den „vierde men het verjaringsfeest van Z. K. H. den Prins „van Oranje door het uitsteken van vlaggen," enz. Dit is toch waarlijk geen stijl, en, hoe droog het moge zijn, het dwingt, door het wonderlijk geheel, 't welk er uit ontstaat, onwillekeurig een' glimlach af. Erger nog is het, dat het noodeloos de plaats wegneemt, die beter had kunnen gevuld worden, met het wezenlijk belangrijke hier en daar wat breeder uiteen te zetten.

Met dat al erkennen wij gaarne, dat er veel goeds in het boek voorhanden is. Vooral is het gebeurde te Amſterdam ſedert het Brusſelsch oproer, bijzonder de uitſtekende bewijzen van liefde tot Koning en Vaderland, welke de Ingezetenen zoo ſchitterend hebben ten toon geſpreid, met waardigheid en warmte te boek geſteld. Men vindt hier opmerkingen, die des Schrijvers hart eer aandoen. Aan hen, die het om het even is, of zij veel of weinig voor een boek betalen, durven wij het daarom wel aanbevelen. Het overtollige hebben zij dan op den koop toe. Wij voor ons hadden alles liever niet in zulk eene bonte mengeling voorgedragen gezien, en hadden het boek veel korter en minder kostbaar gewenscht.

Van bijzondere aanmerkingen, waartoe, zoo al geene ruime, dan toch wel eenige ſtof zoude zijn, onthouden wij ons om redenen. — Als druk- of ſchrijffouten willen wij aanmerken: op bl. 14 *Pharma-Copoea*, lees *Pharmacopoea*; op bl. 73, „ zonder dat eenig mensch daardoor beſchadigde" (lees: gedood of gewond werd); op bl. 122." dat de thermometer in Julij in den namiddag van dertig tot zevenentachtig rees." De bedoeling zal hier zijn: in den namiddag van den dertigſten tot 87°. Anders is de rijzing wezenlijk verbazend geweest!

Het boek is voorzien van een goed Register, eene wezenlijke behoefte op ſoortgelijke werken. Dit Regis- is met onvergelijkelijke naauwkeurigheid opgemaakt. De Lezer oordeele: Onder B. vinden wij: *Beſluit*, bl. 270 (de laatſte bladzijde), en onder I. *Inleiding*, bl. 1. Denkelijk om te voorkomen, dat de Lezer niet te lang in het midden van het boek naar deze Rubrieken zoeken zoude. Waarlijk eene *delicate attentie!*

Proeve over de Zelfſtandigheid en Onafhankelijkheid der Regterlijke Magt, door Mr. H. VAN SONSBEECK.

(*Vervolg en ſlot.*)

En hiermede dan ook genoeg over de algemeene beginſe-

len! Dat wij thans overgaan tot het tweede *Hoofdstuk: Over de Zelfstandigheid en Onafhankelijkheid der Regterlijke Magt in Frankrijk sedert de Omwenteling.*

Eerst handelt de Schrijver, tot inleiding, over het oude Frankrijk, ontwikkelt daarna de grondbeginselen der Omwenteling, waarbij onder anderen het regt tot feitelijken wederstand werd vastgesteld en geregeld, de verantwoordelijkheid der Ambtenaren ingevoerd, de scheiding der Magten bewerkstelligd, en alzoo de Regtsmagt zelfstandig en onafhankelijk gemaakt. De Consul BONAPARTE begon in het jaar VIII de grondslagen der vrijheid te ondermijnen. De Administrative Jurisdictie ontstond, en de Regterlijke Magt hield op geheel zelfstandig te zijn. Heilzaam was intusschen de daarstelling van den Behoedenden Senaat, volgens de Constitutie van het jaar VIII; welke Senaat bijzonder belast was om de Staatswetten te handhaven, en de daarmede strijdige handelingen van het Wetgevend Ligchaam en van het Gouvernement te vernietigen, zoodat de stempel van grondwettigheid gedrukt werd op alle daden van het Bestuur, waartegen bij den Behoedenden Senaat, binnen den bepaalden tijd, geene aanklagte geschied was. Dit maakte het den Regter gemakkelijk, alzoo hij alle stilzwijgend goedgekeurde Wetten en Decreten moest houden te zijn van verbindende kracht. Deze Behoedende Senaat bestaat tegenwoordig in Frankrijk niet, en derhalve heeft de Regter weêr telkens te onderzoeken, welke Ordonnantiën des Konings constitutioneel zijn, welke niet, zoodra dezelve in eene bijzondere zaak zouden moeten worden toegepast, gelijk dan ook bij een aantal Arresten geschied is. Doch in Frankrijk maakt men onderscheid tusschen *algemeene* en *bijzondere* besluiten, en de burgerlijke Regtbanken rekenen zich onbevoegd, om over de wettigheid van eenige *speciale* administrative daad, besluit of decisie te oordeelen. De Heer ENGELVIN (bij SIREY, *Recueil*, D. XIX. St. 2. bl. 159.) geeft tot reden, *dat, wanneer bij een Administratief Besluit een Individueel geschil beslist is, zulks is te beschouwen als een vonnis en niet als eene wet*, en dat dus de gewone Regter zich hier geene meerderheid over zijnen gelijken, den Administrativen Regter, kan aanmatigen. Maar hoe! indien Partijen ontkennen, dat de Administrative Regter in den kring zijner bevoegdheden is werkzaam geweest? Dan moet de gewone Regter, naar het gevoelen van den Heer VAN SONSBEECK, be-

flissen, daar deze bevoegd is, om over de toepassing der Wetten en de wettigheid der Besluiten enz. in alle bijzondere gevallen te oordeelen. Ook de Heeren BAVOUX, ISAMBERT, DUPIN, MERLIN, TOULLIER, zelfs ENGELVIN, voorts ODILLON-BARROT, CARNOT, DE CORMÉNIN en anderen, zijn het allen eens, dat alle maatregelen, die strijdig zijn met de Wet, nietig zijn uit hunnen aard, en er dus bij vonnis des Regters geen gevolg aan kan worden gegeven. De Regter intusschen *verzet* zich nimmer tegen het Uitvoerend Bewind; hij *ondersteunt* het alleenlijk *niet*, wanneer het zijne hulp inroept, tot ter uitvoer legging van onwettige verordeningen.

Daarna geeft de Schrijver geschiedkundig verslag van het ellendig Conflictenstelsel, en NAPOLEON's nog verderfelijker *garantie constitutionnelle* geheel ten voordeele der Ambtenaren, die niet konden vervolgd worden, zelfs wegens misdaad in hunne qualiteit, dan op verlof van den Staatsraad, die veelal eenvoudig verklaarde, *qu'il n'y avait pas de motifs suffisants pour accorder l'autorisation*; waarom dan ook die *garantie constitutionnelle* door den Prefect, naderhand Staatsraad, MOUNIER genoemd werd *un brevet d'impunité*. Tot heden toe bestaat nog in Frankrijk, hoewel eenigzins gewijzigd, zoo wel het *Conflictenstelsel*, als de zoogenaamde *garantie constitutionnelle*, schoon de Grondwet van het jaar VIII door het Charter vervangen is. De Administrative Jurisdictie is niet anders dan een onttrekken der Partijen aan hunnen natuurlijken Regter. Art. 57, 58 en 62 van het Charter luiden echter als volgt: *Toute justice émane du Roi, elle s'administre en son nom par des juges qu'il nomme et qu'il institue. Les juges nommés par le Roi sont inamovibles, et nul ne peut être distrait de ses juges naturels.*

In het derde Hoofdstuk, hetwelk het tweede of laatste Stuk van het aangekondigde werk uitmaakt, handelt de Schrijver *over de Zelfstandigheid en Onafhankelijkheid der Regterlijke Magt ingevolge het Nederlandsch Saatsregt.*

Na in de inleiding iets over ons voormalig Gemeenebest te hebben gezegd, merkt de Schrijver aan, dat de Grondwet van 1814 almede een wezenlijk verdrag was tusschen den Souvereinen Vorst en het Volk, zoo ook de Grondwet van 1815 tusschen den Koning en het Volk, en trekt daaruit dit gevolg: „ De Koning en de verdere geconstitueerde

Magten, in den Staat ontleenen, hetzij onmiddellijk, hetzij middellijk, hunne magt uit de Grondwet; zij bezitten geene magt, dan die aan dezelve bij de Grondwet, of ingevolge de Grondwet, is opgedragen; krachtens de Grondwet is het Nederlandsche Volk tot gehoorzaamheid verpligt, maar ook met de Grondwet houdt alle magt op; alle magtsoefening, die niet van de Grondwet uitgaat, is onwettig, en alle verpligting tot gehoorzaamheid neemt insgelijks met de Grondwet een einde." Hierop grondt de Schrijver het regt tot feitelijken wederstand aan de onwettige bevelen van elke autoriteit. Voor zoo ver zijn eigen gevoelen omtrent den feitelijken wederstand betreft, beroept zich Recensent op de regels, die hij bij de beoordeeling van het eerste *Hoofdstuk* heeft voorgesteld. Omtrent de verantwoordelijkheid der Ministers, erkent de Schrijver die, even als van alle andere Ambtenaren, *burgerlijk*, voor toegebragte schade, *crimineel* of *correctioneel*, voor misdaden en wanbedrijven in de uitoefening hunner bediening, ook dàn, wanneer zij gehandeld hebben op uitdrukkelijken last des Konings. Alle verdere of zoogenaamde staatkundige verantwoordelijkheid der Ministers voor zoodanige daden van het Bestuur, die wel door den Koning binnen de grenzen zijner bevoegdheid worden verrigt, maar desniettemin voor de eer en het welzijn des Lands nadeelig zijn, bestaat geenszins uit krachte der Grondwet; en Recensent is het eens met den Schrijver, dat daaraan niet veel verloren is, mits de Ministers slechts begrijpen, dat hij, die eene volgens de wetten strafbare daad verrigt op last van den Koning, desniettegenstaande strafschuldig wordt, vermits de Koning wel zelf heilig en onschendbaar is, doch geenszins de magt bezit, om iemand eene misdaad te bevelen.

Voorts ontwikkelt de Schrijver de gronden, waarop *hij gelooft*, dat de drie Staatsmagten nevens elkander in ons Rijk bestaan, zonder van eene hoogere magt, b. b. *zekere regelende magt des Konings*, waarvan geen woord in de Grondwet staat, afhankelijk te zijn. Recensent houdt zich aan hetgeen hij te voren gezegd heeft. Wij zijn het eens met den Schrijver, dat de Koning geene meerdere magt bezit, dan Hoogstdenzelven bij de Grondwet is opgedragen; maar het bestaan van drie *gelijke* Magten ontkennen wij. De wetgevende Magt, die uitgeoefend wordt door den Koning en de Algemeene Staten te zamen, is de Hoogste Magt. In geval van botsing

tusſchen den Koning en de Algemeene Staten, is de partijſchap, onvermijdelijk, en ieder moge dan kiezen. Geen twijfel, of de Natie, althans het beste deel er van, zou de partij des Konings hebben gekozen, indien de Algemeene Staten de voorbijgaande wet tot beſtrijding der ſtaatsbehoeften hadden verworpen. Bovendien: *Geen herſtel van grieven, geene ſubſidiën!* zegt men. Doch voor wien zijn die ſubſidiën? Voor den Koning en zijne Ministers alleen? of wel voor het Vaderland? — In het eerſte geval begrijpt Recenſent, waarom de Vertegenwoordigers, zoo zij meenen reden van misnoegen te hebben, het Budget weigeren. Doch dit is zoo niet. Indien de Koning, na de weigering van het Budget, eenvoudig *niets* doet, dan is Hij noch zijne Ministers, welke door den Koning, die rijk genoeg is, gemakkelijk kunnen worden onderhouden, maar de Natie is in ongelegenheid. De niet bezoldigde Krijgslieden ſlaan aan het muiten en plunderen, de Ambtenaren leggen hunne posten neder, de ſchuldeiſchers van den Staat ontvangen geene renten, er ontſtaat een nationaal bankroet enz. Doet de Koning daarentegen *iets*, laat Hij belastingen heffen op den vorigen voet, tot dat het nieuwe Budget eindelijk zal zijn aangenomen, dan bereikt de weigering der Vertegenwoordigers haar doel nog minder. In beide gevallen, al waren de grieven wezenlijk, (want wij ſpreken hier bij wijze van onderſtelling) is de weigering ten hoogſte in ſtaat, om alles in de war te brengen, maar nimmer om het beſtaande kwaad te herſtellen.

Doch, wat is dan de beste waarborg voor de vrijheid des Volks? — De *Onafhankelijkheid en Zelfſtandigheid der Regterlijke Magt met betrekking tot het Uitvoerend Bewind;* wel te verſtaan, zoo het laatſte zich onthoudt van daden van geweld, en daartegen helpt geene Conſtitutie ter wereld. De Schrijver toont aan, hoe zelfſtandig en onafhankelijk de Regtsmagt in Nederland volgens de Grondwet is; hoe de Raden en Regters trouw aan de Grondwet zweren enz.; wederlegt den Minister van Justitie, die, bij zijne Redevoering in de tweede Kamer der Staten-Generaal van den 10 April 1827, te vinden in de *Staatscourant* van 21 April 1827, beweerd heeft, dat het ſtelſel van Magtsvolheid bij den Koning in onze Grondwet is aangenomen, en het ſtelſel der onderlinge gelijkheid van de drie Staatsmagten, de Wetgevende, Uitvoerende en Regterlijke Magt, verworpen is; beroepende de Minister zich, tot aanprijzing van dat ſtelſel der

volheid van magt bij den Koning, op het gevoelen van BENJAMIN CONSTANT. Nog erger maakten het de *Nederlandsche Gedachten*, No. 2, waar de Staten-Generaal beschouwd worden als *Raadgevers* en *Medewerkers*, die den Koning in de *vrije* uitoefening van het *Hoogste* Gezag niet *vermogen* te hinderen. (Zie het aangekondigde werk, IIde Stuk, bl. 31.) Recensent verheugt zich, dat de Heer VAN SONSBEECK deze verderfelijke wangevoelens bestreden heeft: want of men de drie Staatsmagten gelijk in rang rekent, dan of men de Wetgevende Magt als de Hoogste beschouwt, dit is verschil in *theorie*; een verschil, hetwelk de geachte Schrijver welligt zou willen toegeven: maar het is *inconstitutioneel*, bij den Koning eene magt te onderstellen, die hij *niet* van de Grondwet ontleent, en volstrekt onverdragelijk, de Vertegenwoordigers slechts als Raadslieden aan te merken; dit maakt geheel de Grondwet krachteloos, en vernietigt alle staatkundige vrijheid.

Vervolgens bestrijdt VAN SONSBEECK het gevoelen van FRETS, die slechts *twee* gelijke Magten erkent, de Wetgevende en de Uitvoerende, welke laatste hij splitst in eigenlijk *uitvoerende* en enkel *regtsprekende*. Het gevaarlijke van dit stelsel meent Recensent te ontdekken in de *gelijkstelling* der Uitvoerende met de Wetgevende Magt, die dàn alleen door den beugel kan, wanneer men de Regterlijke Magt als *derde* en *gelijke* Magt afzonderlijk aanneemt. Wij beroepen ons op hetgeen hier voren ten voordeele der Wetgevende als Hoogste Magt is aangevoerd, en van alle andere Magten als Dienaressen van deze Hoogste. Men kan die ondergeschikte Magten noemen en verdeelen naar willekeur, zoo de Regter maar altijd vrij blijft in de toepassing der wet, en door geene daden van het Uitvoerend Bewind, of hoe men het noemen mag, in de uitoefening zijner bediening wordt gehinderd. De Regtspraak in naam des Konings (bl. 42 tot 48) verwekt den Schrijver eenige moeite, even als aan LANJUINAIS en BERENGER in Frankrijk. Recensent gelooft, de zwarigheid, bij de beoordeeling van het eerste Hoofdstuk, te hebben opgelost, en beroept zich op hetgeen aldaar tot opheldering gezegd is.

Verder wordt aangewezen, hoe de Regtsmagt oordeelt over hare eigene bevoegdheid, en de Heer FRETS wordt wederlegd, als hij beweert, dat de Regtsmagt niets kan doen tot bewaring der staatkundige vrijheid. Voorts bewijst

onze Schrijver, dat er volgens de Grondwet geene afzonderlijke Administrative Jurisdictie denkbaar is: want indien er al Administrative Regtbanken afzonderlijk mogten worden opgerigt, even als er afzonderlijke Regtbanken van Koophandel zijn, zoo zouden deze, even als gene, ondergeschikt zijn aan den Hoogen Raad, welke de eenheid en zelfstandigheid zoo wel, als de onafhankelijkheid der Regterlijke Magt waarborgt. Tegen sommige Besluiten des Konings in het stuk van Weg- en Polderzaken worden gegronde bezwaren ingebragt. En daar de Schrijver alzoo meent de Zelfstandigheid der Regterlijke Magt te hebben afgehandeld, gaat hij daarop over tot de beschouwing harer Onafhankelijkheid. Bl. 86 herinnert de Schrijver den Regteren hunnen eed aan de Grondwet, en vermaant hen, dien ten gevolge niet mede te werken tot de handhaving van inconstitutionele Besluiten, welke bij ons door geene stilzwijgende goedkeuring van een' Behoedenden Senaat worden gewettigd: en te meer zijn de Regters tot nakoming der Grondwet verpligt, daar de Staten-Generaal het regt niet hebben, om de Ministers wegens staatkundige misstappen in staat van beschuldiging te stellen, bl. 88 en 89. Dit wordt nog nader aangebonden op grond van Art. 2 der Wet op de Regterlijke Organisatie, en door het gezag zoo van de Fransche, als vooral van de Nederlandsche Jurisprudentie, alsmede door het gezag van Regtsgeleerden als ISAMBERT, DUPIN, MERLIN, CARNOT, DE CORMÉNIN, BAVOUX, TOULLIER, als ook MONTESQUIEU, PIGEAUD, FEUERBACH, ANCILLON, LOSS, VON ARETIN, MEIJER, VAN HALL, SASSEN, BACKER enz. De tegenbedenkingen worden gelukkig opgelost, onder anderen ook die ontleend wordt uit het *Regt van Petitie*, hetwelk de Regtbanken van Luik en Zwolle tot het slaan van zonderlinge vonnissen verleid heeft, even alsof het regt om te *petitioneren* alle andere regten vernietigde.

Bl. 131 verheft zich de Schrijver tegen het opwerpen van Conflicten, en beschouwt Zijner Majesteits Besluit van 5 October 1822 als een wederopbouw van het Fransche Conflictenstelsel. De Heer Mr. BACKER heeft aan dat Besluit een' grondwettigen zin trachten te geven; doch onze vrijmoedige, schoon nergens al te vrijmoedige Schrijver zet de zaak geheel anders uiteen. Over dat Besluit wordt gehandeld tot op bl. 211. Er wordt vervolgens aangetoond, hoe

veel afkeuring het gevonden heeft, inzonderheid bij de Vertegenwoordigers DONKER CURTIUS, 'BARTHÉLÉMY, LECLERCQ, GERLACHE, DE BROUCKÈRE en SERRUYS; hoezeer tegen de Conflicten over het algemeen ingenomen zijn de Heeren SCHOONEVELD, MEIJER, BACKER (schoon hij dat Besluit tracht te verschoonen), DEN TEX, VAN HALL en de Graaf VAN HOGENDORP. Dit Besluit wordt wijders voorgesteld als noodzakelijk noch doelmatig. Er wordt aangedrongen op verbetering der Administrative Wetgeving, wijziging der vroegere wetten naar de nieuwe orde van zaken, daarstelling van overeenkomst der Grondwet met de secundaire wetten, en organisatie der Regterlijke Magt. Andere middelen van voorziening worden overwogen en getoetst. De Grondwet wordt aangewezen als altijd vóór alles in het oog te houden. De noodzakelijkheid wordt beweerd, om zich tegen *alle* Magten gelijkelijk te voorzien: en hierin is Recensent het volkomen eens met den Schrijver. Want, al is de Wetgevende Magt de *Hoogste*, zij is daarom niet de *eenige*, en de andere Magten zijn haar slechts ondergeschikt, voor zoo ver hare afzonderlijke bestemming het medebrengt; de Regterlijke b. v. alleen daarin, dat zij geene wetten voorstelt, beoordeelt of verwerpt, maar slechts de bestaande wetten, welker kracht zij eerbiedigt, onafhankelijk toepast. Voorts beweert de Schrijver te regt, dat de Zelfstandigheid en Onafhankelijkheid der Regterlijke Magt in het belang des Konings zijn, en besluit zijn werk met eene recapitulatie der hoofdzaken, en den wensch, dat een ander een grondiger en meer zamenhangend stelsel bijbrenge. Recensent gelooft niet, dat dit laatste schielijk gebeuren zal. Ons Vaderland mag trotsch zijn op het bezit van zulk een' liberalen Regtsgeleerde en Staatkundige, als de Heer Mr. H. VAN SONSBEECK. Hem volge de hoogachting zijner tijdgenooten, en de dankbare herinnering van het nageslacht!

Philippine van Vlaanderen, of de Gevangenen der Louvre; een Nederlandsche geschiedkundige Roman, door H. G. MOKE. *II Deelen. Te Rotterdam, bij* J. L. C. Jacob. 1830. *In gr. 8vo. 489 Bl. f* 4-40.

De vertolking van dezen welgeschrevenen geschiedkundigen

Roman, uit het Fransch van den Heer MOKE te *Brussel*, zijn wij, blijkens het voorberigt, aan den Heer Mr. P. G. S. SPRENGER VAN EYK verschuldigd. Den woelziekenen geest der *Vlamingen*, waardoor zij zelfs, eerst wegens eenige, grootendeels in hunne verbeelding bestaande, grieven tegen hunnen volklievenden Graaf GUY, en naderhand wegens twisten tusschen het gilde der lakenwevers en dat der slagters te *Brugge*, hun vaderland aan de *Franschen* in handen speelden, om het straks daarna hun met geweld weder te ontrukken; dezen geest, in onze dagen nog geenszins uitgestorven, vindt men hier met historische waarheid geschilderd. Tevens moet men zekere ridderlijke edelmoedigheid, en eene wel eens blinde, maar echter altijd vurige vaderlandsliefde, in de *Vlamingen* VAN DIEN TIJD, (de laatste helft der 13de en het begin der 14de eeuw) onwillekeurig bewonderen. Maar, behalve het verstandig en dapper opperhoofd der *Brugsche* lakenwevers PIETER DE KONING, en den meer roekeloos dapperen aanvoerder der *Brugsche* slagters JAN BREYDEL, onderscheiden zich op eene gunstige wijze de edele Graaf GUY en zijne brave zonen, de driftige ROBBERT en de schrandere WILLEM; vooral echter zijne verhevene en teêrgevoelige dochter PHILIPPINE, de heldin der geschiedenis, en haar minnaar, de grootmoedige GUIDON DE MALEGRÈVE, die eindelijk zamen nog trouwen. Tegen dezen staan over de ruwe BARFLEUR, de meer zwakke dan boosaardige PHILIPS DE SCHOONE, Koning van *Frankrijk*, zijne wraakgierige gemalin JEANNE VAN NAVARRE, en GUIDON's jaloersche medeminnaar WILLEM VAN GULIK, om van andere min opmerkenswaardige personen, waarvan echter JAN VAN RENESSE wel mag genoemd worden, te zwijgen. De Schrijver heeft zeer gelukkig in de manier van WALTER SCOTT gewerkt; hij volgt hem ook in het breedvoerig en in die tafereelen van den ouden tijd, niet onleerzaam beschrijven der kostumen en stoffering. De Corrector had wel wat scherper mogen toezien. De vertaling is doorgaans gelukkig. Wij wenschen dit werk vele lezers en koopers, ook omdat het voor de geschiedenis van ons vaderland, waartoe weleer en nu nog kort geleden *Vlaanderen* mede behoorde, niet onbelangrijk is, en de waarheid het beste welkom is bij de meesten, wanneer zij zich met den dos der verdichting omsluijert en versiert.

BUG-JARGAL, *of de Opstand der Slaven van St. Domingo, in het jaar* 1791. *Door* VICTOR HUGO. *Naar het Fransch. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1830. *In gr.* 8*vo.* 242 *Bl.* *f* 2-40.

De Heer VICTOR HUGO, het hoofd der Romantische dichtschool in *Frankrijk*, is ook niet zonder roem wegens zijne prozaschriften bekend. Blijkens het voorberigt van de hier aangekondigde vertaling, schijnt hij thans een uitgebreid werk onder handen te hebben, hetwelk onder den titel van *Vertellingen onder de Tent* in het licht zou moeten verschijnen. De Schrijver stelt zich daarbij voor, dat, gedurende de oorlogen der omwenteling, verscheidene *Fransche* Officieren onder elkander overeenkwamen, om, ieder op zijne beurt, iets van zijne lotgevallen te verhalen, ten einde daardoor de lange nachten onder de veldtent op te korten. Als proeve van dat uitgebreide werk leverde de Schrijver voorloopig dezen BUG-JARGAL, eene vertelling van Kapitein LEOPOLD D'AUVERNEY, die voorgesteld wordt als aan den ondergang der blanken op *Sint Domingo* ontsnapt te zijn, en in het verhaal zijner laatste lotgevallen op dat eiland (waarin de *Neger* BUG-JARGAL zulk eene edele en belangrijke, hoewel treurig afloopende, rol speelt) tevens een naar waarheid geschilderd tafereel geeft van den opstand der slaven op *St. Domingo.* Wij zeggen, een *naar waarheid* geschilderd tafereel van dien opstand: want de Schrijver, ten einde zijnen geschiedkundigen Roman met die van WALTER SCOTT te kunnen doen wedijveren, heeft zich bediend van de bouwstoffen, hem door ooggetuigen der schriktooneelen op *St. Domingo* geleverd.

De voornaamste personen zijn hier BUG-JARGAL, opperhoofd der *Negers* van *Morne Rouge*, de held van het verhaal. Hij was geboren Kroonprins van *Kakongo* in *Afrika.* Nadat zijn vader, de Koning, OGE genaamd, met deszelfs gezin, waaronder ook BUG-JARGAL, listig aan boord van een slavenhandelaar was gelokt, werden zij allen op *St. Domingo* verkocht en van elkander gescheiden. Nadat OGE door de blanken, wegens wederspannigheid, op het rad was gezet, werd alzoo BUG-JARGAL, die, onder den naam van PIERROT, een slaaf van den oom van Kapitein D'AUVERNEY was, de wettige Koning van *Kakongo.* Hij was

een man van verhevene gevoelens; en, schoon hij, met al het vuur eens *Afrikaans*, MARIA, dochter van zijnen meester, en verloofde, naderhand echtgenoote van L. D'AUVERNEY, beminde, offerde hij die liefde als op voor zijnen vriend D'AUVERNEY, die hem driemaal het leven gered had, en behandelde MARIA met de uiterste kieschheid, toen deze, tijdens den opstand, geheel in zijne magt was gevallen.

Tegen dien grootmoedigen en tevens schoonen *Neger* contrasteert de zwarte dwerg HABRIBRAH, weleer de nar van den oom van L. D'AUVERNEY, naderhand priester, in welke hoedanigheid hij de mis bediende, en te gelijk toovenaar, waarzegger, geneesheer en wondheeler was bij de horden van BIASSOU, opperhoofd der *Mulatten*. HABRIBRAH, HABRIBAH of HABIBRAH (want zijn naam wordt nu eens zoo, dan weder anders gespeld) heeft wel iets van het bekende DIÇKJE, in *het Kasteel van Kenilworth*, door W. SCOTT. Maar onze *Afrikaansche* dwerg is veel boosaardiger. DICKJE werd alleen door nieuwsgierigheid en schertsende kwelzucht, HABRIBRAH wordt door langverkropte wraakzucht gedreven.

Minder afschuwelijk, maar toch afgrijselijk, is de dwingeland BIASSOU, het reeds genoemde opperhoofd der opgestane *Mulatten*. List, heerschzucht, wraakgierigheid en wreedheid van inborst paarde hij met eene zekere mate van kunde, beleid en welbespraaktheid, waardoor hij onbepaalden invloed op zijne onderhoorigen verwierf en behield.

De verhaler, LEOPOLD D'AUVERNEY, was door al zijne rampen somber en ongezellig geworden: want zijne jonge gade MARIA, die hem teeder beminde, (en dit is bijna alles, wat ons van haar karakter bekend is) en zijnen vriend BUG-JARGAL had hij beiden op eene bejammerenswaardige wijze na elkander verloren. Anders was hij oorspronkelijk levendig en driftig van aard, teeder, getrouw en ijverzuchtig in de liefde, wel eens te schielijk wantrouwend in de vriendschap, vol overdreven gevoel van eer, en altijd een dapper held en man van karakter. Tegen den somber gewordenen D'AUVERNEY contrasteert zijn vriend, de naïve Serjant THAD, die, als hij wat vertelde, gedurig gevaar liep van uit te weiden: want ook *hij* sprak nu en dan tot aanvulling van het verhaal, dat buitendien door de Officieren in de tent wel eens werd afgebroken. Zeer belangrijk is

ook nog een wezen, dat even min tot de blanken, als tot de *Negers* of de *Mulatten* behoort: het is RASK, de hond weleer van BUG-JARGAL, daarna van L. D'AUVERNEY.

Alles wel! zeggen de Lezers van ons Tijdschrift; doch het hier geleverde prikkelt wel de nieuwsgierigheid, maar bevredigt haar niet. Wij erkennen het, en belijden tevens opzettelijk zoo te handelen, ten einde den lees- en kooplust op te wekken: want de tijd, aan het lezen van zulk een Roman besteed, is niet verloren.

Bl. 176 zegt BIASSOU tot BUG-JARGAL: „Meent Uw „*Alteza*, dat men wezenlijk over menschen het bevel kan „voeren, die alleen opgestaan zijn om niet te gehoorza„men?" De thans reeds afgedankte DE POTTER zou dit ook wel van de *Belgen* mogen zeggen. *Vive* DE POTTER! was de vereenigingskreet in Augustus 1830; *vive* DE POTTER! wordt door de opstandelingen zelven als een oproerkreet beschouwd in December van hetzelfde jaar.

Jammer is het, dat bl. 29 de oorspronkelijke woorden van het *Spaansche* lied: *Porque me huyes*, MARIA! zijn weggelaten: anders is de vertaling, eenige drukfeilen daargelaten, goed en vloeijend. Twee zinstorende onachtzaamheden heeft Recensent echter opgemerkt. Bl. 24 staat er, dat MARIA *zijn'* naam, welke telkens herhaald werd, alleen uit zeker haar toegewijd en toegezongen lied verstaan had. De zamenhang bewijst, dat zij alleen *haar' eigenen* naam verstaan had. *Elle n'avait entendu que* SON *nom*. Dit kan zoo wel *zijnen* als *haren* naam beteekenen, dewijl de *Fransche* taal het voorregt der onze mist, welke alle dubbelzinnigheid, door het onderscheiden gebruik der bezittelijke voornaamwoorden *zijn* en *haar*, wegneemt. Maar juist daarom moet men zoo voorzigtig zijn bij de vertaling van het *Fransche son* en *sa*, omdat eene verkeerde vertolking, in plaats der *Fransche* dubbelzinnigheid, een geheel valschen zin aan de hand geeft. Bl. 133 vinden wij, dat JACQUES BELIN de moeder van BIASSOU, omdat zij zoo *gek* (dus van weinig waarde) was, voor 32 ponden en 6 stuivers verkocht had. De *Franschen* rekenden nooit bij *ponden*, waarbij dan ook *schellingen* en geene *stuivers* behooren. Zeker staat er bij VICTOR HUGO: *pour trentedeux* LIVRES *et six* SOLS of SOUS; en hiervoor moest eenvoudig staan: voor 32 *livres* en 6 [*Fransche*] stuivers (d. i. voor 32 *francs* 30 *centimes*). *Une livre* beteekent wel een *pond*; maar dit is of in *gewigt*,

of met bijvoeging van *de gros*, of *sterling*, naar dat het zijn moet. Wanneer er van *Fransche* geldswaarde gesproken wordt, dan laat men *livre* liefst onvertaald.

Gaarne zouden wij een uittreksel plaatsen; doch, daar het werk reeds gunstig is aangekondigd, en het uittreksel, zou het iets beteekenen, te veel ruimte zou beslaan, bepalen wij ons bij het verkorten der volgende anecdote: BIASSOU wilde zeker iemand, die om eene Officiersplaats verzocht, niet bevorderen. Hij vroeg den sollicitant, of hij *Latijn* verstond. Deze geraakte in verlegenheid. „Wat! ellendeling," riep BIASSOU, „gij wilt Officier worden en kent „geen Latijn!" — „Maar, Generaal,".... mompelde bevende de verlegen *Neger*. — „Zwijg!" hernam BIASSOU, die nog driftiger scheen te worden: „Ik moest u „voor uw snoeven [op eenige moorden en brandstichtingen] „terstond voor den kop laten schieten. Begrijp eens, RIGAUD, nog al een knappe Officier, die niet eens Latijn „verstaat. Wel nu! snoever, daar gij niet weet, wat er „op dat vaandel geschreven staat, zal *ik* het u uitleggen: „IN EXITU, ieder soldaat, ISRAËL, die geen Latijn verstaat, DE AEGYPTO, kan niet tot Officier benoemd worden. Is het niet zoo, mijnheer de Kapellaan?" De kleine *Obi* [of Toovenaar, HABIBRAH] knikte toestemmend met het hoofd." Zoo wist zich BIASSOU, volgens den Roman, door zijne tegenwoordigheid van geest te redden. Volgens eene noot, heeft TOUSSAINT L'OUVERTURE zich later inderdaad van datzelfde middel met het eigen goed gevolg bediend. Er ligt dus, ook in deze anecdote, eene ware gebeurtenis uit de geschiedenis van den opstand der slaven van *St. Domingo* ten grondslag.

De Mumie van Rotterdam. Een geschiedkundig romantisch Tafereel uit den tijd der Spaansche beroerten in de Nederlanden. Door GEORG DÖRING. *II Deelen. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1830. *In gr. 8vo. 483 Bl. f* 4-40.

Schoenmaker, houd u bij uwe leest, zegt het oude bekende spreekwoord; en had de Schrijver van het tegenwoordige werk, aan wien wij anders het talent niet ontzeggen, om de

zaken, die hij voorstellen wil, onderhoudend en zelfs koddig te behandelen, dit spreekwoord voor oogen gehouden, dan had hij zich voorzeker niet gewaagd aan het vervaardigen van een *geschiedkundig* tafereel van een volk, aangaande welks geschiedenis, karakter, zeden, denk- en leefwijze, ja zelfs aangaande den aardrijkskundigen toestand van welks vaderland hij hier toont zoo geheel onkundig te zijn, als wij zulks nooit in die mate bij eenig ander Schrijver ontdekten. Daardoor is dan ook dit verhaal, of tafereel, niets anders, dan eene opeenstapeling van onwaarschijnlijkheden, de eene al belagchelijker en ongerijmder dan de andere. De Lezer oordeele zelf!

TOBIAS VAN VLIETEN, uit de *Oostindiën* teruggekeerd, weigert aan CORNELIS VAN DAALEN, zoon van een *Rotterdamsch* koopman, zijne eenige dochter CLELIA, omdat de jongman slechts vijfmaal honderdduizend dukaten mede ten huwelijk kan brengen; terwijl hij zelf voornemens is, aan zijne dochter zevenmaal honderdduizend stuks dito, ten uitzet, mede te geven, en hij er op staat, dat beider huwelijksuitzet gelijk zal zijn. Intusschen, de jonge lieden beminnen elkander; en CORNELIS weet zijne beminde in den waan te brengen, dat haar vader, offchoon uitwendig *orthodox-gereformeerd*, een heimelijke papist, en voornemens is, haar in *Braband* in een klooster op te sluiten. Daardoor haalt hij haar over, om met hem het hazepad te kiezen. Zij begeven zich aan boord van een schip, dat naar *Antwerpen* bestemd is, om van daar naar eene tante, welke bij *Maastricht* woont, te vertrekken. Maar die togt is een tegenhanger der reize van BONTEKOE! In het begin was, wel is waar, de wind zoo goed, dat men van *Rotterdam* naar *Dordrecht* het gewone voorspan van paarden, die men, volgens den Schrijver, N. B. in dat vaarwater gebruikt, kon missen. Later schijnt men die evenwel voorgespannen te hebben, tot dat men, en dit alles eer men *Dordrecht* bereikte, in een meer kwam, in welks middelpunt men, als in de opene zee, geene kusten meer ontwaart. Daar werden de paarden, dit spreekt van zelf, afgespannen. Te *Dord*, echter, was het niet pluis; want, bij den toen plaats hebbenden oorlog der *Nederlanders* tegen *Frankrijk* en *Spanje*, werd de haven van die stad, in dien tijd, door de vijandelijke kapers onveilig gemaakt. De schipper hield daarom ver van den *Dordschen* oever af. Maar men kwam van

den regen in den drop. Want tusſchen de duizend (!) eilanden, die de *Biesbosch* bevat, lag een *Spaanſche* kaper verſcholen, die, als een roofvogel op zijne prooi, op het *Hollandſche* koopvaardijſchip toeſchiet. Na eene hevige kanonnade van wederzijden, doet een waagſtuk van CORNELIS den *Spanjaard* in de lucht vliegen. Nu hebben de beide minnenden hunne bekomst van het reizen te water. Aan de *Willemſtad* ſtappen zij aan wal, en zetten van daar over land hunne reis naar *Maastricht* voort, maar verdwalen, en worden van elkander geſcheiden in de onderaardſche gewelven van den *St. Pietersberg*. CORNELIS vindt te *Maastricht* het zeeſchip weder, waarmede hij van *Rotterdam* vertrokken was, en keert met hetzelve, zonder CLELIA, naar die ſtad terug. Intusſchen had zich, buiten hun weten, een ander met de intrigue van het minnend paar bemoeid, namelijk de *Leidſche* profesſor HAZENBROEK, die aan den vader der geſchaakte CLELIA beloofde, hem zijne dochter weder te bezorgen, onder voorwaarde, dat deze, bij uiterſten wil, zijn zeer mager ligchaam, na zijnen dood, aan het Akademisch Muſeum zou legateren; van welk ligchaam HAZENBROEK eene mumie in den *Egyptiſchen* trant wilde vervaardigen. CLELIA valt in den *St. Pietersberg* in handen van twee ſtudenten, door den profesſor op haar afgezonden; deze geleiden haar naar *Leiden*, waar de profesſor. zoo hij meende, reeds het lijk van den ouden VAN VLIETEN, aan eene ziekte ſchijnbaar overleden, had overgebragt. Op het oogenblik, dat hij hem met het ontleedmes den buik wil openſnijden, ontwaakt de ſchijndoode, komt CLELIA ook ter zelfde plaatſe aan, een oogenblik daarna ook haar minnaar CORNELIS. De mumiën-profesſor ſterft aan eene beroerte, en het huwelijk tusſchen de gelieven wordt geſloten.

Wij hebben ons met het zotte verhaal reeds langer bezig gehouden, dan het verdient. Evenwel nog een enkel ſtaaltje: „ Jufvrouw JANSEN rookte haar pijpje met de geſchiktheid „ eener rookſter, die deze edele kunst in al derzelver fijnheden weet te waarderen en te genieten. Vele vrouwen in *Holland* gewennen zich zoo aan haar pijpje, dat „ zij er dikwijls veel meer van houden, dan van haar zoo „ zeer geliefkoosd kopje thee.” — „ Zulke zaken,” zegt de ſmaakvolle Vertaler, „ te hooren of te lezen, is voor een „ *Nederlander*, wiens gevoel niet kwalijk geplaatst is, nog „ immer eene ſtreelende gewaarwording.” Wij gunnen een

ieder hetgeen hem smaakt, zoo ook den Vertaler het boek, „het onthaal op warme thee, met boterhammen met gerookten zalm, en ieder gast een kwispedoortje voor zich," en, zoo hij nog ongehuwd is, eene tabakrookende maagd tot echtgenoote.

Nachtgedachten van EDUARD YOUNG, *uit het Engelsch, met Aanteekeningen, door* J. LUBLINK, *den jongen. Derde Druk. Op nieuw overgezien. Iste Deel. Met Platen. Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. 1830. *In kl.* 8*vo. LXXXV en* 114 *Bl. Bij Inteek. f* 1 - 80.

Verzameling der Werken van A. FOKKE, SIMONSZ. *Iste tot IIIde Deel. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1830. *In* 8*vo.* 756 *Bl. Bij Inteek. f* 3 - 60.

YOUNG en FOKKE bijeengevoegd! Welk eene overeenkomst bestaat er toch wel tusschen deze beiden? — Geene andere, Lezer! dan dat beider werken thans op nieuw worden uitgegeven; dat beiden zich beroemd gemaakt hebben; dat beiden druk gelezen werden; dat beiden, elk in zijne soort, groote Vernuften waren, en dat beiden niet meer zijn. — Wij mogen deze zoo bekende werken slechts met een kort woord aankondigen. Nadat de achtingwaardige LUBLINK de *Nachtgedachten* in proza getrouwelijk had overgebragt, ondernam de geachte SCHENK zulks in dichtmaat. Beiden behaalden verdienden lof, en men mag den arbeid des eenen niet ten koste van dien des anderen verheffen; beide vertalingen zijn, in hare soort, voortreffelijk. De behagelijker vorm van SCHENK wordt weder opgewogen door het meer getrouwe des anderen. Wie YOUNG inzonderheid als Dichter wil leeren kennen, neme de overbrenging van SCHENK ter hand; wie hem *geheel* verlangt te bezitten, of liever, wien het meer om den godvruchtigen en diepdelvenden Zedeschrijver te doen is, schaffe zich die van LUBLINK aan. Deze nieuwe uitgave is, door eene bevoegde hand, van verouderde woorden gezuiverd, naar de tegenwoordige spelling veranderd, met dezelfde, niet zoo gemakkelijk te verjeugdigen, plaatjes van VINKELES versierd, met een kort Levensberigt des onsterfelijken Dichters verrijkt, en beveelt zich, door eene nette en zorgvuldige bewerking, allezins aan.

Gelijk beide deze uitgaven met het Portret des Schrijvers zijn versierd, (dat van onzen FOKKE onderscheidt zich door fraaije uitvoering en treffende gelijkenis) zoo geeft ons de laatste nog een *facsimile*, en is dezelve in elk opzigt met zorg bewerkt. Een vertrouwd vriend van den zwaarmoedigen Comicus, (want als zoodanig hebben wij hem gekend) van *zijnen* geest en smaak als doordrongen, nam, naar luid des voorberigts, zulks op zich, en volbragt de taak naar eisch. Men belooft ons eene VOLLEDIGE verzameling van 's mans werken. Deze drie Deeltjes bevatten reeds de navolgende stukken: *De verscheidene Tijdperken des Menschelijken Levens* (in zes Redevoeringen). *Socratisch-comiesch Onderzoek naar den zetel des Karakters in den Mensch* (in drie Verhandelingen). *Verhandeling over de Zelfkennis. Verhandeling over de algemeene Gelaatkunde der onderscheidene Leeftijden van den Mensch. Verzameling van eenige zinledige Uitdrukkingen. Het toekomend Jaar* 3000. — Wij verlangen naar de voortzetting dezer verzameling. Leefde onze vaderlandsche schertsende Wijsgeer nog, welk een oogst van tragisch-komische en komisch-tragische gebeurtenissen bood hem de tijd van algemeene woeling en spanning, dien wij beleven, niet aan! Hij ruste in vrede!

Bij den vrijwilligen Heldendood van J. C. J. VAN SPEYK, *door* C. LOOTS. *Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl.* *f* :-25.

Op den Heldendood van J. C. J. VAN SPEYK, *door* W. H. WARNSINCK, BZ. *Te Amsterdam, bij* M. Westerman en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl.* *f* :-25.

De Heldendood van J. C. J. VAN SPEYK, *Lierzang, door* M. WESTERMAN. *Te Amsterdam, bij* M. Westerman en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl.* *f* :-25.

Aan Amsterdam, bij den Heldendood van J. C. J. VAN SPEYK, *door* H. HAAKMAN. *Te Amsterdam, bij* de Erven H. Gartman. *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl.* *f* :-20.

De Heldendaad van J. C. J. VAN SPEYK, *gehuldigd door* H.

H. KLYN. *Te Amsterdam*, *bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr. 8vo.* 8 *Bl.* *f* :-15.

Hollands Vlag. Uitboezeming, op het vernemen van den Heldendood van J. C. J VAN SPEYK; *door* C. G. WITHUYS. *Te Amsterdam*, *bij* A. Zweesaardt *en* J. Guykens. *In gr. 8vo.* 16 *Bl.* *f* :-30.

VAN SPEYK. *Dichtstuk*, *door* J. VAN HARDERWIJK, R.Z. *Te Rotterdam*, *bij* Krieger & Co. *In gr. 8vo.* 11 *Bl.* *f* :-25.

De Nederlandsche Vlag. Lierzang, *door* P. KOSTER. *In 's Gravenhage en te Amsterdam*, *bij* de Gebr. van Cleef. *In gr. 8vo.* 8 *Bl.* *f* :-20.

Er is misschien geen gunstiger gelegenheid, om de wezenlijke strekking van een dichterlijk vernuft gade te slaan, dan wanneer eene daad, waarmede de eer en het belang van het gansche volk in verband staan, de algemeene aandacht bezig houdt. Dan toch is de indruk, waardoor het gevoel opgewekt wordt, niet alleen het levendigst, maar tevens ongemengd; dan is het alleen het voorwerp zelf, waardoor de ziel vervuld wordt, en niet de zucht, om, door aan hetzelve regt te doen wedervaren, ook voor zichzelven eenige onderscheiding te verwerven. In 't kort, dan stort zich het kunstgevoel in volle reinheid uit, zonder door een' zweem van zelfzucht belemmerd te worden; en de geest volgt, zonder zich door iets te laten aftrekken, den weg, die hem eigen is.

Het zevental dichtstukken, hetwelk voor ons ligt, bevestigt, zoo wij vertrouwen, dit ons gevoelen volkomen. Allen toch hebben de onvergetelijke heldendaad van VAN SPEYK ten onderwerp; allen zijn uit bewondering van die daad voortgevloeid; allen stemmen met de aandoeningen der geheele natie overeen; allen onderscheiden zich door wezenlijke verdiensten: en echter zou men in dezelve, wat, afgescheiden van het onderwerp, aard en leiding betreft, vergeefs naar overeenkomst zoeken. Een kort overzigt zal ons hiervan nader overtuigen.

Bij dat van den Heer LOOTS aanvangende, ontwaren wij dadelijk het eigendommelijke van den grijzen en tevens

vrijen Zanger, die, boven alle angstvalligheid verheven, zijn onderwerp, zoo als het zich het eerst aan hem voordoet, in zijn gevoel opneemt, zonder zich over de keus van een oogpunt te bekommeren, en wiens geest, van de herinnering van belangrijke voorvallen en omstandigheden vervuld, zich om de inkleeding niet behoeft te verpijnen. De aanhef van het stuk schept, als 't ware, het eigenaardige tooneel voor de roemruchtige daad, die het onderwerp uitmaakt. Wij hebben dadelijk voor oogen dat land, door onbegrijpelijke volharding uit de plassen getild en in eeuwige worsteling met stormen en vloeden, en op dit eigenaardige tooneel stelt ons de dichterlijke geest den Held met fiksche trekken voor. Zich aan geene zorgelijke rangschikking bekreunende, stort de Zanger den stroom zijner gedachten onbelemmerd uit, zoodat men dikwijls eer de weelde van een jeugdig vernuft, dan de schatting van een' met wintersneeuw overdekten geest zou vermoeden: dit echter willen wij alleen op de houding van het geheel toegepast hebben; krachtige en breede trekken kondigen overigens den geoefenden meester bij opvolging aan; en wij achten het eene bijzondere verdienste in den Heer LOOTS, dat zijne wijze van uitdrukking zich boven den al te zeer verfijnden geest van beschaving verheft, en hij ons dikwijls daardoor tot die tijden terugvoert, waarin men, den vollen rijkdom onzer taal aanwendende, minder acht sloeg op de keuze der woorden, wat de sierlijkheid betreft, dan op het eigenaardige gebruik, hetwelk men er van maken kan. Gaarne wenschten wij te kunnen uitweiden in den lof van de waarachtige dichterlijke schoonheden, waarvan dit stuk overvloeit; maar ons bestek dringt ons, den lezer daar zelve heen te wijzen.

Het stuk van den Heer WARNSINCK (*) doet ons dadelijk een vernuft kennen, hetwelk zich nimmer aan de leiding van een geoefend oordeel tracht te onttrekken, en geene afhankelijkheid kent, dan die van eene vaste overtuiging. Om zijn gevoelen een' gewettigden, doch tevens onbelemmerden loop te kunnen geven, toetst hij hetzelve aan de vroegere daden van den Held, voor wien nu de eerste regel: „ waar ligt die welbestuurde boot?" reeds de belangstelling opwekt; terwijl wij door den aanhef verder voorbereid worden, om de waarde van het offer, dat de jeugdige Zeeheld

(*) Dat wij andermaal op dit dichtstuk terugkomen, vinde zijne verschooning in de inleiding dezer zaamgevatte beschouwing. *Redact.*

aan de eere des vaderlands gebragt heeft, in al deszelfs grootheid te beseffen; en nu wordt de hoofddaad, met levendigheid geschilderd, het middelpunt, waarop de aandacht gevestigd en waardoor ons gevoel getroffen wordt. Het dichterlijk gevoel voert ons in deszelfs verrukking mede, en onze belangstelling klimt ten top voor een vaderland, dat met zulke daden en gevoelens onverwinnelijk mag heeten.

De lierzang van den Heer WESTERMAN toont, zoo in geest als vorm, den man, die gewoon is zich voor eene groote menigte te doen hooren. Zonder zich door eene angstvallige zorg, om de daad zelve met naauwkeurigheid voor te stellen, te laten binden, stort het gevoel, van eene onbekrompene deelneming bewust, zich onbelemmerd uit. Het verlangen, om de algemeene bewondering op te wekken, straalt hier minder door, dan de behoefte, om, door in dezelve te deelen, den boezem lucht te geven. — Het verwonderde ons, dat de Heer WESTERMAN dit stuk ook niet op ons nationaal tooneel heeft uitgesproken. Wij herinneren ons altoos nog met genoegen, welk eene uitwerking soortgelijke stukken, op de hem eigene krachtige wijze voorgedragen, hadden.

Zeer gelukkig is, onzes inziens, het standpunt, waarop de Heer HAAKMAN zich geplaatst heeft, om de heldendaad van VAN SPEYK te huldigen. De liefde tot het vaderland heeft, als 't ware, eene naauwere betrekking gezocht in de geboortestad van den Held. Amsterdam heeft het diepst de vernedering gevoeld, welke eenmaal onze vlag onderging, door voor eene vreemde te moeten zinken. Amsterdam omvangt de grafplaats van zoo vele Helden, die haar eenmaal door geheel de wereld deden eerbiedigen. In Amsterdam werd VAN SPEYK geboren. Hij heeft de kleur van die stad, als het kleed zijner jeugd, gedragen. Die stad heeft zijne kindschheid verzorgd in een harer eerbiedwaardige gestichten; opgevoed werd hij daar, en als aan haren boezem zelv' opgekweekt. Wie kan zich nu meer verheffen op de glorie, welke VAN SPEYK met bloed en leven voor de eer van die te lang miskende vlag heeft behaald en betaald? Geheel op zichzelve staande, doet de Heer HAAKMAN ons dit, in een krachtig, vloeijend en met welgekozene beelden versierd dichtstuk, beseffen. De dwang, waardoor, ingevolge van verbonden, de vaderlandsche Marine beperkt werd, en de kracht, waarmede zij zich verhief, is fraai,

door het denkbeeld van eene met magt ineengedrongene en met verdubbelde kracht losfpringende veer, uitgedrukt. In het dichtstuk van WESTERMAN vinden wij daarmede eenige overeenkomst in dat van den leeuw, die, in het enge perk gedrongen, woedend opspringt en zijne banden losscheurt; maar dat van HAAKMAN is, zoo ver wij ons herinneren, minder in vergelijking te brengen met andere meermaals gebezigde beelden, en dus nieuw.

De Heer KLYN heeft weder een ander standpunt genomen. Door de heldendaad verrukt, boezemt hij zijn gevoel uit, en vermijdt alle inkleeding, alle uitweidingen, om den indruk van dat gevoel niet te belemmeren of te verzwakken. Het schijnt hem voorgekomen te zijn, dat in de eenvoudigste schildering het treffend voorbeeld best omvangen wierd, en de beschouwing daarvan genoegzaam ware, om ieder den vereischten eerbied voor den jeugdigen Held in te boezemen, en zijne verpligting aan het vaderland te doen beseffen. Aan deze overtuiging getrouw, poogt hij ons op eigene wijze te treffen en te roeren, en heeft zijn doel ook niet gemist.

Het meest zamengestelde van de stukken, welke voor ons liggen, is dat van den Heer WITHUYS. Langs een' bijzonderen weg leidt hij ons tot de daad zelve. Door de belangstelling voor de Hollandsche vlag op te wekken, wil hij ons de heldendaad van VAN SPEYK in al hare volheid doen beseffen; en hierin dan ook is hij uitmuntend geslaagd. Treffende denkbeelden, in fiksche en tevens bevallige verzen uitgedrukt, houden op den duur de aandacht levendig. Echter (men houde dit niet voor bedilzucht) komt ons de houding van het stuk min gelukkig voor. De inleiding, van vroeger gevestigde denkbeelden ontleend, heeft, onzes inziens, te veel overwigt op het hoofddoel, of staat daarmede niet in behoorlijke evenredigheid; zoodat men na de lezing zich wel vele stoute trekken herinnert, maar het geheel niet in het geheugen opgenomen heeft. Bij zoodanige onderwerpen is het gevaarlijk, zich misschien van bestaanden voorraad te bedienen. Bij zoo veel opgewekte belangstelling voor de vlag had ook, zoo het ons voorkomt, niet vergeten mogen worden, dat, schoon door de schitterende daad van VAN SPEYK eene nieuwe glorie om haar heen getrokken is, hare eer, sedert de vernieuwing van ons volksbestaan, bij herhaling op eene waardige wijze gehandhaafd is. Tegenover de bijgebragte aanmerkingen behouden echter de schoonheden een doorslaand

overwigt; maar ook daarom achtten wij ons verpligt, die aanmerkingen niet terug te houden, wijl zoodanig ſtuk voor mindere bekwaamheden een gevaarlijk voorbeeld zou kunnen worden.

De Heer VAN HARDERWIJK heeft den meer gewonen weg ingeſlagen. In vloeijende verzen volgt hij het voorval in zijn geheel, en brengt den roem onzes vaderlands daarmede in verband. Geen den minſten dwang beſpeurt men in de bewerking; de aanhef is natuurlijk, de gang gemakkelijk, en het ſlot wel aangebragt. Eene gelukkige gedachte achten wij het vertrouwen van VAN SPEYK op de hulp der Antwerpenaren bij de ſtranding; dit levert een treffend *kontrast* op met de trouweloosheid, die hij ontmoette, en *geeft* aan zijne heldendaad een grooter gewigt.

Wij ontmoetten te dezer gelegenheid nog een ſtuk, hetwelk, onder den titel van *De Nederlandſche Vlag*, mede aan VAN SPEYK is toegewijd. In dit ſtuk zijn de gedachten doorgaans beter dan de inkleeding, die over het algemeen gedwongen is. Ook hier en daar herinnerden wij ons bij de lezing wel eens iets, dat vroeger het licht zag. De verzen zijn over het geheel meer krachtig dan vloeijend. Op de houding zouden wij hetzelfde kunnen toepasſen, hetgeen wij bij het ſtuk van WITHUYS deswege gezegd hebben; echter met dat onderſcheid, dat de Heer KOSTER het belang der Hollandſche zeemagt meer algemeen aanvoert, en dat zijne gebreken het voordeel niet hebben, door zoo vele dichterlijke ſchoonheden op-, ja overgewogen te worden.

Wij hebben gezien, welk eene verſcheidenheid van licht het dichterlijk vernuft over hetzelfde onderwerp kan verſpreiden. Ten ſlotte moeten wij nog aanmerken, dat boven aangehaalde ſtukken weder een nieuw bewijs opleveren, dat de dichterlijke geest eene eigenaardige zelfſtandigheid, welke, ook zonder ſchoolſche leiding, zich zelve ontwikkelt, en althans geen uitvloeiſel der geleerdheid is. De Dichters, aan wier werk wij hier onzen lof niet hebben kunnen onthouden, zijn, voor het meerdergedeelte, van het voorregt eener eigenlijk gezegde geletterde opvoeding verſtoken geweest; maar ook daarom misſchien zijn zij te oorſpronkelijker gebleven; en, ſchoon de Natuur alleen hunne Zanggodin was, zou de hoogſte letterwijsheid even min in ſtaat zijn, hen tot *Dichters* te vormen, als hun eene vereerende plaats op den zangberg te betwisten.

Handleiding voor aankomende Officieren en Onderofficieren, ter verkrijging van eenen behoorlijken leefregel in de allereerſte vereischten van hunnen ſtand; door JACOB THEODOOR BUSER, *Kapitein bij het 1ſte Bataillon Overijsſelſche Schutters. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In kl. 8vo.* 1831. *IV en* 108 *bl. f* : - 90.

Ein Lorberreis, nachgeſendet an J. C. J. VAN SPEYK, von LUDWIG MARCHAND. Utrecht, bei *van Paddenburg & Comp.* 1831. 8vo. 4 S. *f* : - 15.

Krijgsgeſchal en Volksgezang. Te 's Gravenhage, bij de Gebr. Hartmann. 1830. *In kl. 8vo. IV en* 36 *bl. f* : - 40.

Tafereel van de Belgiſche Onlusten, in dichtmaat. Door D. VALKENBURG. *Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1830. *In kl. 8vo. VIII en* 49 *bl. f* : - 50.

Met belangſtelling en goedkeuring heeft Recenſent de *Handleiding voor aankomende Officieren en Onderofficieren* gelezen. Zij bevat allernuttigſte lesſen, gegeven door een' perſoon, die bevoegd is dezelve uit te deelen. Mogelijk vindt men in de Levensregels wel eens eenige herhaling met andere woorden; maar ook dan is de tweemaal gezegde zaak de behartiging waardig. De nuttigheid van het goedkoope boeksken wordt nog vergroot door de achteraangevoegde verdeeling en volgorde der lesſen van de Soldaten-, Pelotons- en Bataljons-ſchool, waardoor de Officieren en Onderofficieren, aan welke allen wij het werkje ten ſterkſte aanbevelen, een gemakkelijk overzigt in ééns van deze drie zoogenaamde ſcholen verkrijgen. Met zeer veel juistheid wordt er onder anderen bl. 7—12 aangewezen, welke kundigheden voor iemand, die in de krijgsdienst vorderingen maken wil, deels onontbeerlijk, deels heilzaam zijn.

Het ſtukje van den Heer MARCHAND op VAN SPEYK's heldendood verdient met onderſcheiding te worden genoemd.

Krijgsgeſchal en Volksgezang is eene verzameling van liederen en vaderlandſche ſtukjes, meest met aangewezene, en bekende zangwijzen. Vijf der liederen zijn wij aan een' Belgiër verſchuldigd; zij ſtrekken zijn hart tot eer, en ook, uit

een critisch oogpunt beschouwd, is ons oordeel over deze verzameling gunstig. Plaatsgebrek verbiedt ons, dit oordeel te staven.

Verre beneden het vroeger aangekondigde staat het *Tafereel van de Belgische Onlusten in dichtmaat.* Het is berijmd proza, b. v. bl. 4, in den deftigen stijl:

Maar *personeele* haat gaf dezen eisch u in.

Reeds trekken op zijn last daarheen zijne *adjudanten.*

Zou 't waar zijn, dat een *man van aanzien* hem verklaarde,
Toen deze zijne vrees den Erfprins openbaarde,
En sprak: „Doorluchtig Vorst! uw Hoogheid waagt te veel!
„ 't Is mij onmogelijk, dat ik 't gevaar verheel',
„ Om u te midden van gewapende onverlaten
„ Te wagen in 't gedrang der opgepropte straten.
„ Al is 't dat Brussel zelf uw Hoogheid nog vereert,
„ En 't denkbeeld van verraad met afschrik van zich weert;
„ Één mensch, één vreemdeling kan 't schandlijkst misdrijf plegen.
„ Ô Moge uw Hoogheid dit toch ernstig overwegen!"

Eindelijk,

En daar zij in den Vorst zijn volksgezindheid roemen,
– ◡ ◡ – ◡ ◡ ◡ – ◡ ◡ ◡ – ◡
Stelt men hem voor, om een KOMMISSIE *te benoemen.*

Dat laatste kan wel niet prozaïscher! — Overigens vinden wij telkens nommers voor aanteekeningen, tot 62 in getal; doch die aanteekeningen moet de lezer vooreerst *zelf* maken: want ze zijn nergens in *dit* stukje te vinden.

Gedichten aan het Vaderland gewijd, door H. H. KLYN, *Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, enz. enz. Uitgegeven ten voordeele van het Vaderland. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1830. *In gr. 8vo.* 38 *Bl. f* :-80.

Den waardigen KLYN, door den onverbiddelijken dood beroofd van echtgenoote, éénig kind en broeder, in wier smartelijk gemis zijn gevoelig hart ook zijne landgenooten deed deelen, bleef voor dit leven niets anders over, dan de Vriendschap en zijne Lier. De eerste gewierd hem in ruime mate; de laatste schonk hem verademing, ons genoegen.

Met warme zucht voor het Vaderland bezield, boezemde hij, bij elke treffende gelegenheid, zijn gevoel uit in zangen, die, wat ook de kritiek op dezelve zou mogen aanmerken, gewis de hooge verdienste niet ontberen, van den stempel te dragen eener vurige en hartelijke vaderlandsmin. Ook deze, acht in getal, getuigen zulks in ruime mate. Wij *moeten* kort zijn, — veel korter, dan onze lust zou wenschen. *Opwekking*, dan, is een even krachtig als uitgewerkt dichtstuk, waaruit wij straks eene proeve zullen mededeelen. *Aan God*, ademt echt Christelijk gevoel. *Aan den Koning, ten geleide van een nederig Offer aan het Vaderland.* De rondborstige taal van den echten Nederlander tot zijnen Vorst. *Wapenstilstand.* Schilderachtig in aanhef, fraai in wending, treffend in opwekking. *Vaderlandsch Lied.* Vol jeugdigen moed en veerkracht; liefelijk als een lentemorgen Holland is hier *ons* Holland weêr! *Krijgslied van Amstels Schutterij, bij haar vertrek.* (Met Muzijk van den Heer WILMS.) Het gevoel van den waren Nederlander, in maat en zang gebragt. *Aan mijnen geliefden jeugdigen Vriend* J. DE BOSCH KEMPER, *staande als Soldaat bij Antwerpen.* Hartelijk, mannelijk en bevallig tevens; het woord van een' tweeden Vader tot zijnen wakkeren Zoon, zoo als dat in deze jammervolle, maar tevens heerlijke dagen past. *Aller Leus.* Een waardig besluit. — Ziedaar deze Gedichten met een enkel woord gekenmerkt. Bij zoo veel wegslepends, bij zoo veel waarachtige poëzij vergaat ons de lust tot kritiseren, ook opdat den edelen Zanger de lust niet verga tot zingen. Wij verklaren dan ten besluite, dat de Heer KLYN wèl verdiend heeft bij het Vaderland! — En nu nog de beloofde proeve:

Ga! stapel vrij op een al wat gij kunt bevatten!
Rust, vrede, voorspoed, heil, — verspil onmeetbre schatten;
Stort lauwren, rijkdom, roem, en wat uw hand besluit,
(Gelijk een regenwolk de ontelbre drupplen,) uit.
Vergeefs! — men vloekt het heil zoo spoorloos opgedrongen;
Veracht de weldaân, hier de ziel als ingedwongen;
Verschopt de schatten, zelfs tot walgens toe, verkwist.
De nijd broeit in de borst; de wrevel schept den twist;
Nu daagt hij op, die zwerm van wrok en haatverspreiders;
(Trawanten van de hel, verachte volksverleiders;)
Hij blaast met godsdiensthaat, den gloed der driften aan:
En doet, wat lang reeds smeulde in vlammen opwaarts slaan.

Mijn dierbaar vaderland! zie daar de bron dier plagen,
Die ge als een wervelwind, van 't Zuiden op ziet dagen.
Hoe zalig waart gij niet, toen ge aan uw erf verknocht,
Uw' grenspaal nooit verzette of naar meer erfgrond zocht!
Gij werdt, ondanks u zelv' aan 't Belgisch volk geklonken,
En al uw rust en heil had, redloos, uitgeblonken.
Dat België, u zoo vreemd, in zeden, taal, en eer,
Zag met verachting op al 't opgedrongne neêr;
Het vloekte,.... niet dien trots, dat fpoorloos regt vertreden,
Dat, wat nooit zamenklemt, ontzind dorst zamenfmeden;
Maar 't vloekte uw' vorst, en u, en fpuwt u in 't gezigt,
En liegt u de oorzaak toe, der jamm'ren thans gefticht.
Hoe! Holland, Holland, zou verachte keetnen fmeden?
't Heeft, tachtig jaaren, voor zijn dierbaar erf geftreden;
't Verbrak, met eigen hand, al wat het hield geboeid;
't Heeft altoos, waar ge u wendt, de dwinglandij verfoeid.
Maar vruchtloos klinkt die taal waar blinde driften woeden,

enz.

De Corrector heeft zijne taak, vooral ten aanzien der punctuatie, flordig verrigt.

Vaderlandfche Poëzij [*door* J. VAN DER VEEN, AZ.] *Te Kampen*, *bij* W. J. Tibout. 1830. *In kl.* 8*vo. VI en* 31 *bl.*

De Heer VAN DER VEEN, thans reeds vrijwillig als fchutter uitgetrokken, heeft, nog vóór zijn vertrek uit zijne woonplaats *Hoogeveen*, dit bundeltje Vaderlandfche Poëzij willen publiek maken. Wanneer men in aanmerking neemt, hoe in de eerfte tijden onzer volkswapening alles welkom was, wat den nationalen moed konde aanvuren, zoo mag men zich met reden over de uitgaaf van deze kleine verzameling verheugen. Wij vinden hier wel geene hooge vlugt, maar ook geenen hoogdravenden onzin. Doorgaans heeft de Schrijver met warmte gedicht, en zijne taal is krachtig en duidelijk. Als heerfchende gebreken hinderen ons: het verwaarloozen der fmelting; de telkens voorkomende dubbele *t* (*t* '*t*) of *d t* (*d* '*t*); onachtzaamheid in het tellen der voeten, waardoor wel eens een vijfvoetig vers gevonden wordt, waar men een' Alexandrijn, en een drievoetig, waar men een viervoetig vers moest aantreffen; en eindelijk, onnaauwkeurigheid in taal en fpelling; die echter, bij eene goede verbetering der drukproeven, meerendeels had kunnen verholpen worden. Tot proeve het volgende:

Aan onze gesneuvelde Helden.

U, eedlen! zij deez' zang gewijd;
U, die aan 't wisslend stof, aan de aarde zijt ontheven;
Die reeds in 't hemelrijk bij de Englen Gods moogt leven, —
Reeds burgers in het Godsrijk zijt.
U zij dit vaderlandsche lied:
Wij zingen uwen roem en van uw dappre zonen,
Die zich uw' heldenmoed ten volle waardig toonen,
Al ziet gij hunne daden niet.
Gij gingt, o dappre heldenstoet!
Gij gingt: — en wij, wij bleven droevig staren, [*Een voet te weinig in 't vers.*]
Maar vochten, wijl uw ziel ten hemel op ging varen,
Met een verhoogden moed. [*Weder een voet te kort.*]
Wij dachten aan uw heldendaân
En uw gemis dreef sneller 't bloed door de aders, [*Een voet te kort.*]
Wij hoorden uwen dood, wij volgden onze vaders
Langs de eigen gloriebaan. [*Een voet te weinig.*]
Gij, die ons vrijheids lessen schonkt,
Hebt onzen moed ontvlamd; en, in vereende koren,
Heeft elk de vrijheid thans den eed van trouw gezworen,
Door uwen moed ontvonkt. [*Alweder een voet te kort.*]
Wij treuren nog om uw gemis;
Doch rust — rust zacht, onsterfelijke braven! [*Insgelijks een voet te weinig.*]
Wij zullen heel Euroop door onze daden staven,
Dat Holland onverwinlijk is.

Het zij zoo! en met dezen wensch besluiten wij onze aankondiging.

Zedekundig Huisboek voor jonge lieden van den beschaafden stand. Door Mejufvr. C. M. D. E. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1830. *In gr. 8vo.* 174 *Bl. f* 1-80.

Daar de meeste schriften, waarin de Zedekunde als hoofdonderwerp behandeld wordt, voor jonge lieden te uitgebreid zijn, kwam het de Schrijfster voor, dat een beknopt Zedekundig Huisboek een nuttig en niet overbodig werk zou zijn; en het thans aangekondigde boek is het gevolg van hare poging, om in deze behoefte voor jonge lieden van den beschaafden stand te voorzien.

Offschoon de algemeene waarheden der Zedekunde uit derzelver aard van toepassing zijn voor lieden van iederen leeftijd en stand, is het echter tevens waar, dat de menschelijke betrekkingen en omstandigheden zoo verschillend zijn, dat de voorstelling van zedelijke verpligtingen, ingerigt voor eenigen bijzonderen toestand der menschen en naar denzelven gewijzigd, meer geschikt is om doel te treffen. Juichen wij derhalve het oogmerk toe van die verdienstelijke Vaderlandsche Maatschappij, welke, sedert zoo vele jaren, zoo nuttig werkzaam was in de behandeling van zedelijke onderwerpen *tot nut van het Algemeen*, niet minder moeten wij ook onze goedkeuring toekennen aan hen, die, gelijk thans de Schrijfster, in dit zelfde vak, meer bijzonder nuttig trachten te zijn voor lezers van den beschaafden stand. Een noodzakelijk vereischte, om in dit opzigt doel te treffen, is, dat men bij het zamenstellen van zulk een werk onder het oog houde, dat hetzelve bestemd is voor menschen, wien het minder, dan de geringere standen, ontbreekt aan, en die dus meer gezet zijn op hetgeen aangenaam onderhoud verschaft. Dus vooral dàn moeten wij zulk eenen arbeid goedkeuren, wanneer het smaakvolle der behandeling, het levendige en onderhoudende der voorstelling en de zuiverheid van den stijl hoop geven, om door zulk een boek de lezing te doen vervangen van vele nutteloozе of wel schadelijke tafereelen, die de verbeelding ontvlammen, de driften opwekken, en de betrekkingen, waarin men geplaatst is, doen vergeten. Op dezen lof heeft, naar ons inzien, de Schrijfster aanspraak. Wij vinden hier, in een kort bestek, eenen ruimen voorraad van behandelde zaken.

Het spreekt van zelf, dat men, naar het doel der Schrijfster, hier geene diepzinnige, afgetrokkene behandeling kan verwachten. Kort en eenvoudig wordt alles voorgesteld, afgewisseld door karakterschilderingen en voorbeelden uit het huiselijk en maatschappelijk leven; terwijl de godsdienstige beginselen, die allerwegen ten grondslag worden gelegd, de hier gegevene lessen ten krachtigste ondersteunen.

De Schrijfster toont, dat zij niet onbevoegd is om te schrijven voor jonge lieden van hare eigene sekse. Maar ook ieder regtgeaard jongeling, al is het, dat hij zijne *Moraal* in *kapittels* en *paragraphen* bestudeerd heeft, zal met dankbaar gevoel, hetgeen hem hier, in den hartelijksten toon, door een achtingwaardig meisje wordt toegesproken, ontvangen.

Wij eindigen met den wensch, dat het werkje iets moge bijdragen, om jonge lieden, voor welke het geschreven is, de waarde van een rein geweten en een edel karakrer boven alles te doen hoogschatten.

Opheldering over de Gebeurtenis van den Prins van Oranje en de goede verwachting van ons Vaderland, door J^s. LANDGRAAFF. *In gr.* 8*vo.* 23 *Bl.* *f* 1 - 30.

Den eerzamen J^s. LANDGRAAFF, Mr. Schoen- en Laarzenmaker te *Amsterdam* in de Spiegelstraat, van wien wij vernamen, dat hij zijn beroep zeer wel verstaat, moeten wij welmeenend toeroepen: *Schoenmaker, houd u bij uwe leest!* Immers zijn Ed. is even min, als die schoenmaker een APELLES was, een feniks van het schrijversgild; en wij zijn nederig genoeg van te gelooven, dat hij, door onze aanhaling van dien vermaarden uitroep, niet eens die soort van onsterfelijkheid zal verwerven, welke zijnen Confrater, alouder gedachtenisse, daardoor ten deel viel.

De man, die zich tot verdediger van eenen Persoon zoo wel, als van zaken opwierp, wiens handelingen en welker zamenhang welligt de Geschiedenis eerst ten volle zal opklaren, nam inderdaad eene zware taak op zich, daar die zelfs door den Grave VAN HOGENDORP geenszins tot algemeen genoegen is volbragt. En wij kunnen daarin geene andere bedoeling vinden, dan het verlangen, om, op een fraai geschilderd uithangbord, der gapende menigte met vergulde letteren te mogen doen lezen: GEPATENTEERD SCHOEN- EN LAARZENMAKER VAN Z. D. HOOGHEID, DEN PRINSE VAN ORANJE. Welk streelend loon wij hem dan ook gaarne gunnen, en tot bevordering waarvan wij onze Lezers op een klein proefje van letterlijk afgeschrevene schoenmakerswelsprekendheid willen vergasten:

„Wanneer een braaf man zijn eer wordt ontrooft, en met schande beladen, een onschuldige weg, om het edelsten wat hij bezit te derven, en men is overtuigd van zijn onschuld, en kan het alle Regtbanken bewijzen, gebied het dan niet de Christelijke pligt om het te doen? hoe veel te meer, wanneer het betreft een bijzonder Persoon als de PRINS VAN ORANJE, die God bestemd heeft, indien hij zijn leeve spaart, als het hoofd des Vaderlands te plaatsen."

„*België* werd verheven tot een land van weelde en

pracht, dartelheid en losbandigheid was haar eelement, gelijk de visschen in de zee; hare steden werden *Capernaüms:* versleetene huizen wierden als door een toverslag veranderd in paleizen," enz.

„Toen de Prins de eene taak had volbragt, stond hij gereed voor de andere, het Kongres zoude in *Engeland* worden gehouden, om over de zaak van *Holland* en *België* te handelen, hij begeeft zich naar *Engeland*, om in eigen persoon dezelve bij te wonen, hij reekend het, daar men zelfs niet en is, wordt uw hoofd niet gewasfen, en zoo toond hij, die de Koe toekomt vat hem bij de Hoorns; de Heer was hier beter dan de Knegt, zijn eersten werk nog het tegenwoordige was niet geschikt, als alleen voor hem, hij kon de zaak van *België* en zijne handelingen voordragen, de regten van zijn Vaderland voorstaan, wat heeft hij al niet gedaan om *België* te bevrijden, van al die jammeren waar zij zich moetwillig ingestort hebben, deze zijne handelingen kunnen anders niet als voor eene zuivere Regtbank, dan ten voordeele van ons Vaderland afloopen, gene verwijting zal hij horen, edelmoedigheid zal hem worden toegekend; zijne handelingen zal de misdaad van *België* vergrootten, zoo dat zij in dit licht beschouwd, onvergevelijk zijn. Dit was natuurlijk onze verwachting, maar hetzelfs belang, die verbreeker van billijkheid en regt, ziende wij op het onverwagt als door een Microskoop in het Kongres te voorschijn treden, moest nu niet de Prins en Konings Gezanten voor het geweld bezwijken."

Handleiding bij het Onderrigt in de Toon- en Zangkunst, *door* A. W. HELFFER. *Te Amsterdam*, *bij* G. Portielje. 1829. *In kl. 8vo. 72 Bl. f :-70.*

Een nuttig leerboekje, waarin de gronden van eene der edelste der schoone kunsten zoo geleidelijk voorgesteld, zoo eenvoudig ontwikkeld, en zoo gemakkelijk onderwezen worden, als de aard der behandelde zaak toelaat; dat den leerling den altijd moeijelijken weg der eerste beginselen kan verligten, en door den onderwijzer tevens dien der eindelooze herhaling van dezelve bekorten. Het werkje worde niet slechts op zangscholen, maar ook in de huisgezinnen vlijtig gebruikt!

In dit No. *Meng.* bl. 239. reg. 5. staat *Resencent*, lees *Recensent*. En bl. 242. reg. 8. *de klauw*, lees *den klaauw*.

BOEKBESCHOUWING.

De Kerk en de Staat in wederzijdsche betrekking volgens de Geschiedenis; door WILHELM BROES, *Leeraar bij de Gemeente der Hervormden te Amsterdam. III Deelen. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1830. *In gr.* 8vo. *Te zamen* 1006 *bl.* *f* 9-50.

In welke betrekking Kerk en Staat tot elkander *behooren* te staan, is een vraagstuk, dat tot dusverre niet ten algemeenen genoegen kan worden beantwoord. Is de Kerk wel, wat zij overal behoort te zijn? Zijn dit ook alle Staten? Zoo lang het antwoord op deze vragen meestal ontkennend blijft, zal iedere poging, door kerkelijken of wereldlijken ondernomen, om Kerk en Staat tot elkander in gepaste verhouding te brengen, geheel en al mislukken. De Kerk is van hare oorspronkelijke inrigting ontaard. Heerschzucht bij geestelijken, slapheid en strengheid beide bij wereldlijken, hebben door werking en terugwerking veel uit verband gerukt, dat alleen door den tijd, hoe langzaam ook, wederom op zijne plaats moet komen. Grondiger is het onderzoek naar hetgeen de Geschiedenis aangaande die betrekking mededeelt. Met deze gewigtige taak heeft zich BROES in dit belangrijk werk belast. De Geschiededenis is leermeesteres, schoon alleen voor nadenkenden. Doch ook zij, die de gaaf van opmerken zelve niet bezitten, blijven van de lessen der Geschiedenis niet verstoken, bij het raadplegen van zulke werken, als het onderhavige van BROES, een der uitmuntendste, is.

Het belangrijke van dit werk valt dadelijk in het oog, als men de uitkomsten nagaat, tot welke het grondig onderzoek des Schrijvers ons leidt. Men zie dit alles breeder bij BROES, IIIde D. bl. 290 volgg. Eene beknopte opgaaf zal onzen lezeren niet ongevallig zijn.

1°. „ De Hierarchie der Roomschkatholijke Kerk „ is, sedert de Hervorming, in hare bemoeijingen met „ den Staat, langzamerhand bijna op niet uitgeloo„ pen." — Hetgeen thans in de Romeinsche Staten plaats heeft, bewijst, dat het volk (N.B. het *Romeinsche* volk) Kerk en Staat in de Pauselijke heerschappij onderscheidt. Met welk gevolg? Dit doet niets ter zake. Het denkbeeld bestaat; en, daar de Pauselijke magt, verder dan zijne Staten, louter denkbeeldig is, moet dit verschijnsel in diens Staten ons gewigtig voorkomen. Denkbeelden worden niet met geweld uitgeroeid; dit moet langzamerhand en dan goedschiks geschieden. Een helder punt, bij de dikke duisternis onzer dagen. — „ In Roomsche zoo wel als Protestantsche landen re„ geert de *Staat*, niet de *Kerk*." — 2°. „ Deze inkor„ ting van gezag is met weêrzin tot stand gekomen. „ Daarom gaat alles schoorvoetende en langzaam (maar „ toch) voort." — De Pausen zijn dus dammen voor den stroom, ook in hunne Kerk. Daarom altijd mannen tegen den geest des tijds. Een Paus, die meêgaat, of uit overtuiging of uit zwakheid, is niet, wat *Rome* verlangt. De Geneesheer van ADRIAAN VI is de laatste niet geweest, die in bijzonderen zin door *Rome* genoemd werd: *liberator urbis Romanae*. — *Houd, wat gij hebt*, is grondregel, zoo wel als: *neem terug, wat weg is, zooveel en zoodra gij kunt*. — 3°. „ De „ Hierarchie van *Rome* heeft veel in gedaante en rigting „ verloren. Heerschzucht blijft. Zij is onverdraagza„ mer in geloof, meer aanmatigende bij geloofseischen, „ meer afgerigt op Proselieten-jagt." Na het verval van den koophandel in het groot drijft *Rome* windhandel, maar meest smokkelhandel. Hiertegen is noodig waakzaamheid. 4°. „ De allesbeheerschende Kerk van „ *Rome* wordt niet hersteld." Dit verhindert Vorst en volk. „ *Rome* zelf zal de herstelling van een gebouw, hetwelk „ het nu tot den grond toe geslecht vindt, niet onder„ nemen willen, wél gevoelende, hoe ongerijmd het „ zijn zou in de XIXde eeuw, een' Koning of Keizer

„ in den ban te doen; *of het moest* BONAPARTE
„ *zijn, tegen wien vooraf van het geallieerde Europa*
„ *een banvonnis was uitgegaan.*" — 5°. „ Even wei-
„ nig, als de terugkeer der oude dwingelandij van *Ro-*
„ *me* is te vreezen, is zij ook te wenſchen." — 6°.
„ De Pauſelijke magt, zoo als zij thans is, zal, naar
„ waarſchijnlijke berekening, nog lang voortduren. De
„ Vorſten zullen aan den Paus zijne magt niet benemen.
„ Roomsch of Protestantsch brengt hier weinig verſchil
„ bij. De Protestantſche Vorſten drijven het niet. De
„ Paus is buitendien voor hen dood. De Roomsch-
„ katholijken zouden het weren." — Maar de *volken*,
zouden die het niet *kunnen willen?* En wat dan? Als
men, in die waarſchijnlijke berekening, de groote gis-
ting onder het volk in den *Kerkelijken Staat* bij de
hoofdſom optrekt, zou dan niet het eindigen der we-
reldlijke magt van den Paus ſpoediger voorvallen kun-
nen, dan men wel weinige maanden vroeger denken
kon? De ſtoom werkt thans ook op gebeurtenisſen en
verſchijnſels, en daarom zullen wij onze gisſingen te-
rughouden. Doch tegen de *masſa's* (een onregtzinnig
woord) geldt een Paus niet veel. — 7°. „ Door de
„ groote beperking van het Roomschkatholicisme is
„ niet alle reden weggenomen, om van deszelfs over-
„ magt iets kwaads te vreezen. Want, ſchoon opge-
„ houden hebbende een magtig *Rijk* te wezen, blijft
„ het nog, ja is het bij toeneming geworden, eene
„ heerschzuchtige *Kerk.*" — 8°. „ In *Duitschland* is
„ het Katholicisme merkelijk hervormd. In *Frank-*
„ *rijk* vertoont zich *Liberalisme.*" (Ja, en nu ook ver-
regaande ongodsdienſtigheid, volgens het ſtelſel van
werking en terugwerking. Na volbragte gisting komt
het heldere boven; maar daartoe behoort eerst eenige
tijd voorbij te gaan.) „ De opgewasſene plant in *Frank-*
„ *rijk* en *Duitschland*, en zelfs de afgemaaide, maar
„ nog gewortelde plant in *Spanje* en *Portugal*, wordt
„ niet ligt uitgeroeid." Deze reſultaten doen het ge-
wigt van dit voortreffelijk boek uitnemend uitkomen.

Over het algemeen vindt de Protestant stof van vreugde, zoo wel voor zichzelven, als voor de Roomsche Kerk. Want wie zou haar het goede niet toewenschen? Hoe meer de magt der Pausfen naar buiten vermindert, des te meer krimpt ook zij in ten opzigte der Roomschen zelve. Hoe zou *Silesië* behandeld zijn geworden in vroegere dagen? Hoe meer vreemde vijandige magt van buiten toeneemt, des te strenger bewaakt men huis, erf en huisgenooten. Zullen die zich nu in stilte strenger dan te voren laten dwingen, als zij ondervinden, dat de Roomsche Paus op straat zoo weinig kan en durft doen? De Paus beeft nu reeds, als er veel menschen in *Rome* op de been zijn, al komen zij ook met een Pauselijk vaandel. Wij gunnen den man geen kwaad. Maar men neme het ons niet kwalijk, dat wij, (de personen daargelaten, die hiervan de bewerkers zijn) voor de goede zaak van het Evangelie, er iets nuttigs en leerzaams in zien, dat een Paus, zonder mededinger, meer aan *Civita Vecchia* dan aan *Rome* denkt, in de eerste wittebroodsdagen van zijn Pausdom. — 9°. „ Er is toch wel iets in den Paus te vreezen voor de „ Protestantsche Kerk, voor het welzijn en de eer van „ den Staat." Thans hebben wij slechts rond te zien. *Ubi rerum testimonia adsunt, non opus est verbis.* Onze Schrijver deelt eenige raadgevingen mede, welke wij onzen lezeren niet willen onthouden: 1°. De Staat wachte zich voor alle bemoeijing, om regtstreeks de Roomschkatholijke Kerk anders en beter te doen worden. 2°. De Staat schrijve haar geene bevelen voor, dan waartoe regt bestaat; maar zorge dan ook voor derzelver opvolging en handhaving zonder oogluiking. 3°. Men geve bevelen, en sluite geene verdragen of *Concordaten*. 4°. NAPOLEON BONAPARTE geeft althans door vasten wil geen verwerpelijk voorbeeld. 5°. De Staat zij gereed, misbruiken te helpen afschaffen — „ hetzij de gezamenlijke Bisschoppen, hetzij enkele uit „ hen, ieder in zijn Bisdom, (van die afschaffing) de „ ondernemers zijn. — Er geschiedt door zulke onder-

„ ſteuning en beſcherming iets nuttigs, en niets onwet-
„ tigs, hetwelk het gezag van den Vorst overſchrijdt:
„ of het geval moest beſtaan, dat een geſloten *Concor-
„ daat* hem in de verpligting had gebragt, om den
„ vrijeren geest zijner Bisſchoppen onder den dwang van
„ *Rome* gevangen te houden. Iets, hetwelk deze ſoort
„ van verdrag niet van de gunſtigſte zijde zou doen voorko-
„ men." 6°. „ De Staat, van regtſtreeks hervormen
„ der Roomschkatholijke Kerk zich ſtipt onthoudende,
„ zij daarentegen overvloedig werkzaam met rondom
„ haar het licht van ſcholen, boeken, maatſchappijen
„ te ontſteken, hetwelk de wenſchelijke verbeteringen
„ aanwijst en aanprijst. Is een Vorst Roomschkatho-
„ lijk, waarom zou het hem niet vrijſtaan, in eene bij
„ zondere kapel het voorbeeld te ſtellen van eene een-
„ voudiger en doelmatiger inrigting der eerdienst?" —
Op dezen voet voortgaande, zouden wij zeer uitvoerig worden, en toch niet geheel de zaken bij BROES mededeelen, welke zich bij hem in menigte voordoen. Deze gewigtige uitkomſten en raadgevingen wilden wij, naar de behoefte van den tijd, mededeelen, hopende hiermede nut te ſtichten, en anderen tot herhaalde lezing van het boek op te wekken. Roomsch en Protestantsch, wie de waarheid maar wil en liefheeft, zal er baat vinden. Jammer, dat zulk een werk in deze droevige tijden invalt, waardoor de ſpanning der gemoederen bij beide zoo groot is, en niemand gul van den anders onderrigt begeert. Doch *ſcripta manent*, en wat niet is, kan nog worden.

Doch het wordt tijd, nu de geest en ſtrekking van dit werk eenigzins blijkt, dat wij deszelfs doel, gang en inhoud opgeven, zoo veel dit ons mogelijk is. „ Ik
„ kwam eindelijk (Iſte D. bl. 32) tot het navolgend plan,
„ dat mijn tegenwoordig geſchrift een geſchiedkundig
„ overzigt levere van die betrekking, zoo als zij heeft
„ plaats gehad, van de eerſte eeuw aan tot onzen tijd
„ toe, in onderſcheidene landen, met uitzondering van
„ *Noord-Amerika* en de *Nederlanden;* en dat het

„ vroeger uitgezonderde worde opgenomen in een ander,
„ later geschrift, indien mijne jaren dat mogten toelaten,
„ ongeveer onder den titel: *De Kerk en de Staat naar*
„ *derzelver onderlinge betrekking, bijzonder in Noord-*
„ *Amerika en de Nederlanden; het eene land met het*
„ *andere vergeleken;* zoo echter, dat de vergelijking,
„ hier tot het historische verslag gevoegd, geene beslissing
„ van de vraag: „ wat de betere vorm zij," zich aan-
„ matige, maar alleen den zelfdenkenden lezer eenige
„ aanleiding geve, om daarover te oordeelen."

Het eerste tijdperk omvat ongeveer de vijf eerste eeuwen der Christelijke Kerk, van haar opkomen in het *Romeinsche* Rijk af, tot de vestiging van nieuwe Rijken in *Europa* toe. Dit tijdperk toont ons aan: 1°. *de Kerk door den Staat vervolgd;* 2°. *de Kerk over de vervolging van den Staat zegevierende;* 3°. *de Kerk aan den Staat ondergeschikt, en ter zelfder tijd door den Staat tot hoog gezag opgeheven.*

1°. De vervolgingen tegen de Christenen, door ongeloof verkleind en door bijgeloof buitensporig vergroot en vermenigvuldigd, hielden Kerk en Staat gescheiden. De Kerk is in bloei, afgescheiden van den Staat, en wel door de Landsoverheid vervolgd. Doch dit bewijst niet, dat de Kerk den Staat ontberen kan. De eerste bloei der plant vloeide voort uit de frissche jeugd des Christendoms. Vervolging wekte moed op en gaf daartoe aanleiding. Zij schrikte huichelaars af. Waar alles te verliezen valt, ziet men de gewone menigte niet. Ook was het al geen goud, dat lateren keurmeesters in de oogen blonk. *Hoofdstuk I.*

2°. Regt tijdig en gepast vertoont zich de zegepraal der Kerk over hare afgodische mededingster onder KONSTANTIJN. Genoegzame uitgebreidheid was der Kerke in den *Romeinschen* Staat te beurt gevallen. *Zij* was de zwakkere partij. Maar een Keizer met den schepter gaf haar gewigt. Vooral na de *Diokletiaansche* vervolging kwam diens hulp gelegener, dan iets vroeger bij genotene toegevendheid en rust. Nu was ook het tijdstip daar, dat beslissen zou voor CHRISTUS of

JUPITER. Door KONSTANTIJN werd het Christendom niet gesteld tot de eenig toegelatene Godsdienst. De Kerk genoot vrijheid en vrijdommen en bekwam hoog aanzien. De bemoeijingen des Keizers deden stroomen bloeds vergieten, tot geloof dwingen, dreigende en drukkende heerschappij over Heidenen invoeren. Het goede komt ook daaruit voort. „Geen gezond kind komt ter „wereld, zonder de barensweeën der moeder. De waar„heid zegeviert wel, doch eerst op haren tijd, en niet „dan door welbestuurden strijd.” *Hoofdstuk II.*

3°. De Christelijke Kerk, vroeger verbannen door den Staat, wordt wel in hooge gunst en vriendschap opgenomen, maar als afhangeling. Bisdommen door den Keizer bezet. *Byzantium* door den Staat. Zetel van eenen Patriarch. Kerkvergaderingen op hetzelfde gezag bijeengeroepen, en niet zonder grooten staatsinvloed gehouden, enz. KONSTANTIJN, *Sultan*; de Bisschoppen, *Pacha's*. De Kerk dus met gouden ketens, maar slaaf. *Hoofdstuk III en IV.*

Het tweede gekozen tijdvak loopt van de *Nicesche* Kerkvergadering tot den beeldenstrijd. Een tijdvak vol beuzelachtige twisten, maar daarom van belang ter bepaling, 1°. dat de Staat toezigt behoort te houden op kerkgeschillen; 2°. dat de bemoeijing van den Staat daarmede ligt te veel, en kwalijk gewijzigd is. — Het *Vde Hoofdstuk* behandelt dit alles zorgvuldig, en geeft te gelijk een *Algemeen Overzigt van de Geschiedenis der Christelijke Kerk in het Oosten*, omstreeks dien tijd.

Uitvoeriger handelt BROES nu over de Westersche Kerk, in dien tijd. Op de puinhoopen van het gesloopte Keizerrijk verrijzen in het Westen vier Christelijke Koningrijken. *Hoofdstuk VI.*

De Kerk bleef afhankelijk. Bisdommen werden vervuld en Kerkvergaderingen bijeengeroepen als voormaals. De Geestelijkheid maakte zonder gevolg aanspraak op het *tiendereg*t. Het *jus patronatus* behoorde haar niet, bij uitsluiting over de nieuw gebouwde kerken. Evenwel nam de magt der Kerk toe. Rijke begiftigingen, het

Asylenregt, verandering van *kerkelijke* in *geld*-boete, het omgaande regt, door geestelijken met stokslagen en gevangenis uitgeoefend, leidden tot vermeerdering van magt als van zelve. Deelneming der geestelijken aan het Staatsbestuur was wel uitbreiding van wereldlijk gezag, maar met beperking van het geestelijke. *Hoofdstuk VII.*

Het derde tijdperk behelst de gebeurtenissen van KAREL *den Groote* tot op GREGORIUS VII. KAREL *de Groote*, beheerscher van zoo vele volken, nam het ter hand, om de Kerk zoo wel uit breiden als te hervormen. Beide deed hij met kracht en geweld. Daaruit kwam naderhand iets goeds. Doch dit was alleen Gods werk. *Hoofdstuk VIII.*

De vruchten van KAREL's hervorming zijn doorgaans gering en schraal geweest. Die onvruchtbaarheid is niet het meest aan den hervormer, maar vooral aan den onspoed der volgende tijden te wijten. Goede vrucht heeft echter niet geheel ontbroken. Het is voor de onderneming niet voordeelig geweest, dat dezelve geschied was door de magtige hand eens Keizers. Het *IXde Hoofdstuk* behandelt deze vier bijzonderheden, volgens de Geschiedenis, uitmuntend.

Van KAREL *den Groote* tot GREGORIUS VII ontwikkelt zich, onder gestadige worsteling en tegenkanting, de magt der Kerk, vooral door de groote omkeering in het Westen en andere bijkomende oorzaken, welke verdienen nagelezen te worden *Hoofdstuk X.*

Het *XIde Hoofdstuk* toont met voorbeelden aan, dat, hoewel de Kerk, door de schenkingen van PEPIJN en KAREL *den Groote*, in aardschen luister blijkbaar is toegenomen, haar geestelijke invloed merkbaar verzwakt is. Het slot vinde hier eene plaats: „ Als ik,
„ ter vergelijking, mij voor den geest breng, *ginds* den
„ Aartsbisschop van *Canterbury*, Pair in het Engel-
„ sche Parlement, of den Bisschop BOSSUET, aan het
„ prachtige hof van LODEWIJK XIV. en in vele kron-
„ kelingen van dat hof diep ingewikkeld, of zelfs den
„ vromen FENELON, bijzonder vóór hij in ongenade

„ viel, en *hier* den louter geestelijken VAN DER „ ROEST in het burgerlijke huis op de Oude Gracht te „ *Haarlem*; zoo sta ik niet in twijfel, onder wiens beeld „ bij voorkeur te schrijven: *Medearbeider van God in* „ *het Evangelie.*"

(*Het vervolg en slot hierna.*)

De Joodsche Natie ten tijde der opbouwing van Jeruzalem, een beeld voor ons Nederlanders. Leerrede, gehouden door W. A. VAN HENGEL. *Te Leiden, bij* C. C. van der Hoek. 1830. *In gr. 8vo. VI*, 28 *bl. f* :-40.

Prof. VAN HENGEL meende, blijkens het Voorberigt, den 17 Nov. 1830 geschreven, dat de geestdrift voor de goede zaak nog niet algemeen genoeg was in ons land. Wij hebben ons steeds verblijd, dat er, van den beginne af, *zoo veel* gedaan werd en bij voortduring gedaan wordt. Men kon toch geenszins verwachten, dat, in de gegevene omstandigheden, ieder evenzeer zoude medewerken. Wij gelooven niet, deze mindere geestdrift, zonder eenige uitzondering, aan mindere belangstelling of aan tegenwerking te moeten toeschrijven. — De Hoogleeraar nu wilde het kwaad, dat hij meende op te merken, *nadrukkelijk tegengaan*, en verzekert, reden te hebben, om te gelooven, dat hij *niet te vergeefs gesproken heeft*. De tekst is NEHEM. IV: 7—15. In het eerste deel der Leerrede, dat de grootste helft uitmaakt, wordt de toestand der Joden geschetst, die Jeruzalem wilden herbouwen; en in het tweede, waarop het hier voornamelijk aankomt, de gesteldheid van ons land en volk daarmede vergeleken. De Prediker stelt de *Joodsche natie* (waarom niet liever *volk?*) hier voor, 1. als *beeld van onzen toestand*, 2. als *beeld van onzen pligt*, en 3. als *beeld onzer verwachting*. Wij hopen met den waardigen Hoogleeraar, dat *de Leerrede nog meerder*

(meer) nut stichten zal, wanneer zij niet slechts te Leiden, maar ook elders gelezen wordt.

Thans, meer dan ooit! moed en kracht, met vertrouwen op God alleen! Een woord van H. BOUMAN, *Hoogleeraar te Utrecht. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1830. *In gr.* 8*vo.* 50 *Bl.* *f* :- 50.

De titel wijst genoegzaam de strekking van dit stukje aan, dat met veel warmte, doch tevens met lofselijke gematigdheid geschreven is. De Hoogleeraar BOUMAN wilde zijne landgenooten opwekken, om *thans* (4 Nov. 1830) *meer dan ooit* alles aan te wenden tot verdediging tegen het geweld van muitelingen. De nood was dringend. Dit gevoelde men algemeen. De bevolking van Noord-Nederland heeft getoond, en toont nog, dat dezelve prijs stelt op het erf der vaderen. Wij twijfelen niet, of dit *woord* van BOUMAN zal, onder Gods zegen, hier en daar nut gedaan hebben. De wenschen van den Hoogleeraar, met zoo veel hartelijkheid en kiesche bescheidenheid geuit, zijn ten deele reeds vervuld geworden. Nogtans zal men zijne bemoedigende toespraak ook nu nog met genoegen lezen. „Ja," zeggen wij met BOUMAN, „indien ooit ééne natie zich de *hoogachting* van hare Regenten heeft waardig gemaakt, zoo verwerft zich thans Nederland op dezelve de regtmatigste aanspraak. Die hoogachting, u, Landgenooten! door het Bewind toegedragen, zult gij dan ook, bij gepaste gelegenheid, in de staatsstukken zien doorstralen." Hiervan hebben wij reeds blijk gezien, en blijven dus hopen, dat ook verder nog vervuld moge worden, wat ter zelfde plaatse volgt: „Zij (die hoogachting) zal den, vroeger zoo flaauwen en ontmoedigenden, toon van het *Dagblad der Regering* bezielen. Niet minder zal zij in de vermijding van *noodelooze* geheimhouding blijkbaar zijn."

Godsdienstige gronden tegen angstige vrees, in den tegenwoordigen nood des Vaderlands; eene Leerrede, uitgesproken te Leiden, den 17 *Oct.* 1830, *door* N. C. KIST. *Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans. 1830. *In gr.* 8*vo.* 23 *Bl. f* :-30.

Moge het slechts *eene eenvoudige toespraak*, en *geenszins eene bewerkte Leerrede* zijn, gelijk de Hoogleeraar KIST betuigt, wij hebben dezelve met genoegen gelezen. Gelukkig is de keuze van den tekst, JOSUA VIII: 1ª. *Toen zeide de Heer tot Josua: Vrees niet, en ontzet u niet.* Van die woorden, tot JOSUA gesproken, toen deze, na ondervonden tegenspoed, in omstandigheden verkeerde, die zijnen moed ter neder drukten en zijne kracht verlamden, heeft de Prediker, ter bereiking van het voorgestelde doel, een gepast gebruik gemaakt. Ook deze Leerrede heeft eene echt godsdienstige strekking. Tot de studerende jongelingschap, die de wapenen tot verdediging des Vaderlands had opgevat, sprak de Hoogl. onder anderen: „ God geve het, dat de gevaren, die dreigen, genadig afgewend mogen worden, en dat de geschiedrolle van *Nederland* alleen uwen edelen bereidvaardigen ijver aan het nageslacht zal behoeven te melden! Want uw leven, dierbare Jongelingen! is het Vaderland kostelijk. Maar wat er ook gebeure, wij weten het, gij zult het bloed niet verloochenen, waaruit gij gesproten zijt..... Waarhenen gij dan ook geroepen wordt, de Almagtige geleide u, en Hij behoede u! Liefde voor Hem wone steeds in uwe harten, om, onder al wat gij doet, u vooral ook te vormen voor uwe hoogere bestemming." Met dezen wensch kunnen wij ons geheel vereenigen.

Bidden tot God en waken tegen den Vijand. Eene Leerrede over Neh. IV: 9. *Uitgesproken den* 17

Oct. 1830, *door* H. E. VINKE, *Theol. Doct. en Predikant te Utrecht. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1830. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl. f*:-30.

Raad en aanmoediging tot biddend werken en strijden, ten nutte van het bedreigde Vaderland, in twee Leerredenen, door JODOCUS HERINGA, ELISA'S Z. *Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1830. *In* 12*mo.* 52 *Bl. f* :-30.

De titel wijst den inhoud der Leerrede van den Weleerw. VINKE aan. Zeer ter zake wordt in de Inleiding gezegd: „Wij zijn diep afhankelijke schepselen, maar ook toegerust met krachten, om te doen, wat onze hand vindt te verrigten, in de onderscheidene omstandigheden des levens. Wij vermogen niets, en wij vermogen veel. Op deze gesteldheid van onze natuur zijn gegrond de veelvuldige vermaningen van Gods woord, om te bidden, alsof (?) wij niets kunnen, en te werken, alsof wij alles vermogen." Zôo dachten en deden eertijds de godvruchtigen — ook NEHEMIA en de zijnen. De Prediker stelt I. dit voorbeeld voor, en wekt II. op tot navolging. Met veel genoegen lazen wij de geheele Leerrede, maar bijzonder het tweede gedeelte, waar de noodzakelijkheid van *bidden* en *werken* op eene zeer gepaste wijze wordt aangedrongen. De eenige aanmerking, die wij zouden kunnen maken, is deze: Mag men, ter opwekking tot den strijd voor het Vaderland, zich wel beroepen op het voorbeeld van Hem, die zijn leven niet te dierbaar achtte, om het, onder de vreeselijkste folteringen, aan een kruis op te offeren voor de zijnen? Was dit, wat men gewoonlijk *vaderlandsliefde* noemt?

De Hoogleeraar HERINGA predikte over denzelfden tekst, en vernam eerst des avonds vóór het uitspreken, dat zijn vriend hetzelfde onderwerp had behandeld. Het zoude onvoegzaam zijn, hier vergelijkingen te maken. Ook deze Leerrede is eene gepaste opwekking tot

biddend werken en *werkend bidden.* De tweede, over Ps. LXXXIV: 12, 13, des Zondags vóór het uittrekken der Studenten uitgesproken, heeft bijzonder ten doel, bij deze jonge manschap godsdienstige gezindheid op te wekken of te versterken. Het is een hartelijk *vaarwel*, dat de achtingwaardige Akademieprediker hun toeroept. Wat kon er te dier gelegenheid beter gezegd worden, dan: *Hij, die in opregtheid wandelt, mag op Gods bescherming hopen?* Beide Leerredenen liet Prof. HERINGA in klein formaat drukken, ten einde aan *elk der twee honderd en vijftig uittrekkende Studenten een exemplaar* te kunnen aanbieden. Gelukkig de jongelingen, indien zij, deze bemoedigende toespraak niet vergetende, aan de heilzame vermaningen van hunnen vaderlijken vriend beantwoorden! Dan zal *God hun een zon en schild* zijn.

Over de ligchamelijke Opvoeding der Kinderen, in het vroegste tijdperk huns levens. Een Boek voor Moeders. Door H. S. HIJMANS, *Doctor in de Wijsbegeerte, Genees- en Heelkunde, enz. te Brussel. Te Rotterdam, bij* de Wed. J. Allart. 1830. *In kl. 8vo.* 243 *Bl. f* 1-60.

Dit boekje prijst zich door eenvoudigheid en bevattelijkheid aan, en is vrij van overdrijving, waaraan zich anders Schrijvers eener Gezondheidsleer wel eens schuldig maken. Veel nieuws zal men er juist niet in vinden; maar het boek is niet voor Geneeskundigen, het is voor Moeders geschreven. Aan hare belangstelling kunnen wij dan deze voorschriften gerustelijk aanbevelen, en hopen, dat dezelve, door haar behartigd, mogen bijdragen tot bevordering van de gezondheid harer lievelingen.

De Boomgaard en het Woud, enz. Een Geschenk voor de Jeugd. Het Hoogduitsch van H. A. VON KAMP *vrij gevolgd. Te Amsterdam, bij* G. S. Leeneman van der Kroe. 1830. *In kl.* 8*vo. VIII en* 178 *bl. f* : - 90.

Dit boekje over vrucht- en woudboomen is wèl uitgevoerd, en met een aardig plaatje versierd; het is in verschillende kleine opstellen verdeeld, die meestal met toepasselijke dichtregels eindigen. Van het gebruik der onderscheidene boomen wordt kortelijk melding gemaakt.

Voor kinderen te schrijven, is niet zóó gemakkelijk, als velen zich dat voorstellen. Er behooren een natuurlijk verstand, veel geest van waarneming, en een voor ware eenvoudigheid gestemde smaak toe. Het komt ons voor, dat de kindertoon in dit boekje niet zeer gelukkig getroffen is. De mystieke allegoriën zullen niet in den smaak vallen van onze lieve jeugd. Men oordeele uit een voorbeeld: „Door elke plant wil de goede God ons iets mededeelen en de denkende mensch verstaat de taal der plantenwereld. Hij verheugt zich met dezelve, wanneer zijn levensdag helder is, en zij te zamen het goede, zoo vrolijk genieten, hetwelk hun de Schepper van boven, heeft toegeschikt; hij let op den zin van hare bloeijende gestalte, en leest met zoete vreugde in hare oogen, wat zij hem verkondigen; maar hij treurt ook met haar wanneer zij gebrek lijden, wanneer haar leven donker is, en deelt haar gaarne mede wat hij geven kan, om haar leven te onderhouden."

Is het dan zoo moeijelijk, natuurlijk te zijn? En, zoo dit de toon van den ons onbekenden Hoogduitschen Schrijver is, waarom hem dan niet *nog vrijer* nagevolgd? In het vaderland van den onvergetelijken VAN ALPHEN zal, hopen wij, wel een kindervriend zijn, die voor de jeugd in proza geheel naar vereisch weet te schrijven.

WILLEM DE EERSTE, *in betrekking tot de scheuring der 17 vereenigde Gewesten in de 16de Eeuw. Door* W. BROES, *Leeraar bij de Gemeente der Hervormden te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1831. *In gr. 8vo. IV en 98 bl. f* 1-20.

De beroemde Leeraar BROES, die zich vóór eenigen tijd weder zoo gunstig aan het Publiek heeft vertoond, door zijne *Vereeniging der Protestanten*, zijne *Beschouwing der Engelsche Kerk*, en zijne *Kerk en Staat in wederzijdsche betrekking volgens de Geschiedenis*, behandelt hier een onderwerp, schijnbaar alleen tot de staatkundige Geschiedenis behoorende, maar toch met de kerkelijke naauw verwant. Het is *de afscheiding van het Noorden en Zuiden van ons Vaderland* in de zestiende Eeuw, ten gevolge der wederzijdsche onverdraagzaamheid van Roomschgezinden en Protestanten; eene scheiding, die voor het Noorden zulke heilrijke, en voor het Zuiden zulke wrange vruchten gedragen heeft, niet alleen naar bloot stoffelijke, maar ook naar hoogere, zedelijke en verstandelijke belangen. Natuurlijk moest de Geschiedenis onzer dagen, waar die zelfde scheiding, of liever scheuring, (nog driftiger en gewelddadiger bewerkstelligd dan in de zestiende Eeuw) aller aandacht bezig houdt, en in een' korten tijd aller berekeningen heeft te leur gesteld, aan dit tafereel van eene dergelijke gebeurtenis een dubbel belang schenken. Hier komt wel het gezegde van SCHILLER te pas, waar hij den opstand der *Batavieren* tegen de *Romeinen* met dien der *Nederlanders* tegen *Spanje* vergelijkt: „De Geschiedenis der Wereld „is zichzelve gelijk, even als de wetten der Natuur, „en eenvoudig, even als de ziel des menschen. Dezelfde gegevene omstandigheden brengen dezelfde verschijnselen weder voort." Ook nu lijdt het Noorden, en vreest voor de gevolgen. Zal die vrees door de

heerlijke uitkomst evenzeer gelogenstraft worden? De nasporing der Geschiedenis van die vroegere scheiding, niet bewerkt, maar voorzien en, zoo veel mogelijk, onschadelijk gemaakt door den *Vader des Vaderlands*, kan ons misschien in dat donkere vooruitzigt een' lichtstraal geven. Zoo dacht er de Heer BROES over; maar hij liet de gevolgtrekkingen aan den lezer over, en bepaalde zich tot de *vroegere* gebeurtenisfen.

Men kent den stijl van BROES, vol pit en merg, niet altijd overeenkomstig de meest *gebruikelijke* woordvoeging, maar bij denkers daarom niet minder aangenaam. Het werk is in drie voorlezingen, of, zoo het schijnt, voorlezingen, (volgens het Voorberigt in een' kleinen Vriendenkring gehouden) verdeeld, en behandelt in de eerste, na eene korte *historische* inleiding, vooreerst de *schrandere* staatkunde van ORANJE, in het beramen der *Utrechtsche* Unie. De *Gentsche* Bevrediging was ongenoegzaam, was onhoudbaar geworden; — men moest dus bedacht zijn op een meer innig verbond, althans van sommige Gewesten. De Noordelijke Provinciën waren, door hare ligging en geschiktheid ter verdediging, tot bereiking van dit doel het bekwaamste; te meer, daar zij verst van het oorlogstooneel waren verwijderd, en dus tijd gehad hadden, zich van de in 1572—1576 geledene verliezen te herstellen. *Kon* men het geheel behouden, zoo veel te beter; kon men dit *niet*, zoo was toch een gedeelte gered.

In het tweede stuk (waarschijnlijk de tweede voorlezing) gaat men, na de veelvuldige botsingen tusschen eene *schrandere* en *eerlijke* staatkunde te hebben aangeroerd, over tot het betoog, dat ORANJE's oogmerken met de grondlegging der *Utrechtsche* Unie ook tot de laatste behoorden. De Schrijver doet dit in den vorm eener pleitrede. De aanklagt tegen den Prins is *algemeen*, alsof hij door zijne handelwijze over 't geheel de scheuring bevorderd zou hebben; of *bijzonder*, in zoo verre de *Utrechtsche* Unie op zichzelve die zou hebben bewerkt. Het *eerste* punt der beschuldiging wordt vooreerst

langs een' omweg, door eene beschouwing van 's Prinsen karakter, beantwoord. Hij was bijzonder aan het Noorden gehecht, was gretig op gezag, en geslepen staatkundig. Dit alles toegegeven zijnde, volgt daaruit nog niets, wat hem in dit geval zou kunnen benadeelen. Zijne betrekkingen als Stadhouder, en, gedurende vier bloedige en hagchelijke jaren, als strijd- en rampgenoot, tot *Holland* en *Zeeland*, moesten hem natuurlijk aan die beide Provinciën hechten; maar het is ook bekend, dat hij zich als *Ruwaard* aan *Braband* verbond, dat hij veel en lang te *Antwerpen* en te *Brussel* vertoefde, en voor eerstgemelde stad en hare veiligheid nog meer zorg droeg dan hare eigene Regering. Van eerzucht en wensch naar hoogeren rang is de Prins niet geheel vrij te spreken; maar in dit geval zou zijn gedrag eerder het tegendeel bewijzen. Immers, hij besnoeide veeleer zijn gezag, dan hij het uitbreidde, door zich aan het hoofd van *zeven* in plaats van *zeventien* Gewesten te stellen. (Ook wees hij immers de waardigheid van *Hertog* over *Braband* van de hand, omdat hij den Koning van *Spanje* geen voorwendsel tot lastering wilde geven. Zie BOR, XVIIde Boek, WAGENAAR, VIIde D. bl. 484, en *Nalezingen*, Iste D. bl. 300—302). Ten opzigte van het derde punt, de fijne staatkunde, moet men de omstandigheden in aanmerking nemen. Een gewoon Vorst, die steeds het beste vermoedt en geen kwaad in 't verschiet ontdekt, zou hier niet doorgekomen zijn.

Nu komt de voorspraak des Prinsen tot de *regtstreeksche* beschuldiging, dat namelijk de Prins deel gehad hebbe in de *Gentsche* onlusten en oproeren in en na 1577. Het valt, *wanneer men de gevolgen mederekent*, niet te ontkennen; doch, schoon ons dit dubbele behoedzaamheid op onze daden moet inscherpen, waar zou het echter heen, indien men iedereen *voor alle de gevolgen zijner daden* wilde verantwoordelijk maken? De Prins was door AERSCHOT en de zijnen gedwarsboomd; hij wilde hen onschadelijk maken, maar daarom niet de gruwelen der *Gentsche* kerkschenders en plunderaars wetti-

gen. Integendeel, men mag denken, dat dezelve den gematigden Vorst verbazend gehinderd hebben. Wij wenschten op dit punt wel eens eene Verhandeling te lezen, die, zoo men zegt, door den braven en geleerden WILLEMS voor de drukpers in gereedheid gebragt, doch wegens de tijdsomstandigheden teruggehouden is. Dezelve moet over die gebeurtenissen veel licht verspreiden. Ook hadden immers de *Walen* niet dadelijk tot den wanhopigen stap behoeven over te gaan, van zich *Spanje* in de armen te werpen.

Eindelijk, tot de *laatste* beschuldiging komende, de *Utrechtsche* Unie zelve, als onbestaanbaar met de eenheid der *Nederlanden*, doet de Eerw. Schrijver voorn., bij wijze van voorbereiding, den Prins kennen, als bij uitstek zacht en verdraagzaam van aard, en als een gezworen vijand van alle vervolging. Doch zoo dit waar is, dan is het niet waarschijnlijk, dat ORANJE met zijne zachtaardigheid en inschikkelijkheid, die zoo wel Hervormde als *Roomsche* ijveraars laakten, de *Zuidelijke* Gewesten, *wegens de Godsdienst*, zal hebben verbitterd en van zich afgewend. Dit moet men veeleer van hen verwachten, die den Prins voor *Godverzaker* uitmaakten, gelijk DATHEEN. (Onzes inziens had deze aanmerking, waarbij de verdraagzaamheid des Vorsten op eene bijzondere wijze gekenschetst wordt, bij het vorige stuk, waar men bepaaldelijk over de *Gentsche* onlusten handelde, behoord.) Maar ook waren de *Gentsche* Vrede en de *Utrechtsche* Vereeniging met elkander geenszins in tweestrijd. De laatste diende slechts ter *aanvulling*, ter *versterking* van de eerste. Daarenboven werd de Unie niet in stilte gesloten, en, 't geen alles afdoet, zij was ook voor de Zuidelijke Gewesten toegankelijk. *Gent*, *Antwerpen*, *Brugge*, *IJperen* en andere steden hebben werkelijk deze *nadere vereeniging* aangenomen. Ook was de *Gentsche* Vrede reeds vroeger, in weerwil der pogingen van ORANJE, om haar door de *tweede Brusselsche* Unie in stand te houden, feitelijk overtreden, en reeds in verscheidene Gewesten een ijdele naam gewor-

den, (de *Gentenaars* en *Malcontenten* stonden gewapend tegen elkander over) vóór het stichten der Unie van *Utrecht*.

Ziedaar het beloop van dit belangrijke stuk. Wij zullen nu eenige aanmerkingen in het midden brengen, die ons de geleerde Schrijver gewis ten goede zal duiden. Vooreerst eene kleinigheid. Bl. 6: „ Tusschen de *Gentsche* „Bevrediging en de *Utrechtsche* Unie verloopen drie „jaren ongeveer." Niet meer dan twee jaren en ruim twee maanden (Nov. 1576 tot Januarij 1579.) Dat zich (zie bl. 35) het krijgstooneel sedert 1574, *Leydens* ontzet, schier geheel uit *Holland* zou hebben verwijderd, is onnaauwkeurig. Werden niet in 1575 en 1576 *Oudewater*, *Schoonhoven* en *Woerden* ingenomen of verwoest, en stond niet WILLEM I op het punt, om met alle tilbare have het land te verlaten? Doch dit is eene kleine vergissing. Van meer belang komt het ons voor, dat de Schrijver den bulderaar DATHEEN en zijns gelijken bijkans verdedigt (zie bl. 27), en twijfelt, *of het Nederlandsche Gemeenebest bij een' veel gematigder ijver ooit zou tot stand zijn gekomen.* Al ware dit zoo, dan zou nog het doel de middelen niet heiligen; maar het is zoo niet. RIJHOVE, IMBIZE, DATHEEN, MODET, PROUNINK, REINGOUD en alle die *Ultra*-Hervormden en zamenzweerders tegen rust, orde en vreedzame Godsdienstoefening van andersdenkenden hebben *geenerlei* heldendaden ten voordeele der goede zaak verrigt, maar wel de Roomschgezinden, zelfs gemoedelijke vrijheidsvrienden, van zich afkeerig gemaakt; sommigen dier woelgeesten waren ten slotte zelve verraders, gelijk IMBIZE en de Godvergetene SONOY, die, ja, wel diensten aan de vrijheid bewezen, maar dezelve door zijne *Inquisitie* in *Noordholland* op de gruwelijkste wijze geschandvlekt heeft. Neen! de dolle *Demokraten* zijn overal de bedervers ook van regtmatige of ten minste verschoonlijke omwentelingen. Gelijk de *Gentsche* heiligschenders en verwoesters in 1578 aan den heiligen *Nederlandschen* opstand, zoo gaven CROMWELL en zijne

Independenten in 1649 aan de *Engelsche*, de mannen van den 10 Augustus 1792 aan de eerste *Fransche* Omwenteling eene heillooze strekking. Ook de tweede ontbreekt het reeds in geenen deele aan zulke booze geesten, die *niets* gelooven, geene wroegingen of zedelijkheid kennen, en er thans openlijk voor uitkomen, maar in de Eeuwen van SONOY, IMBIZE en CROMWELL nog een godsdienstig manteltje moesten omhangen, terwijl zij alle banden der Maatschappij losmaakten. Dat de Heer BROES de woelzieke Predikanten der 16de en 17de Eeuw het *nakroost van* DATHEEN noemt, strekt hun waarlijk niet tot eere; en in de *Amnestie* kunnen zij zoo min, als iemand, voor de onverbiddelijke regtbank der Geschiedenis, deelen. Geene omstandigheden kunnen ons met eenen mensch als SIMONIDES, den onverschilligen getuige en *kerkelijke voorspraak* van het moordtooneel der DE WITTEN, verzoenen. De vergelijking van eenen DATHEEN met den grooten LUTHER, (bl. 28) al is het ook slechts in één opzigt, komt ons geheel ongepast voor. Eigenlijke *Revolutionairen* zijn altijd pesten der Maatschappij.

Vreesden wij niet te lang te worden, wij zouden nog bl. 97, als eene proeve van den eigenaardigen stijl des geachten Schrijvers, mededeelen. Nu eindigen wij dit verslag met eene aanbeveling van dit korte, maar zaakrijke geschrift aan alle liefhebbers des Vaderlandsche Geschiedenis, evenzeer om den inhoud, als om het loffelijke en vaderlandlievende doel der uitgave (ten voordeele van het aanwerven van Matrozen door *Zeemanshoop.*)

Reis naar de Eilanden der Zuidzee, gedurende de jaren 1827 *en* 1828, *behelzende het verslag der ontdekking van het lot van* DE LA PÉROUSE, *door den Scheepskapitein* P. DILLON, *voormalig Bevelhebber van het Engelsche O. I. C. Schip Research. Uit het Fransch vertaald. II Deelen. Met Platen. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1830 *In gr. 8vo. Te zamen* 686 *bl. f* 7-20.

Het lot van den ongelukkigen, hoogstverdienstelijken *Franschen* Zeereiziger DE LA PÉROUSE en de zijnen heeft niet alleen alle beminnaars der Aardrijks- en Volkenkunde, sinds meer dan veertig jaren, veel belang ingeboezemd, maar ook de Regeringen aanleiding gegeven, om uitrustingen tot deszelfs ontdekking te doen. De Heer D'ENTRECASTEAUX werd, in 1791 reeds, door de toenmalige *Fransche* Regering met de twee fraaiste schepen der *Fransche* Zeemagt tot dat einde afgevaardigd, doch kwam onverrigter zake terug. Ditzelfde was het geval met meer andere *Fransche* schepen, die alle (in zoo verre zij de *Zuidzee* bezochten) in last hadden, naar het lot des Zeemans, en der uitrusting, onderzoek te doen, die nog even vóór de uitbarsting der nieuwe barbaarschheid, door de heillooze *Revolutie* van 1789, als 't ware een schitterend bewijs wilde afleggen, zoo der hooge beschaving en veredelde menschelijkheid, waartoe *Europa* vóór dat tijdperk van jammer, verwoesting en moord was opgeklommen, als van de zeldzame menschlievendheid en uitnemende bedoelingen van LODEWIJK XVI, dien voortreffelijken Monarch, door de *Revolutionaire* tijgers vermoord. LA PÉROUSE was de welgekozen, waardige vertegenwoordiger dier edele gezindheden; en zijn togtgenoot, de niet min deugdzame LANGLE, is op de *Zeevaarders*-eilanden als slagtoffer dier menschlievende bedoelingen gevallen, even als zijn Monarch eenige jaren later door monsters, nog wilder, nog veel zwarter van ziel, dan de kannibalen der *Zuidzee*-eilanden, en wier Rijk in *Europa* thans weder begint!

Het is in den nieuweren tijd aan een' *Engelschen* Zeereiziger gelukt, het lot, dat LA PÉROUSE en de zijnen getroffen heeft, (van welke men sedert 1788, uit *Nieuw-Holland*, geene berigten meer had) met de hoogste waarschijnlijkheid te bepalen. De naam diens reizigers (DILLON) doet ons zijne *Fransche* afkomst vermoeden, hoewel daarvan in het verhaal zelve geene blijken voorhanden zijn. De aanleiding tot deze ontdek-

king was een toeval. Nadat de Heer DILLON, een Scheepskapitein, die 22 jaren in de *Zuidzee* heeft rondgezwalkt, in 1813 op een der *Fidji*-eilanden, op eene hoogst zonderlinge wijze, ontsnapt was aan eenen vervaarlijken moord, die bijna alle zijne makkers getroffen had, had hij, dertien jaren later, een' der beide zeelieden, die met hem op eene bijna wonderdadige wijze aan dat gruweltooneel waren ontsnapt, op een der *Zuidzee*-eilanden, tot den Archipel van *St. Crux* behoorende en *Tucopia* genaamd, aangetroffen. Hier vond hij tevens een zilveren degengevest, hetwelk uit een niet ver van daar gelegen eiland, *Vannicollo*, was overgebragt; dit, gevoegd bij het verslag, dat aldaar nog vele voorwerpen van *Europeesch* maaksel werden aangetroffen, den Kapitein op het denkbeeld bragt, dat dit wel van de langgezochte *Expeditie* van LA PÉROUSE kon afkomstig zijn. Door tegenwind werd hij nogtans belet, dit toen te onderzoeken. In *Bengalen* teruggekeerd, haalde hij de *Engelsch-Indische* Regering tot eenen togt over, om dit nader te onderzoeken. Hem werd daartoe het bevel over het schip *the Research* opgedragen; doch tevens drong zich bij hem zekere Doctor TYTLER in, die, volgens de beschrijving van DILLON, wel de lastigste, onaangenaamste knaap moet geweest zijn, waarvan men zich een denkbeeld kan maken. Hij was volmaakt op het schip, wat de zich noemende *Liberalen* in *Europa* zijn, een woel- en wargeest, die niets dan onrust zocht, de manschap tegen den Kapitein opzette, en dezen, onder allerlei voorwendsels van onbekwaamheid of zelfs van krankzinnigheid, van het bevel zocht te verwijderen; zoodat DILLON zich genoodzaakt zag, hem, om grooter onheil voor te komen, in hechtenis te doen zetten. Dit nam de voorstander der onbepaalde vrijheid zoo kwalijk, dat hij den Kapitein op de eerste aanlegplaats, *Hobarts-Town* op *van Diemensland*, aanklaagde, en tot eene boete van 500 p. st. (6000 gulden) deed veroordeelen. (Deze beklaagt zich daarbij hoogelijk over de schreeuwende eenzijdigheid en onregtvaardigheid der

Engelsche Regering in dat gewest.) Over 't algemeen had de Kapitein vele moeite met zijne manschap, voornamelijk met een' Onderstuurman en een' gedurig slapenden Officier van de wacht: de manschap van zijn vaartuig schijnt alles behalve uitgelezen geweest te zijn.

De togt ging uit *van Diemensland* naar *Nieuw-Zeeland*, alwaar de gemeenzame omgang, dien de Kapitein met verscheidene Opperhoofden had, hem niet belet, den bloeddorst en de wreedheid van dit volk van menscheneters op te merken, die zich van de schandelijkste listen bedienen, om hunne vijanden in handen te bekomen, te braden en te verslinden; want hun trek naar menschenvleesch gaat alles te boven. (Men vindt er den schitterenden en vereerenden post van *inzouter van menschenhoofden!*) Van *Nieuw-Zeeland* zocht men de *Vrienden*-eilanden op. (DILLON nam dus den koers van onzen ontdekker TASMAN in 1642). Van de laaghartigheid en het verraad der eilanders van *Eawa* (*Middelburg*) verneemt men verscheidene staaltjes; maar op *Tonga-tabou* (*Amsterdam*) ondervond de Kapitein de grootste minzaamheid en ontving er overvloedige levensmiddelen.

In het tweede Deel vernemen wij de verdere reis naar de eilanden *Rothuma*, *Tucopia* en *Vannicollo*, *Mannicollo* of *het eiland van la Perouse*. De eilanders van *Rothuma* en *Tucopia* zijn zeer zachtzinnig en minzaam omtrent vreemdelingen; hoewel de eersten zich van het kapen van ijzeren gereedschappen, die zij zich niet kunnen aanschaffen, niet kunnen onthouden. Bij de *Tucopianen* heerscht de gewoonte, om, ten gevolge der schaarschheid van levensmiddelen door sterke bevolking, alle de knaapjes, die na den tweeden zoon geboren worden, te worgen. (Eene zeer *consequente* toepassing van het stelsel van MALTHUS! Men ziet het, onze bevolkings-*theoristen* leeren slechts, hetgeen de Wilden reeds voorlang in praktijk bragten.) Van eenen anderen kant is bij deze vreedzame menschen, die bijna geen ander dierlijk voedsel kennen dan een weinig visch en van tijd tot tijd eenig wild gevogelte van een naburig eiland, *de*

oorlog onbekend. De varkens hebben zij uitgeroeid, omdat zij hunne velden omwroetten, en leven thans bijkans uitsluitend van plantenvoedsel. Alleen de jaloezij veroorzaakt nog wel eens bloedige tooneelen; hoewel de *meisjes* er eene volstrekt onbepaalde vrijheid genieten. Op dit en de naburige eilanden heeft men *huizen der geesten*, ter woning voor de zielen der afgestorvenen. De beschrijving van *Mannicollo* (hetwelk men vooral niet met het zuidelijker gelegene *Mallicollo* van COOK moet verwarren) en het verblijf van den Kapitein op hetzelve is eenigzins langwijlig en vervelend, omdat de Schrijver aldaar alle voorwerpen, tot het kleinste stukje ijzer toe, die men van de schipbreuk van LA PÉROUSE nog over heeft, moest opsporen, en, met alle de onderhandelingen, deswege met de inboorlingen gehouden, uitvoerig opgeeft. Over 't geheel had hij ons wel van een gedeelte van zijn dagboek, dat voor den algemeenen lezer weinig belang heeft, kunnen verschoonen. Maar omtrent de bijzonderheden nopens de schipbreuk *moest* hij, om zijnen vijanden den mond te stoppen en de *identiteit* te bewijzen, uitvoerig zijn. Het blijkt nu, volgens groote waarschijnlijkheid, dat LA PÉROUSE, met zijne na den moord van LANGLE overgeblevene togtgenooten, op het rif ten westen van *Mannicollo* heeft schipbreuk geleden; dat een der beide schepen dadelijk is gezonken, en de manschap, naar land gezwommen, deels door de haaijen verslonden, deels door de inwoners vermoord is, die hunnen zachten aard in dit geval verzaakten, omdat zij hen voor booze *demons* of zeemonsters hielden. Van het andere schip moet zich de manschap geborgen, en zelfs van het wrak een ander vaartuig hebben zamengesteld, hetwelk daarop zee koos, zonder dat men weet, wat van die manschap geworden is. Slechts twee menschen, een oud man en, zoo het schijnt, zijn dienaar, bleven op het eiland; de eerste was drie jaren vóór de komst van DILLON eerst gestorven, de laatste naar een naburig eiland vertrokken. DILLON deed vruchteloos moeite, hem op de omliggende eilanden van den

Archipel van *St. Cruz* te vinden. Er moet een zeer groote voorraad van ijzer aan boord geweest zijn, daar de geheele bevolking des eilands zich *nog* daarvan bedient.

De inboorlingen van het (door den Kapitein zoo genoemde) *la Pérouse's*-eiland, of *Mannicollo*, moeten van het ras der *Austraal-Negers* zijn, daar (bl. 62 des IIden Deels) *hun vel gitzwart* en *hun haar zoo kroes is als wol.* Nogtans is hunne taal een mengelmoes van die van *Nieuw-Zeeland*, *O'Taïti* en de *Fidji*-eilanden, die door menschen van het *Maleische* ras bewoond worden. Ook komen de zeden en gebruiken meer met de laatsten overeen. Zou hier eene vermenging der beide rassen in vroegeren tijd hebben plaats gehad? of moet men de *zwartheid* en *wolachtigheid* niet zoo letterlijk opvatten? want ook de *Maleijers* der *Zuidzee* hebben kroes haar. — Het eiland is zeer slecht, met niet meer dan 1000 menschen bevolkt, en er heerschen walgelijke ziekten. Ook is het eiland over 't algemeen ongezond.

Van dit eiland, het hoofddoel der *Expeditie*, en na vergeefsche pogingen, om den vertrokken' *Europeaan* in de beter bevolkte en bebouwde omliggende eilanden van *St. Cruz* of der *Koningin Charlotte* te vinden, noodzaakten de ziekten onder de manschap den Kapitein tot het vertrek naar *Nieuw-Zeeland*, van waar hij eenige tolken, door hem gebezigd, met eene andere gelegenheid naar *Tonga* en *Tucopia* teruggezond. (Een dier tolken, een goedaardig mensch, was overleden.) Van daar keerde men over *Port Jackson*, in *Nieuw-Holland*, naar *Calcutta* terug, en besloot Kapitein DILLON eindelijk tot de terugreis naar *Engeland*, alwaar hij de opgedane voorwerpen ten toon stelde, deed vergelijken, door den *Franschen* Gezant DE POLIGNAC vleijend ontvangen, en naderhand door KAREL X vorstelijk voor zijnen ijver beloond werd. Men erkende algemeen de echtheid der ontdekking.

Ziedaar een kort verslag dezer Reis, met een voor de eer der wetenschap zoo wel, als voor de menschheid belangrijk doel ondernomen en ten einde gebragt. Voor de Aardrijkskunde is dezelve ook niet geheel onvruchtbaar. De eilanden *Rothuma*, *Tucopia* en *Mannicollo* (van DILLON) hebben wij in onze beide jongste Aardrijkskundige Woordenboeken of geheel niet, of slechts met aanduiding van den naam en gebrekkige lengte- en breedtebepalingen, gevonden. (Zoo staat *Tucopia* bij BRUINING, die het slechts *noemt*, op 1620.

O. L., terwijl het 168°. is.) Omtrent het bestaan van eenen Noordwest-Mousson in deze westelijke wateren van *Polynesië* komen ook belangrijke opmerkingen voor. Doch gemakkelijk had al het wetenswaardige voor het Algemeen in één boekdeel kunnen worden zamengedrongen; en aan de hooge belangstelling, die het verhaal van het levensgevaar des Schrijvers en zijner rampgenooten op het *Sandel*-eiland wekt, (een avontuur, waarvoor de Schrijver verdiend had eene DESDEMONA te winnen (*)) beantwoordt het vervolg niet altijd. De vele kibbelarijen van den Schrijver met den twistzoeker TYTLER, waarbij het Publiek geen belang heeft, hadden ook zeer kunnen verkort worden. Over 't geheel nogtans leest het boek aangenaam, en de vertaling is vrij goed.

(*) Zij beminde OTHELLO, omdat hij wist te vertellen

Of hair-breadth 'scapes in th' imminent deadly breach,
Of being taken by the insolent foe,

. . . .

And with it all my travels history,
And of the Canibals, that each other eat. —

OTHELLO, Act. I, Sc. 8.

Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leyden. IIden Deels 1ste Stuk. Te Dordrecht, bij Blussé en van Braam. *In gr. 8vo. IV,* 356 *en* 41 *Bl.* *f* 3-30.

De Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, aan welke wij zoo menige schoone Verhandeling verschuldigd zijn, gaat op eene loffelijke wijze voort met het behartigen van alles, wat tot uitbreiding en aanbeveling onzer taal en vaderlandsche wetenschappen kan verstrekken. Zij had gevraagd: *eene beknopte voordragt van de Noordsche Mythologie, ontleend uit de oorspronkelijke Gedenkstukken, en met aanwijzing van het gebruik, dat hiervan in de Nederlandsche Dichtkunde zou kunnen gemaakt worden.* De Heer N. WESTENDORP beantwoordde deze zoo wel voor de geschiedenis als fraaije letteren belangrijke vraag, en werd den gouden eere-

prijs overwaardig gekeurd. 's Mans bekwaamheid in het vak van vaderlandsche oudheden is bekend en gewaardeerd. Deze Verhandeling levert daarvan eene nieuwe en schoone proeve. Hij splitst zijn werk in twee deelen, gelijk de vraag daartoe van zelf aanleiding gaf. Het eerste deel behelst *eene beknopte voordragt van de Noordsche Mythologie, ontleend uit de oorspronkelijke Gedenkstukken.* Deze *beknopte* voordragt, welke op gedaan verzoek nog bekort is, beslaat 356 bladzijden, en in deze bladzijden hebben wij slechts de helft der vrage, zullende de Schrijver in het tweede gedeelte aanwijzen, *welk gebruik van de Noordsche Mythologie in de Nederlandsche Dichtkunde zal kunnen gemaakt worden.* Daar nu WESTENDORP niet beschuldigd kan worden van te groote langdradigheid en het verspillen van veel woorden bij weinig zaken, kan de lezer zich een denkbeeld vormen, met welke naauwkeurigheid die Noordsche Mythologie is uiteengezet.

In het eerste Hoofddeel wordt de eigenlijke Godenleer verklaard, en ons veel belangrijks medegedeeld over de voorname Godheden TUISCO, MAN, THOR, WODEN, IRMIN, ODIN, NIORD, FRYER, ook over de minder bekende Godheden, eenige met Romeinsche namen betiteld, over de *Feën*, *Nornen*, Reuzen, Dwergen, Spoken. Dan wordt de bijzondere geloofsleer toegelicht, de Theogoniën en Kosmogoniën en de zedelijke begrippen der menschen verklaard. In het tweede Hoofdstuk spreekt de Schrijver over de Eerdienst, dat is over de heilige tijden, plaatsen, personen en zaken. — De lezing van dit eerste gedeelte eens zoo belangrijken werks, waarin ook vele gewoonten en zeden onzer voorouderen te berde gebragt worden, doet ons zeer verlangend uitzien naar het tweede.

De Verhandeling van den Heer W. C. ACKERSDIJCK, aan de *Leydsche* Maatschappij ingezonden, en door haar in dit deel harer werken met regt opgenomen, gaat over de ongepaste en drukkende middelen, in vroegere tijden hier te lande gebezigd tot het ontdekken van misdaden en overtredingen, bijzonder het *houden*, *bezitten* of *hooren* van *gemeene* of *stille waarheid*, mede tot opheldering van hetgeen verhaald wordt daaromtrent in den jare 1298 te *Dordrecht* voorgevallen te zijn. — Deze Verhandeling getuigt van des Schrijvers oordeel en belezenheid in de oude oorkonden, en wij ontvangen er een duidelijker begrip uit, dan wij tot

nog toe hadden, wat het beteekent, *stille* of *gemeene waarheid te beleggen*, *gebieden*, *bezitten*, *hooren*, *waarheid doen* of *eeningen*. Traagheid en onbekwaamheid, somtijds door bijgeloof en eigenbelang ondersteund, hebben die soort van *inquisitie* ingevoerd en langen tijd stand doen houden. Het is eene bijdrage tot den lof van de verlichting onzer eeuw.

Bedenkingen over hetgeen men thans gewoonlijk Geestdrift noemt, voorgedragen in Felix Meritis, op den 22 *Dec.* 1830, *en elders, door Mr.* D. J. VAN LENNEP. *Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1831. *In gr.* 8*vo.* 26 *Bl.*

Eene Verhandeling over het gepast en het ongepast gebruik van het woord *Geestdrift*, in den zin van het Fransche *Enthousiasme*. Hoewel alleen in het *Magazijn* bij opgemelden Boekhandelaar uitgegeven, gevoelden wij ons opgewekt, van wege het verschillend oordeel na het uitspreken derzelve, er hier een afzonderlijk artikel aan toe te wijden.

Wanneer het gevoel tot eene hooge mate van verheffing is geklommen, terwijl ons eene gedachte zoodanig treft of bekoort, dat ons geheele wezen, door eene heerschende aandoening vervuld en bemagtigd, in dien toestand geraakt, welken wij ook door *vervoering* of *verrukking* uitdrukken, dan vindt het woord *geestdrift* deszelfs eigenaardig, en dus gepast, gebruik. „Wie herdenkt niet, welke vreugd ons aanging, toen „wij, bij de herrijzing van ons volksbestaan, de Hollandsche vlag voor het eerst weer zagen wapperen? Wie herinnert zich niet, wat wij gevoelden, toen de Vorst onzer „keuze zijne eerste intrede binnen deze hoofdstad deed? „Dáár was geestdrift in de volle kracht van het woord; en „elk onzer, die daarvan getuige was, stelt die dagen onder de „gelukkigste van zijn leven." (Bl. 17.) Zoo ook kan de uitdrukking met juistheid gebezigd worden van den Dichter. „Zonder *geestdrift* kan niemand tot dichten geraken. Waar de „geest niet aangedreven wordt om zich tot zekere hoogte „te verheffen, is het dichten inderdaad onmogelijk, en de „Ouden stelden daarom vast, dat de Dichter door eene „godheid werd aangeblazen, en bij hem alzoo werkelijk het „*enthousiasme* plaats vond." (Bl. 11.) De werkingen der verbeelding, door het woord *geestdrift* aangeduid, zijn ten

naauwste verknocht aan de aandoeningen van het hart, en maken vereenigd het leven uit van menig oogenblik van vreugde en ontroering, dierbaar zelfs bij gemis en aandenken. „ Inzonderheid is dit het geval bij den minnaar, in „ wien niet slechts het hart van liefde blaakt, maar ook de „ geest altijd met verrukking omtrent de geliefde bezig is; „ steeds zich de heerlijkste beelden in de toekomst maalt, „ en die alle feestelijk met rozen tooit. Een zoete tijd is „ deze in het leven, van welken, zelfs in meer gevorderde „ jaren, de herinnering nog altijd streelt. Ik zal dus ook, „ als ik van eenen jongeling hoor zeggen, *dat hij zijne* „ *schoone met geestdrift bemint*, op die uitdrukking niets willen aanmerken. Bij dit tijdvak en deze soort van liefde „ is, zoo ergens, het woord van juiste toepassing." (Bl. 14.) Bij elk voorbeeld van gepast gebruik doet echter de Heer VAN LENNEP opmerken, dat er een min gepast, een verkeerd gebruik van hetzelfde woord plaats vindt, en dat wij zeer ligt van het een tot het ander overgaan, zonder het te bemerken, alleen omdat het behoort onder de geliefkoosde woorden van den dag. „ Er zijn weinig woorden, „ die, in onzen tegenwoordigen tijd, zoo dikwijls, zoo „ gaarne en bij zoo vele onderscheidene gelegenheden met „ mond en pen gebezigd worden, als het woord *geestdrift*. „ Het komt dan ook nu telkens voor, in gebonden en ongebonden stijl; in nieuwsbladen en vlugschriften bij herhaling; in de meeste aanspraken; ook in vele Staatsstukken „ en Rapporten, die van den Minister van Financiën niet „ uitgesloten." (Bl. 4.) Deze minder juiste toepassingen van het woord te doen gevoelen, maakt het belangrijkste deel uit, zoo als het inderdaad het voorname oogmerk is, der Verhandeling. En het is ook datgene, wat sommigen, die de voorlezing in onderscheidene Genootschappen bijwoonden, onzes achtens, zeer ten onregte heeft doen zeggen, dat de Heer VAN LENNEP de geestdrift verwierp. De Heer VAN LENNEP sprak niet tegen de geestdrift, maar tegen het niet oordeelkundig, het onbezonnen, vooral tegen het gezocht, het onnatuurlijk gebruik van het woord. Dat het er ver af is, dat hij het gevoel zoekt uit te dooven, hetwelk ons aanspoort en pligtbetrachting zelve zoo zeer verheerlijkt, kan hieruit blijken, dat eene zijner voornaamste bedenkingen gerigt is op gevallen, alwaar het woord, volgens hem, slecht gekozen is, omdat het *te weinig* zegt.

„ Maar wat dunkt u, MM. HH.! gij mannen, gij vaders,
„ die mij hoort, gij met teedere liefde voor dierbare panden
„ bezield, wanneer ik van u zeide, *dat gij uwe echtgenoo-*
„ *ten, uwe kinderen met geestdrift bemint*; zoudt gij zelve
„ wel die uitdrukking zoo eigenaardig vinden? Kan zij zelfs
„ wel gebezigd worden van de teedere gade of moeder, die
„ dagen en nachten achtereen bij het ziekbed van haren
„ echtvriend, of het wiegje van haar' kranken zuigeling,
„ waakt? Ik geloof het niet, en echter wie twijfelt, of
„ hier mede liefde zij? Aan geestdrift, gelijk aan alle drift,
„ hecht zich het denkbeeld van iets vlugtigs, van iets, dat
„ voorbijgaat. Huwelijksliefde, kinderliefde, ouderliefde zijn
„ deugden, en als zoodanig hebben zij ook in zich het vaste
„ kenmerk van bestendigheid en duurzaamheid." (Bl. 14.)
Het woord is dus *te zwak* bij vele uitdrukkingen, waar niet slechts gevoel, vereerend, opwekkend, maar vooral diep gevestigd gevoel moet gekenmerkt worden; waar derhalve hij niet het eigenaardige woord kiest voor de zaak, welke hij wil uitdrukken, die zich bij voorkeur van het woord *geestdrift* bedient. „ Ter verdediging van den vaderland-
„ schen grond snelde de bloem van onze jeugd te wapen.
„ Dáár staan zij, de edele jongelingen, op de uiterste voor-
„ posten van onze grenzen, op de eenzame bolwerken van
„ onze vestingen, lange nachten wakende in sneeuw en
„ koude. Is het geestdrift, die hen dáár zal sterken? Neen,
„ niet deze, maar beter dan deze; hetzelfde, dat hen sterkte,
„ toen zij huis en ouders en geliefde oefeningen verlieten;
„ het gevoel, dat zij hunn' pligt, den heiligen pligt jegens
„ het vaderland betrachten. Zij veinzen geene geestdrift,
„ die hen niet bezielt, maar zij oefenen deugd, hun van
„ jongs af aan eigen geworden. Want ook de ouders oefe-
„ nen gelijke deugd. Vraagt het aan hen, wier zonen uit-
„ togen, of zij met geestdrift in dit vertrek toestemden. Zij
„ zullen u allen met, meer of minder van weemoed door-
„ drongen, stem antwoorden: „ Neen! maar wij gevoelden,
„ dat het pligt was, in dat vertrek te bewilligen." (Bl. 20.) Eene eerste beperking derhalve, welke het woord in juistheid van spreken en zuiverheid van taal, naar de meening van den Heer VAN LENNEP, schijnt te moeten ontvangen, is ontleend uit het *ongenoegzame* en eenigzins onbepaalde van deszelfs beteekenis in gevallen, waar wel gevoel, maar duurzaam gevoel, gevoel dat aan pligt en niet alleen

aan verbeelding verbonden is; ons aanzet en vervult. Hier straalt overal door de eigenlijke strekking van het betoog, (welke misschien sommigen bij het aanhooren te ligt ontging) dat onze taal te rijk is aan veel geschiktere benamingen, om het veelvuldig gebruik juist van het woord *geestdrift* noodzakelijk of wenschelijk te maken. Er loopt door dit alles heen eene fijne berisping, hoezeer vrij van alle scherpte, alsof zij met den voorraad en de hulpmiddelen onzer taal minder bekend zijn, wien het woord *geestdrift* zoo ras, bij elke gelegenheid, voor den geest speelt. Wenschelijk echter kan hij het gedurig uitspreken van het woord niet achten, omdat men alzoo ook de zaak inroept, of kan doen vooronderstellen, bij gelegenheden, waar deze of niet bestaat, of nadeel zou toebrengen, als zij bestond. Dit is als eene tweede beperking aan te merken: zij betreft minder het woord, en meer regtstreeks de zaak zelve. „Het kan zijn, „dat in de ure des strijds een oogenblik van geestdrift „groote hinderpalen doe te boven komen en de overwinning „beslisse. Maar niet tot de ure des strijds alléén bepaalt „zich de pligt van den krijgsman. Niet in elken strijd kan „hij aanvaller zijn of met geestdrift ten storm ijlen. Niet „bij elken aanval of storm wordt zijne geestdrift met geluk „bekroond. Spilde niet de Fransche geestdrift vergeefs „hare aanvallen op het rustige palstaan der Engelschen bij „*Waterloo*? en was die zelfde geestdrift niet doorgaans den „Franschen hinderlijk bij zeeslagen, waar zij, uit ongeduld „van zich niet straks lijf aan lijf met den vijand te kunnen „meten, rusteloos binnen scheepsboord woelen en zich onderling de dienst belemmeren." (Bl. 19.) Het volgende uit de pen van een', die zelf Dichter is, verdient alle opmerking: „Er kan echter ook door den Dichter van het „woord misbruik gemaakt worden, vooral wanneer hij, te „veel toegevende aan het oude denkbeeld van goddelijke „aanblazing, zich overdrevene voorstellingen van de tot „dichten noodzakelijke geestdrift vormt, meerdere geestdrift „veinst, dan hij werkelijk gevoelt of noodig heeft, en „zich als op de lenden slaat, om tot die hoogere geestdrift „te geraken. Misschien heeft juist het woord zelf die verkeerde zucht bij niet weinigen versterkt. Zij is inderdaad „verkeerd, daar zij den Dichter of tot gemaaktheid voert, „of welligt nog tot iets ergers, zoo hij slagen mogt, om, „door het overdrijven zijner natuurlijke geestdrift, zich al

„ meer en meer op te winden." (Bl. 11.) Eindelijk vinden wij, als eene derde beperking tot het gebruik van het woord, wanneer het geheel uit gemaaktheid voortvloeit, uit overdrijving, uit zucht om met aangezet gevoel te dweepen. Tegen dit laatste misbruik verheft zich de Heer VAN LENNEP met kracht, ons schilderende, hoe dit overdrijven herkomstig is uit de Fransche omwenteling, ook tot ons overvloeg, en menig bespottelijk tooneel aanregtte. Doch het zou ons onmogelijk zijn, zonder de kleur en levendigheid aan het oorspronkelijke geheel te benemen, dien invloed anders dan door een uittreksel te doen kennen. Allergelukkigst scheen ons daarvan de volgende proeve: „ Om deze werking van vreemden invloed op onze denkbeelden en uitdrukkingen voor u, MM. HH.! meer aanschouwelijk te „ maken, met bepaalde betrekking ook tot het onderwerp „ door mij behandeld, verzoek ik eerst diegenen uwer, die „ het zich herinneren kunnen, voor hunne verbeelding terug „ te roepen het oude gordijn van onzen stads Schouwburg, „ met den bijënkorf, deszelfs opschrift: *ijver*, en het onderschrift:

„ De bijën storten hier het eelste dat zij lezen,
„ Om d'ouden stok te voên en d'ouderlooze weezen.

„ En verzoek nu voorts hun en u allen zich dat voor te „ stellen, hetwelk wij sedert meer dan dertig jaren kennen, „ met den *Apollo* op den zangberg, bewierookt door veelkleurige Muzen en kunsten, en het onderschrift:

„ Der kunsten god aan 't IJ, met *geestdrift* aangebeên,
„ Kroont hier in 't heilig koor verdienste en deugd alléén.

„ Doet, MM. HH.! bij de vergelijking dezer beide gordijnen, het onderscheid van tijden en denkbeelden zich niet „ duidelijk opmerken? — en, op welk van beiden zoude „ wel de echt Hollandsche geest zich het meest vertoonen? „ Was niet het beeld van nijvere bijën, die edelen honig „ tot een weldadig einde opzamelen, voor den *Hollandschen* toeschouwer even aangenaam als bevattelijk? was „ niet alles daarbij nationaal, eenvoudig en juist? — *Ik heb* „ niet voor, de andere vertooning en het nieuwe opschrift te berispen. Zeker was het noch aan den schil-

„der, noch aan den dichter te wijten, dat de fchouwburg
„niet meer ftrekken kon

„Om d'ouden ftok te voên en d'ouderlooze weezen.

„Maar ik wil flechts vragen, of *der kunften god* (bij de „Ouden was dit *Mercurius*, niet *Apollo:* flechts de Franfchen noemen dezen *le dieu des arts*), of dat *heilig koor*, „of die *geestdrift* niet blijkbaar gezamenlijk aan vreemde „denkbeelden ontleend zijn; of er niet overdrijving plaats „heeft, wanneer men zegt, dat *hier*, *in 't heilig koor*, be„paaldelijk *hier*, *verdienfte en deugd*, en deze *alléén*, *ge„kroond*, en dat *aan 't IJ* bijzonder *der kunften god* met „*geestdrift aangebeden* wordt? en hetgeen ik voorts inzon„derheid wil doen opmerken is de bezigìng van dit woord „*geestdrift* in plaats van het oude *ijver* des vroegeren gor„dijns, dat toen voor den verftandigen genoeg uitdrukte, „maar dat, ten tijde der vervaardiging van het nieuwe „voorhangfel, voor den algemeenen geest niet fterk genoeg „was; want zeker is het, dat de dichter in zijn tweerege„lig bijfchrift den geest van dien tijd volmaakt heeft uitge„drukt." (Bl. 9.) — Wij hebben aldus de voornaamfte gezigtpunten aangewezen, die ons troffen; verdeeld en gerangfchikt, wat in het ftukje zelf in één geheel, treffend door rijkheid en bevalligheid, is zamengevoegd en ineengeweven. Het kan echter zijn, dat de bearbeiding zelve, het gedurig afwisfelen van toeftemming en wederlegging, de toon van fcherts, waarop dweepers met geestdrift worden aangefproken, en gedwongen rekenfchap te geven van hunne leus; het kan zijn, dat dit alles, voor een gemengd gehoor, aanleiding gaf tot eenige misvatting. Doch het is naauwelijks te begrijpen, hoe fommigen, niet ongewoon aan letterkundige befchouwingen, en bekend met het verfchil tusfchen woordenzifterij en het fijnere criticisme der taal, zoo ver konden mistasten, dat hun de Heer VAN LENNEP voorkwam als verdediger van zekere laauwheid, of van eene koude, wijsgeerige pligtbetrachting, alleen omdat hij nu en dan het woord *rede* in tegenftelling brengt met het opgehemelde *geestdrift.* Vooral was dit niet te wachten van hen, die hem hoorden, en talrijke bijeenkomften geboeid zagen door zijne levendige fchildering, zijnen losfen, afgewisfelden toon, ernftig waar noodig, verheven zonder ophef, en daarbij vooral die hooge wellevendheid in fpreektrant bewonderden,

welken de Engelschen (men vergunne ons deze opmerking) in hunne taal zoo eigenaardig uitdrukken door *gentlemanlike speaking*. Kan het zijn, dat onze taal, of liever dat hare beoefenaars nog niet op die hoogte staan, van die letterkundige juistheid in het gebruik van woorden te waarderen, waarop vreemden zulken hoogen prijs stellen, die bij hen geroemd wordt als de volkomenheid, de laatste tooi, door beschaving aangebragt? Wij kunnen het ter naauwernood gelooven; en echter is het eene zonderlinge plompheid van oordeel, als een letterkundige zich geene bedenkingen tegen een woord kan veroorloven, zonder dadelijk geacht te worden dat woord uit de taal geheel te willen verbannen. Hoeveel juist spreken toebrengt tot juist denken, behoeven wij toch zekerlijk niet te herinneren. Doch wij mogen doen opmerken, dat inzonderheid grootspraak, overdrevene lofuiting, en alwat naar opgeblazenheid zweemt, niet zelden, en meer dan men gelooft, voortkomen uit armoede van denkbeelden en onmagt in de behandeling zijner taal. Het is daarom, dat wij dit stuk niet anders kunnen beschouwen, dan als een fraai voortbrengsel van wijsgeerig-letterkundigen arbeid.

Levensbeschrijving der beruchte Giftmengster M. G. GOTTFRIED, *geb.* TIMME, *te Bremen: mitsgaders een uitvoerig Verhaal van hare vreesselijke wandaden. Gevolgd door een Bijvoegsel, hetwelk het Regterlijk onderzoek bevat. Uit authentieke bronnen bijeenverzameld door* WEISSENBURG, SR. *Met Portret. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij de* Gebr. Diederichs. 1830 *In gr. 8vo. VIII en* 184 *Bl.* *f* : -80.

De liefhebbers van het verschrikkelijke zien zich in dit boek inderdaad eenen kostelijken schotel opgedischt! Huivering toch, afschuw en walging verdringen zich bij de lezing van de geschiedenis eener vrouw, die in haar 44ste levensjaar niet minder dan veertig menschen door vergif om 't leven heeft gebragt, en onder dezen haren man, haren vader en moeder en twee harer kinderen!!

De inhoud van het boek is kortelijk deze: Na eene beknopte Inleiding, waarin voornamelijk over de vergiften ge-

handeld wordt, (bl. 1—6) volgt de Levensgeschiedenis van MARGARETHA GEZINA GOTTFRIED, geboren TIMME, te *Bremen*. In 25 Hoofdstukken worden hier hare gruwzame daden, meestal tot in de kleinste bijzonderheden, voorgesteld. Alle deze moorden doorgeworsteld, krijgt de Lezer op bl. 135 het welkom berigt, dat de poging tot eenen nieuwen moord door een toeval mislukte, hetgeen de ontdekking en gevangenneming van het monster ten gevolge had; waarna dit gedeelte van het boek met het verhaal dier ontdekking en van het eerste verhoor van GEZINA besloten wordt. Nu volgt een Aanhangsel, (bl. 142—175) zijnde een uittreksel uit de Criminele Acten, waaruit wij ontwaren, dat het voorafgegaan Verhaal grootendeels uit de bekentenissen der beschuldigde is opgemaakt. Eindelijk krijgt men (bl. 177—184) tot Besluit eene soort van *defensie* der beschuldigde, strekkende hoofdzakelijk om aan te toonen, dat zij, sedert hare gevangenneming, sporen van geestverbijstering heeft opgeleverd, en dat men dus op hare confessiën niet veel af kan, terwijl geen der getuigen eenig regtstreeksch bewijs tegen haar heeft aangevoerd; waaruit dan wordt afgeleid, dat zij volgens de Wet niet kan gestraft worden.

Hiermede eindigt het boek; zoodat menig Lezer in de onzekerheid zal blijven, wat hij nu toch van de zaak te denken heeft, en of *het eerste gedeelte* van het werk, waarin de 40 moorden op zulk een' *stelligen* toon worden verhaald, waarheid, of alleen den schijn daarvan behelst.

Deze onzekerheid wordt niet weggenomen door de volgende zinsnede, op bladz. 175 voorkomende: „In de latere Verhooren heeft de beschuldigde vele zaken, die zij „bekend had, weder herroepen, waaruit men tot *een' langen* „*duur* van het *meer en meer ingewikkeld wordende proces* rekenen kan. Over de Verhooren, zoo als over het te vellene Vonnis, is tot nu toe *eene ondoordringbare duisternis* „verspreid. — Doch is het te verwachten, dat de misdadigster het loon harer menigvuldige wandaden niet ontgaan „zal, daar het wrekende zwaard der geregtigheid bereids „over haar hoofd zweeft, en het Hooge Geregtshof, hetwelk deze zaak moet uitspreken, met wijsheid en menschelijkheid, *onvermoeid voortvaart*, dit merkwaardige „voorval te onderzoeken, ten einde een *onpartijdig* vonnis „te kunnen vellen." Deze *onpartijdigheid*, en de ijver, waarmede de zaak *nu nog wordt onderzocht*, had, naar ons

inzien, den Schrijver moeten terughouden, om *op die wijze*, als hij gedaan heeft, in eenen verhalenden en daarbij stelligen toon, deze Levensgeschiedenis in het licht te geven, en dit N.B. op een tijdstip, dat er over de verhooren nog eene *ondoordringbare duisternis* verspreid is. Nu heeft hij de Regterlijke magt in haar onpartijdig onderzoek vooruitgeloopen; hij brengt eerst vele, zoo niet de meeste, zijner Lezeren in het denkbeeld, dat al hetgeen hij verhaalt zonneklaar bewezen is; en naderhand, als men niets anders verwacht dan het vonnis, krijgt men eene *defensie*, die, als men ze aanneemt, het geheele Verhaal op losse schroeven stelt! Met teleurstelling merkt men dan op, dat men *hier* niet het Proces, maar slechts het begin van een Proces ontvangt, dat, volgens den Schrijver zelven, *nog lang duren kan.*

Maar waartoe dan het boek zoo overijld in de wereld gezonden? Billijk is dit niet. Nuttig evenmin: want wat valt er voor den Regtsgeleerde, den Geneeskundige, den Wijsgeer, of voor welken Lezer men wil, te leeren uit een Verhaal, waaraan *zekerheid* ontbreekt? Wij meenen dan dit boek te mogen houden voor hetgeen er meer zijn, eene speculatie op de nieuwsgierigheid der menigte.

Het eenige, 't welk voor den Regtsgeleerde nog al opmerkelijk is, bestaat daarin, dat men thans nog te *Bremen* dwangmiddelen of een scherp *examen* bij de verhooren bezigt, naar aanleiding van Art. 22 der *Preuss. Gerichtsordnüng.* Zoo leest men op bl. 141: *Van dit uur af begon het Proces, om, door scherpe Verhooren en andere regterlijke dwangmiddelen, haar de volle bekentenis der misdaden N.B.* AF TE PERSEN. Bl. 143: *Men ondervroeg haar zeer scherp.* Bl. 146: *Men dreigde haar met* HARDE GEVANGENISSTRAFFEN, *als zij* DE WAARHEID *niet bekende.* Die dus meende naar *Konstantinopel* te moeten gaan, om thans nog in *Europa* de pijnbank of daarmede gelijkstaande dwangmiddelen te zien gebruiken, kan zijne reis bekorten. Even buiten de grenzen van *Nederland* kan hij te regt komen, doch, God dank! daar *binnen* niet meer.

De vertaling is blijkbaar met overhaasting geschied. Germanismen vindt men in menigte; b. v. bl. 17: hij gevoelde zich door des koopmans *verdacht* diep gekrenkt; bl. 57: hij *wierf* om hare hand; bl. 160: zij loochende eene nadere *bekentenis* met L. gehad te hebben; bl. 170: zich genoegdoe-

ning te verſchaffen; bl. 176: *vermogens-omſtandigheden*, enz. Voorts hindert het, telkens *arſenika*, in plaats van *arſenicum*, te lezen.

Gedichten van CORNELIS LOOIJEN. *In 's Gravenhage, bij* S. de Visſer. *In kl. 8vo. 267 Bl. f* 1-80.

In het Voorberigt van zijnen bundel zegt de Heer LOOIJEN, dat hij zijne ſtukjes gerangſchikt heeft naar de tijdsorde van derzelver vervaardiging. Dit veroorzaakt, daar de Dichter langzamerhand is toegenomen, dat men zijn werkje met klimmend genoegen leest: alleenlijk ſtelt hij zich bloot aan één gevaar. Sommige Recenſenten, namelijk, bepalen zich in hunne beoordeeling tot eenige der eerst voorkomende ſtukken, terwijl zij zich van het volgende zoo kort mogelijk afmaken. Worden nu ongelukkig de gebrekkigſte ſtukken het voorwerp der kritiek, en worden daarentegen de beste over het hoofd gezien, dan ontſtaat er al ligt eene ongunſtige beoordeeling. Daar de ſteller van deze recenſie, hoe zuur hem dit ſoms moge vallen, de hem toegezondene werken altijd van het begin tot het einde leest, alvorens zijne gedachten aan het Publiek ter toetſing te geven, zoo heeft de Heer LOOIJEN van onze zijde in dit opzigt niets te vreezen.

De *Opdragt aan mijne Lezers*, ſchoon van het jaar 1829, en over het algemeen vrij geestig, is echter hier en daar wat te plat, en op verre na het beste ſtukje uit deze verzameling niet. — *Aan de Hollandſche Jongelingen*, enz. bl. 8:

Wijl de dieren lustig ſpelen
In het lieve zomergroen,
Op de boomen vrolijk kwelen,
Of de velden hupplen doen.

De *velden* huppelen immers niet? De Dichter wilde zeggen: *Of daar hupp'len in het veld*; maar dit gedoogde het *rijm* niet. Ook is *dieren* minder verkieslijk. Die vier regels hadden beter moeten zijn. Overigens zij hier aangeteekend, dat de Heer LOOIJEN, zonder zich er eenigzins over te bekommeren, *ei* op *ij* laat rijmen. Die vrijheid komt zeer dikwijls in deze verzameling voor. Bl. 16, in *de Onſterfelijkheid*, ſtaat onderaan de bladzijde *Der geluksaligheid.*

Gelukzaligheid is een woord, dat alleen in *Trippelverzen* kan worden gebezigd, als ook in *Hexameters* enz. b. v.

Geen gelukzaligheid smaakt de pligtvergetende booze:
Wroeging knaagt hem het hart, vreeze vervult zijn gemoed.

Voor *Der gelukzaligheid* dus hier liever: *Der hemelzaligheid.* Anders heeft dat vers op de *Onsterfelijkheid*, even als dat op de *Hervorming*, vele verdiensten. Minder welgeslaagd is het uitgebreide stuk: *Bij den algemeenen Vrede.* Er heerscht daar eene zekere matheid en gerektheid, gebrek aan gedachtenleiding, zwakheid in den versbouw, en overlading van Goden- en Godinnen-namen. Bl. 47 staat er:

Waar *hofslang eertijds zat*, verkeeren dan de duiven.
(Liever:) Waar eens de hofslang zat, enz.

Bij den dood van mijn Hondje mengt het ernstige te zonderling onder het luimige, en het verhevene onder het alledaagsche. De toespeling op de Paradijsgeschiedenis en de verlossing der menschen door Jezus ware best weggelaten in een treurlied op een *mopje*, hetwelk anders het hart des Dichters niet tot oneer verstrekt.

Bij eene verwelkte Bloem. Daar komen wij nu eigenlijk in de dichtsoort, waarin de Heer LOOIJEN het beste slaagt, korte liederen, elegiën en madrigalen van den filozofisch-sentimentelen trant, welke aan Recensent altijd zoo behaagt. — Bl. 76, in plaats van: *Mindert* zulks *uw schoonheid niet*, liever: Mindert *dat* uw schoonheid niet. *Zulks* is een prozaïsch woordje. — *De Vrouw van Hasdrubal bij de puinen van Carthago* is de uitboezeming van eene vaderlandschgezinde vrouw. — *Aan mijne aanstaande Vrouw* is allergeestigst, zoo fraai als *Mijne Sperata* in den *Leidschen Studentenalmanak* voor 1825. De Dichter wist, namelijk, nog niet, wie het wezen zou. Hij besluit aldus:

Ziedaar mijn' hartewensch, beminde!
En als ik u nu nimmer vinde,
  Dan worde ook van nalatig*heid*
Mijn zangster nooit door u beschuldigd,
Want reeds heeft u mijn lied gehuldigd,
  Eer 'k weet of ge ooit aanwezig *zijt.*

Aan eene Vriendin is een middelmatig ſtukje. Die vriendin was zeker de aanſtaande vrouw niet: daar is het versje te koel toe. — *De Starren.* Een fraai ſtukje. Men hoore b. v. deze acht regels:

Ongelukkig! wien, in 't lijden,
Hoop op redding niet verkwikt,
Wien (*Die*) geene uitkomst mag verbeiden,
Wien geen ſtar meer helder blikt.
Ongelukkig! wien, bij 't ſneven,
Hoop noch uitzigt is verbleven,
Wien, daar 's levens zon verdwijnt,
Ook geene enkele ſtar meer ſchijnt.

De Schrijfkunst is een ſtoute, doch wat te brommende en te lange Lierzang. De aanhef bevalt ons niet; hij is in den afgezaagden trant:

Mijn geest! beſef, gevoel de waarde,
Den hoogen rang van uw natuur;
Ontwring u aan het ſlijk der ras verdwenen aarde!
Ontgloei, ontvlam in heilig vuur!

Dat moet *verheven* zijn, maar het is eigenlijk *zwellend.* Het verbeeldt hooge kunst; maar niets is gemakkelijker, dan alzoo te dichten. Men behoeft niets te *gevoelen*, om toch te kunnen ZEGGEN: *Ik blaak, ik gloei; het bloed bruist door mijne aadren.* Dat zoo niet te *vertellen*, maar uit den grondtoon van het ſtuk te *verraden*, bewijst beter, dat men vol is van zijn onderwerp. Het tweede couplet op bl. 119, en voorts tot het einde, is uitmuntend. — *Het Graf.* Plegtig en aandoenlijk verheven. — *Salomo's eerſte Regt.* Gelukkig in de manier van TOLLENS. — *Froſine* is roerend; *Seraſine* heerlijk, bijna het beste vers uit den bundel. *Herinnering*, echter, is in hare ſoort niet minder. Ook *de Gelofte* (Romance) is voortreffelijk. En hoe los en gemakkelijk, hoe fraai gevonden is de aardige en leerzame vertelling, *Florette!* — *Aan de Linge* is ſtatig en roerend. — De vertaalde ſtukjes zijn goed gekozen en veelal wèl overgebragt. Of de Heer LOOIJEN evenwel LAMARTINE wel *verſtaan* heeft, komt Recenſent twijfelachtig voor. Er was een verhevener denkbeeld achter het korte ſtukje *le Papillon* verborgen, dan hier, blijkens den laatſten regel, door LOOIJEN geraden is. — In *het Onweder* vinden wij, bl. 225:

Mag vroeg mij ook des levens rampſpoed den boezem
Rijten met gruwzame hand:
Mag ik | grafwaarts reeds | heengaan, || vóór ik de | wordende | ſchepping,
Betere tijden aanſchouw.

De *Archilochiën* zijn hier goed; maar den eerſten *Hexameter* kan Recenſent niet *ſcandéren*, en de tweede Hexameter is zonder eenige *céſuur*; terwijl de rust invalt tusſchen den derden en vierden voet, zoodat die regel beſtaat uit twee *Dactyliſche Trimeters*. Dat deugt niet. De Hexameter vordert de zamentreffing der *rust* met de *caeſura Penthenumeris*, of, waar deze ontbreekt, eene rust bij de *Trienumeris*, en eene tweede bij de *Hephthenumeris*, b. v. bij de *Penthenumeris*:

Urbs antiqua fuit | Tyrii tenuere coloni.

bij de *Trienumeris* en *Hephthenumeris*:

Formoſam | reſonare doces | Amaryllida ſilvas.

Men verbetere derhalve de aangehaalde vier verzen aldus:

Moge dan vroeg ook mij | des levens rampſpoed den boezem
Rijten, met gruwzame hand;
Wandele ik reeds naar het graf, | aleer ik de wordende ſchepping,
Betere tijden aanſchouw.

— ⏑ ⏑ of — ⏑ ⏑ ſtaan namelijk gelijk aan — ⏑ ⏑ of — — Het (.) is de pauze der rust.

Aan de lezers der *Indiaanſche Legende naar* GÖTHE wordt herinnerd, dat de verborgen zin van het ſtuk te vinden is in deze vier regels, bl. 246:

En zoo zal ik, als *Bramane*,
met het hoofd ten hemel gaan;
Maar, als *Paria* der aarde,
trekt het lage ſtof mij aan.

Tot beſluit dezer beoordeeling ſchrijven wij het laatſte achtregelige ſtukje naar GÖTHE nu nog af, *Amor* getiteld:

'T Scheen eens der Muzen lust te zijn,
Om Psyche, in de eedle kunst van dichten,
Naar vaste gronden te onderrigten;
Doch 't zieltje bleef prozaïsch rein.

De klank der lier had geen vermogen,
Zelfs in den schoonsten zomernacht; —
Maar Amor kwam, met vurige oogen, —
De gansche cursus was volbragt.

Mengelingen, ten voordeele des Vaderlands, uitgegeven door J. M. H. *Te Delft, bij* B. Bruins. 1831. *In kl. 8vo. VI en* 116 *bl. f* 1 - 25.

Deze Mengelingen zijn in den boertigen trant van FOKKE bewerkt. Men vindt hier *Xantippe, of het schoonmaken*, bijdrage in April; *Pythagoras, of de slagt*, bijdrage in November; *De Danaïden, of het bodemlooze vat; De Baard; Horatius, of de Dichtkunde; De Flodderkleederen*, en: *Het Orakel van Delphi.* Niets van het hier geleverde is van verdienste ontbloot, en de Schrijver verstaat uitnemend het *ridendo verum dicere:* echter bevallen ons *Pythagoras, of de slagt*, en *de Baard* (doch dit is slechts eene individuéle wijze van zien) minder, dan de overige bijdragen en verhandelingen. Hetgeen voorkomt in de *Flodderkleederen*, bl. 88, is zeer zeker fijne satire. „Ook ten opzigte van het staatkundige „zou men de juiste middelmaat, en vooral het vermijden „van *flodderkleederen*, kunnen aanraden.... Hoe toch zal „een land bloeijen, dat door een groot aantal onnoodige „beambten, van welken aard ook, wordt opgegeten; of, „waar de administratie zoo kleingeestig is, dat zij, door de „kleinste details te obfervéren, de hoofdzaken moet uit het „oog verliezen..... Gelukkig heeft *ons* land, minder dan „eenig ander land, te klagen over staatkundige flodderklee„deren, en wij wenschen daar elkander hartelijk geluk mede; gelijk ook dáármede, dat *wij* geene wetboeken of „regtspleging hebben, in een flodderkleed gehuld; want, „helaas! hoe meer artikelen, bepalingen en uitzonderingen, „des te vetter Advocaten." — Recensent moet hier echter aanmerken, dat in het grootste gedeelte der Vereenigde Nederlanden de Advocaten weinig gevaar loopen om te vet te worden, voor zoo ver dat *embonpoint* een vruchtgevolg hunner winsten met de judiciéle praktijk zou zijn. Of nu echter die magerheid der Advocaten de eenvoudigheid onzer wetten en regtspleging tot oorzaak heeft; dan wel, of de menschen minder procédéren, om de hoogte der registratie-,

zegel- en griffieregten, — dit is eene vraag, welke de Heer H. zelf wel in staat zal zijn op te lossen, doch die te zeer buiten den kring onzer kundigheden ligt, dan dat wij *Letteroefenaars*, die slechts over *Grammatica*, *Rhetorica* en *Poëzij* kunnen medepraten, ons zouden vermeten, daarover ons gevoelen mede te deelen.

Alphabetisch Register der Hervormde en andere Protestantsche Gemeenten in het Koningrijk der Nederlanden, met aanwijzing van het Beroepingsregt, getal Leeraren en dat der Zielen, alsmede der Kerkelijke Resforten van elk derzelve. Door J. J. FEURING. *In 's Gravenhage, bij* A. D. Schinkel. 1830. *In gr. 8vo.* 165 *Bl.*

Dit alphabetisch Register onderrigt den belanghebbende, welke Protestantsche gemeenten er op iedere plaats in het Koningrijk der Nederlanden bestaan, de wijze der beroeping, het getal der predikanten en der zielen, waaruit iedere gemeente bestaat, de provincie, clasfis en ring, waartoe iedere gemeente behoort. Wij gelooven met den uitgever, dat aan een ieder, die in kerkelijke betrekking geplaatst, of met dezelve eenigzins in aanraking is, gelijk mede dengenen, die, behalve dat, belang stellen in den staat der kerkelijke zaken en in het wetenswaardige omtrent standplaatsen, bij gelegenheid van het openvallen en vervullen derzelve, de inlichtingen, in dit stukje te vinden, van dienst kunnen wezen. De uitgever was in de beste gelegenheid tot zamenstelling van dit Register, door zijne betrekking tot het Departement der Hervormde Eerdiensten, en had volkomene vrijheid om gebruik te maken van officiéle stukken. Voor zoo veel wij hebben kunnen nagaan, en de gebeurtenisfen in het Zuiden van genoemd Koningrijk geene veranderingen hebben veroorzaakt, is dit Register volledig en naauwkeurig; offchoon wij twijfelen, of van de laatste, in den loop van het jaar 1830 gedane, telling der tot iedere gemeente behoorende zielen wel gebruik is gemaakt, zoodat men over het geheel de talrijkheid der gemeenten veeleer iets hooger mag rekenen, dan zij hier wordt opgegeven. Voor zoo veel kerkelijke collegiën of personen met het werk nog niet bekend mogten zijn, kunnen wij het hun als bruikbaar aanbevelen; vertrouwende, dat de arbeid van den Heer FEURING hun in voorkomende gevallen de gewenschte inlichting zal verschaffen.

Verzameling van Opstellen over de verbuiging der Hoogduitsche zelfstandige Naamwoorden, volgens de Spraakleer van J. C. ADELUNG. *Te Amsterdam, bij* R. Croese. *In kl. 8vo.* 152 *Bl. f* : - 70.

Onder de moeijelijkste deelen der Hoogduitsche taal behoort ontegenstrijdig de verbuiging der zelfstandige naamwoorden, wijl niets minder onder vaste regelen kan gebragt worden dan deze. Vandaar, dat bijna elk Duitsch taalonderzoeker een bijzonder verbuigingsstelsel vormt of aanneemt. Zoo verdeelt ADELUNG de zelfstandige naamwoorden zijner taal in acht, SCHOCH zelfs in negen verbuigingen; terwijl FEIGLER en anderen vijf, MEIDINGER vier, HEINSIUS, HÜNERKOCH en DODT drie, en HEYSE twee verbuigingen aannemen, doch bij dezen laatsten wordt de eene weder in *twee* en de andere in *vier* soorten verdeeld. Eindelijk geeft BOYE, in zijn werkje, ADELUNG *und* HEYSE *in ihren Declinationstheoriën*, enkel twee verbuigingen op; eene *bepaalde* of *regelmatige*, waartoe alle woorden behooren, welke in den tweeden naamval enkelvoud *en* of *n* aannemen; en eene *onbepaalde* of *onregelmatige*, waartoe alle de overige woorden gerekend worden, die men uit het gebruik, of, zoo als in de Hoogduitsche Spraakkunst van DODT, uit eene daartoe vervaardigde woordenlijst, zal moeten leeren kennen. Deze laatste leerwijze is voorzeker de eenvoudigste; maar dat zij voor den leerling de geleidelijkste is, durven wij niet toestemmend beantwoorden.

Van alle de verschillende verbuigingsstelsels geeft Rec. nog steeds de voorkeur aan dat van ADELUNG. De bedenkingen, dat hetzelve te omslagtig is, en dat het geheugen van den leerling er te veel door vermoeid wordt, zijn zwarigheden, die door de andere kortere stelsels niet uit den weg geruimd worden; want de regels, die in dezelve worden opgegeven, zijn aan zoo vele uitzonderingen onderhevig, dat zij, in plaats van den leerling te verligten, voor hem veeleer de moeijelijkheden vermeerderen. Wij beschouwen alzoo het werkje, dat thans ter beoordeeling voor ons ligt, als zeer geschikt en aanbevelenswaardig, zoo wel voor die onzer landgenooten, welke de Duitsche taal onderwijzen, als voor hen, die haar aanleeren, wijl onze taal, voor zoo

verre wij weten, niets uitvoerigs over dit gewigtig onderwerp bezit.

Wij hebben het boekje met het oorspronkelijke van ADELUNG vergeleken, en kunnen betuigen, dat de Nederlandsche bewerker zijne taak, over het geheel, naauwkeurig en loffelijk volbragt heeft. De volgende weinige aanmerkingen mogen hem overtuigen, met hoe vele opmerkzaamheid wij zijnen arbeid gelezen hebben, en hoe veel belang wij stellen in het onderwerp, dat hij behandeld heeft:

1. Op bl. 3—10, alwaar over de geslachten der zelfstandige naamwoorden gesproken wordt, had, met ADELUNG, moeten aangemerkt worden, dat in het Hoogduitsch de woorden, uit vreemde talen overgenomen, hun oorspronkelijk geslacht behouden.

2. Onder de op bl. 16 opgegevene voorzetsels, die den tweeden naamval regeren, voege men nog: *diesseits*, *jenseits*, *um — willen en trotz*, wanneer dit laatste namelijk in de beteekenis gebezigd wordt van: *in weerwil van*. En bij die voorzetsels, welke den derden naamval beheerschen, is *gegenüber* niet opgegeven geworden. Over de regering der voorzetsels en der werkwoorden in het Hoogduitsch verwijzen wij den leerling tot het werkje, getiteld: *Over het gebruik der Naamvallen in het Hoogduitsch*, te *Deventer* bij A. J. VAN DEN SIGTENHORST in 1826 uitgegeven, waarin de hoogstmoeijelijke leer der naamvallen opzettelijk behandeld en door voorbeelden opgehelderd wordt.

3. Onder de vaste regelen, welke, bl. 21, betrekkelijk de verbuiging der Duitsche naamwoorden, opgegeven worden, zoude Rec. ook nog deze voegen: dat alle de naamwoorden, welke in den tweeden naamval enkelvoud *n* aannemen, die *n* door alle de overige naamvallen, zoo wel des enkelvouds als des meervouds, behouden; en dat, ten tweede, alle mannelijke en vrouwelijke woorden, ten minste met zeer weinig uitzondering, welke in het enkelvoud op *e* uitgaan, in het meervoud *n* aannemen.

4. Bij de eensluidende en gelijk geschreven wordende woorden, maar wier verschil in geslacht een verschil in beteekenis veroorzaakt, bl. 25—27 opgegeven, behoort ook: *der Reis*, de rijst, *die Reis*, het rijs; terwijl het woordje *Psalm* bij diegenen, bl. 33, moet gevoegd worden, welke in het meervoud de klankverandering (*Umlaut*) niet aannemen.

5. Bl. 132 spreekt de Schrijver alleen over de Hoogduitsche wijze van het verbuigen der eigennamen. Hij had, in navolging van ADELUNG, wel mogen opmerken, dat deze, hoewel dit gebruik veroudert, ook naar de Latijnsche verbuigingen verbogen kunnen worden. Men had ook in het bijzonder niet moeten verzuimen op te merken, wijl hierin het Hoogduitsch van onze taal geheel afwijkt, dat het bij eenen eigennaam gevoegde zelfstandig naamwoord altijd den naamval van het eerste volgen moet; b. v. KLOPSTOCK's *Gedichte*, DES *verehrten Dichters Deutschlands; der Todt* ALEXANDERS, DES *Eroberers von Persien*, DEM *grösten Reiche der damahls bekannten Welt*.

De opstellen ter bewerking hebben wij zeer gepast gevonden, maar geven den Schrijver in bedenking, of het niet nuttig zoude geweest zijn, bij elken regel ook een paar voorbeelden in het Hoogduitsch, met taalfeilen ter verbetering, gevoegd te hebben. Het is immers dikwerf niet minder nuttig, dat men gebreken weet te vinden, dan dat men dezelve weet te vermijden.

Wij hopen, dat de uitgever door een ruim vertier moge aangemoedigd worden, op deze wijze de overige deelen der Hoogduitsche taal te laten bewerken. Het is waar, er is in ons land geen gebrek aan Leerboeken over die taal; maar wie zou dezelve niet gaarne alle opofferen voor het bezit van eene enkele goede, met zorg bewerkte en door gepaste voorbeelden opgehelderde Spraakkunst? Onder de menigte, die wij thans bezitten, verdient die van J. J. DODT, *Amst.* 1825, nog de meeste opmerkzaamheid; maar daar die Schrijver niet gedacht heeft aan de gouden spreuk van QUINTILIANUS: *Breve iter per exempla, longum per praecepta*, zoo is zijn werk, wegens gebrek aan oefeningen en voorbeelden, althans voor den eerstbeginnenden leerling, van weinig nut. Eene goede Hoogduitsche Spraakkunst in onze taal is dus inderdaad eene wezenlijke behoefte. Om hierin te voorzien, raadplege men echter niet alleen ADELUNG, maar ook de voornaamste latere Duitsche taalonderzoekers, van welke wij in het begin onzer beoordeeling eenige opgaven, en bij welke nog K. F. BECHER's *Deutsche Sprachlehre*, H. BAUER's *volstandige Grammatik der Neu-Hochdeutsche Sprache*, benevens de voortreffelijke *Deutsche Sprachlehre* van DESAGA, verdienen gevoegd te worden.

Aan den Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Mijn Heer!

In de *Vaderl. Letteroef.* voor Maart 1831, No. III, bl. 140, waar men eene Recensie leest van het *Friesch Jierboeckjen*, wordt ook mijn vers voorgedragen op eene manier, waarover ik wel voldaan en tevreden kan zijn; maar zonderling zijn de woorden, die vervolgens gelezen worden: *schoon het ons bevreemdde*, EPKEMA *in spelling zoo verre van zijnen* GYSBERT *te zien afwijken.* Deze verdienen nadere inlichting.

De Recensent schijnt mijne *Nei-reden* niet genoegzaam met oplettendheid te hebben gelezen: want, had hij dat gedaan, dan zou zijne bevreemding geen plaats hebben gehad, dewijl ik daarin te kennen geef, woorden te hebben gebruikt uit de *oude Stadsfriesche* taal van de 14, 15 en 16de eeuw. Ik kon derhalve de spelling van GYSBERT JAPIKS niet volgen, omdat deze eerst in de 17de eeuw schreef, en wel in de *Landfriesche* taal. Om nu dit onderscheid van tongvallen wèl te vatten, is het genoeg te doen opmerken, dat de Friezen, even als de Hollanders, Zeeuwen en verdere Nederlanders, van onheugelijke tijden tot op heden, twee tongvallen bij uitnemendheid hebben gebruikt, de stedelingen de stedelijke, de landlieden de landelijke. In deze laatste heeft GYSBERT JAPIKS zijne *Rymlerye* geschreven: in de eerste zijn nog onderscheidene heerlijke producten, deels uitgegeven, deels in H. S. overgebleven. Hiervan heb ik gebruik gemaakt in mijn gedicht. Die het *Emsiger Landregt*, door Mr. M. HETTEMA onlangs in het licht gegeven, het *Asegabuch* van WIARDA van 1805, en de *Oude Friesche Wetten*, door de Heeren P. WIERDSMA en P. BRANDSMA bezorgd, gelezen heeft, zal er over kunnen oordeelen. Ik heb intusschen, gelijk ik ook in mijne Narede meld, de spelling en constructie eenigzins ingerigt naar hedendaagsche manier, met bijvoeging, dat onze voorouders, leefden zij nu, ook zoo zouden hebben gedaan. En ik mag het genoegen niet ontveinzen van mijne eigenliefde eenigzins gestreeld te zien door den goedgunstigen Recensent van mijn stukje, die zegt, hetzelve met genoegen te hebben gelezen: een bewijs, dat hij het ook goed verstaan heeft, en derhalve mijne proef niet mislukt is; zoodat ik het bij eene nadere gelegenheid

wel eens weder durf wagen, in dienzelfden stedelijken tongval, een tweede stukje te geven. Hiermede geloof ik genoeg te hebben gezegd ter inlichting voor mijnen vriendelijken Recensent. Doch nu nog iets voor het algemeen.

Dat er van oudsher twee tongvallen, de stedelijke en landelijke, in Friesland gebruikt zijn geworden, is buiten alle bedenking. Alleen toen er nog geene steden waren, zal de taal ééne zijn geweest; maar nadat er steden zijn gebouwd, en de beschaving, hoe langzaam dan ook, haren invloed begon uit te oefenen, nam men, ten gevolge daarvan, in de steden meer deel aan dezelve, dan ten platten lande. In de steden kreeg dus ook de taal eene van tijd tot tijd veranderde rigting, of, zoo als men het gewoonlijk noemt, meerdere beschaving. De landlieden daarentegen behielden van den ouden tongval, evenwel met meerdere inkortingen en afwijkingen, die men kromtongigheid zou kunnen noemen, nog zeer veel over. Beide tongvallen, zoo als vooral de stedelijke zich voordoet in het *Emsiger Landregt*, de landelijke in de *Rymlerye* van GYSBERT JAPIKS, zijn kenbaar onderscheiden, en evenwel zigtbaar uit ééne bron voortgevloeid, en in zoo verre ook één. Die het eerste goed gelezen heeft, zal het zeker met mij en vele anderen voor een meesterstuk der stedelijke taal oorspronkelijk erkennen; en even zoo ook omgekeerd, die GYSBERT JAPIKS' *Rymlerye* verstaat, zal het houden voor een pronkjuweel der landelijke taal. Verder — die de van tijd tot tijd veranderde spelling en constructie in de stedelijke taal gadeslaat, zal over den invloed der tijden kunnen oordeelen, en inzien, wat de beschaving ten goede of ten kwade heeft veroorzaakt. Te dien einde vergelijke men met het *Emsiger Landregt* (om van geene oudere stukken te spreken) het *Asegabuch*, en deze beide met de *Oude Friesche Wetten*. En wat al verandering zal men dan opmerken! Gaat men verder, en leest men (met overspringing van een donker tijdvak) het *Landboek van* MARTENA, de *Friesche Geschiedenis van* P. THABORITA en anderen, dan ontdekt men al meer taalverandering, die van elders eene rigting had gekregen. Maar — de landelijke taal daarentegen onderging, toen zij hare zetting had bekomen, en van de stedelijke was onderscheiden, bijna niets, dat naar verandering geleek. De taal van GYSBERT JAPIKS is, na verloop van twee eeuwen, bijna dezelfde gebleven tot op heden. Ieder, die

boeken weet te gebruiken en de landtaal verstaat, leest er met gemak in en verstaat schier alles. Hoe veel is intusschen echter de stedelijke tongval, sedert de tijden van MARTENA en THABORITA, tot nu toe veranderd; en hoeveel meer nog zou de verandering in het oog vallen, zoo men hooger opklom! — Om mijnen Lezeren eenig denkbeeld te geven van het verschil in den stedelijken en landelijken tongval, neem ik uit THABORITA, 1ste St. bl. 27, het volgende over: „Ende onder dese hoern biers soe sprac „hy dese woerden, ende seyde aldus: *twa jef trya wyven* „*finter commen wt Oesterland in Westerland: da schelle* „*al Vriesland vordeerra: jefta wrmits hyarrem schel al Vries-* „*land verdoern wirda.* En doe sprac hy voert: *Harinxma* „*folck to Snits habba dier een van.* Ende dat was die olde „Wytthye Jonghama," enz. De onderstreepte woorden heeft GOSLIE JONGHAMA in den Landfrieschen tongval (hoe goed of kwaad gespeld, daarover spreek ik elders) volgens gewoonte der Friezen, vooral in de kleinere steden, uitgesproken, doch de niet onderstreepte zijn van THABORITA in den stedelijken tongval, of liever in de gewone schrijftaal van zijnen tijd geboekt. En hoe veel zou hier meer bijgevoegd kunnen worden! Maar ik moet mij hiermede thans vergenoegen, en meen ook genoeg gezegd te hebben, om te doen zien, dat er, gelijk overal elders, zoo ook in Friesland, twee voorname, van elkander onderscheidene, tongvallen zijn geweest, gelijk ze er nog zijn, de stedelijke en landelijke. Elders zal ik, daar het meer pas geeft, *D. v.* meer zeggen.

Ik heb intusschen de eer met achting mij te noemen

Uw Ed. d. w. Dienaar en bestendige Lezer

Middelburg,
den 21 Maart 1831. E. EPKEMA.

Boekbesch. hier boven, bl. 248. reg. 12. staat: *drie voorlezingen*, lees: *drie afdeelingen.*

Mengelw. No. IV. bl. 165 reg. 3 v. o. staat: *eene*, lees: *de.* Bl. 166. reg. 15: *influistert*, lees: *influistere.* Bl. 170. reg. 7: *Caraçao*, lees: *Curaçao.* Reg. 20: *eenparige*, lees: *eenzelvige.* Bl. 175. reg. 13: *middelen*, lees: *strekkende.*

Mengelw. No. VI. bl. 259. reg. 3 v. o. staat: *die*, lees: *dien.* Bl. 265. reg. 8 v. o. *ziet en verrigt*, lees: *leert kennen.* Bl. 266. reg. 25: *den rampvollen*, lees: *de rampvolle.* Bl. 270. reg. 13: *gestichten*, lees: *gewrochten.* Bl. 271. reg. 1: *des*, lees: *als.*

BOEKBESCHOUWING.

De Kerk en de Staat in wederzijdsche betrekking volgens de Geschiedenis; door WILHELM BROES. *III Deelen.*

(*Vervolg en slot van bl.* 241.)

Met het tweede Deel begint BROES een nieuw en voor de Roomsche Hierarchij luisterrijk tijdperk. De Paus beklimt het toppunt van magt. Het *Hildebrandisme* van de XIde, XIIde en XIIIde eeuw doet veel van gedaante veranderen; en, zoo er tot op heden nog eenige magt van *Rome* bestaat, is het door het volgen van dit *Hildebrandisme*. Van belang is het dus, ook nu nog eenigzins uitvoerig dit brandpunt van geestelijk despotisme in oorsprong en ontwikkeling te onderzoeken. HILDEBRAND werkte eer dan GREGORIUS VII, en zal ook, zoo lang *Rome Rome* blijft, GREGORIUS XVI overleven.

Hoofdstuk XII—XV levert alles, wat BROES voor zijn bepaald doel noodig had. Het vroegere Pausdom klom meer door toeval, dan naar een overlegd plan, tot aanzienlijke hoogte op. HILDEBRAND vormt zigtbaar zulk een plan, en voert het slim uit. GREGORIUS VII liet, bij zijne neêrlaag, het *Hildebrandisme* na aan de URBANUSSEN, CALIXTUSSEN, ALEXANDERS en INNOCENTIUSSEN, als een winstgevend erfgoed voor de Pausen van zijne denk- en handelwijze. Door strijd is het Pausdom opgekomen. In troebel water is goed visschen. Dit weet de man met zijn' visschersring zeer goed. In den eersten strijd staat aan het hoofd der eene partij HILDEBRAND; een man, zeer berekend voor zijn plan van hervormen en veroveren. Zijne hulpbenden zijn 1°. de godsdienstige geest der eeuw; 2°. de kloosterorden, van welke de aanvoerder en de ziel was vader BERNARD; 3°. de

Univerſiteiten van *Palermo*, *Parijs*, bijzonder *Bologna*, waar het kanonieke *regt* niet alleen *geleerd*, maar ook *gemaakt* werd. Aan de andere zijde ſtond DIEDERIK, Bisſchop van *Verdun*, de getrouwe vriend van HENDRIK IV. ARNOLD van *Brescia*, de *Albigenzen*.
„ Het was met den ſtand der kerkheerſchappij in dezen
„ tijd dus gelegen, dat die namelijk meer *ſcheen*, en
„ minder *was*. Een handelhuis heeft wel eens het voor-
„ komen van toenemen, ter zelfder tijd als het werke-
„ lijk teruggaat. Bij een krijgsleger kan de eene vleugel
„ van zegepraal roemen, terwijl het aan den anderen
„ vleugel zoo gevoelige nepen ontvangt, dat de neder-
„ laag voor het geheele leger te vreezen is."

„ Indien iemand mogt vermoeden, dat ik, bij deze
„ opmerkingen over den ſtand der Roomschkatholijke
„ Kerk in de XIde, XIIde en XIIIde eeuw, van ter zijde het
„ oog gerigt hield naar den ſtand van die Kerk in onze
„ eeuw, ik ontveins dit niet; veeleer prijs ik zoo
„ iemand aan, om zelf het eene met het andere tijd-
„ perk tot zijne leering en bemoediging aandachtig te
„ vergelijken. — Sedert de jongſte ſtaatsomkeeringen in
„ *Europa* dreigt *Rome*, even als toen, alles aan hare
„ heerſchappij te zullen onderwerpen; doch inderdaad is
„ het in onzen tijd, niet anders dan in die dagen,
„ neen, nu nog veel meer, eene ondermijnde ſterkte.
„ Een uitgeſtrekt leger Jezuiten en andere Ultramontanen
„ hebbe het *voor* zich. *Tegen* zich heeft het den geest
„ des tijds, die magt, waaronder zoo vele andere mag-
„ ten begrepen zijn, en aan welker hoofd Hij ſtaat,
„ die den gang der tijden oppermagtig beſtiert. Zoo
„ voegt het dan wel, meen ik, tegen de Roomſche
„ Kerk, welke, immers betrekkelijk tot de eeuwen,
„ die aan de Middeleeuwen zijn opgevolgd, in het oog
„ van den Protestant eene verderfelijke magt is, be-
„ hoedzaamst te waken. Doch daarentegen past het in
„ het geheel niet, met bange en wanhopige zorg voor
„ hare zegepraal bekommerd te zijn. De Kerkhervor-
„ ming, vóór drie eeuwen tot ſtand gebragt, is, in

„ weerwil van hare groote gebreken, (wat omwenteling „ is daarvan ooit vrij?) *Gods werk.* Reeds begon Hij „ het van de XIde eeuw aan. Kenbaar zet Hij het in „ onzen tijd voort. Nooit laat Hij het varen." Voor deze uitvoerigheid behoeft geene verschooning gevraagd te worden, vooral thans niet. Welke voor- en nadeelen de *kruistogten* aan die Kerkheerschappij hebben aangebragt, en welk nut die Pauselijke oppermagt in de Middeleeuwen hebbe gesticht, moge de Lezer bij BROES nagaan. *Hoofdst. XIII en XIV.*

Het *XVde Hoofdstuk* vermeldt eerst den toen gevoerden strijd, en wijst met voorbeelden aan, dat de overwinning niet altijd aan de zijde des regts was; dat overmoed steeds zegevierde, als de tegenpartij hare bedaardheid verloor en in uitersten viel, schoon aan beide zijden veel ondeugden heerschten, en de invloed hiervan wederkeerig was. Het gevolg van dien strijd was, over het geheel, daling der Bisschoppelijke magt; gewone belastingen door kerkelijken gedragen; daarentegen heffing der *tienden;* kerkelijk regtsgebied. Behalve deze algemeene gevolgen noemt BROES nog bijzondere op voor *Duitschland*, *Frankrijk* en *Engeland*. De slotsom is: in BONIFACIUS VIII werd het *Hildebrandisme* ligchamelijk begraven. De geest is nog wel daar; doch een oud man, met mannelijken geest, maar met een zwak ligchaam, heeft weinig kracht, om naar buiten te werken. Met onwillige honden vangt hij vooral geen hazen. GREGORIUS VII zwicht, maar met moed — voor een *magtig Vorst.* GREGORIUS XVI, wien de Pauselijke kleederen naauwelijks aan het lijf zitten, wijkt voor *zijne* stoute *kinderen. Sic transit gloria mundi.*

Het nieuwe tijdperk, tot hetwelk BROES *Hoofdstuk XVI* overgaat, behelst de XIVde en XVde eeuw. Een algemeen overzigt van dit tijdvak gaat vooraf. De val van *Konstantinopel* door de *Turken.* De opkomst van *Zwitserland*, en het *Burgondische* Rijk. Koophandel. Boekdrukkunst. Vooral de *Boheemsche* Religieöorlog. JOHANNES HUSS. HIERONYMUS VAN PRAAG.

Hoofdstuk XVII stelt nu voor de geschiedenis van het Pausdom, door eigen toedoen en door scherpe aanvallen van het algemeen Concilie verzwakt. „ In geen tijdperk levert het Pauselijk bestuur ligt zoo groote verscheidenheid op. Niet minder dan drie groote omkeeringen, van welke de *eerste* den H. Vader van *Rome* naar *Avignon* verplaatst, de *tweede* twee hoofden van de ééne onverdeelde Kerk nevens elkander stelt, de *derde* aan de ergernis van de groote scheuring nieuwe ergernissen doet opvolgen, als die van een' boozen, schandelijken ALEXANDER VI." *Het* gevolg is, dat het Pausdom van den Staat afhankelijk, en het beginsel te voorschijn treedt: *het Concilie meer dan de Paus.* In de XVde eeuw ontstaan de *Concordaten*, surrogaten in plaats van iets beters, wapenstilstanden, na veel dingens. *Nomen* hier geen *omen.* „ *Concordaten* — in onze eeuw nog om geene reden „ aangehouden, dan om (eene gewigtige reden, ik beken het, vermits verzuim van beleefdheid gevaarlijk „ zijn kan) beleefdelijk toegeven aan zekere oude, deftige matrone, die om lief noch leed hare oude titels „ en costumen zou afleggen." — Dat alles is goed en wel, als men maar niets meer moet doen, dan een' beleefden dienaar maken. De Paus der XIXde eeuw met zijne *Concordaten* moge stijf op die *antiquiteit* blijven staan; „ zou het echter aan die oud achtbare, maar „ wankelende magt zelf niet hoogelijk te raden zijn, „ aan onze eeuw wat anders, dan hetgeen durven be„ staat, in te schikken? *De bakens niet te willen ver„ zetten, als de tijen verloopen zijn, is waarlijk geene „ wijsheid.*"

Het *XIXde Hoofdstuk* maakt den overgang tot het laatste tijdperk, *van de Kerkhervorming door* LUTHER *tot op onzen tijd*, en treedt in het beantwoorden der vraag: door welke reden voornamelijk die Kerkhervorming is aangedrongen. Zij is *ontevredenheid met lettergodsdienst*, en bijzonder *ontwakende gewetensbekommering.* Het geheele derde Deel is aan de beschouwing

van dit gewigtig deel der geschiedenis toegewijd, en de beknopte schrijfwijze des geleerden BROES maakt het leveren van een kortbegrip onmogelijk. Het belang der zaken zal van zelve den Lezer opwekken, dit gewigtig werk ter hand te nemen. „ De geschiedenis der drie „ laatste eeuwen vertoont het huis, waarin wij ten on- „ zen tijde wonen. Hoe zou zij ons niet meer aanlok- „ ken dan de oude, welke meestal verhaalt van de af- „ gekeurde en onvergeworpene gebouwen, waarin de „ voorvaders gezeten waren?" Offchoon, ten opzigte van de wederzijdsche betrekking van de Kerk en den Staat, bij het Pausdom zoo min, als bij den Protestant, al het verkeerde is verbeterd of hervormd, levert de laatste tijd stof genoeg op, vooral voor den Protestant, om tevreden te zijn. „ Want wij zullen gewis er niet „ zoo groote beheersching van de zijde der Staatsover- „ heid ontmoeten, of zoo grooten twist en wanorde „ van wege hare vrijheid, dat daaruit gepaste reden zou „ ontstaan, om het afgeworpen Pauselijke juk eeniger- „ wijze en in het minst terug te wenschen."

Door de Hervorming der XVIde eeuw ontstaan nu onderscheidene Kerkgenootschappen, meest alle geplaatst onder de heerschappij van den Staat, na afwerping van het Pauselijk juk. De *Luthersche* of *Evangelische* Kerk in *Zweden*, *Denemarken*, *Noorwegen*, *Duitschland* wordt in betrekking tot den Staat voorgesteld. *Hoofdstuk XXI*, bl. 7—59. De *Hervormde* in *Duitschland*, *Zwitserland*, de *Nederlanden* en *Schotland* wordt behandeld. *Hoofdstuk XXII*, bl. 60—85. *Hoofdstuk XXVI* geeft op *den stand der betrekking tusschen de Kerk en den Staat in het vereenigde Engelsche Rijk, allengs verbeterd en nog tot het betere voortgaande*, bl. 310—336. De Hervormde Kerk is doorgaans minder dan de Evangelische aan den Staat ondergeschikt. Verscheidenheid van *ontstaan* heeft natuurlijk ten gevolge verschillend *bestaan*. De Protestantsche Kerk, om het even waar, geeft tot zoo groote uitvoerigheid geene aanleiding, als de Roomschkatholijke, ook bij het afne-

men harer magt. BROES behandelt dus nog in dit tijdvak die Kerk in drie Hoofdstukken, *XXIII—XXV*, bl. 86—309. En toch is alles hier bij uitstek beknopt. De Kerk, die zoo veel stof tot onderzoek geeft, moge voorwenden, dat het Protestantisme oproer predikt en bevordert tegen den Staat; deze Jezuitsche logenprediking vindt voldoende wederlegging in hetgeen wij in onze dagen onder Roomschen hooren en zien gebeuren. Hoofdzakelijk zullen wij nog opgeven, wat onze Schrijver in die Hoofdstukken mededeelt. *De Roomschkatholijke Kerk is, ook na die hevige schokken in de XVIde eeuw, grootendeels staande gebleven.* „Als een verschijnsel zonder gelijk voorbeeld doet zich dit in de „wereldgeschiedenis voor; en kan het, bij het eerste „voorkomen, toeschijnen minder vreemd te wezen, „omdat, terwijl de andere heerschappijen door het „woest geweld van krijgswapenen werden omgekeerd, „op de kerkelijke heerschappij alleen of meest door „denkbeelden werd aangevallen; zoo staat daartegen „over, dat ook aan denkbeelden eene zeer groote kracht „eigen is, en aan deze, van ééne zijde, zelfs grooter „kracht en zekerder overwinning is toe te kennen, „omdat zij, geene kracht of moed ooit verliezende, altijd vooruitdringen, en met dezelve noch vrede, noch „zelfs wapenschorsing is aan te gaan." Hoe waar in elk opzigt! Doch hoe wankelbaar wordt dan ook de magt, die met onderdrukking dier denkbeelden alleen te houden is, en daartoe op zichzelve niet veel vermag! Protestantisme ontleent uit den Bijbel denkbeelden, ouder dan het *Hildebrandisme* der Middeleeuwen en ook langer van duur. *Laborate et vigilate.*

De verschijnselen in de Roomschkatholijke Kerk, door BROES gadegeslagen, zijn: 1°. *De besluiten van het Trentsche Concilie door Vorsten op verre na niet onbedingd aangenomen.* 2°. HENDRIK IV, *en zijn terugval tot de Roomschkatholijke Kerk.* 3°. *Inwendige twisten in Frankrijk over deszelfs kerkelijke vrijheid.* 4°. *Het Staatsbestuur van* DE RICHELIEU. 5°. Lo-

LODEWIJK XIV, *proef van het eindelijk overwigt des Pausen.* 6°. *Vrijgeesterij aan de zijde van staatskerkelijken geloofsdwang, een merk der eeuw van* LODEWIJK XV. 7°. CLEMENS XIII *en* XIV. 8°. *De veranderde Kerkstaat in Frankrijk, ten gevolge van de aldaar ingevoerde Constitutionele Regering.* 9°. N. BONAPARTE *en* PIUS VII, *als vrienden en vijanden van elkander.* 10°. *De val van den Keizer* NAPOLEON, *en de herstelling van* PIUS VII. 11°. *De Acten van het Weener-Congres en van het nieuwe Duitsche Verbond.* Het protest van GONSALVI hiertegen wordt door Jezuiten en Ultramontanen volgehouden; dat van BONAPARTE, die in Parijs (1815) dit deed, door de Revolutionairen van allerlei kleur en naam. Hierin zijn beiden het dus eens. Die vereeniging (*unio*) leidt tot verdeeldheid, als de geroofde buit verdeeld moet worden. *Circumspice.* 12°. *De oude Roomschkatholijke Kerk in Spanje het meest gevestigd gebleven, echter niet zonder dreigende wankeling.* 13°. LEOPOLD, *Groothertog van Toskane, moedig Kerkhervormer onder de Vorsten.* Hieruit zal men zien, wat hier door BROES, volgens onze overtuiging voortreffelijk, is geleverd. De resultaten en bescheidene raadgevingen zijn door ons boven vermeld, en mogen hier worden voorbijgegaan.

Dit werk van BROES kenmerkt zich door onpartijdig, juist, bedaard en zachtmoedig oordeel. Ieder, van welke partij ook, mits ook liefhebber der waarheid, wordt tot de lezing, zelfs bij herhaling, aangetrokken. Deze getuigenis aangaande eene, zoo netelige zaak, als het onderwerp in dit boek, is van groot gewigt. Volkomen stemmen wij in met hetgeen voorkomt IIIde D. bl. 349: „(De opmerkzaamste en meest doorzigtige „lezers) weten, dat billijkheid voor alle tijden iets „regtmatigs is en zelfs als maatregel van kloeke staat„kunde aan te raden. Zij hebben genoegzaam opge„merkt, dat ik, de zaak der Roomschkatholijke Kerk „veelal verschoonende, zeer ver af ben van die te

„ regtvaardigen, en hun althans behoeft men niet te h
„ inneren, dat wie den vrede met eene partij aang
„ daarom nog geen toegevoegd vriendschaps- en hand
„ traktaat wil, en zeker niet begeert, dat de sterke pla
„ op de grenzen om des vredes wil ontmanteld of
„ bezettingen daaruit weggenomen worden. *De w*
„ *heid moet*, volgens de les eenes Apostels, *in lie*
„ *betracht worden.* Het voegt dus gelijkelijk, neve
„ de liefde, de *waarheid*, en nevens de waarheid,
„ *liefde* voor te staan. Ik meen hiervan mij gekwe
„ te hebben, en zeker ben ik mij bewust, dat ik he
„ gewild en gepoogd heb."

Van zulk eene hand en uit zulk een hart verlange
wij vurig, (en wie niet met ons?) voldaan te zien aa
de uitvoering van het niet minder belangrijke plan de
beroemden mans. Want wie is hiervoor beter dan hij
berekend?

Specimen Inaugurale Commentationis Historico-Paedagogi-
cae, de Instituendi Finibus atque Ratione, apud tres
Orientis populos primarios. Quod — defendet COR-
NELIUS ELIX, *Amstelodamensis.* Lugd. Batav.
apud *H. W. Hazenberg*, *Jun.* 1830. Formâ 8vâ.
VIII et 76 pagg.

Deze geschied-opvoedkundige Verhandeling is eenig-
zins een geschrift van den dag, in zoo verre het ge-
schreeuw over het Onderwijs tot hetzelve den bekwamen
Doctor aanleiding gegeven heeft. Intusschen is deze Ver-
handeling nog iets meer, dan geschrift van den dag.
Ons kort verslag zal, hopen wij, dit duidelijk maken.
Het onderwerp, *de strekking en aard van het Onder-
wijs bij de drie groote Volken van het Oosten*, de *In-
diërs*, *Chinezen* en *Perzen*, is waardig opzettelijk be-
handeld te worden.

De Inleiding handelt in 11 bladz. over het menigvuldig
verschil van meeningen, nopens het doel en de beste

manier van onderwijs. Dit verschil is natuurlijk. Wie zich een verschillend doel van onderwijs voorstelt, behandelt voor zich een' onderscheiden weg. Het is hetzelfde geval, als plaats heeft bij geneesheeren van verschillende geneeswijze. De latere opvoedkundigen hebben bij de meeningen der vroegeren boven dezen veel vooruit, om van hen het beste te ontleenen en te volgen. „ Ik weet wel (pag. 4), dat er voorvechters voor het „ oude en nieuwe in grooten getale bestaan, en dat velen de oude manier van onderwijs beschouwen als on„ geschikt voor den tegenwoordigen tijd. Anderen ver„ langen de classieke opvoeding. Sommigen zien het „ onderwijs gaarne in de handen der geestelijken. De „ ware weg loopt midden door deze meeningen heen." Dien middelweg overal aan te wijzen, beschouwt de Schrijver als een' last, vóór zijne schouders te zwaar. Daarom kiest hij iets uit de geschiedenis, en wel uit de geschiedenis dier volken, over welke men nog weinig als opvoedkundigen heeft behandeld, en wier beschaving en staat van geleerdheid niet zonder invloed is geweest op anderen.

De *Indiërs* komen het eerst in aanmerking, pag. 12—26. Het onderzoek omtrent dit belangrijk volk, is ten opzigte van den staat der beschaving zeer moeijelijk, omdat er weinige of geene sporen te ontdekken zijn van inrigtingen, die daaraan bevorderlijk waren. Dit is welligt toe te schrijven aan de verdeeling des volks in *kasten*, van welke die der *Braminen* alleen aan *ingewijden* het onderwijs mededeelde. Uit nieuwere bronnen moet men dus ook, maar met de noodige behoedzaamheid, putten. Uit deze tweederlei bronnen blijkt, dat het onderwijs bij dit volk voornamelijk betrekking had op de Godsdienst, op den Staat, en voor een zeer groot gedeelte op het dagelijksch leven. Dit ontwikkelt de *Doctor*, bl. 16—26.

De *Chinezen* (*Sinenses*) beslaan de tweede plaats, pag. 27—41. Bij dit volk hangt het staatsbestuur innig zamen met dat onderwijs, zoodat de Keizer, hoewel erfelijk vorst, geleerde moet zijn. Bij hen had dan het on-

om naar tijdsomstandigheid een gepast woord tot de gemeente te spreken; maar wat jaarlijks wederkeert, maakt juist hierom wel eens te minder indruk. Om niet hetzelfde te herhalen, wijkt men ligt van het hoofddoel af. Zelfs in deze leerredenen meent Rec. er bewijs van te vinden. ... De eerste, over *Hand.* XIV: 17ª., is 3 Nov. 1830, voormiddags uitgesproken door Ds. TOL. Buiten twijfel heeft de korte voorafspraak eene goede uitwerking gedaan. Met weinige woorden herinnerde de spreker *den toestand des vaderlands, de weinig verblijdende uitkomsten van het gewas*, en *den dood van den Eerw.* VAN VLOTEN, juist op den dankdag des vorigen jaars aan de gemeente ontrukt. Na aangemerkt te hebben, bij welke gelegenheid de woorden in den tekst gesproken werden, bepaalt hij zijne hoorders bij vier punten: I. *God heeft zich niet onbetuigd gelaten* — deze ondervinding moet de harten stemmen tot 's Hoogsten dankbaren lof. II. De dankstof is echter, in vergelijking van vroegere jaren, niet zoo overvloedig; wij worden dus genoopt tot *ootmoed voor God.* III. Deze ootmoedige blijdschap gaat gepaard met *bekommering*, wat er, in de tegenwoordige omstandigheden des vaderlands, van het *genot* dier gaven zal worden; en dit dringt ons, bij ons danken, tot vernieuwd *toevlugt nemen* met gebed en smeeking *tot God.* En IV. wordt uit den tekst aanleiding genomen, om op te wekken tot *navolging van God*, opdat wij ons ook aan elkander niet onbetuigd laten, maar door matigheid en spaarzaamheid ons beijveren, overvloediglijk te kunnen weldoen. Met veel genoegen heeft Rec. deze preek, doch bijzonder het laatste gedeelte gelezen, waaruit het volgende, als proeve, hier eene plaats vinde: „Ja, ziet daar onzer aller roeping. Zij doe ons ontvlammen in heiligen ijver, om in dezen den raad van God te dienen. Hij, die ons niet noodig heeft, liet zich aan ons niet onbetuigd; wij, die elkander in zoo vele opzigten niet ontberen kunnen, behooren dan veel meer alles voor elkander over te hebben. De vast naderende wintertijd — hij maakt rekening op volvaardige

uitschenkomst van onze zijde ten behoeve van onzen armen medemensch. Het vaderland wacht op onze offers. Onze gekwetsten smeeken om onze hulp, ter uitwendige en inwendige verzachting hunner wonden. De gesneuvelden voor de zaak des regts roepen van uit hunne graven, dat wij hunne achtergeblevene betrekkingen niet vergeten. . . . . . Wat de Heer schonk, veel of weinig, het was niet voor ons alleen, maar ook voor onze broederen," enz.

Des avonds hield Ds. HOEK een' dankstond, naar aanleiding van *Nehem.* IX: 33. De punten zijn hier: I. God is *altijd* regtvaardig en trouw in alwat Hij doet en ons menschen overkomen laat. II. Wij moeten dus met *ootmoed*, met *dankbare erkentenis*, maar ook met *vertrouwen en hoop op God* bidden. Deze korte toespraak diende slechts ter aanleiding tot het gebed, hetwelk echter niet mede gedrukt is; dewijl de prediker zijne gebeden nooit schrijft.

Vier dagen later sprak Ds. HEIN over *Exod.* XXXII: 7, 8, *ter nabetrachting van den Overijsselschen dankdag.* Het plan van deze preek is, I. aanwijzing van de *verkeerdheid*, welke volgens den tekst aan de Israëliten wordt toegeschreven; II. onderzoek, in hoe ver wij *al* of *niet* aan zulk een *kwaad schuldig waren* of *nog zijn*, en III. de *naaste oorzaken* daarvan, met opgave en gemoedelijke aanprijzing van de *middelen* daartegen. Dit derde deel is bijzonder kort. Volgens den Eerw. HEIN *ligt de eerste oorzaak in eene ingewortelde verzinnelijking en verkregene hebbelijkheid tot zonde.* Hier zou Rec. wel wat meer duidelijkheid en betere ontwikkeling verlangd hebben. Wat is *verzinnelijking?* De tweede oorzaak is niet zelden te zoeken *in verkeerde begrippen van ware godsdienstigheid.* De *middelen*, door den prediker aangeprezen, zijn: *zedelijkheid aan te kweeken*, en *alle verkeerde denkbeelden te laten varen.*

Hoe veel goeds er ook in de beide stukken van de Heeren HOEK en HEIN gevonden worde, het heeft geene bijzondere betrekking op eenen dankdag voor het

gewas, en zoude even goed, of misschien nog beter, op een' gewonen dank- en bededag uitgesproken hebben kunnen worden.

De Oorlog geoorloofd, of Vertrouwen op God in den Strijd. Leerrede over Deut. XX: 1—4. door P. E. VAN DER ZEE, *Predikant bij de Hervormde Gemeente te Andijk. Te Amsterdam, bij* C. Weddepohl. 1831. *In gr.* 8vo. 80 *Bl. f* :-40.

Opwekking tot Milddadigheid. Leerrede over Exod. XXXV: 20—29, door denzelfden en bij denzelfden. 1831. *In gr.* 8vo. 28 *Bl. f* :-40.

Vaderlandsche Opwekkingsleerrede, naar aanleiding van Ps. LXXXV: 9—14, ten betooge, dat uit het onheil dezer dagen ons waar geluk moet geboren worden; door R. DE KLOVER, *Predikant bij de Evangelisch-Luthersche Gemeente te Breda. Te Breda, bij* Broese en Comp. 1830. 44 *Bl. f* :-50.

Toespraak aan mijne Gemeente, op den laatsten avond van het jaar 1830, *door* T. M. VAN GULPEN, *Predikant te Nijmegen. Te Nijmegen, bij* de Wed. J. C. Vieweg en Zoon. 1831. *In gr.* 8vo. 24 *Bl. f* :-40.

De eerste dezer leerredenen kan geenszins onder de besten geteld worden, die, ten gevolge van de Belgische onlusten, in het licht zijn gekomen. De inleiding begint met de aanmerking, dat *sommige zedeleeraars der nieuwere volken* den oorlog geheel afkeuren, en strijdig met de *hoogere zedekunde* achten. De Eerw. VAN DER ZEE zou ook wel wenschen, dat *de ware verlichting en beschaving reeds zoo verre ware(n) doorgedrongen, dat er aan geen bloedvergieten meer te denken ware.* Doch er zijn nog *velen, die niet tot hunnen*

pligt gebragt kunnen worden, dan door kracht en geweld van wapenen. Hij wil dus *eens opzettelijk onderzoeken, of in Gods woord ook wenken voorhanden zijn, dat de oorlog onvermijdelijk en noodzakelijk niet alleen, maar zelfs geoorloofd is. Deut.* XX: 1—4 moet, volgens den prediker, zoodanigen wenk bevatten. — Op behandeling, taal en ſtijl willen wij geene aanmerkingen maken, hoewel er vele te maken waren; wij doen Ds. VAN DER ZEE alleen opmerken, dat niet alles, wat den Joden was toegelaten, in het algemeen en te allen tijde voor geoorloofd gehouden moet worden, en dat men niet alles, wat onder de oude *theokratie* plaats had, letterlijk op onze tijden kan overbrengen. Wij miskennen geenszins de goede bedoeling des leeraars, maar achten het onderwerp minder gepast voor den predikſtoel. Of, wil men er over ſpreken, het geſchiede meer in den zachten en liefderijken geest des Christendoms. Wij althans zijn geenszins met VAN DER ZEE van meening, dat de *Leeraars van de Godsdienst* thans *geroepen worden, om het volk op te roepen en aan te ſporen tot den ſtrijd*, ſchoon wel tot onderwerping aan Wet en Overheid, en tot *vertrouwen op God.* En dan dat *beſtoken van den vijand in zijne binnenſte ſchuilhoeken* en *uitjagen uit zijn moordhol* — neen! zoodanige wapenkreet past niet ter plaatſe, waar ook liefde tot vijanden gepredikt moet worden.

De tweede, van denzelfden prediker, is eene hartelijke opwekking tot het doen van milde bijdragen, ter voorziening in de dringende behoeften des vaderlands. Met meer genoegen hebben wij deze preek gelezen. Ds. DE KLOVER beſchouwt onze vermenging met *Belgen* als een groot ongeluk, en voorſpelt heil uit de tegenwoordige rampen, of eigenlijk uit de ſcheiding tusſchen *België* en *Noord-Nederland*, alzoo *onze belangen nimmer te vereenigen zijn met die van een volk, zóó zeer van ons verſchillende in taal, zeden en godsdienst.* Voorts wordt te regt beweerd, dat men op beproefde deugd Gods zegen mag verwachten, en van den goeden

geest, die onder ons heerscht, zich veel goeds belovęn. Op enkele plaatſen zouden wij echter nog al iets aan te merken hebben. Komt het bederf der zeden onder ons *voornamelijk* door aanraking met *België*? Is daar *alles* zoo geheel in den grond bedorven? Zoo ergens, op den predikſtoel althans moet men voorzigtig zijn in uitdrukkingen, en niet overdrijven. Niet alles voegt hier, al is het ook waarheid. Men verlieze het eigenlijk doel der Christelijke zamenkomſten niet uit het oog. Men late dus b. v. *de verheerlijkte ſchim der helden van ouds* niet *oprijzen voor den ontroerden geest, om het ſpoor der eere en des roems te wijzen, en [illegible] keren en voor te vlammen naar de velden der [illegible]ſchijkheid.*

Met veel genoegen en ſtichting lazen wij de toeſpraak van den Weleerw. VAN GULPEN. Naar aanleiding van *Klaagl.* III: 22, wekt hij op tot *erkentenis van Goddelijke gunst in het verleden jaar*, en doet opmerken, hoe de taal van den Profeet, op de tijdsgelegenheid toegepast, I. *onze klagten ſmoort*, II. *onze vreugde opwekt*, en III. *het gevoel van onze verpligting aan God verlevendigt*. Wij danken VAN GULPEN voor de uitgave. Zoodanige *toeſpraak* past op den kanſel. Met volle ruimte kunnen wij dezelve ter lezing aanprijzen.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen. Met Platen. Xde Deel. Batavia, ter Landsdrukkerij. 1825. *In gr. 8vo.* XC *en* 257 *bl.* *XIde Deel.* 1826. *XXXXIV en* 306 *bl.* *XIIde Deel.* 1830. *IV en* 390 *bl.*

Het Bataviaasch Genootſchap, hetwelk thans meer dan vijftig jaren beſtaan heeft, gaat, zoo als men ziet, ijverig voort met het uitgeven van deszelfs Verhandelingen. Het langer tijdsverloop, tusſchen de uitgave van

het elfde en twaalfde deel is veroorzaakt door de onlusten op het eiland Java, welke nu zoo gelukkig geëindigd zijn. Wij mogen ons dus vleijen, dat het vervolg niet achter zal blijven.

Rec. zal, zoo veel de aard van dit Tijdschrift gedoogt, een verslag geven van den uiteenloopenden en veelomvattenden inhoud der drie voor hem liggende boekdeelen.

Het tiende deel bevat vooreerst, behalve een wijdloopig Voorberigt, bl. I—XVI, twee Aanspraken van den Voorzitter Mr. P. S. MAURISSE, waarbij in de algemeene vergaderingen van 24 April 1824 en 2 Februarij 1825 verslag gedaan is aangaande den staat des Genootschaps. Het komt ons voor, dat dergelijke aanspraken, geschikt veelligt voor de gelegenheid, waarbij zij zijn uitgesproken, niet behoorden te worden opgenomen in de uitgegevene werken, wanneer zij niets bijzonders behelzen, hetwelk men niet in het Voorberigt had kunnen bekend maken, en hier ook grootendeels werkelijk bekend gemaakt heeft, en zich overigens door den stijl niet aanbevelen. Daarbij zijn dan nog berigten van den Secretaris gevoegd. Dergelijk voorwerk vindt men ook in het elfde deel. In het twaalfde deel, echter, vinden wij alleen een zaakrijk en kort Voorberigt, hetgeen volkomen voldoende is voor het publiek, hetwelk bij de bijzonderheden van gehoudene vergaderingen geen belang kan hebben. Hierop volgen de Namen der Leden en de nieuwe Wetten des Genootschaps, zoo als die in 1823 zijn vastgesteld.

De eerste Verhandeling van het tiende deel handelt over het Maleische werk, getiteld: *Hhikâjat Isma Jâtiem*, d. i. Geschiedenis van *Isma Jatiem*. De Heer ROORDA VAN EYSINGA, die reeds vroeger zich door de uitgave van een Maleisch Woordenboek heeft bekend gemaakt, maakt ons in dit opstel met een werk bekend, hetwelk bij de kundige Maleijers, volgens zijne verzekering, in hooge achting is. Rec., die niet tot de kundige Maleijers behoort, heeft, uit hetgeen hij er

hier van verneemt, geene groote begeerte, om er meer van te weten; het fabelachtige en door geen belang van verwarring of ontknooping verlevendigde verhaal zal dan ook slechts het middel wezen, om nuttige lessen mede te deelen, welke in den vorm van voorbeelden gekleed zijn. *Isma Jatiem* is een bekwaam Vorstendienaar, die tot Rijksbestuurder verheven wordt, nadat hij zich al meer en meer het vertrouwen zijns Vorsten heeft waardig gemaakt. Het is ons eenigzins raadselachtig, hoe de Heer ROORDA VAN EYSINGA zeggen kan, dat de Schrijver het geschiedverhaal met *Isma Mantrie* begint, dien hij in korte woorden schetst als beroemd in het besturen van het rijk zijns meesters, maar dat hij daarna van dezen *Isma Mantrie* volstrekt geene melding meer maakt (bl. 12.) Is dan deze *Isma Mantrie* niet *Isma Jatiem*, die zelf later zoo genoemd wordt (*Mantrie*, of Rijksbestuurder, bl. 30 en elders); en is dus deze inleiding iets anders dan een voorverhaal, of berigt aangaande den man, wiens levensloop de Schrijver nu uitvoeriger schetsen zal?

De tweede Verhandeling heeft tot steller den bekenden, thans in het vaderland teruggekeerden plantkundige, C. L. BLUME, en handelt over de gesteldheid van het gebergte *Gedé* (bl. 55—104). De Heer BLUME heeft dezen vuurberg langs de noordelijke zijde beklommen. Zijn verhaal van dien togt, hoezeer eenigzins gezwollen, is niet zonder belang. Wij weten echter niet regt, hoe de diepe toonen der *Pipa's* (bl. 70) zich hier konden doen hooren, die, zoo ver ons bekend is, in den Indischen Archipel niet gevonden worden. Rec. vermoedt, dat dit eene schrijffout voor *Hyla's* wezen zal.

Hierop volgen eenige opmerkingen over *Salatiga* of *Selo-tigo*, en overblijfselen van tempels, welke op den zuidelijken bergrug van het groote gebergte *Oengaran* liggen, door den Heer DOMIS, Resident van *Samarang*, bl. 105—130. Hierbij is eene afbeelding van een' grooten vierkanten steen gevoegd, gevonden in de

omstreken van het oostelijk gedeelte van het gebergte van *Merbaboe*, en naar *Selo-tigo* overgebragt. Het opschrift van dien steen, in oud Javaansch schrift, vinden wij hier in het Maleisch en Hollandsch overgezet.

De vierde Verhandeling behelst eene beschrijving van een misvormd kind, hetwelk in Augustus 1824 in de residentie *Samarang* geboren is (bl. 131—146), waarbij eene afbeelding gevoegd is. Deze misgeboorte is blijkbaar ontstaan uit de vereeniging van twee vroeger afgescheidene vruchten. Een uitwas, liggende op het bovenbuiksgedeelte, en daarmede boven den navel vereenigd, gedeeltelijk met haar bezet, en duidelijk met twee langwerpige ooren en een' neus voorzien, is vereenigd met een mannelijk kind, hetwelk overigens regelmatig gevormd was, behalve dat het aan de regterhand zes vingers had. Wij hopen, dat men in het vervolg nadere berigten omtrent dit kind zal mededeelen, of, zoo het sedert gestorven mogt zijn, ons met de ontleedkundige beschrijving van hetzelve zal bekend maken.

Hierop volgt eene Verhandeling over de *Cholera Morbus*, door J. R. VOS, Med. Dr. in *Belgolen* (bl. 147—190). Het bevreemdt ons eenigzins, daar de aard der ziekte in eene ontsteking van de maag en de dunne darmen te zoeken is (bl. 176), *laudanum*, in een' dessertlepel *brandewijn*, in het begin der ziekte te zien voorschrijven. (bl. 184). Overigens is *calomel* het hoofdgeneesmiddel. Over den oorsprong en voortgang dezer ziekte vindt men in deze Verhandeling belangrijke berigten. Voor het overige is dezelve vol van drukfouten, zoo als *prima viae*, *vesica tellis*, *vesica urinderia*, *flexuva sigmordea*, *intestina temira* enz., die zich door de omstandigheid, dat de Schrijvers dezer Verhandelingen niet altijd in de gelegenheid waren, de drukproeven na te zien (Voorberigt bl. XVI), niet laat verschoonen, dewijl elk ander geneeskundig medelid van het Bataviaasch Genootschap die drukfeilen had kunnen verbeteren.

De Heer VON SIEBOLD, thans uit Japan in Ne-

Japanners hebben hunne letters van de Chinezen ontvangen. De oorſpronkelijke letters *Majookana* zijn geheel en al Chineſche karakters; de Schrijver meent, dat zij door de, meer dan twee eeuwen vóór de geboorte van Christus, onder den Chineſchen Keizer SINOSIK'WO, naar Japan overgeſtokene volkplantelingen zijn aangebragt geworden. Uit dit alphabet zijn door wijzigingen nog drie andere ſchrijfwijzen ontſtaan, *Jamatokana*, *Hirakana* en *Katakana* geheeten; deze onderſcheidene letters of karakters vindt men op vijf houtſneêplaten opgehelderd. De Japanners ſchrijven met een penſeel met Japanſchen inkt, die op dezelfde wijze als de Chineſche bereid ſchijnt te worden; de Schrijver verzekert, dat het algemeene gevoelen, dat dezelve uit *ſepia's* verkregen wordt, ongegrond is, doch verklaart, deszelfs ware zamenſtelling niet te weten. Het Japanſche ſchrift loopt in vertikale kolommen van de regter- naar de linkerzijde voort. De karakters van het alphabet *Hirakana* worden in brieven en gewone geſchriften, vooral door vrouwen gebezigd; het alphabet *Katakana* daarentegen in wetenſchappelijke en geleerde werken. De Japanners hebben zevenenveertig letters. De vijf vokalen volgen in de orde *i*, *u*, *o*, *e*, *a*, zijnde *a* de zesendertigſte letter van het alphabet. Tweeklanken kent men in het Japansch niet, en het woord *Daili* b. v., de titel van den geestelijken Keizer, beſtaat niet uit twee, maar uit drie lettergrepen, *Da-i-li*. De overige letters zijn eigenlijk geene medeklinkers, maar lettergrepen: *lo*, *ha*, *ni*, *ho* enz. Opmerkelijk is het, dat er voor *l* en *r* ſlechts ééne letter beſtaat, en dat de klank als 't ware zweeft tusſchen deze twee letters, even gelijk men van de inwoners van *Otahiti* verzekert. — Wat de taal zelve aangaat, men gevoelt ligtelijk, dat wij van deze proeve eener ſpraakleer hier geen volledig verſlag kunnen geven, zonder de perken eener gewone boekbeſchouwing geheel te buiten te gaan. Het zij ons dus geoorloofd, ons bij eene en andere bijzonderheid te bepalen. Vooreerst dan moeten wij opmerken, dat de Japanſche taal, hoezeer

met Chinesche karakters geschreven wordende, evenwel van het Chineesch geheel schijnt te verschillen. Zelfs in de grammatikale vormen is verschil. De oude of klassieke talen zijn tot een' zeer hoogen trap van beschaving gebragt, als werktuigen der gedachten; elk woord bijkans ondergaat in dezelven verschillende wijzigingen, die eene bepaalde beteekenis hebben, behalve de algemeene beteekenis van het woord in een woordenboek; men heeft al de verschillende betrekkingen, die er tusschen de voorwerpen bestaan, in de woorden willen wedergeven, en de taal, als eene gedachtenwereld, tot een afdruksel willen maken van de stoffelijke wereld. In het Chineesch integendeel zijn de woorden zonder verbuigingen aan elkander gevoegd, en de werkwoorden hebben noch wijzen, noch tijden, noch personen (*). Het Japansch heeft blijkbaar meer grammatikale vormen dan het Chineesch, maar mist echter velen, die men niet alleen in de klassieke talen, welke in dat opzigt op den hoogsten trap staan, maar zelfs in de moderne talen aantreft. Zoo hebben b. v. de naamwoorden geene geslachten; het meervoudig is slechts bij woorden van twee lettergrepen aanwezig, en wordt gevormd door herhaling van het woord, b. v. *hito*, *een mensch*, *hito-hito*, *menschen*; de werkwoorden hebben slechts drie tijden, den tegenwoordigen, volmaakt voorledenen en toekomenden tijd; en de personen en het getal worden alleen uit de persoonlijke voornaamwoorden, die het werkwoord vergezellen, opgemaakt. — Zeer doelmatig komen ons de Japansche telwoorden voor; men telt van een tot tien, *itsi* 1, *ni* 2, *san*, 3 enz. tot *z'ju* 10; hierop volgt elf, d. i. tien en een, *z'ju its*, twaalf, *z'ju ni* enz. tot twintig, dat is, tweemaal tien, *niz'ju*; hierop volgt eenentwintig, *niz'ju its* enz. tot dertig *san z'ju* enz. Men heeft dus voor de getallen 1—99 slechts tien

(*) Vergelijk *Lettre à M.* ABEL-RÉMUSAT *sur la nature des formes grammaticales en général et sur le génie de la langue Chinoise en particulier, par M.* G. DE HUMBOLDT. *Paris*, 1827.

woorden te onthouden, die door verschillende combi-
tiën al deze getallen uitdrukken. Honderd is *h'ja*
tweehonderd *ni h'jak'* enz.; *sen* duizend, *man* tien-
zend. — Wij kunnen den kundigen Schrijver niet
prijzen over zijne voorbeeldige vlijt, waardoor het
gelukt is, reeds na een kortstondig verblijf in Ja
zoo veel bedrevenheid in eene taal te verkrijgen,
welker naauwkeurige kennis door zijne verdere na-
singen voorzeker nog oneindig veel zal worden bij-
bragt. De uitspraak der woorden is tevens met de mee-
zorgvuldigheid opgegeven.

De derde Verhandeling in dezen bundel is eene
nographie der Indische peperfoorten van den Heer BL-
ME, met afbeeldingen opgehelderd (bl. 137—245). De
afbeeldingen bestaan uit twee koperen platen, waarop
deelen van bloem en vrucht en de kieming van *pi-
densum* zijn voorgesteld, en een aantal houtsneêplaten
welke omtrekken der bladeren behelzen, naar gedroogde
exemplaren vervaardigd. Het getal soorten, welke BLU-
ME het eerst heeft doen kennen, is zeer aanmerke-
Voor het overige verwijzen wij, vooral ook ten opzigte
van het gevoelen van BLUME, dat de *piperaceae* tot
de Monocotyledonische planten zouden behooren, naar
eene beoordeeling dezer Verhandeling, welke Prof. VAN
HALL geplaatst heeft in de *Bijdragen tot de Natuur-
kundige Wetenschappen*, III. 2. bl. 131—133.

Het vierde stuk is eene Lofrede op JAN PIETERS-
ZOON KOEN door O. DE SERIÈRE (bl. 247—292).
In deze voorlezing wordt eene regtmatige hulde toege-
bragt aan dezen Gouverneur-Generaal over Nederlandsch
Indië, wiens kunde hem reeds vroeg den kring had
aangewezen, waarin hij zoo schitterend werkzaam is
geweest.

Het elfde deel wordt besloten met een opstel over
BOEDDHOE en zijne Leer, een uittreksel uit een
brief van den Heer D. A. OVERBEEK aan den Heer
LENTING (bl. 293—306). De Godsdienst van
BOEDDHOE is verspreid op Ceilon, in Tibet en China,

en het onderzoek naar den oorsprong dier sekte kan dus niet anders dan belangrijk zijn. De Schrijver heeft hetgeen daarover door Engelsche Schrijvers is te boek gesteld geraadpleegd, volgens welke BOEDDHOE (anders ook BOEDDA, BUDDA geheeten), een zoon van den Koning MOHIEPOTIE, of een aanverwant van hem, zes eeuwen vóór CHRISTUS zou geleefd hebben. Als eene Godheid schijnt hij op Java niet te zijn aangebeden geworden, maar alleen voor te komen als hervormer en wijsgeer.

Het twaalfde deel bevat vooreerst wederom eene bijdrage van den Heer VON SIEBOLD, namelijk eene *synopsis* der oeconomische planten, welke in het Japansche rijk worden aangekweekt (bl. 1—74). In deze lijst heeft de Schrijver de orde gevolgd van het overzigt der natuurlijke familiën in SPRENGEL'S *Anleitung zur Kenntniss der Gewächse*. Hij begint met de *Aroideën*, en laat de Acotyledonische planten achteraan volgen, van welke hij alleen de Japansche namen vermeldt, zonder ze tot *genera* te brengen. Bij dit stuk zijn twee groote uitslaande tafels gevoegd, waarvan in de eerste de planten, die tot voedsel, tot toespijs, lekkernij of huismiddel gebezigd worden, in de tweede die, welke tot kleeding, bouwstof en huisraad dienen, vermeld worden, gerangschikt naar derzelver gebruik, en met bijvoeging der namen in Japansche karakters.

Hierop volgt een kort (?) Verhaal van de Javaansche Oorlogen, welke met onderscheidene Prinsen gevoerd zijn, sedert den jare 1741, tot den algemeenen vrede, gesloten in 1757 (bl. 75—254). De opsteller dezer geschiedkundige bijdrage is niet met zekerheid bekend. Het ware misschien voegzaam geweest, dit verhaal eenigzins omgewerkt en van platte uitdrukkingen gezuiverd te hebben, alvorens het in dezen bundel op te nemen. De Compagnie heeft bij die oorlogen meer dan vier millioen guldens verloren! Behartiging verdient de opmerking, dat, zoo men onpartijdig over de oorzaak der meeste onlusten wil redeneren, men tot het besluit gebragt wordt, dat de dienaren der Compagnie zelve veel daartoe hebben gedaan, of door eene onvergeeflijke schraapzucht en trotsche behandeling, of door geringe ervarenheid; dewijl dikwijls „jonge en onbedrevene menschen, uit achting voor „hunne familie en omdat zij aan den een' of anderen Groote „vermaagschapt of aangehuwelijkt zijn, schielijk over het „paard gegooid, en, hetgeen nog erger is, maar in eene „Residentie en gezag gesteld worden, tot spot en schande,

„ ja tot hartzeer van oude en kundige dienaren; en d
„ heeft men aanstonds een ruim veld open, om hunne dr
„ ten den toom te vieren; en wanneer die doorn niet u
„ den voet wordt geligt, is er met reden te vreezen, d
„ de Maatschappij daar in der tijd weder gevoel van zal he
„ ben, en dit is eene ziekte, die Indië verteert." Wie zo
twijfelen, of dit *nepotismus* thans nog is overgebleven? Het z
toch in de koloniën wel niet anders zijn dan in het moederla

Hierop volgt eene korte schets der Legerziekten, waarg
nomen tijdens de Celebesche expeditie en de jongste onlu
ten op Java tot 30 Junij 1827, opgesteld door den, sede
overledenen, Chirurgijn-Majoor en Med. Doct. DEGEN-
HARD (bl. 255—356). Deze ziekten zijn *febris remittens
biliosa*, *dysenteria* en *febris intermittens*; het bevreemdt ons,
daar bij de behandeling de *formulae* met nommers worden
aangeduid, dat *de lijst dezer formulae niet heeft kunnen wor-
den geplaatst*, zoo als wij achter de Verhandeling zien ver-
meld, zonder opgave der redenen, die zulks belet hebben.
Daardoor is de Verhandeling onvolledig.

Het boekdeel wordt eindelijk besloten met het Journaal
eener Reis van *Wellerie* naar het gebergte *Praauw*, door
D. J. DOMIS, toen Resident van *Samarang* (bl. 357—383),
en eenige bijvoegsels tot de *synopsis* van den Heer VON SIE-
BOLD, en verklaring van eenige eigennamen, voorkomende
in het Verhaal der Javaansche Oorlogen (bl. 384—389).

Wij bevelen de belangen der wetenschappen bij voortduring
van het Bataviaasch Genootschap, en wenschen, dat hetzelve
steeds meer en meer deszelfs roem en dien van het vaderland
bevestigen en uitbreiden zal.

Het Geslacht der VAN HARENS. *Fragmenten.* *Door* J. H.
HALBERTSMA. *Te Deventer*, *bij* J. de Lange. *In gr. 8vo.*
f 3-80.

De Eerw. HALBERTSMA, te *Deventer*, zich nevens zijne
ambtsbezigheden met onvermoeiden ijver op de beoefening
der oude *Noordsche* talen toeleggende, en daarvan nu en dan
proeven in het licht gegeven hebbende, die hij van *tijd tot
tijd* hoopt te vermeerderen, zoekt zich echter ook door let-
terkundigen arbeid van anderen aard en mindere *moeijelijk-
heid* te verpoozen, waartoe hij alsnu weder een onderwerp
uit de vaderlandsche, en wel bepaaldelijk uit *zijne* vaderland-
sche, de *Friesche* letterkunde, kiest. Het is een onderzoek

naar de voornaamste personen uit het befoemde Geslacht der VAN HARENS; mannen, die als Staatslieden en Dichters uitgemunt hebben, en ook sedert de verovering van *de Briel* tot op den slag van *Waterloo* strijders voor het Vaderland hebben opgeleverd. Van sommige leden der familie wordt hier slechts kortelijk gewaagd; van anderen, vooral van den ouderen, Ambassadeur WILLEM VAN HAREN uit de zeventiende Eeuw, en van de beide dichterlijke Gebroeders uit de achttiende, vooral van WILLEM, meer uitvoerig. Het onderscheid tusschen laatstgenoemden en ONNO ZWIER in de meer uitgewerkte behandeling loopt in 't oog (130 en 16 bladzijden). Het is waar, dat de Schrijver den netteligen en ergerlijken familietwist van ONNO ZWIER zocht te ontduiken; maar dan had hij toch even goed een weinig uitvoeriger van de *Geuzen* kunnen spreken, zoo als hij thans over den *Friso* gedaan heeft. Daarenboven is een tijd van zeventig jaren, tusschen het bedoelde regtsgeding en den tegenwoordigen tijd verloopen, toch lang genoeg, om daarover met behoorlijke vrijheid te spreken. Waarom den Hertog VAN BRUNSWIJK WOLFENBUTTEL nog langer omsluijerd onder den naam van *dat geheimzinnige wezen, hetwelk de* VAN HARENS *Seigneur noemen*, daar toch aan een ieder het tooneelgeheim bekend is, en daar men weet, dat de geheele beschuldiging van den Dichter der *Geuzen* slechts eene staatkundige kuiperij was, om hem uit het Bestuur te verwijderen, waartoe men zich van de verfoeijelijkste middelen bediende? Doch wat kan de Staatzucht niet brouwen! Het karakter van ONNO ZWIER VAN HAREN, ook zoo als het hier voorkomt, verwijdert elk denkbeeld van zulk eene misdaad, als waarvan hij, volgens gruwelijke aanhitsingen en kabalen, door zijn naaste bloed werd beschuldigd.

De stijl van HALBERTSMA is onderhoudend, ongedwongen, en nadert wel eens het boertige. Hooren wij, wat hij van de Dichters der achttiende Eeuw zegt. bl. 111: „In een' „vrede van 25 jaren had men geleerd, met een' chitsen „japon aan, eene lange pijp in den mond en eene net be„sneden paruik op, eens heel deftig te dichten. Onze over„grootvaders deden toen alles zoo *in pace*. Wat er uit hunne „handen kwam, was heel verstandig en het vloeide olie„zacht; de taal, de maat, het was alles gewreven en ge„slepen, even keurig als hunne gladhouten pulpitrums en „kabinetten. Niets ontbrak er aan dan vinding, kracht en

„ losheid van zwier; dat is te zeggen: het ligchaam der
„ poëzij was er wel, maar de ziel ontbrak. Was WILLEM
„ wat stugger van aard geweest, hij had uit de hoogte op
„ deze flakken van den *Parnas* nedergezien; maar hij was
„ te goedhartig, om in lijnregte tegenspraak te leven met
„ alwat hem omringde; vrolijk en welwillend, was hij vol-
„ komen gevormd voor de genoegens der zamenleving, en liet
„ zich ongevoelig een weinig medeslepen door den geest der
„ genen, met welken hij verkeerde. Vandaar zien wij het
„ somtijds uit de hoogte zijner oorspronkelijke vlugt neder-
„ dalen tot het platte zijner tijdgenooten; ook heeft hij nu
„ en dan iets van het langdradige en betoogende in hunnen
„ trant. Deze twee gebreken nu geven in het heldendicht
„ den alleronaangenaamsten indruk. Want wie plat is, laat
„ den lezer koud; en wie alles van zijn onderwerp wil zeg-
„ gen, verveelt, hoe verstandig de zin zijner woorden ook
„ zijn moge.

„ Deze leeftijd geeft ons de keerzijde van het blad te
„ lezen, en het is opmerkenswaardig, hoe de Dichters, het
„ platte en langdradige willende vermijden, tot het ander
„ uiterste van een gemaakt Enthusiasme zijn overgeslagen.
„ Het ligchaam der poëzij is in beide tijdperken misschien
„ even gepolijst; maar het levensbeginsel verschilt. Onze
„ dichtproeven schijnen mij meerder de stuipachtige bewe-
„ gen van eene *factice* gevoeligheid, dan het krachtbetoon
„ eener mannelijke ziel te zijn, die meester van haar onder-
„ werp is. De *Nederlandsche* Muse der achttiende Eeuw
„ was een deftig koopman, die omtrent met dezelfde kalm-
„ te, waarmede hij boek hield, zijn betoog of verhaal op
„ rijm zette. De Zanggodin onzer dagen is eene zeuuw-
„ achtige jonge Dame, die lang op eene vreemde kostschool
„ gelegen heeft, en ons nu met een klein schepje van elke
„ wetenschap en veel beweging op haar lijf is t'huis geko-
„ men. Van alledaagsche dingen maakt het kind een' bijs-
„ teren ophef. Ieder oogenblik valt zij in verrukking; en
„ terwijl het mager schepseltje door sterren, ethersphe-
„ ren, vuurkolken en eeuwig (*sic*) sneeuw wil dringen, zijn
„ wij in duizend angsten, dat hare zwakke beentjes onder
„ die poging bezwijken zullen. Aan den anderen kant
„ weet zij echter ook allerteederst te mijmeren, met een
„ wijsgeerig oog in nacht en eeuwigheid op te blik-
„ ken, en zelfs uit het kuchje van een' zuigeling de

„ stof tot lessen van levenswijsheid te trekken; ja, zoo ver „ gaat hare kunst, dat zij één enkel beeld als gouddraad „ uitspint, en er het gansche menschelijk leven, van de „ wieg tot het graf, met al zijn zuur en zoet in verwikke„ len kan." — Hierin is gewis veel waarheid. Maar wanneer nu de Heer HALBERTSMA de vroegere, waarlijk soms *al heel platte* uitgave van den *Friso* boven de tweede stelt, en in de latere slechts besnoeijingen en verbasteringen door *Franschen*, vooral van zekeren CLEMENT, erkent, zoo moeten wij hem het gevoelen van mannen tegenstellen, die in onze Letterkunde het grootste aanzien genieten. J. DE VRIES zegt, in zijne *Geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunst*, (IIde D. bl. 179) dat de 4to uitgave niet zeer gemeenzaam, maar *verreweg de beste is; het laatste gedeelte des werks is aldaar vooral veel verbeterd.* (En juist dit laatste gedeelte vindt HALBERTSMA door den tweeden druk misvormd; hij wenscht daarin vooral de *hellevaart van Friso* terug.) Wijlen de beroemde KEMPER gaf ook aan de 4to uitgave den voorrang; en in zoo verre wij ons mogen vermeten, na zulke beroemde kunstregters ons oordeel te vellen, zijn wij van hetzelfde gevoelen. Het nachtgezigt van *Friso*, daarvoor in de plaats gekomen, heeft toch vele schoonheden, gelijk HALBERTSMA (bl. 165) zelf erkent. Zeer uitvoerig is onze Schrijver in de vergelijking der beide uitgaven, en noemt zekerlijk eenige gelukkige regels op, die door het snoeimes van CLEMENT zijn weggesneden; maar gewis heeft dit mes ook een groot aantal wilde loten getroffen.

Doch wij willen dit gaarne aan de vooringenomenheid van den *Vries* voor een *oorspronkelijk Vriesch* kunstgewrocht toegeven. Maar dat de Heer HALBERTSMA, zelf Godsdienstleeraar, zoo verre gaat, van *onverzoenlijkheid op het doodbed*, als waardige *Vriesche* standvastigheid, goed te keuren, dit gaat toch *te* ver. WILLEM VAN HAREN, grootvader van den Dichter, had, om de spilzucht zijner schoondochter, weduwe van zijnen zoon ADAM ERNST, te weren, de posten van dien overledenen zoon voor zichzelven gevraagd, en alstoen, door gestrenge spaarzaamheid, de geldmiddelen zijner beide kleinzonen hersteld. De teleurgestelde weduwe had hem hierin tegengewerkt; doch zij werd naderhand van deszelfs goede oogmerken overtuigd, en wenschte nu, toen hij op zijn doodbed lag, verzoening. Hij weigerde zulks standvas-

tig, ook aan den Godsdienstleeraar, die daartoe alle pogingen deed; en dit keurt Ds. HALBERTSMA zeer goed, hoewel het regtstreeks met de Christelijke leer strijdig is, gelijk wij wel niet noodig zullen hebben te bewijzen. Bl. 70: „ Het „ sterfuur eindelijk naderende, hoopte zij, dat de doods„ angsten, gescherpt door den angel der gedreigde verdoeme„ nis, eenen afgeleefden grijsaard wel zoo gedwee zouden „ maken, dat hij de verzoening aannam. *Zij maakte des „ den Predikant* BANGA *op, om zijne ziel, was het mogelijk, „ in een zwak oogenblik te verrassen.* Doch alles te ver„ geeft; en het verwondert mij, hoe eene vrouw, die zoo „ veel menschenkennis, als zij, bezat, tevens de *onnoozel„ heid* kon hebben van niet te weten, dat *de moed* van „ eenen *Vries*, door geen smart of dood te temmen, altijd „ *verheven* genoeg is, om zijne besluiten getrouw te blij„ ven." En het verwondert ons, hoe een Christenleeraar de verzoenlijkheid als *zwakheid*, en, naderhand nog in eene afzonderlijke noot, de weigering der vergiffenis aan de poorten der Eeuwigheid, in weerwil van gebed en tranen zijner vrouw en kinderen, met den naam van *standvastigheid van karakter*, en de poging van eenen braven dienaar van het Evangelie met dien van *geestelijk alarm* kan bestempelen. Zonderlinge verwarring van denkbeelden, en, naar ons inzien, begrippen, gevaarlijk voor de Maatschappij en de rust der huisgezinnen.

Voor het overige bevatten deze Fragmenten veel treffelijks, en zeer belangrijke bijzonderheden uit echte bronnen, vooral tot de huiselijke omstandigheden en het bijzonder leven van den Dichter WILLEM VAN HAREN betrekkelijk, alsmede eenige brieven van den Ambassadeur WILLEM VAN HAREN, die nog uit geredde *brouillons* zijn overgebleven, terwijl de groote schat der onderhandelingen van dien Gezant (30 *folianten*) in 1732 door den brand te *St. Anna Parochie* vernield is.

Mogten wij van dezelfde bekwame hand de volledige regtvaardiging van ONNO ZWIER VAN HAREN, in een meer opzettelijk daartoe bestemd werk, ontvangen, waarop de Heer HALBERTSMA ons (bl. 207) eenige hoop schijnt te geven!

Gedenkschrift betrekkelijk het Regtsgeding tegen den gewezen Majoor-Ingenieur J. D. PASTEUR, *gerigt tot Zijne Excel-*

lentie den Luitenant-Generaal Baron KRAIJENHOFF, *gewezen Inspecteur-Generaal der Fortificatiën. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. 1830. *In gr. 8vo. XIX en* 231 *bl. f* 2-20.

De Luitenant-Generaal Baron KRAIJENHOFF had zich, in het Gedenkschrift van zijn Proces voor het Hoog Militair Geregtshof, (van hetwelk wij in No. XIII van den vorigen jaargang, bl. 588—592, verslag gaven) op eene ongunstige wijze uitgelaten omtrent het gedrag van den gewezen Majoor-Ingenieur PASTEUR in de bevestiging van Ostende. Deze, zich hierdoor persoonlijk aangerand rekenende, vond zich genoopt, om ook van zijn Regtsgeding een soortgelijk Gedenkschrift uit te geven, en dit te rigten tot gemelden Heer Luitenant-Generaal. De Brief van toezending, aan het hoofd van dit geschrift geplaatst (bl. I—XIX), dragt dan ook het kenmerk der stemming, waaraan hetzelve zijn oorsprong verschuldigd is, en is in eenen zeer schetpen toon vervat.

De verdere inhoud is als volgt: Bl. 1—13 bevatten een *Beknopt Geschiedkundig Overzigt* van hetgeen ten aanzien der bevestiging van Ostende is voorgevallen, en der gevolgen, welke dit voor den Schrijver gehad heeft.

Dan volgen negen Bijlagen. No. 1—4 behelzen vier Brieven, tusschen den Luitenant-Generaal en den Schrijver, beiden destijds nog in functie zijnde, over deze zaak gewisseld.

No. 5, bl. 38—64, de Sententie van het Hoog Militair Geregtshof ten laste van den Schrijver en den Luitenant VAN DUYN, waarbij eerstgemelde, ter zake van *ontrouw* in zijne Militaire administratie en *falsiteit*, is veroordeeld tot Cassatie, met eerloosverklaring en eene gevangenis van één jaar.

No. 6, bl. 65—217: Toelichtingen tot deze Sententie. In dit gedeelte van het werk, hetwelk de kern van des Schrijvers Memorie van Verdediging bevat, bevlijtigt zich de Schrijver, om alle de motiven en considerans der Sententie te wederleggen, en in 't algemeen zijne volkomene onschuld te betoogen.

No. 7 en 8, bl. 218—229: Twee Adressen, door den Schrijver aan Zijne Majesteit ingediend. En eindelijk:

No. 9, bl. 230 en 231, het Koninklijk Besluit van 27

Sept. 1828, waarbij kwijtfchelding wordt verleend van de eerloosverklaring, blijvende het overige gedeelte der Sententie in deszelfs geheel.

Niemand zal hier eene beoordeeling van den inhoud van dit boek verwachten; te minder, daar waarfchijnlijk de tegenpartij nog al het een en ander op het beweerde van den Schrijver zoude aan te merken hebben, en men toch *beide partijen* zoude moeten hooren, om zijn oordeel te kunnen bepalen. Indien hier het Rapport der Commisfie van Onderzoek, of wel de Conclufie van Eisch van den Heer Advocaat-Fiscaal in derzelver geheel waren ingelascht, *zoude men* meer kunnen *vergelijken*, dan nu met het broksgewijze uit die ftukken medegedeelde of met de Sententie (die *toch* flechts *ftelt* en niet *bewijst*, noch *behoeft te bewijzen*) gefchieden kan. Doch ook dàn nog zoude eene uiteenzetting der wederzijdfche gronden, en het oordeelvellen daarover, noch voor dit Tijdfchrift gefchikt, noch voor onze Lezers aangenaam, noch met den eerbied voor de *res judicata* overeen te brengen zijn. Er zijn gefchriften, welke eigenlijk voor geene *openbare beoordeeling* vatbaar zijn, en tot deze rekenen wij het onderhavige. Wij bepalen ons dus tot dit beknopt verflag, den Lezer, die belang in de *zaken* of in de *perfonen* ftelt, naar het *Gedenkfchrift* zelve verwijzende.

Gedenkfchrift van den uittogt der Heeren Studenten van de Hoogefchool te Leiden ten heiligen ftrijd voor Vaderland en Koning, op den 13 *Nov.* 1830. *Door* J. ROEMER. *Te Leiden, bij* C. C. van der Hoek. 1830. *In gr.* 8*vo. VIII en* 40 *bl. f* : - 50.

Voor de Heeren Studenten, die uitgetrokken zijn, als ook voor derzelver ouders en betrekkingen, heeft dit boeksken blijvende waarde. Met weinige woorden herinnert de Schrijver de *vereeniging* in 1815 en de *fcheuring des Rijks* in 1830. De loop der gebeurtenisfen kon en moest hier flechts kortelijk vermeld worden. De Weleerw. ROEMER zegt, dat *in België aan geene beteugeling was te denken.* Daar zijn er echter, die, op grond van jammerlijke openbaringen ter verdediging van een onverdedigbaar gedrag, meenen, dat, zoo er behoorlijke voorzorg genomen ware, en men in den beginne doorgetast had, de zaken ftellig eene andere wen-

ding genomen zouden hebben. Doch; hoe dit ook zij, de opstand werd algemeen, en de Koning riep niet te vergeefs de getrouwe Noord-Nederlanders te wapen. Ook de kweekelingen van Leidens Hoogeschool wedijverden met anderen in betooning van vaderlandsliefde. Men vindt hier eene beknopte opgave van de bijzonderheden, welke het uittrekken der Studenten voorafgingen en vergezelden, zoo als de toereiking van een eerevaandel, door Leidens jufferschap vervaardigd, aan de eene zijde met de woorden *Moed en Trouw*, aan de andere met eene gekroonde W. prijkende, en voorts onderscheidene aanspraken, welke allen hartelijk en gepast zijn. Die van den Hoogleeraar VAN ASSEN in het koor van de St. Pieters-kerk is vooral treffend en aandoenlijk. Alle Hoogleeraren in plegtgewaad, voorafgegaan door de Pedellen, hadden zich derwaarts begeven, om een plegtig afscheid te nemen. Ook de ontvangst der moedige jongelingschap te Rotterdam, benevens eene aanspraak van den Weleerw. SPRENGER VAN EYK bij deze gelegenheid, wordt nog vermeld. Achteraan volgt eene naamlijst van de uitgetrokkene Studenten.

ANTONIO. *Tooneelen uit Spanje. Uit het Hoogduitsch. Van* V. A. HUBER. *Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1829. *In gr. 8vo XXXVI en 330 bl. f 3-60.*

Dit boek is toevallig te lang blijven liggen. Het had vroegere aankondiging verdiend. Vooraf gaat eene belangrijke Inleiding, die algemeene aanmerkingen over *Spanje* en het karakter der *Spanjaarden* behelst. „ Mijn oogmerk," zegt de Schrijver, „ is, enkel wezenlijkheid te schilderen. De personen, de karakters, de zeden, de meeningen, de driften, eindelijk de oorden, de gebouwen, van welke ik meer of min vlugtig geschetste, maar in allen geval getrouwe tafereelen den lezer aanbied, zijn alle die, welke ik zelf in *Spanje* gekend en gezien heb. De gebeurtenissen zijn die, van welke ik zelf ooggetuige was, of van welker omstandigheden ik door ooggetuigen onderrigt ben geworden. De eenigste vrijheid, welke ik daarbij nam, bestaat hierin, dat ik deze afzonderlijke beelden zoo verplaats, rangschik en met elkander vereenig, dat zij een luchtig geheel vormen, hetwelk door de daarin doorloopende lotgevallen van som-

mige perfonen bijeen wordt gehouden." Voorts betuigt hij: „Van de wijs, waarop deze eerfte proef door het lezende publiek ontvangen wordt, zal het afhangen, of zij door eene tweede zal gevolgd worden, in welke zich de afzonderlijke groepen meer tot een geheel zullen vormen." Wij hopen, dat genoegzame aftrek hiertoe moge aanmoedigen. Wij houden dit werk voor eene belangrijke bijdrage tot de kennis van het *Spaanfche* volkskarakter, en de gefchiedenis der laatfte omwenteling in dat ongelukkig land. De gefchetfte Tooneelen hadden plaats in 1822 en 1823. ANTONIO, een *Spaanfche* monnik, was het klooster ontweken, en in 1822 uit *Frankrijk* naar zijn vaderland teruggekeerd, zijnde toen vrijmetfelaar en een *liberaal*, in den goeden zin des woords. Hij trok een gedeelte des lands door, en had velerlei ontmoetingen, die op eene onderhoudende wijze befchreven worden. Men leert er den *Spanjaard* uit kennen in zijn huifelijk en openbaar leven, in zijnen gezelligen omgang, in zijne godsdienftige en ftaatkundige denkwijze. Gunftiger, dan velen, denkt de Schrijver over *Spanje*, offchoon hij geenszins de gebreken verzwijgt. ANTONIO hield zich eenigen tijd in *Granada* op. Dit gaf aanleiding, om eenige belangrijke gebouwen en opfchriften van *Moorfchen* oorfprong te vermelden. Vele bijzonderheden, door den Schrijver medegedeeld, hebben betrekking op de verdeeldheid tusfchen *Liberalen* en *Servilen*. Het boek eindigt met de gevangenneming van RIÈGO, en met de opfluiting van ANTONIO in de cel eens kloosters.

Dit lezende, en den veelvermogenden invloed eener fluwe Geestelijkheid opmerkende, beklaagt men de weldenkenden in *Spanje*, en verwondert zich geenszins, dat de zaken die wending hebben genomen, daar het zoogenaamde gezondheidscordon der *Franfchen* met de priesterpartij tot één doel zamenwerkte, om namelijk het domme gemeen op te ruijen, en, met behulp van fmokkelaars en roovers, de Conftitutie omverre te werpen. Ook bij de jongfte gebeurtenisfen, ons vaderland betreffende, is het niet onbelangrijk, dit boek te lezen. Tot proeve deelen wij het volgende mede: CHRISTOVAL had een jong Officier van de Conftitutionelen vermoord, en, door de geregtsdienaren vervolgd wordende, zijne toevlugt in eene kerk genomen. Daar fprak *pater* FRANCISCO onder anderen tot hem: „Weet gij niet, dwaas! dat de Conftitutie geene kerken als vrijplaatfen voor

misdadigers erkent? Ja, zij zullen het heiligdom schenden, en u zelfs van onder het gewaad der Heilige Moeder Gods wegrukken. Die goddelooze vrijmetselaars! die ketters! die Joden! die atheïsten!" — „Het zij zoo! het is dus gedaan," hernam CHRISTOVAL zuchtende; „maar vóór dat ik ga, hoogwaardige *pater!* verzoek ik u, mijne biecht te hooren, en mij de boete op te leggen, welke gij billijk zult oordeelen." — „Gij zijt een groot zondaar, mijn zoon! de heilige kerk kan u slechts onder deze voorwaarde vergiffenis schenken, dat gij u geheel aan haar en hare dienst wijdt." — „Hoe kan ik dit doen, hoogwaardig heer?" — „Door hare vijanden te bestrijden en u met hare kampioenen te verbinden. Reeds te lang wordt onze allerheiligste godsdienst met voeten getrapt, onze allerheiligste kerk geschandvlekt en geplunderd, hare dienaars gehoond, vervolgd, beroofd — en door wien? door goddelooze liberalen, vrijmetselaars, atheïsten, die ons deze Constitutie, eene uitvinding van den Satan zelven, uit de hel medegebragt hebben. Vervloekt zijn zij en hun geslacht in eeuwigheid, *amen!*" — Na eenige tegenbedenkingen van CHRISTOVAL, zegt de *pater:* „Doch genoeg daarvan! Hoor mij thans; ik zal u openhartig mijne meening zeggen. Wilt gij niet van de onzen zijn, dan zijt gij, eer de middagzon u beschijnt, in den kerker, en, eer acht dagen verloopen zijn, op de *plazza de Santo Domingo* met een' ijzeren halsband, die u spoedig daar zal brengen, waar gejammer, gehuil en knarsing der tanden is; want wie de heilige kerk, in haren strijd tegen de goddeloozen, verlaat, voor zulk een' is geene vergeving der zonden!" CHRISTOVAL laat zich overhalen en wil nu biechten, doch de *pater* antwoordt hem: „Welaan, mijn zoon! Maar spoed u; want de hoofdzaak is mij reeds bekend, en daaromtrent zal wel geene zwarigheid zijn." — Ongelukkig volk, dat de speelbal is eener zoodanige Geestelijkheid!

De vertaling had hier en daar naauwkeuriger kunnen zijn.

Veertien Jaren in België en Vlugt uit Brugge, gevolgd van Bijlagen, alsmede van eenen Brief aan een Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, over het aangeboden en sedert ingetrokken Ontwerp van Wet op het Onderwijs; door P. VAN GENABETH, *laatstelijk Professor der Vader-*

landsche Letteren aan het Athenaeum te Brugge, enz. Te Amsterdam, bij Schalekamp en van de Grampel. 1831. *In gr. 8vo. VI en 96 bl. f* 1 - 10 *c.*

De Heer VAN GENABETH, laatstelijk Professor der Vaderlandsche Letteren aan het Athenaeum te *Brugge*, van waar hij, ten gevolge van den snooden opstand, met zijne gade en talrijk kroost, doch met achterlating zijner goederen, de vlugt nemen moest, geeft ons in dit stukje een verhaal van zijn veertienjarig verblijf in *België*. Men zou zich bedriegen, indien men vermeende, dat dit geschrift alleen voor hen, die den Schrijver kennen, of in eenige betrekking tot hem staan, belangrijk was. Integendeel houden wij het voor eene niet onopmerkelijke bijdrage tot de geschiedenis dezer dagen. Niemand toch zal ontkennen, dat het niet alleen uit openbare stukken of uit geschiedverhalen is, dat men de naauwkeurige kennis van gebeurtenissen, en van de eigenlijke drijfveren daarvan, putten moet, maar dat ook, hetgeen de *Franschen* zeer eigenaardig *Mémoires* noemen, daartoe soms de uitstekendste bijdragen oplevert. Wanneer men nu nagaat, dat de Schrijver gedurende veertien jaren in *België*, eerst te *Doornik* en sedert 1819 te *Brugge*, den Leerstoel der *Nederlandsche* Letteren bekleedde, dat hij daardoor in gestadige aanraking met Regenten, Medeönderwijzers en Huisvaders was, dat hij bij elken stap de hatelijkste tegenwerking eener domme en heerschzuchtige Geestelijkheid ondervond, en dat hij, vooral in de laatste dagen, toen het zoogenaamde Monopolie van het Onderwijs eene der met de meeste verbittering aangedrongene grieven was, alles van nabij kon gadeslaan, zal men ligt beseffen, dat hier iets belangrijks konde geleverd worden. Het werkje schildert dan ook met levendige kleuren den zedelijken toestand der ingezetenen van *Westvlaanderen*; het leert ons den trap van beschaving kennen, waarop de bevolking, met welke wij tot ons leedwezen éénen Staat moesten uitmaken, zich bevond; het houdt eene menigte in van kleine, maar kenschetsende trekken, waaruit men de domheid en heerschzucht van de massa der Geestelijkheid, de half *Fransche* beschaving der aanzienlijken, en de rampzalige onwetendheid en vooroordeelen der bevolking, maar al te duidelijk ziet doorstralen. Dit alles, in eenen levendigen en niet onbehagelijken stijl ingekleed, levert eene onderhoudende en tevens nuttige lektuur op.

Onder de Bijlagen van dit ſtukje vestigen wij in 't bijzonder de aandacht der Lezers op de derde, zijnde een Brief, in de *Franſche* taal, aan een der Leden van de Staten-Generaal, over de destijds voorgedragene Wet op het Onderwijs. Deze Brief is, naar ons oordeel, even treffend van inhoud, als ſchoon van vorm.

Wij wenſchen, dat de Schrijver in zijn en ons Vaderland vergoeding zal vinden voor het leed, hem onverdiend door eenen hoop Oproerlingen berokkend.

Wenken, Herinneringen en Aanteekeningen, uit de dagen van Nederlands herſtelling. No. I en II. Door Mr. C. J. VAN ASSEN. *Te Leyden, bij* C. C. van der Hoek. *Sept. en Oct.* 1830. *In gr. 8vo. Te zamen* 82 *bl. f* :-90.

Door de daadwerkelijke ſcheiding der twee groote beſtanddeelen van het Koningrijk der Nederlanden ziet het noordelijk deel zich als 't ware teruggebragt tot het tijdſtip, onmiddellijk de vereeniging daarvan voorafgaande. Het is dus van het hoogſte belang, in de bijzonderheden na te ſporen, *wat* wij toen reeds waren, en onder *welke* omſtandigheden de vereeniging in den aanvang is tot ſtand gebragt. Hiertoe dienen de Wenken, Herinneringen en Aanteekeningen, in beide aangekondigde ſtukjes vervat. Zij ſchijnen zonder geregeld plan, maar gelijk zij zich aan des Schrijvers geest aanboden, uit de pen gevloeid te zijn. Wij lazen dezelve in meer dan één opzigt met genoegen en belangſtelling, en vonden er veel in, 't welk opmerking en behartiging verdient.

In het tweede ſtukje komen echter eenige ſtellingen van Staatsregt voor, welke wij niet gelooven, dat ieder den bekwamen Schrijver zal toeſtemmen. Het deed ons leed, die alhier aan te treffen. Het tegenwoordig tijdſtip, waarin het niet met redeneren, maar met handelen te doen is, waarin de Natie hare grootmoedigheid en vaderlandsliefde dan ook zoo ſchitterend ten toon ſpreidt, en wij niets beters te doen hebben, dan ons met eensgezindheid rondom den geliefden Koning te ſcharen; dit tijdſtip is geheel ongeſchikt tot het opwerpen van ſtaatkundige Theoriën, vooral van dezulke, welke men vooruitzien kan, dat tegenſpraak zullen ontmoeten. Werking baart wederwerking; en, hoezeer het ter goeder trouwe uiten zijner denkbeelden op zichzelve een regt,

ja foms een pligt zijn mag, is dit echter op fommige tijdstippen juist het middel, om de hevigfte voorftanders van het tegenovergeftelde tot een' penneftrijd uit te lokken, der menigte partij te doen kiezen, en ziedaar het eerfte zaad van tweedragt geftrooid! Waarlijk, het is nu de tijd niet, om Theoriën te fcheppen, of er over te twisten: maar het eene is een gevolg van het andere; en hij, bij wien nu *principes* huisvesten, welke de meerderheid, al ware het te onregte, voor *paradox* houdt, deed, onzes inziens, beter, dezelve voor zich te houden, tot hij er in Staats- of andere vergaderingen naar gevraagd werd.

De Overgave van Antwerpen. Door Mr. P. S. SCHULL. *Te Dordrecht, bij* J. van Houtrijve, Jr. 1831. *In kl. 8vo. II en 32 bl.* *f* : - 75.

Met genoegen lazen wij deze nieuwe lettervrucht van den Heer SCHULL, ook door andere uitgegevene gefchriften gunftig onder ons bekend. Het tegenwoordig ftuk, 't welk oorfpronkelijk tot eene Redevoering of Voorlezing in Letterkundige Genootfchappen gediend heeft, behelst I. een tafereel van het beleg en de overgave van Antwerpen in 1585 aan den Spaanfchen Veldheer PARMA; II. eene overweging der gevolgen, welke deze gebeurtenis, zoo voor de Vereenigde Nederlanden, als voor de tien overige Provinciën, gehad heeft; en eindelijk III. eene toepasfing daarvan op de tegenwoordige tijdsomftandigheden. Het eerfte gedeelte is, hoe bekhopt ook, echter genoegzaam, om den Lezer een juist denkbeeld van die belangrijke gebeurtenis te geven, en hem daardoor op een gefchikt ftandpunt te plaatfen, om het gewigtige der gevolgen en het toepasfelijke daarvan op onzen tijd te gevoelen. De aanmerkingen, welke de Schrijver hieromtrent in 't midden brengt, maken dan ook, in ons oog, het belangrijkfte gedeelte van dit ftuk uit. Hij toont aan, dat, juist door dit verlies van Antwerpen, de handel zich naar het IJ en de Maas verplaatfte, zoodat vele fteden in de Noordelijke Provinciën moesten worden uitgelegd, om de nieuwe burgers te ontvangen, met welke de rijkdom en klimmende welvaart herwaarts werd overgebragt. Omgekeerd overweegt hij, welke gevolgen het behoud van Antwerpen zoude gehad hebben. Het zoude door Godsdienstbaat eene

eeuwige bron van woelingen en misnoegen geweest zijn, en tevens had het den ouden bloei hervat, en zich belast met het fabrikaat der Zuidelijke Provinciën heinde en ver te voeren! Dan, men leze dit breeder in het ſtuk zelve, als ook de wijze, waarop de Schrijver dit eenigermate op onzen tijd toepast.

Eenige belangrijke Aanteekeningen, waaronder die over het regt der Noordelijke Provinciën op Maastricht niet de minſte is, beſluiten dit leerzaam ſtukje, 't welk wij gerust aanbevelen.

Luimige Nachtwaken van den gepenſioneerden Britſchen Majoor HUMPHREY RAVELYN, *Esq.* „Hij was gewoon, openhartig en vrijmoedig te ſpreken, zoo als het een' regtſchapen man en braaf ſoldaat betaamt: thans is hij ſchrijver geworden!" SHAKESPEARE. *Uit het Engelsch. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1830. *In gr. 8vo.* 358 *Bl. f* 2 - 90.

Deze Nachtwaken zijn het voortbrengſel van een' ouden krijgsman, die, na een zwervend en woelig leven, met zijn penſioen een huisje op het land betrokken heeft. In zijne eenzaamheid heeft hij, wanneer geene vrienden hem bezoeken, geen ander tijdverdrijf, dan dat, hetwelk het voorregt van een' ouden krijgsman hem verſchaft, — het droomen, namelijk, van hetgeen hem in langverledene tijden wedervaren is. Deze droomerijen nu, aan welke hij den naam van *nachtwaken* geeft, biedt hij het publiek aan, verdeeld in de volgende Hoofdſtukken: I. *Wederwaardigheden in de eenzaamheid.* II. *Bevordering tot ſchrijver.* III. *Titelbladen.* IV. *De verjaardag van den ſlag van Badajoz.* V. *Emilie Milburne.* VI. *Ontſlag uit de dienst.* VII. *Westindië.* VIII. *De Anglo-Oostindiër.* IX. *Een aangenaam bezoek.* X. *Krijgsmansleven.* XI. *Onverwacht genoegen.* XII. *Templeton.* XIII. *Praalzucht.* XIV. *Indiaanſche wijs van oorlogen.* XV. *Weldadigheid.* XVI. *De kunst, om zich in de hoogte op te werken.* XVII. *Een paar woorden tot affcheid.* Het Voorberigt van den Vertaler kondigt den Majoor RAVELYN aan, als een' aardigen prater; beroept zich, tot aanprijzing van het werk, daarop, dat hetzelve in het oorſpronkelijke driemaal herdrukt is, en neemt

zelfs de beoordeeling uit het *Monthly Review* over. Zoo vernamen wij dan reeds, vóór dat wij het werk zelve gelezen hadden, dat „ de in hetzelve vervatte tafereelen allezins „ den ſtempel der waarheid dragen, en eenen grondig onder „ rigten, beſchaafden en verſtandigen krijsman kenmerken;" dat „ zijne opmerkingen en redeneringen getuigen van ſcherp- „ zinnigheid, vrijmoedigheid, zielskalmte en een zeer fijn ge- „ voel." Na de lezing van deze Nachtwaken vinden wij echter geene reden, om van dit oordeel te verſchillen. Moge al het een en ander minder van toepasſing zijn op onzen landaard en op onze militaire inrigtingen; als bijdrage, om den *Engelschman* te leeren kennen, is het daarom toch belangrijk, en aan lesſen van levenswijsheid voor iederen ſtand ontbreekt het in de herinneringen van den grijzen krijgsman niet; terwijl alles in eenen onderhoudenden trant geſteld is.

Tot eene proeve plaatſen wij het volgende: „ Om de waarheid te zeggen, heb ik, gelijk andere groote Schrijvers, eerst het oordeel mijner vrienden ingenomen, alvorens ik mijne *Nachtwaken* in het licht gaf. Toen ik mijnen neef daarover raadpleegde, moest ik hooren, dat deze proeven weinig meer waarde hadden, dan mijn groot werk over de Pieken, hetwelk nog in druk moet verſchijnen. — Mijne achting voor het geëerde publiek was te groot, om deszelfs oordeel aan het zijne te onderwerpen. Dewijl ik echter beducht was, dat de uitgaaf van eenige weinig beteekenende proeven den toekomenden ſchitterenden roem van mijn groot werk afbreuk zouden doen, achtte ik het verſtandig, andere en geſchiktere perſonen, dan den jongen regtsgeleerde, te raadplegen. Maar nu was het de groote vraag, wie deze raadgever zijn zoude. O'GRADY bevindt zich, ongelukkigerwijze, ſedert twee maanden op de jagt in de *Hooglanden*, en dus behoef ik aan hem niet te denken. — Ik was uit wanhoop reeds half van zins, zelf met mijn handſchrift naar *Londen* te wandelen, toen ik plotſeling een' gelukkigen inval kreeg. Ik had, namelijk, eens hier of daar gelezen, dat een zeker Deken zijne predikatiën; alvorens ze te houden of uit te geven, altijd aan het oordeel zijner keukenmeid onderwierp. Waarom zoude ik dus deze mijne *Nachtwaken* niet even zoo goed door mijn huisfactotum kunnen laten monſteren? „ JONATHAN," zeide ik bij mijzelven, „ zal ten minſte in militaire zaken even zoo goed regter kunnen zijn, als de keukenmeid in godsdienſtige zaken." Nu was mijn be-

sluit oogenblikkelijk genomen. — Ik moet echter bekennen, dat het mij aanvankelijk veel moeite kostte, mijnen *Haverzak* aan het verstand 'te brengen, wat ik met het opstellen van een boek bedoelde. Eindelijk echter kwam hij geheel achter de zaak, en besefte toen ook al het gewigt van zijn ambt, als letterkundig beoordeelaar en raadgever, en nu verklaarde hij met veel deftigheid zijn gevoelen in dezer voege: „ Steeds heb ik ondervonden, dat men naar mijne verhalen van oude tijden en gedane veldtogten gaarne luisterde." — Het gevolg, dat ik uit de ervaring van den eerlijken JONATHAN trok, was voldoende, om mij een vast besluit te doen nemen. Ik hoop, dat ik ten minste zoo gelukkig zal zijn, als mijn bediende; en gebeurt dit, dan ben ik tevreden. Ik heb althans besloten, er frisch op los te laten drukken. Morgen vroeg, zoodra de haan zijn *reveille* gekraaid heeft, moet *Haverzak* onder mijn venster gereed staan, om de marschorder naar mijnen geachten vriend, den Heer WHITAKER (den drukker van het origineel), te ontvangen. Proviand voor zijnen zesdaagschen marsch naar *Londen* en terug heeft hij genoeg, en het handschrift is, zorgvuldig in flenel, in plaats van, overeenkomstig het reglement, in eene wollen deken, gewikkeld, op den ransel vastgegespt."

In eenen tijd, waarin zoo velen van onze Landgenooten het krijgsmansleven bij ondervinding leeren kennen, verbeelden wij ons, dat deze Nachtwaken eene niet onwelkome bijdrage zullen zijn tot verpoozing van de inspanning, welke aan dien stand verbonden is; terwijl ieder, die smaak en gevoel heeft voor de echte luim, dit werk met genoegen zal lezen. — De correctie had hier en daar wel wat naauwkeuriger kunnen zijn; al terstond, zonder lang zoeken, valt ons oog op *hier* voor *heer*, en *karmeraden* voor *kameraden*.

Ode, sur l'acte de dévouement à l'honneur national du Lieutenant de Marine J. C. J. VAN SPEYK, etc. Par J. J. L. P. MARCHANT. à Breda, chez *Broese & Comp.* 8vo. 8 pag.

De *roemvolle Dood van* J. C. J. VAN SPEYK. *Dichtstuk*, *door* PETRONELLA MOENS. *Te Koevorden*, *bij* D. H. van der Scheer. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl.* *f* 1-25.

De Installatie van den Belgischen Regent ERASMUS II, *enz.* *Ironisch-komische Episode*, *enz.* *Door Batavus Hollandus.* *Te Utrecht*, *bij* N. van der Monde. 1831. *In gr. 8vo.* *V en* 23 *bl. f* : - 25.

Frieslands Hulde aan zijnen Vertegenwoordiger, M. P. D. *Baron* VAN SYTZAMA, *enz.* *Door* R. POSTHUMUS, *Predikant te Waaxens en Brantgum.* *Te Leeuwarden*, *bij* L. Schierbeek. 1831. *In gr. 8vo.* *VIII en 7 bl. f* : - 25.

Brieven over de tegenwoordige tijdsomstandigheden, *enz.* *II Stukjes.* *In 's Gravenhage*, *enz.* *bij* de Gebr. van Cleef. 1831. *In gr. 8vo.* *Te zamen* 34 *bl. f* 1 - 30.

Opwekking van Noord-Nederlands gezamenlijke Kerkleeraars, tot luide vermaningen tegen sterke dranken, vooral bij vochtig en koud weder. *Door* G. BRUINING. *Te 's Gravenhage*, *bij* A. P. van Langenhuysen. 1831. *In kl. 8vo.* 40 *Bl. f* : - 25.

Alweder een aantal stukjes van den dag, doch van verschillenden inhoud en waarde!

No. 1. *Ode* van MARCHANT, een' geboren *Franschman*, en voormalig Leeraar aan de thans niet meer bestaande Militaire Akademie te *Breda*, is wezenlijk fraai gedicht, en getuigt van 's mans bewondering der heldendaad van den onsterfelijken VAN SPEYK. Echter zouden wij aan de meer eenvoudig-verhevene en waarlijk roerende *Chanson patriotique* van des Dichters Landgenoot DURAND de voorkeur geven.

Ook Mejufvrouw MOENS heeft VAN SPEYK niet vergeten. Haar vers (No. 2) verdient in vele opzigten lof. Doch wat is toch een *gele* blik van den winter? of wordt er dáár (bl. 9) van het stroomrijk oord gesproken? Maar wat beteekent, ook dan, een *gele* BLIK van dat oord? Wij lezen, bl. 8 en 9, letterlijk het volgende:

De koude winter (door Gods liefdrijk mededogen
Gewenkt) scheen met het lot van 't stroomrijk oord bewogen,
Zijn blik werd *geel* en zacht.

Het dichtstuk der begaafde Vrouw is den prijs dubbel waardig.

No. 3. *De Installatie van den Belgischen Regent* is eene

mislukte aardigheid van zekeren *Batavus Hollandus.* Wij althans hebben bijna nergens moeten lagchen; en waar dat gebeurde, was het meer om de koddigheid der *zaak*, dan om de geestigheid van het *vers.* Overigens weten wij wel, dat satirieke dichtregels niet al te zangerig moeten wezen, en de regels, tot wegneming der eentoonigheid in de Alexandrijnen, hier en daar ineen moeten loopen; maar alles heeft zijne grenzen, en het afbreken van *woorden* aan het eind van een vers is onbepaald af te keuren. Welke fraaiheid steekt er toch in deze regels, bl. 9:

Ter regterzij des troons staat Hoogvorst van der Lin-
den, Commandant en Chef der burgerscharen in
Geheel het Belgisch land, door zijnen staf omgeven;
Links van der Meerén, *tot Krijgsgouverneur* verheven
Van Braband, — *staflièn* staan veeltallig hem ter zij',
En Generaals (maar niet genoemd met namen) ook daarbij.

No. 4. *Frieslands Hulde aan zijnen Vertegenwoordiger* SYTZAMA, door Do. POSTHUMUS, is even zonderling van inhoud als van spelling. Geenszins het doel, maar toch de strekking van het stukje is (zijn Eerw. vergeve ons het harde woord!) oproerig. Men beoordeele vrijmoedig de Ministers en alle de daden van 's Lands Bestuur, maar men schelde en verguize niemand! Dit past vooral niet aan een' Verkondiger van het Evangelie. Is Friesland dan zoo verschrikkelijk onderdrukt? Is het eene schande, den Koning als Minister te dienen, zoodat men dan een *Konings* KNECHT moet genoemd worden? Zie b. v. eens bl. 2 en 3. Op den Schrijver passen wij inzonderheid toe zijn eigen couplet, bl. 7:

Dat Jesus reine hemelleere,
Die bron van vrijheid, menschenmin,
Ons allen meer *centralisere* (!!!)
In braafheid en rechtschapen zin!

Beter bevallen ons de *Brieven over de tegenwoordige tijdsomstandigheden, oordeelvellingen der dagbladen en gesprekken van den dag*, hier aangekondigd onder No. 5. Het eerste der twee stukjes is de brief van C. aan S., waarin de al te scherpe taal der *Arnhemsche* Courant van 23 Dec. 1830, omtrent de *teedere bezorgdheid des Konings voor de Belgen*,

en nopens het twijfelachtig gedrag van den Kroonprins, als, *naar den uiterlijken schijn, de zaak der afvalligen openlijk omhelzende*, gegispt wordt. Op het laatste moeten wij echter aanmerken, dat het Mengelwerk dier Courant van gezegden dag alleen spreekt van hetgeen waar was naar den *uiterlijken schijn*, en wel in die en kort vóór die oogenblikken, waarin het bedoelde nommer van dat dagblad werd uitgegeven; zoodat zich de gebezigde uitdrukkingen zeer wel laten verdedigen. Het is ook onwaar, dat het verraad (indien het door Z. Kon. H. gepleegd ware, hetgeen wij niet kunnen gelooven) alleen tegen den Koning, en *niet* tegen de Natie zou zijn gepleegd, gelijk de briefschrijver bl. 17 beweert. Met het slot op bl. 19 vereenigen wij ons gaarne, namelijk om alle pogingen tot het doen overslaan van den geest van wantrouwen en wederspannigheid te verfoeijen; doch het is ons niet gebleken, dat eenig artikel in éénig *Noord-Nederlandsch* dagblad, althans niet in de *Arnhemsche* Courant, met dat boosaardig oogmerk geschreven is geweest. In den tweeden brief, bl. 9, staat, onzes inziens, niet onjuist aangemerkt, dat *Maastricht* en *Venlo* te sterk garnizoen en te veel kosten van verdediging vorderen, om voor ons van blijvende waarde te zijn; en Recensent hoopt ook, dat, in plaats van die vestingen, ons ljever, bij eindelijke schikking, iets in ruiling worde gegeven, dat meer in ons bereik ligt, b. v. het land benoorden *Antwerpen*, zoodat wij tot aan *Antwerpen* toe de beide oevers van de *Schelde* hadden. Dan konden de *Belgen* daar geene forten aanleggen, en eene *Hollandsche* oorlogsvloot kwame altijd gemakkelijk tot voor de stad. Dit zou de ligging van *Antwerpen* zoo ongunstig maken, dat de handel zich van daar weldra geheel naar *Amsterdam*, *Rotterdam* en *Middelburg* verplaatsen zou.

Minder belangrijk is No. 6, eene *Opwekking* van den Heer BRUINING *aan de verschillende Kerkleeraars in ons Vaderland, om tegen het misbruik van sterke dranken, vooral in koud en vochtig weder, te prediken.* Ja, dat zal er veel toe doen! Intusschen vinden wij hier toch wel iets leerzaams, eenige schrandere opmerkingen, en een aantal zonderlinge anecdoten. Het is maar jammer, dat alles zoo koddig dooreengemengd is, en de Schrijver zichzelven zoodanig voorbijpraat, dat hij niet alleen overdrevene stellingen ten opzigte der schadelijkheid van de sterke dranken voorstaat, maar ook

met zichzelven in tweestrijd komt. Immers bl. 23 en verv. vat hij de zaak van het *bier* tegen die van den *jenever* op; bl. 27 wenscht hij, dat de branderijen der *Schiedammers* in bierbrouwerijen mogen veranderen, en reeds zouden wij roepen: *Weg met den jenever, leve het bier!* Doch nu leeren wij uit de aanteek. 5, op bl. 36 en 37, dat natiën, die veel sterken drank gebruiken, zich ligter laten regeren, dan andere, die veel bier inzwelgen. Hiertoe beroept de Schrijver zich op de Geschiedenis der *Nederlanden.* De *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche* twisten, die van het Kaas- en Broodvolk, het oproer der wijven te *Delft* enz., de moord der DE WITTEN, de aanval op de pachters in 1748, hadden alle plaats in een' tijd, toen men veel *bier* dronk. Van de onlusten sedert 1780 tot 1795 enz. zwijgt de Schrijver, en te regt, want *toen* dronk men vaderlandsche borrels, dat is *jenever.* Maar uit de *Belgische* Geschiedenis laat zich de oproerkweekende kracht van het *bier*, gelijk de Schrijver uitvoerig betoogt, duidelijk aantoonen. Doch indien de Heer BRUINING gelijk heeft, hoe kan hij dan wenschen, dat de *Schiedamsche* branderijen in bierbrouwerijen, d. i. kweekscholen der muitzucht, ontaarden? Neen! wij veranderen onzen kreet. *Weg* dan *met het bier, leve de jenever!* Veroorzaakt de laatste soms beroerten, deze zijn slechts individueel, en de bierberoerten zijn nationaal. Alvorens de Kerkleeraars hunne bier- en jeneverpreken opstellen, mogen zij wel wat naauwkeuriger door den Schrijver, omtrent de kracht en waarde dier verschillende dranken met derzelver ondersoorten, worden ingelicht.

J. C. J. VAN SPEYK, *geschetst als Voorbeeld van Heldenmoed en Vaderlandsliefde voor de Nederlandsche Jeugd; benevens een kort Overzigt der Gebeurtenissen in Braband.* *Door* C. VAN DER VIJVER. *Met gekleurde Platen. Te Amsterdam, bij* C. M. Ferrari. 1831. *In* 8*vo.* 87 *Bl.* *f* 1 - :

Een gelukkig denkbeeld, even vaardig als gelukkig uitgewerkt. Wij durven dit, bovendien zeer goedkoop gestelde, werkje meer dan éénen druk beloven. De stof heeft geene aanbeveling noodig. De vorm is allezins bevallig, en doet den smaak des uitgevers eere aan. Drie plaatjes versieren het nette boekje: VAN SPEYK in 1813, als weeskind, in

het tweekleurig gewaad des gelaats, dat, hoezeer te regt door TOLLENS, in het afgetrokkene beschouwd, gegispt, hier eene treffende werking doet op het kinderlijk gevoel; VAN SPEYK in 1831, als Luitenant (*); en een schetsje van het springen der boot (iets, dat wel altijd, als een punt des tijds, boven of liever buiten het bereik der kunst zal blijven.) De inhoud, het voornaamste, waarop te letten valt, heeft ons, over het geheel, zeer voldaan. De Heer VAN DER VIJVER treft den kindertoon doorgaans wèl. Hij weet beknoptheid aan volledigheid te paren, en zijne voordragt is geleidelijk en gemakkelijk. Op een woord ter inleiding volgt eene korte schets van onze vroegere geschiedenis, als aanloop tot onze noodlottige vereeniging met het eerlooze België. Nu volgt het verhaal van den goddeloozen opstand, welks ondankbaarheid alleen door deszelfs snoodheid wordt geëvenaard. En zoo komen wij tot de aanleiding der groote daad, en tot de levensgeschiedenis van den onsterfelijken held, die, als 't ware, het sein gaf tot het bombardement, daar hij de eerste was, die vuur gaf van zijn boord, waarop hem, tot loon zijner dapperheid en vaderlandsliefde, het Ridderschap der Militaire Willemsorde ten deel viel. — Het welgeschreven boekje, wij herhalen het, verdient lof en een ruim vertier. Op kleinigheden willen wij niet hechten, als b. v. dat *Brussel* vóór achttien jaren, *door armoede en gebrek, eene afzigtelijke plaats* was, en: *dat de Koning niet kon verwachten, dat duizenden zich op eigen kosten zouden wapenen; dat men daarenboven millioenen guldens in 's lands schatkist zoude brengen; dat elk en een iegelijk tot het behoud des lieven Vaderlands krachtdadig zou medewerken.* Welk *Oud-Nederlander*, van zichzelven slechts uitgaande, kon daaraan twijfelen? En zou dan onze Vorst alleen, in weerwil van zijne bewezen liefde aan ondankbaren, ons zoo zeer miskend hebben? .....

Besluiten wij onze aankondiging, ter verdere aanprijzing, met eenige, uit dit werkje ontleende, niet algemeen bekende, maar echte bijzonderheden uit den vroegeren levensloop van VAN SPEYK. — Hij werd te *Amsterdam* 31 Jan. 1802 geboren. Zijn vader was Makelaar, en woonde op de Raamgracht. Hij liet twee zonen achter. De broeder van onzen held, ADRIANUS JOHANNES, in de Kweekschool voor de

(*) Over de gelijkenis naar uitstaande afbeeldsels valt hier niet te twisten, daar die kopijen zelve, helaas! geen oorspronkelijk hebben.

Zeevaart geplaatst, heeft zich daarna in 's lands zeedienst loffelijk gekweten, en stierf, tot Luitenant bevorderd, vroegtijdig. Op elfjarigen leeftijd ouderloos geworden, werd onze VAN SPEYK in het weeshuis opgenomen. Hij onderscheidde zich aldaar door naarstigheid en vlijt, bij elk examen den eersten prijs wegdragende. Vervolgens eerst bij den Mr. kleermaker ANDRES in de leer besteld, verwisselde hij dat ambacht weldra voor dat van grutters leerling bij den Heer DE RIDDER, waar hij tevens inwoonde. Eerlijkheid, trouw en goedhartigheid onderscheidden hem daar, en dikwijls moest CAREL, na afloop der werkzaamheden van den dag, „omdat hij zoo mooi las," het huisgezin overluid iets voorlezen. Zekere trots, met eene groote mate van eerzucht gepaard, was hem steeds eigen, waardoor hem het bonte weespak tegenstond. Lang uitblijven bij het doen van boodschappen deed hem zijn afscheid bekomen. Op schriftelijke betuiging van hartelijk leedwezen werd hem de voortdurende genegenheid niet ontzegd, maar wel zijn verzoek, om in vorige betrekking terug te mogen komen. Door de werkjongens in het Godshuis bespot over zijn ledigloopen, deed hij nu zijn best, om tot zijn vroeger bedrijf, het kleermaken, bij den Heer GLEIM, thans van meesterknecht zelf baas geworden, terug te keeren; hetwelk hem, na herhaalde aanvraag, eindelijk gelukte. Geruimen tijd kweet hij zich nu daar van zijnen pligt; maar een knaap, als VAN SPEYK, was voor de snijderstafel niet geboren: zijne zinnen vielen op de zeevaardij; daar lag blijkbaar zijne roeping, en Heeren Regenten bewilligden dan ook volvaardig in zijne keuze; op den 21 Februarij 1820 trad hij in 's lands zeedienst, als stuurmans leerling. Op het oorlogsfregat *de Wassenaar* maakte hij nu weldra eenen kruistogt mede naar de Middellandsche zee, en keerde, na vijftien maanden, als een bevaren zeeman terug. Vurig verlangende naar zijn element, het ruime sop, deed hij spoedig eene tweede reis derwaarts, en in 1823 diende hij reeds, als Adelborst van de eerste klasse, op Z. M. brikschip *de Zwaluw*, destijds in de haven van *Curaçao*. In het vaderland teruggekeerd, begaf hij zich naar *Utrecht*, en deed aldaar een loffelijk examen. Kort daarop deed hij zijne derde en laatste zeereis, en wel naar *Oostindië*, waar hij zes en een half jaar, nu eens ter zee, dan weder te land, in de onlusten, door DIEPO NEGRO zoo lang volgehouden, zoo zeer zich onderscheidde, dat hij aldaar tot den

rang van buitengewoon Luitenant opklom. Eindelijk met verlof vertrokken, bragt hij een' geruimen tijd in zijn geliefd *Amsterdam* door, dagelijks de familie DE RIDDER, dikwijls den Heer GLEIM, van tijd tot tijd Heeren Regenten van het Burgerweeshuis, inzonderheid den voormaligen Regent, thans Burgemeester, F. VAN DE POLL bezoekende, bij wien hij zoo zeer in achting stond, dat hij zelfs aan zijne tafel spijsde. Allen stemmen zamen in de verklaring, dat VAN SPEYK was „een rondborstig, gulhartig mensch." Op den 2 Maart 1830 werd hij door den Koning tot effectief Luitenant ter Zee van de tweede klasse benoemd. — Het overige van 's helds korten, maar voor zijne onsterfelijkheid beslissenden, levensloop is allen bekend. Van zijne betrekking tot eene aanstaande echtgenoote, waarvan elders zoo veel en zoo stellig is gerept, vinden wij hier geen enkel woord; waarom wij overhellen, om deze belangrijke bijzonderheid, althans wat het stellige daarvan betreft, te betwijfelen.

Alweer nieuwe Offers op het Altaar des Vaderlands! Een Schuitpraatje uitgegeven ten voordeele der vrije Vriesche Jagers met wijde buizen en lange ganzeroeren, of bij gebreke van die, ten profijte van andere verdienstelijke menschen, ter keuze van den Schrijver. Te Vrijburg, bij Desideer Helleborander. 1831. (*Gedrukt te Workum, bij* H. Brandenburgh.) *In gr. 8vo. II en 16 bl. f* :- 30.

Een vuilaardig schotschriftje tegen de aankondiging der Akademiepredikers, om, ten voordeele van het Vaderland, een twaalftal Leerredenen bij inteekening uit te geven, tusschenbeiden afgewisseld door even hatelijke als nietige aanmerkingen tegen bijzondere personen. Het doel schijnt te zijn, om te doen lagchen: het heeft ons inderdaad ook een' glimlach afgedwongen.... van medelijden met den Schrijver, die aan zulk een vod zijn' tijd besteedt, en met den kooper, die zich voor 30 centen laat opligten.

Boekbesch. No V. bl. 227. reg. 15. lees: lentemorgen. Holland enz. No. VI. bl. 271. reg. 12. lees: enkle.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende de Natuurlijke en Geopenbaarde Godsdienst, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap. XXXste Deel. Te Haarlem,* bij de Erven F. Bohn. 1830. *In gr. 4to.* 322 *Bl.* *f* 4-:

Na verloop van een *elftal* jaren (jaren, wat meer is, van kalme rust en vrede) ziet wederom eene door TEYLER'S *Godgeleerd Genootschap* met eeregoud bekroonde Verhandeling het licht, en mag dezelve te regt geschat worden, ons het gemis te vergoeden van velerlei geschrijf, dat op zoodanigen stempel geene aanspraak maken kon. Deze herinnering aan het verledene voert ons terug tot onzen onvergetelijken Landgenoot, den diep betreurden BORGER, en zijn onsterfelijk werk *de Mysticismo*, dat jongste sieraad van den Teyleriaanschen letterschat, waaraan de Protestantsche Kerk in Nederland welligt in eene ruime mate mag dankweten, dat het kwaad eener donkere en geheimzinnige Godgeleerdheid in haar midden meer zeldzaam van den uitheemschen bodem is overgebragt en te onzent luttel voedsel vond. Wij ontvangen thans op nieuw een veelbelovend werk van eenen jeugdigen Leidschen Hoogleeraar, dat, geijkt door de goedkeuring van gezegd Genootschap, en met den reeds beroemden naam van N. C. KIST op den afzonderlijken titel, onder de meest gunstige voorteekenen, en ter bekwamer ure om uitstekend nut te stichten, in druk verschijnt, en overwaardig is, om, uit het oorspronkelijke in buitenlandsche talen overgezet, voor geheel Europa te lichten. Want, terwijl de botsingen van Ongeloof en Bijgeloof dit werelddeel verontrusten, hier tegen elkander strijd voeren, daar door heerschzucht en staatkundige loosheid wandrogtelijk vereenigd zamenspannen; terwijl in den boezem van Kerk en Staten zich van rond-

omme valfche Geestelijken en onftuimige drijvers voordoen, tot verwoesting van de zedelijkheid der Natiën, en vernietiging van maatfchappelijke rust en orde; terwijl men ook, in onderfcheidene afdeelingen der Christenheid, hier aanftormt tegen Hierarchij en menigerlei misbruik, federt eeuwen aanwezig; elders, van Evangelifche eenvoudigheid afkeerig, op nieuwe vormen eener zinnelijke Godsvereering aandringt, zelfs niet zonder hoog gezag het vrij geloof en redelijke verlichting met eens verworpene kluisters, door *liturgiën*, kluistert: hoe welkom is dan niet eene volledige en bekroonde Prijsverhandeling, *over de Christelijke Kerk op aarde, volgens het onderwijs van Jezus en de Apostelen, en de Gefchiedenis*!

Deskundigen, over den titel nadenkende, ontwaren ligt, welk een rijkdom, verfcheidenheid, en wijde omvang van zaken, zich den Heere KIST ter bewerking aanboden; en meer nogtans, dan dit beknoptere bovenfchrift aanwijst, vereischte de uitgebreidere Vrage van het Genootfchap te beantwoorden. Haar ten leiddraad nemende, fplitst hij zijnen letterarbeid in een *drietal* Hoofdafdeelingen, aan het flot der Inleiding dus opgegeven: „ I. verlangt zij een onderzoek naar hetgeen, in de leer van JEZUS en zijne Apostelen, op de maatfchappij van Christenbelijders betrekking heeft; en wel, zoo als dit niet flechts op den leeftijd van JEZUS en de Apostelen, maar op alle tijden en plaatfen toepasfelijk is; II. wenscht zij eene nadere ontwikkeling te ontvangen van hetgeen uit die leer mag geacht worden voort te vloeijen, ten aanzien van *vier* hoofdbelangen (of hoofdbetrekkingen) dier Kerk, welke in onzen tijd de meeste aandacht verdienen. Zij zijn: haar uitwendig beftaan; hare betrekking tot den Staat; de inrigting van hare openlijke eerdienst; en de ftand en de pligten van diegenen, aan welke de leiding of het beftuur der Kerk meer bijzonder is toebetrouwd; III. vraagt zij eene vergelijking van die leer, zoo in het *algemeen*, met de wijze, op welke de belijders van het

Christendom dezelve, alle eeuwen door, hebben begrepen en toegepast, als *bijzonder* met den toestand en den vorm, onder welke de Christelijke Kerk zich, in onzen leeftijd, en vooral in Nederland, voordoet; opdat het hierdoor blijken moge, deels wat moet worden gelaakt en geprezen, deels welke waarschuwingen en wenken, meer bijzonder voor de Protestantsche afdeeling, hieruit kunnen afgeleid worden." — „Waarlijk," (vervolgt de Hoogleeraar, ingenomen met de aangelegenheid van het onderwerp) hij heeft den geest der eeuw bespied, en hij kende den toestand en de behoeften der Christenheid in onze dagen; hij, in wiens gemoed het denkbeeld *dezer* Vraag is opgerezen: en, wien het gebeuren mag, de belangrijke punten, in derzelve vervat, op grond der reine uitspraken des Bijbels, en aan de hand der Geschiedenis, met kennis van zaken zoowel, als met onbevangene waarheidsliefde, uiteen te zetten; hij mag zich vleijen, voor de zaak van het Christendom en der menschen geenen vruchteloozen arbeid te hebben verrigt." Hiermede nu mogen wij den Hoogleeraar KIST, nadat hij doel getroffen heeft, van heeler harte gelukwenschen; en het verblijdt ons, in hem eenen man te bezitten, den Leerstoel, dien hij beklommen heeft, en het Vaderland tot een sieraad.

De breede en keurige schets, voor de Verhandeling geplaatst, geeft, bij het opslaan van het boek, een overzigt van de naauwkeurigheid en voortreffelijke orde, waarmede zij bewerkt is; terwijl aan het einde derzelve een dubbeltal Registers, het eene van *behandelde Bijbelplaatsen*, het andere *der voornaamste zaken*, de verscheidenheid en het gewigt van haren inhoud bij eenen oogopslag aanwijst, en tevens door dezelve het gebruik van den geheelen bundel bij uitstek begunstigd wordt. Dank hebbe de Heer W. STORM, Theol. Cand. te Leiden, aan wiens vlijt men dezen naauwkeurigen bladwijzer verschuldigd is, volgens het bijgevoegd vereerend getuigenis van zijnen te regt hooggeschatten Leermeester.

Behalve de reeds geplaatste opgave van de drieledige hoofdverdeeling van dezen arbeid, waaruit blijkbaar is, hoe elk derzelve eigenaardig zich in bijzondere hoofdstukken en rubrieken liet splitsen, durven wij het niet ondernemen, onzen Lezeren een breeder overzigt van den geheelen inhoud, of kort begrip, voor te leggen. Zulk eenen arbeid toch achten wij, daar gezegde schets en registers voorhanden zijn, voor de bezitters van den schat zelven nutteloos; en wat zou het baten, bij de bondigheid van stijl, uitgebreidheid van veld en veelheid van stoffaadje, hier voorhanden, een dor geraamte als 't ware van een schoon en welgespierd ligchaam te willen ten toon stellen? Liever pogen wij door eenige losse trekken voor het Publiek te doen uitkomen, wat wij meenen, dat inzonderheid opmerking en nadenken verdiene, of ook geschikt zij, om den leeslust des weetgierigen Christens uit te lokken tot eigen onderzoek en overweging.

I. Hoezeer in het onderwijs van JEZUS de prediking en bekrachtiging der blijde boodschap des heils en der zalige onsterfelijkheid, of de oprigting van een Hemelsch en Geestelijk Koningrijk, het groote en boven het aardsche eindeloos verheven doel was, en Hij alzoo de behoudenis der wereld te bereiken zocht door hervorming en zuiverheid van hart en zeden, als de eenige Gode waardige dienst en hulde; dit toch belette niet, dat de Heer zelf, en de Apostelen na Hem, wenken gaven, en hoogsteenvoudige instellingen geboden hebben, onderhielden of daarstelden, waardoor geloovigen in Hem zich gemeenschappelijk zouden vereenigen, en ook behooren te kenschetsen.

II. Aan het oprigten eener *later* zoogenaamde Kerk, of Kerkgenootschap, wordt intusschen in de H. Schrift niet gedacht. Door den Vader verhoogd, is en blijft CHRISTUS *alleen* de Heer, de oudste Broeder, en het Hoofd over de schare van zijne belijders, wie zij zijn, waar en wanneer zij leven. Geene magt, tijdelijk gezag, titel, stand of rang onderscheidt dezen, als Chris-

tenen. Onderdanen van JEZUS houden niet op, Burgers en Leden van den Staat te zijn, naar zijn voorbeeld, en dat der Apostelen, eerbied en gehoorzaamheid aan Wet en Overheid verschuldigd. Zelfs deze, des Heeren Gezanten, schoon met de gaven van den H. Geest bevoorregt, lieten zich onderling, of boven de Gemeente, geenszins op iets voorstaan; zij sloten geenen der geloovigen, behalve ter zake van grove en openlijke ergernis van zonde, buiten den kring der Heiligen, of weerden, in hope van boetvaardigheid, iemand van des Heeren tafel; en zij, of de Apostolische vergadering te Jeruzalem, oefenden, ten aanzien van hunne Broeders en de Gemeenten, geenen invloed, dan door wijzen raad en vaderlijke vermaningen of bestraffingen, allen voorgaande in het woord, en hen stichtende door leer en wandel. Niets meer derhalve mogen Oudsten, Opzieners en Leeraars, door de Gemeenten (met of zonder Apostolischen raad) te kiezen, zich veroorloven. Ten aanzien van tijden, gezette uren, of wijze van Godsvereering, werd alle vrijheid aan de Christenen verbleven: zelfs omtrent de viering des Avondmaals kent de Schrift geene bepalingen; die des Instellers spreekt slechts van brood en wijn, en de Doop schijnt alleen door Hem bestemd ter opname van geloovigen onder de zijnen. In één woord, de Vergadering der Christenen, of alle de Belijders van JEZUS, hebben geenen anderen maatschappelijken band, dan de koninklijke wet, die hen door liefde aaneensnoert en verbindt. Ondertusschen, gelijk de Apostelen door hunnen raad en invloed begonnen zijn, hier en ginds Gemeenten te helpen stichten, zoo stond bij meerderen aanwas en voortgaande uitbreiding des Christendoms de behoefte aan eene naauwere en maatschappelijke vereeniging dier los te zamen hangende leden zich verder te openbaren. Maar hiertoe wijst de H. Schrift geenen bepaalden uitwendigen vorm aan: want niets ter wereld heeft het Godsrijk, op zich zelve beschouwd, gemeen met den Burgerlijken Staat. Deze daarom behoudt zijn regt, om, ten aanzien van

Christelijke Gemeenten en Genootschappen, zoodanig maatschappelijke verordeningen te beramen en uit te voeren; als het bestaan derzelven, zoo niet nuttig, althans onschadelijk maken voor de zamenleving, wier veiligheid, rust, orde en welvaart de Overheid moet handhaven. Maar, aan den anderen kant, blijft de Kerk, verpligt om Gode meer dan menschen te gehoorzamen, van *dezen* onafhankelijk, ten aanzien van eerdienst, eigene huishouding en bestuur.

III. Aldus eenigzins aanwijzing gedaan hebbende van den gelegden toetssteen, willen wij thans nog het een en ander aanstippen, om te doen zien, hoe zeldzaam goud, en nog minder van eenigzins zuivere gehalte, zich laat onderscheiden aan het gebouw der Christelijke Kerk, gedurende haar bestaan. — Het eenvoudige en nederige der Apostolische inrigtingen, schoon bepaaldelijk voor haren tijd berekend, werd allengs uit den weg gedrongen; de Joodsche Kerk, en later ook de Heidensche, gaf eenen anderen vorm aan de hand tot naauwere vereeniging van gewestelijke en Rijksgemeenten. Uit den boezem van Leeraren en Oudsten ontresen Bisschoppen, wien het toezigt, niet over de kudde, maar over een aantal kerken, waarin zij verzameld was, werd aanbevolen. Te weten, de zorg voor zedelijken opbouw en stichting nu overgelaten zijnde aan Geestelijken van lageren rang of stand, begon de trots van hoogeren titel *gelijkheid van geloof* vast meer te drijven, om langs dien weg tot eene andere *algemeene Eenheid* der Kerk te komen, dan die daar is, „ te behouden door den band des vredes." Doch de toetrede van Keizer KONSTANTIJN den Grooten, waardoor het Christendom in uiterlijk aanzien klom en door den Wereldvorst beleden werd, was inzonderheid nadeelig voor deszelfs wezenlijken opbouw in heiligheid. Immers van toen af mengde zich menschelijke Staatkunde in de belangen der Kerk. Hare Bisschoppen en Priesters vervingen de schitterende plaatsen en rangen van die der Afgoderije ten dienste stonden. Hare eerdienst drong zich in de *verdoopte* Heidensche tempels;

en zoo zeer pracht en staatsie, oogverblindende praal en wierookgeur de zinnelijkheid lokten, evenzeer leidde zulks 's volks aandacht af van ernstiger en meer godsdienstige beoefening in zijne rijkversierde heiligdommen. Men voege hierbij, hoe, met de scheuring tusschen het Oostersch en Westersch Keizerrijk, de twisten over duistere en onvruchtbare geloofspunten met onzaligen ijver gevoerd, en Kerkvergaderingen ter beslissing daarover, nu voor, dan tegen, bijeengeroepen werden; hoe wijders de tweedragt en jaloerschheid onder de hoogere Geestelijken op de geheele afscheiding der Grieksche Kerk van die van Rome uitliep, en bij deze zich ten laatste de Hierarchij, met name sedert den val *dier* Stad, steeds vaster wortelde, en, als 't ware op het puin der wereldheerschappij, eenen *nieuwen* zetel stichtte. Wij zwijgen van menige andere en te over bekende afwijking van de Evangelische verordeningen of wenken, door Pauselijken invloed daargesteld; zoodat het kwaad, allengs tot ongeneeslijk en steeds toenemend verderf ontaard, niet dan door eene lang bedreigde *Hervorming* in het woeden te stuiten was. Nu, bij het herrijzen der wetenschappen, na de uitvinding der Drukkunst, ondernam een aanzienlijk gedeelte des Christendoms, niet zonder zwaren strijd, zich los te maken van den Pauselijken band en het gewetensjuk van Rome, dat zich met alle inspanning van list, geweld en vervolging daartegen verzette, en zijne nog overige heerschappij, door invloed van Jezuiten en het gezag der Trentsche Kerkvergadering, wist te ondersteunen, en zich uit te breiden over afgelegene werelddeelen.

Het miste ondertusschen niet, of de Protestanten, zich losmakende van de aloude kluister, en menschelijk gezag in zaken des geloofs, terwijl zij vrijheid van onderzoek der Schriften op den voorgrond stelden, en ingang vonden bij vele volken van Europa, moesten zich in denkwijze en godsdienstige gevoelens onderling verdeelen, en hier en ginds vaneensplitsen tot verschillende aanhangen of sekten. Aan zulk eene *Eenheid* der Kerke, als men van ouds bij de Christenheid te vergeefs gepoogd

had te vestigen, was dus, na deze en de Griekſche ſcheuring, niet meer te denken, zelfs niet voor de Protestantſche Kerk, die in den Bijbel geenen uitwendigen vorm vond, waaraan zij zich moest houden. Wel is waar, het groote beginſel van *liefde*, door JEZUS en de zijnen, beide in leer en voorbeeld, met allen nadruk bevolen, had de afdeelingen, of bijzondere leden van des Heeren ligchaam, naauwer behooren te vereenigen door den band des vredes, onder Hem, het Hoofd der Gemeente. Maar de volle gloed des ijvers, en de verbolgenheid der twistenden, hoe velerlei jammer was deze niet vermogend om te bewerken! Na verloop van eeuwen worden vaak eerst de dwalingen van voorgeſlachten (waarvoor wij thans eene gordijn willen ſchuiven) naar eisch erkend en opgemerkt op aarde: want moeijelijk herneemt en handhaaft de Rede haar regt tot intooming van onbezonnen drift bij geheele natiën, bijzonder in het godsdienſtige. Genoeg, ten aanzien der Roomſche en velerlei Onroomſche Kerkgenootſchappen, in ons Vaderland en elders aanwezig, ſpreekt de Hoogleeraar in zijne Verhandeling overal met de meeste onzijdigheid; en op de gronden, in de vorige deelen door hem gelegd, toetst en beoordeelt hij, waarin elke dier Christenkerken meer of min afweek in haren uiterlijken vorm van de Evangeliſche lesſen en Apostoliſche inrigtingen. Het wezenlijk goede dus, dat men gelooven mag door de Voorzienigheid bedoeld en ook bereikt te zijn, in vroegere eeuwen, met dat altijd mislukte pogen, om eene algemeene en naar éénen vorm ingerigte Christenkerk op aarde te willen ſtichten, vindt men hier naar eisch opengelegd en gewaardeerd. Maar evenzeer wordt uiteengezet, hoe zich in Roomſche landen geene duurzame rust en orde laat voorzien, zoo lang aldaar de Hierarchij en het wereldlijk Beſtuur tegen elkander aanbotſen en in gezag zullen wedijveren. In Protestantſche Rijken en Staten verkreeg de Kerk baarblijkelijk eene andere uiterlijke gedaante en verſchillenden vorm, naar de bronnen, waaruit de Hervorming bij dezelve haren oorſprong had, van den kant der

Regering, dan wel uit den boezem des volks. Bij de Lutherschen in Duitschland en de Bisschoppelijken in Engeland stelden zich, van den beginne, vermogende Vorsten en Koningen, als begunstigers der verbeterde Godsdienstleere, aan het hoofd, en door hunnen invloed behield de nieuwe Kerkinrigting, in haar bestuur en uiterlijke praal van eerdienst, zeer veel van den ouden vorm. Maar onder de Schotten en in ons Vaderland, waar men voor vrijheid van geweten tegen de Hierarchij en aan deze verkleefden Troon met fellen strijd te kampen had en het veld behield, was de overwinning volkomener, en hare vruchten, eene betere onafhankelijkheid van den Staat en zuiverheid van redelijke Godsvereering, openbaren zich in de Kerk der Hervormden. Daar is wel onder de Dissenters, de Doopsgezinden met name, die voormaals in eenvoudigheid van inrigtingen, bijzonder door benoeming van ongeletterde Leeraren uit de Broederschap der Gemeente, meer gelijk waren aan de voorbeelden van den Apostolischen tijd ontleend; maar, behalve dat zulk eene te strikte navolging geen pligt is voor latere eeuwen, of ook bestendig duren zal, mag het geen inbreuk op de regten der Kerk gerekend worden te zijn, dat de Staat zijne zorgen uitstrekke tot opleiding en onderwijs van aankomelingen, die, kerkelijk geschikt bevonden, daarna beroepbaar zijn bij de Gemeenten van het Genootschap. — Dan, wij gevoelen ons onvermogen, om menigerlei belangrijke aanmerking van den Schrijver, zelfs in het voorbijgaan, op te nemen in ons kort bestek. Nog minder kunnen wij hem bij dezen toets eenigzins op het spoor volgen. Dan, hierom juist zijn wij verpligt, onze Lezers tot het stuk zelve met te meerderen aandrang over te wijzen, opdat het goede, hier voorgedragen, bij velen in geheugenis blijve, en vroeger of later Godverheerlijkende vruchten drage. Wij besluiten ons verslag met dit belangrijk woord des Heeren KIST: „ Wij meenen, dat de Protestantsche Christenheid, in onzen tijd op nieuw, ernstig mag worden gewaarschuwd tegen de gevaarlijke neiging, om den

geestelijken aard van het Evangelie te verzinnelijken; eene dwaling, welke, sedert de derde en vierde eeuw, aan het Christendom deszelfs kenmerkend karakter ontnomen heeft."

Les signes du temps, ou l'avénement du règne du Seigneur. Sermon de J. H. MERLE D'AUBIGNÉ, M. D. S. E. Pasteur, Président du Consistoire de l'Eglise Evangélique Protestante Française et Allemande à Bruxelles, prononcé à la Haye, le 10 Oct. 1830. A la Haye et Amsterdam, chez *les Frères van Cleef.* 8vo. 37 pag. *f* : - 50.

De Heer MERLE D'AUBIGNÉ, ten gevolge van de bekende schand- en treurtooneelen uit Brussel geweken, vertoefde eenigen tijd in den Haag, en sprak aldaar in de kerk der Walsche gemeente deze Leerrede uit, welke, bij zijn vertrek in handen van vrienden gelaten, om de belangrijkheid (naar luid van het Voorberigt) is uitgegeven. Naar aanleiding van Matth. XXIV: 25—36, wilde de Prediker zijne hoorders opmerkzaam maken op *de teekenen des tijds*, of op *de toekomst des Heeren.* De drie vragen, vs. 3 voorkomende, moeten, volgens zijne meening, op drie verschillende gebeurtenissen betrekking hebben. De eerste, van vs. 8 tot 24 beantwoord, ziet op *de verwoesting van Jeruzalem*, de derde (vs. 36 enz.) op *het einde der wereld;* maar de tweede zou het tijdperk, waarin wij *thans* leven, betreffen en dus voor ons hoogstbelangrijk zijn, daar CHRISTUS van vs. 25 tot 36 de uitbreiding van zijn Koningrijk over de gansche aarde aankondigt. Bij drie punten zocht de Leeraar zijne hoorders te bepalen: I. *de teekenen der komst van het Rijk des Heeren;* II. *de komst van dit Koningrijk*, en III. *toepasselijke leeringen, daaruit voortvloeijende.* Het is geen gewoon onderwerp, zegt hij, maar de omstandigheden zijn ook ongewoon, en regtvaardigen dus zijne keuze, terwijl hij de hoorders op-

wekt, om *alles te onderzoeken* en *het goede te behouden*. Recensent gelooft, dat het Christendom algemeen kan en zal worden, maar zou toch Joan. X: 16 geenszins als bewijs voor deze stelling aanhalen. De *vertreding van Jeruzalem*, Luk. XXI: 24, (hier is verkeerdelijk op Matth. XXIV: 14 verwezen) vergeleken met Rom. XI: 25, is, volgens D'AUBIGNÉ, het eerste *teeken*. Het tweede meent hij vs. 24 vóór den tekst te vinden, en het derde in den tekst en in de gebeurtenissen, die wij thans beleven. Over de beloofde komst van CHRISTUS verklaart de Prediker zich nader, en wil daardoor verstaan hebben *de vestiging van het Koningrijk des Heeren*, of de uitbreiding des Christendoms onder alle volken. *Islamismus* en *Papismus* moeten dus vallen — bijgeloof en ongeloof zullen ophouden; dan maakt ware godsdienstigheid de menschen gelukkig. Met eene ernstige opwekking tot zedelijke verbetering wordt besloten.

Wegens de bepaalde ruimte van dit Tijdschrift, kan Rec. niet verder in bijzonderheden gaan. Hij hoopt ook op eene eindelijke algemeene zegepraal des reinen Christendoms, maar ziet in de tegenwoordige woelingen geenszins *zoo* gunstige voorteekenen, die spoedige algemeenwording aanduiden; alhoewel het waar is, dat tijdperken van ongemeene ontwikkeling tevens zeer treurige verschijnselen opleveren, uit hoofde van hevigen strijd tusschen licht en duisternis. Op eenige redeneringen van den Walschen Prediker, (Zwitser van afkomst, zoo Rec. meent) op tekstverklaring en aanhaling van Bijbelplaatsen zoude hier en daar nog al iets aan te merken zijn.

David en Jonathan, voorbeelden van godsdienstigen moed; eene Leerrede, gehouden voor Nederlandsche Krijgslieden, enz. door A. VAN BEMMELEN, *Predikant te Oosterhout. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1831. *In gr. 8vo. V en 32 bl. f* :-60.

Tijdsomstandigheden gaven aanleiding tot het uitspreken

en uitgeven van menige goede leerrede. Met veel genoegen lazen wij ook deze van den Eerw. VAN BEMMELEN over I Sam. XXIII: 14—16. Na eene zeer gepaste inleiding, beschouwt de Prediker eerst *David en Jonathan als godsdienstig moedige helden*, en doet daarna in hunne voorbeelden opmerken, dat *godsdienstige moed de beste moed* is. Met eenige bemoedigende opwekkingen wordt toepasselijk besloten. Met volle ruimte kunnen wij deze preek aanprijzen. Mogt onze gewapende manschap, die tot verdediging des Vaderlands is uitgetrokken, overal aan de grenzen zoo goede gelegenheid vinden, om geleerd en gesticht te worden! De zaak is van meer belang, dan welligt menigeen zich verbeeldt.

Leerrede ter gedachtenisviering der grootmoedige zelfopoffering van J. C. J. VAN SPEYK, *door* R. DE KLOVER, *Luthersch Predikant te Breda. Te Rotterdam, bij* A. F. H. Smit. 1831. *In gr. 8vo.* IV *en* 28 *bl. f* : - 40.

De ontzettende daad des Luitenants VAN SPEYK moge niet gelijk beoordeeld worden door allen, verschillend zal ook wel het oordeel over deze preek zijn. Met regt mag men vragen, of onderwerpen van dezen aard behandeld moeten worden ter plaatse, waar men zamenkomt tot onderlinge stichting. VAN SPEYK heeft eene groote daad verrigt — dit lijdt geenen twijfel, en zoodanig bestaan vereischt veel sterkte van geest. De gevolgen zijn zekerlijk ook heilzaam, welligt veel meer, dan wij nu nog denken: ontzag werd den vijand ingeboezemd, en bij hen, die voor de goede zaak strijden, geestdrift opgewekt. Ds. DE KLOVER treedt als lofredenaar op, en stemt terstond in zijne inleiding den toon vrij hoog. Men oordeele over dezen aanhef: „Bij dien naam (VAN SPEYK) vergeet gij immers alle geleden verliezen, alle, nog zoo ongelukkig uitgevallen krijgsverrigtingen in het muitend

België, alle geledene ſmarten en grieven, alle bange vooruitzigten zelfs in de toekomst (dat God evenwel verhoede!); maar alles, alles vergeet gij, en zoudt dat, ſtervende, vergeten, wierde u dan de naam van VAN SPEYK ſlechts toegelispeld? Hoe verruimt het hart op dien naam! hoe verkwikt en gezaligd voelt het zich, hoe baadt het in den reinſten wellust, wanneer het ſlechts voelen en deelen mag in het kloek en edel bedrijf, door hem, voor den onbezwalkten roem der Vaderlandſche vlag, gepleegd! Zijn naam is voor het verbrijzeld hart, als een verfrisſchende dauwdrop voor het verſchroeide kruid; die naam-alléén moet helden ſcheppen, het Vaderland redden, den Koning beſchermen, of niets ter wereld is daartoe in ſtaat, en Oud-Nederland rijp voor den ondergang! Doch neen!....... Van hier, kleingeestige bedillers, koude en gevoelloose toeſchouwers, en vooral dezulken, welken die daad met ijzing en afſchuw vervult; van hier, onedelen! van hier bastaardteelt, wien het bloed nu niet pijlſnel vondruischt in de aderen: want wij vereeuwigen den grootſten held, den edelſten mensch, den besten Christen!" In deze woorden meent Rec. overdrijving op te merken, welke nergens minder, dan op den predikſtoel, voegt. Tot verſchooning kan men echter aanmerken, dat de Eerw. DE KLOVER zoo veel nader bij het tooneel des oproers woont, en misſchien met krijgslieden gedurig in aanraking komt. Hetgene ons omringt, heeft ligt invloed op den loop onzer gedachten. In de eerſte oogenblikken der opgewondene geestdrift wikt en weegt men niet zoo naauwkeurig de uitdrukkingen van het warm en levendig gevoel. Onder het lezen maakte Rec. onderſcheidene bedenkingen, die het echter niet noodig is hier mede te deelen.

Na de zwellende inleiding volgt het voorgebed, dat kort is, en dan de tekst, *Rigteren* XVI: 30ª: *Mijne ziel ſterve met de Filistijnen!* De Prediker deed eene gepaste keuze, zoo er over die zaak gepredikt *moest* worden. *Grootmoedige zelfopoffering voor het Vaderland* beſchouwt hij hier als punt van vergelijking tus-

schen SIMSON en VAN SPEYK. Om den laatsten voor te stellen *als het verhevenst en vereerens-waardigst voorbeeld der onvervalste voorvaderlijke deugden*, schetst hij I. den kloeken Zeeheld, 1. *in zijne onbegrensde Konings- en Vaderlandsliefde*; 2. *in zijne liefde en eerbied voor de menschheid*; 3. *in zijn heilig pligtgevoel*, en 4. *in zijne grootmoedige zelfopoffering.* Wat onder No. 1 gezegd wordt, komt zakelijk hierop neder, dat VAN SPEYK, ouderloos zijnde, den Koning zijnen *vader* en het Vaderland zijne *moeder* noemde, en dat hij zich, tevens met het *Dagonsgespuis*, (de uitdrukking past kwalijk op den predikstoel) voor zijne ouders opofferde, eer en roem van Koning en Vaderland op de schitterendste wijze reddende. Zijne *liefde en eerbied voor de menschheid* bestaan hierin, dat hij aan zijne manschap eenen wenk gaf, om te vlugten. Bij het vermelden van zijn heilig pligtgevoel wordt te regt aangemerkt, dat de daad is verrigt in jeugdigen leeftijd, door een' persoon, *wien het verschiet zoo vrolijk en eervol begon toe te lagchen, wien nog zoo vele lauweren te behalen, zoo vele onderscheidingsteekenen des Roems en der Eere weg te dragen stonden.* Vervolgens worden, II, door DE KLOVER, ten beslūite, eenige wenken gegeven. Drie punten komen hier voor: 1. *God is het, die ons, in de zelfopoffering van* VAN SPEYK, *te onzer opwekking en aanmoediging, een aanschouwelijk bewijs heeft willen geven van der Vaderen heldenmoed en ongeloofelijke geestdrift voor de goede zaak*; 2. *het tweede voorwerp, dat ons, naast God, het meest ter harte moet gaan, is onze geëerbiedigde, met kinderzin-beminde Vader-vorst, en ons dierbaar Vaderland*; en dan 3. *op iets hoogers, dat alles overtreft, en wel op eene vergeldende eeuwigheid moet de aandacht gevestigd worden.*

Alhoewel Rec. geenszins onder die genen behoort, welke de daad des jeugdigen Helds miskennen, meent hij echter, dat het onderwerp niet geschikt is voor den predikstoel, en, zoo er over gepredikt moest worden, zoude hij en *een' anderen toon* en *een dieper ingrijpen*

in *de zaak* verlangen. Alle oorlog strijdt tegen echt-Christelijke beginselen; doch in de gegevene omstandigheden kan er veel tot verdediging van het stoutmoedig bedrijf gezegd worden. En stemt men de geoorloofdheid toe, dan is de opoffering eene edele en groote daad, die bewondering verdient. Had een VAN SPEYK aan het hoofd onzer krijgsmagt in Brussel gestaan, welligt ware het oproer in den beginne gedempt geworden. Ook daar ontbrak het bij de manschap niet aan geestdrift voor Koning en Vaderland; maar nog is het een raadsel, waarom die dapperen hunnen moed zoo weinig hebben mogen betoonen.

De Onzienlijke zigtbaar in zijn Bestuur, vooral ten bewijze, dat God de zonden der menschen in dit leven straft. Eerbiedig opgedragen aan de Herders en Leeraars in de Gemeenten van Jezus Christus. Te Haarlem, bij J. L. Augustini. 1831. *In gr.* 8vo. 149 *Bl.* *f* 1-50.

De ongenoemde Schrijver heeft een moeijelijk onderwerp behandeld. Dat Gods bestuur over alle dingen gaat, blijkt genoeg bij eenig nadenken; maar willen wij nu verder ook door redenering bewijzen, *hoe* God de wereld bestuurt, zoo ontwaren wij spoedig de beperktheid van ons verstand. Vandaar die verschillende begrippen aangaande *Voorzienigheid*. Men kan het in de hoofdzaak eens zijn, terwijl nogtans, wanneer men tot bijzonderheden afdaalt, de een in deze, de ander in gene wijze van voorstelling meer voldoening voor zijne behoeften meent te vinden.

De Schrijver laat eenige algemeene aanmerkingen voorafgaan, en komt tot het besluit, dat *in de uitdeeling van zegen en rampen, van vóór- en tegenspoed, zulk eene mate van gepastheid heerscht, dat iets meer of minder van dezelve den mensch onherstelbaar bederven zoude* — dat onze *lotgevallen de middelen* te onzer

opvoeding zijn, en dat men deze kan befchouwen 1. als *besturende*, en 2. als *vergeldende middelen*. Over de *besturende middelen* handelt hij van bl. 7 tot 31. Voorts verdeelt hij de *vergeldende* in *beloonende* en *bestraffende middelen*. Over de *beloonende middelen* is hij zeer kort. Wat hierover gezegd wordt, beslaat geene drie volle bladzijden. Verre het grootste gedeelte des boeks loopt dus over de *bestraffende middelen*. Het hoofddoel des geschrifts is, gelijk de titel ook aanduidt, te bewijzen, dat *het kwaad in dit leven reeds gestraft wordt*. Te regt merkt de Schrijver aan, dat *de bestraffende, niet minder als (dan) de besturende middelen, beschouwd moeten worden, als maatregelen, welke God ter onzer verbetering neemt*, en dat *de vergeldende middelen doorgaans van denzelfden aard zijn, als de besturende, zoodat, wanneer onze naaste door eenige wederwaardigheid getroffen wordt, niemand bepaaldelijk zeggen kan, of zulks als eene straf, dan wel als middel ter zijner vorming moet beschouwd worden*. Bewijzen voor zijne hoofdstelling zoekt hij te ontleenen I. *uit het Oude Verbond*, II. *uit het Nieuwe Verbond*, III. *uit de ongewijde Geschiedenis der Ouden*, *alsmede uit hunne Godenleer*, en IV. *uit de nieuwe Geschiedenis tot op onzen leeftijd*. Ten slotte poogt hij eenige tegenbedenkingen te wederleggen.

Gaarne erkent Rec., dat er menige goede aanmerking in dit werkje wordt gevonden; maar tevens moet hij betuigen, dat hem menige stelling zeer gewaagd of geheel ongegrond voorkomt. Hij houdt het voor een hoofdgebrek, dat de Schrijver zich alleen tot het tegenwoordige leven bepaalt, en niet op vergelding na den dood wijst — dat hij, zijne boven aangehaalde stelling niet in aanmerking nemende, het denkbeeld van *opvoeding* te veel uit het oog verliest, en de straf der zonde meer als *wraak*, dan als *middel tot verbetering* wil beschouwd hebben. Reeds onder het O. V. werd geleerd, *dat God, barmhartig en genadig zijnde, niet altijd ons doet naar onze zonden, noch vergeldt naar onze ongeregtigheden*.

De Christelijke leer op dit punt ademt nog milderen geest. JEZUS voorzegt aan de zijnen veel lijden *om der geregtigheid wille*, maar belooft zaligheid aan allen, die volharden tot den einde toe. Wat de Schrijver bijbrengt, als bewijs, dat *het bedreven kwaad aan deze zijde des grafs wordt te huis gezocht*, heeft Rec. niet kunnen overtuigen, die de verlegenheid, waarin PETRUS door eene snapachtige dienstmaagd was gebragt, geenszins als eene *straf* voor den *overmoed* des Apostels meent te moeten beschouwen. Dezelfde aanmerking geldt ten opzigte van hetgeen verder bl. 65 wordt beweerd, dat alles, wat PAULUS *voor den naam van* JEZUS *heeft moeten lijden* (2 Kor. XI: 24 env.), *in Gods hand juist het middel was, om hem al het kwaad te huis te zoeken, dat hij vóór zijne bekeering tegen den naam van* JEZUS *aan anderen berokkend had.* Dus zou de Apostel *gesteenigd* zijn, omdat *hij aan den dood van* STEPHANUS *schuldig stond*, en *gegeeseld*, omdat *hij anderen had doen geeselen.* Waarmede zou dan STEPHANUS de *straf der steeniging verdiend hebben?* De Schrijver wil, dat juist *iedere straf eene bepaalde vergelding was voor een gelijksoortig bedreven kwaad*, en dat de Apostel *schipbreuk* heeft *moeten lijden*, dewijl er onder de genen, die zijne vervolgingen ontvlugt waren over zee, misschien zullen geweest zijn, die *schipbreuk geleden* hebben. Het geheele boek door heerscht dit hoofddenkbeeld, en doet den Schrijver veel zeggen, waarmede Rec. althans zich niet kan vereenigen. Van dien aard is het volgende, bl. 18: „Daar komt een kind blind ter wereld, omdat het, ziende, zijne oogen van God zou afwenden; hier wordt er een doof geboren, dewijl het, hoorende, doof zou zijn voor de stem zijns gewetens; ginds ziet er een het licht, geheel misvormd, om de kiem van hoogmoed, die in hem verborgen ligt, te verstikken; elders verschijnt een kreupele op het tooneel der wereld, omdat hij, met gezonde voeten, in zijn verderf zou loopen," (!) enz. Hoe zou de Schrijver dit overeenbrengen met Joan. IX: 1—4.? Op bl. 94 zegt

hij, *bijkans te gelooven, dat die regtvaardige vergelding zelfs bij dieren en onbezielde voorwerpen bespeurd wordt* (!). Als bewijs daarvoor brengt hij bij: „Een haan, die in onze buurt als een eerste vechter bekend stond en zijne overwonnen partij vreeselijk de hersenen uit het hoofd pikte, zagen wij eindelijk hetzelfde lot ondergaan en daaraan sterven. Zoo ook een hond, die iederen anderen hond aanviel en wondde, werd ten laatste door een sterkeren bijkans geheel verscheurd." (!!) De aangehaalde plaats (Exod. XXI: 28, 29, 35.) bewijst toch wel niet, wat de Schrijver bedoelt. Opmerkelijk moge het geacht worden, dat *dezelfde drukpers, waarmede de werken van* VOLTAIRE *gedrukt werden, om het Christendom te bestrijden, thans binnen Geneve gebruikt wordt ter verspreiding der H. Schrift*; maar het grenst aan waanzinnigheid, dit *straf* of *regtvaardige vergelding* te noemen, waarvoor het *onbezielde voorwerp*, gelijk ook het *redelooze dier*, onvatbaar is. Om deze reden keurt Rec. mede af, wat bl. 131—133 voorkomt, dat namelijk *een knaapje van nanuwelijks tien jaren*, met een speelmakkertje van denzelfden ouderdom dartelende om eenige tegen pakhuizen schuins overeind staande deurkozijnen loopende, uit onvoorzigtigheid een dier kozijnen deed omvallen, waaronder zijn medgezel verpletterde, en dat de dader, ruim een jaar later, zich bijkans dood viel in een schip; waaruit de Schrijver dit Christelijk besluit afleidt: „Op die wijze dan werd op een kind de dood *gewroken*, welke, hoezeer op eene geheel *onschuldige* wijze, echter door zijn toedoen was veroorzaakt. Hij onderging zijne *straf* (sic?) op een *schip*, en zijn overleden makker was de zoon eens *schippers*." Hoe gezocht! en welk eene jammerlijke verwarring van begrippen! — Niet beter is het volgende: „JANTJE had zijn broertje een klap in het aangezigt gegeven, maar ontkende zulks bij zijne ouders. Een poosje daarna stoot JANTJE zijn hoofd tegen eene deur, en nu zeide zijn vader tot hem: *dat is de straf voor het kwaad.... want hadt gij uw broertje geen klap gegeven, dan zou God u ook wel voor het stooten van uw hoofd bewaard hebben.*"

De bepaalde ruimte van dit Tijdschrift laat niet toe, meer of breedere aanmerkingen te maken. Anders zou Rec. nog gaarne iets zeggen over KAÏN, den *moordenaar*, volgens den Schrijver, door LAMECH *vermoord;* over *den vloek over* CHAM'S *geslacht*, *tot verbazing der wereld*, *in onze dagen nog voortdurende;* over de belagchelijke stelling, *dat er*, *in den striktsten zin*, *geene gevaarlijke ligchaamsoefeningen bestaan;* over de verzekering, bl. 109, dat, door de schuld van ERASMUS, *de Hervorming op eene geheel andere wijze tot stand kwam*, *als (dan) zulks de oorspronkelijke bedoeling der Voorzienigheid ons* (den Schrijver) *toeschijnt geweest te zijn;* over de aanmerkingen, bl. 140 env., tegen den Baron COLLOT D'ESCURY wegens de bekende *verwoesting van Lissabon* gemaakt, en over het bewijs, uit de *Godenleer der Ouden* ontleend.

Over de opvoeding wordt menige goede aanmerking medegedeeld, onder anderen ook deze, dat *brave en godsdienstige echtgenooten niet altijd de beste opvoeders zijn*. Tot proeve schrijft Rec. het volgende af, waarmede hij, mits het met de vereischte bedachtzaamheid worde toegepast, zeer wel kan instemmen: „Er zijn ouders, die zich het slechte gedrag van kwalijk opgevoede kinderen uit andere huizen te zeer aantrekken, en vreezen, dat hun kroost ook eenmaal dien slechten weg zal opgaan. Om zulks te voorkomen, snijden zij hunnen kinderen schier allen omgang met andere jonge lieden af, houden hen van alle openbare vermaken terug, laten hen niets leeren, wat de zinnen kan streelen, kleeden hen op de eenvoudigste wijze, ja beneden hunnen staat, verliezen hen geen oogenblik uit het oog.... Het doel dier ouders is goed, maar de middelen daartoe achten wij kwalijk gekozen. Hunne kinderen toch zijn bestemd, om in eene gemengde maatschappij van goeden en kwaden te verkeeren...... Gelukkig nog, wanneer de verschijning van zulke kinderen slechts spotternij verwekt, daar zoodanige jonge lieden, eenmaal van banden ontslagen, ligt aan driften den vrijen loop laten en slech-

ter voorwerpen worden, dan diegenen, van welker omgang hunne ouders hen te voren hadden teruggehouden. Bewijzen deze gevolgen niet, dat de naauwgezetheid der ouders te ver kan gaan? Bewijzen zij niet, dat zulke middelen verijdeld worden, en dat de goede zeden der kinderen in geenen dwang, maar in milde godsvrucht het ware behoedmiddel vinden?"

Dissertatio Juridica Inauguralis *de Indole Juris Criminalis apud Romanos*, quam — pro gradu Doctoratus, summisque in Jure Romano et Hodierno honoribus ac privilegiis, in Academiâ Lugduno-Batavâ, rite ac legitime consequendis, publico et solemni examini submittit HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER, *Amstelodamensis*, ad diem XXI Junii 1830. Lugd. Bat. apud *Haak et Socios*. 8vo. pagg. 244.

De Heer JERONIMO DE BOSCH KEMPER, Zoon van den beroemden Hoogleeraar, wien zijne leerlingen met zoo veel regt den *onvergetelijken* KEMPER noemen, geeft ons in deze Akademische Dissertatie het bewijs, dat hij met ijver het voetspoor zijns Vaders bewandelt. Was deze toch, behalve in andere vakken der Regtsgeleerdheid, bijzonder in het Crimineel Regt door en door ervaren, ook de Zoon toont hierin eene grootere mate van verkregene kennis, dan men gewoonlijk van zijnen leeftijd verwachten kan. Het was geene gemakkelijke taak, om, na al hetgeen er over het Romeinsch Regt geschreven is, eene Verhandeling te schrijven, *over den aard*, of *den geest*, *van het Lijfstraffelijk Regt bij de Romeinen*, die bij eene grondige bewerking tevens zoo zeer den schijn van nieuwheid heeft. Voor hen, die weten, hoeveel er in *deze* Eeuw voor de studie van het Romeinsch Regt, vooral in Duitschland, gedaan is, en hoe het onderwijs zelve daardoor eene nieuwe wending gekregen heeft, kan dit geen raad-

ſel zijn; maar de moeijelijkheid beſtond dan ook daarin, om naauwkeurig bekend en te huis te zijn in hetgeen er over dit vak hier en elders opgemerkt, ontdekt en geſchreven is.

De Schrijver toont eene groote bekendheid met het Romeinsch Strafregt, en bijzonder met den tegenwoordigen ſtaat der ſtudie van hetzelve; zoodat men gerust beweren kan, dat hij op de hoogte dier wetenſchap is. Niet alleen zijn hier de vroegere, meer algemeen bekende bronnen en hulpmiddelen geraadpleegd, maar de Schrijver heeft ook een nuttig en oordeelkundig gebruik gemaakt van de nieuwſte en beste Duitſche geſchriften, die tot zijn onderwerp betrekking hadden, als b. v. die van ABEGG, WELCKER, DIRKSEN, JARCKE, ROSSHIRT enz., om niet te ſpreken van die onzer eigene Landgenooten, als COCK, BIRNBAUM, WINSINGER enz. Veel, dat eerst in de laatſte tijden is opgemerkt geworden, wordt hier aangevoerd, met andere gevoelens vergeleken, en ſoms op eene oordeelkundige wijze beſtreden.

Wij lazen dit Akademisch geſchrift met bijzonder genoegen, en voeden de hoop, dat de jeugdige Schrijver, op den weg, onder zulke goede voorteekenen ingeſlagen, voortgaande, ons geſtadig zal herinneren aan het gezegde van den Dichter: *Fortes creantur fortibus.*

Geſchied- en Letterkundig Mengelwerk van Mr. J. SCHELTEMA. *IVden Deels 2de Stuk. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1830. *In gr. 8vo.* 358 *Bl.* *f* 3-:

Wij ontvangen, na eene geruime poos toevens (ſedert 1825), weder een ſtuk VAN SCHELTEMA's belangrijke bijdragen. De Lezer verwachte hiervan thans geene *beoordeeling*, maar een *verſlag*; want wij betuigen ter goeder trouwe, in dit ſtuk niets gevonden te hebben, hetwelk vat zou geven aan gegronde berisping, ten zij men den gemeenzamen of, zoo men wil, meer of min *trivialen* toon daartoe rekent, die hier echter in den aard des behandelden onderwerps ligt,

of daartoe als inleiding moet dienen, en die flechts hem kan hinderen, die meent, dat een deftig Schrijver altijd op ftelten moet gaan of de heldentrompet fteken, en nooit eens met zijnen Lezer gemeenzaam mag kouten, of hem door algemeen bezochte wandelingen rondleiden. Daar wij tot deze lieden niet behooren, en *ons* een Vertoog van VAN EFFEN op zijn' tijd niet minder vermaak doet, dan eene verzierde Redevoering van HOOFT, zoo heeft ons de *Gefchiedenis van den dagelijkfchen kost in de burgerhuishoudingen* juist van alle de Verhandelingen in dit ftuk het best behaagd, om de vele belangrijke bijzonderheden voor de gefchiedenis der zeden en gewoonten in ons vaderland; al is het dan ook, dat daarin (als overgang tot andere bijzonderheden) wordt gezegd, dat brood uit gemalen graan en water beftaat, met zuurdeeg of gest tot een deeg gekneed en in een' oven gebakken wordt, en dat het bier een met tot gisting gebragt koorn afgekookt water is, met hop aangezet. Deze Verhandeling en eene zeer belangrijke *Memorie* van HOGERBEETS komen ons als de twee (hoewel zeer ongelijkfoortige) belangrijkfte ftukken in dezen bundel voor; weshalve wij daarbij eenigzins zullen ftilftaan, van de anderen flechts met een woord gewagende. Deze zijn een *Berigt bij de navolging des afdruks van eene Plaat, door* PETER *den Grooten te Amfterdam in* 1698 *geëtst.* — *Wijsgeerige Schets van het Karakter van Mr.* FRANÇOIS FAGEL, door Mr. FRANÇOIS HEMSTERHUIS, uit het *Fransch* vertaald. (Het fchijnt den geleerden Schrijver onbekend te zijn, dat zich deze Verhandeling, die hij in het oorfpronkelijke voor zeldzaam houdt, ook bevindt in de algemeen verkrijgbare *Œuvres Philofophiques de* F. HEMSTERHUYS, *nouvelle Edition, revue, augmentée et accompagnée d'une notice fur* HEMSTERHUYS *et d'un coup d'œil fur fa Philofophie, par* SYLVAIN VAN DE WEYER, *Louvain*, 1825, 2 Vol. 12mo. en (zekerlijk daaruit) reeds vertaald voorkomt in VAN KAMPEN's *Karakterkunde*, *Haarlem*, 1828, IIden Deels 2de Stuk, *Bijlage.*) — *Berigt aangaande een merkwaardig, maar geheel onbekend werk over de Hekfenprocesfen, door* HERMAN LOHER, *getiteld: Klage der Unfchuldigen wider die falfchen Zauberrichter*, een te *Amfterdam* in 1676 gedrukt boek, (op bl. 93 ftaat verkeerdelijk *Sauberrichter*) waarin een Roomschgezind *Duitfcher*, der *Inquifitie* der tooverregters ontfnapt, de fnoodheden dier regtbanken aan de wereld bekend maakt.

Zóó laat in de zeventiende Eeuw bestonden die nog wel; maar de meeste der aangehaalde feiten zijn uit aanmerkelijk vroegeren tijd, echter uit diezelfde Eeuw. — *Beschrijving van het Schilderstuk van* PIENEMAN, *de Prins van Oranje in den slag van Quatre-Bras.* — *Overzigt van eenige der meest verwonderlijke dwaalbegrippen onder de menschen, welke door den voortgang der Natuurkunde, ten minste meerendeels, verdwenen zijn.* Deze lijst (want veel meer kon het stuk door het bestek des Schrijvers niet zijn) zou met nog vele voorbeelden hebben kunnen vermeerderd worden. Omtrent het *sterrekundige* bijgeloof, of de sterrewigchelarij, is men hier nog het uitvoerigst. Het is zekerlijk vreemd, dat drie zulke onzinnige vooroordeelen, als de sterrewigchelarij, de *Alchymie*, of het goudmaken, en de hekserij, nog in eene algemeen zoo beschaafde en geleerde Eeuw, als de zeventiende, in den weligsten bloei stonden. Maar nog verbazender is het, dat te *Weimar* in 1743, slechts ruim veertig jaren vóór dat deze stad het *Athene* van *Duitschland* werd, nog, *op vorstelijk bevel*, houten borden, met zekere letters en teekens beschreven, bij brand, in de vlam moesten worden geworpen, *om dien te blusschen.* — Vervolgens komen nog eene oudheidkundige Verhandeling over *Wiltenburg* en een paar *historische Anecdoten* voor. Wij gaan over tot de beide reeds vroeger genoemde Verhandelingen.

Het blijkt uit de *Memorie* van HOGERBEETS, dat de Justitie destijds een hoogstbelangrijk *conflict* had met het politieke gezag. Verscheidene burgers, die in de Godsdienstgeschillen van dien tijd door hunne Regenten meenden verongelijkt te zijn, hadden beroep gedaan aan den Hove van *Holland* en den *Hoogen Raad*; maar de Staten van *Holland* hadden de beide Raden *verboden*, dat beroep aan te nemen, terwijl zij voorgaven, dat de Staten, *als die alleen de gansche Gemeente representeren, volgens de Privilegiën, voor de geregtigheid des gemeenen lands en der onderzaten moesten zorg dragen* (bl. 32). Zij wilden dus aan het gewone Regt wel de uitspraak tusschen particulieren onderling, maar geenszins tusschen de Overheid en bijzondere personen laten verblijven; eene staatkundige ketterij, volgens het tegenwoordige *Liberalismus.* Men ziet dus, (hetgeen trouwens meermalen is opgemerkt) dat de partij van MAURITS de *volkspartij*, die van BARNEVELDT de *aristokratische* was. Dit zij echter niet gezegd, om de eerste goed- en de tweede af te-

keuren. Daartoe zou men niet in 1831 moeten leven, en de heerlijke vruchten der Volksregering moeten zien! Voorts ziet men uit deze Memorie, hoe hemeltergend die gewaande verdedigers der volksregten, *nadat zij eenmaal meester waren*, alle regt en geregtigheid met voeten trapten, en aan mannen als DE GROOT en HOGERBEETS niet eens eenen verdediger toestonden, maar den tweeden althans door *inquisitoriale* strikvragen zochten te vangen. De Regtbank der in de Geschiedenis voor altijd gebrandmerkte *gedelegeerde* Regters had in 't geheel zeer veel in geest en vorm van die der *Inquisitie*. De *Memorie* van HOGERBEETS, waarin de waarheid op eene zoo eenvoudige als onmiskenbare wijze wordt voorgesteld, levert ons nieuwe blijken van deze daadzaak. Men staat versteld, hoe in *Holland*, na de verdrijving van ALVA en van SONOY, lieden van aanzien zich tot zulk eenen Bloedraad hebben willen vereenigen.

In de *Geschiedenis van den dagelijkschen kost in burgerhuishoudingen*. herkennen wij geheel den oudheidkundigen SCHELTEMA. Het is eene kostbare bijdrage tot de geschiedenis der zeden in *Nederland*; en wij wenschten slechts, dat zij op sommige punten, b. v. de toespijzen, wat uitvoeriger was. Zelden hebben wij onderhoudender stuk, en meer geschikt tot eene voorlezing voor eene gemengde vergadering, gezien. De spreker volgt den loop van den dag; het *ontbijt*, het *koffijdrinken* in den voormiddag, het *middag-* en *avondmaal*. Hij spreekt bij het ontbijt eerst over brood, boter en kaas, en thee. Over het eerste vooral is veel te zeggen. Roggebrood was hier te lande eerst de algemeene kost; naderhand werd het grof-, en eindelijk fijn tarwebrood; dit was echter lang tot Paschen (de *paaschbrooden*) en Kermis (de *duivekaters* of *wiegbrooden*) bepaald. Als plaats, waar men beschuit bakte, was lang alleen *Wormer*, in *Noordholland*, bekend. Te *Leyden* zag de Schrijver eens op een' zaturdag *zevenenveertig* verschillende soorten van brooden en broodjes bijeen. In boter dreven de *Nederlanders*, bepaaldelijk de *Friezen*, belangrijken handel reeds in de dertiende Eeuw. In 1827 en 1828 zijn uit die Provincie veertien millioenen oude ponden boter vervoerd. Zuivel is nog eene goudmijn, ook voor *Holland*. Op den vrede te *Utrecht* vertoonde de *Portugesche* Minister D'ACUNHA een' oranjeäppel, als eene vrucht, die tweemaal *in 't jaar* op zijne landgoederen voortkwam, en daarop nam de beroemde VAN DER

DUSSEN eene *Stolksche* kaas op, als eene vrucht, die zijne landgoederen tweemaal *daags* voortbragten. Wij hadden wel gewenscht, dat onze Schrijver met een enkel woord de verbazende menigte kaas en boter, die van de *Alkmaarsche*, *Hoornsche*, *Leydsche* en *Delfssche* markten verzonden wordt, mede had opgegeven. — De thee werd in de zeventiende Eeuw genoegzaam als een algemeen geneesmiddel geroemd. Dr. CORNELIS BONTEKOE vond er geene zwarigheid in, om *tweehonderd* kopjes te drinken, *zoo als hij zelf eens gedaan had*. De thee is uit *Holland* naar *Engeland* gekomen (eerst in 1666). Echter werd de thee in sommige *Vriesche* huisgezinnen omstreeks 1740 nog als geneesmiddel gebruikt. (De slappe thee, die onze voorouders dronken, kon daartoe echter bezwaarlijk dienen.) — Ook de tabak werd door sommigen, waaronder de reeds gemelde BONTEKOE, als de *Koninklijke plant* geroemd. Sommigen hielden hem zelfs nuttig tegen de pest. Anderen beweerden, dat hij hinderlijk was voor de eeuwige zaligheid. Een Predikant, die rookte, mogt (in de zeventiende Eeuw) in geen zes weken preken. Eene halve Eeuw daarna keerde het gevoelen zoo om, dat HOLBERG beweerde, dat de *Hollanders* zonder pijpen en tabak zich in den Hemel zouden vervelen. Tusschen 1720 en 1751 vonden er te *Gouda zestienduizend* menschen hun bestaan van het pijpenbranden. — De koffij is vrij wat later dan de thee hier bekend geworden en in gebruik gekomen. Eerst de beroemde WITSEN bragt de koffijteelt naar *Java* en *Suriname* over, en het schijnt, dat toen (omstreeks 1690) ook eerst de koffij hier te lande in zwang kwam. De *koffijhuizen* hebben eenen belangrijken invloed op beschaving, letterkunde, en zelfs (mag men er bijvoegen) op staatkundige gebeurtenissen. — Over de suiker is SCHELTEMA zeer kort. Ook dit onderwerp verleende, zoo 't schijnt, toch nog wel stof tot onderhoudende aanmerkingen. — Uitvoeriger is hij omtrent den *koek*, en verlangt eene *koekkaart*, zoo als wij eene *onderwijs-* of *verlichtingskaart* hebben. (In gene zou *Overijssel*, gelijk in deze *Drenthe*, zekerlijk eene belangrijke plaats bekleeden.) SCHELTEMA uit den wensch, dat onze vaderlandsche koekwinkels toch niet door de *Fransche Confituriers* mogen worden verdrongen. — De jenever kwam eerst laat in *algemeen* gebruik. Voorheen dronk men witten wijn op alsem, en wel aan de huizen der Apothekers; de jenever bleef tot de lagere standen bepaald; „zelfs," zegt

SCHELTEMA, „ zou in mijnen Akademietijd een student, „ die zorg voor zijnen goeden naam droeg, zich wel ge„ wacht hebben, om openlijk naar een glas jenever te vra„ gen." In 1804, daarentegen, waren 1800 jeneverkroegen in *den Haag* en *Scheveningen*; in 1828 700 te *Leyden*, en te *Utrecht* werden in dat jaar door elkander *meer dan vijfen-vijftig ankers jenever daags uitgedronken* (behalve hetgeen geslokeu is, 't welk mede niet weinig zal zijn). Bij de vele *fijne* dranken, die SCHELTEMA opnoemt, kan men nu ook de VAN SPEYK's-*liqueur* voegen; want die geëerbiedigde naam dient thans aan de winzucht en de ligtzinnigheid tot paspoort.

In de tweede Verhandeling gaat de Schrijver tot het *middagmaal* over. Hij betuigt vooraf, niet aan de vreemde *spijzen* te gelooven, die onze voorouders zouden hebben gebruikt, zoo als paauwen, zwanen, reigers, bruinvisschen. Maar enkele ontkenning kan tegen stellige vermelding in gelijktijdige Schrijvers, die men onder anderen in de bij TEYLER's Genootschap bekroonde Verhandeling van STREso, *over de Zeden onzer Vooroudéren*, bijeenvindt, niet opwegen. Daar men hier alleen over den kost in *burger*-huisgezinnen handelt, wordt er, van de tallooze vleeschsoorten, slechts over het *rund-*, *kalfs-*, *schapen-* en *varkensvleesch* gehandeld. Vroeger teerden de meeste huisgezinnen 's winters op het *in de kuip gelegde pekelvleesch*; thans, nu men het vleesch altijd versch bekomen kan, is dat anders. Met het eerste stonden gebruiken en vriendenmalen, vooral bij de *slagt*, in verband, die thans afgeschaft zijn. (De Schrijver had er kunnen bijvoegen, dat vóór eene Eeuw, blijkens den *Hollandschen Spectator*, zelfs aanzienlijke Dames zich niet schaamden, bij de slagt werkzaam te zijn; echter, 't is waar, niet zonder tegenspraak en neusophalen van meer *medieuze* Juffertjes.) Kalfsvleesch kwam eerst laat in gebruik, en werd, even als wittebrood, slechts als een voedsel van wekelijkheid en weelde beschouwd. Over schapenvleesch wordt bijna niets gezegd; maar varkensvleesch was sinds de oudste tijden een hoofdvoedsel der *Nederlanders*. De zwijnen der Geestelijkheid liepen, onder den naam van *St. Teunis-varkens*, langs de ongeplaveide straten: men begrijpt, hoe er die moeten uitgezien hebben! De *Wormer* varkens waren oudtijds beroemd. De varkens waren hier te lande zelfs te weinig in getal voor de behoefte, en vandaar de invoer van zoo veel

Westfaalsche hammen. — Fijne spijzen, zoo als die thans op alle eenigzins aanzienlijke tafels verschijnen, zijn daarentegen van zeer laten oorsprong. De Doopsgezinde liefdeprediker GALENUS ABRAHAMS, te *Amsterdam*, toonde, in den aanvang der vorige Eeuw, op den kansel zijne verontwaardiging over de *hazen*, *patrijzen*, *korhoenders* en *houtsnippen*, die op de tafels verschenen, en zeide, dat het nog kort geleden was, dat men in de geheele stad slechts éénen pasteibakker vond, en wel in de *Nes*, die er nog brood bij moest bakken, om een bestaan te vinden. Met genoegen zien wij, dat de Heer SCHELTEMA de barbaarsche liefhebberij van het *vinken*, den moord van duizende onnoozele diertjes om éénen onvoedzamen beet voor lekkerbekken, ten hoogste afkeurt. — Omtrent den visch worden verscheidene aardige bijzonderheden opgeteekend, als het schietgebed der zalmvisschers op de *Lek*, weleer voor iedere vijftig stuks met afnemen van de muts uitgesproken:

Wij danken u, Heer! met blijde galmen,
Voor uwen zegen van vijftig zalmen.

Maar wij begrijpen niet, dat er zoo weinig van den *haring* en de *haringvangst*, die oude goudmijn van het land, welke natuurlijk vele merkwaardigheden aan eenen man als SCHELTEMA moest opleveren, wordt gezegd. — Ook omtrent de toespijzen is hij ongemeen kort, zekerlijk wegens de bekrompenheid des tijds, vergeleken met de ruimte des onderwerps. Nog tot in 1795 schafte men in het Staten-Collegie te *Leyden*, in plaats van aardappelen, gort, en *tegenwoordig nog* in het *St. Antonies* Gasthuis te *Leeuwarden* stokvisch met gruttenbrij. De Heer SCHELTEMA prijst zeer de *Utrechtsche* groentewagens met tweeëntwintig manden. Men zou ligtelijk kunnen denken, dat dit wagens voor paarden waren; doch wij vernemen, dat het *kruiwagens* zijn. De Aardappel is eerst laat in de *Nederlanden* gekomen, volgens SCHELTEMA na of omstreeks 1735. Dit komt overeen met een verhaal, 't welk de Schrijver van dit artikel in zijne jeugd uit den mond eener stokoude, in 1718 geborene vrouw heeft gehoord, dat hare moeder, nog bij hare heugenis, eens aardappelen geproefd had, die toen voor de armste lieden dienden, en daarbij met verwondering had uitgeroepen: *Heden! zijn dat nu aardappelen? Zij smaken nog al niet kwaad.* In 1742

kwamen zij het eerst op de tafel der Weduwe van JAN WILLEM FRISO. In 1771 is het eerste *Vriesche* aardappelschip naar *Amsterdam* gevaren. Zij werden lang niet dan bij visch gegeten. — Wij gaan, hetgeen de kundige Schrijver verder van de *eijeren*, de *fruit*, het *zout*, de *specerijen* (vroeger rijkelijker op de tafels dan thans), het *avondeten*, *bier* en *wijn* zegt, voorbij, om nog alleen op te teekenen, dat het gedwongene drinken in de achttiende Eeuw, die Eeuw van grooten rijkdom, eene buitensporige hoogte bereikte, en de ergerlijkste tooneelen veroorzaakte. Men zie in de *Aanteekeningen* bl. 317, hoe de Officieren der Schutterij te *Haarlem* in 1760 beschaamd werden door het meerdere verstand van een' bok. — Ten slotte betuigen wij onzen VARRO voor dit lettergeschenk onzen opregten dank; en hopen, dat dit toch vooral het laatste stuk dezer belangrijke verzameling niet zal zijn.

Afrika en deszelfs Bewoners, volgens de nieuwste Ontdekkingen, enz. Door N. G. VAN KAMPEN. *Met Platen. IIde en IIIde of laatste Deel. Te Haarlem, bij de* Erven F. Bohn. 1829. *In gr. 8vo. Te zamen* 812 *bl. f* 8 - 80.

Bij het eerste deel dezes werks hebben wij verslag van de aanleiding, den aard en de inrigting, den gelukkigen aanvang en goeden grond tot verwachting voor het vervolg gegeven. En het strekt al aanstonds tot lof en aanprijzing, dat de Schrijver zijn woord houdt met de volvoering zijner taak in drie deelen, van welke de twee laatsten te zamen geene honderd bladzijden meer dan het eerste bedragen, en het derde (zoo deze lof niet inzonderheid den uitgever toekomt) meer uitslaande platen bevat, dan de twee anderen wederom vereenigd. Ook de verdeeling der stof loopt maar weinig buiten de eerste opgaaf des Auteurs, en derzelver bewerking verdient geene mindere goedkeuring. Trouwens, het belang en de verscheidenheid der zaken klimt langs zoo meer. En de bekende geleerdheid en schranderheid des Schrijvers vinden onder anderen in de behandeling van het aloude Egypte, sedert late ontdekkingen dubbel belangrijk geworden, en door HEEREN (wiens denkbeelden echter gewogen, zoo niet bestreden worden) nog onlangs ten voorwerp van diepgaand onderzoek gemaakt, het schoonste oefenperk.

Zekerlijk heeft het zijne zwarigheid, in de plaatsbeschrijving altijd zoo helder te blijven, dat de aandacht des lezers noch verward, noch, ten gevolge daarvan, vermoeid gemaakt; en, zoo wij eene aanmerking op de uitgaaf wilden maken, zij zou den wensch bevatten, dat de, achter het tweede deel geplaatste, kaart van Afrika wat uitvoeriger ware. Niet iederen toch heeft betere, van nieuwe dagteekening, bij de hand, en bovendien bezitten deze natuurlijk dezelfde geschiktheid niet, om ten wegwijzer bij dit werk te dienen. Hoe welkom ons ook de schoone platen, van meest uiterst belangrijke voorwerpen, zijn, wij hadden met genoegen een deel der kosten, hiertoe besteed, daar zien aangewend. Maar, dan zag het boek er niet zoo behagelijk uit, en de vrouw of dochter eens bestuurders van het leesgezelschap had ligt een ander werk gekozen!

Het IIde deel begint met Opper-Ghinea, gaat vervolgens de kust langs, stapt op de Kaapverdische eilanden over, treedt dan het land dieper in, naar den Niger, Tombuctoe, Bornou en de woestijn Zara met derzelver Oazen, komt terug op de Kanarische eilanden, bezoekt nu Barbarije, en eindigt met Algiers. Het IIIde deel volgt de Barbarijsche kust, beginnende met Tunis, gaat van daar naar Cyrene, Egypte (Opper-, Middel- en Neder-), dan naar Nubië, en eindelijk Abyssinië, waarachter men op een nog onbekend gedeelte stuit.

Zoo de beschrijving der plaatsen zelve, in de eentoonige woestijn, waar de menschen geene geschiedenis bezitten en in hunne armoede weinig verscheidenheid kunnen opleveren, ook al eens vervelend mogt dreigen te worden, dan weet de Schrijver dit meestal, door het verhaal der lotgevallen van de ontdekkers en anderen, te verhoeden. En zijne eigene uitgebreide kennis der historie en aardrijkskunde levert elders overwegingen op, welke den gewonen beoefenaar der geschiedenis niet zelden treffend zullen voorkomen.

Doch, bepalen wij ons liefst bij eenige aanhalingen, gedachtig aan het woord des ouden wijze: Spreek, opdat ik u kenne!"

„De Mandingo's hebben, behalve de wetgeleerden, nog vier hooge kasten, de *redenaars*, de *dichters*, de *schoenmakers* en de *smeden*; alsdan komen de vrije lieden, en eindelijk de slaven."

„Aan de oostzijde van het meer Tsad bewonen de *La*

Sahle Chous's eilanden, die hun bekend en toegankelijk zijn. Niet verre van daar wonen de Dogganahs, aartsvaderlijke, welvarende en vreedzame herdersvolken, rijk aan runderen en kameelen, eenvoudig in hunne zeden, en van welke eene vrouw den Majoor DENHAM te gemoet voerde, hoe het toch mogelijk was, dat hij drie jaren van huis kon zijn, zonder heimwee? „Als ik," zeide het opperhoofd TAHR, „de vrouw en kinderen van mijn hart in acht dagen niet zie, dan stort ik tranen, in plaats van te slapen." Dezelfde TAHR vroeg met veel belangstelling aan DENHAM, of de Engelschen Joden waren?" — „Neen, Christenen," was het antwoord. — „Dat is goed; de *Joden* deugen niet." (Zoo is de afkeer tegen dit volk dan tot in het hart van Afrika doorgedrongen.) „Van de Christenen," vervolgde hij, „heb ik wel in de boeken gelezen: zij zijn beter dan de Joden."

„De gastvrijheid is hier te huis: een jong meisje bragt den reiziger melk; maar die gulheid was niet zonder eenige *coquetterie* en eigenbaat. Zij had een kleedje van blaauw katoen rondom hare middel geslagen, en een ander als een sluijer onachtzaam om haar hoofd geworpen, zoodat haar hals en boezem onbedekt bleef. „Uwe vriendin brengt u melk," zeide zij: „gij hebt haar gister iets schoons gegeven, en zij is het niet vergeten. O, hoe ziek zijn mijne oogen, om te ontdekken, wat gij daar in dat houten huis (een koffer) hebt! Wij zijn niet meer bang voor u; onze oogen, die zich van u afwendden, kunnen thans de uwe ontmoeten. Men zeide ons, dat gij slecht, zeer slecht waart, maar wij weten het tegendeel. Het is slechts jammer, dat gij zoo blank zijt!"

„Inderdaad zou het merkwaardigste bij dit *volk* (de bewoners der woestijn Zara), indien het zich bevestigt, de hooge ouderdom zijn, welken het bereikt, volgens RILEY. SIDI HAMET verhaalde hem, dat een stokoud man in de woestijn, wiens haar en baard geheel was uitgevallen, terwijl vel en vleesch als dat eener *mumie* verdroogd waren, wel acht *zillen* of Arabische eeuwen (elk van veertig maanjaren) oud was, dus omtrent driehonderd jaren. Velen, ging hij voort, werden tweehonderd jaren (vijf zillen) oud. Op de aanmerking van RILEY, dat zulks bezwaarlijk te gelooven was, merkte SIDI HAMET aan, dat het matige voedsel en vooral de kameelmelk aan de Arabieren der woestijn

dit lange leven bezorgde, terwijl eene verplaatsing naar elders hun leven tot op de helft zou verkorten."

„Wie zou bij zulke zeden, in zulk een klimaat, en bij zulk eene leefwijze, *scholen* verwachten? En toch — deze Arabieren bezitten die. Elk hunner leert lezen en schrijven; in Europa zijn wij nog zoo ver niet."

„In dezelfde rigting als de Nijl van Egypte loopt eene rij kalkachtige heuvels; aan derzelver westelijk einde breidt zich de groote Libysche woestijn uit, of liever eene vlakte tusschen de eerste en eene meer westelijke heuvelrij. Hier nu borrelen verscheidene waterbronnen uit het zand op, en vormen in 't rond eenen vruchtbaren kring om zich heen." Dit berigt trof ons wegens hetgeen men over de *boorputten* zegt, die slechts dáár met goede verwachting zouden aan te wenden zijn, waar men hopen kan op eenen *krijtgrond* te zullen stuiten, en waar het water, van naburige hoogten op dezen ondoordringbaren vloer afgestroomd, somtijds, bij de opening, met onweêrstaanbaar geweld zou opborrelen.

„Hunne zeden zijn ten uiterste bedorven. Gierigheid, althans inhaligheid, haat tegen vreemdelingen, godsdienstige dweeperij en wreedheid kenschetsen de Marokkaansche Mooren. De wreedheid hunner doodstraffen is verschrikkelijk. Doch men heeft in ditzelfde land voorbeelden van eene deugd, die zelfs Christenen beschaamt. RILEY vond op zijne reis tusschen Magadore en Tanger een' zoogenaamden Moorschen heilige, die ook bij ons dezen naam zou mogen dragen. Hij gaf geheel om niet onderwijs in den *koran* en het lezen van denzelven aan 300 leerlingen, en alle deze kinderen onderhield hij daarbij, en deed voor hen door zijne vrouw en dochters de spijzen bereiden. Daarenboven ging zijne grenzenlooze herbergzaamheid zoo verre, dat hij alle reizigers, van welk eene geloofsbelijdenis ook, onderhield. Op het hooren der lotgevallen van RILEY zeide hij, „dat hij een vriend der Christenen en van menschen van allerlei geloofsbelijdenis was, daar allen kinderen van denzelfden hemelschen Vader waren, en dus allen elkander als broeders moesten behandelen." Hij vermaande den reiziger tot dankbaarheid aan de Voorzienigheid voor de genotene bewaring, en betuigde, dat hij zelf zijne smarten (hij was aan beide beenen lam) ook met geduld en onderwerping aan God droeg."

Uit het derde deel, schoon waarlijk niet minder rijk in treffende bijzonderheden, halen wij, als een staal van veel dergelijks, slechts dit weinige aan:

„ Wij ſteken thans van Gourna den Nijl over, om in het oostelijke gedeelte van Thebe niet mindere reuzengebouwen te bewonderen. — Eerst treft ons het paleis, genoemd naar het noordelijke dorp Karnak, op eene door de kunst opgeworpene hoogte van anderhalf uur in den omtrek. Hier ſtapelen zich wonderen op wonderen, door menſchenhanden gewrocht. De ingang wordt gevormd door eene geheele rij *kolosſale pylonen* of poorten met hoogere zijvleugels, om welke zich reusachtige ſtandbeelden in zittende of ſtaande houding bevinden. Dit plein geleidt tot eene zaal, die misſchien het verbazendſte gewrocht der Oud-Egyptiſche bouwkunde is. De hoofdkerk van Parijs, zeggen ooggetuigen, zou daarin kunnen ſtaan. Het dak rust op 134 kolommen, waarvan de grootſte tusſchen 60 en 70 voet hoog zijn en 10 voet middellijns, dus 31 in den omtrek hebben, doch de kapiteelen hebben 63 voet in den omtrek, zoodat honderd menſchen op eene zulke kolom kunnen ſtaan. Alles is van boven tot onder vol beeldwerk. Onder de vertrekken, die geheel van graniet zijn, was er een, waarin de Franſche Geleerden met verbazing bij zonneöpgang dat geluid vernamen, hetwelk de Ouden aan het ſtandbeeld van Memnon toeſchrijven. De bouwſtof is allerprachtigst rozerood of zwart graniet."

De platen, dit laatſte deel verſierende, ſtellen veelal zulke en andere grootſche gedenkſtukken der oudheid voor, onder welke die, aan het hoofd des boekdeels geplaatst, en het binnenſte des tempels van Apollinopolis te Edfou voorſtellende, vooral ſchoon is.

Poëzij van A. VAN DER HOOP, JUN. *Te 's Gravenhage, bij* J. Immerzeel, Jun. 1830. *In gr. 8vo. X en* 184 *Bl. f* 3-2

Verſcheidenheid behaagt. Sommigen zijn meer ingenomen met de dichtſchool van FEITH, anderen met die van BILDERDIJK, anderen weder met die van TOLLENS. Maar het is in de Dicht- als in de Schilderkunst. De ware ſchoonheid is niet gebonden aan ſtijl of manier: zij leeft en ademt in alle vormen. Kracht en verhevenheid, vuur en geestdrift, rijkdom en gloed kenmerken veelal de ſchool van BILDERDIJK, en in deze ſchool is de Heer VAN DER HOOP door de

Zanggodinnen zelve gekweekt. Schoon hij, volgens zijn eigen zeggen, eene geletterde opvoeding heeft moeten ontberen, heeft hij door eigene oefening zich blijkbaar die kennis verkregen, welke voor een' Dichter, als zoodanig, inzonderheid van belang is. Immers ook in de oude talen is hij gansch geen vreemdeling; en zulk eenen omvang van geleerdheid als BILDERDIJK te bezitten, is wel zeker gelukkig en wenschelijk, maar *noodig* is het niet. Hetgeen VAN DER HOOP in de dichtschool, waartoe *hij* behoort, weder bijzonder kenschetst, is, dat hij blijkbaar de Romantische Poëzij, meer dan de Classische, beoefent. Zijnen bundel draagt hij, in een welluidend lied, aan zijnen Vriend VAN LENNEP op, en verdeelt zijne gedichten voorts in drie rubrieken: I. *Proeven van Noordsche Poëzij*, tot bl. 62; II. *Lierzangen en Romances*, tot bl. 112; en III. *Vertaalde Gedichten*, tot aan het einde.

Tot de eerste rubriek behooren het Romantisch Heldendicht *Duthona*, in twee Zangen, met voorafgaande Inleiding, en de Heldenzang *Dargo op Albotha*.

In de Inleiding van *Duthona*, bl. 11, reg. 13, hindert het, dat *heir*, anders mannelijk volgens BILDERDIJK, wiens schrijfwijze de Dichter volgt, of wel vrouwelijk volgens WEILAND, hier onzijdig gemaakt is.

Hij, door *'t heir* (lees liever *'t puik*) van Morvens helden als den grootsten held beschreid, enz.

'tIs Lanoos geest, die 't lot van 't Noorden weegt en wikt,
Die Dargoos heldenrij de zegepraal beschikt;
Maar nu ten voorboô strekt van rampen en gevaren,
In 't nachtlijk uur bestemd aan Morvens oorlogsscharen;
Tot toetsing van hun moed, *voor hen de lauwer kroont,*
En 't juichend Bardenmaal hun moeite en smart beloont.

Die twee laatste regels zijn duister, en daarom zinledig: waarom niet aldus?

Ter toetsing van hun moed *hen met dat vlammend zwaard*
Bedreigt, en met dien blik, waaruit verschrikking staart.

hetwelk dan terugslaat op het even voorafgaande:

Wat forsche reus verschijnt op gindsche heuvelkruin?
Een pijnboom is zijn knods; een stormhoed kroont zijn slapen
En dekt het bleek gelaat, dat, vreeslijk en wanschapen,

Een tweetal ſtarren tooat, *waaruit verſchrikking ſtaart*;
Een nevel is zijn ſchild, *een roode vlam zijn zwaard.*

Gelukkig is de vinding van den Dichter, om de ingevlochtene liederen in Lyriſche versmaten te ſtellen, en de doorloopende Alexandrijnen alleen voor het geſchiedverhaal te bewaren.

Gelijk de dichttrant van OSSIAAN in al de Caledoniſche verhalen en liederen goed gevolgd is, zoo is in den tweeden Zang de *Noordſche wapenkreet* geheel in den geest der Scandinaviërs. Er is veel partij getrokken van het bekende lied van Koning REGNER LODBROG: *Hiuggum vier med hiorve*, enz. Jammer is het alleen, dat de Dichter dien *wapenkreet* door *Barden*, in plaats van door *Scalden*, laat opzingen. In de IJslandſche Romance *Helga*, bl. 92 en verv., heeft hij te regt alleen van *Scalden*, en niet van *Barden*, het woord. De lezer gelieve dus in den tweeden Zang van *Duthona*, bl. 30, in plaats van *Barden* en *Bardenrei*, altijd te lezen *Scalden* en *Scaldenrei*, b. v.

———————— Met kranſen in de hairen
Verſchijnt de *Scaldenrei*, op Dorlaas wenk gereed,
En zingt met doffe ſtem de *Noordſche wapenkreet*:
Laat ons met de zwaarden ſtrijden
En de zware pijnboomknods!
't Wachtvuur vlamm' van alle zijden
Over heuvelklif en rots.
Vreemde krijgers, vreest ons ſtaal!
Odin ſchenkt ons zegepraal, enz.

Bl. 34, echter, wordt de zegepraal van DARGO weder te regt door *Barden* bezongen: want dezen waren de *Zieners* bij de Germanen, Caledoniërs enz., gelijk de *Druïden* bij de Galliërs en Britten, en de *Scalden* bij de Scandinaviërs.

In *Dargo op Albotha*, bl. 56, ſtaat, reg. 4:

Want Cluthaas legerhoofd, de fiere Morar viel.

Lees:

Want Cluthaas legerhoofd, de moedige Armor, viel.

En aldus ook bl. 58:

Wijl 't krijgsvolk Morars (lees Armor's) zerp met friſſche zoden dekte.

Tot de tweede rubriek behooren: *Hercules*, *Lierzang*; *Oswald en Palmire*, *Romance*; *Helga*, *IJslandsche Romance*; *Het Lied van den Arabier in de woestijn*, *Oostersch Gedicht*; *Zomerochtendgewaarwordingen*; *Het schoone Grieksche Meisjen*; *Aan Z. M. den Koning van Beijeren*, en *De Verloofde van den Schildknaap*, *Romance*.

De lierzang *Hercules* is stout, en zoo gelukkig toegepast, als met het bepaalde doel kon geschieden: en toch behaagt ons Hercules minder, als beeld van den waren Dichter; ook is de toon te krijgszuchtig voor een' strijd, waarin geen droppel bloed vergoten wordt. Het is ook onwaar, dat de wansmaak zou worden vernietigd, indien alle Dichters BILDERDIJK zochten na te volgen, want niet allen hebben even sterke vleugelen. Wil er nu iemand te hoog vliegen, dan plost hij wel eens als Icarus neder. „Ja maar," zegt VAN DER HOOP, „dan was hij ook geen echt Dichter." Dit antwoord is verkeerd: een schilder van fruitstukken is zoo wel een schilder, als een Raphaël of Correggio; en beter is het, een goed fruitstuk, dan eene mislukte Madonna, of zoo iets uit den verhevenen stijl, te leveren. DACOSTA wilde altijd verheven zijn, en hij was het ook dikwijls; maar niet zelden vindt men bij hem hoogvliegenden onzin, alleen omdat hij altijd BILDERDIJK *de Tweede* wilde zijn. Hoe vervelend zijn, uit eene andere dichtschool, de meeste navolgingen der huiselijke poëzij van TOLLENS! Wij zeggen dit om onpartijdig te blijven. Neen! ieder dichte, wanneer zijne Muze hem bezielt, en ieder lied welle op uit het hart! Dan is alles goed, in welken stijl, in welke manier; er bestaat dan wel *toevallige overeenkomst* met dezen of genen Hoofddichter, maar nergens *gezochte navolging*, die de pest is voor de ware, de natuurlijke en vrije poëzij. *Vertalingen* zijn heel wat anders; dan poogt men in zijne moedertaal te zingen, gelijk de Dichter van het oorspronkelijke, indien hij denkbeeld en gevoel in Nederduitsche verzen hadde uitgestort, dat zoude gedaan hebben.

Oswald en Palmire is eene fraaije Romance in twee Zangen. Oswald was als Kruisridder uitgetogen, maar werd bij Askalon gevangen genomen, en als slaaf naar het Hof des Soudaans of Sultans gevoerd, die hem tot tuinier aanstelde. Des Sultans eenige dochter Palmire werd verliefd op Graaf Oswald. Deze vergat eindelijk zijne in Europa achtergelatene gemalin Emma in de armen der bevallige Palmire. Pal-

mire werd gezind het Christendom aan te nemen, en ontvlood met Oswald naar Europa. De gelieven bereiken Oswald's kasteel. Emma bemerkt weldra de betrekking van Palmire op Oswald; maar Palmire neemt den sluijer aan; Oswald verzoent zich met Emma; de laatste wordt de vriendin van Palmire, welke, met het gebed voor het geluk van Oswald en Emma op de lippen, eindelijk van droefheid den geest geeft. . . .

Helga, *IJslandsche Romance*, is zoo uitmuntend in den trant der Noordsche, als het *Lied van den Arabier in de woestijn* in dien der Oostersche poëzij. Ook de *Zomerochtendgewaarwordingen*, *Het schoone Grieksche Meisjen*, en *Aan Z. M. den Koning van Beijeren*, zijn welgeslaagde stukjes. *De Verloofde van den Schildknaap*, *Romance*, besluit de tweede rubriek. De kennis van Leenregt en Wapenkunde, de voorstelling der begrippen van den tijd, die geeft de noodige Middeleeuwsche kleur aan het stuk. Vergeefs zocht de verloofde haren minnaar onder de terugkeerende en zegepralende heirschaar van Graaf FLORIS. Hij was niet meer, en in zwijm zeeg zij neder. Dit stukje is dus eene Romance in den *ruimeren* zin van het woord. Eene *daad* des schildknaaps, of wel van zijne verloofde, wordt er *niet* in bezongen. Het zou beter zijn geweest, indien een terugkeerend Ridder haar eene heldendaad des schildknaaps verhaald had, ten gevolge waarvan hij op het bed van eer gesneuveld was, of zoo iets dergelijks. Hoe fraai, hoe natuurlijk en roerend de voorstelling is, wij vernemen niets, dan dat de verloofde stond te kijken, dat zij haren minnaar niet zag, en dat zij in 't eind bezwijmend nederzonk. De vinding is dus gansch niet rijk. *Oswald en Palmire*, ja zelfs ook *Helga* zijn veel belangrijker van inhoud. *De Verloofde* is dus wel een lief stukje, maar verdient naauwelijks den naam van *Romance*, en is een van de minste in die soort.

Wat nu de vertalingen aangaat, deze maken de derde rubriek uit, en zijn: *Het Slaapsalet der Burchtvrouw*, *Romantisch Tafereel*, naar AMABLE TASTU; *Hij* (d. i. NAPOLEON), naar VICTOR HUGO; *De Dochter van Rigas*, naar SAINTINE; *De Odalisk*, naar RESSÉGUIER; *De Punschavond*, naar denzelfden; *De Harp van Glorvina*, *Fantazij*, naar denzelfden; *De smart van den Bassa*, naar VICTOR HUGO; *Het Grieksche Kind*, naar denzelfden; *Aan Griekenland*, *na den val van Ipsara*, naar LODEWIJK, *Ko-*

ning van Beijeren; *Ode aan de Zee*, naar *Lord* BYRON; *Het Rozendal*, naar MOORE; *De Sneeuwkoning*, naar denzelfden; *Israëls Zegezang*, *na het verdrinken van Pharaoos heir*, naar denzelfden; en *De Mensch*, *Lord* BYRON *toegezongen*, naar LA MARTINE.

Alle deze navolgingen hebben hare verdiensten. Gegrond is echter de aanmerking in het *Letterlievend Maandschrift*, dat *De Mensch*, naar LA MARTINE, op ééne plaats veel verloren heeft, namelijk bl. 172, vs. 17 en 18, in welke twee regels vier andere van LA MARTINE, tot wezenlijke schade van den zin en de kracht der uitdrukking, zijn ingekort. Bl. 173 staat ten onregte, vs. 14, *'t Zij* ONVOLMAAKBAAR, *of beroofd van vroeger waarde*; dit moet zijn: 't Zij *onvolmaakt nog*, of beroofd van vroeger waarde (*imparfait ou déchu*).

In *Israëls Zegezang* hindert ons het als twee lettergrepen onleesbare *Erfvolk*. *Schalm*, *hulp*, *korl*, *berg*, *erf*, *volk*, *toorn*, en dergelijke woorden of lettergrepen, zijn eigenlijk te lang voor ééne en te kort voor twee lettergrepen. Best telt men die doorgaans voor ééne greep in *Jambische* en *Trochäische*, voor twee grepen in alle soort van *Trippelverzen*. Doch wanneer twee dergelijke grepen naast elkander staan, vordert de welluidendheid gebiedend, dat eene van beide in tweeën worde gescheiden, b. v. om ons tot dat eigen *erfvolk* of bijna *errefvollek* te bepalen: *Het errefvolk snelt aan op 't hooren van die maar*; en: *Het erfvollek juicht nu van boeijen bevrijd.*

Klinkt nu bazuinen! — Isrel wees blij!
Jehovah verwon — en zijn erfvolk is vrij.

Zoo staat er; waarom niet liever nog:

Klinkt nu bazuinen! — Isrel wees blij!
Jehovah verwon — en zijn *bondvolk* is vrij.

De *lk* in *volk* wordt altijd verzacht door den volgenden klinker, en het lastige *erf* is, met behoud van den zin, in *bond* veranderd. De uitspraak is: *en zijn bond-vol-kis vrij*. Alzoo bestaat er geene hardheid.

In het reeds aangehaalde Maandschrift, dat anders den Heere VAN DER HOOP uitbundigen lof toezwaait, worden hem eenige gebreken aangewezen, door dat hij het soms *al te* mooi wilde maken, en alzoo die duidelijkheid en eenvoudigheid wel eens vergat, welke van echte poëzij, ook in den verhevenen stijl, onafscheidbaar is. In weerwil echter van de vlakjes, welke de poëzij van VAN DER HOOP nog ontsieren, verheugt zich Recensent over de uitgaaf van den aangekondigden bundel, en zou gaarne iets tot aanbeveling uitschrijven, indien niet tijds- en plaatsbestek zulks verhinderden, en deze taak in een ander Tijdschrift niet reeds *zoo* ruimschoots vervuld ware, dat de moeite geheel overtollig zou wezen.

Redevoering over de Vaderlandsliefde, voorgedragen in de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, den 4 *Jan.* 1831, *door* C. ENKLAAR. (*Ten voordeele van het Vaderland.*) *Te Nijmegen, bij* de Wed. J. C. Vieweg en Zoon. 1831. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl.* *f*: - 40.

Deze voorlezing of redevoering werd buiten twijfel met veel genoegen aangehoord. Het onderwerp is vooral in dezen tijd belangrijk. Wij beamen ten volle, wat de Heer ENKLAAR in het Dep. *Nijmegen* heeft gesproken, en verblijden ons met hem over zoo vele blijken van *welbegrepene Vaderlandsliefde.* Volharde toch ieder in deze loffelijke gezindheid, en make de Regering een *verstandig* en *betamelijk* gebruik van zoo gunstige stemming der gemoederen!

Nemisis. Verhalen ontleend uit de Geschiedenis van geheime Misdadigers. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1830. *In gr.* 8*vo.* 411 *Bl.* *f* 3 - 60.

Onder dezen titel ontvangt men hier vier zeer uitgewerkte Verhalen, meest alle betrekking hebbende tot lang verholen geblevene misdaden. De opschriften zijn: I. De Jaarmarkt te Leerdam. II. De Heidin. III. De ontmoeting op het Eiland Marken. IV. Frederik L., of treffend voorbeeld van de uitwerkselen van den gewetensangst bij eenen Misdadiger. Zij schijnen, naar hetgeen de Voorrede daaromtrent meldt,

op waarheid gegrond te zijn. Van het eerste, derde en vierde duidt de Schrijver eenigermate de bronnen aan, uit welke hij geput heeft. Sommige dezer opgaven zijn echter zeer onbepaald. Zoo wordt omtrent het laatste Verhaal gezegd, „dat het nagenoeg woordelijk overgenomen is uit een „dagboek, geschreven op eene voetreis door het westelijk „en zuidelijk gedeelte van ons Vaderland." Daar nu deze Verhalen zonder den naam des Schrijvers in het licht verschijnen, geeft zoodanige algemeene opgave eigenlijk geenen waarborg voor de waarheid. Wij vonden echter na de lezing geene reden, om de opgaven des Schrijvers in twijfel te trekken. Alleen *de Heidin* komt ons voor, zoo al geen geheel verdicht, dan toch een zeer opgesierd Verhaal te zijn, gelijk de Schrijver zelf dit dan ook in de Voorrede niet geheel ontkent.

Wat de waarde dezer Verhalen betreft, zij mogen, naar ons oordeel, alle welgeschreven en fraai uitgewerkt genoemd worden. Alle zijn in eene zeer zuivere taal en een' vloeijenden stijl vervat en behagelijk ingekleed. Het eerste en derde voldeden ons het meest; het vierde herinnert te veel aan het derde, en komt bijna op hetzelfde neder. De Heidin is het wijdloopigste, beslaande bijna de helft van het boek. Hoe fraai ook ingekleed, is het misschien wat te veel uitgewerkt. Wie daarin de *geheime* Misdadiger zijn moet, verklaren wij niet te beseffen. Eigenlijk is dit een gewone Roman, welken men eerder zoeken zoude in eene verzameling van Verhalen, die ronduit als verdicht werden opgegeven, dan in een werk als het onderhavige, 't welk dan toch, blijkens den titel, den schijn van waarheid hebben wil.

Hoe dit zij, de geheel zedelijke strekking van dit boek en de uitmuntende stijl, waarin hetzelve vervat is, maken het regt geschikt tot eene nuttige en onderhoudende lectuur; waarom wij aan dit oorspronkelijk Nederlandsch werk het welverdiend gunstig onthaal toewenschen.

De Dweeper. Een Tafereel naar het leven, door Dr. GEORGE DÖRING. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1830. *In gr. 8vo.* 295 *Bl.* f 3 - 25.

Welk ook uit dezelfde bron zoet en bitter water? vroegen wij onszelven meermalen, onder het lezen van dezen

roman. Of is GEORG DÖRING, de Schrijver der *Mumie van Rotterdam*, eene der jammerlijkste prullen, met welker overzetting in onze taal een Vertaler zich ooit bezondigd heeft, dan niet dezelfde als *Dr.* GEORGE DÖRING, de Autheur van het werk, dat wij thans aankondigen? Wij weten het niet; maar, indien het zoo is, is het een nieuw blijk, dat vele buitenlandsche Schrijvers, die anders blijken geven, dat zij niet ontbloot zijn van bekwaamheid, met blindheid geslagen worden, of moedwillig een hansworsten-pak aantrekken, zoodra zij *Nederland* en deszelfs bewoners voorstellen zullen. Hoe het daarmede ook gelegen zij, dezen roman aarzelen wij niet te rangschikken onder de goede, aangename en nuttige werken van dezen aard. Wij willen kortelijk den inhoud van het verhaal mededeelen.

De Baron VON AMMER laat zich, op een ongegrond vermoeden, aangehitst door trotsche en baatzuchtige bloedverwanten, scheiden van zijne onschuldige echtgenoote, en weigert zelfs haren zoon als den zijnen te erkennen. Zijne tweede echtgenoote schenkt hem ook eenen zoon. Kort vóór zijnen dood verneemt hij de onschuld van zijne toen reeds gestorvene eerste echtgenoote. Daar hij aan haarzelve het door haar geleden onregt niet meer kan vergoeden, wil hij dit doen aan zijnen en haren zoon, en bepaalt, dat, na zijn overlijden, beide broeders, voor een gelijk aandeel, zijne erfgenamen zullen zijn. De bloedverwanten der tweede vrouw weten echter deze uiterste wilsbeschikking te verdonkeren, en de oudere zoon wordt verjaagd, en onbarmhartig zonder hulp in de wijde wereld gestooten. Bij alle de slinksche streken, welke de moederlijke bloedverwanten aanwenden, om, bij den vroegen dood des vaders, den jongeren zoon alleen in het bezit te stellen van het rijke vaderlijke erfgoed, verwaarloozen zij diens opvoeding. De jongeling valt daardoor in de handen van eenen verfoeijelijken huichelaar, die, als paedagoog, zijnen leerling tot eenen dweeper maakt van de ergste soort, die, geheel nutteloos voor de zamenleving, eene walg heeft van alle wereldsche zaken en bezigheden. De booswicht weet ten laatste den jongen Baron geheel te verwijderen van zijne geboorteplaats, beweegt hem, om te zijnen voordeele van zijne goederen afstand te doen, en zich aan het gewoel der zondige wereld te onttrekken in eene afgelegene streek, waar het verkeer met buitensporige geestdrijvers, gepaard met het aanschouwen van wilde en sombere

natuurtooneelen, het hoofd en hart van den bedrogen jongeling hoe langer hoe meer verbijsteren, en waar hij, door overspanning der hoog opgewondene hartstogten tot halsbrekende ondernemingen verleid, op eene jammerlijke wijze om het leven komt. Intusschen had de onbarmhartig verstooten oudere zoon eenen vaderlijken vriend gevonden, door wien hem eene zorgvuldige opvoeding was ten deel gevallen. Eindelijk geraakt hij zelfs in het bezit van zijns vaders uiterste wilsbeschikking, doet zijn wettig regt gelden, wendt te vergeefs alle mogelijke pogingen aan, om zijnen broeder te redden, geraakt daardoor in dreigend levensgevaar, hetwelk hij evenwel nog ontkomt, en aan het einde rijk en gelukkig wordt.

Wanneer wij bij deze opgave der hoofdzaken nog voegen, dat derzelver verhaal opgetooid en afgewisseld wordt door dat van belangwekkende avonturen en door bevallig geschilderde karakters en natuurtooneelen, dan zullen wij genoeg gezegd hebben tot verzekering, dat de lezing van dit boek aangenaam onderhoud verschaft. Maar wij oordeelen de lezing ook nuttig, vooral omdat de dweeperij hier tot waarschuwing regt levendig wordt voorgesteld; en dat wel de dweeperij geheel op zichzelve, afgezonderd van die kenmerkende leerstukken van bijzondere godsdienstige gezindheden, welke, offschoon zij soms door dweepers misbruikt worden, door vele verstandige leden van die gezindheden nog op hoogen prijs gesteld worden. Zoo wordt het kwaad zelf aangetast, zonder dat iemand in zijne godsdienstige overtuiging wordt gekwetst.

De Graven van Horst, eene (een) oorspronkelijke Nederlandsche Roman. Door F. HERBIG. *II Deelen. Te Leeuwarden, bij* J. W. Brouwer. 1830. *In gr. 8vo. Te zamen* 690 *Bl.* *f* 6-85.

Wij kunnen dit werk, dat, blijkens het voorberigt, eene eerste proeve is van eene vrouwehand, den liefhebberen van zoodanige lektuur in het algemeen aanprijzen. De Schrijfster, die zegt, dat *eene (een) zamenloop van treurige lotgevallen* haar *den stouten stap deed wagen, om als Romanschrijfster op te treden*, weet onderhoudend te verhalen en verschillende karakters te schetsen, die alle, het zij dan meerdere of mindere, belangstelling wekken. De beide hoofdpersonen zijn twee broeders, KAREL en LODEWIJK, Graven VAN HORST. Deze jongelingen hadden niet de beste opvoeding ontvangen. De moeder, blind voor de gebreken harer kinderen, willigde met dwaze toegevendheid al hunne grillen en eigenzinnigheden in; terwijl de vader, een driftig en onverstandig man, door gevoelige ligchamelijke bestraffing weder wilde goedmaken, wat de moederlijke zwakheid had bedorven. Zoodanige behandeling was niet geschikt, om de kinderen naar hart en verstand behoorlijk te

vormen. KAREL, de oudste zoon, had een' zeer goeden aanleg, maar was door moeder vertroeteld, en dien ten gevolge in zijne kindschheid meestal ongesteld. Hij werd dus *traag*, *vreesachtig* en *schuw*; doch, daar hij niet misdeeld was van *schranderheid* en *overleg*, zocht hij met zekere slimheid elke inspanning van ligchaam en geest te vermijden. LODEWIJK, daarentegen, *onstuimig*, *driftig van aard*, *vol moed* en *werkzaam*, achtte geene zwarigheden te groot, had een edel hart, maar handelde dikwerf onbezonnen. Van hoogmoed waren beiden niet misdeeld. De een beminde het geld hartstogtelijk, de ander had eenen afkeer van bekrompene hebzucht. De Baron VAN ZELLEN, volle broeder van de Gravin VAN HORST, een ongehuwd en achtingwaardig man, leefde geenszins in goede verstandhouding met zijne naaste familie; zoodat de neven reeds volwassen waren, zonder ooit den oom, van wien zij eenmaal zouden kunnen erven, gezien te hebben. *Mama* en *papa* spraken echter dikwijls van oom ALEXANDER, maar verschilden in hun oordeel over hem. Hierin was men het eens, dat de jonge Graven eindelijk toch kennis met oom moesten maken. *Mama* noemde hem (bl. 5) *eene oude zonderlinge* (*een' ouden zonderling*), *die zich noch aan wellevendheid, noch aan het gevoelen der beschaafde wereld stoorde — ieder, dien hij ontmoette, onbewimpeld de waarheid durfde zeggen, daarbij leefde, als een burgerman, en weinig aan adelijk* (*adellijk*) *stamboek, of hooge geboorte dacht*, enz. Ondanks die gebreken des Barons, prentte *mama* hare kinderen in, op ooms vriendschap prijs te stellen, en zich naar zijne luimen te schikken. *Papa* noemde des broeders milddadigheid *verkwisting*, en vreesde, dat er voor zijne lieve zoontjes, als oom eens kwam te sterven, niet veel zou overblijven. Hij moedigde hen dus ook aan, om zich in de gunst van oom in te dringen, en diens edelmoedigheid te hunnen voordeele op te wekken. De beide jonkers gaan dan op reis naar *Zellenstein*, en vinden in oom ALXANDER een' geheel ander' man, dan zij zich voorgesteld hadden. In plaatse van tegen den herfst naar de ouderlijke woning terug te keeren, blijven zij den geheelen winter, en de Baron brengt zijne neven, die als landjonkers weinig gezien hadden, in eene aanzienlijke stad, om hun het leven der zoogenaamde *groote wereld* te leeren kennen. De verschillende ontmoetingen en wederwaardigheden, welke de beide jongelingen, sedert het verlaten der ouderlijke woning tot aan het verblijf in de *Residentie*, hadden, maken den inhoud van het eerste Deel uit. In het tweede worden verder hunne lotgevallen verhaald. De dood der moeder doet hen onverwacht naar huis keeren; maar zij kunnen met den vader niet in vrede leven. Deze reist naar Zwitserland, en sterft aldaar. KAREL maakt op eene zonderlinge wijze kennis, wordt verliefd, en trouwt; maar zijn huwelijk is niet gelukkig. LODEWIJK bereikt ook het toppunt zijner wenschen, en leidt een zeer genoegelijk leven. Bovendien vindt men hier

de verschillende karakters van verscheidene andere personen meer of minder uitvoerig en gelukkig geteekend. De dwaasheden der groote wereld worden ten toon gesteld. De Schrijfster leert ons adellijken kennen, die wij om hunne *edele* denkwijze moeten hoogachten; maar ook anderen, die met al hunne trotschheid zeer onbeduidende wezens zijn, en geenen *adel* der ziel weten te waarderen.

Alhoewel ons oordeel over het geheel gunstig is, hebben wij echter eenige aanmerkingen. Daar de Schrijfster, die zich genegen betuigt, om andermaal hare krachten in dit vak te beproeven, zich *bescheidene aanmerking en aanwijzing van mispassen wil laten welgevallen*, zullen wij het een en ander aanstippen. Het eerste Deel beviel ons beter dan het tweede, waarin te lange uitweidingen voorkomen, die, naar ons oordeel, de aandacht te veel van de hoofdpersonen aftrekken. De karakters zijn tamelijk wel volgehouden; maar wij meenen, dat de Schrijfster het verhaal te lang gerekt heeft, door het invlechten van eene menigte bijzaken. Voorts heerscht er het geheele werk door een hoofdgebrek, namelijk eene overdrevene zucht naar geestigheid. De Schrijfster is te kwistig in het strooijen van bloempjes. Zij maakt te veel jagt op beelden, die wel eens ongelukkig zijn gekozen; b. v. *brieven, die zijne ziel tot een Adagio stemden, welke in de oogen van oom en tante klonk* (hoe kan een *Adagio* in de *oogen* klinken?); — *de brug dartelde* (schudde of slingerde) *onder den vluggen voet*. Zoo moet *den marsch aller Adamskinderen ondernemen* beteekenen *te voet weggaan*; en wanneer de Schrijfster te kennen wil geven, dat *de wagen een wiel verliest*, dat in het water rolt, zegt zij, dat *een wiel, in het omdraaijen van het rijtuig, er uit rolt en het ruime sop, voor den harden grond verkiest*. Vele gezochte uitdrukkingen van dien aard komen er voor. Zoo spreekt zij van eene *anti-vlugge partij*, die ook *een offer aan Terpsichore* wilde brengen. Naar ons oordeel is zij ook wat te mild in het gebruiken der namen van heidensche Goden en Godinnen. Waarom moet b. v. in plaats van *slaap* altijd *Morpheus* genoemd worden? Van iemand, die ernstig aan sterven begon te denken, zegt zij, dat *het hem was, als of hij vriend Charon reeds om het hoekje van de deur zag kijken, ten einde hem den wenk te geven, van (om) in zijne boot te stappen*. Wij hebben altijd gemeend, dat CHARON in zijne boot bleef wachten, terwijl MERCURIUS, de doodengeleider, hem de schimmen toevoerde, nadat eene der Schikgodinnen den draad des levens had afgesneden. Niet overal even gelukkig is de Schrijfster in aanhalingen of toespelingen, de Geschiedenis van vroegeren of lateren tijd betreffende. Zij spreekt van *den vermaarden* HORATI, *die met den buit van de drie door hem verwonnen* CURIATI *binnen Rome trad*, in plaats van HORATIUS en CURIATII. De Deensche Koning CANUT of KNOET wordt hier *de Deensche Souverein* CANEET genoemd.

Het werk zou er bij gewonnen hebben, zoo de Schrijfster

minder moeite had gedaan, om er aardigheden in te brengen. Hierdoor wordt de ſtijl dikwerf te gekunſteld en te zwellend. Als men de zucht, om iets aardigs te zeggen, te verre drijft, loopt men gevaar van valsch vernuft ten toon te ſpreiden.

Ook in eenen Roman hinderen ons grove taalfouten; en die zijn hier menigvuldig. Wij willen ſlechts eenigen doen opmerken: *de deur knarde; vier menſchen zaten tegen elkander over, welke zich (elkander) zoo vele maanden nieuwsgierig en verlangend hadden te gemoet gezien; lag* voor *legde* of *leide* komt dikwerf voor; KAREL *lag een bezoek af; de geneesheer lag de verklaring af, terwijl hij den brief op den (de) tafel lag; elk had zijne bijzondere reden, om zich zoo min mogelijk te ontmoeten; ik ben zeer gerust gij er geen misbruik van zult maken*, voor: *ik ben zeer gerust, dat gij enz.; leverij* voor *liverei*, enz. enz. Tegen de geſlachten der naamwoorden is mede dikwerf gezondigd, en de plaatſing der leesteekens zeer onnaauwkeurig. Hierop had bij de correctie der proeven beter acht gegeven moeten worden.

Wij meenden de Schrijfſter opmerkzaam op gebreken te moeten maken. Wij wilden haar niet ontmoedigen, maar veeleer aanmoedigen. Zij heeft wel aanleg, maar moet wat ſpaarzamer in het gebruik van beelden zijn, en dus niet ſchrijven: „De twee dagen(,) die NIEDERHEIM bij de Freule ſleet, hadden ſlechts den duur van eenige minuten(,) en met ſiddering hoorde zij elk geluid, hetwelk *de tong des tijds* haar als een *donderſlag* in de ooren deed dreunen(,) en het affcheids-uur ſtond in deszelfs ſpoken gedaante voor haar." — „De Baron en zijne zusters *kromden* te vergeefs hunne vingers, om een weinig honig onder het *gif* (de droefheid) te mengen."

Wij vonden menige goede aanmerking in het boek, en merkten overal met genoegen op, dat de Schrijfſter bevordering van deugd en loffelijke zeden bedoelde. Wij zouden ons echter niet kunnen vereenigen met de ſtelling, *dat er oorlog ſchijnt te moeten zijn, daar er door alle eeuwen heen oorlog is geweest, om het evenwigt in de groote maatſchappij ſtand te doen houden.*

Tot een klein ſtaaltje ſchrijven wij voor onze Lezers het volgende af: „Lodewijk zeide: Wat zijn er toch vele ongelukkigen op deze aarde;(!) wij zijn drie dagen op reis, en nu hebben wij reeds drie wezenlijk beklagenswaardige voorwerpen ontmoet. — Ik beken met u, hernam zijn leermeester, dat de wereld krielt van kruisdragers, welk kruis duizenden van namen heeft,(;) dan wij menſchen teekenen gewoonlijk met inkt al het kwade aan, terwijl het goede, dat ons bejegent, met potlood wordt geboekt,(;) hoe veel kwaad hebben wij ons zelf (zelven) te wijten? Doch men ſchuift zoo gaarne de ſchuld op den breeden rug van het noodlot, en wij verſchuilen ons gewoonlijk achter dien rug, opdat men onze gebreken niet ontdekke."

Ieder Deel is verſierd met een fraai titelplaatje.

BOEKBESCHOUWING.

Handboek der Christelijke Geloofsleer. *Door* M. CORSTIUS, *Predikant bij de Gemeente der Hervormden, te Beerta. II Deelen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1829. *In gr. 8vo. Te zamen* 880 *bl. f* 6-90.

De orde, welke in de voorstelling der Christelijke Geloofsleer door CORSTIUS is gevolgd, zullen wij eerst mededeelen, vóór dat wij ons met het beoordeelen van dit werk inlaten.

INLEIDING. Over den aard en het hooge belang van Godsdienst in 't algemeen, en van de Christelijke in 't bijzonder. Het geloof aan God, en de bronnen, waaruit de kennis van God en deszelfs dienst geput wordt. I. bl. 1—62.

EERSTE DEEL. *De Christelijke leer nopens het Goddelijk wezen. Deszelfs betrekking tot deze wereld in 't gemeen en tot ons menschen in 't bijzonder. Onze betrekking tot God en tegenwoordige toestand.* — *Hoofdst. I.* De Christelijke leer aangaande het Goddelijk wezen. Bl. 63—104. *Hoofdst. II.* De Christelijke leer nopens de betrekking van God, als Schepper en Opperheer, tot de wereld in 't gemeen, en tot ons menschen in 't bijzonder. Bl. 104—205. Dit Hoofdstuk heeft twee Onderdeelen: 1°. De leer van de schepping aller dingen door God, en van de ons bekende voortreffelijkste schepselen, Engelen en menschen. 2°. De leer van Gods voorzienigheid. *Hoofdst. III.* De Christelijke leer nopens onze tegenwoordige zedelijke gesteldheid en betrekking tot God. Bl. 205—310.

TWEEDE DEEL. *De Christelijke leer aangaande de verlossing en herstelling der menschen door Jezus Christus.* — *Hoofdst. I.* De Christelijke leer nopens de openbaring van een Goddelijk plan ter verlossing van het menschdom door eenen daartoe bestemden Redder. Bl.

4—III. Dit Hoofdstuk heeft wederom twee Afdeelingen: 1°. Gods genadig voornemen tot herstelling der menschen reeds van de vroegste tijden hoe langer hoe duidelijker geopenbaard, en eindelijk door de zending van JEZUS dadelijk in werking gebragt. 2°. De Christelijke leer nopens den Persoon van JEZUS CHRISTUS, zijn leven hier op aarde, en zijnen verschillenden toestand. *Hoofdst. II.* De Christelijke leer nopens hetgeen JEZUS ter verlossing der menschen gedaan heeft en nog doet. Bl. 112—204. *Hoofdst. III* is wederom in twee Afdeelingen gesplitst, en behelst de Christelijke leer nopens den door God bepaalden weg, langs welken wij in de, door CHRISTUS gestichte, verlossing kunnen deelen. Bl. 204—481. Afd. I. De Christelijke leer nopens geloof en bekeering. Afd. II. De Christelijke leer nopens den oorsprong van geloof en bekeering, en de middelen, verordend, om beide op te wekken, te bewaren en te vermeerderen. *Hoofdst. IV.* De Christelijke leer nopens het heil, hetwelk, door hare beoefening, hier reeds verkregen wordt, en in een volgend leven volmaakt zal genoten worden.

Deze algemeene opgaaf der verdeeling, die wederom in § § geplitst is, kan genoegzaam aanwijzen, dat alles over het geheel geleidelijk afloopt. Bij de ontwikkeling in § § loopt er wel eens een logisch foutje onder; doch dit in alles bloot te leggen, verbiedt ons de aard en aanleg van dit Tijdschrift. Daarom slechts één voorbeeld, opdat het niet schijne, dat magtspreuk hier dient voor bewijs. In de *Inleiding* handelt § 8. over de geloofwaardigheid der Schrijvers van het N. V.; § 9. over het Goddelijk gezag der leer van MOZES en de Profeten; § 10. over de echtheid en ongeschondenheid der Schriften des Bijbels. Wij zijn van oordeel, dat *echtheid* en *ongeschondenheid eerst* moesten gehandhaafd worden, vóór dat men aan de *geloofwaardigheid* der Schrijvers denken kan, en dan eerst kan het Goddelijk gezag des Bijbels in aanmerking komen. Dit stippen wij slechts aan, en zwijgen van het gebrek aan *logica*, het-

welk in het betoog op deze plaats meer dan eens zich vertoont. De menschen, voor wie CORSTIUS schreef, hebben meer nog, dan geleerden, behoefte aan logische voorstelling.

„ Het boek (bl. VI) is bestemd niet voor geleerden, ook „ niet voor geheel onkundigen, maar voor zulken, die, „ reeds eenige kennis der Christelijke leer hebbende op- „ gedaan, tot uitbreiding en vermeerdering dier kennis „ gaarne eenig breeder onderrigt bij de hand willen heb- „ ben; vooral ook voor zulken, die, tegen schokkende „ bedenkingen, hun geloof meer en meer zoeken te „ zuiveren en te sterken." Daarom vindt men hier alleen zulke stukken, als op Gods woord zijn gegrond, met weglating van hetgeen feilbare menschen hebben uitgevonden en nu en dan doorgedrongen. Hetgeen meest bekend is, wordt niet zoo uitvoerig voorgesteld, als hetgeen, naar de behoeften van den tijd, ruimere uiteenzetting vorderde. Hierin legt CORSTIUS zijn doel bloot, en wij erkennen gaarne, dat hij overal dit doel heeft in het oog gehouden.

Gaarne zou men hebben gezien, dat hij overal de *Christelijke* leer had voorgesteld. Het opschrift van de 11de § der *Inleiding* geeft tot die verwachting eenigen grond: *De leer des Bijbels, bijzonder die des N. V., de eenige en genoegzame bron van hetgeen de Christelijke Godsdienst vordert.* Daarenboven doet de zoo dikwerf herhaalde uitdrukking: *de* CHRISTELIJKE *leer nopens* enz. niets anders te gemoet zien. Het is in ons oog eene groote fout, welke evenwel EGELING, zelfs in zijne vraagboekjes voor onderwijzelingen, gelukkig heeft vermeden, dat men, namelijk, de Christelijke leer voordragende, de plaatsen uit het O. en N. V. gelijkelijk aanhaalt, en dit doet doorgaan voor *Christelijke* Geloofsleer. Men komt wel eenigzins van de oude verkeerdheid terug, door welke zelfs een BILEAM aan Christenen leerde de onveranderlijke trouw van God, en dat diens dogmatiek zelfs in Christelijke onderwijsboeken als Christelijk gold. Maar men moest nog verder gaan, en

MOZES, en de Profeten, die eene andere zending hadden dan JEZUS en de Apostelen, niet voorstellen als waren zij predikers eener *Christelijke* leer, tegen alle wijsgeerige behandeling des Bijbels aan, welke eene trapswijze ontwikkeling der leer duidelijk aanwijst, en zelfs tegen de leer des Bijbels aan, welke het helderste licht alleen in het N. V. gebiedt te zoeken. CORSTIUS houdt zich van deze fout niet geheel vrij. Doch deze heeft hij gemeen zelfs met Hoogleeraren, die de uitlegkunde des Bijbels doen vooruitgaan, en de Dogmatiek, als een oud vrouwtje, ellendig doen achteraanstrumpelen. Vanhier de tegenzin in de Dogmatiek, bij wezenlijk knappe kweekelingen, en derzelver linkschheid in het afleggen van een leerstellig examen. *Sapienti sat*, ook zonder aanhaling van bewijzen.

CORSTIUS toont zich in de uitlegkunde eenigzins thuis te zijn, maar had toch nu en dan juister kunnen zijn in het opgeven van den zin der bewijsplaatsen. De menschen, voor wie hij schreef, schijnen dit te vorderen. Eenige staaltjes mogen aanwijzen, wat hier wordt bedoeld:

Bl. 82 van het Iste Deel wordt JOH. V: 17 verklaard: „mijn Vader werkt tot nu toe, d. i. *onophou-* „*delijk*, en ik ook." Dat *onophoudelijk* valt niet zoo dadelijk in het oog, als juiste opheldering. Dit is ook geene *Exegese*. De opmerking, dat het nog Sabbat was, doet deze vertaling en opheldering juister uitvallen: (Ook op dezen Sabbat) *werkt mijn Vader tot nu toe door, en dat doe ik ook.*

Bl. 92 zegt CORSTIUS: „en JOHANNES, I Br. „V: 20, noemt den Zoon, nevens den Vader, *den* „*waarachtigen God en het eeuwige leven.*" Het is óf de Zoon alleen, óf de Vader. Deze laatste wordt met de meeste waarschijnlijkheid bedoeld. Maar beide? Dat is mis.

Bl. 256: „IK ZAG *toch*, zoo schreef die Apostel (Rom. VII: 23.) „van zijnen vorigen toestand, toen „hij nog *in het vleesch* was, hoezeer ik inwendig in

„ mijn gemoed door rede en geweten Gods wet goed-
„ keurde, *eene andere wet in mijne leden*," enz. Eene geheel mislukte verklaring, door het ongelukkige IK ZAG voor IK ZIE.

Bl. 51 van het IIde Deel wordt I TIM. III: 16 aangevoerd als bewijs, tegen hetwelk niets valt op te merken door de *kritiek*. Ook het woord *verborgenheid* is in het N. V. niet hetzelfde als in het *systema*. *Verborgenheden* heeten daar meestal, wat verborgen *was*, maar nu niet meer is. Zoo ook op die plaats. Het ὅς voor θεὸς zal wel den meesten bijval vinden bij hen, die weten, dat de *piae fraudes* tegen het *Arianisme* in de *superorthodoxe* Kerk, van welke meest alle afschriften afkomstig zijn, *fraudes* blijven, waaraan wij niet gebonden zijn. Deze, om het minste maar te zeggen, onzekere plaats had CORSTIUS óf niet moeten gebezigd, óf in derzelver bewijskracht voldoende gehandhaafd hebben. Dit geven wij op tot bewijs, dat de *Criticus* en *Exegeticus* in dit boek niet altijd met den *Theologus* hand aan hand gaan. Op andere plaatsen is dit wel beter, maar het moest overal plaats hebben. *Transeat!*

Na hetgeen CORSTIUS, Iste D. bl. 59, met grond heeft aangemerkt tegen alle menschelijke opstellen, hetzij geloofsartikelen, of formulieren van eenigheid, had hij zich moeten onthouden hebben, vooral van dezulke aan te halen, wier meening door geene bijbelplaats te verdedigen, door CORSTIUS zelven verkeerd is voorgedragen. B. v. bl. 420, uit het *Doopsformulier voor de kleine kinderen*, worden de woorden: „ aangezien
„ zij ook zonder hun weten der *verdoemenis* in Adam"
(dat is: de *veroordeeling* in Adam) „ deelachtig zijn,
„ en zoo ook wederom in Christus tot genade aangeno-
„ men worden" enz. in geheel anderen zin voorgedragen, t. w. „ en, gelijk zij, zonder hun weten — *der*
„ ZONDE *van Adam deelachtig*, en *daarom* STRAF-
„ WAARDIG *zijn*, alzoo ook" enz. *Strafwaardig* is een kind vóór het gebruik der rede nooit, — ook niet volgens den Bijbel. Kinderen kunnen wel deelen in *straf*,

in het vonnis des doods, zonder die ſtraf te *verdienen* of *ſtrafwaardig te zijn.* Als men formulieren afkeurt als verbindende tot geloof, moet men ze dáár niet volgen, waar zij *zachtere* verklaring behoeven, om iets te mogen zeggen; veel minder mag men het denkbeeld nog *harder* uitdrukken, dan door die formulieren zelve bedoeld is.

Het kan van ons niet worden gevergd, dat wij in bijzonderheden verder gezet nagaan, wat CORSTIUS in de beide deelen ons levert. Het een of ander ſtuk uit te kippen, is wel gemakkelijker, maar leert het geheel minder kennen. Uitvoerige behandeling is meer de taak van de *Godgeleerde Bijdragen*, in welke twee onderſcheidene Recenſenten (IIde D. bl. 396—414 en IVde D. bl. 159—181) van dit Handboek verſlag geven, van hetwelk de ſlotſom is: dat de voordragt duidelijk en gemakkelijk, alsmede zeer gepast is, *en* voor het onderwerp, *en* voor hen, ten behoeve van wie CORSTIUS dit werk ſchreef; dat voorts het *ſcholastieke* in *termen* zorgvuldig is vermeden; dat overal blijken voorkomen van echte *liberaliteit*, en dat de keus der bewijsplaatſen menigmaal gelukkig is; nu en dan is de keus dier bewijsplaatſen niet naauwkeurig genoeg, en de voordragt wat *te* breed uitgeloopen. Dit vonnis is naar waarheid geveld, en bij het overnemen van hetzelve ſchromen wij toch niet, dit *Handboek* hun ten ernſtigſte aan te bevelen, wien CORSTIUS het in de eerſte plaats aanbiedt.

Nagelatene Redevoeringen van THEODORUS ADRIANUS CLARISSE, *Theol. Doct. en Prof. te Groningen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren, 1829. *In gr.* 8*vo. XIV en* 234 *bl. f* 2-40.

Het is eene kostelijke nalatenſchap van den zoo vroeg geſtorven Groningſchen Hoogleeraar CLARISSE, welke het Publiek hierbij uit de hand zijns geleerden Vaders ontvangt. Wij mogen vertrouwen, dat velen onzer Le-

zers zich dezelve reeds hebben ten nutte gemaakt. Hen, die dit nog niet gedaan hebben, willen wij daartoe opwekken door ons eenvoudig verslag.

Deze bundel nagelatene Redevoeringen prijkt met het welgelijkend Afbeeldsel van den voortreffelijken Schrijver, en wordt geopend met een Voorberigt van 's Mans waardigen Vader, dat wij niet dan met aandoening konden lezen. Veel wordt daarin tot lof van den Zalige gezegd, maar geen woord *te* veel. Wij hebben hem, reeds als jongeling, gekend en hooggeschat. Nog dikwijls treuren wij in stilte om het gemis van onzen Vriend, en staren met weemoed op zijne beeldtenis, naast die van BORGER en anderen in ons boekvertrek opgehangen.

De *eerste* Redevoering handelt *over invloed der invoering van het Christendom op de verbeterde beoefening der Natuurkunde.* De Redenaar doet het onderscheid opmerken, hetwelk er bestaat tusschen de wijze van Natuurbeschouwing bij hen, die eene Goddelijke openbaring ontvingen, en zulken, die dit voorregt moesten missen. Het viel hier gemakkelijk, uit den aard der zaak zelve te redeneren, en daaruit reeds af te leiden, dat de laatsten in hunne bespiegelingen der schepping bij de eersten te kort schieten moeten; maar de Redenaar verkoos liever eenen geschiedkundigen weg te bewandelen, dan zich te verliezen in afgetrokken betoog. Hij wijst daarom in de *eerste* plaats eenigzins uitvoeriger aan, hoe de voornaamste volken zich de Natuur meenden te moeten voorstellen, en hoe daarin de voornaamste grond lag hunner achterlijkheid in de natuurkundige wetenschappen: terwijl hij *daarna* opmerkzaam maakt op het verschil, hetwelk in dit opzigt de gewijde Schriften, die de Goddelijke openbaring behelzen, van die gevoelens onderscheidt; en hoe het Christendom uit dien hoofde op de Natuurbeschouwing, en dus ook op de natuurkundige wetenschappen, den voordeeligsten invloed noodzakelijk heeft moeten uitoefenen. Men verwarde den Schepper met het schepsel. Dit was het groote beletsel,

dat den beoefenaren der Natuurkunde voornamelijk in den weg ſtond, doch hetwelk bij de invoering van het Christendom werd weggenomen.

In de *tweede* Redevoering worden *de verdienſten van den Christelijken Natuurbeſchouwer* NIEUWENTIJDT naar waarde in het licht geſteld. Na eene treffende inleiding over den invloed der Natuurbeſchouwing op het menſchelijk gemoed, inzonderheid ter opwekking van het godsdienſtig gevoel, worden de voornaamſte levensbijzonderheden van onzen beroemden landgenoot aangeſtipt. De Redenaar bepaalt zich vervolgens tot het hoofdwerk van NIEUWENTIJDT, zijne uitnemende *Wereldbeſchouwing*. De aanleiding tot dit geſchrift, voornamelijk in de heillooze ſtrekking van het ſtelſel van SPINOZA gelegen, wordt met vereischte naauwkeurigheid vermeld. De gebreken van het werk, aan den leeftijd en de omſtandigheden des Schrijvers te wijten, worden niet verzwegen of ontkend. Maar aan den anderen kant wordt de veelzijdige *kennis* des mans, in zijn geſchrift blijkbaar, de *orde*, waarin hij alles behandelt en doet zamenſtemmen ter bereiking van zijn *oogmerk*, om het planmatige in geheel de ſchepping aan te wijzen, de beſcheiden *toon* des Schrijvers eindelijk naar verdienſte gehuldigd en zoo beknopt als bondig geſtaafd. Wie zou, na het lezen dezer Verhandeling, niet inſtemmen met den wensch des Stellers: „dat iemand eens, op het voetſpoor der Duitſchers, al het overtollige uit dit werk wegnemen, en, met de noodige kennis uitgerust, al het min naauwkeurige, of hetgeen door latere proefnemingen ongegrond bevonden is, verbeteren en beſnoeijen mogt!"

De *derde* Redevoering, even als de beide vorige, gehouden bij het *Natuur- en Scheikundig Genootſchap* te Groningen, wijst *den voordeeligen invloed der Natuurkennis op de beoefening der Dichtkunst* aan. Een keurig opſtel, zoo wat inhoud als vorm betreft, waardig om bovenal door Dichters gelezen en behartigd te worden, al ware het ſlechts om vele jeugdige beoefenaars der Poëzij te behoeden voor de verderfelijke, meer en meer

veld winnende dwaling, die den vloed van zoetluidende, maar zinledige rijmen dagelijks helpt vergrooten: dat kennis en wetenſchap voor den Dichter overtollig of zelfs wel ſchadelijk zoude zijn.

De *vierde* Redevoering, uitgeſproken in het Groningsch-Departement der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, handelt *over den Smaak in betrekking tot de zedelijke Beſchaving*. Zij toont *eerst* aan, wat men door *ſmaak* heeft te verſtaan, waaromtrent dezelve verkeert, en in welk opzigt die onderſcheiden is van wanſmaak en ſmakeloosheid; en ontvouwt *ten tweede*, welken gunſtigen invloed de ontwikkeling van eenen goeden ſmaak bij ons heeft op de zedelijke beſchaving. De inleiding bevat eene loffpraak op SOCRATES, die den ſmaak der Atheners met de zielskracht der Spartanen zocht te verbinden, en aldus zijne volksgenooten tot eene vereeniging van het ſchoone en goede wilde nopen, welke met de behoeften en den aanleg des menſchen het meest overeenkwam. „De ondervinding toonde de „wijsheid zijner onderneming, en zijne zedeleer blijft „tot op het tegenwoordige oogenblik eene rijke bron „van onderwijs voor elk, wien het om wezenlijke ver- „betering en volmaking te doen is. Ja, ik ſchroom „niet te verklaren, dat dezelve alleen voor de oneindige „voortreffelijkheid der Goddelijke leere des Christen- „doms moet onderdoen, en ook nu nog zeer veel kan „bijdragen, om ons de Christelijke openbaring beter te „doen waarderen, duidelijker te doen verſtaan, en er „meer nut van in te oogſten." — CLARISSE behoorde niet onder die Mannen, die den roem des Evangeliums op de puinhoopen der Griekſche en Romeinſche grootheid meenen te moeten vestigen. Hij hechtte zijn zegel aan de ſtelling, door onzen VAN LENNEP zoo meesterlijk betoogd, dat de Wijsbegeerte der Grieken voorbereiding was tot het Christendom.

De *vijfde* Redevoering, te zelfder plaatſe voorgedragen, handelt over een zeer gepast en belangrijk onderwerp: *de betrekkelijke waarde*, namelijk, *van een werkda-*

dig en bezig leven, in vergelijking gebragt met eene bloot beschouwelijke levenswijze. De lezing van dit ftuk is zeer gefchikt, om hen, die in den kring van het bedrijvige leven geplaatst zijn, en wel eens klagten aanheffen over hunne verdrietelijke en geestelooze bezigheden, met hun lot te verzoenen, en oplettend te maken op de voordeelen, die hun ftand, de ftand van het bezige bedrijf, boven andere in waarheid vooruit heeft.

Des menfchen leven, de droom eener fchaduw; ziedaar het onderwerp der *zesde* Redevoering, waarin deze uitfpraak van den Griekfchen Lierdichter PINDARUS op eene treffende wijze wordt ontwikkeld en geftaafd. *De* mensch is eene fchaduw — en zijn leven is de *droom* dier fchaduw. Doch liever, dan eene dorre fchets van dit voortreffelijk opftel mede te deelen, willen wij het volgende tot eene proeve affchrijven: „Of, ftreeft gij „naar de hoogfte wijsheid, die der deugd? Een edel „doel voorzeker! Jammer maar, dat gij u ook hier „bedrogen zult vinden. Het is waar, gij zult u ver„dienftelijk maken omtrent Vaderland en Maatfchappij; „gij zult de tranen der geredden op uwe handen zien „vallen, en in ftilte de edelfte aller vreugden kunnen „fmaken; men zal u juichend verheffen, of in de een„zaamheid voor u tot God bidden: maar of gij voor „u zelve voldaan zult wezen, dit is eene geheel andere „vraag. Neen, zoo vele onbedwingbare driften, zoo „vele fteeds herhaalde overijlingen, zoo vele, zelfs „met de jaren in kracht toenemende, zwakheden zul„len u telkens herinneren, dat uw leven, hoe „fchoon het ook fchijnen moge, niets is dan een „droom, een fpel der verbeelding; gelijk aan die „veelkleurige luchtblazen, die zich in het licht der „zonne met pracht verheffen, doch weldra in het niet „verdwijnen en geen fpoor van hun (haar) aanwezen „achterlaten."

„Doch neen, dit moest ik niet zeggen. Het men„fchelijk leven is wel de droom eener fchaduw; maar „juist deze zelfde vergelijking toont, dat het meer,

„ oneindig meer dan een niets is. Er zijn onvolmaakt-
„ heden in verhevener wezens, waarvoor zij niet vat-
„ baar zouden zijn, waren zij minder verheven. Aldus
„ is het met den droom eens menschen. Hoe onbeſtemd
„ ook in zich zelve, is hij evenwel van gewigtige be-
„ teekenis, als wij dien in betrekking beſchouwen tot
„ het leven. Welk eenen hoogen dunk geeft hij ons
„ niet van de krachten onzes geestes, die, offchoon
„ afgeſcheiden van de werking der buitenwereld, of-
„ ſchoon oog en oor geſloten blijft, evenwel niet op-
„ houdt te werken, denkbeelden te vormen en als
„ nieuwe voorwerpen in ons binnenſte te ſcheppen!
„ Al ontvlieden ons in den droom de voorwerpen on-
„ zer ons waardige verlangens, al mislukken ons in
„ den droom vaak onze loffelijke voornemens; het ge-
„ tuigt toch voor ons, dat verhevene wenſchen, en de
„ kiem van edele daden, in onzen boezem verborgen
„ liggen: terwijl wij, door het min goede in ons hart,
„ dat de droom ook niet zelden aan ons zelven ont-
„ dekt, gewaarſchuwd worden, om het gezag der rede
„ geen enkel oogenblik te laten verzwakken, maar dáár
„ ſteeds op den troon te handhaven, waar zij, uit alle
„ neigingen en driften een ſchoon geheel vormende,
„ naar welgevallen beteugelt en aanſpoort. Heeft een
„ droom in het leven deze beteekenis, geene mindere
„ heeft de droom des levens zelf, als wij het oog ves-
„ tigen op het ware leven van den mensch, dat geheel
„ zijn aanleg noodzakelijk maakt. Reeds dit, dat, ter-
„ wijl alle overige ſchepſelen worden wat zij kunnen,
„ de mensch hier eene ſchaduw blijft van hetgeen hij
„ zijn kan en moet; dit, benevens de reeks van zoo-
„ vele andere gronden, vergewist ons, dat er een tijd
„ moet zijn, wanneer het rijk der ſchaduwen zal op-
„ houden, en wij, als uit eene duistere gevangenis
„ verlost, de reine, volkomene Menschheid zullen kun-
„ nen aanſchouwen. En is dat zoo, hebben wij waar-
„ lijk grond om te verwachten, dat, als wij uit dezen
„ levensdroom ontwaken, een ander eigenlijk leven voor

„ ons zal aanvangen, dan verkrijgt alles eene geheel „ andere gedaante. Dan verheugen wij ons, dat wij „ reeds hier de zaden mogten zien ontkiemen, die hier- „ na tot wasdom zullen komen"..... Maar genoeg! wij mogen niet meer afschrijven. Wie het tot hiertoe verzuimd heeft, schaffe zich dit zaakrijk boekdeel aan, en leze en herleze bovenal deze Redevoering, om ernstig te leeren nadenken over die gewigtige vraag, van wier duidelijke beantwoording onze rust, onze werkzaamheid, onze gelukzaligheid afhangt: „ wie is de mensch, en wat is het leven der menschen?"

De *zevende* Redevoering, die den bundel besluit, dienende tot een *tweede Verslag aangaande de verrigtingen van het Genootschap tot zedelijke verbetering der Gevangenen*, en werd in Maart 1828 voor de Groningsche Afdeeling van hetzelve uitgesproken. Men vindt achter dit Verslag, behalve eenige korte Aanteekeningen, eene Redevoering van Mr. H. DE RANITZ, twee jaren vroeger bij die zelfde gelegenheid gehouden. Het genoemde Verslag is, namelijk, het eenige stuk in dezen bundel, door den waardigen Steller zelv' ter uitgave bestemd, waartoe hij zich door herhaald aanzoek had laten overhalen, op voorwaarde, dat de vermelde Redevoering van den Heer DE RANITZ tevens met de zijne, ter aanprijzing van de belangrijke zaak, waarover beide handelen, zoude gedrukt worden. Zij komt hier thans als Bijlage voor, en verdient ten volle de plaats, welke zij, op verzoek van den Vader des vroeggestorven Schrijvers, in deze verzameling bekleedt.

Wij leggen de pen neder met vernieuwd en verdubbeld smartgevoel over het gemis des edelen Mans, in den bloei zijns levens weggerukt, onverwachts op de schoonste loopbaan gestuit. Wat heeft het Vaderland, de Geleerde Wereld, de Kerk van Christus in hem verloren! Wat mogt men zich van zijne voortreffelijke gaven en uitgebreide kundigheden nog beloven!.... Maar God riep hem op. Hij was rijp voor hooger werkkring, en het zaad, door hem gestrooid, draagt reeds schoone vruchten.

Verhandeling over het afwisselend algemeen Ziektekarakter en de daarop gebouwde wijziging in de geneeskundige behandeling. Door F. S. ALEXANDER, *Med. en Chir. Doctor. Bekroond door de Provinciale Commisfie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt in Gelderland. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. *In gr. 8vo. VIII en 115 bl. f* 1-10.

Bovengenoemde Verhandeling is een antwoord op eene prijsvraag, voorgefteld door de Gelderfche Commisfie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt, van den volgenden inhoud: Daar federt eenigen tijd vele voorname Geneeskundigen in de behandeling der koortfen aan de ontftekingwerende boven de prikkelende geneeswijze de voorkeur geven, en deze voorkeur door blijkbare nadeelen der prikkelende behandeling zoo wel, als door de uitfpraak der grootfte kunstoefenaren op onderfcheidene tijden, fchijnt gebillijkt te worden; terwijl echter, van den anderen kant, zoo als uit de gefchiedenis der kunst kan blijken, telkens de ontftekingwerende geneeswijze door de prikkelende is verdrongen, — vraagt de Commisfie: 1°. Is de ontftekingwerende (antiphlogistifche) geneeswijze in koortfen, het zij gedurende het geheele beloop der ziekte, of in een bepaald tijdperk van dezelve, alléén de ware, gegrond op den aard der kwaal? 2°. Zoo ja; moet men dus de afwijking van die geneeswijze als geneeskundige dwalingen en misgrepen aanmerken? 3°. Hoe verklaart men dan de gunftige gevolgen, welke vele Geneeskundigen van de prikkelende en zoogenaamde verfterkende geneeswijze zeggen gezien te hebben? 4°. Laten zich dezelve ook verklaren uit het verfchil in het doorgaand karakter der ziekten, door de Geneeskundigen waargenomen, zoodat, naarmate van het verfchillend doorgaand karakter, nu eens deze, dan gene geneeswijze de voorkeur verdient? 5°. Welke verdient dan nu in het algemeen gevolgd te worden, naar het thans plaats hebbend doorgaand karakter?

Dezelfde vraag, het eerst in 1822 met eenige verandering (*) voorgesteld, had alstoen twee antwoorden bekomen, welke der bekrooning onwaardig gekeurd werden. Op de tweede uitschrijving ontving de Commissie slechts één antwoord, hetwelk zij, als aan haar verlangen voldoende, bekroonde.

Op eene inleiding, handelende over het afwisselende der geneeswijzen en het wisselvallige der kunst, door voorbeelden uit de Geschiedenis aangetoond, volgt de eigenlijke beantwoording van de vijf hoofdpunten der vraag, welke wij kortelijk zullen opgeven.

Bij de behandeling van wetenschappelijke onderwerpen komt het vooral en in de eerste plaats op goede bepalingen aan. Niet moeijelijk was het, zulk eene bepaling, van hetgeen men door eene antiphlogistische geneeswijze te verstaan hebbe, te geven. Moeijelijker was de *definitie* van koorts. De geleerde Schrijver, die van VON HILDENBRANDT volgende, beschouwt de koorts als in eene verhoogde werking der levenskrachten bestaande, met die stoornissen in het gestel, welke daarvan het gevolg zijn. Later noemt hij dezelve eene eigenaardige werking van het gestel, die vooral in het bloedvaten-stelsel zigtbaar is, waarbij hij tevens zenuwen en watervaten eene belangrijke medewerking toekent (bladz. 13 en 16). Men kan niet ontkennen, dat deze bepaling iets onbepaalds en onbevredigends heeft. Dit ligt ten deele in den aard der zaak; evenwel vreemd is het, dat de Schrijver niet gepoogd heeft, dit wijsgeerig te ontwikkelen. Dan, wij gaan verder. Is de aard der koorts eene verhoogde werking der levenskrachten, zoo behoort, zegt de Schrijver, bl. 16, de behandeling ontstekingwerend te zijn, die de alleen ware is, en die behoort aangewend te worden in alle *doorgaande ontstekingachtige koortsen*. Wie ontdekt hier niet een' sprong

(*) Zij was toen meer bepaald en onzes inziens beter gesteld, daar in het eerste punt bij het woord koortsen de *adjectiva* of bijvoegelijke naamwoorden „zuivere enkelvoudige" gevoegd waren; althans zoo wij ons wèl herinneren.

in de redenering? Men zou verwacht hebben: in alle koortsen, of in alle *ware* koortsen, in alle koortsen zonder complicatie, of iets dergelijks. Nu integendeel wijkt de Schrijver al dadelijk van zijne bepaling af, door koortsen te stellen, waarin niet de ontstekingwerende, d. i. verzwakkende geneeswijze, maar eene andere behoort aangewend te worden. Nog duidelijker zien wij dit later, waar gesproken wordt van koortsen met *zwakte*, waarin eene tegenovergestelde geneeswijze te pas komt, welke, zoo die zwakte zich aanstonds aankondigt, van het *begin* af gevolgd, en waarmede tot het einde toe volgehouden moet worden. Hoe maken wij het nu met de *definitie*, dat de aard der koorts niet in eene verhoogde levenswerking bestaat? Hebben wij hier te doen met koortsen, die geen koortsen zijn, of is de aard der koorts niet in eene verhoogde werking der levenskrachten gelegen? Een van beiden moet waar zijn. Wat de Schrijver ons op de eene plaats geeft, dat neemt hij op de andere weêr terug; en, terwijl wij meenden het begrip van koorts gevat te hebben, ontvlugt het als een schaduwbeeld aan onze handen.

Bij de behandeling van het tweede punt ontmoeten wij nieuwe zwarigheden. Want aldaar komen de koortsen met verhoogde werking der levenskrachten als eene *zeldzaamheid* voor, en beweert de Schrijver, dat afwijking van de ontstekingwerende geneeswijze geene dwaling is ook bij het *begin* der koortsen, waar de aard derzelve aanstonds *passif* of *asthenisch* is (bl. 38), ja dat in dezelve deze geneeswijze te willen aanwenden, de grootste dwaling zoude zijn.

Alzoo is dan ook het derde punt beantwoord, en de Schrijver gaat over tot het vierde, alwaar hij, met de opstellers der vraag, het verschil van geneeswijze der koortsen uit derzelver verschillend karakter verklaart. Om dat verschillend karakter der ziekten te betoogen, haalt de geleerde Schrijver de getuigenissen van onderscheidene Geneesheeren aan, onder de vroegeren dat van RAMAZZINI, WILLIS, SYDENHAM, onder de lateren dat van PRINGLE, STOLL, HUFELAND.

Aan het vijfde punt genaderd, stelt hij, dat, na een ontstekingachtig staand karakter der ziekten, thans meer doorgaande het *gastrische* heerschend is geworden. Over de oorzaken van zulk een staand karakter der ziekten sprekende, noemt de Schrijver vooreerst de lucht, vervolgens de hemelligchamen, de veranderingen op en onder onzen aardbol, de groote gebeurtenissen der beroeringen in de natuur, zedelijke indrukken, enz. welker invloed echter meer als met den vinger aangeduid, dan wel, gelijk men dit verwachten zou, betoogd, of in eene geleidelijke orde uiteengezet wordt. Door den invloed van dergelijke omstandigheden ondergaan de ziekten in derzelver wezen eene wijziging. Hetgeen nu zulk eene verandering, zoo lezen wij, werkt, wordt heerschende aard der ziekten genoemd. Zoo wij deze zinsnede wèl begrijpen, noemt de Schrijver heerschenden aard der ziekten het uitwerksel of gewrocht van gemelde verandering of wijziging in het wezen en bestaan derzelven. Hoe het zij, men had met regt mogen verwachten, dat vooreerst dit begrip juister omschreven en scherper bepaald ware geworden, dat in de tweede plaats de zaak zelve met bondige bewijsgronden gestaafd, en ten derde de meerdere of mindere uitgestrektheid der heerschappij van zoodanig staand karakter ware aangewezen. Het voldoet niet te zeggen, dat SYDENHAM, STOLL, LENTIN, SPRENGEL en anderen dit gevoelen koesteren; men verlangt een oordeelkundig overzigt van daadzaken, hiertoe betrekkelijk, en in dit verlangen wordt men grootendeels te leur gesteld. Men verlangt een betoog, dat hetzelfde staand karakter gedurende eene reeks van jaren in onderscheidene gewesten geheerscht heeft, ontleend uit de overeenkomst van de waarnemingen van onderscheidene Geneesheeren bij verschillende volken. Dit betoog hebben wij vergeefs gezocht. Immers, dat FORESTUS in de 16de Eeuw rotkoortsen met blutsvlekken waarnam, bewijst niets, zoo hetzelfde niet door andere waarnemers buiten ons vaderland is waargenomen. Dat RAMAZZINI in 1591, WILLIS in 1658, en SYDENHAM 8 jaren later ont-

ftekingkoortſen behandelden, de eerſte in Italië, de beide laatſten in Londen, doet even weinig af voor het groote punt in quaestie. Van gelijke waarde zijn de aanhalingen uit PRINGLE in de eerſte helft der 18de Eeuw, en uit STOLL dertig jaren later. Dat PRINGLE als Veldarts onder zijne troepen vooral rheumatisch-inflammatoire ziekten, dat STOLL in Weenen daarentegen veel gastriſche ongeſteldheden gezien heeft, laat zich even gemakkelijk uit plaatſelijke en tijdelijke omſtandigheden, als uit een algemeen ziektekarakter verklaren. Is het verſchil van behandeling een gevolg van verſchil van ziekten geweest, hoe moet men dan het gelijktijdig gebruik van latingen door den eenen en prikkels door den anderen Geneesheer, niet alleen in verſchillende ſtreken, maar in dezelfde plaats, opvatten; waarvan SYDENHAM en MORTON een merkwaardig voorbeeld opleveren? Is het Brownianisme een gevolg geweest van een heerſchend zenuwachtig karakter der ziekten, van waar heeft het dan eerst zoo laat fortuin gemaakt, en allerminst in Engeland? Van waar die menigte ſlagtoffers van hetzelve, en die kwade gevolgen, die men hetzelve wijt? Is de praktijk van BROUSSAIS het uitvloeiſel van een dergelijk heerſchend ontſtekingachtig ziektekarakter, hoe zal men dan daarmede de ongunſtige uitkomſten overeenbrengen, welke de tabellen van *Val de Grâce* opleveren? Als men de jaarboeken der Geſchiedenis opſlaat, zou men eerder geneigd zijn, deze omwentelingen aan den onrustzieken geest der menſchen, aan de natuurlijke overhelling tot uiterſten, aan modezucht, aan nieuwe ontdekkingen, theoriën, meeningen, enz. dan aan de ervaring toe te eigenen. Men bedenke eens, welke wijzigingen de natuur- en ziektekunde van den mensch ſedert HOFFMANN ondergaan had; men lette op het heerschzuchtig karakter van CULLEN, wien het gezag van BOERHAAVE hinderen moest, — op de leefwijze en den onſtuimigen aard van zijnen discipel; men overwege den even heerschzuchtigen als onſtuimigen aard van BROUSSAIS; men beſchouwe hem als doortrokken van de

nieuwe leerstellingen van BICHAT; men vestige de aandacht op zijne betrekking tot PINEL en diens school en gezag in Frankrijk, — en men zal niet angstig behoeven om te zien naar eene verklaring van de praktijk en het leerstelsel dezer twee wijdberuchte hervormers, of zijne toevlugt te nemen tot een doorgaand ziektekarakter, om zich het een en ander duidelijk te maken. De geneeskundige ervaring wordt op losse schroeven gezet, als men zonder voldingende daadzaken hare slotsommen *a priori* gaat vaststellen, of een dusdanig heerschend *stationair* ziektekarakter aanneemt als de sleutel op alle leerstellingen en algemeene geneeswijzen, welke gedurig als eene zekere mode elkaâr vervangen. Wij willen daarom de mogelijkheid van zoodanig karakter niet tegenspreken; ja, wat meer is, wij willen zelfs de waarschijnlijkheid van hetzelve niet geheel verwerpen: het is ons eenig doelwit, aan te toonen, dat er vooralsnog geene voldoende redenen bestaan, om aan eene algemeen heerschende en over vele gewesten zich uitstrekkende ziektegesteldheid, als eene op duchtige gronden steunende daadzaak, volkomen geloof te slaan. Wel is waar, de getuigenissen en daadzaken, welke de Schrijver bijeenbrengt, om het laatst geheerscht hebbend ontstekingachtig ziektekarakter te bevestigen, zijn in geenen deele verwerpelijk, en wij erkennen volmondig, dat dit gedeelte der Prijsverhandeling met de meeste vlijt en zorg is uitgewerkt; edoch tegenover deze bewijsredenen staan vele andere, die wij bezwaarlijk met dezelve kunnen rijmen, zoo als bij voorbeeld het menigvuldig gebruik van heete, maar meer nog van verdoovende geneesmiddelen en vergiften, welke gedurende dien tijd vooral in zwang geraakt zijn, en aan welke niemand, der zake kundig, den naam van *antiphlogistische* zal geven. Daarenboven wie verzekert ons, dat de antiphlogistische geneesmiddelen, ook al waren zij nog meer onbepaald in zwang, dan zij toen geweest zijn, tot een stellig bewijs verstrekken, dat de keus van dezelve meer aan eene wezenlijke en gevoelde behoefte, dan wel aan eene overdrijving,

van opgevatte denkbeelden, of eene temperatuur-verandering in den geest en de gemoederen der Geneesheeren, moet worden toegekend? Het tegendeel daarvan is ons althans nog niet klaar gebleken.

Ondertusfchen, hoezeer Recenfent ook in meer dan één punt van de gevoelens van den geleerden Schrijver afwijkt, zoo durft hij desniettemin de lezing en overweging dezer Verhandeling allen vaderlandfche kunstoefenaars aanbevelen, en eindigt met zijnen wensch naar meerdere lettervruchten van den bekwamen, werkzamen en kundigen ALEXANDER, die, door zijne tegenwoordige betrekking tot het Rijks-Hospitaal te Utrecht, overvloedige gelegenheid heeft, om zoo wel het algemeen karakter der aldaar heerfchende ziekten, als de vóór- en nadeelen eener antiphlogistifche behandeling, gade te flaan.

De Verovering van Granada befchreven door WASHINGTON IRVING *naar het Handfchrift van* ANTONIO AGAPIDA. *II Deelen. Uit het Engelsch. Te Haarlem*, *bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1830. *XIV en* 347, *VI en* 356 *bl. f* 6-60.

De Heer WASHINGTON IRVING, zoo door zijn *Leven van* COLUMBUS, als door andere welgefchrevene werken, gunftig als Schrijver bekend, geeft ons in deze twee Deelen eene Gefchiedenis van den Oorlog, door de *Spaanfche* Monarchen FERDINAND en ISABELLA tegen de *Mooren* van *Granada* gevoerd, en welke met de geheele verovering van dat bloeijend Rijk een einde nam. Deze Gefchiedenis loopt van het laatst van den jare 1481 tot aan het begin van 1492, en omvat dus een tijdperk van ruim tien jaren. Zij is belangrijk om den hardnekkigen wederftand, dien de *Moorfche* Vorften, fchoon door onderlinge tweedragt verzwakt, en reeds in den aanvang door zware nederlagen en het verlies van groote en fterke fteden ontmoedigd, niet nalieten, nog

tot het uiterste aan hunne overmagtige aanvallers tegen te stellen. Het werk bevat daardoor eene aaneenschakeling van grootere en kleinere gevechten, strooptogten, krijgslisten en belegeringen, waarin niet alleen de heldenmoed, maar ook de krijgskunde, zoo der *Spanjaarden* als der *Mooren*, meestal schitterend uitblinkt. Zij verdient alzoo, ook uit het oogpunt der krijgskundige geschiedenis, de opmerking van hen, wien dat vak van wetenschap ter harte gaat. Zoo vindt men hier niet alleen het gebruik van eene ontzaggelijke belegeringsartillerij, maar zelfs het aanleggen van mijnen, en eindelijk nog het gebruik van buskruid tot het opbersten daarvan, van welk laatste wij niet wisten, dat zulk een vroeg blijk bestond, gelijk dit dan, ook op bl. 91 van het tweede Deel, als het eerst bekende voorbeeld daarvan wordt opgegeven.

Of echter de vorm, waarin deze gebeurtenissen voorgedragen worden, wel de beste zij, zouden wij grootelijks betwijfelen. Wanneer wij de *Grieksche* en *Romeinsche* Geschiedschrijvers vergelijken met de Kronijken der Middeleeuwen, en deze laatste weder met de nieuweren, als HUME, GIBBON, VON MULLER, ARCHENHOLTZ, kan de toenadering tot den Kronijkvorm waarlijk als geene wenschelijke zaak beschouwd worden. En dit echter is hier opzettelijk geschied. Op den titel reeds lezen wij: „naar het Handschrift van ANTONIO AGAPIDA." Deze AGAPIDA schijnt een kloostermonnik geweest te zijn, en eene Geschiedenis van den *Moorschen* Krijg te hebben nagelaten, welke in de Bibliotheek van het Escuriaal bewaard wordt. De Heer WASHINGTON IRVING zegt zelf, in het begin zijner Voorrede: „Offchoon de volgende *Kronijk* den „naam van den Eerwaardigen Pater AGAPIDA op hare titel aan het hoofd voert, is zij meer eigenlijk een „weeffel, welks schering de overgebleven stukken van „des Paters werk uitmaken." Hij heeft dezelve dan ook uit andere *Spaansche* en *Arabische* kronijken, welke meestal onder de bladzijden worden aangehaald, aange-

vuld en uitgebreid. Doch dit had kunnen geschieden, zonder den Kronijkvorm zoo sterk te doen uitkomen. Reeds de opschriften der Hoofdstukken doen dezen in het oog vallen, b. v.: „ Hoe grootsch en plegtiglijk de „ Graaf van Cabra ten hove ontvangen werd." — „ Hoe „ de Graaf van Cabra op eene tweede gevangenneming „ van eenen Koning uitging, en hoe hij daarbij voer." Dit herinnert onwillekeurig aan de Kapittels van een Ridderroman of Kloosterkronijk. Ook de bewerking dier Hoofdstukken, die meestal zeer kort zijn, en door geene andere opmerkingen, dan die van den dweepzieken en naar Heidensch bloed dorstenden Pater zelven, afgewisseld worden, vermindert dezen indruk niet, maar doet het werk, overeenkomstig des Schrijvers wil, dan ook het voorkomen hebben van eene *Kronijk*, welke zich alleen door eenen fraaijen stijl (dien wij daarin geenszins miskennen), door mindere langdradigheid, en door het weglaten van overtolligheden, van andere dergelijke onderscheidt.

Naar het oordeel van Rec. is dit de wijze niet, waarop de Geschiedenis in onzen tijd behoort geschreven te worden. Sommigen moge deze vorm behagen, misschien omdat alles hier *Verhaal* is, en men nergens door eenigen oudheid-, geschied- of oordeelkundigen uitstap wordt opgehouden; naar ons begrip is juist hierdoor alles weggelaten, waardoor de Geschiedenis regt nuttig en bruikbaar wordt, en den naam verdient van eene Leerschool voor Vorsten en Volken.

De Vertaling is in zeer goede handen gevallen. Nergens heerscht stijfheid. Alles is in eene sierlijke en krachtige taal, die slechts zeldzaam de navolging uit het *Engelsch* verraadt, overgebragt. Het uiterlijke verdient allen lof.

LAURENS DE MEDICIS *en zijn Tijd. Uit het Engelsch van* W. ROSCOE, *Esq.*, *door* STEENBERGEN VAN GOOR. *Te Leeuwarden*, *bij* Steenbergen van Goor. 1831. *In gr. 8vo. XX en 404 bl. f* 3-60.

De laatste helft der XVde Eeuw is voorzeker een der belangrijkste tijdperken voor de geschiedenis van den menschelijken geest. *Italië* was het bevoorregte land, waarin Kunsten en Wetenschappen zouden herleven. Reeds in de 14de Eeuw hadden DANTE, PETRARCHA en BOCCACCIO aldaar meesterstukken van Dichtkunst en Prozastijl geleverd; doch hun voorbeeld had niet onmiddellijk die gevolgen, welke men er zich van had mogen voorstellen. Eerst in de volgende Eeuw ontstond, door een' zamenloop van vele allergunstigste omstandigheden, in *Italië* eene vurige zucht tot beoefening der *Grieksche* en *Latijnsche* Letterkunde. Geestelijken en Leeken, Vorsten zelfs, wedijverden als om strijd in het opsporen van de overgeblevene Handschriften, het stichten van Boekerijen en geleerde inrigtingen, het uitgeven en verklaren der beroemdste oude Schrijvers; en dit met een zoo gelukkig gevolg, dat al spoedig de duisternis der barbaarsche Middeleeuwen vervangen werd door het glansrijk morgenrood van beschaving en verlichting.

Onder de voornaamsten, wier weldadige bemoeijingen in dit opzigt aanspraak hebben op de dankbaarheid van het nageslacht, mogen COSMUS en LAURENS DE MEDICIS in de eerste plaats genoemd worden. Tot een der aanzienlijkste geslachten van *Florence* behoorende, en daarbij door den koophandel onmetelijke rijkdommen verzameld hebbende, stonden zij, als de eersten onder hunne medeburgers, aan het hoofd van dat Gemeenebest. COSMUS en zijn Zoon PIETER DE MEDICIS begunstigden, bij al den stommer der staatszaken, met allen ijver de ontluikende Letteren. Doch bijzonder was het openbaar en bijzonder leven van LAURENS (den Zoon van PIETER) zulk eene aaneenschakeling van welgeslaagde pogingen ter bevordering van Kunsten en Wetenschappen, dat men hetzelve beschouwen kan als onmiddellijk verbonden met de geschiedenis van de herleving der Letteren.

Deze Staatsman en Letterheld is het, welken de *En-*

gelsche Geschiedschrijver ROSCOE, ook door andere werken, inzonderheid door zijnen LEO DEN X, te regt beroemd, ons in dit boek heeft voor oogen gesteld. Alleruitmuntendst is in ons oog deze arbeid uitgevallen. Het openbaar leven van LAURENS DE MEDICIS, op zichzelve reeds hoogstbelangrijk, wordt in eenen edelen en ongemeen vloeijenden stijl en tevens op eene echt kritische wijze behandeld. Telkens, waar het te pas komt, vlecht de Schrijver de letterkundige loopbaan van zijnen held, zelf als Dichter, maar vooral als vurig beminnaar der *Grieksche* en *Latijnsche* Letteren bekend, in zijn verhaal in, en verbindt dit tevens zoo uitmuntend met de geheele Letterkunde van dien tijd, dat men te gelijk met deze Levensgeschiedenis de Geschiedenis van de toenmalige studie der Ouden erlangt. Hoogstbelangrijk zijn dan ook des Schrijvers berigten omtrent de voornaamste Letterhelden uit dit tijdvak, POGGIO, FR. FILELFO, PULCI, POLITIANUS, FICINUS en eene menigte anderen, waardoor dit werk bijzonder nuttig wordt voor hen, die, bij de beoefening der klassieke Schrijvers, tevens de beginselen en den voortgang van derzelver studie in *Italie* wenschen gade te slaan. Dit voortreffelijk werk, offchoon niet nieuw, als zijnde reeds in 1794 zoo niet uitgegeven, dan toch opgesteld, verdiende ten volle de overbrenging in onze moedertaal. De kundige STEENBERGEN VAN GOOR heeft zich van deze taak naar gewoonte, dat is uitmuntend, gekweten. Alleen zouden wij gissen, dat hij, vooral bij het laatste gedeelte, de *Hoogduitsche* vertaling wat te veel voor zich gehad heeft. Ten minste meenden wij hier en daar eenige Germanismen te zien doorschemeren. Ook had de correctie wel zuiverder mogen zijn, vooral ten aanzien der jaartallen. Hoe dit zij, bij het uitstekend werk, waarmede onze Letterkunde weder verrijkt is, en bij den in 't algemeen zoo wel geslaagden arbeid des Vertalers, mogen wij bij geene kleinigheden stilstaan. Wij wenschen het boek, ondanks de zeker niet gunstige

tijdsomstandigheden voor soortgelijke werken, een ruim vertier, en bevelen het met volle ruimte allen aan, die belang stellen in Letterkunde en Geschiedenis.

Konstantinopel en Turkije; door C. MACFARLANE. *II Deelen. Uit het Engelsch vertaald. Met Platen. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1830. *In gr. 8vo. XII en 378, X en 364 bl. f 7-65.*

Tegenover den titel van dit werk vindt men nog eenen anderen, waarbij hetzelve wordt voorgedragen, als „*een vervolg op* R. WALSH, *Reis naar Konstantinopel.*" Het gunstig onthaal, aan laatstgemelde Reis te beurt gevallen, moedigde den Vertaler daarvan aan, om ook die van den Heer MACFARLANE in onze moedertaal over te brengen. En niet geheel zonder reden. In de eerstgenoemde toch vindt men eene beschrijving van het *Europesche*, in deze van het *Aziatische Turkije;* terwijl beider Schrijvers, over *Konstantinopel* breedvoerig zijnde, wederkeerig dienen kunnen tot aanvulling of bevestiging van elkanders berigten.

De Heer MACFARLANE, die, gelijk uit het slot van zijn werk blijkt, reeds eenige jaren door *Europa* gereisd had, bezocht in 1827 en 1828 het *Turksche* Rijk. In Augustus van het eerstgemelde jaar kwam hij te *Smyrna*, vertoefde daar eenen geruimen tijd, deed eenige uitstappen naar de naburige eilanden en dorpen, reisde toen over *Bergamo* (het oude *Pergamus*) naar *Magnesië*, en keerde over *Sardes* naar *Smyrna* terug. Van daar begaf hij zich in Mei 1828 te scheep naar *Konstantinopel*, waar hij tot in October verbleef, wanneer hij ter zee de t'huisreis aannam.

Het eerste Deel van dit werk bevat een zeer uitgebreid berigt omtrent *Smyrna*, en wel voornamelijk met betrekking tot de zeer gemengde bevolking dier stad, de zeden en gewoonten der *Turken*, *Grieken*, *Joden*,

Franken enz., en den staat der zamenleving aldaar. Hierin is ongetwijfeld veel belangrijks; doch misschien is het wat te lang gerekt, en hier en daar te veel met kleinigheden opgevuld. Ons kwam dit althans zoo voor, en in zeker opzigt verheugden wij ons, toen de Schrijver weder op reis ging. Omtrent het eiland *Scio*, de stad *Erythrea*, het meer afgelegen *Bergamo* en *Magnesië* vindt men in dit Deel inderdaad belangrijke berigten.

Het tweede Deel behelst het vervolg van dezen uitstap. De Schrijver geleidt ons door de bouwvallen van *Sardes*, weleer de hoofdstad van *Lydië* en de zetel van CRESUS. Wij vergezelden hem daar met belangstelling en vermaak. Doch het verwonderde ons eenigzins, hem weder naar *Smyrna*, en van daar, zonder verder in *Klein-Azië* door te dringen, naar *Konstantinopel* te zien vertrekken. Niet dat wij dit in den Schrijver berispen; hij was meester, om zijne reis korter of langer uit te strekken; maar wijl de Vertaler in zijn Voorberigt spreekt van het *groot gedeelte* van *Klein-Azië*, 't welk in deze Reis beschreven wordt. Wanneer men op eene goede kaart den kring naziet, waarin de opgemelde plaatsen gelegen zijn, zoude men onwillekeurig aan eene drukfeil denken, en meenen, dat hier *klein gedeelte* moest gelezen worden, indien men zich niet op aannemelijke gronden overtuigd hield, dat dit de bedoeling des Vertalers niet geweest is.

Hoe dit zij, wij landen met den Schrijver te *Konstantinopel*, en hetgeen hij van daar mededeelt, is in ons oog verreweg het belangrijkste van dit werk. Niet dat wij hier eene omstandige beschrijving van openbare en bijzondere gebouwen, oude overblijfsels, gedenkteekenen, inrigtingen of iets dergelijks te wachten hebben. Integendeel, zoo weinig vindt men hieromtrent, dat de Schrijver zelf in het laatste Hoofdstuk erkent, dat hij, „ alvorens *Konstantinopel* te verlaten, *toch een enkel woord van de stad en hare omstreken zeggen moet*," (bl. 316.) Hij zegt er dan ook iets van, doch geheel uit de hoogte, te weten van den trans des torens van *Galata*, die hem een uitmuntend Panorama der geheele stad opleverde; terwijl hij voor het overige de schraalheid zijner berigten omtrent het plaatselijke vrij kunstig verbergt, door eene vergelijking te maken tusschen de ligging van *Napels* en *Konstantinopel*. Doch daarentegen vinden wij in dit Deel hoogstopmerkelijke berigten omtrent den thans regerenden

Sultan MAHMOUD, zijne geschiedenis en karakter, de vernietiging der *Janitsaren*, de hervorming der krijgsmagt, de geregelde benden van alle wapenen, welke de Sultan oprigt, of althans tracht op te rigten. Dit en nog zeer veel, 't welk daarmede in verband staat, maakt den hoofdinhoud van dit tweede Deel uit, en is inderdaad even aangenaam als leerzaam. Wij herinneren ons niet, ergens *hieromtrent* zulke volledige en grondige berigten te hebben aangetroffen.

Vraagt men nu, waarom de Schrijver, zich zoo zeer met het geschiedkundige bezig houdende, het plaatselijke zoo zeer heeft veronachtzaamd, dan is de oplossing gelegen in den wankelen staat zijner gezondheid. Reeds toen hij *Smyrna* verliet, was hij zeer ongesteld. Voor eene poos herstelde hij; maar hij stortte te *Konstantinopel* weder in, moest zijne verdere plannen laten varen, en vertrok nog niet geheel hersteld zijnde (bl. 345). Dit levert voor den Schrijver eene alles afdoende verschooning op, doch, hoezeer buiten zijne schuld, het vermindert de waarde van zijn werk.

Hetgeen ons in deze Reis bij aanhoudendheid hinderde, is de verregaande partijdigheid des Schrijvers, waarover de Vertaler zelf hem meer dan eens berispt en teregtgewezen heeft. Wij laten in het midden, of de hevige beschuldigingen, welke de Schrijver tegen FABVIER en anderen inbrengt, al dan niet van grond ontbloot zijn; maar hetgeen in het Bijvoegsel, A, (IIde D. bl. 354 en volg.) 't welk eene uit de *Fransche* vertaling ontleende verdediging van dien Officier inhoudt, gezegd wordt, is letterlijk op den Schrijver toepasselijk: „ De Vaderlandsliefde der *Engelschen* heeft hare slechte zijde. „ Vreemde verdiensten worden door hen niet naar waarde „ geschat, maar onregtvaardig belasterd. Het schijnt, dat „ alle deugden, alle talenten uit hun eiland afkomstig zijn, „ en men zoude zeggen, dat de bekwaamheid en de roem „ van anderen een roof zijn aan *Engeland* gepleegd." — Bijzonder tegen de *Russen* en *Franschen* straalt somwijlen zijne partijdigheid door. Zelfs de Ministers en Ambassadeurs van sommige *Europesche* Mogendheden worden hier en daar op eene zoo jammerlijke wijze ten toon gesteld, dat men inderdaad moeite heeft den Schrijver te gelooven. Wij bedoelen hier bijzonder hetgeen op bl. 254 en verv. van het tweede Deel voorkomt omtrent zekeren Baron van —, Afgezant van eene der kleine Noordsche Mogendheden; zoo ook het op bl. 150 voorkomende. Wij herinneren ons niet, dat de Schrij-

ver éénen vreemdeling prijst, behalve den *Nederlandschen* Ambasfadeur, den Baron VAN ZUYLEN, en deszelfs Gemalin. Aan dezen wordt op bl. 100 en 151 onbekrompen lof gegeven. „ Het allerlaatst," zegt de Schrijver, „ noem „ ik den uitmuntenden Afgezant van het Hof der *Nederlan-* „ *den* en Mevrouw zijne Echtgenoot, die even uitmuntend „ en beminnelijk in den omgang is als hij. In hun gezelfschap „ vond ik mij gelukkig; maar ik kon toch niet elken avond „ in hetzelfde huis doorbrengen." — In den mond van eenen *Engelschman*, en wel van eenen *Engelschman* als de Heer MACFARLANE, is dit eene ongehoorde lofspraak!

Over het algemeen erkennen wij, dat dit werk veel belangrijks inhoudt, doch twijfelen, of de wensch des Vertalers zal vervuld worden, „ dat hetzelve naast de Reis van WALSH eene plaats zal vinden onder die boeken, aan welke men eene blijvende waarde toekent." — Aan hem heeft het intusschen niet ontbroken.

De Vertaling is blijkbaar in zeer bekwame handen gevallen.

Verhandeling over het staatkundig belang der openbare Opvoeding, door D'HERBIGNY. *Te Brussel, bij* Brest van Kempen. 1830. *In gr. 8vo. IV en 76 bl.*

Dit werkje is opgedragen aan Z. M. den Koning. De bekwame Schrijver betoogt de noodzakelijkheid van het toezigt der Hooge Regering op het openbaar onderwijs; de verderfelijkheid der door de Unionisten verlangde vrijheid van onderwijs, als alleen strekkende, om het onderrigt der jeugd met der tijd den Jezuiten in handen te spelen; de ongeschiktheid der Jezuiten-orde tot het onderwijs, vooreerst om de verderfelijke stellingen dier orde, en ten tweede, omdat de bekwaamste Jezuiten op eene andere wijze in de belangen der broederschap worden gebezigd, zoodat zelfs, gedurende de tien jaren, alleen de leden van weinig verwachting gebezigd worden tot het werk der opvoeding. Alles wordt met historisch, letter- en redeneerkundig bewijs gestaafd. Naar ons inzien wil de Schrijver *te veel* magt en *te grooten* invloed aan het Gouvernement laten: echter is dit altijd beter, dan het tegenovergestelde uiterste. Indien wij nog met België vereenigd waren, zou Recensent eene *gemotiveerde* beoordeeling van deze, in *dat* geval zeer belangrijke, Verhan-

deling gegeven hebben. Thans bestaat daartoe geene reden meer, en daarom zal dit weinige genoeg zijn. Het boekje, schoon op het oog bevallig gedrukt, is niet vrij van spel- en taalfouten, welligt door dat het te Brussel is uitgegeven. Overigens is het ook nog tegenwoordig de lezing waardig, van leerrijken inhoud en goede strekking.

Wat zal er van het Regtswezen in ons Vaderland moeten worden? Te Groningen, bij J. Oomkens. 1831. *In gr. 8vo.* 47 *Bl. f* : - 50.

De hoofdzakelijke inhoud van dit klein, maar welgeschreven stukje komt op het volgende neder. Het Regtswezen in ons Vaderland kan in den tegenwoordigen staat niet alleen niet op den duur, maar zelfs niet lang meer blijven. De reeds aangenomene nieuwe Wetgeving dient echter herzien en gewijzigd te worden, wijl er te veel in is, 't welk als 't ware aan de Belgen is toegegeven. Het is hierom noodig, dat de Fransche Wetgeving eenigen tijd, echter zoo kort mogelijk, voortdure, ten einde wel met spoed, maar zonder overijling, de noodige veranderingen in de Nationale Wetgeving daar te stellen. Bij de beantwoording der vraag, waarin deze veranderingen zouden moeten bestaan, zet de Schrijver de volgende punten vooruit: 1°. dat, al ware het, dat de Natie bedrogen werd in den algemeenen wensch, om zoo danig van België gescheiden te worden, dat er geene andere betrekking dan die van nabuur overblijft, het oude Vaderland dan toch wel zijne geheel eigene huishouding, zijne eigene en bijzondere Wetten en Instellingen zal bekomen; 2°. dat de Grondwet wijzigingen ondergaan moet, en 3°. dat men het stelsel van bezuiniging met kracht en hartelijk omhelzen zal. Hierop voortbouwende, zegt hij, dat, vermits de Fransche Regterlijke Instellingen het grootste bezwaar zijn, het volgende plan, naar zijn oordeel, op de minst kostbare wijze, aan de meest dringende behoefte voldoen zoude: „dat, behalve de Hooge Raad, in het Rijk „werd daargesteld één Hof van appel, namelijk alléén voor „de vonnissen der Regtbanken van eersten aanleg in burgerlijke zaken, of dat ééne Kamer van den Hoogen Raad „zelven met die appellen belast werd, even als eene andere „Kamer met het werk der Cassatiën. Bij dit plan zouden

„ de Provinciale Hoven, zitting houdende in de hoofdplaat-
„ sen der Provinciën, kunnen blijven, en belast zijn met
„ het lijfstraffelijke over de geheele Provincie en met het
„ burgerlijke in eersten aanleg, alsmede met de appellen van
„ de uitspraken der Kantons-regters in het hun aangewezen
„ district, gelijkelijk als de overige Regtbanken van eersten
„ aanleg. Hierdoor zoude de eerste en tweede aanleg vol-
„ komen gescheiden zijn; maar daarenboven zoude het plan
„ groote bezuinigingen opleveren, doordien die Provinciale
„ Hoven slechts een gering getal leden zouden behoeven te
„ hebben."[1]

Dit plan wordt vervolgens nader en in bijzonderheden ont-wikkeld, welke voornamelijk daarop nederkomen, om de Wetboeken op de Burgerlijke en Lijfstraffelijke Regtspleging te herzien en te arresteren, en dan met de drie overige nog eenigen tijd te wachten. Op die wijze (en met behulp eener transitoire Wet) rekent de Schrijver, dat men met 1832 in het bezit van nieuwe en betere Regterlijke Instellingen en Regtsbedeeling zijn zoude.

Wij zullen dit plan, 't welk helder en krachtig is voorgedragen, niet opzettelijk ten toets brengen. Veel goeds is er voorzeker in; behartiging verdient het in allen gevalle; maar er is ook het een en ander in, waarmede wij niet zoo gereedelijk zouden instemmen. Het bestek van dit Tijdschrift verbiedt ons eene breedvoerige ontwikkeling van ons bijzonder gevoelen, en wij onthouden ons liever daarvan geheel, dan zulks onvolledig te doen. — Wij bevelen hetzelve aan de overweging van allen, die tot de Regterlijke Magt behooren, of tot de Regtsbedeeling in betrekking staan, en er prijs op stellen, om eindelijk uit een Land, 't welk op zoo vele groote herinneringen van vrijheid en zelfstandigheid bogen kan, eene uitheemsche en opgedrongene Wetgeving verbannen te zien. Want, gelijk de Schrijver even juist als krachtvol opmerkt, „ nog leven wij onder eene Wetgeving,
„ ons door overheersching en geweld opgedrongen, geschre-
„ in eene vreemde taal, en strijdig in vele opzigten met
„ onze zeden en gewoonten. Nog gehoorzamen wij aan
„ Wetten, welke de Grondwet reeds vele jaren gebood, dat
„ door andere zouden vervangen worden; nog hebben wij in
„ zekeren zin niet geheel opgehouden Franschen te zijn.
„ Immers het gedenkstuk van de diepste vernedering, welke
„ immer het Vaderland onderging, wordt nog bij ons staande
„ gehouden en gehuldigd."

Merkwaardigste Levensbijzonderheden van Lord BYRON; *ontleend uit het oorspronkelijke Engelsche Werk van* THOMAS MOORE. *Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. 1830. *In gr. 8vo. XII en 368 bl. (Met gesteendrukt Portret van Lord* BYRON.) *f* 3-60.

Waar is de naam van Lord BYRON niet bekend, en in sommige opzigten berucht, in andere beroemd? Levensbijzonderheden van hem zullen dus in *Engeland* niet alleen, maar overal welkom zijn, met dat onderscheid, dat 's mans landgenooten alles meer tot in het kleine en minder belangrijke, wij en andere vreemdelingen slechts het voorname en belangwekkende zullen wenschen te weten. De bekende Schrijver van het oorspronkelijke, THOMAS MOORE, zelf een Vriend van BYRON, was in de gelegenheid, echte berigten mede te deelen, en doet dit dan ook zeer breedvoerig; de Vertaler heeft die voor ons *Nederlanders* te groote wijdloopigheid, blijkens het Voorberigt, aanmerkelijk besnoeid; en nog was het boek ons lang genoeg. Hoe komt dat? Afkeer van den held der geschiedenis, als mensch beschouwd, mag er wel de reden van zijn. Ja! Lord BYRON had eenige edelmoedigheid, die echter grootendeels uit zekeren ongezelligen trots, en niet uit een open en liefderijk hart opwelde. Het gebrek aan voor *zijn* karakter geschikte leiding in zijne jeugd, en een zamenloop van omstandigheden, strekken tot gedeeltelijke verontschuldiging zijner veelvuldige verkeerdheden. Zelfs het eigenaardige van zijn talent, de hevigheid van zijne hartstogten, en geheel het grondweefsel van zijne ziel, dat hij van de Voorzienigheid en niet van zichzelven ontvangen had, maken hem meer verschoonlijk, dan elk ander, met een ander karakter, een anderen aanleg en andere ontwikkeling, bij dezelfde stemming en handelwijze in de eigene omstandigheden zou zijn geweest. Maar dat alles kan ons slechts nopen, om den beklagenswaardigen man niet streng te veroordeelen, en hem zelfs ons medelijden te schenken; maar onmogelijk kunnen wij hem hoogachten; hij staat ons tegen; hij stoot ons terug. Wij ontvangen wel karakter en aanleg van God, en alzoo de meerdere vatbaarheid voor en neiging tot deze of gene deugden en ondeugden, wetenschappen en kunsten, studiën en daden. Maar bij dat alles bezitten wij rede en geweten, en het is onze pligt, de

kiem van het goede en schoone in ons te ontwikkelen, die van het kwade en onbevallige in ons te verstikken. Er is wel nimmer een groot Dichter zonder hevige hartstogten, en hij is oneindig vatbaarder voor alle verleiding en afdwaling, dan de dagelijksche mensch: doch daarentegen bezit hij ook fijner gevoel en vuriger liefde voor alwat edel en groot is, kiescheren smaak en verhevener vlugt des geestes, dan deze. Met zulk een tegengift doordrongen, met zulk eene hoogere zielskracht gewapend, kan hij zich uit het stof verheffen, en niet alleenlijk zich doen bewonderen, maar ook doen zegenen en beminnen. — Lord BYRON geloofde aan deugd noch toekomstige vergelding, verklaarde zich onvatbaar voor blijvende liefde, en verachtte het menschdom en zichzelven. Geen wonder, dat hij, schoon soms uitgelaten dartel en vrolijk, althans voor het oog der wereld, echter doorgaans droefgeestig en vol van wrevel was. Een *Engelschman* alleen kan zulk een zonderling schepsel zijn. Hij zegt in zijn dagboek onder anderen (bl. 254 van het aangekondigde werk): „Met genoegen, ben ik gehecht aan mijn *fragment*. Het is inderdaad geen wonder, dat ik er een schreef; mijne ziel zelve is een fragment." Hij huwde, *bij voorkeur*, eene allezins voortreffelijke Dame, maar die hij *niet* beminde, *ten einde geen gevaar te hebben om jaloersch te worden*. Hij bleef dan ook niet lang met haar verbonden. Zonder voorafgaande oneenigheden, verliet zij hem. Hij was met schulden beladen, en wilde geen geld voor zijne gedichten ontvangen, maar gaf zijn wettig honorair aan andere hulpbehoevende geleerden ten geschenke. Inmiddels volgde te zijnen huize, in het eerste jaar van zijn huwelijk, *executie op executie*; hij had eene lieve vrouw, en weldra eene dochter, die hij beminde. Desniettegenstaande gaf hij weg, wat hem toekwam, en verkocht voor schulden alwat los en vast was. Dit is immers geene manier van handelen?

Dat alles neemt niet weg, dat men in zijne brieven en zijn dagboek soms aardige zetten vindt, schoon altijd scherp en echt *Engelsch*; b. v. uit zijn dagboek, bl. 117 van het werk: „Eergisteren avond zag ik op *Exeter Change* de tijgers hun avondeten gebruiken...... Daar was een Nijlpaard, dat in zijn aangezigt net op Lord L. geleek: en de beerin had juist de stem en de manieren van mijn knecht; maar de tijger snapte te veel," enz. Volgens bl. 254 zeide op een gastmaal Mevrouw DE STAËL van BYRON: *c'est un démon.*

„ Waar genoeg, zegt de Lord; doch niettemin te voorbarig; want het is onmogelijk, dat *zij* zulks zou hebben kunnen ontdekken" Bl. 257 vinden wij: „ MURRAY (de uitgever zijner werken) heeft van zijnen broeder, boekverkooper te *Edinburg*, eenen brief ontvangen, waarin deze hem schrijft, „ dat hij wel gelukkig is, dat hij zulk eenen *dichter* heeft;" even alsof ik een trekpaard ware, of een ezel, of iets anders, dat aan MURRAY toebehoort." Maar het meeste beviel ons, mogelijk om *individüele* en louter *subjective* redenen, bl. 286: „ Laat mij eens ver(be)zinnen — wat heb ik gezien. De eenige persoon, die indruk op mij maakte, was Lady C. L., oudste dochter van Lady S***. Zij zegt, dat zij *niet* lief is. Ik weet het niet: maar — mijns bedunkens — is alles lief, wat bevalt. Ondertusschen bespeurt men bij haar eene heldere en krachtige schittering van geest en innerlijk leven: en zij bloost: en in hare manieren heeft zij zoo veel van de (mij zoo behagelijke en geliefde) schuwheid der antelope, dat ik haar meer waarnam, dan iemand anders van hare kunne in het gansche gezelschap; en dat ik alsdan slechts op iets of iemand anders het oog vestigde, wanneer ik meende te bespeuren, dat mijn bespiedende en vorschende blik haar verlegenheid veroorzaakte. Zoo schijnt er dan wel zekere overeenstemming — eene harmonie, eene sympathie — tusschen ons beiden te bestaan."

Maar genoeg van het eene en het andere. Waarom wordt BYRON, toen hij op de Akademie was, altijd een *schooljongen* genoemd? Er staat immers in het Engelsch *a scholar*, hier te vertalen door *een student*; en niet *a schoolboy*, hetwelk *een' schooljongen* beteekent. — Druk, papier en portret verdienen allen lof.

Carmen Elegiacum dicatum Collegio Spei Nauticae Amstelodamensi. In stipem Turri Speykanae. Amstelodami apud *G. J. A. Beijerinck*. 1831. 8vo. pp. 20. *f* :- 30.

Een Latijnsch gedichtje is, helaas! tegenwoordig reeds eene zeldzaamheid geworden, en wat zullen wij dan zeggen van een van omtrent vierdehalf honderd regels, vol vaderlandsch gevoel, vuur, kracht, en blijken van kunde en bekwaamheid? De inhoud is eene regtmatige klagt tegen de Belgen, in tegenoverstelling van onzen moed en belang. Het

kwaad, door hen aangeregt, wordt in een even waar als afschuwelijk tafereel ons hier medegedeeld. Er is veel blijk van geleerdheid, vernuft en smaak in. Wij hebben ons inzonderheid verwonderd, hoe de Dichter de *blaauwe kielen*, *Jakobijnsche mutsen*, DE POTTER, DE CELLES, DE STASSART, DE BROUCKERE, GENDEBIEN, SYLVANUS (VAN DE WEIJER), LAFAYETTE, om niet van DANTON, MARAT, DAMIENS, BALTHASAR GERARDS, CLEMENT, RAVAILLAC en anderen te spreken, in goede Latijnsche verzen heeft kunnen brengen. Er heerscht in het geheele gedicht eene groote gemakkelijkheid, zoodat men wel zien kan, dat de Dichter niet alleen de Latijnsche taal, maar de Latijnsche lier meester is. Wij willen in een Nederduitsch tijdschrift geene Latijnsche proeven bijbrengen; maar inzonderheid troffen ons de fraai geschilderde voorspoed en bloei van België onder onzen Koning, hunne muiterij, het te vergeefs vragen om eenen Koning bij de Franschen, de moed onzer krijgslieden, de edele zelfopoffering van VAN SPEYK, enz. Wij, opgevoed in eenen tijd, toen de leerlingen van BURMAN *den tweeden* en J. SCHRADER zelve handen aan de Latijnsche lier sloegen, weten, hoe de beoefening dier poëzij smaak, verheffing, gevoel en *tact* geven kan en moet, om de fijne en onnavolgbare schoonheden van eenen VIRGILIUS, HORATIUS of PROPERTIUS te waarderen. De geleerdheid van eenen WYTTENBACH, BAKE, VAN HEUSDE en anderen moet den geest stevigheid bijzetten; maar het is ons nog onverklaarbaar, hoe uit de school van eenen VAN LENNEP, WASSENBERGH, BOSSCHA, PEERLKAMP geene jongelingen voortspruiten, die, op het voorbeeld van zoo vele leerlingen van BURMAN en SCHRADER, hunne krachten in dit aangenaam en nuttig deel der Letteren beproeven. De Dichter van dit *Carmen* is een geoefend man. Zijne kennis is zoo uitgebreid, dat min voorkomende en gewone *woorden*, misschien wel eens te veel door hem op enkele plaatsen opgenomen, bij de eerste lezing het dadelijk begrip min gemakkelijk maken; hetgeen onze goedkeuring niet wegdraagt, daar het een eerste vereischte van alle taal, spraak en schrift is, door den redelijk geoefenden dadelijk begrepen te worden, en dit althans in eene zoo zelden meer voorkomende soort van letterwerk het geval inzonderheid zijn moet, om den zwakken niet af te schrikken. Men kan hierbij zien, dat de Dichter

niet alleen de oude, maar ook latere Latijnsche Dichters met bijzondere vlijt beoefend heeft. Wij danken hem voor dit geschenk aan het Vaderland, wenschen het Collegie *Zeemanshoop* geluk met de opdragt, hopen dat ook deze bijdrage voor de kosten tot den Vuurtoren voor VAN SPEYK, al is zij dan ook te dezen van weinig belang, weldadige gevolgen zal hebben, en noodigen de Schrijvers van de geleerde *Bibliotheca Critica nova* uit, om meer bepaald voor Latijnsche lezers de waarde van dit *Carmen* te ontwikkelen, en bij die gelegenheid de meerdere beoefening van dit vak van Letterkunde aan te bevelen en op te wakkeren; terwijl wij erkentelijk betuigen, dit gedicht met een driedubbel genoegen te hebben gelezen: vooreerst, wegens inhoud en doel; ten tweede, wegens de voortreffelijkheid van het stuk zelve, en, ten derde, wegens het blijk, dat er nog zoo verdienstelijke Latijnsche Dichters onder onzen landaard schuilen.

Kusjens, (*Naar het Latijn van* JANUS SECUNDUS, *door Mr.* A. W. ENGELEN.) *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1830. *In* 12*mo.* *XIV en* 71 *bl. f* 1 - :

De Nederlandsche jeugd ontvangt hier van den Heer Mr. ENGELEN eene hoogst bevallige navolging der *Basia* van JANUS SECUNDUS, met eene voorrede, een beknopt levensbericht (ENGELEN volgt de spelling van BILDERDIJK) van JANUS SECUNDUS, en eenige korte aanteekeningen tot opheldering, alles in den vorm van een' almanak, verguld op snede, en in eene sluif rondgezonden. Tot heden toe ontbrak ons zulk eene navolging, en dit was te meer jammer, daar vreemde volken den Nederlandschen Dichter der *Basia* in hunne moedertaal lazen, en wij Nederlanders, die de natuurlijkste aanspraak daarop hadden, van dat genoegen verstoken waren. De verdienstelijke Vertaler heeft allezins eer bij zijne vertolking ingelegd. Zij is niet te vrij, en tevens niet te slaafs. Tot proeve diene het *zevende Kusjen*:

Honderdmalen honderd kusjens,
Duizendmalen honderd kusjens,
Duizendmalen duizend kusjens,
Zoo veel duizendmalen duizend,

Als er ſtarren aan den hemel,
Droppen zijn in 't golvend meer,
Zoude ik van uw purpren wangen,
Van uw lieve, vochte lipjens,
Van uw vriendlijk ſprekende oogjens
Onophoudlijk rooven willen,
Dafné, Godlijk ſchoone maagd!
Maar wanneer ik vol verrukking
Vastkleef aan die rozenwangen,
Vastkleef aan die purpren lipjens
En die vriendlijk ſprekende oogjens,
'k Mag dan (ach!) die rozenwangen
En die lipjens niet *aanſchouwen*,
Noch die vriendlijk ſprekende oogjens,
Noch dat lachjen, dat zoo zoet,
Even als de God der dagen
Zaamgepakte donderwolken
Wegdrijft van den blaauwen hemel,
Als hij weêr zijn gloênde rosſen
Door het heldre luchtruim ment —
Zoo ook, door het zoetst vermogen,
Al de tranen van mijn wangen,
Al de zorgen uit mijn boezem,
Al mijn zuchten henenjaagt....
Ach! hoe zijn mijn minnende oogen
Dus in tweeſtrijd met mijn lippen!...
Zoude ik ooit dan 't Hoofd der Goden
Als mijn medeminnnaar dulden,
Daar mijn oog ook zelfs mijn lippen
Niet als medeminnaars duldt?

Zie! dat is regt luimig en teeder, een model van een minnelied! — Nu nog het *elfde Kusjen:*

Men zegt mij, dat ik ſoms te dartle kusjens geve,
Waardoor de ſtatige ernst der grijzen wordt gekrenkt.
Maar als ik zwijmende op uw lieve lipjens kleve,
Mijn ſchoone, vraag ik dan, wat ieder van mij denkt?
Neen! door uw kusjens gansch verhemeld en verengeld,
Weet 'k zelf naauw, wie ik ben, in die volzaalge ſtond.

(Liever: *Ken ik mijzelven naauw in dien volzaalgen ſtond.*)

Haar lelieblanken arm rondom mijn hals geſtrengeld,
Drukt Dafné, daar ze lacht, een kusjen op mijn mond.

Zoo zoet, zoo dartel, als ooit Cytheree voordezen (NB)
Aan fieren Mavors schonk; en ijlings vat zij 't woord:
„ Wat zoudt gij 't oordeel dier gestrenge Heeren vreezen?
't Is vóor *mijn* rechtbank slechts, dat deze zaak behoort."

Deze zijn twee van de *zedigste Kusjes*. Het vijfde, het tiende, het twaalfde, het dertiende, het veertiende, het zestiende en het zeventiende Kusje b. v. zijn nog iets darteler; maar altijd kiesch en bevallig. Hetgeen Recensent echter in deze minnedichtjes hindert, (en dit is de schuld niet van den Vertaler, die integendeel een' gazen sluijer over het schoone naakt van het oorspronkelijke geworpen heeft) *is alleen*, dat de liefde hier bij uitsluiting steeds van de *zinnelijke* zijde bezongen wordt. Men vindt er bijna niets van die harmonie der zielen, bijna niets van dat kwijnende en teedere, dat roerend verhevene, hetwelk telkens door het onmisbare schalksche en wulpsche in het minnedicht moet heenstralen, om de eentoonigheid af te breken, en het *esthetisch welgevallen*, dat zoowel met den zedelijken als met den zinnelijken schoonheidszin zamensmelt, te wekken niet alleen, maar ook te boeijen. De *Amores* van OVIDIUS en de meeste *Minnedichtjes* van CATULLUS b. v. vervelen bij eene herhaalde lezing; maar de *Heroïdes* van OVIDIUS en zeer vele *Elegiën* van TIBULLUS behagen altijd, omdat er hooge en edele gevoelens in ademen. Zóó onafscheidelijk is het verband van zedelijkheid en fraaije kunsten. Of wie zal niet meerdere schoonheid vinden in plaatsen als deze, bij TIBULLUS, aan *Delia*:

Te spectem, suprema mihi cum venerit hora;
Te teneam moriens deficiente manu &c.

benevens een aantal dergelijke, dan in het *Aestus erat, mediamque dies exegerat horam &c.* bij OVIDIUS, van *Corinna* sprekende? De liefde van SECUNDUS voor zijne *Dafne* schijnt dan ook grootendeels eene verslingering op haar vergankelijk schoon te zijn geweest, zonder dat achting en stille bewondering van hare deugden en begaafdheden van geest (waar niet eens van gerept wordt) die natuurlijke en zoo al vergeeflijke, toch altijd slechts alledaagsche neiging veradelden. Hij had te voren zekere *Julia*, eene jonge Dame van aanzienlijken huize te Mechelen, bemind en bezongen; doch

deze liet zich door hare ouders overhalen, om aan een' ander', een reeds bejaard man, hare hand te schenken; en de begaafde Hagenaar SECUNDUS, die, behalve in de behandeling der Latijnsche poëzij, ook in schilder- en graveerkunst uitmuntte, en in hooge gunst bij Keizer KAREL V stond, verzette zijn verdriet in Spanje door een aantal minnarijen, waaraan wij vele zijner gedichten, onder anderen ook de *Kusjes*, verschuldigd zijn. Het is inderdaad te bejammeren, dat de Dichter op den 24 September 1536, het 25ste jaar zijns ouderdoms nog niet bereikt hebbende, denkelijk aan de gevolgen zijner ligtzinnigheid, overleed. Hij werd te St. Amant, niet ver van Doornik, waar hij gestorven was, begraven. Op zijn graf werd een gedenkteeken geplaatst, welks opschrift zijne dichterlijke en andere begaafdheden vermeldde. Dat gedenkteeken, in het jaar 1566 door de woede der beeldstormers deerlijk gehavend zijnde, werd later weder hersteld, en met een nieuw opschrift voorzien.

Terwijl hij zich verheugt over de aanwinst onzer Letterkunde door het verdienstelijk werkje van den Heer ENGELEN, wenscht Recensent aan hetzelve een druk vertier; en waarom niet? Er zal niets uit geleerd worden, dat niet vooraf reeds noodwendig geweten wordt. De *Chansons* van BÉRANGER zijn in aller handen, en dáár vindt men vrij wat meer *en détail*. Recensent wil met zijne aanmerkingen eenvoudig zeggen, dat de hier bezongen hartstogt eigenlijk geene liefde is, die ten grondslag van een gelukkig huwelijk strekken kan, en hij hoopt door den smaakvollen Vertaler niet gehouden te worden voor een *wrevelig Recensent*. (*)

(*) Zie Voorrede, bl. X:

Mij leez' de jongeling, wien Amors pijltjen griefde;
Mij 't lieve maagdelijn, door 't zoet der min bekoord;
Mij al wat Dichtkunst aâmt en teederheid en liefde: —
Geen WREVLIG RECENSENT of lieden van dat soort!

Het Recht van Bruiloftsavondkout, eene Fransche Legende, uit het oorspronkelijke vertaald door Mr. J. VAN LENNEP. *Te Amsterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1830. *In gr. 8vo.* *II en* 84 *bl.* *f* 1-90.

Onder de hatelijke voorregten der aanzienlijken in de Mid-

deleeuwen behoorde onder anderen, dat de Heer van menige Heerlijkheid, en dat zoo wel een geestelijk, als een wereldlijk Heer, het regt had, althans het zich toeëigende, om, vóór de voltrekking des huwelijks, het gezelschap der bruid, gedurende zekeren tijd, voor zich alleen te vorderen; welk regt in het Fransch *droit de nopcage* (Recensent meent ook wel gelezen te hebben *droit de jambage*) geheeten werd, en door den Heer VAN LENNEP, uit eerbied voor de goede zeden, *het recht van bruiloftsavondkout* wordt vertolkt. Het hier aangekondigde, met een fraai vignet versierde werkje, is eene gemakkelijke, bevallige, en buiten twijfel (want Recensent is met het oorspronkelijke niet bekend) dat oorspronkelijke niet weinig verfraaijende navolging van de Fransche Legende *Le Droit de Nopcage*, te vinden in *l'Historial du Jongleur*, zijnde het tweede deel eener verzameling van Verhalen, Kronijken en Vertellingen, waarvan het eerste genoemd wordt *Les Contes du Gay-Scavoir*. Daar van alle Legende, hetzij door mondelinge overlevering, hetzij door opzettelijke te boek stelling, de *stof* gegeven is, en dus de verdienste des Dichters zich altijd tot den *vorm*, de bewerking en wijze van voorstelling, bepaalt, zoo bezit deze vertaling geheel of grootendeels de verdienste der oorspronkelijkheid, en men herkent er dan ook met genoegen de manier en den stijl van den Heer VAN LENNEP in. SAM ROBERSAAR van *Beauvais* zou huwen met KLAARTJE, dochter van den huisman ALBERT PIETERSZOON. Nu schreven zich de Baron van *Montguisard* en de Abt van *Klarebron* gelijke regten toe in de landstreek, waar KLAARTJE woonde. Beiden zoeken haar dus voor een uur, tot uitoefening van hun regt van bruiloftsavondkout, aan haren bruidegom te ontvoeren; doch deze weet met zijne bruid en hare familie, gedurende den twist der wederzijdsche onderhoorigen, naar *Beauvais* te ontkomen, waar men volkomene veiligheid genoot, alzoo *Beauvais* zich tot eene *gemeente* gevormd had, en daardoor onschendbaar was. Tot opheldering zijn een aantal aanteekeningen achter het werkje gevoegd, waaruit men het regt der vrije gemeenten, en dat der Edelen, als ook de zeden der Middeleeuwen toereikend leert kennen.

Tot aanbeveling diene dit weinige. MONTALBAAN, Schildknaap van den Baron, was KLAARTJE komen opeischen; maar, eer hij haar had kunnen medevoeren, kwam

ook de Steêvoogd van den Abt. Beide Heeren waren van gewapend gevolg verzeld. De Steêvoogd deed insgelijks zijnen eisch. Nu raken de twee Heeren aan 't kijven:

MONTALBAAN.

Heer Steevoogd! weinig is 't mijn zaak
Om over leen en recht te praten.
Den Ambtman gun ik deze taak.
Ik zal dus 't redeneeren laten,
En ken alleen mijn Heers gebod,
Om Klaartje, *indien gij 't wilt gehengen*,
't Zij dood of levend, naar het slot
Van Montguisard met mij te brengen.

DE STEEVOOGD.

Geenszins, heer Schildknaap! slechts met mij
Zal Klaartje gaan, en naar de Abdij.
Zoudt gij op nieuw ons recht belagen?
Is 't niet genoeg, om alle dagen
In onze bosschen 't wild te jagen?
Zoodat wij in de gansche streek
Geen hertevel meer kunnen vinden,
Om 't kleinste misboek in te binden.
Is 't niet genoeg, om uit de beek
Van Klarebron uw visch te halen?
Zoodat men snoek meer vindt noch alen;
Hoewel een monnik zonder visch
Een voren zonder water is.
Heer Schildknaap, neen! de druiventrossen
Zijn lang genoeg door Satans vossen
Uit 's Heeren wijngaard afgesneên.

En hij kwam voor den Abt een meisje halen, tot vervulling van het regt van *bruiloftsavondkout!* Ziedaar de *druiventros*, dien men door geenen *vos des Satans*, d. i. door een wereldlijk Edelman, uit den *wijngaard des Heeren* wilde laten wegrooven!

De Heldendood van REINIER CLAASZOON. *Door* P. J. DE BOSSON. *Te Dordrecht*, *bij* J. van Houtrijve, Jr. 1831. *In gr. 8vo. VI en 33 bl. f* 1-20.

Juist van pas besloot de Heer DE BOSSON dezen verdienstelijken heldenzang uit te geven, nu aller monden en harten nog vol zijn van lof en bewondering des onvergetelijken VAN SPEYK. Hier en daar, schoon nergens iets is overgenomen, herinnerden wij ons wel enkele plaatsen uit *De Overwintering van Nova Zembla*; en ook de opeenstapeling van het koppelwoord *en* heeft de Heer DE BOSSON met TOLLENS gemeen, b. v. bl. 19. Voor dat *en*, *en*, *en* mag hij voortaan zich wel wachten. Wijders bespeurden wij soms eenige onnaauwkeurigheden en ongelijkheden in taal en spelling. De dubbele *t* is hinderlijk, en het rijm van *zijn* op *klein* (bl. 16) zeker niet fraai. Intusschen verdient het vers, over het geheel, zeer veel aanbeveling, en zal bij de Natie welkom zijn. De Dichter (en dit was hier moeijelijk) heeft zich voor het navolgen van HELMERS, hetwelk anders bij *dat* onderwerp gansch onwillekeurig geschieden kon, wèl weten te wachten, zoodat hij alleen de stof, maar niet de voorstelling met HELMERS gemeen heeft. De toespraak van CLAASSENS aan de scheepsgezellen is bij HELMERS korter en krachtiger; het antwoord der manschap insgelijks. DE BOSSON heeft zeker veel moeite aan die plaats besteed, om, zonder zijnen voorganger uit te schrijven, nagenoeg hetzelfde te zeggen. Recensent zou wel durven wedden, dat DE BOSSON nog stouter, en zeker vrijer, in zijn dichten zou zijn te werk gegaan, indien HELMERS niet vóór hem dat eigen onderwerp, al is het dan ook meer in het voorbijgaan, bezongen had. Zoo iets is altijd hinderlijk in de behandeling van een historisch, zelfs van een natuurkundig onderwerp. Al maakt men slechts een vers op de Lente, dan werkt het tegen, als een couplet uit BILDERDIJK of TOLLENS ons te binnen schiet. Somwijlen had men gelijksoortigen inval. Ware men van het bestaan der vroegere verzen onkundig, dan ging men zijnen eigenen gang; maar nu ziet men zich gestuit; met denkbeeld, inkleeding en versificatie raakt men verlegen, en smijt welligt zijne eigene gelukkige vinding weg, omdat een ander denzelfden inval reeds gehad heeft, en men het verwijt van letterdieverij ontgaan wil. Dit alles geldt echter alleen van min of meer kunst- en planmatig opgestelde gedichten. Verzen, die waarlijk en geheel uit het hart stroomen, echte *oden* en *elegiën*, laten iemand nimmer verlegen, en brengen hem nergens in twijfel.

Bij het oogenblik der vervaardiging is men zoo geheel zichzelf, en denkt zoo weinig aan het oordeel van anderen, dat men zijn overweldigend gevoel zich lucht laat zoeken, gelijk het wil. Die inblazing is echter, in hare hoogere zuiverheid, alleen eigen aan de *Lyrische* poëzij: in de *Epische*, de *Didactische* en de *Dramatische* werken verstand en hart te gelijk, en zelfs het verstand in zoo verre nog meer, dat hetzelve het plan ontwerpt, en den weg baant, waarin het gevoel zal gedwongen worden zich uit te storten. Maar wij mogen hier niet breeder over uitweiden. Gaarne zouden wij iets tot proeve uit het aangekondigde dichtstuk mededeelen; doch, daar wij vertrouwen reeds genoeg tot lof er van te hebben gezegd, zullen wij liever de pen hier nederleggen.

De Avondklok; of Opwekkingen tot Geloof en Godzaligheid. Door GEORG GESZNER, *Predikant en Hoogleeraar te Zurich. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij* ten Brink en de Vries. *In gr. 8vo. VI, 390 bl. f* 3 - :

Dit boek moet, naar des Schrijvers aankondiging, een stichtelijk werk zijn, en heeft ten doel de opwekking en bevordering van Christelijke kennis, gezindheid en gevoelens. Tot den naam *Avondklok* vinden wij in het werk zelve geene andere aanleiding, dan eene soort van gedicht, bij wijze van inleiding vooraan geplaatst, hetwelk, naar het ons voorkomt, in ongebonden stijl eene betere houding zou hebben, dewijl deszelfs vlugt niet hoog genoeg is, om op den naam *gedicht* aanspraak te kunnen maken, b. v.:

Bij 't nedrige Friedland ——
—— had eens de ridder van Friedheim zijn slot,
Een man om zijn inborst geprezen,
Wiens handel en wandel de waarde der deugd
In al haren luister bewezen.
Bij aanzien en voorspoed, gematigd en vroom,
Tevreden en dankbaar te gader,
Genoot hij als landheer het wenschelijkst lot,
Het reinste genoegen als vader.

Het werk zelf bestaat uit de volgende vertoogen: I. *Dagelijksch gebed.* II. *De voorbidding van Jezus voor de zijnen.* III. *De zorg van Jezus voor de zijnen leert ons voor de onzen*

te zorgen. IV. *Ons doel is bij Christus te zijn.* V. *Over het slot van het gebed van Jezus, Joan. XVII: 26.* VI. *Het Evangelie van Christus eene kracht Gods om zalig te maken.* VII. *Godsdienstige gezindheid en menschenliefde zijn de weg ter verkrijging van hoogere gunstbewijzen.* VIII. *Het hoogste voor den mensch ligt in het Christendom.* IX. *De beste en beproefdste middelen ter bevordering van het ware Christendom.* X. *Het geluk van een vroom gezin.* XI. *Kinderlijke onderwerping aan Gods wil.* XII. *De zegepralende vreugde van het geloof van den Christen.* XIII. *Hun, die God lief hebben, moeten alle dingen medewerken ten goede.* XIV. *Over het Christelijk gebed.* XV. *Onderwerping en troost in lijden en ondoorgrondelijke beproevingen.* XVI. *De schoonste deelneming.* XVII. *Het zoeken van den Heer.* XVIII. *De wijsheid Gods in het onderwijs der menschen.* XIX. *De levende hoop van den Christen in lijden en dood.* XX. *Over het levend geloof.* XXI. *Over het gebed des Heeren.* XXII. *De kinderdoop.* XXIII. *De hoop op eenen zegenrijken zaaitijd.* XXIV. *Over de eer, die wij menschen schuldig zijn, in tegenstelling van die, welke God alleen toekomt.* XXV. *Over de eer, die wij de menschen schuldig zijn.* XXVI. *De vatbaarheid voor het genot der levende hoop.* XXVII. *Het doel aller Christelijke zamenkomsten.* XXVIII. *Waarschuwing tegen het vooroordeel, alsof bij God aanneming des persoons ware.* XXIX. *De verlossing van den vromen uit de verzoeking.* XXX. *Overdenkingen op het Kersfeest.*

Deze vertoogen zijn zoo ingerigt, dat gedeeltelijk de aan het hoofd genoemde onderwerpen in eene redekunstige rangschikking der deelen behandeld worden. Zoo wordt onder anderen de kinderdoop voorgesteld als 1. treffend voor het Christenhart, 2. heilig voor kinderen, 3. verpligtend voor ouders, en 4. belangrijk voor allen, die er bij tegenwoordig zijn. In andere hier voorkomende stukken geschiedt de voorstelling van het onderwerp meer occasioneel, verbonden aan de behandeling van eene of andere bijbelplaats. Onder deze laatste soort trok onze aandacht tot zich het stuk: *De wijsheid Gods in het onderwijs der menschen*, in hetwelk een zeer doelmatig gebruik is gemaakt van *Hand.* X. Beide soorten van behandeling doen ons gissen, dat wij hier vertoogen ontvangen, die oorspronkelijk als leerredenen hebben gediend, gedeeltelijk zoo als zij hier voorkomen, en gedeeltelijk tot derzelver tegenwoordige bestemming, wat den vorm betreft, omgewerkt. Uit het voorberigt blijkt, dat GESZ-

NER niet de vervaardiger is van alle hier geplaatste stukken, maar dat hij ook van den arbeid van sommigen zijner vrienden gebruik heeft gemaakt tot zamenstelling van deze verzameling. Andere schrijvers worden echter niet genoemd, uitgenomen LAVATER aan het hoofd van het stuk: *Over het gebed des Heeren.* De inhoud van dezen bundel getuigt van het geloof der schrijvers aan de kenmerkende leerstukken van het Christendom, die hier doorgaans op eene hartelijke en tevens verstandige wijze tot stichting der lezers worden aangewend. Hier en daar echter vinden wij bewijzen aangevoerd, die, hoewel dan ook de beweerde zaken zelve waar en nuttig zijn, tot derzelver staving niets bijdragen. Wie zal het, bij voorbeeld, den schrijver niet toestemmen, dat het des Christens verpligting is, om voor de genen, die hem dierbaar zijn, te bidden? Maar geheel strijdig met een regt verstand der Heilige Schrift is het, wanneer tot aandrang van deze verpligting, bladz. 9 van dit werk, gezegd wordt: „Ik „meen, dat dit eene voorname reden is, waarom de schrif„ten des Nieuwen Verbonds zoo gaarne de uitdrukking be„zigen, dat de Christenen, en gewis de edelste en beste „het allerzekerst, gekocht zijn tot Priesteren Gods, een „uitverkoren geslacht, een koninklijk Priesterdom, een hei„lig volk, een volk des eigendoms, omdat zij juist als „Voorbidders voor hunne broeders tot God zouden gaan." Wij vinden de aanhaling van deze in het Oude Verbond gebezigde benamingen, aan de Christenen gegeven, 1 *Petr.* II: 9. Aldaar en overal, waar ook op andere plaatsen afzonderlijke gedeelten van deze benamingen van den Christen gebezigd worden, duiden dezelve wel in het algemeen de verpligting aan van de Christenen, om God door geheel hun gedrag te verheerlijken; maar nergens begunstigt het verband de meening, dat in het bijzonder de verpligting bedoeld wordt, om voor elkander te bidden. In het stuk: *Het zoeken van Jezus*, hinderde ons de zinspeling op het *zoeken van den Heer* door de vrouwen, toen zij zijn lijk zochten. Het zeggen van den Engel, toen zij bij zijn graf kwamen, tot die vrouwen: *vreest niet!* is toch waarlijk ook al geen bewijs, dat de Christenen ook nu nog, bij welke het *zoeken van Jezus* daarin bestaat, dat zij „hun oog openen voor zijn licht, „verlangen naar de rust, die hij schenkt, dorsten naar de „kracht, die uit zijne volheid ontspringt, en hijgen naar de „zekerheid zijner liefde," niet behoeven te vreezen. Indien

de Ascetici van onzen tijd HELLENBROEK en anderen slechts afkeuren om hunne verouderde taal en stijl, en zij veroorloven zich even zulke gezochte woordspelingen en onnatuurlijke vergeestelijkingen, dan handelen zij onedelmoedig; en dan is het te voorzien, dat ook zij reeds verworpen en vergeten zullen worden, wanneer nog menigeen der oude stichtelijke schrijvers, door hunnen hartelijken toon van godsvrucht, door hunne onmiskenbare strekking tot bevordering van ware Christelijke godzaligheid, en door het wijze van hunne besturing in de onderscheidene gevallen des levens, nog een groot en duurzaam nut zullen stichten. Wij maken deze aanmerking minder om het thans aangekondigde werk, in hetwelk het berispte slechts eene zeldzame uitzondering is op het geheel, hetwelk doorgaans ook aan het gezond verstand nuttig voedsel verschaft; maar omdat de meening zoo geheel zeldzaam niet is, dat, wanneer stichting het hoofddoel van eenen redenaar of schrijver is, men het met het juiste der bijbelverklaring en der redeneringen zoo naauw niet behoeft te nemen. Het gevolg daarvan is, dat het den toehoorder of lezer wel eens gaat gelijk den man, die bij CICERO klaagt: *nescio quo modo, dum lego assentior: cum posui librum, et coepi cogitare, assensio omnis illa elabitur.* Wil men wezenlijk en blijvend nut stichten door stichtelijke redevoeringen en geschriften; wil men in staat zijn, om de beschuldiging der ligtzinnigheid af te weren tegen de ware godsdienstigheid, alsof dezelve dwaasheid ware, dan zorge men toch, dat men alle zijne voorstellingen van godsdienstige waarheden en pligten steeds kan verantwoorden, als *woorden van waarheid en gezond verstand.*

Parabelen van AGNES FRANZ. *Uit het Hoogduitsch door* M. C. B. *Met eene Voorrede van* P. MOENS. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1830. *In kl.* 8vo. *XII,* 180 *bl. f* 1 - 50.

Wat een uithangbord voor eene landelijke herberg is, dat is, zegt P. MOENS, hare Voorrede voor dit boekje. Zij noodigt namelijk *allen, die, na het beoefenen van ernstige en gewigtige bezigheden, naar eenige verlustiging voor verstand en hart verlangen, om dit bevallig geschreven werkje in handen te nemen, en zij durft zich vleijen, dat die allen voldoening*

zullen vinden. Met deze lofspraak kan Rec. slechts ten deele zich vereenigen. Hij erkent, dat het een lief boekje is; dat menige lezeres (voor *jonkvrouwelijke landgenooten* inzonderheid werd het vertaald) in de *eenvoudige natuurtafereeltjes* smaak zal vinden, en dat het geheel ook de heilzame strekking heeft, om veredelde gezindheid te bevorderen: onder het lezen teekende hij hier en daar echter iets aan, dat hem minder beviel. Op een fraai titelplaatje is de *hemelsche Waarheid* gesluijerd afgebeeld, in de eene hand een' geopenden Bijbel hebbende en met de andere een' helderen spiegel aan de wereld voorhoudende. Hieruit ziet men, wat de Schrijfster eigenlijk bedoelde — zij wilde in vertellingen en gelijkenissen meer of min belangrijke leeringen en waarschuwingen voorstellen. In het eerste stukje, *het zusterlijke verbond* ten opschrift hebbende, wordt gezegd, dat *de Goden eene hunner hemelsche dochteren, de Waarheid, naar de valleijen der aarde zonden;* en in de daarop volgende Parabel geeft JEHOVAH *aan zijne Engelen bevel, om naar beneden te gaan, als geleiders der menschen.* Men moest liever het gewijde en ongewijde niet zoo vermengen. En dan dat *poëtiseren....* het kan gevaarlijk worden! Het opschrift der eerste Parabel is: *De wieken des levens.* „Drie Engelen beschouwden den slapenden ADAM, en merkten op, dat hem *de glinsterende vleugels, het teeken der vrijheid, ontbraken,*" enz. De vergelijking is ook weleens zeer gezocht en ongelukkig uitgevallen. A. FRANZ heeft b. v. de noodzakelijkheid der opvoeding van het menschelijk geslacht willen voorstellen onder het beeld van eene *boomkweekerij*, bl. 91; maar zij laat den tuinman *in den herfst de boomen enten!* In een boekje, dat *landelijk* heeten zal, is dit zeker eene grove fout. De geheele redenering over dat *enten* verraadt onkunde: „Ziet, lieve kinderen! deze enten, hoe klein zij ook zijn, deelen hare veredelende kracht langzamerhand aan het geheele stammetje (?) mede. Is des tuinmans werk wel gelukt, en hebben de eerste uitspruitsels gevat (?), dan zal de wilde kruin des booms langzamerhand besnoeid worden, opdat de edele takken volkomene kracht verkrijgen," enz. Eer men het *stammetje* ent, wordt immers de kruin afgesneden. Voorts is het onwaar, dat de vruchten van elken *ongeënten* boom *onbruikbaar blijven;* en hiermede vervalt dus de geheele volgende redenering — *dat het geheele menschelijk geslacht te vergelijken is bij eenen boom, met talooze takken, die zijne*

wilde doornen van den wortel, of van ADAM *af, tot de tegenwoordige of toekomende uitspruitsels voortplant*, en *dat edele enten van den levensboom ons ingeënt moeten worden, daar die niet alleen met ons, maar met alle eeuwen in verbinding staat, en den ouden stam van het menschelijk geslacht, van den wortel af tot den (de) kruin toe, veredelt.* Het moge goed gemeend zijn, Rec. ziet de hemelsche Waarheid liever in eenvoudig gewaad en ongesluijerd, dan onder den sluijer van zoodanig poëtisch proza. — Niet de *St. Jans-beziënstruik*, maar wel de *aalbessenboom* is overal in ons land bekend. — Op het eiland *Lesbos*, niet in *Lesbie*, bl. 57, leefde SAPPHO. — Nogtans is er ook veel schoons in dit boekje. Hiervan het volgende tot proeve; *Kaleidoskoop* is de Parabel getiteld: „Hoe wonderbaar! zelfs het geringste moet zich hier tot liefelijke beelden vormen en ronden; want het zeldzame glas kaatst alles in veelvoudigen glans terug. – Het is het beeld van een opgeruimd gemoed. Gelijk dit, deelt het elk voorwerp, dat het in zich opneemt, zijne eigendommelijke (eigene) tooverkracht mede, en weet zelfs aan het nietsbeduidende eene bevallige zijde te vertoonen."

De vertaling is over het geheel vloeijend en, zoo het schijnt, vrij naauwkeurig. — *Weeke bast* (bl. 97) moet zijn *zachte bast*. — Men *bindt* takken van boomen, maar *verbindt* menschen, die gewond zijn.

Pauline Selbach, of de Gevolgen der IJverzucht. *Door* ROSALIE MÜLLER. *Uit het Hoogduitsch vertaald door* D. BOMHOFF, HZ. *II Deelen. Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1830. *In gr. 8vo. Te zamen* 408 *bl. f* 3-90.

Bij het aankondigen van oorspronkelijke stukken moge het nuttig zijn, tot aanmoediging van eerstbeginnende schrijvers, het goede, dat er in is, voordeelig te doen uitkomen, en zoo te doen blijken, dat derzelver autheur eenen goeden aanleg bezit; maar bij eene beoordeeling, die hoogstwaarschijnlijk niet onder het oog van den schrijver of de schrijfster zal komen, is dit het geval niet; daar is eeniglijk de vraag, of het vertaalde werk, als een meesterstuk in zijne soort, ook verdient door de vertaling buiten deszelfs eigenlijken werkkring bekend te worden. Zulk een meesterstuk is, naar ons oordeel, deze roman niet. Wij willen niet ont-

kennen, dat het doel en de heerschende geest in dit verhaal zedelijk goed is; dat de karakters en de aaneenschakeling der gebeurtenissen natuurlijk zijn, en dat uit de schets, door eene meesterhand, niet een levendig en treffend tafereel zou te maken zijn: maar hier is alles zoo flaauw, zoo wijdloopig voorgesteld, dat het voorname doel van eenen roman, in zoo ver hij de behandeling van eene zedelijke waarheid behelst, om namelijk dezelve meer levendig en onderhoudend voor te stellen, dan dit geschieden kan in een doorloopend en gestreng betoog, in het geheel niet bereikt wordt. Integendeel, wij gelooven, dat zelfs de meest verwende romanlezer met nog minder verveling een, in deelen en onderdeelen gesplitst, betoog over de IJverzucht zal lezen, dan dezen roman. Het lust ons niet, eene schets mede te deelen van het verhaal, hetwelk, als 't ware, bedolven ligt onder eenen vloed van langdradige uitweidingen, en ons deed denken aan de soep, waarin de stukjes vleesch, even als de matrozen van Aeneas, waren *rari nantes in gurgite vasto.* Wij ergeren ons, zoo dikwijls onze vertalers, (immers de uitgevers kunnen hier, met den besten wil, niet altijd uit eigene oogen zien) door het overbrengen van onbeduidende voortbrengselen van vreemden bodem, aan de smaalzucht der buitenlanders op onzen letterkundigen smaak voedsel geven, en hopen, dat ons lezend publiek dergelijke speculatiën op deszelfs leeslust niet meer zal aanmoedigen, dan zij verdienen.

Wondertooneelen uit den ouden tijd; geschetst in eene reeks van geschiedkundige daadzaken. *Door* G. QUERNER. *Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam*, *bij* J. C. van Kesteren. 1830. *In gr. 8vo. XII*, 340 *bl. f* 3 - :

Wat de schrijver met deze *Wondertooneelen* bedoelt, blijkt niet duidelijk uit het Voorberigt. Hij klaagt, dat *onze leeftijd wegens den verbazenden overvloed van boeken niet weet, naar welk hij het eerst grijpen moet, maar altijd als de vlinder van de eene bloem naar de andere aangetrokken wordt; terwijl bijna geen schrift (geschrift), ten zij het het bijzonder belang, of de nieuwsgierigheid van het publiek opwekke, meer opgang maakt.* Waartoe dan het getal der boeken al weder vermeerderd? De Schrijver zegt, dat *menigeen, en ook hij zelf in vroegere jaren, met (door) het lezen van de ongehoorde menigte, dagelijks uitkomende, vlugschriften zijnen smaak bedorven heeft*, en hij vaart voorts uit tegen *plaatsvullende en tijdroovende artikels in de meeste tijdschriften.* Deze uitspraak zou, naar Recensents oordeel, op ettelijke plaatsen in het onderhavige boek toepasselijk gemaakt kunnen worden.

QUERNER zelf meent echter, *dat de kleinodiën (kleinooden) van den voortijd — zij mogen dan echt of onecht zijn — te voorschijn te zoeken, geen doelloos, schoon vaak een ondankbaar, werk zijn zal.*

Veel raars, doch zeker ook veel onwaars, wordt in dit boek gevonden. Of de Schrijver wél gedaan hebbe, dat alles uit *oude kronijken en zeldzame boeken, op bibliotheken bewaard*, over te nemen, is eene andere vraag. Eenige bijzonderheden hadden voor altijd *onder het oude puin verborgen* mogen blijven. Bloedige oorlogen en woeste wreedheden maken een groot gedeelte van den inhoud uit. Ook worden eenige merkwaardige dingen verhaald. Meerendeels zijn het kleine en niet zamenhangende stukjes. De smaak verschilt, en dus zal dit boek welligt ook zijne lezers vinden. Op het titelblad is een niet onaardig plaatje. Hier en daar bemerkt men, dat het eene vertaling uit het Hoogduitsch is.

Spiegel van Menschelijke Hartstogten, In Verhalen, door C. SPINDLER, W. HAUFF *en anderen. Uit het Hoogduitsch. IIde Deel. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1830. *In gr. 8vo. IV, 234 bl. f* 3-30.

Gaven wij van het eerste deel van dit verhaal een aanprijzend verslag, het thans aangekondigde verdient denzelfden lof. Het bevat vier verhalen, waarvan twee romantische tafereelen zijn uit de geschiedenis der Middeleeuwen. Het eerste, *Herrad van Landsperg*, heeft wel wat van eene kloosterlegende, maar is, als schildering naar het leven van de karakters en denkwijze van den tijd, waarin het geplaatst wordt, der lezing waardig. Van die zijde prijst zich ook aan het verhaal *Koning Enzius*, in hetwelk de vurige en ijverzuchtige hartstogt van des Konings gemalin, Donna Luzia, treffend afsteekt bij de teedere getrouwheid van zijne dochter Albina. Van eenen anderen aard is: *De moord uit bijgeloof, eene geschiedenis uit de Fransche lijfstraffelijke regtspleging.* Dit verhaal houdt de nieuwsgierigheid van den lezer tot het einde toe gespannen, en, offschoon verdicht, levert het, door de natuurlijke zamenstelling van deszelfs verschillende deelen, eene overtuigende proeve op van het ingewikkelde en ondoorgrondelijke, hetwelk de regtspleging in lijfstraffelijke zaken dikwijls moeijelijk maakt. Het laatste verhaal: *Mijne lotgevallen in den Spaanschen veldtogt*, is eene schildering der woede, met welke van wederzijden de oorlog tusschen Napoleon en de Spanjaarden gevoerd is. De tooneelen van bloedstorting worden evenwel aangenaam afgewisseld door eenen liefdehandel, tusschen eenen officier in Franschen dienst en een Spaansch meisje, die, hoezeer ook onder zulke ongunstige voorteekenen aangevangen, op een gelukkig huwelijk der gelieven uitloopt. — Ook dit deel heeft ons aangename tijdkorting verschaft.

N°. VIII. bl. 366. reg. 10 v. o. staat *Nemisis*, lees *Nemesis*.

BOEKBESCHOUWING.

Geschiedenis van het Patronaatregt, anders genoemd Kollatieregt, in verband met het Christelijk Kerkbestuur sinds de vroegste tijden tot op den tegenwoordigen tijd; door A. YPEIJ, *Doctor en Hoogleeraar der Godgeleerdheid te Groningen. II Deelen. Te Breda, bij* Broese en Comp. *In gr. 8vo. Behalve het Voorberigt 624 bl., Aanteekeningen 190 bl., Bijvoegsels 10 bl. f 7 :*

Onder de achtingwaardigste handhavers van oud-vaderlandsche geleerdheid bekleedt voorzeker de Groningsche Hoogleeraar A. YPEIJ eene voorname plaats. Hij behoort onder de weinige overgeblevene *veteranen* uit dat geleerd geslacht, hetwelk in de XVIIIde eeuw onze Hoogescholen versierde, en door het daaropvolgende wel in vernuft en schranderheid, maar misschien minder in veelomvattende kennis en grondige wetenschap, wordt op zijde gestreefd. Nog in vergevorderde jaren toont de waardige man zich gezind, om mede te werken tot instandhouding van den Nederlandschen roem door de uitgave van doorwrochte geschriften, wier zamenstelling velerlei moeijelijke navorschingen en eene vorharding, schier alleen aan jeugdige jaren eigen, vooronderstellen. Gelijk het *aanzienlijk* deel, hetwelk hij laatstelijk had aan de vervaardiging van de *Geschiedenis der Nederlandsche Hervormde Kerk*, zoo ook levert dit tegenwoordig werk hiervan een onwedersprekelijk bewijs.

Hetzelve handelt over de Geschiedenis van het *Patronaatregt*, anders genoemd *Kollatieregt*; een onderwerp, belangrijk voor de kennis van de Kerkelijke Geschiedenis in het algemeen, en meer bijzonder voor die onzer Nederlandsche, vooral bij de thans vrij algemeen plaatsgrijpende overdrevene verwaarloozing van de studie van het Kanonieke regt.

De Schrijver geeft van het Patronaatregt de volgende beschrijving, die men wel den lof der kortheid, maar niet dien die naauwkeurigheid, zal betwisten: „ Het is een regt, (bl. 8.) aan zekeren *wereldlijken* persoon *toebehoorende*, die een *godsdiensthuis gebouwd*, en dat met goederen *begiftigd* heeft, waaruit al de, tot den openbaren Godsdienst benoodigde, kosten kunnen worden goedgemaakt; een regt, dat, na het overlijden van deszelfs bezitter, aan zijne erfgenamen, of anders, bij verkoop, aan een' vreemden, met de vaste grondgoederen, waaraan het verknocht is en blijft, wettig overgebragt wordt. Hetzelve bestaat in eene volkomen vrije *magt*, om voor dat godsdienstgebouw *geestelijken te verkiezen*, te *benoemen* en aan het *Kerkbestuur voor te stellen*, of, gelijk men het van ouds her noemde, te *presenteren*, ten einde dat *bestuur* naar de bekwaamheid en de geschiktheid van de gepresenteerden *onderzoek* doe, en, dat naar wensch uitgevallen zijnde, zonder eenigen wederstand hen tot de heilige bediening *aanstelle*, hen *kerkelijk ordene*, en hun het regt op de daarmede verbondene *jaarlijksche inkomsten toewijze*, welke mede uit de goederen, aan het godsdienstgebouw door deszelfs stichter geschonken, *voortvloeijen*. Dit laatste werd voorheen de *inkleeding* genoemd."

Na eene inleiding, waarin het een en ander over de *definitie* van dat regt, over de Schrijvers, die hetzelve behandeld hebben, en over het belangrijke van het onderwerp voorkomt, volgen vier afdeelingen, behelzende de geschiedenis van het Patronaatregt, I. van de vroegste tijden, tot aan Constantin den Grooten; II. van Constantin tot Karel den Grooten; III. van Karel den Grooten tot de Kerkhervorming in de zestiende eeuw; en IV. sedert de Kerkhervorming tot den tegenwoordigen tijd. In deze vier afdeelingen vindt men tevens eene doorloopende geschiedenis van het Christelijk kerkbestuur, zoowel van de verschillende kerkelijke waardigheden, bedieningen en titels, als van de zeden, die in de onderscheidene tijdperken de kerkelijken eigen waren. De Schrijver

tracht te bewijzen, dat de eerste sporen van het Patronaatregt zich reeds vóór de tijden van Constantin den Grooten vertoonen; dat deze Keizer dit regt voor een bijzonder eigendomsregt erkende, hetwelk deszelfs bezitters niet mogt ontnomen of betwist worden; dat het in al de volgende eeuwen nimmer, welke middelen wereldlijke of kerkelijke magten aanwendden, is krachteloos geworden, en na de Hervorming zijne oorspronkelijke waarde niet heeft verloren, ja dat het niet kan vergaan, daar „geene van menschen gemaakte, maar uit de natuur zelve herkomende, wetten dit regt hebben verleend, en het zijnen grondslag heeft in een der heiligste regten van de natuur, in het eigendomsregt, dat ouder is dan alle maatschappelijke orde"!

Op dit betoog volgen breede aanteekeningen tot staving of nadere omschrijving der geschiedenis zelve, waarin men de belezenheid en de naauwkeurigheid des Hoogleeraars moet bewonderen. Alles wordt uit de bronnen zelve geput, met zorgvuldige raadpleging van meest al de vroegere Schrijvers of Uitleggers, welke zich met dit onderwerp bezig hielden. Slechts enkele weinige dezer laatsten hebben wij niet aangetroffen. B. V. F. HALLIER, *de sacris electionibus et ordinationibus ex antiquo et novo ecclesiæ usu*. Paris 1636 et Romæ 1749. 3 Vol. Over de kerkelijke wetten van Constantin de, door het Fransche Instituut van Wetenschappen bekroonde, Prijsverhandeling van J. NAUDET, *des changemens opérés dans toutes les parties de l'administration de l'empire Romain sous les règnes de Dioclétien, de Constantin et de leurs successeurs jusqu'à Julien*. Paris 1817, 2 Vol. En nog: *Das allgemeine kanonische Recht der Protestantischen Kirche in Deutschland aus seinen ächten Quellen zusammengestellt und erläutert von* H. STEPHANI. Tübingen 1825.

Het streven naar volledigheid in de geschiedkundige voorstelling van het Patronaatregt heeft echter den Hoogleeraar tot eene uitvoerigheid verleid, die de lezing van zijn werk minder aangenaam maakt, en zelfs eenige moei-

jelijkheid doet ontſtaan, om den gang van zijn gehouden betoog geregeld te volgen. Wij treffen vele uitweidingen aan, uit den ganſchen omvang der Kerkelijke Geſchiedenis ontleend, b. v. over de uiterlijke gedaante der oudſte kerkgebouwen, — over hunne bouworde, — over het karakter van Conſtantin den Grooten, zijne ſtaatkunde en bekeering, — over den oorſprong van het Pauſelijk gezag, — over de ſcheiding tusſchen de Oosterſche en Westerſche Kerk, — over de veroveringen van Karel den Grooten, — en (in de aanteekeningen) over den oorſprong van de woorden dorp, heide, kermis, grietman, enz. enz.; uitweidingen, die verſcheidene bladzijden vullen, en, offchoon veel wetenswaardigs behelzende, echter tot de kennis van het Patronaatregt ſoms weinig, ſoms niets afdoen.

De Hoogleeraar is, zoo als onzen Lezers reeds zal gebleken zijn, een warm voorſtander van het Patronaatregt ook in onze tijden. Hij drukt zich met kracht uit tegen de pogingen, in latere dagen, in Nederland vooral, aangewend, om aan de Heeren van Ambachtsheerlijkheden of Dorpen dit voorregt te betwisten. Zijne verdediging van hetzelve rust niet zoo zeer op grond van den heilzamen invloed, dien men van de duurzame uitoefening van het Patronaatregt voor den welſtand en den bloei der onderſcheidene daaraan onderworpene Gemeenten verwachten kan, dan wel op het bloot historisch bewijs van *eigendomsregt*. Het is met dit gedeelte van des Hoogleeraars betoog, dat Recenſent zich geenszins vereenigen kan. Het komt hem voor, dat de godsdienſtige omwenteling, in de XVIde eeuw voorgevallen, de toepasſing van dit historisch bewijs aanmerkelijk verzwakt, ten opzigte van het Patronaatregt bij *Hervormde* Gemeenten. Er ontſtond in het kerkelijke eene geheel nieuwe orde van zaken. Kerkgebouwen en geestelijke goederen ondergingen eene beſtemming, geheel afwijkende van het oogmerk der Roomſche Stichters of Begiftigers. Hier ontſtond het geval, hetwelk onder de oorzaken van vernietiging van het Patronaatregt wordt opge-

teld (*), *interitus Ecclesiæ* of *hæresis*. Het ambt, dat de tegenwoordige Predikanten bij hunne Gemeenten bekleeden, kan bezwaarlijk gelijk gesteld worden met dat van zulke Roomsche Biechtvaders, of Kapellanen, die de Heeren en Edellieden vroeger in hunne dienst, of tot gerijf hunner Vazallen, bij zich onderhielden. Dan, gesteld zijnde, dat de Godsdienstverandering in de XVIde eeuw geene algeheele vernietiging van de vroeger bestaande betrekking tusschen Patronen en Kerken heeft te weeg gebragt; zoo is het zeker, dat dit regt voornamelijk gegrond was op het genot van zekere goederen of inkomsten, door den Patroon of deszelfs Voorzaten aan de Kerken geschonken: en nu twijfelen wij zeer, of eenige Nederlandsche Kerk, aan het Kollatieregt onderworpen, het vrije bezit van de goederen, waaruit oorspronkelijk het Patronaatregt is voortgevloeid, kan gezegd worden alsnog te genieten, te meer daar er, gelijk de Schrijver niet onduidelijk te kennen geeft, veeleer sporen te vinden zijn van ontvreemding of verduistering dier goederen ook door de Ambachtsheeren zelve. Men raadplege slechts de voorzieningen, vervat in de Publicatie van de Staten van Holland van 20 Dec. 1625, overgenomen bl. 555. Volgens de *definitie* van den Schrijver, bl. 8, ontstaat het Patronaatregt „ uit de gifte van goederen, waaruit *al* de, tot den openbaren Godsdienst benoodigde, *kosten* kunnen worden goedgemaakt:" alzoo is desgelijks den 14 Mei 1619 bij de Dordrechtsche Synode bepaald: „ dat de Patronen de dienaars der kerken van zoodanig een onderhoud zouden hebben te voorzien, als behoorlijk was," (bij YPEIJ bl. 534.) De Schrijver had zijnen Lezers eene gewigtige dienst bewezen met eene beantwoording van de bij sommigen opgerezen twijfeling; of daar, waar de Patronen of Collatoren geen' den minsten onderstand aan de Gemeenten verleenen, en waar zelfs geene Pastoriegoederen aanwezig zijn, het Patronaatregt niet van zelve als vervallen moet be-

(*) SCHILTER, *Institut. Juris Canonici*, ex ed. BOEHMERI, p. 142.

schouwd worden; en of de Gemeenteleden niet in de regten van de Patronen op vele plaatsen zijn opgetreden, naardien zij zelve den opbouw of het herstel der kerk bekostigden, en, hetzij door hunne wekelijksche toelagen, hetzij op andere wijze, de instandhouding van de openlijke eerdienst, dikwerf zonder eenige hulp van de zijde der Patronen, hebben weten te bevorderen. Recensent is het geenszins eens met TH. BEZA, die het Patronaatregt noemt *een giftdrank, gemengd en geklensd in de keuken van den Satan;* doch ongaarne zag hij den geachten Schrijver wat eenzijdig vooringenomen met een regt, dat vooral ook behoorde onderzocht te worden met opzigt tot het belang der Gemeenten zelve, daar de regtsgrond in vele gevallen, en op vele zoogenoemde collatieplaatsen, in ons Vaderland, aan eene zeer bezwaarlijke bewijsvoering onderhevig blijft.

De bruikbaarheid van een werk, hetwelk zoo vele belangrijke geschied- en letterkundige bijzonderheden behelst, ware door het bijvoegen van een Register grootelijks vermeerderd geworden. Op de correctie valt juist niet te roemen; het zal wel eene kleine schrijfvergisfing zijn, dat de inhoud van het Besluit der Staten van Holland van den 10 van Lentemaand 1654 tweemaal wordt opgegeven; vergelijk bl. 551 en bl. 575. Woorden, zoo als *allerbaarblijkelijkst*, *zindoelen*, *braak* van de banden der natuur, *furie* van geestdrift enz., hopen wij niet, dat, op het gezag van den geachten taalkenner, het burgerregt onder ons zullen verkrijgen.

W. GOEDE's *Manier van Katechiseren, door hemzelven beschreven, en met een aantal uitgewerkte Katechisatiën verrijkt. Eene Handleiding voor jonge Leeraars en Onderwijzers in de Godsdienst, van allerlei Kerkgenootschappen. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. *In gr. 8vo. IX, 27 en 336 bl. f* 3-75.

De Eerw. GOEDE had vóór vele jaren reeds beloofd,

zijne eigene Levensgeschiedenis en zijne manier van Katechiseren in het licht te zullen geven. De Levensgeschiedenis moet nog komen; het werk over het Katechiseren wordt hiermede aangeboden.

De korte Inleiding loopt voornamelijk over de lotgevallen van den Schrijver. Het ware echter niet noodig geweest, dat alles, tot in kleinigheden toe, te vermelden; b. v. die *vele geschenken in geld, zilverwerk, kostbare huissieradien* (sieraden), *wijnen, de keurigste versnaperingen.* Trouwens, *aan den Kerkeraad der Remonstrantsche Gemeente te Rotterdam, aan die Gemeente zelve, en inzonderheid aan zijne Onderwijzelingen in de Godsdienst, derzelver Naastbestaanden en Vrienden*, heeft de Schrijver het boek *eerbiedig, dankbaar en liefderijk* opgedragen. Daarom werden die bijzonderheden hier genoemd. Op bl. IX. der Inl. schrijft de Heer GOEDE: „ Ik herinner mij hierbij nog eens blijmoedig mijne vorige betrekkingen en werkzaamheden, vooral in het katechetisch vak, wat steeds het door mij meest geliefkoosde was, en waarin men ook zeide, dat ik voldeed, ja zelfs (het zijn niet *mijne* woorden) uitmuntte." Van zoodanig' man derhalve, die vele jaren met lust het godsdienstig onderwijs bij eene groote Gemeente behartigde, mag men iets goeds verwachten. De Schrijver geeft eerst een beknopt berigt van *zijne manier van Katechiseren*, bl. 1—27, en dan laat hij voorts eene menigte uitgewerkte Katechisatiën volgen, die nog 336 bladz. beslaan.

Dat het godsdienstig onderwijs der jeugd eene zaak van de hoogste aangelegenheid is, lijdt geene tegenspraak. Dat niet ieder onderwijzer even gelukkig slaagt, en dat men in zoo moeijelijk werk, daar men zoo velerlei voorwerpen van zoo verschillende vatbaarheid en ontwikkeling voor zich heeft, *al doende* moet leeren, is insgelijks waar. Recensent, die ook reeds eene lange reeks van jaren in dit vak werkzaam was, weet bij eigene ondervinding te spreken. Dat Studenten onder het oog van Hoogleeraren zich oefenen in het houden van Katechisatiën

met kinderen, is buiten twijfel zeer nuttig; *zulke oefeningen*, schrijft GOEDE, *doen meer nut, dan alle professorale voorlezingen.*(!) Maar niet ieder had het geluk, op zoodanige wijze tot Katechiseren opgeleid te worden. In allen gevalle is het van belang, dat ambtgenooten elkander hunne opmerkingen mededeelen. Jongere Leeraren vooral kunnen nut trekken uit de ondervinding der oudere broeders. De Schrijver heeft dus wèl gedaan, dat hij iets over zijne *manier van Katechiseren* in het licht gaf. Rec. wil hiermede echter niet zeggen, dat alles, wat in dit boek voorkomt, navolging verdient. Naar gelang van omstandigheden moet men anders handelen. Wat GOEDE te *Rotterdam* deed, is niet overal uitvoerbaar. Ondervinding moet in dezen onze leermeesteres zijn. Wat van de zoogenoemde *kerkkaartjes*, *kaartjesdag*, *openbaar examen* en daarmede in verband staande *prijsuitdeeling*, als ook van de boeten op de Kathechisatiën wordt gezegd, zou geheel niet in den smaak van Rec. vallen, die zoodanige hulpmiddelen niet noodig vond, om zijne leerlingen vlijtig te doen opkomen, en die er geene nuttigheid, maar wel nadeelen in meent te zien.

De Eerw. GOEDE is niet voor het gebruik van *leerboekjes*, maar voor het beantwoorden van *schriftelijke vrägen.* Rec. meent, dat hier een middelweg bewandeld moet worden. Zijn de leerlingen in staat, zelve antwoorden te maken, zoo late men het hun doen; maar kunnen zij dit niet (en dit is met velen het geval), zoo is het beter, dat zij uit eenig boekje telkens eene les leeren, waarover men dan verder met hen kan spreken. Op dit mondeling onderwijs komt toch steeds zeer veel aan. In het maken van schriftelijke antwoorden wordt menigeen te veel door anderen geholpen, en pronkt dus weleens met vreemde vederen. Dikwijls, schoon niet altijd, zal de onderwijzer het kunnen opmerken. Hierom is het gebruiken van eenig leerboekje niet zoo geheel af te keuren.

De Schrijver heeft waarlijk veel moeite gedaan, om

zoo vele *uitgewerkte geheele Katechisatiën en stukken uit dezelve, in vragen en antwoorden*, op papier te brengen. Doch, waartoe deze zoo groote uitvoerigheid? De Eerw. GOEDE is van oordeel, dat *jonge en nog niet geheel bedrevene Onderwijzers in de Godsdienst, hier en daar, er wel iets goeds uit zullen kunnen leeren.* Rec. stemt dit ten volle toe. *Ook voor Ouders, die zelve hunne kinderen tot eenige godsdienstige kennis en zedelijk begrip willen opleiden*, meent de Schrijver, *zou zijn werkje misschien van eenige vrucht kunnen zijn.* Buiten twijfel kan het dit. Hiertoe waren echter, naar het oordeel van Rec., niet zoo vele *voorbeelden* of *modellen* noodig geweest. Als men met lust het Katechiseren behartigt, leert gewoonlijk eigene ondervinding, hoe men overeenkomstig vatbaarheid en behoefte van verschillende personen het onderwijs moet inrigten. Men kan zich niet altijd aan denzelfden vorm houden. De aanwijzingen, door den Schrijver aan het hoofd van elke uitgewerkte Katechisatie geplaatst, bevatten soms belangrijke wenken. Jonge Leeraars vooral kunnen er nut uit trekken. Dat de uitgewerkte stukken overal even goed uitgevallen zouden zijn, zal wel niemand verwachten. Hier en daar heerscht zekere onaangename langwijligheid. Men moet, ja, somwijlen uitvoerig zijn, en dikwerf ook herhalen; maar alles heeft zijne grenzen. Eenige vragen luiden te algemeen of te onbedaald. Op elke vraag moet slechts één antwoord mogelijk zijn, zoodat de leerling ten eerste begrijpt, wat hij al of niet behoort te zeggen. Ook zijn sommige bepalingen niet volkomen juist. Zoo wordt b. v. eerst gezegd, dat *het zien, hooren, ruiken, smaken* en *voelen*, zamengenomen, de *zinnen* zijn, en een weinig verder worden *de zinnen* datgene genoemd, *waardoor wij iets buiten ons waarnemen of leeren kennen.* Op bl. 22 wordt gevraagd: Waaraan kan men het allereerst eenen geest kennen? en het antwoord is: *Daaraan, dat hij niet gedeeld kan worden.* De Onderwijzer zegt: *Juist*; maar is deze

bepaling wel zoo juist? Als bewijs, dat *goede daden* een *kwaad gevolg* kunnen hebben, wordt, als voorbeeld, het geval onderfteld, dat allen naar de kerk zijn, en er intusfchen brand ontftaat. Is het, zonder nadere bepaling, waar, dat God *kwade* daden der menfchen altijd verhindert, als ze met zijne oogmerken ftrijdig zijn? Eene *wet* wordt omfchreven door *datgene, wat wij doen moeten of wat ons bevolen wordt*, en *Godsdienst* door *den aard en de wijze van God te vereeren.* Ook zou men aanmerking kunnen maken op het gezegde bl. 68: „ Ik weet inderdaad *geene wet van God, welke ons de rede zelve niet reeds als zoodanig heeft voorgefchreven.*" Wat bedoelt GOEDE hiermede? Rec. katechifeert niet *alzoo* over de rede, offchoon hij deze gave Gods op hoogen prijs ftelt. Is tot de regte *gehoorzaamheid* zoo volftrekt noodig, dat men *de voortreffelijkheid der wetten van God* duidelijk inziet? Leert de Bijbel dit? Zou de Schrijver het kunnen bewijzen, dat de *Israëliten het volk* waren, dat *flechts door uitwendige gebruiken God eerde?* Waren er niet fteeds godvruchtigen in den lande, ook ten dage van het grootfte bederf? Blijkt uit Matth. XIX: 27, dat de Leerlingen van Jezus zoo *baatzuchtige gehoorzaamheid* toonden? Zij werden over hunne vraag immers niet berispt door hunnen Heer; zie vs. 28 en 29. Wat is *uitwendige hoogachting?* Kan deze wel anders, dan *inwendig* zijn? Op bl. 145 ftaat: *Hoe oud worden de meeste menfchen? Zestig tot zeventig jaren. Wanneer fterven de meeste? In het dertigfte tot (het) vijftigfte jaar.* Hoe moet men dit verftaan?

Zoo de Heer GOEDE zijne *Levensgefchiedenis* nog in het licht geven wil, zou Rec. hem raden, dat hij voor te groote uitvoerigheid zich wachte; en vooral niet te zeer over bijzonderheden, als de *verzwakking in zijne buikspieren*, uitweide, ten einde de lachfpieren des lezers niet daarover in beweging geraken. Daar zijn oude lieden, die gaarne van hunne *historia morbi* fchijnen te keuvelen. Rec. kent den gewezen Rotterdamfchen Pre-

dikant niet, die *het gezegende Kampen in Overijssel tot zijn verblijf verkoos, waar hij, bijkans 25 jaren te voren, 7 jaren lang, het predikambt bij de Evangelisch-Lutersche gemeente had waargenomen, zijne gade had verkregen, dus vele familie, vrienden en bekenden had, en, wegens de goedkoopte der plaats, zeer wel, zonder ziel en ligchaam verterende zorg en werk, van zijn Emeritus-traktement leven kon.*

Lijkrede, uitgesproken den 25 Oct. 1829. door P. IMMINK, *Predikant te Ootmarsum, ter viering der nagedachtenis van deszelfs innig betreurde Echtgenoot,* ALEIDA VAN LAER, *in den Heere ontslapen op den 5den dag der genoemde maand. Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1830. *In gr. 8vo. VI en 39 bl. f* 1-50.

De Eerw. IMMINK had eene moeijelijke taak op zich genomen. Eene lijkrede wordt zoo ligt eene lofrede. Voor den diepbedroefden echtgenoot was het behoefte, van den kansel over zijn verlies te spreken, en alzoo leniging voor eigene smart te zoeken. Blijkens het voorberigt, voldeed hij hiermede tevens aan een verzoek van zijne kinderen, en gaf de lijkrede ter perse, in de hoop, dat zij *elken toekomstigen verjaardag van het verscheiden der geliefde moeder dit opstel in handen zouden nemen,* ten einde het lezen tot navolging van het voorbeeldig gedrag der dierbare ontslapene moge opwekken. Gepast is de keuze van den tekst. Job I: 21b: *De Heere heeft gegeven, en de Heere heeft genomen; de naam des Heeren zij geloofd!* — Wij achten het onvoegzaam, aanmerkingen te maken, en het zal wel niet noodig zijn, eene dorre schets van de preek mede te deelen; dezelve heeft en behoudt waarde voor den prediker zelven, voor zijne kinderen en aanverwanten, als ook voor zijne gemeente. Moge het doel der uitgave bij allen bereikt worden, en IMMINK zelf in ruime mate den weldadi-

gen invloed van het Evangelie ondervinden, dat hij tot troost en bemoediging van treurenden predikt! (*)

(*) Op verzoek des geachten Leeraars, voegt de Redacteur hier nevens, dat er in de onderstreepte woorden op bl. 22 en 23 eene misstelling plaats heeft, als welke in eene noot onder den tekst behoorden te staan.

Gedenkboek, of verzameling van stukken, betrekkelijk den uittogt der Studenten van Groningen en Franeker, ten strijde voor het Vaderland, in het jaar 1830. ὡς οὐδὲν γλύκιον τῆς πατρίδος. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1831. *In gr. 8vo.* 80 *Bl. f* :-75.

De titel wijst den inhoud aan. Men vindt hier zoodanige stukken en berigten, welke voor vergetelheid bewaard verdienen te blijven; als, den brief, door den afgaanden Rector Magnificus, den Hoogl. NIENHUIS, geschreven *aan de Studenten van de Hoogeschool te Groningen*; beantwoording der vraag: *wat behooren Ouders, volgens pligt niet alleen, maar ook volgens het welbegrepen belang van zichzelve en hunne kinderen, in deze dagen omtrent hunne Zonen te doen? bijzonder gerigt aan de Ouders van Studenten aan de Groningsche Hoogeschool*, door Prof. VAN OORDT; een stukje *door eenen Student aan zijne Medestudenten*; voorts het antwoord van wege Z. M. den Koning op het aanbod der Studenten, enz.; verder eene korte, maar belangrijke leerrede, door den Hoogl. DE GROOT des avonds vóór het vertrek der Studenten uitgesproken, over 1 Petr. II: 16; toespraak van den Hoogl. HENDRIKSZ, alsmede van den Student VAN DER KOOI, bij het uittrekken; en eindelijk vermelding van eenige bijzonderheden, de Studenten en hunne ontvangst hier en elders betreffende, tot dat zij de plaats hunner bestemming bereikten. Ook worden de namen der Heeren Studenten opgegeven, die, benevens de beide Hoogleer-

aren VAN OORDT en VROLIK, uittrokken, om als *vrijwillige Flankeurs* te dienen bij de 8ſte Afdeeling Infanterie.

Dank hebbe de Heer OOMKENS voor de keurige uitvoering. Op de achterzijde van het omſlag ziet men eene afbeelding van het Vaandel, waarop boven ſtaat: *Aan Gruno's Muzenzonen*, en onder: *Gaat, overwint en keert gelukkig.* Moge dit laatſte ſpoedig gebeuren! Wij kunnen dit *Gedenkboek* aanprijzen, en wij deelen uit de leerrede van Prof. DE GROOT het volgende mede: „Vóór vijftien jaren op eens door vreemde magt van hunne boeijen ontſlagen, meenden zij (de Belgen) in het eerst de oude ketenen nog te hooren rinkelen; eindelijk merkten zij hunne vrijheid, en ſpatteden zij, nooit aan vrijheid gewend (gewoon), ſpoedig uit tot baldadige losheid. Hoe toch zouden zij weten, wat vrijheid is? De Bijbel wordt hun onthouden; eene geſchiedenis van vrije vaderen hebben zij niet; der wetenſchappen licht begon nu naauwelijks bij hen te dagen (aan te breken). In middeleeuwsch bijgeloof verward en in middeleeuwſche duisternis omtastende, is vrijheid hun niet dan een klank, in welker naam zij tot ſchending van eens anders vrijheid, tot lastering, moord en plundering konden worden opgeroepen. Zóó zijn zij uit ſlavernij tot losbandigheid afgedwaald, en misbruiken zij, even als de Joden, de vrijheid tot een dekſel der boosheid. En och, dat zij het eenigſte volk van Europa waren, 't welk zoo jammerlijk bedrogen wordt! Maar (wij zeggen het niet uit volkstrots, neen, uit volkomene overtuiging) bijna overal in Europa zoekt of de onbeperkte alleenheerſching de volken tot nietige ſlaven te vernederen, of de overdreven vrijheidszin hen tot eene overſpanning en bedwelming op te winden, die, als eene ijlende koorts, alle kracht verteert; terwijl genoegzaam alleen in ons oud Vaderland bij de vrijheid der inſtellingen die vrijheid des geestes gevonden wordt, die ons een vreedzaam genot van dezelve verſchaft. En dat hebben wij te danken aan het gezond verſtand onzer

natie, aan de verlichting, die tot in alle ſtanden is doorgedrongen, aan den godsdienſtigen zin, die ons volk nog bezielt, aan hen, Medebeoefenaars der wetenſchappen! die ons zijn voorgegaan, en geene inſpanning hebben geſpaard, om, met Gods hulp, de zon der godsdienſtige verlichting al hooger over Nederland te doen opgaan." Wij zijn van hetzelfde gevoelen als de Hoogleeraar, en kunnen ons geenszins vereenigen met de zoodanigen onzer landgenooten, die, om welke reden dan ook, de verſpreiding van licht onder alle ſtanden der maatſchappij afkeuren. Van *ware* volksverlichting, die met godsdienſtige veredeling gepaard gaat, heeft men geen kwaad te vreezen. Miskenne dan niemand den geest en de behoefte des tegenwoordigen tijds!

Geneeskundige Waarnemingen, door E. J. THOMASSEN à THUESSINK, *Ridder van den Nederlandſchen Leeuw, Hoogleeraar in de Geneeskundige Faculteit te Groningen, enz. enz. Te Groningen, bij* R. J. Schierbeek. 1831. *In gr. 8vo.* 256 *Bl.* *f* 2-20.

Het verſtrekt ons tot genoegen, wederom een werk te mogen aankondigen van dezen werkzamen, in het vak der praktiſche Geneeskunde met regt beroemden, landgenoot. Hoezeer de Hoogleeraar THOMASSEN à THUESSINK, uit hoofde van vergevorderde jaren en eene zwakke ligchaamsgeſteldheid, weinig meer in ſtaat is, zich met de werkdadige uitoefening der Geneeskunde te bemoeijen, gaat hij evenwel met ijver voort, zijnen vaderlandſchen kunstgenooten de vruchten zijner rijpe ondervinding en uitgebreide belezenheid aan te bieden, waartoe de aanteekeningen en verzamelingen van vroegeren tijd hem ſteeds ruime bouwſtoffen verſchaffen. Wij haasten ons, omtrent de voor ons liggende waarnemingen over de plaatsvervangende middelen van den koortsbast in de tusſchenpoozende koortſen, welke door

den Schrijver aan twee zijner voormalige toehoorders en vrienden, de Hoogleeraren NUMAN en SCHROEDER VAN DER KOLK, zijn opgedragen, een kort verslag te geven, ten einde onze lezers wat nader met den hoofdinhoud bekend te maken.

Offschoon de Heer THUESSINK reeds in het tweede Deel zijner Geneeskundige Waarnemingen breedvoerig heeft gehandeld over de tusschenpoozende koortsen, welke wij als *endemisch* kunnen beschouwen, en die in den omtrek der stad *Groningen*, door lage en moerassige landen omringd, zoo wel als aan onze lage zeestranden, vooral in het najaar, zoo zeer heerschende zijn, en hij ook nu onlangs, in zijne korte beschrijving van de zoo noodlottige *epidemie* van 1826 en 1827, daarvan wederom heeft gesproken, oordeelde hij het echter niet geheel onnut, om nog eens tot dezelve terug te keeren, en eenen arbeid te hervatten, dien hij reeds in 1810 en 1811 had begonnen, maar waarin hij toen door eene zware ziekte gestoord werd, zoodat dezelve sedert moest blijven liggen.

Er heerschte toen, verscheidene jaren na elkander, maar vooral in 1808 en 1809, niet alleen in ons Vaderland, maar zelfs in het Noorden van *Duitschland*, bij ongewoon nat en veranderlijk weder, een ongewoon groot getal van *intermitterende* koortsen, welke wel niet zoo zeer van kwaadaardige toevallen vergezeld waren, maar echter door *gastrische* en *rheumatische complicatiën* hardnekkig werden, en niet zelden voor de gewone geneeswijzen weigerden te wijken.

Intusschen was men in geene geringe verlegenheid, daar de koortsbast, onder de Fransche overheersching, zoo schaarsch, zoodanig vervalscht en tot zulk een' hoogen prijs was gerezen, dat men dezelve naauwelijks in een Hospitaal, ten minste niet dan in hoogen nood, en na het aanwenden van alle andere middelen, durfde voorschrijven. De Hoogleeraar trachtte dan, zoo veel mogelijk, de bestaande *complicatiën* weg te nemen, en beproefde de koorts zelve te verdrijven, door zoodanige

middelen, die voor en na, als *succedanea corticis*, of plaatsvervangende middelen, waren aangeprezen.

Hierbij dient onder het oog te worden gehouden, dat men, in dien tijd, nog niet bekend was met de proeven der Fransche Geneesheeren, welke ons overtuigend het beginsel van den koortsbast, waarin de koortsverdrijvende kracht gelegen is, hebben leeren kennen, en ons genoegzaam getoond hebben, dat alle deze middelen bij het gebruik van den koortsbast, daar zij deze beginselen, de *chinine* en *cinchonine*, niet bevatten, niet te vergelijken zijn.

Hij acht het intusschen niet geheel onnut, hier niet alleen zijne proeven, met deze verschillende geneeswijzen genomen, op te geven, maar tevens ook, zoo kort mogelijk, daarbij te voegen, hetgeen anderen daarvan gezien en ondervonden hebben.

Hieruit zal men het doel en de strekking van het werkje reeds leeren kennen. Wij gaan tot den inhoud over.

Vooraf gaat eene naauwkeurige aanwijzing der weêrsgesteldheid, welke in 1808 tot 1809 te *Groningen* heeft plaats gehad. Vervolgens worden *negenendertig gevallen* van behandelde tusschenpoozende koortsen, zoo *alledaagsche*, *anderendaagsche*, *derdendaagsche* enz., van verschillende *complicatiën*, *anomaliën* en *gevolgen*, of *secondaire ziekten* vergezeld, en de onderscheidene geneeswijzen, dien overeenkomstig aangewend, medegedeeld. Onder de *anomaliën* behoorden de gevaarlijke *febres soporosæ*, of zoodanige koortsen, die met slaapzucht verbonden waren; de *febres cardialgicæ*, welke met geweldige brakingen gepaard gingen, zoodat de overige toevallen daardoor, als 't ware, geheel verdwenen; na het *acces* hield het braken op; voorts koortsen, waarbij het laatste tijdperk, namelijk van het zweeten, ontbrak, hetwelk altijd een ongunstig teeken was, vermits daarna niet zelden eene zuchtige opzwelling volgde. Tot de gevolgen der koortsen, in de bedoelde *epidemie* waargenomen, moesten gebragt worden: de *waterzucht*, hetzij met of zonder verstoppingen in den onderbuik,

eene *ſcorbutieke geſteldheid der vochten*, eenmaal vergezeld van den *morbus maculoſus hæmorrhagicus*, en eens van *bloedbraking*. Ook moesten onder de moeijelijke en lastige toevallen van deze koortſen geteld worden; *buikloopen*, die ſomwijlen wel heilzaam en verligtende, maar meestal ſchadelijk en verzwakkende waren; terwijl eindelijk de *longtering*, *zenuwziekten*, als *epilepſie*, en de *geestverrukking* of *manie*, als zeer ongunſtige gevolgen, uit deze koortſen voortvloeiden en overbleven.

Ten aanzien der hoofdmiddelen, welke, hetzij wegens bijzondere aanwijzingen, of als plaatsvervangende middelen van den koortsbast, werden aangewend, vinden wij hier gehandeld over den *phosphorus*, met aanduiding der omſtandigheden, waaronder dit krachtig opwekkend geneesmiddel vooral te pas komt, over de *dierlijke lijm* (*colla*), de *pillen* van den *Rotterdamſchen* Geneesheer RICKMA, ter beproeving ontvangen, die als *ſpecifiek* waren aangeprezen, waarvan de zamenſtelling niet algemeen bekend ſchijnt te wezen, doch welke, volgens de verzekering van dezen Geneesheer, geen *arſenicum* of ander ſchadelijk geneesmiddel bevatten. Verder worden, als plaatsvervangende middelen van den koortsbast, in aanmerking en overweging genomen: de verſchillende *bittere middelen* (*amara*), de *ſpiesglansbereidingen* (*antimonialia*), de *zamentrekkende geneesmiddelen* (*adſtringentia*), als de *cortex ſalicis alba vulgaris* (waarbij over de *ſalicine* wordt geſproken), de *c. mahagony*, *liriodendron tulipiferæ*, *pruni avium*, *padi*, *ſpinoſæ*, *angusturæ*, de *artemiſia maritima*, de *rad. gei urbani vel caryophyllatæ*, enz. enz.; voorts de *koffij*, de *bedarende middelen*, of *ſedativa*, als het *heulſap* of *opium*, de *bittere amandelen*, het *blaauwzuur-ijzer* (*ferrum cyanicum*), de *belladonna*, de *braaknoot* (*nux vomica*), het *ſalpeterzure bismuth* (*nitras bismuthi*), en nog andere zelfſtandigheden, als het *zwavelzuur-ijzer* (*ſulphas ferri*), de *ſpinnewebben* (*tela araneorum*), het *rattenkruid* (*arſenicum*), omtrent welks gebruik de Hoogleeraar THUESSINK zijne huivering te kennen geeft,

de *peper*; terwijl eindelijk nog de werking van *uitwendige middelen*, namelijk over het *binden der ledematen* en het *aderlaten in het tijdperk der koude*, wordt gehandeld.

'Het werkje wordt besloten met *nadere aanmerkingen* omtrent de *kina-loogzouten*, waarover reeds door den Schrijver in het derde Deel zijner Geneeskundige Waarnemingen is gehandeld. Hier wordt gewag gemaakt van de ontdekking eener nieuwe *alcaloïde*, door den *Duitschen* Scheikundige SERTÜRNER, te *Hameln*, welke uit de afgekookte kina of het *residuum* kan worden toebereid, en waaraan door dezen den naam van *chinioidine* wordt gegeven.

Wij moeten ons met de opgave van den zakelijken inhoud van dit geschrift vergenoegen, daar het niet wel vatbaar is, om in bijzonderheden te worden overwogen, zonder dat wij voor dit Tijdschrift te uitvoerig zouden worden. Hetzelve is, voor den praktischen Geneesheer, inzonderheid voor jonge kunstoefenaren, allerbelangrijkst, daar men hier in een kort bestek zeer vele zaken vindt bijeengebragt, welke bij de behandeling der tusschenpoozende koortsen — ziekten aan ons land zoo eigen, en die zich elken dag aanbieden — in aanmerking komen, en waarvan de kennis onontbeerlijk is. Wij betuigen den Hoogleeraar dus, in naam van het vaderlandsch geneeskundig publiek, onzen welmeenenden dank voor dezen nieuwen arbeid, welke evenmin, als zijne vroegere schriften, onvruchtbaar kan blijven in heilzame gevolgen voor de lijdende menschheid, waartoe wij wenschen, dat ook deze waarnemingen in veler handen komen.

De dagbladen hebben ons aangekondigd, dat het Z. M. den Koning gunstig heeft behaagd, aan den Heer THUESSINK eene eervolle rust van de akademische werkzaamheden te verleenen. Hij geniete die lang, en, zoo veel mogelijk, in gezondheid. Voor zoo veel deze het hem moge veroorloven, storte hij nog, uit zijne rijke voorraadschuur, veel van het tot dus ver bewaarde zaad, onder zijne landgenooten, uit. Hij kan hetzelve, onder

's Hemels zegen, nog zien opkomen en heilzame vruchten voortbrengen. Voorts zij de bewustheid, van naar vermogen ten nutte zijner medemenſchen te hebben geleefd, de aangename belooning voor de onvermoeide pogingen, welke hij daartoe heeft aangewend. De erkentenis van hen, die de waarheid huldigen, dat de ſchriften van THUESSINK, ſedert meer dan eene halve eeuw, aan de bevordering der Geneeskunde, inzonderheid aan de verſpreiding van gezonde praktiſche denkbeelden in ons land, ongemeen veel hebben toegebragt, zal altijd zijne kroon en welverdiende loffpraak blijven.

Bijdragen tot bevordering van de kennis aangaande den aard, de verſchijnſelen, de voorkoming, en de behandeling van de het westelijk gedeelte van Europa bedreigende Cholera. Bijeenverzameld en uitgegeven door F. VAN DER BREGGEN, C. Z., *Med. Dr. en Hoogleeraar aan het Athenaeum illustre te Amſterdam. Iſte Stuk. Te Amſterdam*, bij de Gebroeders Diederichs. 1831. *In gr. 8vo. XVI*, 179 *Bl. f* 1-40.

De Reis der Cholera morbus uit Azië naar Europa als een overtuigend bewijs van derzelver beſmettelijkheid aangenomen, en de voorbehoedmiddelen door de Regering aangewend tot ſluiting van den verderen voortgang dezer vreeſelijke kwaal gebillijkt; door F. J. BEHREND, *Med. Dr. Uit het Hoogduitsch. Te Amſterdam*, bij J. C. van Kesteren. 1831. *In gr. 8vo.* 35 *Bl. f* :-50.

De zoogenoemde *Cholera morbus*, welke ſedert de laatſte maanden meer en meer over ons werelddeel zich uitbreidt, trekt thans de algemeene aandacht zoozeer tot zich, dat het geen wonder is, dat het aantal ſchriften over dezelve dagelijks aangroeit. Uit dien hoofde haasten wij ons, het publiek met twee *brochures* bekend te

maken, welke geschikt zijn, om althans aan de eerste aandrift der weetgierigheid te voldoen.

Het eerste is van de hand van den werkzamen Amsterdamschen Hoogleeraar VAN DER BREGGEN, die met hetzelve een' aanvang maakt, om zijne landgenooten bij stukken te leveren, wat er van tijd tot tijd elders over dit belangrijk onderwerp uitkomt.

Wij vinden hier 1°. eene door het Gouvernement van Oostenrijk gegevene aanwijzing, hoe bij deze epidemische ziekte te handelen. In dezelve houdt men de ziekte voor *besmettelijk*, (en och of men dit overal gedaan had: *hinc illae lacrymae!*) geeft hare kenteekenen op, spreekt over de voorbehoedings- en gezondheidsregelen, die men behoort op te volgen, alsmede over de behandeling.

2°. Eene Geneeskundige Verhandeling over de *Cholera*, behelzende: *a.* Een geschiedkundig overzigt. (Waaromtrent een stuk van onzen landgenoot VOS, Med. Dr. in Bengalen, geplaatst onder de *Verhandelingen van het Bataviasch Genootschap*, verdient geraadpleegd te worden. Het voert ten opschrift: *Begin, voortgang, toevallen en genezing der Cholera morbus, zoo als zij zich sedert het jaar* 1817 *in Bengalen vertoonde, door* JAÇ. REIN. VOS, *enz.* en is geschreven in 1821; het jaartal der uitgaaf staat niet vermeld. Men heeft hier het verhaal van een' ooggetuige, die de Epidemie bij hare geboorte heeft gadegeslagen.) *b.* Eene beschrijving der ziekte. *c.* Onderzoek naar de oorzaken. *d.* Wijze van behandeling. *e.* Voorbehoedmiddelen.

3°. Over de onderscheidene vormen der *Cholera* en het gevondene bij lijkopeningen.

4°. Over de verschillende oorzaken, het wezen en den aard der *Cholera*, door geschiedkundige mededeelingen aangaande den oorsprong en de verspreiding der laatste Epidemie.

5°. Over de behandeling van den sporadischen en epidemischen braakloop.

6°. Bedenkingen, zoo wel over de *Cholera* in hare hevige graden, als over de epidemische.

Onze Lezers zien uit dezen korten inhoud, wat zij in dezen eersten bundel te wachten hebben. Tot gemakkelijk overzigt zoude het verkieslijk geweest zijn, als de Hoogleeraar alles bij uittreksels onder bijzondere rubrieken gebragt had, daar men nu gedurige herhalingen aantreft, en verpligt is, het gansche werk door te snuffelen, om betreffende het een of ander punt bijzondere aanwijzing te krijgen. Intusschien wenschen wij hem lust, tijd en krachten, tot verdere mededeeling zijner bijdragen.

No. II heeft, blijkens het opschrift, alleen betrekking op het vraagstuk der besmettelijkheid en de daaruit voortvloeijende voorbehoedmiddelen, en is niet als No. I eene verzameling van verspreide stukken, maar eene vertaling uit het Hoogduitsch. Het bewijs voor *contagium* ontleent de Heer BEHREND uit den loop der ziekte door alle streken, onder alle klimaten, jaargetijden en luchtsgesteldheid, langs de groote handel-*routes*, onafhankelijk van tellurische of cosmische invloeden; waaruit de Schrijver de noodzakelijkheid en het hoog belang afleidt eener goede geneeskundige staatsregeling. Dat ook in ons Vaderland een waakzaam Bestuur voortga, eene ziekte van deszelfs bodem te weren, welke bijna overal de helft, ja meer dan de helft der lijders geveld heeft, en dat geene handelsbelangen en sophistische redeneringen de belangen der menschheid en de redeneringen van het gezond verstand overstemmen!

Als wij, na al het gelezene over de bewuste Epidemie, de hoofdpunten andermaal opvatten, dan kunnen wij den wensch niet terughouden, dat een oordeelkundig onderzoek de nog duistere gedeelten van dit gewigtig onderwerp opheldere.

In de eerste plaats is het van het hoogste belang, uit te vorschen, waarin het wezen der *Cholera Epidemica Orientalis* gelegen zij; in hoeverre zij overeenkomt met onze gewone sporadische *Cholera*; of zij den naam eener zenuw- of krampziekte verdiene, dan wel meer in het vaatgestel hare zitplaats hebbe, en aan welke behande-

ling boven anderen de voorkeur toekome. 't Is te bejammeren, dat de ruwe empirische praktijk der hedendaagsche Engelsche Artsen veeleer aanleiding gegeven heeft tot allerlei verwarde denkbeelden, dan tot eenig klaar begrip der ziekte. Immers, wat begrip kan men hechten aan eene kwaal, die door aderlatingen, *calomel*, *opium*, pepermuntolie en brandewijn bestreden is geworden? Hoe kan men vooronderstellen, dat eene Epidemie bekend zou zijn, welke door den een' met een' sporadischen braakloop, door den ander' met eene zenuwkoorts, door een' derden met eene ziekte van het aderlijk vaatgestel wordt gelijk gesteld, en waarin men beurtelings verzwakkende en heete prikkelende middelen, als om strijd, aanprijst? Wat moet men denken van eene behandeling, waaronder doorgaans ruim de helft der lijders eene prooi der ziekte wordt? Moet ons dat alles niet doen besluiten, dat de Epidemie in haar wezen onbekend en het ware geneesmiddel tot nog toe niet gevonden is? Zou het de onlangs aangeprezen *bismuth* kunnen zijn? De ervaring zal ook thans wederom de zaak moeten beslissen; eene ervaring evenwel, door rede, theorie en studie voorgelicht, en naar de regelen der algemeene therapie handelende; met één woord, eene rationele ervaring, geene blinde empirie en routine, die men gewoonlijk daarmede verwart.

Brieven over den aard en de strekking van hooger Onderwijs. Uitgegeven door PH. W. VAN HEUSDE. Festina lente. *Te Utrecht, bij* J. Altheer. *In gr. 8vo.* 339 *Bl.* *f* 3-60.

„Wien dan, zal men zeggen, raadt gij het boek aan? „Niemand, is mijn antwoord, het moet zich zelf aanbeve- „len; wat zou anders mijne aanprijzing baten? Doch, „vraagt men mij, welke soort van lezers ik den schrijver „boven alle anderen zou toewenschen? Dezulke zijn het, „die met kennis van zaken zucht voor het goede en nuttige „paren. Die kunnen bij het lezen, al ware er ook van „Universiteiten niet in gerept, stof tot denken, en, wat

„ meer is, aanmoediging hier bekomen, om met ijver en „ standvastigheid het goede voor te staan, zonder zich door „ eenige bedenkingen te laten wederhouden. En zal ik zeg- „ gen, voor wie het stuk mij voorkomt, wel voornamelijk „ geschikt te zijn? Voor jonge lieden inzonderheid, dunkt „ mij, van goeden aanleg, van ware beschaafdheid en van „ hoogere bestemming voor de maatschappij, om het even, „ of zij hier, of in ons zuiden, en op welk vak van kun- „ sten en wetenschappen zij zich toeleggen. Deze vooral „ kunnen er nut van hebben, zoo zij ten minste reeds ge- „ voelen, of er voorgevoel van krijgen, wat *zelfstandigheid* „ zij, en reeds beginnen te waarderen, wat het heete, van „ voorouders af te stammen, die zich *vrij* gestreden hebben, „ om *zelfstandig* volk te worden. Zoo zij dat reeds begin- „ nen te gevoelen en op prijs te stellen, dan zijn deze brie- „ ven juist geschikt om hen dit te dieper te doen beseffen, „ te meer zich te doen wachten voor de thans zoo heer- „ schende en hun zoo onwaardige *ligtzinnigheid* en *waanwijs-* „ *heid*, en ook op een en ander hen de aandacht te doen „ vestigen, dat hun naderhand niet onbelangrijk zal zijn, „ in de jeugd doorzien te hebben: b. v. om maar iets te „ noemen: dat een goed burger beginnen moet met braaf „ kind, vlijtig leerling, getrouw vriend te wezen, en het „ anders niet worden kan: — dat men een vaderland heb- „ ben en er voor leven moet, om van staatkundige vrijheid „ te durven meêspreken: — dat er geene vaderlandsliefde „ zonder zucht voor vrijheid, maar ook geene vrijheid zon- „ der zelfstandigheid, en geen van beiden zonder godsdienst „ en deugd bestaan kan: — dat om groot man te worden, „ schitterende talenten niet genoegzaam zijn, maar in de „ eerste plaats ondersteld wordt, dat hoofd en hart overeen- „ stemmen, en meer dergelijke zeer bekende zaken, maar „ aan welke men zich in de jeugd wel eens herinneren mag: „ om niet van vragen te spreken, die almede hier voorko- „ men, als wat wijsbegeerte is, en hoe het toch kome, dat „ er geen eenvoudiger, geen zediger mensch in de wereld „ is, dan de ware wijsgeer."

Na deze uitvoerigheid, met welke het verslag des Uitgevers nopens deze Brieven is opgegeven, zal het ons niet kwalijk genomen worden, dat wij den inhoud, zooveel de vorm van het werk gedoogt, beknoptelijk mededeelen.

In het oordeel over onderwijs wordt niet genoeg onder-

ſcheid gemaakt tusſchen *Akademisch* onderwijs en dat der *Gymnaſiën.* Men verlaat het denkbeeld van onze voorouders aangaande de *Hoogeſcholen* als zetels der geleerdheid, *Hoogleeraren* als geleerden, die in Europa uitblonken, en *ſtudenten* als jonge menſchen, die hier de laatſte hand aan hunne vorming voor de maatſchappij legden. Vanhier de ongeſchikte woorden *liberaliteit* en *ſchoolſche vorm.* „Willen wij inzien, „welk het natuurlijk onderſcheid van Scholen en Akade„miën zij, zoo laten wij *liberaal* en *ſcholastiek* voor het„geen zij zijn mogen, maar wij vestigen onze aandacht op „de jeugd, die op beide onderwijs ontvangt: dat is hier de „hoofdzaak: en wij vragen, welke is de geaardheid der „jeugd, zoo lang zij op de Gymnaſiën vertoeft, en welke „is dezelve, wanneer zij tot het hooger onderwijs over„gaat?" Dit eerst te beantwoorden, en dan ga men tot het organiſeren van beide! Daartoe leidt eerst en voornamelijk de beſchouwing van *den geest onzer tijden*, en bijzonder *van den aanleg, den wetenſchappelijken aanleg*, onzer *natie.* Die beſchouwing geeft deze uitkomst: „Er beſtaat „veel goeds; *dat goede komt van God; het kwade van de „menſchen*; maar het laatſte meestendeels door *overdrijving* „van het goede." Bl. 1—19. Iſte Brief.

„Van dit ſtandpunt dan in den tegenwoordigen toeſtand „onzer maatſchappij onze Akademiën beſchouwende, zeg „ik, alles goeds is er van te verwachten; maar ik moet er „bijvoegen: ook alles kwaads is er voor te duchten." — Met de Akademiën ſtaat de roem van ons vaderland in verband. Om Nederland, als weleer, te doen uitblinken onder de volken van Europa, moet men *minder doen*, maar *meer laten.* De plant wordt gekweekt, en men heeft hiertoe tijd noodig. Kinderen hebben te veel haast en weten van opkweeken niet. Wie monnikentucht op de Akademiën wil invoeren, ſtopt de bron, om overſtroomingen te verhoeden: de anderen (die alle banden wegwerpen) laten met die *natuurvrijheid* alles door de vrije natuur verwoesten. Men *voorſpelle niets.* Op het volmaakte mag men hopen; „maar „voorſpellen hetgeen gebeuren, hetgeen men bewerken zal — „daarvoor hoede men zich." Alles zoeke men *langzamerhand* tot ſtand te brengen. „Het *festina lente* heeft niets „met traagheid gemeen, zoo min als het *cunctari* van FA„BIUS. Het ſtaat met het grondbeginſel in verband, waar„van wij geſproken hebben, *dat de Voorzienigheid ons het*

„ *goede doet voorkomen, maar wij het door overijlen ten kwade „ doen werken, vóórdat het aan zijne bestemming voldoen „ kan.*" Bl. 21—33. IIde Brief.

Er blijft altijd hoop, dat men, als vóór twee en drie eeuwen, geheel Europa door, van het Bataafsch Athene zal hooren gewagen. „ Gij kent, even zoo goed als ik, den „ aard en aanleg onzer natie: die onvergelijkelijke *leergie„ righeid* in alle standen van menschen met zoo regt goede „ inborst." De Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen* bewijst dit zoo goed, als GEERT GROETE in de XIVde eeuw en de geschiedenis der *Leydsche Akademie.* Het schoolwezen in ons vaderland, naar het verslag van CUVIER, uit den boezem der natie ontsproten. GEERT GROETE wordt gekend in zijne waarde. „ Wat had LUTHER, wat ERAS„ MUS kunnen doen, zoo Saksen en de Nederlanden te hun„ nen tijde even zoo dom en ruw waren geweest, als vóór „ GEERT GROETE?" THOMAS A KEMPIS, AGRICOLA, ERASMUS, en meer andere groote Nederlanders, spreken voordeelig voor den aanleg onzer natie. „ Ons land en „ volk *is* meer dan het *schijnt*, en — wij *willen* meer zijn, „ dan schijnen." Bl. 34—53. IIIde Brief.

„ Het lagere onderwijs, door onze Bestuurders zoo zeer „ ter harte genomen, is daarom juist zoo belangrijk, omdat „ het daarvan afhangt, wat onze natie over dertig, veertig „ jaren wezen zal. Veel kunnen daaraan toebrengen de „ Gymnasiën, veel ook de Akademiën; maar kort en goed: „ zoo op de kinderschool de gronden niet gelegd zijn van „ grondig onderwijs, en, hetgeen nog meer zegt, van zede„ lijkheid, vergeefs zullen al onze pogingen zijn om een „ *goed* nageslacht te doen rijpen: en dit is toch wel, geloof „ ik, het allervoornaamste." — „ Het eigenaardige van onze „ scholen is dit, dat *opvoeding* en *onderwijs* gepaard gaan, „ en beide bijzonder een godsdienstig en zedelijk doel heb„ ben." De toestand der Gymnasiën, voormaals, op welnige uitzonderingen na, niet zeer gunstig, is sedert de laatste jaren merkelijk verbeterd, niet „ *door verordeningen en „ voorschriften slechts te geven, maar door acht te slaan op „ de personen, die ze moeten uitvoeren.*" — „ In de laatste „ jaren hebben wij reuzenschreden gemaakt." Ook het onderwijs zelf is verbeterd. Bl. 54—67. IVde Brief.

Na gepasten overgang in den vorigen brief, wordt beschouwd *de mensch*, en het karakteristieke onderscheid van

kind, *knaap* en *jongeling*. In den *knaap* is iets weligs en weelderigs wenschelijk, om het wat te kunnen snoeijen en inkorten. Men moet den knaap behoeden voor *verleiding* door gezag en standvastigheid. „Viert men al dat buiten- „sporige bot, of gaat men het met geweld tegen, in beide „gevallen komt er losbandigheid, zedeloosheid uit voort." Eerst moet men het goede bevorderen en verzorgen, dan ga men aan het snoeijen. Begint men met het laatste, *dan zou men zich de hoop op de toekomst affnijden*. „Beteugel den „knaap en houd de wacht over hem, maar wek tevens bij „hem eergevoel en zucht voor het goede en edele op, en „maak hem daardoor vooral van het kwade en schandelijke „afkeerig. Wacht aldus den tijd geduldig af; dan staat op „eens de *jongeling* voor u." De *jongeling* is, om het kort en zakelijk uit te drukken, *de man in zijn worden*, in zijne *laatste ontwikkeling*, *om welhaast volkomen zelfstandig mensch te zijn*. Voor den jongeling blijft ter ontwikkeling over „*besef van zelfstandigheid* in de eerste plaats, dan *hooger* „*eergevoel*, dan in den knaap nog was opgekomen: *zelfbe-* „*wustheid van* niet voor zich en eenige anderen, maar *voor* „*allen te leven en te handelen: verhooging van zin, van* „*hart, van verstand*." Dit moet op de Akademie geschieden. Hij kome daar als *jongeling*, niet als knaap. „*Laat* „*het kind toch niet te spoedig loopen*, hoort men dagelijks „zeggen: *want zoo zal het nooit goed op zijne beenen staan*. „En zie eens, hoe men omtrent den geest te handelen „pleegt. Of die zelfstandigheid gekregen heeft, of niet, is „de schooltijd uit, dan maar terstond moet de jongen naar „de Akademie. En de gevolgen daarvan? — *Ja, val op val*. „*Hoe kan dat anders? En dat vallen dáár is vrij wat be-* „*denkelijker, dan in het ouderlijk huis*." Doch ook op de Akademie is voorzigtigheid noodig. „De jongeling toch is „nog niet *man* geworden, en scholen dus, hoe *hoog* dan „ook, zullen toch altijd *scholen* moeten blijven." Bl. 68—81. Vde Brief.

Drieledig is de opvoeding: des *kinds*, om het *mensch*, des *knaaps*, om hem *beschaafd mensch*, des *jongelings*, om hem *zelfstandig mensch* te doen worden. Ziedaar het onderscheid aangewezen tusschen *lager*, *middelbaar* en *hooger onderwijs*. Het lager onderwijs is voor het geheele volk, om allen tot *menschen* en sommigen tot *beschaafde* menschen te vormen. Het hooger onderwijs, ook op de *Gymnasiën*, als *kweekscho-*

len, is slechts voor een klein gedeelte der *natie* bestemd.
„ Is het voor andere standen genoeg, dat het *kind* alleen,
„ of de *knaap* tevens in den mensch doelmatig en opzette-
„ lijk ontwikkeld worde, hier vereischt de *jongeling* nog
„ daarenboven eene bijzondere opleiding; en zal hem deze
„ op de Hoogeschool tot hoogbeschaafd, waarlijk *zelfstandig*
„ man vormen, zoo moet zij niet alleen van kinder- en
„ middelbaar onderwijs, maar ook van *klassieke* opleiding en
„ beschaving voorafgegaan zijn: waartoe de *Gymnasiën* die-
„ nen ingerigt te wezen." Uit dit oogpunt moeten *Gymna-
siën* en *Hoogescholen* beschouwd worden. „ Dan eerst kunnen
„ zij strekken, waartoe zij in de maatschappij strekken moe-
„ ten, dat zij de natie verhoogen, veredelen, dat zij haar
„ zedelijk en verstandelijk *zelfstandig* doen zijn en blijven."
Bl. 82—89. VIde Brief.

Wat nog ter verbetering te doen blijft, wordt in weinige woorden uitgedrukt: „ Eerst *den knaap te beschaven*, en
„ dat volkomen en volgens den aard, den zin der mensche-
„ lijke natuur op dien leeftijd: dan kunnen wij van den *jon-
„ geling* gaan spreken." Met de *Gymnasiën* moet men beginnen; deze moeten tot den hoogstmogelijken graad van volkomenheid gebragt worden. Dit is geen vrome wensch of *Platonische republiek*. Hetgeen *is* en *bestaat*, zoo als dat aangewezen is, toont ook, hoe het zijn *moet* en zijn *kan*. Één ding blijft altijd moeijelijk: „ *te verhoeden, dat men
„ op het Gymnasium en vooral op de Akademie kome, vóórdat
„ de leeftijd er rijp voor zij.*" — „ Zoek den geest des tijds
„ ten goede te leiden, niet door vermaningen. Wat baten
„ die? Maar door de bestaande inrigtingen te volmaken,
„ de *Gymnasiën* in de eerste plaats, *zoodat zelfs de jeugd
„ daar langer toeve.*" — „ Laat ons voortgaan, gelijk wij
„ begonnen hebben, en uit dit oogpunt de onderscheidene
„ scholen naar de opvolging der leeftijden nagaan, en zien,
„ hoe elke van dezelve, *Gymnasiën* bijzonder en *Universitei-
„ ten*, volgens haar doel en hare bestemming in te rigten
„ zij." Bl. 90—102. VIIde Brief.

„ Beginnen wij dan van het kind en de kinderscholen, en
„ slaan wij den *mensch* vooral gade. Maar zorgen wij toch
„ vooral, dat er *goede* menschen gevormd worden. Men
„ doorvoede het kind toch wel met de grondbeginselen van
„ onze Godsdienst." Geene goedkoope en haastmakende Lancasterscholen. „ Ook het *hart* moet gevormd worden,

„ en dit is het, waarop men zich bij ons steeds bijzonder
„ heeft toegelegd. Ook opvoeders en onderwijzers kunnen
„ en moeten van kindsbeen af onze jeugd door onze Christe-
„ lijke zedelessen tot deugd en zedelijkheid brengen. Zóó
„ en zóó alleen zullen wij een *goed* volk blijven en het nog
„ meer worden." — „ Is kinderzin door onze leerboeken van
„ jongs af in ons opgewekt, zoo kan het niet anders, of
„ het heeft invloed op het geheele leven, om *te gelooven*,
„ waar geen redeneren of betoogen te pas komt, *te ver-*
„ *trouwen*, waar geen eigen kracht kan baten, *eenvoudig te*
„ *blijven als een kind* te midden van het regeren van staten
„ of het doorgronden van de diepste geheimen der hoogere
„ wijsbegeerte. *Die niet als kind gelooft, hoe kan die wijs-*
„ *geer heeten?*" — De *knaap* worde in Griekenland en La-
tium overgevoerd; niet enkel op de Gymnasiën, maar ook
op de scholen van middelbaar onderwijs. De Gymnasiën
vooral moeten den knaap *in het vaderland der beschaving*,
der kunsten en letteren overbrengen. Op die scholen moet
de knaap niet enkel *esthetisch*, neen geheel beschaafd; en
met opzet zijn karakter gevormd en bevestigd worden, en
ook dit door Grieksche en Latijnsche letterkunde. „ Is de
„ knaap op het Gymnasium wel voorbereid gekomen om mensch
„ te worden, vooral door het opwekken van zijn godsdienstzin
„ en godsdienstgevoel; heeft hij hier het lezen van ons heilig
„ boek met het lezen van de schriften onzer beschaving en
„ veredeling, de werken der klassische letterkunde en wijsbe-
„ geerte, gepaard, en de laatste tot verhooging van den zin
„ en het gevoel zijns tegenwoordigen leeftijds aangewend;
„ zoo zal hem de overgang tot de Hoogeschool niet zoo
„ vreemd, zoo onverwacht voorkomen." Bl. 103—125.
VIIIste Brief.

„ Veel te gelooven, niets te weten, alles te onderzoe-
„ ken, — ziedaar in weinige woorden, wat de wijsgeer zich
„ voorschrijft, en waardoor hij tot wijsheid moet geraken."
(Bl. 125.) Dit wordt nu verder ontwikkeld bl. 126—136.
IXde Brief. Uit dezen brief sta hier het volgende: „ Velen
„ versmaden de Godsdienst, als voor kinderen geschikt.
„ Dwaze menschen! Zij beseffen niet, dat zonder dezelve
„ de man en de grijsaard niet worden kan, wat hij worden
„ moet. Beseften zij dat, zoo zouden zij de Godsdienst
„ boven alles waarderen, omdat die alleen voor het geheele
„ leven, en van onze eerste ontwikkeling af tot onzen over-

„ gang in een ander leven, ons heilzaam en noodzakelijk
„ is. Den Bijbel verachten zij, als voor kinderen geschre-
„ ven. Onwetenden! Zij hebben dat boek nimmer gelezen,
„ of toonen ten minste het niet te verstaan. De zin der
„ kindschheid is in hetzelve heerschende; maar in het kind
„ ligt reeds de kiem van alle volgende leeftijden, en zoo
„ vindt men daarin, wat Godsdienst, wat levenswijsheid
„ betreft, al de beginselen, die ons voor het leven te pas
„ komen."

Het hooge doel der *Gymnasiën* is wèl te onderwijzen, en door onderwijzen te vormen en te beschaven. Zij moeten zijn *kweekscholen* voor de Akademiën. Men verge niet te velerlei, van den onderwijzer zoo min, als van den onderwijzeling. „ Men *scheide af*, wat van nature niet vereenigd
„ is. — Niet één doe *alles*, maar ieder, zoo veel mogelijk,
„ het *zijne*. — Laat Gymnasiën Gymnasiën, Instituten Insti-
„ tuten, Kadettenscholen Kadettenscholen blijven. Zoo zul-
„ len allen elkander verdragen en ook onderling helpen."
Ieder onderwijzer hebbe op de Gymnasiën zijn eigen vak. Dit is hoofdzaak. — De ontwikkeling hiervan verdient niet enkel nagelezen, maar de zaak zelve in beoefening gebragt te worden. Bl 137—164. Xde Brief.

„ Verwonder u dus niet, dat ik zoo lang, zoo eindeloos
„ lang over onze Gymnasiën spreek: ik beschouw dezelve
„ als kweekscholen onzer Universiteiten, als de *kleine mys-*
„ *teriën*, mag ik mij zoo uitdrukken? waarin onze Staatslie-
„ den, onze Godsdienstleeraars als voorbereid moeten wor-
„ den, om tot de *hoogere*, de ἐποπτικὰ, de Hoogescholen
„ toegelaten, en daar voor kerk en staat volledig opgeleid te
„ worden. — Hoe veel er van de leermeesters afhangt, nog
„ meer, ten minste niet minder, komt het op de *inrigtingen*
„ aan. — Vooral moet men leven en werkzaamheid in de
„ menschen zoeken te brengen." — Eindelijk komt het tot de Akademiën. Hier moet men vooral voorzigtig zijn, met veranderingen te maken. Niet door regeren, maar door besturen, en de zaken een' geregelden gang laten gaan, werd *Göttingen Göttingen*. Zoo was het ook vroeger met de Akademiën van *Italië*, te *Bologne*, te *Salerno*, vooral ook met die van *Leyden* in de XVI en XVIIde eeuw. „ De opschie-
„ tende spruit kunt ge kweeken en verzorgen; maar *gij* doet
„ den boom niet groeijen, die er eenmaal uit op zal rijzen.
„ Men maakt geene Akademiën, als huizen en paleizen, en

„ meent men het te vermogen, kabinetten en boekerijen en „ gehoorzalen zal welligt de naneef bewonderen; maar de „ *Musen* zullen daar niet wonen." Na de *inrigtingen* van 1815 zijn onze Akademiën weêr hersteld en tot nieuwen bloei gekomen. Die inrigtingen behoude men, ook met het gebrekkige, uit vrees dat nieuwe en erger gebreken uit verandering zullen voortspruiten. En beantwoorden de Gymnasiën eens aan hun doel, dan verhelpen zich de nu bestaande gebreken welligt van zelve. Bl. 165—181. XIde Brief.

Zelfstandig moet eene *natie* zijn, ook zonder Akademiën. Doch deze moeten die zelfstandigheid aankweeken en sterken voor *Godsdienst*, *Regt* en *Vrijheid*. „ Het jonge plantsoen moet „ zorgvuldiger en langduriger opgekweekt worden, zal men „ er planten en boomen naar elders uit overbrengen, die daar „ zelfstandig opwassen. Evenwel dat *simpliciter*, *cum laude*, „ en hoe heet dat meer? moest men afschaffen, dunkt mij. „ *Scholam*, zou ik zeggen, *redolet:* voor studenten ten minste „ past dit niet, en het minst voor dezulke, wien de „ *summi honores* in hun vak toegekend zijn geworden." Zulk eene vrijheid worde aan de *studiën* gegeven, dat de *Hoogescholen*, hoe *hoog*, hoe vrij, hoe liberaal, altijd *scholen* zijn en blijven. Op de Akademie moet niet *alles* worden voorgeschreven, zoodat *niets* aan eigene keus, aan eigene werkzaamheid overgelaten worde; „ dat strijdt met de natuur des „ jongelings, die daarom het *Gymnasium* verlaten heeft, omdat „ hij nu in staat was geworden, om zichzelven in zelfstandigheid te oefenen." Er blijft altijd genoeg onderscheid tusschen het onderwijs op de Gymnasiën en Akademiën. Dezelfde behandeling b. v. der *geschiedenis* op beide is de ongerijmdheid zelve. Het *responderen*, de *sodalitia* voor bijna elke faculteit blijven altijd hulpmiddelen, om zelfstandig te leeren studeren op de Hoogescholen. Ook het beantwoorden van Akademische prijsvragen levert hiervan zoo wel proeven, als het een uitnemend hulpmiddel daartoe oplevert. Bl. 182—195. XIIde Brief.

Prijselijk is vooral de daarstelling van *twee afzonderlijke* faculteiten voor de propedeutische studiën, waardoor bij ons meer dan elders de overgang van de Gymnasiën tot de Hoogescholen zoo gemakkelijk en geleidelijk is geworden. Zelfs Duitsche geleerden prijzen onze verordeningen, om, met uitzondering der nieuwere wetenschappen, het onderwijs in het Latijn te doen plaats hebben. Verder komen hier voor

belangrijke wenken over een' *halfjarigen* cursus, *Inspecteuren* in plaats van Curatoren, een geopend *concours* voor te benoemen Professoren, perpetuële Rectoren, berekening van Akademisch onderwijs naar uitgestrektheid van land, als voortbrengsel van bekrompene en zeer schadelijke *economie.* „Nog „ erger, dan al het gezegde, is eene nieuwe Akademietucht, „ van welke ik ook al heb hooren spreken, die op geheime „ politie, op het benemen van alle vrijheid, van alle denk- „ beeld van vrijheid aan onze studenten, zou uitloopen." Kloosterdwang heeft ten gevolge kloosterlijk zedebederf. Bespied hen, zij belagchen door sluwheid uwe slimheid, en worden achterdochtige, listige slaven, in plaats van vrije burgers van het vrije Nederland. De Hoogleeraren op de collegiën, de Kerkleeraren en Godgeleerde Professoren in hunne leerredenen, alle Hoogleeraren in hunnen omgang met studenten moeten verlevendigen en onderhouden godsdienstzin in onze jeugd: „ dat verdient *beteugelen* genoemd te „ worden, gelijk het op de Akademie voor studenten past. „ Schiet deze beteugeling te kort, dan doe de Politie, „ wat haar pligt haar gebiedt." Bl. 196—207. XIIIde Brief.

Zelfstandigheid, tot welke de Akademiën onze jongelingen moeten opleiden, is geenszins die vrijheid en onafhankelijkheid, die in tijden van omwentelingen wordt uitgebazuind, en in den eigenlijken zin meer bij rooverbenden past, dan in beschaafde maatschappijen. Ook niet *zelfgenoegzaamheid*; „ die scheidt ons van allen en alles af, en maakt ons tot „ denkbeeldige wezens of ongevoelige beelden — dat is „ zelfstandigheid van *standbeelden*, maar niet van *menschen*." *Menschelijke zelfstandigheid*, die „ met liefde en vriendschap en „ deelneming in alle menschelijke zaken gepaard is, en dus „ ver af is van onafhankelijk of zichzelven genoegzaam te „ zijn. IJskoude wijsgeeren, die den mensch zich van de „ maatschappij en al zijne betrekkingen doen afzonderen, „ opdat hij zich vrij moge gevoelen, hebben er geen denk- „ beeld van, wat *vrijheid* is. — Met *liefde* ontving men ons „ bij onze komst in het leven, en zoo werd bij ons *weder-* „ *liefde* opgewekt, het begin van al onze vorderingen in „ godsvrucht en deugd." — „ Van de kindschheid en prille „ jeugd hangt alles af, en daarom zijn het doorgaans mon- „ sters in de zedelijke wereld geworden, die op die leeftijden „ voor ouders noch meesters liefde of eerbied hadden gehad.

„ Zoo dan ontwikkelt zich de mensch van zijne intrede in „ de wereld af aan: en gaat hij als jongeling voort, gelijk „ hij als kind en knaap had aangevangen, dan wordt hij — „ niet schitterend vernuft, zoo ijdel dikwijls als schitterend, „ maar *regtschapen*, *zedelijk-zelfstandig man*." Om kennis en wetenschap is het den jongeling op de Akademie te doen; doch niet, om die slechts van anderen te bekomen, maar ook tevens en voornamelijk, om door zichzelven die te verwerven. Akademiën zijn *oefenscholen van zelfstandigheid*, vooral door de dispuutcollegiën. Groot is de invloed en achting der Professoren. De examens moeten aan het doel beantwoorden. Zij zijn niet om jongelingen tot het goed studeren te noodzaken. „ Maar doe studenten-examens beschouwen als „ gelegenheden, om in het openbaar en voor hunne mede- „ studenten aan den dag te leggen, wat zij vermogen: *zoo* „ *zult ge nog meer verkrijgen*, *dan de wet vordert*." Men wachte zich vooral voor bloot mechanisch onderwijs. *Zoo niet*, „ dan zal men in het vervolg van tijd nog van geluk „ mogen spreken, zoo er slechts *Automaten* en niet nog „ erger wezens uit voor den dag komen." Bl. 208—239. XIVde Brief.

„ Ge ziet, hoe, te midden van ons praten over scholen en „ Universiteiten, onderwerpen ons bezig hielden, die voor „ de geheele menschheid van belang zijn. Het was hier om „ de vraag te doen, wat er toe behoort, om *braaf burger* „ en *goed wijsgeer* te worden." — „ De man, die in de „ maatschappij het meest karakter heeft, is juist diegeen, „ die het minst onafhankelijk schijnt: want geheel schijnt hij „ voor anderen te leven, geheel zich aan de belangen zijner „ betrekkingen, zijner vrienden, zijns vaderlands, der mensch- „ heid onderworpen te hebben; maar zoo, niet alleen *voor*, „ maar ook *in* en *door* alle anderen levende, trekt hij, als „ die plant daar voor onze voeten, uit alles, wat hem om- „ geeft, voedsel en kracht; en roept hem zijn vaderland, „ roept hem de stem der menschheid ter hulpe, dan ziet „ men, wie in de maatschappij zelfstandig, wie *vrij* mag „ heeten, en de vrijheid van anderen handhaven wil en „ kan." — „ Geene wijsheid is volkomen, die niet met vol- „ komene wetenschap is verbonden; en, daar deze boven „ ons bereik hier beneden is en er boven zal *blijven*, ook „ bij eene eeuwige voortduring van ons bestaan, is het „ dwaas, die geringe, die nietige kennis, die wij hier op-

„ doen, voor wijsheid te houden." Aan het einde ſtaat de vrolijke hoop voor de toekomst, gegrond op het karakter van onze natie. Onderſcheidene volken mogen het ons in het een of ander afwinnen, onze eenvoudigheid en gezond oordeel, onze bedaardheid in het overleggen en geſtadigheid in het uitvoeren, onze wijsheid en ſtandvastigheid doen ons andere volken voorbijſtreven. „ Hij bereikt de haven niet „ het eerst, die het beste ſchip en de beste zeilen heeft; „ maar hij, die het beste ſtuurt." Zoodanig was onze natie altijd, en daarom ook ijlde zij allen vooruit in letteren en wetenſchappen, in één woord in alles, waartoe volksgeest, volkskarakter en echte ſtaatkundige vrijheidszucht gevorderd werd. Ook de naneef zal met dankbaarheid er aan denken, dat zich wijsbegeerte en Christendom zoo naauw bij ons vereenigd hielden. Die hoop is gegrond „ op onze opvoe- „ ding en onderwijs, en op ons hooger onderwijs bijzonder, zoo „ dit doelmatig gegeven worde, gelijk het thans plaats heeft, „ en geene vreemde verordeningen de oudvaderlandſche ver- „ vangen." Bl. 240—256. XVde Brief.

De twee volgende brieven, als tot de hoofdzaak minder betrekkelijk, gaan wij voorbij. Van bl. 273—339 loopt het *Naſchrift des Uitgevers op deze Brieven. Een woord uit Zwitſerland aan mijne jonge vrienden en leerlingen. Integer vitae ſcelerisque purus* is er het motto van, dat deszelfs geest en ſtrekking volkomen uitdrukt. „ Hout en ſteen, en al wat „ men daar met kunst van gemaakt heeft, vergaat; maar een „ volk, dat zedelijk goed is, dat, bij de opvolging der ge- „ ſlachten, altijd dezelfde zucht voor het ſchoone en edele, „ dezelfde vaderlandsliefde werkdadig aan den dag legt, en „ zijne zedelijkheid niet minder, dan zijne gezondheid, voor „ ſchadelijken invloed van buiten bewaart, tegen zedelijke „ niet minder dan ligchamelijke pest waakt, *hoe zou dat ver- „ gaan?*" Die zedelijke grootheid te bevorderen, moet het doel zijn van onderwijs, en is het doel dezer Brieven. Doch wij moeten nu van dezelve afſtappen, hoe ongaarne ook. Misſchien hebben wij reeds meerdere vrijheid gebruikt, dan ons beſtek ons vergunde. Dit boek heeft zichzelve aanbevolen. De herhaalde druk bevestigt het ten duidelijkſte. Ook ons verſlag hebben wij daarom zoo ingerigt, dat het werk voor zich gunſtig inneemt. Troost, wezenlijken troost moet elk regtſchapen Nederlander ſcheppen uit de lezing van dit geſchrift. Zoo ſchrijft men in Nederland over

onderwijs. Met gretigheid wordt het gelezen in zulke dagen als wij beleven. Misfchien heeft het zijn nut, dat deze Brieven door ons wat laat behandeld zijn. Ten minfte geeft het bemoediging, dat wij vrij zijn van zulken, die, volgens eigene belijdenis, de wapenen hebben opgevat tegen Schoolopzieners en Profesforen, en vroeger met leede oogen onze Akademiën aanzagen. De zelfftandigheid onzer Natie is er te zekerder door, de opvoeding en het onderwijs, ook door den Bijbel, te veiliger. „ Of wij rijk en magtig zijn, dat „ maakt ons niet gelukkig: het heeft dikwijls zoo volken als „ menfchen ten val gebragt; maar zedelijk goed, *goed en* „ *vroed*, gelijk men eertijds zich uitdrukte, moeten wij zijn, „ zullen wij bloeijen en gelukkig zijn: en hoe zal *ons na-* „ geflacht dat wezen zonder het volksonderwijs, dat wij be- „ zitten, en zoo niet hooger beginfelen van deugd en regt „ op onze Akademiën heerfchen; zoo niet vaderlandsliefde — „ die in den burger en ftaatsman de edelfte vermogens doet „ ontwikkelen — onze jongelingen daar bezielt? Lieve vrien- „ den! gij zijt nog jong; maar wat er na ons van ons land „ zal worden, zal van u voor een groot gedeelte afhan- „ gen," enz. In het vooruitzigt, dat ons Nederlandsch onderwijs nu althans geene geweldige hervorming zal ondergaan, hebben wij alle reden, om God te danken, dat wij, onder en door Zijn beftuur, gefcheiden zijn van zulken, om wier wille die hervorming misfchien zou kunnen plaats hebben. Tot hiertoe heeft ons de Heer geholpen. Ja, met groote opofferingen. Maar wie koopt zedelijkheid en godsvrucht voor zijne kinderen ooit *te duur?*

Het tweede Eeuwfeest van het Athenaeum Illustre te Deventer op den 16 *Febr.* 1830 *plegtig gevierd door* CORN. FRANSEN VAN ECK *en Mr.* P. BOSSCHA. *Te Deventer*, *bij* J. de Lange. *In gr.* 8*vo. XIII*, 156 *bl.* *f* 2-20.

De *Deventerfche Hoogefchool*, gelijk de Heer BOSSCHA in zijne Opdragt te regt zegt, *bekleedt onder de inrigtingen van het aloude Deventer buiten tegenfpraak eene voorname plaats.* Wij breiden dit aldus uit: „ Onder de aloude inrigtingen, „ tot bevordering van wetenfchap, verdient die te Deventer „ misfchien de eerfte plaats." Onder de groote en goede mannen, die tegen onkunde en bijgeloof hier te lande met het gelukkigfte gevolg eene borstwering ftelden, moet vooral

ook de inboorling van Deventer GEERT GROOTE genoemd worden. Hij stichtte *de Broederschap des gemeenen levens*, naar het ontwerp van FLORENS RADWIJN. Uit deze Broederschap kwamen goede scholen en edele vernuften voort, gelijk een ALEXANDER HEGIUS, een der Leermeesters van ERASMUS. Eene aanzienlijke vrouw, ANNA VAN TWICKELO, Wed. MARTINUS BOEDEKER, en haar zoon BALTHAZAR waren echter meer bepaald door erfmaking de eigenlijke *Grondleggers* der Deventersche Hoogeschool. Dezelve werd vervolgens versierd door mannen als JACOB REVIUS, JOANNES FREDERICUS GRONOVIUS, GIJSBERTUS CUPERUS, J. G. GRAEVIUS, G. SCHELTINGA, J. DE RHOER, VAN DER MARCK, WASSENBERGH, RUARDI, J. O. SLUITER, DUYMAER VAN TWIST en anderen. Zij gaf kweekelingen als G. DUMBAR, D. G. VAN DER KEESSEL, M. TIJDEMAN, H. BOSSCHA, G. D. JORDENS, A. G. BESIER, R. FEITH, R. J. SCHIMMELPENNINCK, om van anderen en levenden niet te spreken. Dat men te Deventer op eene plegtige wijze het tweede Eeuwfeest gevierd heeft, gaf algemeen genoegen. De grijze, brave, welsprekende VAN ECK trad bij die gelegenheid op met de hier uitgegevene Redevoering, die ons doeltreffend voorkomt, en, na den diepbetreurden en zoo spoedig gevolgden treffenden dood van dezen waardigen en edelen man, den Heere BOSSCHA ruime stof gaf tot belangrijke bijdragen, aanmerkingen en inlichtingen. Deze werden uitgebreid en als tot meerdere volkomenheid gebragt, zoo ver het bestek toeliet, door de beredeneerde *lijst der Hoogleeraren*, waarin, op eene gepaste wijze, ook van VAN ECK melding wordt gemaakt. Zijn wij den Hoogleeraar P. BOSSCHA reeds hiervoor, gelijk voor de gansche uitgave, dank verschuldigd, niet minder zijn wij hem verpligt voor het Gedicht, waarmede hij, na de Redevoering van VAN ECK, der plegtigheid luister heeft bijgezet, en dat ons nu ook wordt medegedeeld. Wij hebben het met groot genoegen gelezen en herlezen. Het begin trof ons reeds, als eigenaardig en gemakkelijk:

Ja, ontrol nu van uw wallen
  Vlag en wimpel, grijze Stad!
Laat nu door uw blijde hallen
Driewerf 't vrolijk *Io* schallen:
  Gij, Verlichtings bakermat.

Ja, 't is hoogtijd in uw muren,
Burgers! heft den feestzang aan,
En ontsteekt de vreugdevuren:
De eeuwen mogt uw School verduren,
En nog glansrijk blijft zij staan.

Dergelijke voorzangen stemmen ten goede. Later, in Alexandrijnsche verzen, wordt alles meer, hoewel min vloeijend en hier en daar min dichterlijk, ontwikkeld. Wij erkennen volmondig, nooit iets beters in dien trant van den Hoogleeraar P. BOSSCHA gelezen te hebben. 'Er is niets in van dat winderige en overdrevene, hetwelk niet zelden bij zulke gelegenheden het werk van anderen bederft, omdat het 't gewoon begrip en de dadelijke bevatting te boven gaat. Verstaan te worden, is een onmisbaar vereischte. Wijsheid en waarheid moeten ook 's Dichters zijde niet verlaten. Onder anderen troffen ons te dezen aanzièn de volgende regels:

Zoo als door wondre kracht het gloeijend bliksemvuur
Den dampkring, door den wil van 't Godlijk albestuur,
Zijn veerkracht weêrgeeft, en tot nieuwe groeikracht zuivert,
Schoon vaak bij d' ommekeer 't misdadig menschdom huivert:
Zoo wekt ook hooger hand 't nog onbekend geslacht
Van nieuwe volken op, dat, door geheime kracht
En zonderlinge drift bezield, gestuwd, bewogen,
Zijn grenzen overschrijdt, en, dreigend aangevlogen,
Den stoutsten weêrstand breekt, de wereld overheert,
Het werk van eeuwen sloopt, en 't onderst boven keert;
Maar, uit dien tuimelgeest tot zachter zin gedreven,
Weêr opbouwt en herstelt, en werkkracht schenkt en leven.

Hadden wij meer ruimte, wij deelden de treffende vergelijking mede van den Nederlandschen stroom op bl. 147. Het geheele gedicht is waar, kiesch, zonder aanstoot aan anderen, en met billijke verheffing voor Deventer. De slotzang is waarlijk fraai en allezins gepast. Wij zijn niet gezet op eigen oordeel, maar hebben met bevreemding vernomen, dat dit uitgegeven feestwerk, hetgeen wij inderdaad zeer eigenaardig en verdienstelijk, zoo wat vorm als zaken betreft, keuren, elders min gunstig beoordeeld is. Wij stemmen gaarne in, gelijk men ziet, met die genen, die betuigen, dat de voor- en slotzang vloeijender zijn dan de Alexandrijnsche regels; dat eene korte beschrijving der feesten of

plegtigheden, bij deze gelegenheid te Deventer plaats gehad hebbende, billijk hier verlangd werd; dat de briefwisfeling met de Akademie van Valence, bl. 53—65, beknopter medegedeeld had kunnen worden, zelfs dat het bijgebragte op het einde van bl. 144 en het begin van bl. 145 eenigzins prozaïsch is; maar in de betuiging, dat de Redevoering van den Heer VAN ECK *tot een onverwelkelijk gedenkstuk der feestviering strekken zal*, in de bijvoeging van de *toespraak aan den Heer Gouverneur*, enz. vinden wij zoo veel berispelijks niet, en het geheel is, onzes oordeels, in allen gevalle eene zeer belangrijke bijdrage tot de geschiedenis der Doorluchtige School te Deventer, en vol bewijs van de vlijt en verdiensten van den Hoogleeraar BOSSCHA, wien mij tot dergelijken en anderen arbeid van harte lust, opgewektheid en aanmoediging toewenschen. Hij late zich niet afschrikken, maar ga voort op den waarlijk goeden weg, hier ingeslagen.

Schets der Algemeene Geschiedenis en van die des Vaderlands. Ten dienste vooral der Adspiranten tot Kadets bij de Koninklijke Militaire Akademie. Door J. BOSSCHA, *Lid van het Kon. Nederl. Instituut, Hoogleeraar aan de Militaire Akademie, enz. Te Breda, bij* Broese en Comp. 1831. *In gr. 8vo.* 278 *Bl.* *f* 2-40.

Wij roemden zoo even het werk van den Hoogleeraar PIETER BOSSCHA, en mogen ons nu in een werk van zijnen broeder JOHANNES BOSSCHA verheugen. Gelukkig broederpaar, waarom mist gij den derden uwer, den geachten HENDRIK, Hoogleeraar weleer aan Amstels Doorluchtige School! De beroemde vader heeft zijnen naam door een drietal zonen, allen Hoogleeraars, verhoogd. Onder dezen is de uitgever van deze *Schets* zeker niet de minste der broederen. Als Hoogleeraar of Rector in eene of andere voorname stad, had hij meer nut en beter gevestigd genoegen gehad. Wat is er toch thans van de geheele Militaire Bredasche Kadetten-Akademie geworden? Waar is de geleerde JOH. BOSSCHA? Is hij Auditeur Militair? Waar en hoe werkt hij thans in het vak, waartoe hij is opgeleid? Het wapengeschreeuw aan de grenzen verdooft het antwoord, dat wij gaarne hadden. Intusschen hebben wij met voldoe-

ding ingezien de voor ons liggende *Schets*, welke gelukkig niet alleen voor de Kadetten-Akademie, maar ook voor menige andere kweek- en leerschool van nut kan zijn, vooral wanneer bekwame Leermeesters haar slechts beschouwen, gelijk zij is, als eene handleiding, om verder over de algemeene en vaderlandsche Geschiedenis uit te weiden. Achter het werk heeft men een *Chronologisch overzigt der Algemeene Geschiedenis*, eene *aanwijzing van de uitspraak van nog eenige namen en woorden*, zoo ver die niet reeds in het werk zijn aangeteekend, en eenen *inhoud*. Alles is zeer gemakkelijk ten gebruike ingerigt. De verdeeling der tijdvakken is eenigzins anders dan de gewone. De Geschiedenis des Vaderlands is, om als zoodanig afzonderlijk op den titel vermeld te worden, ons wat schraal voorgekomen. Van de Grafelijke Regering, en wat aanleiding gaf tot vestiging van ons Gemeenebest, had, als bij inleiding, iets moeten gemeld worden. Wij hebben hier en daar iets belangrijks omtrent de Lydiërs en de Phoeniciërs gemist. Heeft Sidon geene Koningen gehad? Is in de Perzische Geschiedenis niet, als bij uitsluiting, HERODOTUS gevolgd, en op XENOPHON minder acht geslagen? Was ZOROASTER, als insteller van de Perzische Godsdienst, niet waardig te vermelden? Deze vragen zou men met andere kunnen vermeerderen; maar aan dergelijke zal het in zulke korte overzigten nooit geheel ontbreken. Genoeg, dat wij het geheel verdienstelijk keuren, van harte wenschende, dat het geleerde lid van het Koninklijk-Nederlandsche Instituut, waardige zoon van een' grooten vader, spoedig eenen beteren werkkring vinde voor zijne geleerdheid en smaak, dan hij thans heeft.

Nagelatene Bijdragen tot Natuurkunde en Geschiedenis, door J. P. VAN CAPPELLE, *zijnde deels gedrukte, doch verspreide, meerendeels nog onuitgegevene stukken, na den dood des Schrijvers bijeenverzameld en uitgegeven door* D. J. VAN LENNEP. *Te Haarlem, bij* V. Loosjes, 1831. *In gr. 8vo. VIII*, 285 *bl. f* 3-:

Aan het geslacht der BOSSCHA's was, door behuwelijking der zuster van de hiervoren genoemde drie Hoogleeraren, verbonden de deugdzame en begaafde J. P. VAN CAPPELLE. Weinige dagen vóór zijnen zwager HENDRIK

BOSSCHA overleed hij. Welk een dubbele flag voor de gade van CAPPELLE, voor hare moeder, die twee zoons in jeugdigen leeftijd als op éénen ftond misfen moest! Welk verlies voor beider talrijke vrienden en voor de Doorluchtige School dezer Stad! De nagedachtenis van brave, minzame, kundige, ijverige en Christelijke Geleerden is inzonderheid liefelijk ter herdenking. De Hoogleeraar VAN LENNEP, die de nagedachtenis van eenen VAN SWINDEN en JERONIMO DE BOSCH zoo waardig vereerde, was ook de juist gefchikte man, om de zachte, fijne, edele en beminnelijke gaven van hart en verftand van eenen CAPPELLE, dien hij onder zijne eerfte leerlingen tellen mogt, en met wien hij gedurende dertig jaren in onafgebrokene vriendfchap had omgegaan, te fchetfen. Uitnemend heeft hij dan ook aan de op zich genomene taak voldaan in eene *Gedachtenisrede*, in de Maatfchappij *Felix Meritis* den 16 Dec. 1829 gehouden en daarna uitgegeven. Ook hiermede zichzelven nog niet voldoende, biedt hij thans ons deze *Bijdragen* aan. Wij ontvangen ze als een dierbaar gefchenk uit de nalatenfchap van een onzer geliefdfte betrekkingen, maar befeffen niettemin, ja des te meer het treffende van ons verlies. Er was toch in CAPPELLE eene hoogstzeldzame vereeniging van Natuur- en Letterkunde. Er was bij hem eene klimmende ontwikkeling van eerst bijna verborgene, daarna bekorende en voedende, eindelijk met luister fchitterende gaven. Wat was hij reeds geworden; wat kon hij nog worden! Algemeen bemind en door niemand benijd, daar hij niemand aanftoot gaf, eenvoudig, nederig, pligtmatig, vriendhoudend, opregt, braaf en godvreezend, waren ook de vruchten van zijnen geest langzaam en gaaf tot rijpheid gekomen; hij had de ware en juiste hoogte met vasten, bedaarden en zekeren tred bereikt; hij paarde met vastheid letterkundigen fmaak, met oefening in oude en nieuwere Dichters en Redenaars wiskundigen zin en natuurkundige ftudie; hij was vlug van begrip, diep van bevatting, fijn van gevoel, langzaam en zeker in de bewerking, leerrijk, vasthoudend, fteeds klimmend, voorzigtig; zijne taal en ftijl waren de zuiverfte, de netfte. Alles was in hem zoo juist als kiesch. Onpartijdig, kalm, zichzelven noch te zeer verheffende noch vernederende, won hij en het zijne, hoe meer men met een en ander omging, hoe meer men het kende en doorgrondde. Gelijk zijn letterkundige arbeid fteeds in waarde

toenam, zoo rees zijne innerlijke waarde als mensch, naar gelange hij in jaren steeg en men hem meer volgde of met hem verkeerde. In zijne laatste levensdagen ontwikkelde hij niet alleen eene grootheid van ziel, maar ook eene helderheid van geest, waarvan wij bij de inzage dezer *nagelatene Bijdragen* versteld stonden. Inzonderheid heeft dit betrekking op het laatste en uitvoerigste stuk, ALEXANDER FARNESE, *Prins van Parma*, betiteld, hetwelk meer dan de helft des bundels beslaat. Er zijn, vooral in den aanhef, verheffingen, lichtstralen, stoutheden, ongewoon en als zoodanig zeldzaam in VAN CAPPELLE's overige schriften. Het is het laatste zijner werken, het werk van eenen zieke, kwijnend van ligchaam, maar de geest was des te helderder, te losser, te ruimer. Zou een voorsmaak —? maar zwijgen wij, en laat ons liever kort en geregeld eenig verslag geven van deze Bijdragen.

Na een allezins gepast Voorberigt van den Uitgever, heeft men in de eerste plaats eene Verhandeling *over de afleiding des Bliksems bij de Ouden*. Daar deze Verhandeling reeds vóór eenige jaren in dit Tijdschrift erkentelijk is opgenomen en even gul aan den Uitgever thans ter wederuitgave afgestaan, gaan wij dezelve hier met stilzwijgen voorbij, gelijk mede het tweede stuk, *over de Automaten der Ouden*, hetwelk bevorens in het zevende Deel van de nieuwe Verzameling der *Mnemosyne* reeds het licht zag. Beide stukken bewijzen, hoe de Schrijver met uitnemenden band de al te dikwerf gescheidene naauwkeurige Wetenschappen en fraaije Letteren, strenge beoefening van Wis- en Natuurkunde met die der liefelijke oude Letteren wist te vereenigen.

Wij weten niet, of er nog meerdere kleine verspreide of onuitgegevene stukjes, dienstig voor het oogmerk van den Heer VAN LENNEP, zijn; veel minder gelooven wij, dat zijn Hooggel. hier of daar in eenig aanzoek is teleurgesteld; maar dit weten wij, dat alle kleingeestige achterhouding of bekrompene weigering in dergelijke opzigten, waar, hoe en bij wien het zij, onze goedkeuring niet wegdraagt. — Dit, wat de beide elders reeds uitgegevene stukken aangaat. De drie overigen zien nu voor het eerst het licht: *het twaalfjarige Bestand*, *over het Volkskarakter der Noord-Nederlanders*, en ALEXANDER FARNESE, *Prins van Parma*. De rangschikking is misschien die van den tijd, waarin zij vervaardigd zijn, zeker die der klimmende verdiensten, ten minste naar ons oordeel.

Het eerste is eene voorlezing in de Maatschappij *Felix Meritis*. Het is geleidend, eenvoudig, behoorlijk ontwikkeld, doeltreffend. CAPPELLE toont in alle dergelijke bijdragen, maar bijzonder in dit stukje en dat over FARNESE, de algemeene Geschiedenis des Vaderlands met de bijzondere van zijn onderwerp uitnemend te verbinden, het een door het ander op te helderen, en alzoo in beide opzigten van nut te zijn. De eenige aanhaling, ons hier medegedeeld, is de schoone plaats, nooit genoeg te roemen, van S. STIJL over het karakter van den Nederlander, in vergelijking met dat van den Spanjaard, Engelschman en Franschman, bl. 80—82. Beter nog ware dezelve, naar ons oordeel, te pas gekomen in het stuk *over het Volkskarakter der Noord-Nederlanders*, mede bestemd tot eene voorlezing. De Schrijver schijnt dit zelf eenigzins gevoeld te hebben, daar een stuk of vervolg dier plaats in het laatstgemelde, bl. 104, voorkomt. Dit, over het Volkskarakter, is met meer warmte dan het vorige gesteld; trouwens het onderwerp gaf er ook meer aanleiding toe, en echter draagt het niettemin dat kenmerk van waarheid, wetenschap, naauwkeurigheid en oordeel, hetwelk de schriften van VAN CAPPELLE zoo bijzonder eigen is. Het wordt besloten met een waar woord, dat, als eene profetie, in onze dagen nog heerlijker toepassing gevonden heeft, en dus luidt: „ Onze tijden, M. H.! verschillen in „ vele opzigten van de vorige; wij zijn achteruit gegaan en „ voorwaarts getreden; maar het karakter bestaat, schoon ge„ wijzigd. Moge deze wijziging, het gevolg van veranderde „ betrekkingen en toenemende beschaving, voortaan dienen „ tot veredeling! Mogt ieder ingezeten hiertoe in aandrift „ ontgloeid worden! Geve God, dat een geest van oorspron„ kelijkheid onder ons zij en blijve, tot opluistering van den „ naam, den roem en het geluk van Nederland!" (Bl. 120).

Het is niet te ontkennen, dat, wanneer men, na eene lofspraak over het Nederlandsch karakter gelezen te hebben, terstond als valt op ALEXANDER FARNESE, *Prins van Parma*, zulks voor een vaderlandsch Lezer in een werk van een vaderlandsch Schrijver iets stuitends heeft, vooral wanneer men al spoedig ziet, dat hooge belangstelling en niet kleine lof eene ongewone warmte en verheffing met zich voeren. Wij vinden, ja, al dadelijk ook de erkenning, dat *zijn naam was eene verfoeijing bij velen, van wege het kwaad, dat hij onzen Staat heeft berokkend, en het deel, dat hij*

had in den moord des Prinsen van Oranje; maar des te meer moet onze verwondering stijgen, dat juist zulk een man als bij uitnemendheid gekozen is tot een voorwerp van zoo bijzondere beschouwing en hartelijke belangstelling. Zou de oorzaak gelegen zijn in dien goedaardigen en grootschen trek, waardoor men beseft, dat de (*) *virtus et in hoste laudanda est*? Zou het zijn, om des te *onpartijdiger* als van wederzijden de zaken en personen te beschouwen? Dit laatste schijnt eenigzins te blijken uit het slot van de inleiding (bl. 126.) Hoe het zij, het blijft iets stuitends voor het gevoel, den vijand zóó hoog op te hemelen, vooral den listigen Staatsman en medepligtige, of aanlegger tot den schandelijksten moord van den besten Vorst. Veel verschooning vindt het, of liever veel gewigts wordt aan deze onze aanmerking ontrokken, door den aanhef en de geheele inkleeding van het stuk. Het is toch noch eene bepaalde levensbeschrijving, lofspraak of historische aaneengeschakelde vermelding van PARMA, maar eene *historische ontwikkeling van den worstelstrijd onzer Vaderen tegen den geduchtsten vijand*, *die ooit ten verderve van Nederland kwam opdagen*, gelijk de Schrijver al aanstonds bij den aanvang zegt, en zijn stuk ook, als zoodanig, heerlijk bewerkt heeft, zoodat wij nu en dan als 't ware PARMA vergeten. Toen wij den aanhef en geheel de inleiding lazen, konden wij ons niet verbeelden, het werk van hem voor ons te hebben, wiens nette, afgemeten, niet koude, maar toch nimmer vurige taal ons weleens deed wenschen naar stouter storting. Er is iets meesterlijks in dit geheele werk, dat ons den echten Redenaar, den warmen Geschiedschrijver, den Hoogleeraar in de vaderlandsche Taal, Letterkunde en Geschiedenis, zoo als hij zijn moet, deed bewonderen. Neen, dit hadden wij in CAPPELLE niet verwacht, en nu blijkt het te meer, wat hij zou geworden zijn en wat wij verloren hebben, — verloren hebben, niet alleen daarin, dat dit werk slechts een gedeelte van een grooter is, in den trant van, ja op ruimer schaal, en beter met de geschiedenis van het geheele land en den tijd vermengd, dan dat van den PHILIPS WILLEM VAN ORANJE, maar ook verloren hebben in den welsprekenden en voor de taal van den echten Historieschrijver juist berekenden VAN CAPPELLE. Wanneer wij bedenken, dat de geschiedenis van PARMA hier slechts loopt tot 1579,

(*) Deugd of dapperheid ook in den vijand te prijzen is.

en plotfeling met een bedroevend: *tot hiertoe gaat des Schrijvers handschrift*, eindigt, en dat PARMA in 1592 overleed, zal men gevoelen, wat men mist, en wat het werk, nadat CAPPELLE nu eerst als 't ware de echte historiepen in vaste hand geklemd had en zijn onderwerp meester was, zou geworden zijn. Wij zouden vele bewijzen kunnen bijbrengen, maar fchromen door aanhalingen deze aankondiging te zeer te verbreeden, of iets uit het groot, goed en warm verband te rukken. De Heer VAN LENNEP verfchoont zich wegens eenige welligt overgeblevene onnaauwkeurigheden, om reden dat de Schrijver zeker alles niet zou hebben uitgegeven, zoo als het thans door hem is nagelaten, maar vooraf nog het een en ander zou hebben befchaafd, of befnoeid of door toevoeging verrijkt, waarin de Uitgever van eens anders fchriften min naar wensch flaagt, en dat hem ook inderdaad minder voegt. Van dergelijk eene onnaauwkeurigheid vonden wij een klein voorbeeld op bl. 129, waar van de *vermelde* jeugd des bruidegoms gewaagd is, zonder dat ons van die vermelding bleek. Is het getal der *gefneuvelde 6000 Nederlanders* tegen 10 *gefneuvelde en even zooveel gekwetfte Spanjaarden* ook wel waarfchijnlijk? Meest hinderde ons, hoe kunftig en voorzigtig ook gezet, de fijne verdediging van de flinkfche paden en bedekte lagen van den Italiaanfchen, Jezuitfchen PARMA, zelfs met opoffering of gelijkftelling van ORANJE, waarvan het gewaagde en onedelmoedige door het vaderlandsch gemoed van CAPPELLE zelv' fchijnt gevoeld te zijn. — Maar wie zou hier dergelijke dungezaaide gebreken willen ophalen? onheilige handen willen flaan aan dit met eene meesterlijke hand bijna zonder doorhaling gefchreven uitmuntend werk? Wie neemt het niet liever aan als eene dierbare gift, bij uiterften wil gemaakt; als een welkom blijk van aandenken? Hoe zweefde onder het lezen de geest van den kalmen, netten, kundigen en zich meer en meer vormenden CAPPELLE om ons! Hoe dachten wij aan zijn vredelievend en onfchuldig gelaat, aan zijn vriendelijk, ongedwongen en leerzaam verkeer, zonder zich iets boven anderen aan te matigen, of in de trotschheid en eigendunkelijkheid van vele ftoute en hooge beflisfers te deelen! Meer fcheen hij met zedigheid zich aan het oordeel van anderen te onderwerpen, dan zijn eigen aan anderen, die hem daarom des te meer achteden, op te dringen. Zijn oordeel was

zoo vast, als zijn smaak fijn en kiesch was. Hij gevoelde diep en levendig, maar dweepte noch draafde ooit door met hetgeen hij voor goed en schoon hield. Hij was voor de zijnen, wat hij voor de Letteren was, een vaste steun, een stille weldoener, eene gegronde hoop, eene zekere toevlugt. Hij was zichzelven steeds gelijk, sprak en schreef niet anders dan hij leefde, en het *concordet sermo cum vita* van SENECA (*) hield hij heilig. — Dan, vergeten wij niet, dat wij aankondigers van een geschrift, geen lofsprekers van den Schrijver zijn. Maar wie zal, wie wil, wie kan het hier afzonderen? Ja, wij ontkennen het niet, het was ons eene aangename uitspanning, op deze wijze ons nog beklemd gemoed over het zoo diep gevoeld verlies van CAPPELLE te hebben kunnen lucht geven. Dat gade en kinderen van den overledenen, die regt hebben op de blijvende achting en erkentenis onzer landgenooten, mogen ondervinden, dat hij nog in de zijnen leeft; en dat men hulde doe aan den edelen VAN LENNEP, die het *plum officium* aan zijnen vriend zoo uitnemend en dubbel, zoo met ruimte volbragt!

(*) *Ep.* 65. 1: *De taal stemme overeen met het leven.*

***Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederlanden, aanvang nemende 25 Augustus 1830, bevattende: de oorzaak van den Belgischen Opstand, deszelfs begin, voortgang, einde en gevolgen voor geheel Nederland.* Door F. J. HALLO, II Deelen. *Te Amsterdam, bij* H. Moolenijzer. 1830. *In gr. 8vo.* *Iste D.* IV *en* 453 *bl.* *IIde D.* (*tot dusverre*) 112, 80 *en* 126 *bl.* *f* 7-:**

Het denkbeeld, om nu reeds alles bijeen te verzamelen, wat dienstig zijn kan tot de juiste kennis van de oorzaken, beginselen en den voortgang van den Belgischen opstand, verdient gewis ieders goedkeuring. Hoe vele belangrijke omstandigheden ontsnapten in vroegeren tijd de nasporing der Geschiedschrijvers, wijl geene gelijktijdige pen dezelve voor de vergetelheid bewaard had; en hoe veel belangrijks zou er nog in onze dagen niet algemeen bekend worden, of in den oceaan van Couranten en vlugschriften verloren gaan, zoo niet nu reeds kundigen bedacht waren, om in meer uitgebreide werken de bouwstoffen te verzamelen, waaruit de latere Geschiedschrijver putten kan!

Gelijk wij dus onze volle goedkeuring aan de poging van den Schrijver en Verzamelaar dezer Bijdragen schenken, smart het ons echter, dat hij daarin niet meer orde en naauwkeurigheid in acht genomen heeft. In het eerste deel van dit werk staat als 't ware alles dooreen. Een aantal Besluiten, Proclamatiën, Adressen, Advizen van de Leden der Tweede Kamer vult verreweg het grootste gedeelte van dit boekdeel. Tusschenbeiden geeft de Schrijver of uittreksels uit de dagbladen, of levert zelf een verhaal, dat noch in stijl en taal, noch in voordragt, noch in keuze van omstandigheden uitmunt. Alles wordt bovendien nog ontsierd door eene correctie, welke alles behalve naauwkeurig is.

Het tweede deel is beter, doordien daarin meer orde is gehouden. Eene eerste afdeeling is daar alleen aan het verhaal (de *narratie*) gewijd. Eene tweede aan de Wetten en andere openbare stukken. Eene derde eindelijk aan de Advizen der Staten-Generaal. Doch ook in dit deel is het verhaal, 't welk de Schrijver geeft, nog verre af van geroemd te mogen worden. Wij bespeuren echter reeds verbetering, en hopen, dat de Schrijver, zoo hij het werk vervolgt, zich vooral wat meer zal toeleggen op eenen goeden Nederlandschen stijl, op eene zuivere taal, en op eenen beteren trant van verhalen; hij kieze zich daartoe eenen onzer beste Geschiedschrijvers tot model; terwijl wij het eindelijk wenschelijk achten, dat hij de bronnen, uit welke hij geput heeft, geregeld aan den voet der bladzijden aanwijze. Vooral is dit noodig, wanneer hij iets uit Couranten overneemt. In onze dagen toch heeft elk Nieuwspapier zijne eigene kleur, en het is dus voor den Lezer niet onbelangrijk, te vernemen, of het verhaal op het getuigenis van het *Journal de Gand*, dan wel op dat van den *Courrier des Pays-Bas* beruste.

Iets betrekkelijk de afscheiding van het Zuiden en Noorden van de Nederlanden, door Mr. DAAM FOCKEMA. *Te Leeuwarden, bij* H. C. Schetsberg. 1830. *In gr. 8vo.* 30 *Bl. f* : - 50.

Herinneringen bij opkomende gedachten naar aanleiding van de tegenwoordige omstandigheden. Door denzelfden. Te Leeuwarden, bij J. W. Brouwer. 1831. *In gr. 8vo.* 115 *Bl. f* 1 - 25.

De kundige en hoogverdienstelijke FOCKEMA, bevorens geacht Lid van de Tweede Kamer der Algemeene Staten, heeft het Publiek waarlijk aan zich verpligt door de uitgaaf dezer beide vlugschriften, vooral van het laatste. Men moet de Herinneringen, inzonderheid de aanteekeningen en bijlagen, lezen, om de waarde er van te gevoelen. Ach! hadden 's mans woorden toch in der tijd meer ingang mogen vinden! Hij heeft zulk een' helderen blik in alwat het beheer der Geldmiddelen betreft. Hij is zulk een echte Nederlander en ronde Fries. Wanneer zullen wij eene Statenvergadering hebben, bestaande alleen uit HOGENDORPEN, FOCKEMA'S, LUZACS, WARINS en dergelijken? — Intusschen, het volmaakte is nergens te vinden. Wat den eenen heilzaam schijnt, is dat niet in het oog van den anderen. Eendragt, openhartigheid, moed en vertrouwen; en alles zal nog wel te regt komen. Het zij zoo!

Wat hebben wij Nederlanders thans te hopen of te vreezen? Te Leeuwarden, bij H. C. Schetsberg. 1831. (*door W. v. S. geschreven* 16 *Dec.* 1830.) *In gr. 8vo.* 29 *Bl. f* :-40.

Redevoering, ter aanvaarding van het Professoraat in de Nederlandsche Taal en Letteren en Vaderlandsche Geschiedenis aan de Doorluchtige Schole der Stad Deventer, den 3 *Mei* 1831, *door Mr.* HUGO BEIJERMAN. *Te Deventer, bij* J. de Lange. 1831. *In gr. 8vo.* 46 *Bl.*

Brief over eenige gebreken en misbruiken in ons Hervormd Kerkbestuur en Wetgeving, gerigt aan zijne Hervormde Medeleeraars, door R. POSTHUMUS, *Predikant te Waaxens en Brantgum. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1831. *In gr. 8vo.* 24 *Bl. f* :-25.

Wat hebben wij Nederlanders thans te hopen of te vreezen? Ziedaar eene gewigtige vraag, waarop de Schrijver van het stukje onder dien titel kortelijk zijne gedachten mededeelt. Ook dit boekje verdient wel gelezen te worden: het dringt insgelijks aan op de onveranderlijkheid der scheiding, de handhaving der onschendbaarheid van ons grondgebied, vermindering der wachtgelden en bezoldigingen, voort-

durende bezuiniging, afschaffing van het Amortisatie-Syndikaat, meerdere openlijkheid in het beheer der geldmiddelen, minder centralisatie, herziening der Wetboeken, herziening der Grondwet, met invoering van eene beter geregelde verantwoordelijkheid der Ministers (en, voegt Recensent er bij, van 's Konings regt tot ontbinding der Kamer), vrijheid van handel enz.; alles met vermaning tot eendragt en vertrouwen.

Met nog meerder genoegen zal door de meesten de Redevoering van Prof. BEIJERMAN worden gelezen. Overtuigend wordt daarin aangetoond *de noodzakelijkheid, om de studerende jongelingschap reeds vroegtijdig eene grondige kennis mede te deelen van de taal, letteren en geschiedenis des Vaderlands, zoo wel tot vermeerdering van haar eigen geluk in volgende maatschappelijke betrekkingen, als tot bevordering van 's Lands toekomstig welzijn.* Zuivere taal en echte welsprekendheid kenmerken doorgaans dit stuk. *Verafschuwen* echter, op bl. 41, schijnt ons een volstrekt noodelooze *Germanismus*: ons Hollandsch *verfoeijen* zou hier beter staan. Ook zijn er eenige spel- en taalfouten ingeslopen, zeker door te weinig oplettendheid bij het nazien der drukproeven.

Wat eindelijk den Brief van Do. POSTHUMUS betreft: Recensent is Lid van het Hervormd Kerkgenootschap, doch buiten alle kerkelijke betrekking, en *hem* komt het voor, dat de bepalingen van het Reglement, hetwelk door Z. M. den 28 Sept. 1825 is goedgekeurd, uitmuntend geschikt zijn tot handhaving dier eenheid en orde, welke bij de dreigende houding der Roomsche Kerk zoo noodig is. Wat nu de verschillende besluiten der Synode betreft (welke Synode men als onze kerkelijke Staten-Generaal kan aanmerken), deze zijn zeker niet boven alle berisping, doch verdienen niet, zoodanig te worden uitgekreten. Wij geven den Schrijver toe, dat het verkeerd was, het stemregt aan de mansledematen te ontnemen, en de Kerkeraden zichzelve, als Aristocratische ligchamen, te laten hernieuwen; dat het onderwijs, gedurende den zomer, aan de jeugd te platten lande niet wel mogelijk is; dat deze en dergelijke vorderingen der Synode behooren te worden ingetrokken, en de Kerkvisitatiën overtollig zijn, bij het bestaande regt van wederzijdsch beklag. Dat echter de handelwijze der Synode *inquisitoriaal* zou zijn, is veel te sterk gesproken; dat de gewetensvrijheid gevaar loopt, is laster; en wij gelooven, dat Do. POSTHUMUS anders zou spreken, als hij zelf maar eens tot Lid der Synode benoemd wierd.

Over den oorsprong der Nederlandsche Vlag, *door Mr.* J. C. DE JONGE, *Substituut-Archivarius van het Rijk. Is 's Gravenhage en te Amsterdam*, *bij* de Gebr. van Cleef. 1831. *In gr. 8vo. 78 Bl. f* :-75.

Velen in ons Vaderland zijn een onregte van gevoelen, dat de Nederlandsche vlag haren oorsprong uit Frankrijk ontleent, en wel bepaaldelijk, op gezag van den Franschen schrijver DAMPMARTIN, dat zij ons door HENDRIK IV geschonken is. De kundige geschiedkenner Mr. J. C. DE JONGE, Substituut-Archivarius van het Rijk, toont in het aangekondigde werkje overtuigend aan, dat de Nederlandsche vlag *niet* door HENDRIK IV ons geschonken is of *kan* zijn, en even min door diens voorganger HENDRIK III; dat zij als oranje-, witte en blaauwe vlag reeds door de Watergeuzen gevoerd werd; dat zij geschonken moet zijn door Prins WILLEM I, die, als Prins van Oranje, het regt had eene vlag te geven. De oranje-, witte en blaauwe kleuren waren die van den Prins. Dit blijkt uit de beschrijving der plegtige intrede van Prins WILLEM I te Gent, bij welke gelegenheid onderscheidene figuurlijke voorstellingen werden gegeven, in welke onder anderen de Gentsche Vrede wordt voorgesteld als eene Maagd, *ghegart* (gelijk zeker oud werkje, gedrukt te Gent, 29 Dec. 1577, vermeldt) *in eenen gordel van 's Princen paluere, orangien wit ende blau.* Het *oranje* is ontleend van den naam van het Prinsdom, en dat *oranje*, of *rood* eigenlijk, hetwelk gestadig met het *oranje* verwisseld werd, vindt men ook in den *rooden* leeuw of den luipaard van het kwartier Catzenellenbogen, in het veld des kwartiers Vianden, en in dat van het kwartier Diest. Het *wit* komt voor in den zilveren balk van het kwartier Vianden, en in de zilveren baar van Bueren; terwijl het *blaauw* gevonden wordt in het oorspronkelijke wapen der NASSAUS, uitmakende het eerste kwartier van het volle wapen des Prinsen, en in de horens van het *surtout* oranje. De oranje-, witte en blaauwe vlag, ook wel geheeten *oranje*, *blanje*, *bleu*, door dat men aan het Hof van WILLEM I veel Fransch sprak, en een groot deel der Watergeuzen uit *Walen* bestond, werd dan ook veelal de *Prinsenvlag* genaamd. Eenigzins oneigenlijk werd ook aan de *Statenvlag*, ten tijde van

den Raadpensionaris DE WITT ingevoerd, en waarin het oranje door het rood van den Hollandschen Leeuw vervangen was, steeds de naam van *Prinsenvlag* gegeven; echter niet geheel ten onregte, daar rood en oranje reeds in de eerste tijden van onzen opstand tegen Spanje, als even hetzelfde beteekenend en beide tot 's Prinsen wapen behoorende, met elkander verwisseld werden, en bovendien het wit en het blaauw geheel uit 's Prinsen wapen oorspronkelijk waren.

Ziedaar, wat wij, met vele andere bijzonderheden, (alles door geschiedkundige bewijzen, die hier niet kunnen ontwikkeld worden, voldoende gestaafd) uit deze belangrijke *brochure* van den Heere Mr. DE JONGE kunnen leeren.

Het Bombardement van Antwerpen. Lauwerkrans voor den Luitt. Genl. Baron CHASSÉ, *gevlochten door* C. G. WITHUYS. *Te Amsterdam*, *bij* J. Gruykens. 1831. *In gr. 8vo.* X *en* 50 *Bl.* *f* 1-20.

Negen Volksliederen en Zangen, *door* J. DECKER ZIMMERMAN, *Predikant bij de Evang. Luth(h)ersche Gemeente te Utrecht*, *enz. Te Utrecht*, *bij* N. van der Monde. 1831. *In gr. 8vo.* 32 *bl.* *f* :-35.

Nog is Recensent verrukt door de lezing van het gedicht van den Heer WITHUYS: *Het Bombardement van Antwerpen*, in drie zangen, afwisselend van versmaat. In den *eersten zang* maalt de Dichter den voortgang van den opstand, en het leedwezen der Hollanders bij het vernemen der schrikmaren; hunne bereidvaardigheid tot het aangorden der wapenen, op de eerste uitnoodiging des Konings, en onze vermeerderde ontsteltenis, op de tijding, dat Antwerpen in handen der muiters gevallen was. Liever hadden wij, op bl. 12, in plaats van: *Dat Oud-Holland*, hoe *ontaard*... gelezen: *Dat Oud-Holland*, niet *ontaard*. Anders is alles schoon, en het lied ten slotte van dien zang bijzonder treffend. Nog stouter is de *tweede zang*. Daarin vindt men de overrompeling van Antwerpen door de muiters, maar ook de vastberadenheid van CHASSÉ, en vooral het *bombardement* juist en krachtig geschetst; terwijl ook de schildering van het ongeluk der niet schuldige slagtoffers roerend is, en de toon des medelijdens met de zoodanigen den Dichter tot eere strekt.

De *derde zang* is van lagere vlugt, schoon altijd fraai als dichtstuk op zichzelve. Denkelijk is aan dien zang bij de vervaardiging (die slechts zeven avonden voor al de zangen gekost heeft) meer moeite besteed, dan aan de beide voorgaande, welke als lyrische uitboezemingen uit het hart *zijn* gevloeid. Dat echter ook die derde zang, welke de verdiensten van CHASSÉ meer ontwikkelt dan schildert, *niet* onverdienstelijk is, bewijze de volgende nieuwe en gelukkige vergelijking van de neerslagtigheid der Hollanders, bij het vernemen, dat Antwerpen in handen der oproerlingen gevallen was, en de vreugde hier te lande, toen men de tijding ontving der kloekmoedigheid en regtvaardige strafoefening van CHASSÉ, met een' vogel, die schijnbaar gestorven is in het luchtledige, maar bij het wederinademen der levenslucht de ingeslapene krachten als verdubbeld wederkrijgt:

Zon, verrast en overrompeld,
En in stikstof neergedompeld,
   Laat de vogel kop en pluim
En ontspierde vlerken hangen;
   Maar hij ademt dubbel ruim
En barst los in vreugdezangen
   Met verjongden vleugelslag
En van wellust fonklende oogen;
Als hij, plotsling uitgetogen,
   Zich in zuurstof baden mag.

De overgroote uitgebreidheid elders omtrent dit dichtwerk ontslaat ons van het geven van een uitvoeriger verslag en het mededeelen van meerdere stalen.

Hoezeer steken bij zulke poëzij de *negen Volksliederen en Zangen* van den Eerw. ZIMMERMAN af, die op den Predikstoel veel beter te zijner plaatse is, dan op den Zangberg. De aardigheden, vooral in het *Marschlied* met dat *zullen, zullen, zullen* (waarop vrij natuurlijk geen Muzijk met eere te maken was, dewijl er geenerlei idee van schoonheid of bevalligheid kon worden uitgedrukt), en dan ook in *De Witstrepen*, enz. zijn meestal jammerlijk mislukt. Men vindt in dit bundeltje noch de manier van GLEIM, noch die van KÖRNER, noch die van BELLAMY, noch die van BÉRANGER, en even zelden de nog verdienstelijker oorspronkelijke schoonheid. Echter zijn de beurtzang *Voor Vaderland en Vorst*, de volkszang *Vrijheid*, *Het vaderlandsche Meisje*, en *De*

Ruiter's Paard van betrekkelijk meerdere waarde, en hier en daar zelfs fraai. Ook zijn geest en ſtrekking der ſtukjes onberispelijk.

Kleine oorſpronkelijke Nederlandſche Verhalen van BENNO VAN WAALBURG. *Te Breda*, *bij* Broeſe en Comp. *In gr.* 8*vo.* 213 *Bl.* *f* 1 - 60.

In het *voorwoord* (voorberigt) geeft de ſchrijver te kennen, hoe dit boek in de wereld is gekomen. Een neef van moeders zijde, dien hij *Benno van Waalburg* noemt, had, als kind, zich in zeedienst begeven en veel gezien in de wereld. Deze neef wist goed te verhalen, maar was een *aartsvijand van ſchrijven*, en wilde, offchoon meermalen daartoe aangezocht zijnde, niets van zijne reizen en ontmoetingen uitgeven. Eindelijk zeide hij tot onzen ſchrijver: „ Wilt gij mijne ontmoetingen verder bekendmaken, teeken ze dan aan en geef ze uit." Van deze vrijheid werd gebruik gemaakt, en opgeteekend, wat *Benno* nu en dan mededeelde. In geval nu deze Verhalen de goedkeuring onzer landgenooten mogen wegdragen, is de ſchrijver niet ongenegen, om neef meer te doen vertellen.

Wij twijfelen niet, of Nederlanders zullen deze Nederlandſche Verhalen met genoegen lezen. Neef *Benno* weet goed te vertellen. Vindt men hier niet dat wonderbare en onwaarſchijnlijke, hetwelk menig buitenlandsch voortbrengſel heeft, het boek, dat onderhoudend en in vrij goeden ſtijl geſchreven is, bevat echter veel belangrijks en leerzaams. De Verhalen zijn vijf in getal: *De Trappist*, *Herman*, *Julius*, *Elize* en *Theodoor*. Het eerſte behelst de geſchiedenis van eenen kloosterbroeder der orde van LA TRAPPE, en eindigt met de woorden: *Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt.* De lotgevallen van den braven, maar zonderlingen *Julius* doen zien, dat, *ſchoon het voor God en ons geweten genoegzaam is, deugdzaam te zijn, men in de burgermaatſchappij daarenboven nog deugdzaam moet ſchijnen, zal men niet elk oogenblik blootgeſteld worden, zijn geluk door het geſnap van dwazen of ſlechthoofden verwoest te zien.* *Theodoor*, van jongs af een vijand van het ſpel, komt ongelukkig eenmaal in verzoeking, ſpeelt, wint — en wordt een ſpeler en diep ongelukkig. Een treurig waarſchuwend voorbeeld! De leering van dit ſtuk is: *De mensch zal vaak dáár het zwakſte zijn, waar hij zich het ſterkſte waant.* — Doch genoeg. Wij durven het boek met volle ruimte aanprijzen. Wij hopen, dat *Benno van Waalburg* die een goed waarnemer is, nog meer van zijne ontmoetingen zal vertellen. — Enkele onnaauwkeurigheden, ten opzigte van ſpelling en geſlachten, zijn er ingeſlopen.

Han van IJsland, of de laatste Afstammeling van Ingolphus den Verdelger. Vrij vertaald door J. DE KEYZER. *Te Amsterdam, bij* Gebr. van Arum. 1830. *In gr. 8vo.* 418 *Bl. f* 3-60.

De hoofdpersonen, wier geschiedenis hier in den romantischen trant wordt behandeld, zijn eigenlijk: de Graaf van *Griffenfeld*, zijne dochter *Ethel* en haar minnaar *Ordener Guldenlew*. Het tooneel des verhaals is Noorwegen. De oude *Griffenfeld*, buiten zijne schuld in ongenade vervallen, is tot eene levenslange gevangenis veroordeeld. *Ordener*, de zoon van zijnen grootsten vijand, geraakt met hem bekend, vat achting op voor hem en liefde voor zijne dochter *Ethel*. Het gelukt hem, de onschuld van *Griffenfeld* aan het licht te brengen, en aan den ouden staatsdienaar diens vrijheid, waardigheden en goederen te doen terug verkrijgen; en hij ontvangt nu, tot belooning, zijne beminde *Ethel* als echtgenoote. *Han* van IJsland was een in dien tijd berucht roover en moordenaar, de schrik van geheel Noorwegen. De schrijver heeft het verhaal der gruwelen van dezen booswicht in zijn verhaal weten in te weven; en daaraan hebben wij het te danken, dat, gelijk de vertaler hen noemt, de *liefhebbers* van het wreede en akelige zich in dezen roman kunnen vergasten op het drinken van menschenbloed uit de hersenpan van den verslagenen, en op het azen door den moordenaar op de lijken der vermoorden! Ook de beul van Drontheimhus, die al schertsende zijn' eigen broeder opknoopt, is voor dezen een lekker beetje. Offschoon ook „de liefhebbers van het zachte en teedere" hier hunne gading vinden, vreezen wij, dat het bloote gezigt van die kannibalen-geregten hun reeds den eetlust zal bederven. De schrijver heeft de les van HORATIUS uit het oog verloren:

— non tamen intus
Digna geri, promes in scenam: multaque tolles
Ex oculis, —
Nec pueros coram populo Medea trucidet:
Aut humana palam coquat exta nefarius Atreus.

Voor eenen roman in den smaak van W. SCOTT, dat zal moeten heeten eenen geschiedkundigen roman, vinden wij wat al te veel onwaarschijnlijkheden in denzelven; bij voorbeeld dien *Han*, den menscheneter, die zijnen dorst lescht met menschenbloed en zeewater; alle die plegtigheden der Roomsche kerk, zoo als de aanroeping van heiligen door Protestanten, en dergelijke meer. Wat de vertaling betreft, hebben wij hier en daar nog al iets gevonden, dat minder naauwkeurig is; bij voorbeeld *fichtenboomen* voor *pijnboomen*, *geregte* voor *regtvaardige*. Geheel onverstaanbaar waren ons de woorden: „het water van den heilige, die zich versterft." — Door deze aanmerkingen willen wij echter niet tegenspreken, dat vele gedeelten van het werk belangrijk zijn, en dat vooral de geschetste natuurtafereelen en de tooneelen, die de zeden en gewoonten der land- en bergbewoners van Noorwegen voorstellen, eene onderhoudende lectuur opleveren.

BOEKBESCHOUWING.

SAMUELIS MULLER Oratio, de Muneris sacri ratione recte aestimanda, (pagg. 47. *f* :-90.)

et

WOPKO CNOOP KOOPMANS Oratio, de Theologiae Disciplina, prorsus Litteraria, dicta Amstelodami in aede Teleiobaptistarum diebus VII et VIII Octobris anni MDCCCXXVIII. cum in eorum Seminario Theologiae Professionem solenni ritu auspicarentur. Amstelodami, apud *J. Muller et Socium.* 1830. Formâ 8vâ. Pagg. 65. *f* :-90.

Tot grondig onderwijs in elke wetenschap is hoognoodig wèl te scheiden, om wèl te vereenigen. Te vele en velerlei dingen moeten niet van éénen mensch gevorderd worden. *Non omnia possumus omnes.* In de godgeleerde wetenschappen geldt dit nog veel meer, vooral sedert zich dezelve in de laatste jaren zoo veelvoudig hebben ontwikkeld. *Diversa sed una* zijn ze. Doch één is tot de grondige behandeling van deze overeenstemmende verscheidenheden niet in staat. Twee Professoren in de Godgeleerdheid aan dezelfde kweekschool zijn thans hoognoodig. Het is een wezenlijk gebrek, waar één man alles doen moet. Seminaria of Athenaea, dit is hetzelfde. *Sed haec quidem hactenus.*

Beide deze Oraties worden hier bijeengevoegd. Zij bewijzen volledig, wat hierboven is aangestipt, en tegelijk ook de wezenlijke verbetering, welke de kweekschool der Doopsgezinden te Amsterdam heeft ondergaan. Prof. MULLER stelt zich den Evangeliedienaar voor, zoo als hij voor zijn gewigtig ambt is opgeleid; Prof. KOOPMANS, zoo als hij wetenschappelijk als Godgeleerde gevormd wordt, en zoo kiezen beide een on-

derwerp, voor hun oogmerk zeer gepast en voor den hoorder hoogstgewigtig.

„ *Ut autem* (MULLER, pag. 6.) *palam profitear,* „ *quaenam imago ministri verbi divini menti meae ob-* „ *versetur, et in quodnam exemplar oculos alumnorum* „ *nostrorum figere studuerim, et in posterum quoque figere* „ *velim, non abs re fore existimavi, hac occasione dicere;* „ *de muneris sacri ratione recte aestimanda.*"

De *priesterlijke* waardigheid, bij Indiërs, Egyptenaren, Carthageniënsers, Romeinen en andere volken in hoog aanzien, en om verschillende redenen uitermate vereerd, is door de komst van Jezus Christus afgeschaft. „De „ mensch heeft nu geene menschelijke middelaars meer „ noodig; vrij mogen allen tot God gaan." Jezus zelf, niet uit Levi geboren, was daarom geen *Priester*. Hij noemde zich *Leeraar*, *Meester*, *Profeet*. Nooit heeft hij priesterlijk werk verrigt, zelfs geen leerling gekozen, die tot die orde behoorde. Zijne discipelen ontvingen alleen in last: „ *ut doctrinam suam populo traderent,* „ *et omnes, qui eam amplecterentur, baptismatis ritu* „ *in societatem liberorum Dei reciperent.*" Het priesterschap, hetwelk aan den Heer wordt toegekend, is een hemelsch, geen eigenlijk priesterschap. Ook de Christenen zelve worden een heilig priesterschap genoemd. „ *Tales se praestiterunt Apostoli; qui in Evangelio* „ *nuntiando donis spiritualibus conspicui, simul negotia* „ *terrestria curarunt; tales eorum successores, qui hoc* „ *uno a fratribus distingui voluerunt, quod plura et* „ *majora officia exsequerentur et donis suis adhibitis* „ *salutem coetuum promoverent.*" Doch de dwaasheid der menschen heeft hierin sedert veel bedorven. Bisschoppen, eerst boven anderen geen voorrang hebbende, matigden zich de hoogste waardigheid aan, en, naar het voorbeeld van het Levitische priesterschap zich schikkende, aasden zij op een gezag, aan hetwelk de Christenen zich uit blinde vrees gedwee onderwierpen. De eerste leeraars der kerk, voornamelijk CHRYSOSTOMUS, verhieven het ambt van Evangeliedienaar hoog,

vergeleken het met het vorige priesterschap, en bereidden alles voor tot vestiging der Hiërarchie. Dit ging al de volgende eeuwen zoo door, tot dat GREGORIUS VII het toppunt van vermetelheid beklom. De Hervormers verzetteden zich met alle magt tegen die heerschappij. LUTHER noemde, door den Bijbel onderwezen, de Evangeliedienaars *dienaren* en *uitdeelers van Gods verborgenheden*. Zoo ook sprak MELANCHTHON, en met hem al de Protestanten. Naderhand sproot ook onder Protestanten die heerschappij als onkruid voort. Doch die heerschappij, alleen op het aardsche loerende, viel even spoedig, als zij ontstaan was. Vervolgens sloeg men over tot een ander uiterde, „ *Quippe qui prorsus obliviscerentur, ecclesiam, cum* „ *civitatem regere non posset, non tamen ei subjectam* „ *esse debere, et opinionem impugnantes, civitatem in* „ *ecclesia esse, sententiam aeque falsam amplecterentur,* „ *ecclesiam nihil aliud esse, nisi institutum in civitate.*" Groot nadeel voor de zaak des Christendoms is hieruit voortgekomen. Hier zocht men slechts burgers voor den Staat te vormen; daar werden, hoewel met een prijselijk oogmerk, wederom ter sprake gebragt priesterlijke bediening en offeranden. Na alles overwogen te hebben, komt Prof. MULLER tot de slotsom, dat de bedienaars van het Evangelie geen priesters zijn, dan in oneigenlijken zin, in zoo verre zij namelijk de Christenen opwekken tot dankoffers des harten aan God, — leeren, dat het aardsche aan het hemelsche ondergeschikt is, en zich gedragen als toonbeelden van een heilig leven. Zulk eene betrekking — als van broeder onder broeders, die uit de H. Schrift onderwijst, tot het hemelsche opleidt, en de bedroefden troost met de hoop op een beter leven — is zoo heerlijk, dat de sterveling niet hooger kan worden geplaatst.

Naar dezen stand moeten alle pligten geregeld en betracht worden, welke op den Evangeliedienaar rusten. Zoo dikwerf hij den predikstoel beklimt, moet hij bedenken, dat hij dán eerst zijn heilig ambt vervult,

„ *si S. Scripturam pro suo ingenio candide explicuerit,* „ *doctrinam puram tradiderit, et auditores ad pietatem adhortatus sit, ita ut ex templo discedant incensi* „ *et inflammari amore et gratia* (grato animo) *erga* „ *Deum et Servatorem, paratique ad praestanda officia* „ *caritatis erga proximos.*" Hij matige zich geen gezag aan, dan dat voortspruit uit hetgeen voorgedragen wordt. Zoo spraken de Apostelen, die nooit vergaten, dat zij den hun toevertrouwden schat in aarden vaten bezaten. Hij treffe door natuurlijke en eenvoudige welsprekendheid, en zoeke alleen Gode, niet den menschen te behagen. Ook wanneer hij de plegtigheden van Doop en Avondmaal bedient, is hij broeder onder broeders; even zoo goed, als wanneer hij kinderen en onkundigen onderwijst. „*Tota vitae ratio exemplo sit sensûs illius,* „ *quem docendo, hortando et incitando, in hominibus* „ *Christianis alere studet.*" Hij scheidt zich van de overige menschen niet af, maar verkeert onder hen. Hij legt zich op vermeerdering van kennis en wetenschap dagelijks toe. Zijn bijzonder leven vertoont die zelfde deugd en godsvrucht, welke hij anderen inprent en het Evangelie eischt. Zoo verkeert hij ook buitenshuis onder menschen van allerlei stand en waardigheid. „ *Rebus* „ *terrestribus sese immiscet, verum non ab iis abripi* „ *se patitur; nulli hominum ordini adstrictus est, sed* „ *consortio amico se omnibus jungit; fruitur omnibus* „ *beneficiis hujus terrae, sed fruitur ita, ut semper* „ *exemplum Domini sui respiciat, qui ut* Filius hominis venit edens ac bibens, et prae laetitia sibi proposita, contemto dedecore, crucem sustinuit."

Naar dit beeld van den Evangeliedienaar verklaart nu Prof. MULLER de hem toevertrouwde kweekelingen te willen opleiden. De gewone Aanspraken aan Curatoren der kweekschool, zijnen ambtgenoot KOOPMANS en verdere Professoren aan het Athenaeum, aan de Luthersche en Remonstrantsche kweekscholen, en eindelijk aan de kweekelingen, besluiten deze regt hartelijke en geleidelijke Redevoering.

„ *Eam igitur mihi profiteor* (KOOPMANS, pag.
„ 14.) *videri Litterarum et Theologiae necesfitudinem —*
„ *ut existimem eum, cui mirifice placeant litterae, qui-*
„ *que iis colendis ingenium et industriam lubentisfime*
„ *exerceat, ubi ab iis paratus et utriusque studii ratio-*
„ *nem bene perfpiciens, ad theologiam procesferit in*
„ *eaque rite verfetur, cum quadam admiratione esfe*
„ *deprehenfurum, fe non in aliam migrasfe disciplinam,*
„ *fed in aliam tantum ejusdem disciplinae pervenisfe*
„ *veluti partem eamque augustiorem.*" *cet.* Dit gestelde schijnt aan tegenfpraak onderworpen te zijn. Reeds houdt eenige tegenfpraak op, indien men den aard van overeenftemming bepaalt, welke tusfchen de Godgeleerdheid als wetenfchap en de Letteren beftaat, als welke op beoefening en behandeling betrekking heeft en niet op inhoud of ftrekking.

Voor zoo verre de Godgeleerdheid wetenfchap is, moet zij verbonden zijn met alle wetenfchappen, of zij kan noch aangeleerd noch onderwezen worden. In alles, wat de Godgeleerdheid verrigt, bevindt zij zich op het grondgebied der Letteren. De Letteren toch bepalen zich tot deze drie ftukken: 1°. Het verklaren der oude gedenkftukken, bijzonder van de Grieken en Romeinen, alsmede der overige volken, voornamelijk der Oosterlingen en latere Europeanen. „ *Horum igitur et formam* „ *fpectat et vero omnem ex iis materiam profert.*" 2°. Het nafporen van alles, wat die volken eigendommelijks bezeten, bepaald en verrigt hebben. 3°. Het onderzoek naar hetgeen het menfchelijk vernuft, door liefde voor het fchoone, ware en goede bezield, vermag. De Letteren hebben dus driederlei taak: *Uitlegging*, *Gefchiedenis*, *Wijsbegeerte.* Zoo is het ook met de Godgeleerde wetenfchap gelegen. De Natuurlijke Godgeleerdheid is geheel Wijsbegeerte. De Godgeleerdheid der Openbaring zet zich tot de oordeelkundige en uitlegkundige behandeling van de Boeken des O. en N. Verbonds. Hier is zij alleen Uitlegfter, en gaat vervolgens tot de Gefchiedenis over, om de meeningen en gevoelens der menfchen

gade te ſlaan, en derzelver lotgevallen te vermelden. De Godgeleerdheid heeft dus hetzelfde te doen, als de Letterkunde. Doch ook in wijze van behandeling valt die overeenſtemming in het oog. In de Natuurlijke Godgeleerdheid heerscht zoo geheel de Wijsbegeerte, dat zij niet enkel opheldert, maar ter gunſte van de Godgeleerdheid volſtrekt alleen het werk afdoet. Met de Geſchiedenis is het in de Godgeleerdheid bijna hetzelfde geval. Zij behoort, ook waar zij de lotgevallen der Christelijke kerk vermeldt, geheel tot de Letterkunde. Alles blijkt duidelijker bij het hoofdwerk der Godgeleerdheid, de behandeling der H. Schrift. Beide, de Letterkundige en Godgeleerde, behandelen hunne boeken eerst oordeelkundig, om dezelve dan op te helderen, nagaande en *wat* en *hoe* het gezegd wordt. Beide gaan hierin op dezelfde wijze te werk, zij volgen dezelfde regels, en bewandelen denzelfden weg. Zij gaan beide onder geleide der woorden tot de zaken over, dringen door tot den zin, en maken zich, met hulp der geſchiedenis, met het karakter en de ſchrijfwijze hunner ſchrijvers ten volle bekend. „*Intelligentiam autem illam, ad quam adſpirat, „tum demum ſe confecutum esſe putat, ubi non tantum „orationem ipſam, quippe ſenſus ſignificandi inſtrumen„tum, ſibi aperuerit, tum vero illum ſenſum, qui eâ con„tinetur, eruerit et rite cognorit, ſed etiam ad hujus „ſenſus certo illo modo ſibi informandi et vero propo„nendi cauſam pervenerit, omnibus iis, e quibus ille „dependerit et quorum pars ſit, percipiendis.*" Hij behandelt alzoo den Bijbel niet anders, dan de Letterkundige b. v. zijnen PLATO. Op hetgeen de Gezanten van God hebben gedacht en geleerd, houdt hij alleen het oog, en ſtelt het duidelijk aan het licht. Dat is zijn eenig doel. Hij zorgt vooral ook, dat hij tot de leer niet brenge, wat alleen tot ſommige tijden en plaatſen behoort. Zoo behandelt hij in het algemeen alle H. Schrijvers, maar ook ieder afzonderlijk. Langzaam, maar zeker, komt hij alzoo tot eene ſtelſelmatige Godgeleerdheid; niet de vroegere *ſchoolſche*, maar eene louter

Bijbelsche. „ *Sic igitur in singulis auctoribus sacris* „ *versatur. Quaecunque hi tradidere, ex eorum mente* „ *inter se conferre et componere conatur, et quomodo* „ *illa sibi conspirent, videt. Ab his ad universam* „ *S. Scripturam progressus, eodem modo, quae de sin-* „ *gulis reperit, inter se confert. Ut ipsam systema-* „ *ticam theologiam ex interpretatione, quippe natura-* „ *lem necessariumque ejus fructum, prodire videatis.*"

Beschouwt nu de H. Boeken zelve. Zijn zij van dien aard, dat, alwie deze behandelt, uit het gezelschap van Letterkundigen moet worden uitgesloten? De Boeken des O. Verbonds mogen altijd op belangstelling rekenen. De Boeken van het N. Verbond, hoewel niet in gekuischte Grieksche taal, zijn evenwel zoodanig, dat geen Letterkundige zich van dezelve afkeerig zou betoonen, indien zij b. v. tot de *Egyptenaars* of *Syriërs* betrekking hadden. Brieven en verdere geschiedkundige Boeken, door ooggetuigen opgesteld, drukken het wezenlijke leven diens tijds uit. Ook schitteren zij door menige schoonheid, hoewel in minder gezuiverde taal. Zij, die niet gewoon zijn, gezet die H. Boeken te behandelen, vatten de schrijfwijze niet, en bedillen, wat zij niet naauwkeurig opmerken, niet ophoudende PAULUS of LUKAS voor te werpen, hetgeen zij niet willen, dat POLYBIUS benadeelen zou.

De Godgeleerdheid heeft er groot belang bij, dat altijd erkend worde, dat de Godgeleerde niets anders dan het werk van den Letterkundige verrigt. Door dit voorbij te zien, is veroorzaakt allerlei verbastering en nadeel, (*barbariem imo perniciem.*) Vanhier ontstond eerst verzuim der Bijbelsche uitlegkunde, eindelijk verwaarloozing van de H. Schrift, en eene Dogmatiek, niet gebouwd op uitlegkunde, maar uitlegkunde, verwrongen naar de Dogmatiek. Dat zou alles voorgekomen zijn, indien de Godgeleerde nimmer zijn' pligt als Letterkundige had vergeten. Maar „ *dictare et im-* „ *perare, quam interpretari, malebant clerici; ipsi* „ *intueri divina mystici; suo mentis acumine pervesti-*

„ *gare coelestia philosophi; scire et definire et demonstrare* „ *cuncta scholastici.*" Zulke menschen beschouwden het beneden zich, alleen den Bijbel uit te leggen, zonder regt te weten, wat Bijbelsche uitlegkunde is. Hetgeen KOOPMANS omtrent de Bijbelsche uitlegkunde aanvoert, is hoogstgewigtig, maar tot overneming voor ons Tijdschrift te uitgebreid, pag. 44—51. „ *Haec vero cum* „ *ita sint, quidquamne esse arbitramini in hac theologiae disciplina, propter quod metus sit, ut rite excolatur ab iis, qui litteratores se esse meminerint et tales* „ *haberi velint?*" Zulk eene Godgeleerdheid wekt ook als wetenschap belangstelling op. „ *Erit igitur pia,* „ *modesta, casta, docta eadem et accurata — vere liberalis.*" Letterkundigen zijn het meest geschikt voor zulk eene Godgeleerdheid. Zij zullen ontwaren, dat hun geene vreemde wetenschap voorkomt, maar weldra zich van zelve overtuigen, dat zij in hunne vroegere letterkundige wetenschap hooger standpunt bekomen hebben. Zij toch verhoogt den zin voor het schoone en goede. Zij voert den mensch op tot volkomenheid, en doet ondervinden, dat men hier zijnen dorst naar het ware en goede volkomen lesschen kan. „ *Illud igitur* „ *apparet, quam beata illorum sors dicenda sit, qui* „ *in ea disciplina, quae tantae rei ministra est et* „ *tantis ipsa allicit dotibus, vitae suae positum esse* „ *videant tabernaculum.*"

Even als de vorige van MULLER, wordt ook deze Redevoering van KOOPMANS, gelijk trouwens van zelve spreekt, met eenige Aanspraken besloten.

Deze Redevoeringen bewijzen de geschiktheid der beide Professoren voor hun vak, en regtvaardigen volkomen de keus der Bezorgers van de Kweekschool der Doopsgezinden. Met den wensch, dat beide, onder Gods zegen, het hun voorgestelde doel bij velen mogen bereiken, leggen wij de pen neder.

Theophilus. Een Leesboek voor Vrienden van Godsdienst en Christendom. Door N. DE GRAAFF, *Predikant te Bloemendaal. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1830. *In gr. 8vo.* 330 *Bl.* *f* 3-:

Met volle ruimte kunnen wij dit nuttig en stichtelijk boek aanprijzen. De ons onbekende Schrijver wilde *iets toebrengen tot vermeerdering van kennis, tot versterking des geloofs, en tot bevordering van Godzaligheid en Christelijke deugd.* In deze zijne poging heeft hij, naar ons oordeel, over het geheel gelukkig mogen slagen. De volgende onderwerpen zijn behandeld: I. *De Godsdienst eene behoefte voor den mensch.* Met veel genoegen hebben wij dit gelezen. II. *Gods zorg voor de zedelijke opvoeding des menschelijken geslachts.* Wat er gezegd wordt, is waar en goed; wij zouden echter nog wel eenigzins breedere ontwikkeling verlangd hebben. III. *De wereld en hare inrigting een bewijs voor Gods aanwezen en liefde.* Hier komt menige nuttige aanmerking voor. Al kunnen wij in vele gevallen het *hoe* en *waarom* niet doorgronden, wij zeggen met den Weleerw. DE GRAAFF: *Wij kennen ten deele! .... Uit dien hoofde is het voor ons geloof en onze hope, voor de rust onzer ziel en de gelukzaligheid onzes levens ten hoogste gewigtig, de bewijzen gade te slaan en op te sporen, die ons de wereld voor Gods liefde aanbiedt.* IV. *Kenmerken van den echten Christen.* Over het geheel kunnen wij er ons mede vereenigen; doch niet in allen deele bevalt ons, wat bl. 79 en 80 voorkomt. De teekening dier soort van menschen is, naar onze gedachten, geenszins gelukkig uitgevallen. Zouden lieden, die zoo veel werk maken van Bijbellezen en kerkgaan — die het huiselijk gebed niet vergeten — wier bijzondere karaktertrekken zijn *goedheid, zachtzinnigheid* en *toegevendheid*, waarlijk wel *met onbeschaamde stoutmoedigheid alle deze hunne goede hoedanigheden en*

werken bij God in rekening brengen, en voorts te *kunnen zijn aan hunne liefdelooze oordeelvellingen over hunne medemenschen — aan het uitmeten en luidruchtig verbreiden van de misstappen van anderen?* De Schrijver had zijne meening beter behooren uit te drukken met andere woorden. V. *De voordeelen eener vroegtijdige Godsvrucht.* Een waar en belangrijk woord: mogt het door velen gelezen en behartigd worden! VI. *Gods wijsheid en goedheid in de besturing der menschelijke lotgevallen.* (*Eene Apologie voor de Voorzienigheid.*) Uit de gangen van Gods hoog bestuur, kenbaar in de geschiedenis van belangrijke Bijbelsche personen, poogt de Schrijver te bewijzen, dat ook onze lotgevallen door liefderijke wijsheid geregeld worden. Hij eindigt met de juiste aanmerking: *Uit dit alles mogen wij, dunkt ons, dit gevolg afleiden, dat wij niet, dan met zeer veel voorzigtigheid en diepen eerbied, de wegen van Gods Voorzienigheid met ons mogen beoordeelen. Het gaat ons dikwijls, gelijk het gaat met de groote menigte, die zich vermeet, over de daden en besluiten van den Vorst, en de inrigtingen en wetten van den Staat te oordeelen, zonder met de drijfveren en geheime bedoelingen der staatkunde bekend te zijn.* Deze vergelijking is welgekozen. Alleen heeft dit onderscheid plaats, dat Gods bestuur altijd goed is, al kunnen wij het niet doorzien, daar integendeel de bedoelingen der staatkunde maar al te dikwerf het licht niet kunnen verdragen. VII. *Gedachten bij het Graf.* Stichtelijk en goed. VIII. *Vergelijkende beschouwing van het hedendaagsche Christendom met dat der eerste tijden.* De schets van de gesteldheid der eerste Christengemeente beviel ons bijzonder. De Schrijver heeft ook blijkbaar met onpartijdige waarheidsliefde het veelvuldige goede onzer dagen opgemerkt. De vergelijking is moeijelijk. Wij meenen echter, nog al meer op bijkomende omstandigheden te moeten hechten. Ons besluit wordt dan in eenige opzigten iets gunstiger. In het hart der menschen kunnen wij niet lezen; maar ten dage van nood en gevaar open-

baart zich toch zeer veel goede gezindheid. Op bl. 239 en 240 worden eenige wenken, hiertoe betrekkelijk, gegeven. IX. *Eene ſtem Gods, en niet eens menſchen.* Op eene gepaste wijze wordt betoogd, dat, daar er *thans* geene hoorbare ſtemmen uit den hemel noodig zijn, God duidelijk genoeg tot ons ſpreekt in onze lotgevallen en in onderſcheidene wederwaardigheden des levens — *door zijn Woord, door de Natuur, door zijne Voorzienigheid, in voor- en tegenſpoed, in kastijdingen en rampen, in ons zedelijk gevoel, en in het geweten.* X. *De heilzame invloed der Christelijke Godsdienst op het huiſelijk geluk.* Na eene ſchoone ſchets van dezen invloed gegeven te hebben, deelt de Schrijver belangrijke aanmerkingen mede over de oorzaken, waaraan men vermindering van huiſelijk geluk, heden ten dage vooral, moet toeſchrijven. Hier komt veel voor, dat thans inzonderheid opgemerkt en behartigd verdient te worden. XI. *De vergeving der zonden.* Mede zeer lezenswaardig, al is het ook, dat men geenszins in alle bijzonderheden zich kan vereenigen met de begrippen des Schrijvers.

— Een lief plaatje verſiert het titelblad. Taal en ſtijl zijn vrij goed. (Hier en daar) zoude men eenige meerdere juistheid van uitdrukking mogen verlangen. Zoo ſtaat, om een enkel voorbeeld bij te brengen, bl. 216: *Als regenten of onderdanen — als vrijen of dienstbaren, zal zich in onze gezindheden en handelwijze de heilzame invloed des Christendoms openbaren.* Eene drukfout is *goedertierend*, in plaats van *goedertieren*. Tweemalen ſtaat *lag* voor *legde*. Op bl. 76 is *en* (en *echte* Christenen zijn) zinſtorend, en moet weggelaten, of in *ook* veranderd worden. De weinige fouten, die er meer ingeſlopen zijn, zullen den lezer niet hinderen. — Wij wenſchen aan dit nuttig werk een zoo goed vertier, dat de waardige en bekwame Schrijver zich opgewekt moge gevoelen, om een tweede deel te laten volgen.

Leerrede ter aanwijzing der belangrijke voorregten, welke Noord-Nederland, in deze dagen, boven Zuid-Nederland, mag genieten, uitgesproken den 16 Jan. l.l., door P. IMMINK, *Predikant te Ootmarsum.* (*Ten voordeele des Vaderlands.*) *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1831. *In gr. 8vo. VI en 35 Bl. f* :-45.

De tekst is *Exodus* X: 23[b]: *Maar bij alle de kinderen Israëls was het licht in hunne woningen.* Hieruit neemt de Eerw. IMMINK aanleiding, om te betoogen, dat in Zuid-Nederland I. *gebrek aan orde grootelijks heerschende is*, II. dat aldaar *het gruwzame beeld der openbare onveiligheid zich vertoont*, III. dat er *eene verwoestende verdeeldheid van gemoederen zich alom openbaart*, IV. dat aldaar *mangel en gebrek in ruime mate zich voordoen*, V. dat er groot verschil is, wat aangaat *de geaardheid en het karakter der regeringspersonen, onder welke het eene en andere land thans, bij derzelver scheuring, gezeten is*, en VI. dat *wij*, Noord-Nederlanders, *als belijders der Evangelische Godsdienst, een belangrijk voorregt hebben boven een gedeelte althans van die in Zuid-Nederland.* Daarop volgt eene korte opwekking, *om onze voorregten, met dankbaar gevoel aan (?) God, te beseffen en te erkennen; om alles te vermijden, wat den weg zoude kunnen banen, om ons dat goed te ontvoeren*, en eindelijk, *om alles, wat wij vermogen, te doen, om ons bij die voorregten te handhaven en dezelve te helpen vergrooten.* Ds. IMMINK had eene allezins loffelijke bedoeling; naar ons oordeel zou echter het onderwerp meer gepast zijn voor redevoering of voorlezing in de eene of andere Maatschappij. Wij althans meenen, dat men op den predikstoel zoo niet met name moet spreken van *eenen thans uitgediend hebbenden* DE POTTER, van *eenen gewetenloozen* DE STASSART, van *eenen afzigtelijken* DE CELLES, *een vuil mensch van*

de eerste soort, die roem in zijne schande stelt, en er openlijk voor heeft durven uitkomen, dat er geene enkele deugd bestaat, waaraan hij zich niet had schuldig gemaakt!.... Hoezeer nu dit laatste letterlijk waar zijn moge, zoodanige bijzonderheden moest men op zoodanige plaats liever niet noemen. Voorts kunnen wij in het algemeen het den Heere IMMINK niet toestemmen, dat *de ambachten, neringen en hanteringen in ons Vaderland, tot dusverre, bewaard zijn gebleven voor zorgelijke kwijning en noodlottig verval.* De fabrijken, in zijne nabijheid gevestigd, mogen een ruimer vertier hebben sedert den opstand, elders ziet men bijkans overal kwijning, — gevaarlijke kwijning.

Vertoog betreffende de monsterachtigheid door insluiting (Foetus intra Foetum), door C. P. OLLIVIER. *Uit het Fransch vertaald en met eene inleidende Voorrede en Aanteekeningen vermeerderd, door* A. VAN ERPECUM. *Te Amsterdam, bij* S. de Grebber, 1830. *In gr. 8vo. XXXIV en 90 Bl. f* 1-60.

De Vertaler laat zijn onderwerp van eene beschouwing over de insluiting in het rijk der delfstoffen voorafgaan. Dit gedeelte wordt niet zoo zeer wegens het licht, dat hetzelve verspreidt, maar door hem, in navolging van Dr. CAPADOSE, (*de foetu intra foetum, Lugd. Batav.* 1818) voornamelijk bijgebragt, om zijne schets zoo veel mogelijk volledig te maken.

Van grooter belang is het volgende gedeelte, handelende over de insluiting in het plantenrijk. Immers, wij zien hier gelijkvormigheid van verschijnselen plaats grijpen; en het is opmerkenswaardig, dat de indringing, zoo wel bij de planten als bij den mensch, langs natuurlijke openingen geschiedt, en dat bij beide de werktuigen ter teling ontbreken. Van de andere zijde vindt men in het plantenrijk de ingeslotene vrucht, offschoon

klein, echter in haar geheel daargesteld; terwijl bij den mensch veeltijds slechts eenige ruwe bestanddeelen eener bewerktuigde massa, welke als 't ware met stukken en brokken zamenhangt, aanwezig zijn. De reden hiervan ligt in de eenvoudiger bewerktuiging der planten, en omdat bij dezelven de ingeslotene vrucht van den steel, waarmede zij verbonden is, haar voedsel gelijktijdig met de insluitende ontvangt; terwijl bij den mensch de ingeslotene vrucht op de insluitende is vastgehecht, en geheel ten koste van dezelve leeft en zich ontwikkelt.

Vervolgens tot het eigenlijke Vertoog overgaande, vinden wij zeven gevallen van monsterachtigheid door buiksinsluiting aangeteekend, waarvan de algemeene kenmerken, vooral met betrekking tot de ligging der ingeslotene vrucht, derzelver maaksel en verrigtingen, opgegeven worden. In 't algemeen maken onregelmatigheid en onvolkomenheid het hoofdkarakter dezer monsterachtigheid uit. De plaatsing eener der ingeslotene vrucht op den achtersten wand der buikholte; benevens het bestaan eener beurs, die de ingeslotene vrucht omwikkelt, zijn verschijnselen, die men bestendig heeft waargenomen.

Thans wordt er over de wording van de monsterachtigheid door buiksinsluiting gehandeld. De Schrijver gelooft aan het bestaan eener dubbele zwangerheid, en dat er zich twee verschillende eitjes in de holte van den *uterus* bevinden. Het laatste kan voorwaar niet betwist worden, evenmin als de ongelijke grootte der beide vruchten, welker ontmoeting en zamengroeijing kort na de bevruchting der eerstgevormde kiem, en wel vóór dat de kleinere zich aan den *uterus* heeft kunnen vasthechten, en vóór dat de vliezen der grootere bestaan, moet plaats hebben. Hoe toch kan de ingeslotene vrucht door de vliezen van de haar inzwelgende heendringen, zonder de vernietiging dezer laatste, en dus ook van beide, ten gevolge te hebben? Overigens komt ons de weg, door den Schrijver aangewezen, en zijne verklaring, overeenstemmende met hetgeen omtrent de vorming

van het menſchelijke ei tot dusverre bekend is, aannemelijk voor.

De ingeſlotene vrucht wordt niet alleen in de buiksholte van het inſluitende ſchepſel, maar ook buiten dezelve gevonden. De Schrijver onderſcheidt dus eene tweede ſoort, welke hij met den naam van monſterachtigheid door huidsinſluiting beſtempelt. Van deze laatſte verſcheidenheid deelt hij negen waarnemingen mede, en geeft daarvan de algemeene kenmerken, benevens de afwijkingen en overeenkomst, die er tusſchen deze ſoort en de buiksinſluiting beſtaat, met juistheid op. Wij nemen echter de vrijheid hier ter plaatſe op eene bijzonderheid te wijzen, welke des Schrijvers aandacht ſchijnt ontſlipt te zijn; namelijk dat, in die gevallen, waar de ingeſlotene vruchten zich in de ſtreek van het *perinæum* bevonden, het zij het inſluitende ſchepſel van het mannelijke of vrouwelijke geſlacht ware, hetzelve, zoo niet alreeds in den *uterus*, althans weinige dagen na de geboorte geſtorven is; terwijl die vruchten, welke in het *ſcrotum* een vruchtgezwel bevatteden, niet alleen levend ter wereld gekomen, maar ook allen in leven gebleven zijn. Eene omſtandigheid, onzes bedunkens toe te ſchrijven aan de ſnelle ontwikkeling, in het eerſte geval, van de ingeſlotene vrucht, gedurende het leven van de inſluitende in den *uterus*, ten gevolge waarvan deze laatſte als 't ware door levenszwakte en gebrek aan voeding moet omkomen; terwijl, in het tweede geval, het vruchtgezwel eerſt na de geboorte in omvang toeneemt, en dus op het groote ſchepſel, zoo lang het zich in den *uterus* bevindt, weinig invloed moet uitoefenen.

Eindelijk wordt er eene korte verklaring van de wijze van vorming der monſterachtigheid door huidsinſluiting gegeven. De Schrijver laat de ingeſlotene vrucht denzelfden weg als de *testiculi* bewandelen, wanneer de inſluitende van het mannelijke geſlacht is; in welk geval, echter, het vruchtgezwel ook dan ſomwijlen, blijkens de aangehaalde waarnemingen, zijne zitplaats in de ſtreek van het *perinæum* heeft, welke ſtreek altijd ingenomen

wordt bij insluitende vruchten van het vrouwelijke geslacht. Trouwens, deze plaatsing, als zijnde een natuurlijk gevolg van de afdaling van het vruchtgezwel, wanneer het los en vrij in de buiksholte omzwerft, komt ons niet zoo onverklaarbaar voor, als het den Schrijver toeschijnt.

Wij eindigen de aankondiging van het voor ons liggende Vertoog, hetwelk de rijkste verzameling van zeldzame gevallen van dien aard bevat, en, als bijdrage tot dit duistere gedeelte der *embryo generis*, de aandacht van Geneeskundigen en Natuuronderzoekers allezins waardig is, met de verklaring, dat de Heer VAN ERPECUM, door zijne inleidende Voorrede en zijne Aanteekeningen, welke laatste ten doel hebben de verdiensten van eenen landgenoot, door den Schrijver miskend, te doen gelden, doch waaruit tevens eene nadere uiteenzetting en toelichting der zaak voortvloeit, de waarde van dit werkje verhoogd, en zich bij zijne kunstgenooten wederom verdienstelijk gemaakt heeft.

K.

Oratio de immoderata libertatis cupiditate, Europae calamitatum effectrice; quam pronunciavit die VIII Februarii MDCCCXXXI CORNELIUS JACOBUS VAN ASSEN, *Juris Professor Ordinarius in Academia Lugduno-Batava.* Lugd. Bat. apud S. et J. *Luchtmans.* 1831. 8vo. maj. pp. 35. *f* :-75.

Deze Redevoering, met welke de Hoogleeraar VAN ASSEN zijne waardigheid als Rector Magnificus nederlegde, strekt ten betooge, *dat de onmatige begeerte naar vrijheid de oorzaak is der rampen van Europa.* Daar de oordeelvellingen over dit stuk, zoo wel bij de Toehoorders, als naderhand bij de Lezers, zeer uiteenloopende schijnen geweest te zijn, en het daarbij in eene taal is geschreven, welke een groot gedeelte van het beschaafd Publiek niet verstaat; vermeenen wij velen onzer Lezeren geene ondienst te zullen doen, met den inhoud dezer Redevoering eenigzins breed-

voerig op te geven. Hoedanig men toch over dezelve denke, zij is, en om de belangrijkheid van het onderwerp, en om den rijkdom van opmerkingen omtrent perſonen en zaken van onzen leeftijd, eener aandachtige overweging dubbel waardig.

Na eene gepaste Inleiding, begint de Redenaar met op te merken, „dat niets aan alle redelijke zoo wel, als redelooze ſchepſels zoo zeer eigen is, als de zucht tot zelfverdediging en vrijheid; maar dat juist hierin de meerdere voortreffelijkheid van den mensch boven de dieren uitblinkt, dat alleen de mensch in dit ſtreven naar vrijheid de rede tot leidsvrouw neemt. Door deze zoekt hij de zamenleving, welke de grenzen zijner vrijheid ſchijnt te beperken. Zoo ontſtaan er Maatſchappijen en Wetten, aan welke hij gehoorzamen moet, om vrij te *kunnen* zijn."

Vervolgens tracht hij te betoogen, dat juist het leven in welgeordende Maatſchappijen de zucht tot meerdere vrijheid aankweekt. „Niets echter is voor de *ware* vrijheid zoo nadeelig, als wanneer men dezer begeerte den losſen teugel viert. Men ziet ſlechts rond! Welk denkbeeld ſchijnt de beſchaafde wereld meer bezig te houden, dan de uitbreiding der openbare vrijheid, waarop met zulk eene hevigheid wordt aangedrongen, dat men onwillekeurig in het denkbeeld geraken zoude, dat de Volken van Europa onder de jammerlijkſte ſlavernij gebukt gingen."

„Men is niet meer tevreden met voorvaderlijke inſtellingen, met vrijheid van perſoon, veiligheid van bezittingen, met den bloei van handel en fabrijken, van kunſten en wetenſchappen, met uit- en inwendige rust, met eene billijke regtsbedeeling; neen, men wil meer: men beweert, niet vrij te zijn, zoo lang men de regering niet geheel van alle aandeel aan de wetgevende magt ontzet, en haar tot eene ſoort van uitvoerend bewind vernederd heeft."

Dit brengt den Redenaar van zelve tot het gewigtig vraagſtuk over den aard en de grenzen der Volksvrijheid. Naar zijn gevoelen „kan dit aan geene algemeene uitſpraak onderworpen worden, wijl elke leeftijd en elk Volk zijne eigene behoeften heeft; wijl het verſchil van zeden en gewoonten, van godsdienst en wetten, van bronnen van beſtaan, ja van de landſtreken onderling, ook een wezenlijk verſchil in het begrip van vrijheid daarſtelt; zoodat de maat van vrijheid,

welke voor het eene Volk berekend en heilzaam is, voor een ander ongefchikt en verderfelijk zijn zoude."

Daar de zoogenaamde Volksvrienden dit niet genoeg in het oog fchijnen te houden, vreest hij, dat alle hunne pogingen juist eene tegengeftelde uitwerking zullen hebben. „Niet hunne taak is het, maar die der Vorften, om *de behoeften* van elken Staat te doorgronden, de billijke *wenfchen* der burgeren te gemoet te komen, en daarbij voorzigtiglijk de tijdsomftandigheden in acht te nemen"!

„Maar hebben dan de Vorften van Europa zich van deze gewigtige taak gekweten, en zijn de rampen, welke wij thans lijden, niet veeleer aan hunne traagheid, dan aan de onmatige eifchen der Volken te wijten?"

„Neen. Reeds bij den val van Napoleon hebben de Mogendheden getoond, dat zij van hunne fchitterende overwinningen een gematigd gebruik wilden maken. Niet, dan toen zij genoegzaam van de wenfchen van het Franfche Volk overtuigd waren, herftelden zij het aloud en wettig Stamhuis. Zij floten onderling dat nooit volprezen, maar thans zoo jammerlijk verguisd, Heilig Verbond, als den grondflag eener naauwere vereeniging tusfchen de onderlinge Staten, welke zij begrepen, dat zonder Godsdienst en Vrede noch beftaan noch bloeijen konden. Hebben niet de Monarchen, na den val val Napoleon tot op heden, alles aangewend, wat in hun vermogen was, om het inwendig beftuur te verbeteren, en den ftrijd tusfchen oude gewoonten en nieuwe behoeften bij te leggen? Hebben zij niet toegeftaan hetgeen op eene gepaste wijze en in billijkheid verzocht is? Zorgen wij dan flechts, dat wij, hetgeen zij, uit voorzigtigheid, als ontijdig, geweigerd hebben, hen niet tot fchuld aanrekenen. Bleek het niet in het Weener Congres, dat het onmogelijk was, om eene voor aller wenfchen en behoeften bevredigende Staatsregeling voor Duitschland te ontwerpen? Hebben niet daarentegen bijna alle de Leden van het Duitfche Verbond eene afzonderlijke Grondwet bekomen? Beijeren, Baden, Hesfen, Wurtemberg en meer andere Staten hebben immers nu die langgewenschte Grondwetten, welke, door zoo vele bijvoegfels, nu reeds tot een aantal boekdeelen aangegroeid zijn. Maar nu de Pruisfen? Deze ftreden als leeuwen voor de vrijheid van Europa. Plegtig werd hun eene Grondwet beloofd, en nog zijn zij daarvan verftoken! Is dit billijk?".

Deze gewigtige bedenking tracht de Redenaar op de volgende wijze op te lossen: „ De Koning van Pruissen heeft ter goeder trouw eene Grondwet beloofd, en wil die geven; doch alleen eene zoodanige, die rijpelijk door de geheele Natie overwogen is. Hiertoe is reeds een groote stap gedaan door de bijeenroeping der Provinciale Staten. Doch de vervulling wordt vertraagd door de onmatige eischen der zoogenaamde Volksvrienden, door het verkondigen van hersenschimmige Theoriën, welke voor deze wereld niet geschikt zijn, door het onberaden gedrag der Jongelingschap, die, door eenige woelgeesten opgewonden, even belagchelijke als gevaarlijke grondstellingen uiten durft. Vanhier zamenzweringen, moorden, geregtelijke vervolgingen, verbanningen en gevangenisstraffen, die ouders en vrienden tot wanhoop brengen en den Vorst met zorg de toekomst doen inzien. Is dit een tijd, om de beloften te vervullen, om de reeds woelzieke en opgewondene geesten tot een kalm onderzoek eener Grondwet bijeen te roepen? Wat ware dit anders, dan brandhout in het vuur te werpen, of den razenden een zwaard in de hand te geven? Ook hier heeft dan de overdrevene vrijheidszucht het bezit eener redelijke vrijheid vertraagd. Maar de wijsheid van den Vorst heeft ook zonder geschrevene Wet het heil des Volks zoo zeer behartigd, dat de Pruisen geene reden hebben, om eenige natie der wereld te benijden. Dit bewijzen: de hoogste bloei van Kunsten en Wetenschappen; eene onpartijdige en voor alle standen eenparige Regtsbedeeling; de zorg der Provinciale Staten voor Landbouw, Handel en Fabrijken, welke alle bloeijen, daar er geen verbod van in- noch uitvoer bestaat; eene zoo strenge spaarzaamheid, (volgens Cicero de beste der belastingen) dat de inkomsten de uitgaven verre te boven gaan; en eindelijk het voorbeeld des Konings zelven, wiens hofhouding met zoo veel zuinigheid is ingerigt, dat zij welligt de pracht niet evenaart, welke men aantreffen zou bij de Parijsche Bankiers, die nu het roer des Staats in handen hebben."

„ De onmatige vrijheidszucht zou reeds vóór tien jaren, zoo zij toen niet met wijsheid ware beteugeld geworden, den oorlog hebben te weeg gebragt," op welken hij vreest, „ dat nu de woelingen der kwalijkgezinden zullen uitloopen."

Hier wijst hij op het voorbeeld van Spanje, Portugal,

Napels en Piemont. „ Laten hier," zegt hij, „ de Staatshervormers hun werk aanschouwen. Daar zullen zij, *in plaats* van de hersenschimmige Vrijheid, welke zij aan Volken wilden opdringen, die er niet rijp voor waren, de rampzalige heerschappij van domme Priesters en Monniken *in* grooter kracht zien dan te voren; daar zullen zij, in *plaats* van de rust en welvaart, die zij verstoord hebben, *hunne* oogen kunnen doen weiden over angstvalligheid, armoede en slavernij!"

Maar van waar dan toch deze jammerlijke zucht naar verandering? Om dit te beantwoorden, wendt hij zijne oogen naar Frankrijk. „ Geene Natie is zoo zeer geschikt, om andere aan zich te onderwerpen, als deze. Hiertoe zijn haar dienstig het volkskarakter, een mengsel van stoutmoedigheid en ligtzinnigheid, hare taal, die alom bekend is en bijna door ieder verstaan wordt, hare Letterkunde en oppervlakkige Wijsbegeerte, die den grooten hoop inneemt. Dit Volk had in de eerste vijfentwintig jaren na de Omwenteling (van 1789) niet minder dan twaalf Staatsregelingen, en reeds in het zesde jaar meer dan 15,000 nieuwe Wetten gemaakt! Deze razende nieuwheidszucht is uit Frankrijk naar de overige landen van Europa overgewaaid; uit deze school zijn die verderfelijke leermeesters opgestaan, die zich niet schamen te leeren, dat de opstand de heiligste der pligten is, zoodra het Souvereine Volk de maatregelen der Regering afkeurt."

„ Deze even valsche als gevaarlijke leer dringen zij dagelijk onder allerlei gedaanten aan de menigte op, waartoe hun de vrije drukpers zoo trouw ten dienste staat, dat wij in onze dagen mogen twijfelen, of die goddelijke kunst langer als eene weldaad mag beschouwd worden."

„ Men verwijt den Jezuïten hunnen stelregel, dat de Laster een uitmuntend wapen is, want dat er toch altijd iets van blijft aankleven. Maar schijnt dit niet evenzeer de leus der Dagbladschrijvers van beide partijen te zijn? De Vrijheidsvrienden bedienen zich van de pers, om de losse en moedige jeugd door het vooruitzigt op oorlogsroem en door het inboezemen van haat tegen alle welgeordend gezag te ontvlammen. De Geestelijke partij bedient zich van die zelfde pers, om in de harten der jeugd de zaden te strooijen eener verfoeijelijke leer, welke, met uitdooving van de zucht voor waarheid, alle vrijheid van denken verbant,

en slechts op bijgeloof en geestelijke heerschappij uitloopen kan."

„Dat Ministers van Karel den X, niet wetende hoe langer den storm te bezweren, de bekende Ordonnantiën hebben uitgevaardigd; dat de Koning onttroond en gevlugt is; dat desniettemin zijne Ministers, zonder wet, die hen strafbaar stelde, veroordeeld zijn — dit is eene onverwachte zegepraal, waarin *zij* nu juichen, die eerlang de deerlijke gevolgen zullen ontwaren. De volkswoede keert zich maar al te ras tegen zichzelve. De overblijfsels der legers van Napoleon zijn de brandstoffen tot oorlogen en omwentelingen. Nu reeds stookt men de Natiën op, men schreeuwt om oorlog, men vlamt op Spanje, Italië en Duitschland."

„Maar zullen dan de Verbondene Mogendheden deze volkswoede niet bedwingen? O, rampzalige tijden, welke wij beleven! De Monarchen van Europa schijnen twijfelmoedig en onmagtig, om, door een moedig besluit, de rampen, die Europa bedreigen, af te wenden."

„Wij rekenden nog al op Engeland en deszelfs uitmuntende Staatsregeling, voor welke wij waanden, dat de Brit goed en bloed zoude opzetten. Doch de heete vrijheidskoorts heeft ook de Volken aan de overzijde van het Kanaal aangestoken. Ook dáár tracht men de Staatsregeling, waarmede Engeland staan of vallen moet, tot den grond toe af te breken, of, gelijk zij het noemen, op hechtere grondslagen te vestigen. De beide bolwerken van Engelands Regeringsvorm waren de heerschende Kerk en de oude vorm van verkiezing der Parlementsleden. Het eene viel reeds, het andere is den val nabij."

Hierbij herinnert de Redenaar zijne toehoorders aan Wellington. „Hij was het, die het eerst den Dwingeland van Europa in zijne vaart tegenhield; die in 1815 als Opperveldheer de vrijheid van Europa bij Waterloo grondvestte; die, in de moeijelijkste tijden aan het roer der Staats gezeten, zich daarin de hoogachting zelfs van zijne vijanden verwierf. En wat was zijn loon? Hij viel in den haat, wijl hij rijpere inzigten had in Engelands belangen; wijl hij niet gunstig dacht over de jongste Fransche omwenteling; wijl hij den Koning der Nederlanden opregtelijk prees en voorstond. Hij moest zijne waardigheid nederleggen; en de man, wien de kogels der Maratten en Franschen zoo dikwijls vruchteloos

hadden om het hoofd gesnoerd, ontkwam ter naauwernood aan de straatsteenen van het razend graauw!"

„ Maar Britannië zal het loon dezer werken inoogsten! En schoon wij, Nederlanders, de Belgen niet benijden, ja spotten met de vrijverklaring van een onmondig Volk, mogen wij het echter schandelijk en onverschoonlijk van de Engelschen noemen, dat zij, op aanstoking van den Franschen Gezant, den listigsten aller stervelingen, terwijl Oostenrijk, Pruissen en Rusland weifelden en stilzwegen, den opstand verschoonen, des Konings regten schenden, en den band verscheuren durfden, dien zij eenmaal, tegen onzen wil, zelve gelegd hadden."

„ Zoo," dus besluit hij zijne Rede, „ zoo beweren wij, dat de onbepaalde zucht naar vrijheid de moeder is der rampen, die wij beleven, en die verder Europa boven het hoofd hangen. Wanneer eenmaal de banden der Maatschappij verbroken en de Troonen geschokt zullen zijn, zal, zoo God het niet verhoede, een afgrijselijke oorlog ontbarsten, die op niets anders uitloopen kan, dan dat Dwingelandij en Dweepzucht, als van ouds, haren zetel vestigen op de puinhoopen der gesloopte Rijken!"

Ziet daar dan de hoofdzakelijke inhoud dezer Redevoering, die in het oorspronkelijke, althans wat den stijl betreft, naar ons oordeel, een meesterstuk mag genoemd worden. Wij twijfelen geenszins, of onze Lezers zullen, even als de Toehoorders, niet geheel eenstemmig over de daarin voorkomende stellingen oordeelen. Naar ons gevoelen heeft de Redenaar niet genoegzaam opgegeven, *tegen welke soort van Vrijzinnigen hij eigenlijk te velde getrokken is.* Is dit tegen de Revolutionairen, tegen de Niellons *c. s.* met hunne vaandels *Emancipation des Peuples*, tegen de Fransche oorlogsgezinde of revolutionaire partij, tegen de zendelingen, die alomme de Natiën opstoken, en tegen de eigenbatige bevorderaars hunner voorslagen tot omverwerping van alle geregeld gezag: dan zijn wij het volkomen met den Redenaar eens. Maar bedoelt hij de gematigde Vrijzinnigen, die eene mannelijke taal doen hooren, wanneer een Gouvernement buiten den regel wijkt; die geene inbreuk op verkregen regt of welbegrepen belang dulden kunnen, en dus in alle landen van Europa het bolwerk zijn tegen geestelijk of wereldlijk despotismus: dan wijken wij hemelsbreed van hem af.

Het is te moeijelijker te bepalen, welke klasse de Redenaar bedoeld hebbe, daar in zijne Redevoering eenige verwarring heerscht tusschen *de onmatige zucht naar vrijheid* en *de zucht naar onmatige vrijheid*. Misschien komt dit echter *in onze dagen* wel op hetzelfde neder, daar, ook naar ons gevoelen, *een blind streven naar onbeperkte vrijheid* inderdaad het kenmerk is der Omwentelingsgezinden, die de eigenlijke beroerders van Europa zijn, en die wij niet willen verwarren met de gematigde voorstanders eener redelijke vrijheid.

Wij vermeenen het er voor te mogen houden, dat de Redenaar hoofdzakelijk slechts de Revolutionairen en hevige Liberalen, die des noods den Staat aan hunne denkbeelden zouden opofferen, bedoeld hebbe. Is dit zoo, dan kunnen wij ons in het algemeen met den gang zijner denkbeelden zeer wel vereenigen; maar ook dan nog komt het ons voor, dat hij in de toepassing, en vooral in de keuze zijner voorbeelden, te ver is gegaan. En hieraan schrijven wij het toe, dat de Redevoering bij sommigen, misschien bij velen, eenen meer of meer ongunstigen indruk gemaakt heeft. Ook wij zagen vreemd op, bij de lezing van bl. 20 omtrent Spanje, (N.B. in 1814) waar Ferdinand verdedigd wordt, dat hij *toen* de Constitutie niet aannam, vooral daar er bijgevoegd wordt, „ dat hij waarschijnlijk met die „ zelfde gematigdheid, welke hij nu schijnt aan den dag te „ leggen, (?) zou geregeerd hebben, zoo hij niet, uit vrees „ voor die Grondwet, welke van het Koninklijk gezag „ slechts den naam overliet, zich in de armen der Monni„ ken geworpen en hunne inblazingen te veel gehoor gege„ ven had"! Dit voorbeeld is zeker niet zeer gelukkig gekozen!

Op meerdere afzonderlijke stellingen zouden gewigtige aanmerkingen te maken zijn. Zoo laat zich de verdediging der Pruissische Regering, ten aanzien van de nog niet tot stand gebragte Grondwet, zeer goed hooren; maar men zoude toch kunnen vragen, of die geheime Genootschappen, die zamenzweringen enz., waarop de Redenaar zich beroept, niet juist het gevolg zijn geweest van het *niet* verleenen der beloofde Grondwet; of deze woelingen niet juist plaats gehad hebben *om* die te verkrijgen, en of dezelve wel *zouden* hebben plaats gehad, indien men zich wat meer gehaast had, om de toezegging te vervullen?

Wij gaan met ſtilzwijgen meer andere bijzondere punten voorbij, waarop wij voor ons eenige aanmerkingen zoude hebben. In de hoofdzaak zijn wij het in zoo ver met des Schrijvers denkbeelden eens, dat wij THANS die razende drift naar onbeperkte vrijheid voor de oorzaak der rampen van Europa houden. Maar! — zouden die Revolutionairen, die hevige Liberalen THANS de magt hebben om Europa te beroeren, indien zij niet in Frankrijk ſedert vele jaren tot eenen hevigen tegenſtand uitgelokt en gedwongen waren? Wij ſpreken hier niet van de Ordonnantiën van 25 Julij — noodſchoten, gedaan toen de Revolutie reeds werkelijk *daar* was, gelijk bleek uit de tot tweemalen toe mislukte verkiezingen — maar wij bedoelen het rampzalige Jezuitisme, het weder oprigten van Kloosters, het herſtellen van Monnikenorden, de ſchatten van Frankrijk daaraan te koste gelegd, het geheele ſystema van ondermijning van het Charter, hetwelk de invloed der Jezuiten wist door te drijven. Dit veroorzaakte in 't begin eene krachtige en lofwaardige Oppoſitie; hier vertoonde zich alwat Liberaal was in een ſchoon daglicht; hier kon de hevigſte Liberaal met regt toegejuicht worden, wijl hij *toen* voor waarheid en regt in de bres ſprong. En nu vragen wij, of men niet de rampen van Europa grootendeels op rekening mag ſtellen van de Partij der Jezuiten en hunner voorſtanders, wier even dwaze als gevaarlijke maatregelen het Volk overtuigden, dat het Charter een ijdele woordenklank geworden was, en die dus zelve eenen ſchijn van *grondwettigheid* leenden aan hen, die het gevestigd Beſtuur zouden omverwerpen?

Men wachte zich dan, om, uit vrees voor Omwentelingsgezinden, de voorſtanders van het Despotismus in de hand te werken! Is het dan zoo onmogelijk, om zich voor de uiterſten te wachten? Is de middelweg dan zoo moeijelijk te treffen? Moet er dan gekozen worden tusſchen Ongeloof en Bijgeloof, tusſchen Revolutie en Despotisme? Verre van ons om te denken, te vermoeden zelfs, dat de Hoogleeraar ooit een dezer uiterſten zoude kunnen omhelzen! Wij zijn van het tegendeel volkomen overtuigd. Maar wij vermeenen, dat zijne Redevoering aanleiding heeft gegeven, om het er voor te houden, dat hij het gematigd Liberalisme al binnen zeer enge grenzen beperkt.

Verhaal van het Oproer te Brussel op den 25 *Augustus* 1830 *en volgende dagen, voornamelijk met betrekking tot mijn destijds gehouden gedrag, en dat der Koninklijke troepen onder mijne bevelen; met authentieke Stukken; door* W. *Grave* VAN BIJLANDT, *Generaal Majoor, laatstelijk Provincialen Commandant van Zuidbraband, enz. Tweede Druk.* 's *Gravenhage, bij* G. Vervloet *en* H. P. de Swart, 1831. *In gr. 8vo. II en* 120 *Bl. f* 1-30.

Beoordeelende Beschouwing van het Gedrag en de Verdediging van den Generaal Majoor W. *Grave* VAN BIJLANDT, *enz. Naar aanleiding eener door den Graaf in het licht gegevene Brochure. Te Rotterdam, bij* T. J. Wijnhoven Hendriksen. 1831. *In gr. 8vo. IV en* 36 *Bl. f* :-50.

De Generaal Majoor, Graaf VAN BIJLANDT, in openbare geschriften, ja zelfs in de openbare vergadering van de Tweede Kamer der Staten Generaal, aangevallen wegens zijn gedrag in de eerste dagen van het Oproer te Brussel, alwaar hij destijds den post van Provincialen Kommandant van Zuid-Braband bekleedde, vermeende zich van de op hem gelegde blaam te moeten zuiveren, en koos daartoe het middel der drukpers. Onder den titel van *Verhaal van het Oproer te Brussel* ontvangt men hier zijne verdediging, welke hoofdzakelijk op het volgende nederkomt.

De grondslag daarvan is het Koninklijk Besluit van 22 Maart 1819, waarbij is vastgesteld de Instructie voor de Gouverneurs der beide Residentiën Brussel en 's Gravenhage, en waarin bepaald wordt, dat de Gouverneur der Residentie in dezelve *het opperbevel* voert, en personeel verantwoordelijk is voor de rust en veiligheid der stad; dat *hij* alle de daartoe dienstige maatregelen nemen moet; dat *hij* het parool en contrasigne geeft aan den plaatselijken Kommandant, die onmiddellijk aan *hem* ondergeschikt is. — In Augustus 1830 was de Generaal DE CONSTANT-VILLARS, een grijsaard van 80 jaren, Gouverneur van Brussel.

Hiertegen stelt de Graaf de Instructie der Provinciale Kommandanten over, na te hebben aangemerkt, dat de werkzaamheden van dien post, in eene Residentie, waar zich een Militaire Gouverneur bevindt, zeer gering zijn.

Volgens zijne Instructie was hij verpligt met den Civilen Gouverneur in overleg te treden nopens alle maatregelen, tot handhaving der publieke rust en veiligheid geboden wordende; terwijl hij bij alle gelegenheden, naar zijn beste weten en op zijne verantwoordelijkheid, alle zoodanige maatregelen nemen moest, als voor de algemeene veiligheid bevorderlijk waren.

Hij beweert uit dit alles, dat hij als Provinciale Kommandant niet verpligt was, om voor de sterkte van het garnizoen, het voorhanden zijn van ruiterij, geschut en munitie binnen Brussel te zorgen, maar dat dit in de eerste plaats de pligt was van den Gouverneur der Residentie.

Bij het uitbarsten van het oproer, vond hij zich verpligt, om van den Baron DE CONSTANT-VILLARS, die te oud en nu ook bedlegerig was, het bevel over te nemen; hij vond zich aan het hoofd van slechts 1300 man, waaronder nog geen tweehonderd kavallerie, allen bijna onvoorzien van patronen, terwijl er geen enkel stuk geschut ter zijner beschikking was.

Hij beweert, van dat oogenblik af, alles gedaan te hebben, wat men van een' ervaren Krijgsman verwachten kon. Hij heeft naar Antwerpen en Gent om ondersteuning geschreven, doch deze niet bekomen. Hij heeft reeds den eersten dag voor de overmagt moeten wijken, en zich moeten bepalen tot de verdediging van de Bank en der Paleizen, voor welke de troepen negen dagen hebben doorgebragt. Zonder levensmiddelen zijnde, was hij genoodzaakt, op aanzoek van den Provincialen Gouverneur en in overeenstemming met zijne Hoofdofficieren, eene soort van wapenstilstand aan te gaan; ja zelfs om de Proclamatie van 28 Augustus uit te vaardigen, waarbij hij verklaarde, dat de troepen, die te Brussel verwacht werden, niet zouden binnentrekken, zoo lang de goede orde niet gestoord werd.

Alles zamentrekkende, beweert hij, dat het zijne schuld niet is, dat er hoegenaamd geene maatregelen van voorzorg genomen zijn; dat hij in zijne bijna weerlooze positie niet anders heeft kunnen handelen, dan hij gedaan heeft; en dat hij alzoo de troepen voor een wis verderf, en de Bank en de Paleizen voor plundering en vernieling behoed heeft.

Het spreekt van zelve, dat deze korte schets slechts een dor geraamte der verdediging is, en dat daaruit alles is weggelaten, 't welk als bewijs of betoog aangevoerd en in

krachtige taal aangedrongen wordt. Wanneer men de verdediging zelve grondig beoordeelen wil, moet men dezelve in haar geheel lezen. Zij is dit, en om den vorm en om het gewigt der zaken, allezins waardig; en, hoedanig men er ook over denke, altijd zal dit geschrift eene belangrijke bijdrage zijn tot de Geschiedenis van de eerste dagen van den opstand. Hier konden wij slechts een algemeen overzigt geven van den eigenlijken grond der verdediging.

Hiertegen staat over No. 2, de *beoordeelende Beschouwing van des Generaals Gedrag en Verdediging*. In niet minder krachtige taal worden hier, onder andere, de volgende aanmerkingen gemaakt:

Uit alles blijkt, zegt de Schrijver, dat de Graaf een oproer voorzien heeft. Hij had, eenigen tijd te voren, zijne vrees daarvoor eenigermate aan den Koning doen blijken, en Z. M. had hem gezegd, in zoodanig geval op zijnen ijver en trouw te rekenen. Kort daarna vermeerderde zijne vrees voor eene spoedige uitbarsting. Nu had hij, volgens zijne eigene (straks aangehaalde) Instructie, *in tijds* met den Civilen Gouverneur in overleg moeten treden, ja ook met de Militaire Autoriteiten. Hij had, op zijne eigene verantwoordelijkheid, alle zoodanige maatregelen kunnen en moeten nemen, die hij doelmatig oordeelde. Maar, in plaats daarvan, „*wacht hij de toekomst met gerustheid af*," (*Mem. van Bijl.*, bl. 13) en laat veertien dagen later het oproer zijn' gang gaan, zonder iets hoegenaamd gedaan te hebben, hetzij ter *voorkoming* van hetzelve, hetzij om bij de uitbarsting de middelen in handen te hebben, om het dadelijk met kracht te dempen.

Hij beweert verder, dat de Graaf zich door PLETINCX en FLEURY, die hem door den Gouverneur VAN DER FOSSE als vertrouwde personen waren aanbevolen, zigtbaar om den tuin heeft laten leiden; dat vooral het afgeven van geweren aan *quasi* welgezinde burgers het toppunt van dwaasheid was; en eindelijk, dat de Proclamatie, door welke hij de troepen, die tot hulp opdaagden, buiten hield, een onvergeeflijke misstap was.

Ook dit wordt met redeneringen aangedrongen, die niet nalaten indruk te maken, doch waarin wij den Schrijver, uit hoofde van ons bestek, niet mogen volgen.

Naar ons bijzonder gevoelen, heeft zich de Generaal, na het uitbarsten van het oproer, in eenen hoogst moeijelijken

toestand bevonden. Van vele zijden door verraad omringd, te worstelen hebbende met een razend graauw, aangevoerd door listige volksmenners, die blijkbaar sedert lang geheel voorbereid waren op alwat er gebeuren moest, daarbij nu eenmaal zonder geschut en zonder genoegzame scherpe patronen, met eene handvol volks — waarlijk, het valt van achteren gemakkelijk, om eens bedaard te beredeneren, wat men eigenlijk had moeten doen; doch men verlieze niet uit het oog, dat er geen verschrikkelijker positie voor een Militair bestaat, dan tegenover Medeburgers, (want dit waren dan toch destijds de Brusselaars) en dan nog in eene groote stad. Men vergete niet, wat te Parijs gebeurd is. Dáár was de Militaire magt nu behoorlijk voorbereid; en echter, wat was het gevolg? Men werpe dus niet te overijld den eersten steen! — Wij, voor ons, willen gelooven, en dit zoo lang tot het tegendeel bewezen wordt, dat de Graaf na de uitbarsting gedaan heeft, wat van hem, bij de middelen, die hem ten dienste stonden, kon gevorderd worden. In het gebeurde met PLETINCKX, willen wij erkennen, dat hij misleid is door den Gouverneur. Zelfs de Proclamatie, ofschoon die ook ons begrip te boven gaat, willen wij, tot het tegendeel blijkt, toeschrijven aan gebiedende noodzakelijkheid, daar de troepen geen voedsel schijnen gehad te hebben, dan hetgeen hun door de burgerwacht bezorgd werd. — Doch, daar de Graaf, de drukpers tot zijne verdediging gebruikende, het publiek tot beoordeelaar maakt, mogen wij aanmerken, dat zijn geheele Verhaal ten duidelijkste doet zien, dat gebrek aan den behoorlijke *voorzorg* het oproer van Brussel die gevolgen heeft doen hebben, die het gehad heeft. *Indien* men geschut en artilleristen, genoegzame patronen en ruiterij gehad had, *indien* alle de Autoriteiten behoorlijk voorbereid waren geweest, zoodat men bij de uitbarsting den kostbaren tijd niet had moeten besteden aan heen en weder rijden, raadplegen en briefschrijven; *indien* men zich, in één woord, in tijds *en mesure* had gesteld, dan ware het oproer zonder moeite gedempt geworden. Dien indruk geeft ten minste 's Graven Verhaal. Verre van ons, het veronachtzamen der voorzorgen alleen aan hem te wijten! Anderen waren er misschien even zeer, ja in de eerste plaats, toe verpligt geweest. Voor garnizoen en ammunitie schijnt *hij* zelfs niet *verpligt* geweest te zijn, zorg te dragen. Doch, al blijft hij dus op *dat* punt binnen de gren-

zen zijner Instructie, deze schreef hem toch voor, dat hij, *onder alle omstandigheden*, zoodanige maatregelen *moest* nemen en *doen* nemen, als voor de algemeene veiligheid bevorderlijk waren. Hij had zich, mede volgens zijne Instructie, *in tijds* moeten *concerteren* met de Civile en Militaire Autoriteiten. Hij had *in tijds* om hulp *kunnen* vragen. Maar nu zoeken wij onder de 13 brieven, die als Bijlagen achteraan gedrukt zijn, te vergeefs naar een' enkelen, geschreven tusschen den tijd, dat hij de oproerige bewegingen begon te voorzien, en de uitbarsting daarvan. Die is er ook niet. De Generaal hield zich tevreden met het bewustzijn, dat hij, volgens eene aanschrijving van December 1829, in geval van nood, versterking uit de nabijgelegene garnizoenen kon bekomen, en wachtte nu de toekomst *met gerustheid* af!

Deze rampzalige gerustheid, in welke - maar al te velen met den Graaf gedeeld hebben, is de oorzaak, dat de vonk eene vernielende vlam heeft kunnen worden. Men kon (zie bl. 14) reeds den 23 Augustus voorzien, dat er iets gebeuren zoude; de nog stoutere toon, dan gewoonlijk, der dagbladen, de aangeplakte briefjes, (*Le 25 grande Révolution!*) alles waarschuwde dit; ook was het feest van 's Konings Jaardag, uit vrees voor dat oproer, uitgesteld. Waarom den *toen* niet geraadpleegd; waarom *toen* niet reeds *dat* gedaan, waarmede men bij de uitbarsting tijd verliezen moest? Waarom de wacht zonder scherpe patronen laten optrekken? Waarom *toen* niet reeds om meer magt geschreven? Dit blijft een punt, 't welk de Graaf, naar ons inzien, nog niet genoeg opgehelderd heeft, en 't welk echter, zoo al niet in eenen Regterlijken, dan toch in eenen zedelijken zin, tot de volledige verdediging behoort van een' Krijgsman, aan wien zulk een gewigtig kommandement is toevertrouwd geweest.

Verslag van een Handschrift, bevattende JACOB VAN MAERLANTS *Nederduitsche Prozaïsche Bijbelvertaling, met Aanteekeningen en Bijlagen, door* ISAK VAN HARDERWIJK, *Predikant te Katwijk aan Zee.* *'s Gravenhage, bij* J. Immerzeel, Jun. 1831. *In gr. 8vo. IV en 74 bl. f* 1-10 *c*.

„Eenigen tijd geleden," zegt de Eerw. VAN HARDERWIJK, op bl. 6 van dit Verslag, „had ik het genoegen,

„ door aankoop, een Handschrift eener Nederduitsche Vertaling van den BIJBEL IN ONRIJM, door MAERLANT vervaardigd, in eigendom te verkrijgen, en vermeende den „ beminnaren onzer Letterkunde geene ondienst te doen, „ met hun dit, in zeer vele opzigten belangrijk overblijfsel „ der oudheid, wat nader te leeren kennen."

Na kortelijk over MAERLANT's verdiensten gehandeld te hebben, als die niet alleen door zijne veelvuldige schriften het sieraad zijner Eeuw was, maar zelfs het eerst, en wel in 1270, eene berijmde Vertaling van den Bijbel gemaakt heeft, merkt hij op, dat het tot nog toe onzeker was, of MAERLANT nog eene Vertaling van den Bijbel in onrijm zoude vervaardigd hebben. LE LONG, die een Handschrift, in 1400 geschreven, van de Prozavertaling van den Bijbel bezat, kwam dit wel niet geheel vreemd voor; doch het bleef onzeker. Men schijnt ook nu niet te weten, waar die Hsf. en nog een dergelijk van 1320 gebleven is; zoodat men, zegt de Schrijver, zoo al niet omtrent het bestaan eener Prozaïsche Vertaling van den Bijbel door MAERLANT, althans aangaande derzelver inhoud, geheel in het onzekere verkeert.

Hierom geeft de Schrijver verslag van zijn Hsf., 't welk in den jare 1358 is geschreven, in folio, op parkement, en 488 bladen bevat. „ Deze Vertaling," zegt hij, bl. 26, „ is „ naar de Latijnsche Overzetting (*Vulgata*) vervaardigd: in„ tusschen is de *Historia Scholastica* van PETRUS COMES„ TOR even als in den Rijmbijbel in deze Vertaling ge„ volgd; niet alleen bij de schikking der boeken, maar ook „ op verscheiden plaatsen, en zijn tevens, behalve sommige „ ongewijde verhalen en overleveringen, vele verklaringen „ daaruit overgenomen."

Dit wordt vervolgens nader in de bijzonderheden aangetoond, waartoe een geregeld Verslag van den inhoud van dit Hsf. eene voegzame gelegenheid geeft. Achter dit Verslag volgen, als Bijlagen, eenige proeven van vergelijking van het Hsf., te weten A met den Rijmbijbel, B met de *Vulgata*, C en D met de *Historia Scholastica*, en E met MAERLANT's *Spiegel Historiael*.

Blijkens hetgeen in de Voorrede en op bl. 27 is gezegd, had de Schrijver met de uitgave van dit werkje een tweeledig doel: I°. om een Verslag van het *bestaan* dezer Proza-Bijbelvertaling in het licht te zenden; en II°. om daardoor

MAERLANT's verdienſten ook als *Prozaſchrijver* nader in het licht te ſtellen.

Wat het eerſte betreft, merken wij op, dat het *beſtaan* dezer Prozavertaling aan geenen twijfel onderhevig was. Immers LE LONG telt, op bl. 247—253 van zijne *Boekzaal der Nederduitſche Bijbels*, niet minder dan 24 Handſchriften hiervan op. Op bl. 229 en 235 leert hij ons, dat hij zelf hiervan een Hſſ. van 1400 bezat, hetwelk *met zeer weinige verandering* (bl. 234 en 867) GEDRUKT IS te Delft in 1477 bij JACOB JACOBSZ. en MAURITS YMANDSZ. — De eenige vraag is dus, of het Hſſ. van 1358, 't welk de Eerw. VAN HARDERWIJK bezit, wat de *Bijbelvertaling* betreft, overeenkomt met den Delftſchen druk van 1477. Zoo ja, dan was het onnoodig, het *beſtaan* van deze Prozavertaling te bewijzen. Zoo neen, dan zoude het blijken, dat er reeds zoo vroeg meer dan éćne Prozavertaling beſtaan heeft, en dan ware het van groot belang geweest, om het Hſſ. naauwkeurig met den Delftſchen druk te vergelijken. Deze Delftſche druk is wel zeer zeldzaam, doch juist in de nabijheid van des Schrijvers ſtandplaats voorhanden, onder anderen te Leyden in de Bibliotheek der Maatſchappij van Nederlandſche Letterkunde (bl. 73 van den Catalogus). Daar nu echter deze vergelijking geen plaats ſchijnt gehad te hebben, kunnen wij niet beoordeelen, of het Hſſ. van VAN HARDERWIJK, (uit het oogpunt der Taalkunde, eene wezenlijke aanwinst uitmaakt. Wanneer wij LE LONG's opgave van den *inhoud* van zijn Hſſ. van 1400 (bl. 241 ſqq.) vergelijken met hetgeen VAN HARDERWIJK op bl. 10—13 omtrent den inhoud van het zijne mededeelt, dan ſchijnt het vrij duidelijk, dat, hoezeer dat van LE LONG aan het einde eenige meerdere Bijbelboeken bevatte, de beide Hſſ. echter, wat het hoofdzakelijke betreft, vrij wel met elkander overeenkomen. Zoo eindigt b. v. bij beiden *de eerſte pertye* met het eerſte boek der Koningen. Wij mogen dus, zoo lang het tegendeel niet aangetoond wordt, de beide Hſſ. voor éćne en dezelfde Prozavertaling houden.

Doch is de Vertaling, van welke de Schrijver hier verſlag doet, wezenlijk van MAERLANT? Toetſen wij kortelijk de gronden, op welke de Schrijver (bl. 8 en 9) deze ſtelling bouwt. Deze zijn I°. de in het oog loopende overeenkomst, welke men op vele plaatſen met den Rijmbijbel aantreft; en II°. dat aan het einde van het IVde boek der

Koningen het volgende gezegd wordt: *Eerst sel me segge va thobias, die mede gevage was mit die van ysrahel van salmanaser den conic van assyrien. Dat sel me nu hier bescrive. Ghelyc alst iheronimus bescreve heeft vut de caldeensche int latyn. En Maerlant heeftet geset vute latyn in dietscer talen.*

Io. De overeenkomst met MAERLANT's Rijmbijbel is hier zeer weinig af, wijl zoo wel bij dezen, als bij de Prozavertaling, de *Historia Scholastica* van PETRUS COMESTOR grootendeels ten grondslag ligt, gelijk de Schrijver (bl. 16 en 17) volledig erkent. Ook kan de Prozavertaler den Rijmbijbel voor zich gehad hebben, en daartoe behoefde hij MAERLANT zelf niet te zijn. Wanneer men ook de Bijlagen met elkander vergelijkt, ontwaart men, dat, wat de *vertaling* aangaat, (dat is de *woorden*, niet de rangschikking) de overeenkomst met de *Vulgata* veel grooter is, dan met den Rijmbijbel.

IIo. Wat beduidt het aangehaalde uit hetgeen achter IV Koningen voorkomt? Werd er gezegd: *Ende ic Jacop van Maerlant hebbe dit vuten latine ghetranslateert*, dan ware er zeker geen twijfel! Doch er wordt alleen gezegd: „Men zal dit hier beschrijven, gelijk HIERONYMUS het „beschreven heeft uit het Chaldeeuwsch in het Latijn. En „MAERLANT heeft het vertaald uit het Latijn *in het* „*Dietsch.*" Kan dit nu niet even goed beteekenen: *En* MAERLANT *heeft dit*, IN ZIJNEN RIJMBIJBEL, *in het Dietsch vertaald?* Voert men hiertegen aan: waarom zou de Schrijver juist hier alleen melding van den *Rijmbijbel* maken, die toch alle de voorgaande boeken even zeer inhield? dan vragen wij op onze beurt: waarom zoude MAERLANT, zoo hij de Prozavertaler van het geheel was, zich juist alleen hier als Vertaler, en wel *van dit stuk* alleen, bekend maken? Dit staat, dunkt ons, volkomen tegen elkander over.

Voor het Hsf. van VAN HARDERWIJK schijnt geen *Prologhe* te staan. Doch deze kwam voor in het Hsf. van LE LONG, die dezelve in haar geheel mededeelt op bl. 235—240. Daar spreekt de Prozavertaler breedvoerig over zijn werk, de redenen, waarom hij het ondernomen, en de wijze, waarop hij het tot stand gebragt heeft. Te vergeefs zoekt men daarin eenig spoor, dat MAERLANT de Vertaler zijn zoude.

Geenszins ontkennen wij daarvan de mogelijkheid; doch de gronden, welke de Schrijver geeft, bewijzen niet genoegzaam, dat het werkelijk het geval is. Het zal *taalkundig* moeten worden uitgemaakt, en wel na voorafgaande vergelijking met den druk van 1477.

Hoezeer wij dus niet in alles met den Schrijver instemmen, hebben wij echter dit Verslag met genoegen en belangstelling gelezen. Het ware te wenschen, dat alle bezitters van merkwaardige Hss. zijn voorbeeld volgden, en het letterkundig publiek deelgenoot maakten van het belangrijke, 't welk onder hen berust. Hoeveel zoude er daardoor niet aan den dag komen, waarvan men het bestaan niet eens vermoedt, of 't welk men sedert lang verloren waant!

Vertoogen over Handel, Staat- en Letterkunde. Iste en IIde Stukje. Jan. en Febr. 1831. *Te Amsterdam, bij* de Gebr. Diederichs. *In gr. 8vo. Te zamen* 142 *bl. f* 1-20.

Het Tijdschrift, waarvan wij, op bijzonder verzoek, de twee eerste nommers hier aankondigen, wordt, blijkens de Inleiding van hetzelve, *voornamelijk* in het belang des Handels geschreven. Staat- en Letterkunde komen er alleen voor zóó ver in aanmerking, als zij met den Handel eenigermate in betrekking staan, of voor zoo ver de Redactie ook over die beide onderwerpen iets op wil nemen; maar het voorname oogpunt, waaruit alles beschouwd wordt, *moet*, volgens den aard van het Tijdschrift, *handelkundig* zijn.

No. 1 bevat de volgende rubrieken: *Inleiding*, bl. 1. *Nijverheid der van ouds vereenigde Nederlanden*, bl. 5. *Wenken voor den Hollandschen Handel*, bl. 21. *Iets over Handel en Oorlog*, bl. 34. *Boekbeschouwing: Gemeenzame Brieven over de gebeurtenissen van den dag*, bl. 39. In No. 2 vinden wij: *Blik op sommige aangelegenheden, betreffende den Amsterdamschen Handel*, bl. 65. *Boekbeschouwing: Over de Belangen van Neêrlands Handel, enz. door* A. ELINK STERK, JR., bl. 106. Eindelijk: *Gemeenzame Brieven, enz.* tweede Verslag, bl. 116.

De correctie is tot nog toe niet zoo naauwkeurig, als men van een Tijdschrift, dat zich toch ook gedeeltelijk met de Letterkunde bemoeit, wel verwachten mogt. Onder de *niet* aangewezene drukfeilen behoort ook nog, bl. 3, het

overslaan der woorden *aan te moedigen* of *op te wekken*. Wij lezen aldaar: „Dit in te zien, en tot de ondernemingszucht en volharding, die vroeger zoo bij uitstek den Hollandschen Handelaar kenmerkten [vul hier in: *op te wekken* of *aan te moedigen*], ziedaar de behoefte van het tegenwoordige, zoo hetzelve de grondslag eener betere toekomst zal worden."

Wat de hier behandelde onderwerpen betreft, zij zijn die alle gewigtig, en hetgeen er van gezegd wordt, getuigt van gezond verstand en kennis van zaken. Bijzonder behartigenswaardig niet alleen, offschoon bij uitstek voor Amsterdam, maar ook grootendeels voor andere onzer koopsteden, vonden wij den *blik op sommige aangelegenheden betreffende den Amsterdamschen Handel*, naar aanleiding van een artikel, geplaatst in het *Algemeen Handelsblad* van 24 Nov. 1830. Wie zou niet instemmen met het aangemerkte ten voordeele van de zoogenaamde *tweede hand*, of den middelstand van onzen handel? Wie zou het zoogenaamde *lippen*, of *ter sluip koopen door Makelaars voor eigen rekening*, inzonderheid nadat de verderfelijke gevolgen daarvan hier zoo goed uiteen zijn gezet, niet helpen afkeuren? Wie wenscht niet, dat onze kooplieden meer met den geest des tijds leeren voortgaan, en zich niet slaafs aan verouderde vormen blijven binden? En wie hoopt niet (om een' terugsprong op het eerste stukje te doen), dat zij de gegevene *wenken*, zoo veel hunne omstandigheden toelaten, zullen opvolgen? — Ook het Vertoog *over de nijverheid der van ouds vereenigde Nederlanden* is belangrijk en leerzaam. Men vindt het in het eerste stukje. In dat eigen stukje toont het *Iets over Handel en Oorlog* aan, dat beide zeer wel kunnen gepaard gaan. In de *Boekbeschouwing* vinden wij de aanmerking, dat ELINK STERK, zelf een Commies, er zoo zijn hoofdwerk niet van maken moest, om eene soort van *oppositie* tegen 's Lands Bestuur te maken, (en wel in het vak, waarbij hij geplaatst is) niet geheel ongegrond; maar gelooven niet, dat eene planmatige oppositie het *doel* van dien Heer is: en wij hopen, dat hij zich niet zal laten afschrikken, op eene voegzame wijs, (gelijk althans ten opzigte der Regering zijne gewoonte is) zijne denkbeelden ter toetsing te geven. De beoordeeling der *Gemeenzame Brieven* keuren wij goed, voor zoo ver het gestelde der Briefschrijvers ten voordeele onzer vereeniging met België, en hunne onredelijke afkeuring van de daden der Regering in 't algemeen, en van het

gedrag van den Minister VAN MAANEN in 't bijzonder, wordt tegengesproken, aan welken laatsten de Briefschrijvers gevoelens toedichten, die nimmer de zijne zijn geweest. Doch aan den anderen kant schijnt ons de beoordeelaar te ver te gaan. Een *verantwoordelijk Ministerie* zou *te voren* verderfelijk zijn geweest, toen de Belgen het vroegen, om de Hollandsche Ministers te verwijderen, en eenige Jakobijnen in de plaats te stellen. Thans is het alzoo niet. En het beweerde op Bl. 119 is ergerlijk, ja vernietigend voor alle grondwettige vrijheid: want zoodra de Majesteit van den Monarch de *hoogste beslissende subjectiviteit* is, zouden zelfs de Regtbanken onbevoegd zijn, om aan een besluit, hetwelk hun *inconstitutioneel* scheen, kracht van wet toe te kennen, vermits de *hoogste subjectiviteit* beslist had, en de overtreder van het besluit alsdan zeker zou moeten worden gestraft. Dit zou henenleiden tot de stelling, dat alwat eenen Koning constitutioneel *schijnt*, zulks ook werkelijk *is*, en de *onafhankelijkheid en zelfstandigheid der Regtsmagt* zou zóó doende verloren gaan. Wij vertrouwen, dat *en* Z. M. de Koning, *en* de Minister van Justitie, op dat punt *liberaler* denken, dan de beoordeelaar der *Gemeenzame Brieven*.

Iets over het Staats-Burger-Regt, in de Nederlanden. Te 's Gravenhage, bij A. P. van Langenhuysen. *Mei* 1831. *In gr. 8vo.* 25 *Bl. f* : - 30.

Jonkheer R. VAN BREUGEL, Lid der Ridderschap van Vriesland, zet, in het aangekondigde vlugschrift, hetwelk, tot opheldering, met eene uitmuntende *Synoptische Tabel*, bevattende het Verkiezingsstelsel in de Nederlanden, versierd is, dat Verkiezingsstelsel met juistheid uiteen, ten betooge, dat de thans bestaande zijdelingsche verkiezingen de voorkeur verdienen boven de regtstreeksche, gelijk die tegenwoordig in Frankrijk geschieden: en dat niet zoo zeer in het belang hetzij van den Troon, hetzij van den Adel, als wel van het geheele Volk. Hij staaft zijn gevoelen daarmede, dat bij ons alle Nederlanders van 30 jaar en daarboven verkozen kunnen worden tot Leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, terwijl in Frankrijk daarentegen, ook thans, alleen zij, die ten minste 500 franken in de directe belastingen betalen, Vertegenwoordigers kunnen worden; — dat

bij ons de Eerste Kamer door den Koning uit alle standen benoemd wordt; terwijl in Frankrijk alleen Edelen zitting verkrijgen in de Kamer der Pairs; — dat bij ons, waar de belastingen hooger zijn, echter een geringe aanslag in de directe belastingen genoeg is, om stemgeregtigde te wezen, en alzoo zijdelings mede te werken tot het helpen daarstellen der volksvertegenwoordiging; terwijl men in Frankrijk wel onmiddellijk verkiest, maar dan ook, zelfs nu nog, 200 franken in de directe belastingen moet betalen.

Wijders zoekt de Schrijver aan te toonen, dat, in vergelijking met andere landen, de Adelstand bij ons niet te veel bevoorregt is, hetwelk men hem gaarne zal willen toestemmen; en hij beweert de nuttigheid der tegenwoordige bepaling, dat de stedelijke Regeringen bestaan uit voor hun leven benoemde Leden, hetwelk meerder tegenspraak vinden zal. Over het geheel komt het ons voor, dat de Schrijver alles ten voordeele van ons Verkiezingsstelsel gezegd heeft, wat kan worden bijgebragt: en toch zoude 't ons eigenaardiger voorkomen, dat of de Eerste Kamer wierde afgeschaft, gelijk dezelve vóór de vereeniging met België ook niet bestond, of de Leden der Tweede Kamer dadelijk door de stemgeregtigden verkozen wierden, alswanneer men minder benoemingen van aanverwanten en goede vrienden van de Leden der Provinciale Staten, met uitsluiting van andere bekwame mannen, zien zou. Want de verkiesbaarheid van alle Nederlanders van bevoegden ouderdom is louter hersenschimmig! wierd er ooit gebruik van gemaakt, dan zou eene niet constitutionele, maar kwaadaardig gezinde *oppositie*, gelijk bevorens de Belgische, wel eens opzettelijk lieden uit de heffe des volks tot Vertegenwoordigers kunnen benoemen. Die *algemeene* verkiesbaarheid wenschten wij dan wel veranderd te hebben in eene verkiesbaarheid van *alle stemgeregtigden onmiddellijk door de stemgeregtigden zonder onderscheid*; of wel, indien de Eerste Kamer ware afgeschaft, dan (tot beperking der Democratie) door de Provinciale Staten: terwijl, ingeval van zijdelingsche verkiezingen, de Leden der stedelijke Besturen geen levenslange zitting moesten hebben. Ook behoort de Koning het regt te verkrijgen tot ontbinding der Tweede Kamer, ten einde door geene *systematische oppositie* verhinderd te worden in het nemen van maatregelen, die aan de meerderheid der gegoede ingezetenen zouden behagen, welker wensch den Koning door de nieuwe verkie-

zingen blijkbaar wordt. Doch alsdan moet ook de Ministeriële verantwoordelijkheid, waarbij de medeönderteekenende Minister de penale verantwoording, voor zoo ver er termen toe mogten zijn, vrijwillig op zich neemt, beter dan thans worden geregeld.

Jammer is het, dat deze belangrijke brochure door zoo veel spel- en taalfouten ontsierd wordt.

Carmina septem edidit ISAÄCUS PEERLKAMP, *Philos. Theor. Magister et Litt. Hum. Doctor*, et *Gymn. Lochem. Rector.* Zutphaniae apud *W. J. Thieme.* 1830. 8vo. maj. 70 pag. *f* 1-80.

De Latijnsche Poëzij telt in ons vaderland niet meer zoo vele beoefenaren, als in vroegere eeuwen, toen daarentegen onze eigene Letterkunde met mindere vlijt en kieschheid behandeld werd. Wij hebben echter nog eenen HOEUFT, SPEIJERT VAN DER EYK, COLLOT D'ESCURY, PEERLKAMP, BOSSCHA en anderen, waarbij men welligt den te Parijs wonenden Leidenaar MARRON mag voegen. Prof. SIEGENBEEK en andere letterkundigen tokkelen insgelijks nu en dan de Romeinsche lier. Ook de jongere PEERLKAMP, Rector van het Gymnasium te Lochem, aangemoedigd tot de uitgaaf van dezen bundel door het oordeel der Faculteit van Bespiegelende Wijsbegeerte en Fraaije Letteren te Groningen, gelijk dat te vinden is in de Jaarboeken dier Akademie van 1823—1824, en waarbij de jongelieden tot beoefening der Latijnsche dichtkunst worden aangespoord, voelde zich genoopt, de voortbrengselen zijner Muze aan het publiek te doen kenbaar worden.

Wij vinden hier vooreerst de *Nodoreonteïs*, een' Heldenzang, bl. 7—40. De held van het stuk, NODOREON, is een verdicht persoon. Hij wordt voorgesteld als een bewoner der landstreek, waar Sparta weleer gestaan had, en tegenwoordig zich Misitra verheft. De Turken waren op zijnen geboortegrond doorgedrongen. Al zijne betrekkingen, waaronder ook zijne vrouw, die, nadat zijne kinderen door de Barbaren vermoord waren, met hem wilde ontvlugten, waren door Nodoreon verloren, welke met vijftien andere Grieken zich in een gereed liggend vaartuig bergde. Toen zij op het punt waren, om op eene reede te ankeren,

ontstond er een hevige storm. Het vaartuig leed eindelijk schipbreuk op eene onbekende kust. De vijftien andere scheepelingen verkozen Nodoreon tot opperhoofd. Deze liet het land rondom opnemen, en men maakte zich eene legerplaats. Eens waren er zeven mannen op de jagt afgedwaald in een bosch, en zagen daar een aantal gewapenden op hen aankomen. Zij zochten weg te vlugten; maar Selinthus alleen ontkwam den gewapenden vreemden. Weldra echter leed hij een' zwaren val op de vlugt, brak de beenen, en wel, daar hij reeds tot op zekeren afstand genaderd was geweest, door zijne andere makkers op de schouders in de legerplaats ingedragen, waar hij stierf aan de gevolgen. Wat nu de zes overige verdwaalden betreft, daarvan werd de oudste en traagste, Jarbas, het eerste, en daarna de anderen, gegrepen. Jarbas werd voor den zetel van Koning Glaurus gevoerd, die zelf een gevlugte Epiroot was, en door de vreemdelingen tot Koning was verkoren. Glaurus vernam derzelfs lotgevallen, en beloofde veilig verblijf aan de Spartanen. Weldra liet hij door een deel van zijn volk en de zes Spartaansche vlugtelingen de legerplaats opsporen, en nadat Selinthus plegtig begraven was, trekt Nodoreon met zijne veertien makkers naar den Koningszetel van Glaurus. De vlugtelingen krijgen het burgerregt, en Nodoreon, die zijne rampen aan Glaurus verhaald had, wordt mederegent van het Rijk van Glaurus.

Dit geheele verhaal is in den echten Epischen toon. Men valt aanstonds midden in de gebeurtenis, namelijk, daar Nodoreon met zijne medeschipbreukelingen op het onbekende eiland eerst aan wal stapt. Al het vroegere verneemt men uit de gesprekken, inzonderheid dat van Nodoreon met Glaurus. De bezongene daad is de vlugt van Nodoreon, om een nieuw vaderland te zoeken; de te ontwarren knoop is de schipbreuk met derzelver rampzalige gevolgen; de ontknooping is natuurlijk en gelukkig.

Nu volgen er drie droomgezigten (*somnia*) des Dichters, alle in *Heroïsche* maat, even als de *Nodoreonteïs*. Deze *somnia* staan in onderlinge betrekking en vormen één geheel van satyrischen inhoud, grootendeels tegen BILDERDIJK en zijne aanhangers gerigt. De Hekeldichter heeft zich, in den *esthetischen* zin des woords, zeer wel van zijne gekozene taak gekweten, en, om de geestige wijze van voorstelling, zouden wij gaarne eene schets dezer drie stukjes geven;

maar, schoon Recensent over het algemeen andere gevoelens dan de Heer BILDERDIJK is toegedaan, begrijpt hij, dat er reeds genoeg vóór en tegen is aangevoerd, en hij zou onzen grijzen Hoofddichter, die reeds zoo diep ongelukkig is, ongaarne nog meerder grieven; veeleer wenschen wij, dat ieder medelijden hebbe, zoo wel met 's mans zwartgalligheid, als met zijne rampen. Aldus handelt de zachtmoedige en edeldenkende SIEGENBEEK, die, zoo iemand, zich door BILDERDIJK mag beleedigd achten. Ook is dit de beste wijze, om den alles zwart inzienden BILDERDIJK tot gunstiger oordeel over zijne medemenschen te bewegen. Hij is, naar wij vernemen, niet ongevoelig voor blijken van achting en grootmoedigheid; althans wij hopen en denken van hem het beste. Zijne bitterheid tegen sommigen, waardoor hij zich zoo vele vijanden gemaakt heeft, is welligt grootendeels een gevolg van ligchamelijke ongesteldheid. Spot en verguizing zijn althans het middel niet, om gunstig op hem of zijne volgelingen te werken. Wij gaan dan liever over tot de *Elegiën*; de eerste *aan een' vriend, die den dood zijns broeders, welke ook een vriend des Schrijvers geweest was, betreurde*; de tweede, *aan denzelfden over denzelfden, daar hij, op den wederkomenden jaardag zijns broeders, dezen nog in leven wenschte*. Beide stukjes deren zijn blijkbaar uit het hart geweld, en ademen den waren geest der Elegie. Met een' *Alcaïschen* Lierzang, *tot vereeuwiging der dapperheid en standvastigheid van Capsalis, gedurende het beleg van Missolonghi*, wordt deze fraaije bundel besloten. Het was Capsalis namelijk, die der strijdbare manschap den raad gaf om door te slaan, na alvorens de stad geheel te hebben ondermijnd; terwijl Capsalis met het weêrloos gedeelte der bevolking zou achterblijven, en het kruid in de mijnen aan brand steken, wanneer de Turken in de stad waren; welk heldhaftig voornemen de groote man volvoerde, zoodra het de tijd was. Ook deze lierzang is wèl geslaagd, en inderdaad Horatiaansch. Capsalis zegt onder anderen:

Urbis canales sulphure, pulvere
Opplete, vos discedite, cedite!
Hic dum parabo non putatum
Exitium face fulminanti,

Exite! nunquam consilium meum
Mente amovebunt nec lacrymae piae,
Nec vota, nec Divûm voluntas,
Nec Jovis arbitrium tonantis.
Pensare vultis vos beneficia?
Estote nunquam non memores mei,
Post fata sic vivam superstes,
Dictus amor populique cura.

Jammer is het, dat er, behalve de achter het werkje aangeduide, nog zoo vele drukfeilen zijn overgebleven, b. v. 10, vs. 2 *nemorasaque* voor *nemorosaque*, bl. 23 vs. 12 *requiyimus* voor *requievimus*, bl. 45 vs. 5 *penae* voor *poenae*, bl. 47 vs. 11 *dulcidine* voor *dulcedine*, bl. 48 vs. 2 v. o. *meserebere* voor *miserebere*; voorts de ∫ telkens voor *s*, en andere onnaauwkeurigheden meer. Wij wenschen spoedig een' tweeden druk, en dan kan dat alles ligtelijk verbeterd worden. De Heer Rector PEERLKAMP ga moedig voort op den gelukkig ingeslagenen weg!

Vaderlandsche Gedichten. Door L. VAN DEN BROEK. Te Rotterdam, bij L. Vermeer. 1831. In gr. 8vo. IV en 44 Bl. f 1-:

Lierzang. Door L. VAN DEN BROEK. Te Rotterdam, bij A. H. Smit. 1831. In gr. 8vo. 7 Bl. f -:

Hulde aan de nagedachtenis van J. C. J. VAN SPEYK. Door Mr. J. DE KRUYTER, Kweekeling te Zierikzee. Te Zierikzee, bij J. van de Velde Olivier. 1831. In gr. 8vo. VI en 27 Bl. f -: 50.

Zangen voor onze dagen. Door A. P. VAN GRONINGEN, Predikant te 's Gravendeel. Te Dordrecht, bij J. de Vos en Comp. 1831. In gr. 8vo. II en 27 Bl. f :-50.

Zeereis met het Schip Hollandia, Kapitein Willem Willemszoon. In het Jaar der Non-interventie. Dichtstuk. Door R. H. VAN SOMEREN. Te Amsterdam, bij G. van Dijk. 1831. In gr. 8vo. 8 Bl. f :-20.

De *Vaderlandsche Gedichten* door VAN DEN BROEK zijn een bundel van wezenlijke en blijvende waarde. De titel van *Stedehouders Gods*, bl. 2 aan de Vorsten toegekend, bevalt ons wel niet; maar in dichtstukken moet men minder hechten op de persoonlijke denkwijs van den vervaardiger. De Heer VAN DEN BROEK is het stelsel van Mr. BILDERDIJK toegedaan. Zulks blijkt uit vele plaatsen; doch dit vermindert niet alleen geenszins de kunstwaardij, maar ook is het hier van geene verkeerde strekking in de toepassing. Gehechtheid aan de zaak des Vaderlands straalt overal door. VAN DEN BROEK maakt, zoo in dezen bundel, als in zijnen Lierzang VAN SPEYK, hier aangekondigd onder No. 2, wat veel gebruik van het beeld van *Hollands Leeuw*. Dit is wel moeijelijk te vermijden, maar het is echter eentoonig, en het mist alle nieuwheid, er zich veel van te bedienen. Het *Matrozenlied* No. 1 is niet zoo los als dat No. 2 in den bundel: dat tweede Matrozenlied is uitmuntend, en het referein gelukkig en smaakvol gevarieerd. In het *Vlaggelied* wordt eene *allegorische* uitlegging onzer driekleur gegeven (de *historische* is namelijk vrij wat anders). Die allegorische uitlegging is voor het *rood* en *wit* gemakkelijk bijgebragt; maar zonderling is het, het *blaauw* voor de kleur der *hoop* te nemen. Daarvoor houdt men het *groen*, de kleur der lente. Wil men echter aan het blaauw die eere geven, dan moet men het idee van het blaauw als *kleur des hemels* beter doen uitkomen, en b[illegible] plaats dat er nu staat: *Dan bij 't strijden ook te hopen, Is de* [illegible] *van 't blaauw*, zou men beter schrijven: *Op den* HEMEL *dan te hopen, Is de wijze les van 't blaauw.* Overigens is zeer veel, zoo in den bundel als in den Lierzang VAN SPEYK, verheven, grootsch en stout, of ook, waar het pas geeft, vertederend en roerend. Behalve een *Voorwoord* (waarom niet liever, in *goed* Hollandsch, *Voorberigt?*) in proza, vinden wij in den bundel eene dichtmatige Opdragt *aan* VAN DER HOOP JR., en voorts de gedichten: *Aan oud Nederland*, *Matrozenlied I* en *Matrozenlied II*, *Aan de Hollandsche Vrouwen*, *Opstand* (eene verrassende omwending des woords in den zin van opstand der Hollanders voor de zaak van Vaderland, Koning en Regt), *Vlaggelied*, *De Geest des Kwaads* (namelijk de omwentelingszucht), *De Hollandsche Vrijwilliger*, *Vaderlijk Afscheid*, *De Koning*, *Onze Sterkte*, en *Vrijheid*. Een fraai vignet in steendruk versiert dit werkje.

De Lierzang VAN SPEYK heeft de verdienste van stout en verheven te zijn zonder gezwollenheid. VAN DEN BROEK is waarlijk op den goeden weg.

Van het dichtstuk van Mr. BERMAN: *Hulde aan de nagedachtenis van* J. C. J. VAN SPEYK, kunnen wij dat niet zoo ruimschoots zeggen. Reeds de *voorzang* heeft een' brommenden aanhef: *Barst los, te lang weêrhouden snaren! Barst los* enz. *Stört uit* enz. *Stort uit* enz. Ook mag een Dichter de Geschiedenis wel wat opsieren, maar niet bederven, dat is hetgeen waarlijk groot is te verkleinen. Die uitval op de Romeinsche niet alleen, maar ook op de Grieksche helden, in hunnen vrijheidsoorlog tegen Perzië, (of wat meent de Dichter anders?) op bl. 2, ware beter weggelaten. *Bloed* kan *poëtice* wel tot *robijnen* stollen, maar niet tot *paarlen*, of het zou wit bloed, dat is slakkenbloed, moeten zijn: en echter laat BERMAN, bl. 3, het bloed van VAN SPEYK tot paarlen stollen op de luit of citer der Engelen. Wild en brommend is ook het eigenlijk gedicht. *Bloedgulzig* is een raar *woord*; maar nog raarder *ding* is een *zwaard*, dat *bliksmend* (voor bliksemend) *aan de heup trilt om moordend uit te slingren.* Wat is (bl. 7) *een kreet, die 't hart, gelijk een worm, doorboort, En als een donder rolt langs Neêrlands oeverboord?* Hoe kan een *kreet* tevens gelijk zijn aan een' knagenden worm en aan een' plotseling treffenden donderslag? Waar VAN SPEYK niet in de maat kon, staat er kortweg SPEYK: dit is zeer onbevallig. Prozaïsch is de uitweiding over de lectuur van VAN SPEYK. Wij begrijpen het oogmerk des Dichters wel; maar de gang van het verhaal wordt er onaangenaam door *afgebroken*, en niet, gelijk in de *Overwintering op Nova-zembla*, verlevendigd en aangevuld. Wanneer men meesters in de kunst navolgt, geschiede dat met oordeel. Ook verwondert het ons, dat bekendheid met de classieke letterkunde, die men in een' Regtsgeleerde onderstellen mag, den smaak van den Heer BERMAN niet meer gelouterd heeft: want aan aanleg, gevoel noch verbeeldingskracht ontbreekt het hem, om een goed Dichter te worden. Daarom moet hij streng worden gerecenseerd, ten einde de kiem van zoo veel goeds onder het Zwanenburgsch onkruid niet verstikke. De volgende regels geven wij den Dichter zelven nog ter toetsing:

Bl. 16. *Zijn ziel* KOOKT IN HAAR KLUIS *van overkropte spijt,*
Dat NOG *de dag des roems* NOG *aarzelt op te dagen.*

Bl. 18 *De* BOEZEM *van* VAN SPEYK *klopt rustig in zijn* WANDEN. (Dat zijn zijne kleederen, of in welke *wanden* is 's mans *boezem* besloten?)

— *Herneem, almagtig God, herneem der sfeeren teugels!* Al stormt het, zoo kan men toch daarom niet zeggen, dat de teugels der *spheren*, dat is van den sterrenhemel, aan den Almagtigen ontslippen..... Maar wij moeten ons bekorten. VAN SPEYK heeft zeker aan de muiters niet verteld, dat hij even als CLAESSENS zou doen, gelijk wij lezen op bl. 20. Liever hadden wij hier alles in Alexandrijnen gehad, dan die maatverandering en nabootsing van den toon der Romance, bl. 22. De slotzang heeft veel goeds, maar het einde te veel van een' straatdeun:

Zulk een vastgewortelde eik
Was voor Neêrland JAN VAN SPEYK.

De Weleerw. VAN GRONINGEN onderscheidt zich gunstig door zijne *Zangen voor onze dagen*, hier vermeld No. 4. Op bl. 5 is in één' regel een voet te veel in de maat. Er staat: *Ten groeve zonk hij, met des Heeren vloek beladen.* Dit is een Alexandrijn; maar er werd slechts een vijfvoetige regel vereischt: men leze dus:

Hij zonk in 't graf, met 's Heeren vloek beladen.

Het eerste gedicht uit dit bundeltje heet *De derde October* 1830, herinnert aan Leydens ontzet, en werpt een' blik op den tegenwoordigen toestand van het Vaderland en geheel Europa. Het tweede stukje heet NICOLAAS, *Keizer van Rusland*, schildert het karakter van dien Vorst, verheft zijne daden, en noodigt den Heer VAN DER HOOP, aan wien het vers is toegezongen, wijders uit, om dien Monarch zijne dichterlijke hulde te brengen. Het derde en laatste stukje bezingt den heldendood van J. C. J. VAN SPEYK. Over het algemeen heeft ons dit bundelje wel bevallen.

En zoo zijn wij genaderd tot het luimige dichtstuk van den Heer VAN SOMEREN. Het behelst eene zamenspraak van den schipper met zijne passagiers, waarin hij hen, bij den ontstanen storm, aanmaant tot geduld en vertrouwen; hen verzekert van zijn werkzaam toezigt over de scheepsofficieren en matrozen, en belooft, zonder nog den mast te moeten kappen, het wel te zullen houden, en niet op de Vlaam-

ſche banken te zullen verzeilen, of aan Vlaamſche kusten te ſtranden. De ſtaatkundige toeſpeling zal ieder ligtelijk gevoelen. Het denkbeeld is allergelukkigst, en de allegorie gemakkelijk en getrouw volgehouden. Het vers is in haast vervaardigd: want bl. 7 moet *klampen* op *ſtranden* rijmen, hetwelk zeker het gevolg eener onoplettendheid is. *Wij* geven aan dit geestige ſtukje gaarne welverdienden lof. Het *is* allezins doeltreffend, en de uitkomst heeft er aanvankelijk reeds haar zegel op gedrukt. De doorluchtige Schipper houdt woord!

Iets voor Rebekka, Een Geſchenk en Leesboek voor Meisjes. Te Nijmegen, bij J. F. Thieme. 1830. *In 12mo. 96 Bl. f* 1 - 50.

Bij het vervaardigen van dit kleine werkje ſtelde de Schrijfſter zich ten doel, aan haar negenjarig dochtertje iets ter lezing te geven, dat voor haar zoo wel aangenaam als nuttig zijn konde. Ondervonden hebbende, dat zij daarin wel geſlaagd was, waagt zij het thans, hetzelve aan hare vrouwelijke landgenooten aan te bieden, als eene bijdrage, om, op eene zachte, niet vervelende wijze, aan de zedelijke verbetering harer kinderen te werken. Het voorbeeld van een voortreffelijk meisje wordt hier voorgeſteld in tien hoofdſtukjes. Het boekje is zeer geſchikt, om het voorgeſtelde doel te bereiken; de ſtijl is eenvoudig en bevallig, de inhoud berekend naar de vatbaarheid van meisjes in den genoemden leeftijd. De inkleeding der behandelde zaken maakt de lezing onderhoudend. Jeugdige lezeresſen vinden hier aangenaam en nuttig onderhoud, en wij gelooven zelfs, dat regtgeaarde moeders en opvoedſters hier nog menigen nuttigen wenk zullen ontvangen, hoe men aan de jeugd, het best, goede zedelijke en godsdienſtige beginſelen kan inprenten. De Schrijfſter verdient aanmoediging, om op het eenmaal ingeſlagen ſpoor voort te gaan, en zij vinde dezelve in eene gunſtige ontvangst van dezen haren arbeid.

BOEKBESCHOUWING.

Institutio Oratoris Sacri. Edidit WESSEL ALBERTUS VAN HENGEL. Lugduni Batavorum, apud S. et J. *Luchtmans*, Academiae Typographos. 1829. 8vo. pagg. XX, 321. *f* 3-30.

Wij gevoelen, dat wij zoo wel bij den Schrijver als bij het Publiek verschooning behoeven wegens de zoo lang vertraagde aankondiging van dit belangrijk werk. Veelvuldige bezigheden hadden het ons eerst ter zijde doen leggen. En toen wij eindelijk, na eene bedachtzame lezing en overweging van het geheele boek, door den Schrijver te regt van elken Recensent zijns werks verlangd (zie Voorr. bladz. VIII); toen wij daarna, eindelijk, er ons toe wilden zetten, om een beoordeelend verslag van den inhoud te geven, ziet! daar brak het Belgisch oproer uit, en begon die reeks van afwisselende gebeurtenissen, die het gemoed in gestadige onrust en spanning hielden. Ach! wie had toen lust, om over eene *Institutio Oratoris Sacri* te schrijven, terwijl het grootste deel onzer aanstaande *Oratores Sacri* zich in den wapenhandel oefende, of reeds ter verdediging van den Oud-Nederlandschen grond naar de grenzen was uitgetogen? Wie had geduld, om een verslag te lezen van een boek, waarin geen woord van Protocollen, van Belgen of van Polen stond? Zoo verschoven wij dezen, en menigen anderen, niet volstrekt noodzakelijken, arbeid van maand tot maand. Doch, gelijk men zich aan alles gewent, zoo leert men zich allengs ook in dezen pijnlijken en onzekeren toestand schikken. Steller dezes althans is van lieverlede tot den gewonen gang zijner studiën wedergekeerd, en wil nu ook niet langer wachten met de volvoering eener taak, die hij vrijwillig heeft op zich genomen, en om wier afdoening

de Redacteur der *Vaderlandsche Letteroefeningen* reeds een- en andermaal bij hem heeft aangeklopt.

Er is intusschen bij de late mededeeling van dit verslag, zoo wij meenen, niets verloren. Het is toch *met* het werk van den geleerden VAN HENGEL niet *gelegen* als met een vlugschrift over de 18 *preliminaire artikelen*, of met een' *wapenzang*, wier aankondiging in het eerstvolgend No. onzer Maandwerken reeds mosterd na den maaltijd is, omdat inmiddels het Hollandsch zwaard dat spinneweb eener looze staatkunde reeds heeft doorgehakt, en eene zoogenaamde groote Mogendheid, die tot handhaving van het beginsel der *non-interventie* met een leger van 50,000 man *intervenieert*, dat zwaard weêr in de scheede heeft doen terugkeeren. Verre van daar! De doorwrochte arbeid van den beroemden Hoogleeraar is van duurzamer waarde, en zal (wij durven het gerustelijk voorspellen), wat vorderingen of omkeeringen ook in de *Homiletiek* mogten plaats hebben, onder de schriften over dat vak altijd eene belangrijke en eervolle plaats blijven beslaan. Als wij ons daarbij voorstellen, wat grooten invloed dit werk van eenen Man, die aan de Leidsche Hoogeschool dit vak *doceert* en zelf als Kanselredenaar vermaard is, op de predikwijze in ons Vaderland *kan* en gewisselijk *zal* uitoefenen, dan schijnt het ons zelfs goed en nuttig, dat men, niet alleen dadelijk bij de uitgave, maar ook naderhand, als het boek reeds in veler handen is, daarop de aandacht vestigt, de voortreffelijkheden aanwijst, en de gebreken met bescheidenheid vermeldt.

Wij treden dan, zonder verdere omwegen, ter zake. In eene welgeschrevene Voorrede ontvouwt de Heer VAN HENGEL de aanleiding tot dit geschrift, alsmede de wijze van bewerking, den hoofdinhoud en de strekking van hetzelve. Het is zoo wel tot een leesboek voor aanstaande of ook reeds aanvankelijk gevormde Kanselredenaars bestemd, als tot handleiding bij de Akademische lessen. „ Librum tam lectioni destinavi do-„ mesticæ, quam usui scholastico. Sed nonnulla tamen

„ continet, quæ vix alii penitus intelligere poterunt,
„ quam Oratores Sacri, aliquot annos dicendi munere
„ jam functi. Ceteri igitur, quæso, judicium differant,
„ usque dum doctiores evaserint experientia, aut ipse
„ hanc institutionem iis in schola explicavero!" — Voor het grootste gedeelte nogtans bestaat deze *Præfatie* in eene verdediging van het gebruik der Latijnsche taal bij het Akademisch onderwijs, en eene ontwikkeling der redenen, die den Hoogleeraar bewogen hebben, om ook dit werk in deze taal te schrijven. Zoo zeer wij het eerste, over het geheel, van ganscher harte beämen, zoo weinig kunnen wij ons, wij bekennen het vrijmoedig, met het laatste vereenigen. Niemand kan inniger overtuigd zijn, dan wij, van de noodzakelijkheid, om de Latijnsche taal bij het hooger onderwijs te behouden. De afschaffing van dit gebruik zou de doodsteek voor alle solide studie zijn, en de laatste hand leggen aan de bevordering der oppervlakkige journaalgeleerdheid onzer dagen. Maar men behoort zich ook hier voor overdrijving te wachten, waardoor men de beste zaak bederft. Wij hebben altijd gemeend, en meenen nog, dat even zoo vele redenen, als voor het gebruik van het Latijn bij het onderwijs in de gewijde uitlegkunde b. v. kunnen worden aangevoerd, voor dat der moedertaal bij de lessen over de welsprekendheid van den kansel pleiten. Zal toch de laatste met vrucht onderwezen worden, dan moet alles met voorbeelden werden opgehelderd, met proeven gestaafd, niet slechts van de Ouden, maar ook van de nieuwere redenaars ontleend; dan moet het niet door *dicteren* of drooge voorlezing, maar door eene vrije voordragt geschieden, die de aandacht boeit, den geest bekoort en treft, waarbij, met één woord, les en voorbeeld vereenigd zijn. Maar dit met dezelfde vlugheid en vaardigheid, met gelijk vuur en leven in het Latijn, als in zijne eigene moedertaal, te doen, is slechts aan weinigen gegeven; behalve dat dan nog *die* taal de voorkeur zou verdienen, waarin de aanstaande Kanselredenaar eenmaal tot het volk zal spreken. Doch wij

kunnen dit een en ander, en wat wij meer tot ſtaving van ons gevoelen konden bijbrengen, hier niet breeder ontwikkelen. Met genoegen zagen wij in het *Rapport der Commisſie, bijeengeroepen door Koninklijk beſluit van* 13 *April* 1828, *No.* 100, *ter raadpleging over ſommige punten betreffende het Hooger Onderwijs*, ('sGravenhage, ter algemeene Landsdrukkerij, 1830. fol. bladz. 98, 99) dat zelfs de grootſte voorſtanders van het gebruik van het Latijn, in die Commisſie, bijna zonder uitzondering geoordeeld hebben, dat de Homiletiek en Pastorale wetenſchap onder die vakken behoorden, welke in de landstaal behooren onderwezen te worden. Wij moeten ronduit verklaren, dat noch de *Praefatie* van den Heer VAN HENGEL, noch zijn boek zelf ons van dit gevoelen heeft teruggebragt, en van de noodzakelijkheid of nuttigheid, om de Homiletiek in het Latijn te *doceren*, heeft kunnen overtuigen. Het zou ons te ver afleiden, bijaldien wij de argumenten, door Z.H.Eerw. daarvoor bijgebragt, één voor één wilden wegen. Dit weinige ſlechts. De Hoogleeraar voert onder andere redenen, welke hem bewogen hebben, om, bij het ſchrijven van zijn boek, zich liever van de Latijnſche taal dan van onze moederſpraak te bedienen, ook deze aan: *dat hij geene aanleiding wilde geven, dat lieden van den grooten hoop, leerlooijers, ſchoenmakers, zoutevischverkoopers*, (*add.* bakkers en kleermakers, kaas- en theekoopers enz, enz.) *uit zijnen arbeid voedſel trokken voor de arrogantie, waarmede velen hunner buitendien reeds gewoon zijn de gewijde redenaars voor hunne regtbank te roepen.* (*Praef.* p. IX, X. „Ita et committere nolebam, ut vulgus ignobile, cerdones, ſutores, ſalſamentarii, ex meo qualicunque labore tanquam alimentum caperet arrogantiae, „qua eorum haud pauci Oratores Sacros ſuum ſcilicet „ad judicium jam vocare ſolent.") Het kan zijn, dat Rec. zich vergist; maar hij zou voor zulk een uitwerkſel van eene Homiletiek in het Nederduitsch niet vreezen. Veeleer ſchijnt het hem toe, dat zij bij velen tot

een heilzaam geneesmiddel zou kunnen dienen voor deze lastige en ergerlijke kwaal. Het is de onkunde, die opgeblazen maakt. En hadden die onbevoegde Regters slechts eenig begrip van hetgeen er tot het stellen eener goede preek behoort, zij zouden voor het minst billijker en bescheidener zijn in hunne oordeelvellingen. Doch — *hæc hactenus*. Het wordt tijd, dat wij tot de beschouwing van het boek zelve overgaan.

De inleiding (p. 1—14) handelt over de verschillende benamingen, aan de Predikkunde gegeven (*Rhetorica Sacra*, *Homiletica*, *ars concionandi* vel *prædicandi*; waarbij de Schrijver tevens reden geeft van den titel zijns werks: *Institutio Oratoris Sacri*); verdedigt voorts de welsprekendheid in het algemeen, en de gewijde welsprekendheid in het bijzonder, tegen de beschuldigingen van sommigen, zoo in vroegeren als lateren tijd; doet verder de belangrijkheid en nuttigheid van de *Rhetorica*, inzonderheid van de *Rhetorica Sacra*, gevoelen, en eindigt met eene vlugtige schets van de *Geschiedenis der Predikkunde*, (welke men niet moet verwarren met de *Geschiedenis der Kanselwelsprekendheid*). Dit alles is hier zeer beknopt, maar met juistheid en naauwkeurigheid, behandeld. Voor een *compendium* of handboek bij de Akademische lessen strekt die bijzondere beknoptheid, wanneer zij, gelijk hier, met duidelijkheid gepaard gaat, tot meerdere aanbeveling. Maar bij de *lectio domestica* zou men, ten aanzien van vele punten, uitvoeriger behandeling wenschen. Doch misschien is het een met het ander moeijelijk te vereenigen. Rec. althans kan niet ontveinzen, dat de geheele vorm en inrigting van dit werk hem toeschijnt, hetzelve tot het laatste gebruik minder geschikt te maken.

De Hoogleeraar verdeelt vervolgens zijn boek, naar eene zeer geleidelijke orde, in drie Hoofddeelen. In het *eerste* wordt de taak van den gewijden Redenaar ontvouwd; in het *tweede* aangetoond, hoe hij zich van deze taak moet kwijten; terwijl in het *derde* over de

noodzakelijke voorbereiding van den Prediker tot het wél verrigten van zijn werk gehandeld wordt.

In het *eerste* Hoofddeel (p. 15—70) geeft de Hoogleeraar dadelijk eene beschrijving van de taak des Kanselredenaars, als hierin bestaande: *ut de rebus Sacris, et quidem Christianis oratione soluta, perpetua et populari pro concione dicat ad auditoribus persuadendum, ut homines sint vere Christiani;* waarop dan, naar de gegevene *definitie*, *eerst* gehandeld wordt over den pligt des Predikers, om in ongebonden stijl eene aaneengeschakelde populaire voordragt te houden; *ten tweede* over de gewijde en wel Christelijke onderwerpen, door den Kerkelijken Redenaar te behandelen, en *eindelijk* over het doel, hetwelk hij zich daarbij moet voorstellen, namelijk: zijne toehoorders te bewegen, om ware Christenen te zijn. De Hoogleeraar vergunne ons, hier twee bedenkingen in het midden te brengen. De eerste betreft de, boven aangehaalde, beschrijving van de taak des Kanselredenaars. Wij missen daarin ongaarne de vermelding van den *tekst*, die aan elke Leerrede ten grondslag moet liggen, en de eigenlijk gezegde Preek van alle andere godsdienstige Redevoeringen of Verhandelingen over gewijde en Christelijke onderwerpen onderscheidt. In de zaak is de Hoogleeraar het volkomen met ons eens, gelijk zoo wel uit het tweede Hoofddeel dezer *Institutio*, als uit de belangrijke Voorrede voor den eersten bundel zijner uitgegevene Leerredenen, blijkt. Wij wilden slechts aanmerken, dat, naar ons inzien, in eene naauwkeurige *definitie* dit belangrijk en kenmerkend vereischte niet mogt gemist worden. — Onze tweede bedenking betreft de orde, waarin de, hier voorkomende, zaken, naar die gegevene *definitie*, worden behandeld. Het doel, hetwelk de gewijde Redenaar zich moet voorstellen, wordt in de laatste plaats ontvouwd. Wij meenen, dat dit beter *inverso ordine* ware geschied. Het doel van den Kanselredenaar moest voorop gesteld, en al het andere daarop gebouwd, daaruit afge-

leid zijn. *Omdat* de Kanſelredenaar ſpreken moet *consilio auditoribus perſuadendi*, *ut homines ſint vere Christiani*, *daarom* moet hij zich bedienen van eene *oratio ſoluta*, *perpetua et popularis*, en *de rebus Sacris et quidem Christianis* handelen. Dat deze orde van behandeling juister zou geweest zijn, volgt uit den aard der zake, en blijkt ook uit meer dan ééne plaats, waar de Hoogleeraar zich beroept op hetgeen hij later betoogen zal het doel des Predikers te zijn. Men zie Cap. I. § 15. § 26 en 27. § 39. en elders.

Wij kunnen overigens den Hooggel. Schrijver niet volgen in de ontwikkeling der drie genoemde Hoofdſtukken, waarin de PARS I zijner *Inſtitutio* wordt afgehandeld, noch den rijkdom van zaken openleggen, die hier met eene ongemeene klaarheid en duidelijkheid, met bewonderenswaardige naauwkeurigheid en juistheid worden voorgedragen en ontvouwd. Onder andere punten, die door den Hoogleeraar voortreffelijk behandeld zijn, vestigen wij vooral de aandacht op zijne belangrijke aanmerkingen omtrent de *oratio popularis* (Cap. I. § 29—38) en den drievoudigen *pligt* des gewijden Redenaars om te *leeren*, te *behagen* en te *roeren*, waardoor hij zijn *doel* moet trachten te bereiken, om namelijk zijne hoorders tot een echt Christelijk beſtaan en gedrag te bewegen en op te leiden. (Cap. III. § 32—66.)

De PARS II wijst aan: *quomodo Orator Sacer provinciam ſibi demandatam adminiſtrare debeat.* Hier wordt in vijf Hoofdſtukken achtervolgens gehandeld over de *ſtof*, den *vorm*, de *deelen*, den *ſtijl* en de *uitvoering* der Kanſelrede (p. 71—227). Alles wordt hier even grondig en naauwkeurig tot in de kleinſte bijzonderheden nagegaan en ontwikkeld, met gedurige verwijzing naar de voornaamſte Schrijvers, bij welke men nadere opheldering of bevestiging van het geſtelde vinden kan. Prof. VAN HENGEL heeft het namelijk, en te regt, van zijnen pligt geacht, over de onderwerpen, door hem behandeld, alle oudere en nieuwere ſchriften, die onder zijn bereik waren, zorgvuldig te raadplegen; en geheel zijn boek

getuigt van de verbazende vlijt en moeite, door Z. H. Gel. hieraan besteed. Dit neemt echter niet weg, dat hij meermalen, onafhankelijk van zijne voorgangers, zijnen eigen' weg betreedt. Liever, dan eene dorre schets van dit tweede en uitvoerigste gedeelte dezer *Institutio* te geven, (welke men ook in de *Lineamenta hujus Operis* kan vinden, die het boek besluiten en een beknopt en ordelijk overzigt geven van het geheel) willen wij bij enkele punten kortelijk stilstaan. Het *eerste* CAPUT *de Orationis Sacræ materia* is Rec. inzonderheid voorgekomen door juistheid, volledigheid en naauwkeurigheid van behandeling uit te munten. Minder beviel hem de bewerking van het *tweede*. Althans wat daarin pag. 107 over *de eenvoudigheid van den vorm* der gewijde rede wordt aangemerkt, scheen ons niet duidelijk en bepaald genoeg, en had uitvoeriger ontwikkeling verdiend. Minder juist is ook de benaming van *Analytisch* en *Synthetisch*, welke de Hoogleeraar aan de twee hoofdsoorten geeft, waarin hij de Preken, wat den vorm betreft, onderscheidt, terwijl onder de eerste (*Oratio Analytica, quæ a certo Literarum Sacrarum loco tota pendet*) de *Homilia, tam antiqua quam recentior*, de *Oratio Analytica, κατ' ἐξοχὴν ita dicta*, die ook wel de *Methodus Belgica* genoemd wordt, en de *Exercitatio, quam appellant, Biblica*, door hem gerangschikt worden, en de laatste (*Oratio Synthetica, quæ ab argumento pendet, quod Orator vel ex certo Literarum Sacrarum loco eruit, vel ei ex ingenio suo subjicit*) wederom tot drie ondersoorten wordt gebragt: „ prout *ex verbis* alicujus „ Scriptoris Sacri, vel *copiose explicatis*, vel *breviter* „ *illustratis*, vel *ad aliud quid translatis* pendet argu„ mentum" (pag. 108 sqq.). Minder juist, zeggen wij, is deze benaming en die onderscheiding tevens. Men kan toch uit eene, uitvoerig verklaarde of kortelijk opgehelderde, Bijbelplaats een onderwerp ontleenen, 't welk men verder *analytisch* uitwerkt. Wat voorts de laatstgemelde soort der *Oratio Synthetica* betreft, *cujus argumentum pendet ex alicujus Scriptoris Sacri verbis, ad aliud*

quid translatis, het ſpreekt van zelf, dat de Hoogleeraar zich over het algemeen daartegen verklaart, volſtrekt afkeurt, dat men daarbij de toevlugt neemt tot de *allegoriſche interpretatie*, en alleen, in geval van dringende noodzakelijkheid, toelaat, dat men de gekozene Bijbelplaats, na haren eigenlijken zin te hebben opgegeven, tot zijn bijzonder doel gebruikt en tot iets anders overbrengt. Ware het daarom niet beter geweest, in de beſchrijving der *Oratio Synthetica*, de laatſte woorden: *vel ei ex ingenio ſuo ſubjicit*, die zoo ligt tot misverſtand aanleiding kunnen geven, geheel weg te laten? — In het *derde* CAPUT, *de Orationis Sacræ partibus*, wordt allereerst uitvoerig gehandeld over de *Inleiding*. Wat de Hoogleeraar tegen het gebruik van een tweedeelig *exordium* (propius et remotius) aanmerkt (pag. 135), zal wel algemeenen bijval vinden. Doch wij twijfelen, of allen wel zoo gereedelijk zullen toeſtemmen, hetgeen de Schrijver daarop onmiddellijk volgen laat, dat het verkieslijker is, de inleiding aan het voorgebed en den tekst te laten voorafgaan, dan op de lezing van den laatſten te doen volgen. Verreweg de meesten onzer beroemde Kanſelredenaars toonen althans met hun voorbeeld, dat zij hieromtrent in een ander begrip ſtaan. En wij gelooven ook, dat men daarvoor zeer gewigtige redenen kan bijbrengen; ſchoon wij het daarom niet als een' vasten regel zouden voorſchrijven, waarvan men niet nu en dan zou mogen en zelfs *moeten* afwijken. Doch wat de Heer VAN HENGEL ten regel ſtelt (ook blijkens zijne uitgegevene Leerredenen, waaronder, zoo verre wij weten, niet ééne gevonden wordt, welke de inleiding niet tot vooraſſpraak heeft), zouden wij liever als uitzondering laten gelden. — Na het *Exordium* komen in aanmerking de volgende deelen der *Oratio Sacra: Propoſitio*, *Partitio*, *Tractatio*, *Peroratio*, en wordt geleerd, wat met betrekking tot elk derzelve is in acht te nemen. Op pag. 153 worden BLAIR en andere nieuwere Schrijvers berispt, omdat zij, op het voetſpoor der Ouden, den regel hebben voorgeſchreven, dat men in het betoogende

gedeelte de *argumenta leviora* in het midden, *graviora* voor- en achteraan moet plaatsen; waartegen de Hoogleeraar onder anderen aanmerkt: „ Oratorem Sacrum „ munere suo indignum esse, si argumenta, quibus „ ipse nullam vel exiguam fidem habendam esse *censeat*, „ histrionum vel præstigiatorum more, auditoribus *pro-* „ *ponere* haud erubescat." Doch dit zou BLAIR, zoo hij zich nog verdedigen kon, den Schrijver met beide handen toegeven, en evenwel zijne stelling volhouden: „ Wil het geval, dat onder een aantal van bewijzen een „ of twee zijn, welke min voldoende dan de overige „ worden bevonden, doch welke evenwel te pas ko- „ men, moet men, op raad van CICERO, deze in „ het midden plaatsen, als waar zij minder dan aan het „ begin of aan het einde der rede in het oog loopen." (*Lessen over de Redek.* II. 253.) De *zwakste* argumenten (*argumenta leviora*) zijn daarom nog geen *zwakke*, veelmin *valsche* argumenten, slechts geschikt om den hoorder zand in de oogen te strooijen; maar het zijn argumenten, minder sterk dan de overige. — Omtrent het *onderscheiden prediken*, gelijk men het noemt, door KIST en VAN DER PALM inzonderheid aangeprezen en door den Schrijver dezer *Institutio* goedgekeurd (p. 157), hadden wij wel gewenscht, dat hij zijn gevoelen duidelijker had uiteengezet en gestaafd. De zaak is in ons oog van groot gewigt, en verdient in de *Homiletiek*, vooral in onzen tijd, uitvoeriger behandeling. — Het *vierde* CAPUT handelt *de Orationis Sacræ dictione*. Zij moet *duidelijk*, *beschaafd*, *oratorisch* en *Bijbelsch* zijn. De eerste eigenschap betaamt elk, die spreekt; de tweede elk, die als spreker in eene vergadering optreedt; de derde den eigenlijk gezegden Redenaar, die met het oogmerk spreekt, om zijne hoorders te overreden en te bewegen; de vierde den gewijden Redenaar in het bijzonder. De drie eerste punten behooren dus meer tot het gebied der RHETORICA in het algemeen, het laatste tot dat der *gewijde Rhetorica*, of zoogenaamde *Homiletiek*. Wij willen daarmede echter geenszins beweren,

dat de behandeling der eerste hier niet op hare plaats of een *hors d'oeuvre* zoude zijn, te minder, daar de Schrijver alles met toepassing op den *Orator Sacer* voordraagt en ontvouwt. Zeer juist en belangrijk is de opmerking, welke men op pag. 171 in eene noot leest, waar de Hoogleeraar, na in § 23 te hebben beweerd: „ omnium in animis obscurus quidam, etiamsi ejus careant conscientia, habitat sensus, quo ad cultam orationem incultæ, dummodo cetera paria sint, præferendam impelluntur." — bij de woorden: *dummodo cetera paria sint*, het volgende aanteekent: *Hoc bene tenendum est, ne quis nobis multos opponat homines, inprimis plebejos, qui Oratores Sacros, quanto magis se dicendo ab humanitate alienos ostendant, tanto fervidiore studio sectentur: hoc enim non ex ipso inculto dicendi genere, sed ex eo oritur, quod oratoribus hujus notæ propria esse solet popularitas quædam, qua mentis suæ cogitata tanquam ad vitam exprimunt et auditores suos actionis participes faciunt.* Hoe waar! En welke gewigtige gevolgen zijn hieruit af te leiden! Gedoogde het ons bestek, wij zouden ze gaarne aanwijzen. — De voordragt of stijl van den gewijden Redenaar moet Bijbelsch zijn. Hij moet zich bedienen van Bijbelsche uitdrukkingen en spreekwijzen. Dit mag hij echter niet te ver trekken, en er zijn vele uitzonderingen op dien regel. De vraag is alzoo, wanneer hij aan *Bijbeltaal* boven de *gewone taal* de voorkeur moet geven? welke vraag de Hoogleeraar (p. 194) zeer juist aldus beantwoordt: „ Si dictio, et Biblica et vulgo usitata æque „ *perspicuæ*, *cultæ* et *oratoriæ* sint, huic illam esse „ præferendam; si vero his nominibus inter se differant, præstantiori alteram cedere debere." — In CAPUT V, *de Orationis Sacrae actione*, wordt eerstelijk overwogen: „ utrum dicendum sit *ex tempore*, an *de* „ *charta*, an vero *ex memoria*." Het eerste wordt volstrekt verworpen, het tweede afgekeurd, het laatste ten sterkste aangeprezen. De regelen voor de *stemleiding* en *gebaarmaking* worden vervolgens in weinige blad-

zijden afgehandeld. Wij kunnen niet ontkennen, dat wij in eene zaak, die, naar het oordeel van den geleerden Schrijver zelven, *multo gravioris hac in disciplina ponderis est, quam vulgarium hominum leve censet judicium* (p. 210), enkele punten, zoo als b. v. omtrent de *bestemde gesticulatie* (p. 222), gaarne wat breedvoeriger hadden zien voorgesteld.

Wij komen tot het laatste Deel (PARS III) der *Institutio*, hetwelk aanwijst, *wat ter voorbereiding van den Kanselredenaar tot eene regte waarneming van zijn ambt wordt vereischt* (p. 228—302). Het handelt in twee Afdeelingen *de Praeparatione remotiore et propiore*. De kennis der Hoogduitsche, Fransche en Engelsche talen, vooral der eerste, voor den *Theologant* in onze dagen volstrekt onmisbaar, verdiende den aanstaanden Kanselredenaar wel wat dringender te worden aanbevolen, dan hier (p. 245) geschiedt in de volgende woorden: „Praeter disciplinas, quae in Academiis ad „scholae diligentiam tradi solent, *rebus* varii generis „operam navasse, Oratorem Sacrum, numquam poenitebit; uti arti *Musicae*, *Poësi*, *Germanorum*, *Franco-Gallorum*, *Anglorum*, aliorumque recentioris aetatis „populorum *literis et scriptis*." Belangrijk zijn de aanmerkingen des Schrijvers over het *hooren* en het *navolgen* van beroemde Kanselredenaars (p. 256—261). Zoo wel het laatste als het eerste wordt aangeprezen, doch tevens juist en oordeelkundig geleerd, hoe men dit *navolgen* moet verstaan, en binnen welke grenzen het beperkt moet worden. Met regt wordt ook den aanstaanden Prediker eigene oefening, en wel vlijtige, aanhoudende oefening, in het opstellen aanbevolen; maar of die vooral in het maken van *schetsen* moet bestaan (§ 37. p. 263 sq.), komt Rec. zeer twijfelachtig voor. Op die wijze leert men misschien *logisch* disponeren; maar goede Preken stellen, die door populariteit en *psychologischen* gang der denkbeelden aan de eerste vereischten eener Kanselrede beantwoorden, leert men op die wijze nooit. Het is misschien niet overtollig, daarop eens de

andacht onzer ſtuderende jongelingſchap te vestigen. Velen zijn regt in hun ſchik, als zij de Akademie met eene goede vracht *ſchetſen* verlaten, welke zij dan in de eerſte jaren hunner bediening uitwerken en aan de Gemeente *debiteren*. Zoo maken zij het ongeveer, als in BLUMAUER's *Aeneis* ſtaat:

Man liess für hunderttauſend Mann
Sogleich Monturen ſchneidern,
Und drauf warb man Soldaten an,
Die paszten zu den Kleidern.

Waar en ſchoon is alles, wat de Hoogleeraar ſchrijft, (p. 268–277) over de *cura animi ſui morumque habenda*, als volſtrekt noodzakelijk tot vorming van den Kanſelredenaar. Mogt het algemeen gelezen, overwogen, en — behartigd worden! Zonder die zorg baat al het overige niets. Wie anderen tot een echt Christelijk bestaan en gedrag zal opleiden, moet eerst zelf een waar Christen zijn. — Hoogst nuttige en belangrijke wenken vindt men ook in de tweede Afdeeling, *over de bijzondere* of nadere *voorbereiding van den Prediker*, die het geheele werk beſluit. De keuze eener ſtof moet, zoo veel mogelijk, eenige dagen vóór de ſchikking en bewerking geſchieden. 't Is van het hoogſte belang, eer men aan het uitwerken gaat, eene ſchets op het papier te brengen. Schandelijk is het, zich tot eene gewoonte te maken, om ſchetſen van anderen te gebruiken; veel ſchandelijker nog, om de Preken van anderen als de zijne voor te dragen. Men doet beter met eene, reeds eens of meermalen gehoudene Leerrede, na genoegzaam tijdsverloop, te herhalen. Men is dit zelfs verpligt te doen, wanneer men genoodzaakt is over tekſten te prediken, welke men vroeger reeds behandeld heeft, en niet beter zou weten te behandelen. De bewerking der Preek moet tijdig aangevangen, en zoo veel mogelijk onafgebroken worden voortgezet. Is dit geëindigd, dan volgt het *memoriſeren*, 't welk op verſchillende wijzen kan geſchieden, maar het best bij kleinere gedeelten, om het

geheugen niet te overladen. Wat voorts beter zij, luid of stil bij zichzelven te memoriseren, is moeijelijk te beslissen. Men raadt bijkans eenstemmig het eerste aan. De Hoogleeraar zegt, (en wij zeggen het met hem) dat zijne ondervinding hem voor zichzelven het laatste heeft doen verkiezen. — De Prediker moet zich ook behoorlijk voorbereiden op het voor- en nagebed, en den tijd, aan de keuze van geschikte gezangen besteed, nooit verloren achten. Maar bovenal moet hij, door het stil afzonderlijk gebed en de gedachte aan het hooge gewigt zijner taak, zijn gemoed tot dezelve stemmen en voorbereiden.

Ziedaar, Lezer! de ruwe omtrekken van een werk, dat zoo wel van de geleerdheid en stalen vlijt, als van het oordeel en den smaak des Schrijvers getuigt. Hebben wij ons hier en daar eenige, zoo wij hopen bescheidene, aanmerkingen veroorloofd, zij mogen ten blijk strekken van de opmerkzaamheid, waarmede wij hetzelve gelezen hebben, en van het gewigt, dat wij aan dezen arbeid hechten. De Heer VAN HENGEL heeft zich daardoor bij Kerk en Vaderland, ja bij de gansche geleerde wereld, nieuwe en uitstekende verdiensten verworven. Moge hij nog lang der Leidsche Hoogeschole ten sieraad strekken, en ook door dit geschrift vele bekwame en welsprekende Kanselredenaars helpen vormen! Het valt niet te ontkennen, dat men voorheen het vak, waarover dit boek handelt, aan onze Instellingen van Hooger Onderwijs over het algemeen zeer heeft verwaarloosd. En nog wordt daarvoor niet alles gedaan, wat in het belang der Evangelieprediking behoorde te geschieden. Als wij den grooten omvang, de moeijelijkheid en het gewigt dezer wetenschap nagaan, dan kunnen wij niet nalaten in te stemmen met den wensch, dien ROQUES, zoo wij ons niet bedriegen, ergens in zijn' *Pasteur Evangelique* heeft uitgedrukt, dat aan elke Hoogeschool een Leerstoel mogt worden opgerigt, uitsluitend voor het vak der Kanselwelsprekendheid bestemd, en dat de grootste en vermaardste Kanselredenaars

mogten geroepen worden, om dien Leerstoel te bekleeden. Wij zouden er den wensch bijvoegen, dat deze dan tevens de Praktijk met de Theorie mogten verbinden, en hunne lessen met hun voorbeeld ondersteunen. Wie weet toch niet, van hoe groot belang het zij ter vorming van den Kanselredenaar, dat hij, gedurende zijn verblijf aan de Akademie, bovenal goede, uitmuntende Preken *hooren* kan? De aanstelling der Hoogleeraars in de Godgeleerdheid tot Akademiepredikers, bij de Wet op het Hooger Onderwijs, is blijkbaar met dit doel geschied, en heeft ontegenzeggelijk veel goeds te weeg gebragt. Maar heeft zij ook niet hare min gunstige zijde? Heeft de ondervinding niet getoond, dat deze taak (en geen wonder voorwaar!) voor sommigen hunner, bij hunne overige veelvuldige werkzaamheden, te bezwarend was? En zal men de les der ondervinding behoeven af te wachten, om zich verzekerd te houden, dat de geleerdste Theologanten niet altijd de uitmuntendste Predikers tevens zijn? Beter ware het gewis, een' Hoogleeraar aan te stellen, die zich geheel aan het vak der Kanselwelsprekendheid kon toewijden, en dezen te gelijk, zoo niet uitsluitend, (dit kon men van omstandigheden laten afhangen) dan toch voornamelijk met het werk der Akademieprediking te belasten. Doch — in eenen tijd, waarin men te regt niet dan van *bezuinigingen* hoort, maar deze ook daar wil hebben ingevoerd, waar zij met de hoogste belangen van den Staat en de dierbaarste aangelegenheden der menschheid in strijd geraken, — in zulk eenen tijd mogen wij dien wensch wel, tot eene gelukkiger toekomst, onder de *pia vota* rangschikken.

Godsdienstig Handboek voor Zeevarenden van onderscheidene standen; door C. MEEUSE, *Predikant op den Hoek, in de Provincie Zeeland. Tweede Druk. Te Middelburg, bij* de Gebroeders Abrahams. 1829. *In gr. 8vo. XIV en 373 bl. f* 3 - 80.

Dit werk bestaat uit twee stukken, waarvan het eerste in 1821, het tweede in 1822 was uitgegeven. De noodzakelijkheid van eenen herdruk is eene genoegzame aanbeveling. Van eenen Predikant, die vroeger zelf zeeman was, en gedurende eene reeks van jaren gelegenheid had, om het zeemansleven bij eigene ondervinding te leeren kennen, mogt men ook iets goeds verwachten. Deze tweede druk is verrijkt met eenige veranderingen en vermeerderingen, die echter voor de bezitters van den eersten afzonderlijk zijn te bekomen. De Schrijver heeft zich drie standen (of klassen?) van zeelieden voorgesteld, — visschers, koopvaarders en oorlogsvaarders. De behoeften, pligten, gevaren van allen worden in aanmerking genomen. De eerste helft des boeks bestaat uit Vertoogen en Opwekkingen, waarin hier en daar eenige gepaste dichtregelen eene aangename afwisseling brengen; terwijl aangehaalde voorbeelden uit vroegere en latere geschiedenis niet weinig bijdragen, om de belangrijkheid te verhoogen. De volgende opschriften wijzen den rijken inhoud aan: I. *Voorloopige aanmerkingen.* II. *Het belangrijke van den Zeemansstand.* III. *De eerste stand van Zeevarenden, of de Visscherij.* IV. *De Haringvisscherij en de Walvischvangst.* V. *Oplossing van bedenkingen tegen het voorgaande.* VI. *De tweede stand van Zeevarenden, of de Koopvaarders.* VII. *Over de matigheid in spijs en drank.* VIII. *Over de kuischheid.* IX. *Over de liefde tot elkander.* X. *De derde stand van Zeelieden, of de Oorlogsvaarders.* XI. *Over den krijgsmoed en de dapperheid.* XII. *Valsche denkbeelden van den krijgsmoed ontsluijerd.* XIII. *Over de edelmoedigheid en standvastigheid.* XIV. *Over de wederzijdsche verpligtingen op de schepen.* XV. *Over het waarnemen van den tijd op de schepen.* XVI. *Over de oefening van de Godsdienst op de schepen.* — Over elk dezer onderwerpen wordt niet alleen veel goeds gezegd, maar ook op zoodanige wijze, dat het buiten twijfel den leeslust zal opwekken.

Het tweede stuk bevat Voorlezingen en Gebeden, op

verschillende tijden en gelegenheden, maar allen op het zeemansleven toepasselijk. Met genoegen heeft Rec. deze ven gelezen. Hier of daar moge men eene enkele uitdrukking vinden, waarop welligt iets aan te merken ware, dit benadeelt geenszins de waarde des werks. Over het geheel heeft de Eerw. MEEUSE den regten toon getroffen. Men kan door zijn schrijven gesticht worden, al is men ook geen zeeman. Menige algemeene aanmerking komt er in het boek voor. Tot proef diene het volgende: „Onzen Bijbel te verschuiven, dien ongebruikt te laten, hem niet te houden voor het rigtsnoer van ons geloof en wandel, dit zou even zijn, alsof een zeeman, bij al de gevorderde zeevaartkunde, kaart en kompas aan den wal liet, of niet gebruikte; hij zou zich *achttien* eeuwen achterwaarts plaatsen; en wij, als wij onzen Bijbel verwaarloozen, zouden ons terugzetten tot onze voorvaderen, die heidenen waren, het licht des Evangelies misten, en in duisternis van heidensche onwetendheid en dwaling omdoolden." Belangrijk is vooral, wat over de *tweegevechten* wordt gezegd. Ook opperr MEEUSE de bedenking, of men in enkele gevallen verpligt is, schip en volk eer in de lucht te doen vliegen, dan zich over te geven, en of sommigen onzer voorvaderen, die in hoogen nood tot dit uiterste middel hunne toevlugt namen, hierin voorbeelden van navolging zijn. Daar een VAN SPEYK in onze dagen zich en zijne manschap op die wijze heeft opgeofferd, zal het welligt velen der lezeren van dit Tijdschrift niet ongevallig zijn, te vernemen, wat de Eerw. MEEUSE over zoodanige daad denkt. Na eenige aanmerkingen gemaakt te hebben, besluit hij aldus: „Echter zoude ik de daden van DE LANGE, KLAASSEN, en wie ook meer den brand in het kruid gestoken hebben, met geen goed geweten als voorbeelden van navolging durven aanprijzen. Laat het zijn, dat men, vooral den scheepshoofden, eenen verachten dood aandeed, of anders in slavernij bragt; schande ligt niet in het schavot, maar in de daad, waarom men eenen schandelijken dood on-

dergaat, en zulk een dood of slavendienst kan den braven niet het minste van zijne waarde ontnemen. Het komt mij voor, dat men door het laten opvliegen het vaderland van dapperen berooft, die, al is het niet in dien tijd, hetzelve naderhand van nut zouden kunnen zijn. Vechten zoo lang, als men kan, is manmoedig en eerlijk, en zulke dapperen verdienen zelfs bij edelmoedige vijanden lof, hoe veel meer dan bij het vaderland. Maar zich te laten opvliegen is, in allen geval, niets minder, dan zelfmoord, en daarom zeggen wij met J. CLARISSE, in zijne *Gedichten*: bl. 11:

„ 't Is geen moed,
't Is laffe vrees, die u den zelfmoord kiezen doet.
De roem des Helds is dan, voor 't Land te blijven leven,
En, schoon 't roemruchtig zij voor 't Vaderland te sneven,
Hij wijkt, als 't wijsheid raadt; ja, of 't zijne eerzucht spijt,
Hij spaart zich voor 's Lands dienst, en hoopt op beter tijd."

Wij voor ons zijn er echter zeer verre af, de daad van onzen VAN SPEYK met eenen *zelfmoord* gelijk te stellen! Zoo ergens, *hier* moeten tijd en omstandigheden worden in aanmerking genomen. En VAN SPEYK, wiens godsdienstige beginselen zoo wel, als bezadigd karakter, aan geene woeste geestdrift denken laat, heeft zijn vaderland, door zijnen heldenmoed, eene kracht van binnen, een ontzag naar buiten verschaft, welke de jongste veldtogt luisterrijk heeft geopenbaard.

Enkele drukfouten zijn er ingeslopen, b. v. *Serbierum* voor *Sexbierum*, *hoofdzakelijkheid* voor *hoofdzakelijk*. Op bl. 273. *onder* ontbreekt zeker een woord.

De Voortreffelijkheid van het Gereformeerde boven het Roomsche Geloof. In gemeenzame Gesprekken. Te Breda, bij F. P. Sterk. 1830. *In* 12mo. 64 *Bl. f* :-30.

Wat de Schrijver bedoelt, geeft hij in een kort Voor-

berigt te kennen: „ Niet om belijders der Roomsche Kerk te bewegen tot het verlaten van dezelve, maar om onze eenvoudige Gereformeerden, die gevaar loopen om door de redenen der Roomschgezinden aan het wankelen te geraken, wordt dit boekje uitgegeven.” Tot dit oogmerk achten wij het geschikt, en kunnen het, als zoodanig, aanprijzen, hoewel er nog wel iets op aan te merken ware, en wij voor ons anders liever de Protestantsche Leer in het algemeen, dan die der Gereformeerde Kerk in het bijzonder, boven het Roomsche Geloof aangeprezen zien. Men geve het dus in handen, waar behoefte is.

Gezondheidsleer, of volledig overzigt van de regelen, die tot bewaring der gezondheid dienen, door Dr. MEIRIEU; *herzien door Dr.* L. SIMON; *uit het Fransch vertaald door* A. VAN ERPECUM, *Heelmeester, enz. te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* M. Westerman. 1830. *In kl.* 12*mo*. *XXIV en* 304 *bl. f* 2 - :

Van GALENUS af, dien nooit geëvenaarden veelweter, zoo als SPRENGEL, zelf een groot veelweter, hem noemt, tot HUFELAND en zijne navolgers toe, heeft men regels te boek gesteld, om de gezondheid te bewaren en het leven te rekken. In het boekje, dat wij thans aankondigen, vindt men, in een beknopt bestek, een overzigt van dergelijke gezondheidsregels, voorgedragen in de orde der levensverrigtingen, waartoe zij betrekking hebben. Na eenige algemeene aanmerkingen over de verschillende leeftijden, over de geslachten, temperamenten, gewoonten, beroepen, jaargetijden, en aangeërfde vatbaarheden voor zekere ongesteldheden, worden eerst de verrigtingen, die tot de voeding, daarna die tot de betrekkingen met de buitenwereld behooren, en eindelijk de geslachtsverrigtingen beschouwd. Hierop volgen eenige korte levensberigten van Geneeskundigen, die over de Gezondheidsleer geschreven hebben; in eene

alphabetische orde, en eene aanwijzing van geschriften over dit onderwerp. De orde wijkt dus, even als het geheele plan, in vele opzigten van HUFELAND's *Makrobiotik* af.

De Vertaler schijnt zich van zijne taak goed gekweten te hebben. Wij willen hem echter, vooral omdat *tulks* zoo vaak herhaald wordt, opmerkzaam maken, dat de klagt van MOZES over de kortheid des levens (*aangaande de dagen onzer jaren, daarin zijn zeventig jaar, of, zoo wij zeer sterk zijn, tachtig jaar*) geenszins betrekking heeft op den toenmaligen leeftijd der menschen in het algemeen. (Zie Voorrede, bl. XIX.) Wij weten toch, dat MOZES zelf 120 jaren oud was, toen hij stierf (*Deuteron.* XXXIV: 7), en dat, na hem, JOSUA in den ouderdom van 110 jaren overleed; zoodat destijds de leeftijd der menschen meer gerekt was, dan in dezen tijd het geval is, waarin wij de woorden van MOZES in eenen zin kunnen toepassen, dien zij oorspronkelijk niet bezitten. Ook blijkt uit den zamenhang dezer woorden (in den XC *Psalm*), dat zij betrekking hebben op het strafvonnis, behalve aan KALEB en JOSUA, aan allen te voltrekken, die meer dan twintig jaren oud waren, toen zij Egypte verlieten, en welke in de woestijn moesten omkomen, eer Kanaän bemagtigd werd.

Dit boekje maakt een gedeelte uit van de *Encyclopédie portative*, welke te Parijs onder de directie van BAILLY DE MERLIEUX wordt uitgegeven. Het woord *portative* is zeker op elk deeltje zeer goed toepasselijk, maar is met het denkbeeld eener *Encyclopédie* zeer onvereenigbaar. Ook zoude het waarlijk moeijelijk zijn, alle deze deeltjes bij zich te dragen, eveneens als vele *Taschenbücher* der Duitschers, al had men ook zakken, gelijk Rec. zich van een' Heer herinnert, die daarin een half anker wijn konde bergen. De Heer WESTERMAN schijnt, volgens de Voorrede en een berigt op den omslag, gezind te zijn, meerdere deeltjes dezer *Encyclopédie* te doen vertalen. Wij weten niet,

of wij deze onderneming mogen goedkeuren. De uitvoering van dit stukje evenwel verdient, zoo wel wat den druk als het papier betreft, den meesten lof.

Land- en Zeetogten in Nederlands Indië en eenige Britsche Etablissementen, gedaan in de jaren 1817 *tot* 1826, *door* J. OLIVIER, JZ., *voorheen Secretaris te Palembang. Met Platen. IIIde of laatste Deel. Te Amsterdam, bij* C. G. Sulpke. 1830. *In gr. 8vo. XVI en* 428 *bl. f* 4-90.

Wij hebben van de twee eerste Deelen van dit belangrijke en onderhoudende reisverhaal vroeger verslag gedaan. Dit derde loopt bijna geheel over de *Engelsche* bezittingen in *Indië*; maar het geeft nog meer dan het belooft, alzoo het ook over het Rijk der *Birmanen* en over de *Philippijnsche* eilanden der *Spanjaarden* loopt. Wij moeten echter vooraf melden, dat de Schrijver hier op verre na niet altijd als ooggetuige spreekt, en ons over de beschrevene landen dikwerf slechts de berigten van anderen mededeelt, (zonder die landen zelfs eens gezien te hebben) ten einde aan zijn tafereel van *Indië* eenige volledigheid te geven. Doch dit doel is toch niet bereikt; want dan zouden b. v. even zoo wel, als het Rijk der *Birmans*, de overige Rijken in *Achter-Indië*, *Siam*, *Cochinchina* en *Tunquin*, beschreven zijn geworden.

Dit Deel bevat vooreerst eene beschrijving van *Malakka*, en de eilanden *Poulo-Pinang* en *Sincapoer*, in die streek, welke de Schrijver bezocht, toen hij de overneming der stad *Malakka* onder den Schout-bij-nacht WOLTERBEEK bijwoonde. Daar die bezitting toch nu weder verloren, of liever aan de *Britten* tegen *Bencoelen* en *Sumatra* verruild is, zoo moet ons haar deerlijk verval, ten gevolge der opkomst van die beide laatstgenoemde handelplaatsen, minder smartelijk vallen. *Poelo-Pinang*, of *Prince of Wales-eiland*, is reeds eene oudere

Britsche bezitting. *Sincapoer* is van nog zeer versche dagteekening, maar *door vrijen handel* reeds ongemeen bloeijend. De *Engelschen* zijn aan dit eiland op eene zonderlinge wijze gekomen: een Kapitein verkreeg het als huwelijksgift met de dochter eens inlandschen Konings, en schonk het op zijne beurt aan de *Engelsche* Kroon, die hem daarvoor tot zijnen dood als Gouverneur liet regeren. Eerst in 1819 is *Sincapoer* gesticht door den Gouverneur FARQUHAR van *Malakka*, op raad (indien wij wel onderrigt zijn) van dien gezworen' vijand der *Hollanders* en hunner welvaart, den gewezen' Gouverneur van *Java*, STAMFORT RAFFLES. Mogt onze vrijverklaring der haven van *Riouw* daarvoor eenige vergoeding schenken! Klimaat en gelegenheid voor den handel zijn te *Sincapoer* beter dan het land, hetwelk niet zeer vruchtbaar is. Van *Malakka* reisde de Schrijver (hij zegt niet, bij welke gelegenheid) naar *Colombo*, de hoofdstad van *Ceylon*, en geeft nu eene bevallige schets van het leven aan boord, hetwelk (gelijk mede in een der volgende Hoofdstukken) geheel van de gunstige zijde geschetst wordt. Het schijnt, dat de Schrijver niets dan genoegens heeft ondervonden op het Fregat *Wilhelmina*, onder den Heer Kapitein ter Zee DIEBETZ, bij wiens zonen hij Gouverneur was. Op de zeereisjes met dit Fregat heeft hij de meeste der nu vervolgens beschrevene landen gezien; doch hij bindt zich geenszins aan de opgave der aanleiding tot die onderscheidene togten, nog minder aan een dagboek; iets, hetwelk zijn werk in belangrijkheid en aangenaamheid doet klimmen, maar, aan de andere zijde, de schifting van hetgeen aan hemzelv' en anderen toebehoort moeijelijker maakt.. Zeer aangenaam was te *Colombo* de ontmoeting van eenen aldaar geborenen man van *Hollandsche* afkomst, JACOB HENDRIKS, wiens waarlijk aandoenlijke belangstelling in het oude Vaderland (hij huppelde op het dek rond, onder de uitroeping: *Hoe gelukkig ben ik, dat ik wederom eenmaal op een Hollandsch schip en weder onder Hollanders ben!*) alle op-

merking verdient. Hij toonde zulks door daden zoo wel als woorden, en gaf aan de manſchap twee ſchuitvrachten vol keerkringsvruchten ten geſchenke, zonder daarvoor iets van waarde te *willen* aannemen. Bij gelegenheid der wanhoop van eenen te *Colombo* mishandelden ſlaaf, deelt OLIVIER een ijzingwekkend tafereel van de ſlavernij bij de *Britten* in *Indië* mede, geput uit een *officieel ſtuk* van bij de duizend folio-bladzijden, en genoemd: *Slavery in India*. Dat zijn nu die vrienden der vrijheid en vervolgers der ſlavernij op den geheelen Aardbodem! Ja, even zoo als zij de zoogenoemde ſtaatkundige vrijheid bij de *Belgen* (God beter' 't!) voorſtaan, en in hun eigen gebied de arme *Ieren* doen verhongeren!

Thans wendt zich onze Schrijver naar het vasteland of *Voor-Indië*, het ſchiereiland aan *deze* zijde van den *Ganges*, benevens eigenlijk *Indostan*, tegenwoordig bijna geheel in bezit der *Engelſche O. I.* Maatſchappij, een land bewoond door over de *honderd* millioenen menſchen, grootendeels door geweld, verraad en bedrog gewonnen. Veel is hier uit anderen overgenomen, daar de Schrijver zich niet blootelijk tot aardrijkskundige of *ſtatistiſche* berigten bepaalt, maar ook eene wijsgeerige beſchouwing van de vordering der *Indianen* in beſchaving en echte menſchenwaarde levert, en dezen daaromtrent met de oorſpronkelijke, nog geheel ruwe eilanders (*Alfoerezen*, *Dayaks* enz.) vergelijkt. De laatſten komen er het ſlechtst af, wat hun verſtand, maar doorgaans beter, wat hun hart betreft, hoezeer het gemis van alle godsdienſtige kundigheden bij hen zeer te beklagen is. De Heer OLIVIER beſchouwt de *Hindoes* over 't algemeen van de meer ongunſtige zijde, waartoe wij gelooven, dat *tegenwoordig* ook wel reden is. Wij vernemen, dat, ſedert de uitgave dezer reize, een der gruwelijkſte, hoezeer overoude misbruiken van dit volk, de *ſuttries* of weduwenbranden op het lijk des echtgenoots, op last der *Engelſche* Regering, verboden zijn. Voorts worden de ſteden *Calcutta*, *Benares*, *Mirzapoer* (wier opgave van bevolking, 300,000 zie-

len, ons toch wat groot voorkomt) en *Patna*, beschreven uit eigene aanschouwing, maar het binnenslands gelegene *Malwa* uit het werk van den beroemden *Sir* JOHN MALCOLM, *Memoir on Central India*. — Men ontmoet hier beschrijvingen van onderscheidene klassen der *Hindoes*, zoo als de *Charuns*, *Bhâts* of *Barden*, en de woeste *Bhiels*; onder de *Mohammedanen* de nijvere *Borahs*, die (zoo 't waar is) afstammelingen zouden zijn van de in de Middeleeuwen zoo beruchte *Assassijnen*. Ook omtrent andere *Indische* volken en steden; de *Maratten*, die beruchte roovers, doch wier slechtheid meest in de hoogere standen huisvest; de *Radjpoeten*, geringe overblijfselen van dien krijgshaftigen Adel (de *Kettrees*), welke aan ALEXANDER *den Grooten* zulk een' wakkeren tegenstand bood; de *Nairs*, misschien uit denzelfden stam afkomstig, maar tot *veelmannerij* vervallen, — omtrent *Madras*, *Pondichery*, *Tranquebaar*, *Bombay*, *Suratte*, *Guzerat*, *Cashmir* ontvangt men hier meer of min uitvoerige berigten. Korter zijn die omtrent *Birma*. Tweemaal wordt er over den *Ganges* gesproken. (De *Indus* en zijn stroomgebied lag waarschijnlijk buiten het plan des Schrijvers.) De ontmoeting van eenen bekwamen *Spanjaard* REMBALDOS te *Guzerat* gaf hem gelegenheid, uit deszelfs aanteekeningen, belangrijke bijzonderheden nopens de nog zoo weinig bekende *Philippijnsche cilanden* mede te deelen. Het slot zijn eenige bedenkingen over *Java*, den opstand van den bekenden DIEPO NEGORO, eene verdediging van het stelsel des Gouverneurs-Generaal VAN DER CAPELLEN tegen dat van zijnen *Belgischen* opvolger, en gedachten over de keuze en de verpligtingen der *Nederlandsche* ambtenaren in *Indië*.

Den stijl van dit werk hebben wij onzen Lezeren reeds in vroegere beoordeelingen doen kennen, en hij blijft ook hier zichzelven gelijk, tusschen de vervelende droogte van een zuiver wetenschappelijk reis-*journaal* en den hoogdravenden, dichterlijken schrijftrant b. v. van eenen HAAFNER in het midden, onderhoudend en

ongedwongen. Als proeven daarvan bevelen wij den Lezer aan: de befchrijving van het fcheepsleven, 4de en 17de Hoofdftuk; die van *Madras*, 14de H., en die van den *Ganges*, 10de en 18de H. (het eene meer fchilderachtig, het andere meer wetenfchappelijk), waarbij dan nog de vertaling van een oud *Indisch* dichtftuk over de neêrdaling dier rivier uit den Hemel komt, hetwelk tevens als eene proeve van *Indifche* poëzij zeer merkwaardig is. (9de H. op het einde.) Treffend zijn, onder andere door ons opgeteekende merkwaardigheden, de zonderlinge overeenkomst van het bijgeloof, dat in *Indië* omtrent de tooverhekfen regeert, met datgene, 't welk nog vóór twee Eeuwen ons *Europa* (blijkens SCHELTEMA's *Hekfenprocesfen*) ten geefel verftrekte (zie deze reis, bl. 264—267), en de rijkdom van fommige *Parzifche* kooplieden; hij overtreft misfchien alles van dien aard in *Europa*. Welk *Engelsch* koopman zelfs bezit *vier* fchepen van 74, twee van 38, twee van 36 ftukken, *benevens 25 koopvaardijfchepen en eene menigte kleinere vaartuigen*? Wij twijfelen.

De aanwijzing van eenige kleine onnaauwkeurigheden, die *wij* in ftaat geweest zijn te ontdekken, (perfonen, die zelve in *Indië* geweest zijn, zullen er misfchien meer vinden) befluite deze beoordeeling. Bl. 256: „ De titel van *Paischwah* „ (der *Maratten*) beteekent eigenlijk een *Vizier*, Minister of „ Stedehouder, omdat deze oppergebieder in naam een vazal „ van den Keizer van *Delhi* is." Dit laatfte is onnaauwkeurig. De *Paischwah* is eigenlijk de Vizier van den Naamkoning of *Raja* der *Maratten*, den afftammeling van den doorluchtigen ftichter huns Rijks, SEVADSJI, die te *Satterah* gevangen zat, even als de *Rois fainéans* in *Frankrijk* alle hunne magt aan de Groothofmeesters, en de *Daïri's* in *Japan* die aan de *Djogouns* verloren. Doch die *Paischwah's* zijn zelve tegenwoordig genoegzaam van alle magt ontbloot. Op bl. 285 ftaat, dat „ de *Deenfche* Misfionarisfen Doopsgezinden zijn." Wij meenen, dat zij tot de *Lutherfche* gezindte behooren. De verwarring komt misfchien daar van daan, dat de *Engelfche Baptisten* (die van de *Hollandfche Doopsgezinden* nog al in meer dan één opzigt verfchillen) uit hoofde van onaangenaamheden met hunne Regering, zich in het *Deenfche* ftadje *Serampoor* aan den *Ganges* gevestigd hebben; terwijl zij voor het overige met de *Deenfche* Zendelingen te *Tranquebaar* in geene an-

dere betrekking staan, dan die der algemeene Christelijke broederschap en van één verheven doel. Niet VASCO DE GAMA, maar ALFONSO D'ALBUQUERQUE, overleed in 1515 als *Portugeesch* Onderkoning van *Indië*, en werd door LOPEZ SUAREZ opgevolgd. Over 't geheel schrijft OLIVIER aan GAMA alle de groote daden van ALBUQUERQUE toe. Eerstgenoemde ging in 1503 ten tweeden en laatsten male naar *Indië*. Bl. 302. *Arabische*, *Eiraksche*, *Indische* en *Indische* handelwaren. *Perzische* en *Eiraksche* (*Irakische*) is hetzelfde, of men moest *Irak Arabi* (*Babylonië*) bedoelen. Op bl. 316 is de beroemde stof der *shawls* van *Cachemire* van eene soort van *schapen*, en op bl. 320 van eene *geit* afkomstig. (Dit laatste is juist.) BUDDHA zou, volgens bladz. 321, 547 jaren vóór CHRISTUS *gestorven* zijn, en, volgens bl. 348, 1014 jaren vóór onze tijdrekening zijne hervorming hebben tot stand gebragt, hetwelk een leeftijd van omtrent vijf Eeuwen vooronderstelt!

Deze aanmerkingen zijn van geen zeer groot gewigt; wij zouden dezelve minder kunnen vermenigvuldigen, dan het vermelden van nieuwe en belangrijke zaken, welke dit boek bevat, en waaronder verscheidene rijk zijn aan staatkundige lessen, b. v. de gestrengheid der monniken en pastoors in *Manilla*, die de inlanders door *geeselslagen* noodzaken, op zon- en feestdagen de mis bij te wonen, en op behoorlijke tijden biecht en communie waar te nemen; *terwijl er toch in geheel Indië* (en dit zegt veel) *geene stad is, waar meer zedeloosheid heerscht, dan te Manilla*. Het gebrek aan levensgemakken is er zoo groot, dat men er noch logementen noch gestoffeerde kamers vindt, en ieder vreemdeling verpligt is, zich een huis te huren en meubelen aan te schaffen. Zoo zien wij overal de priesterregering de volken ontzenuwen, dom en zedeloos maken, in *Indië* gelijk in de *Philippijnen*, in den Kerkelijken Staat gelijk in *België*, alwaar zich domheid, snorkerij en onbeschaamde leugentaal aan de jammerlijkste lafhartigheid paren.

Hiermede stappen wij van dit reisverhaal af, hetwelk ons menig genoegelijk uur heeft verschaft, en zekerlijk ook aan den Lezer, wien wij zulks durven aanbevelen, verschaffen zal.

Verschillende Reizen en Lotgevallen van S. ROORDA VAN EYSINGA, *in leven Predikant en Schoolopziener te Batavia, enz. Uitgegeven door deszelfs Zoon* P. P. ROORDA VAN EYSINGA, *voormaals belast met het Departement van Inlandsche Zaken op Java, thans, als Secretaris der Residentie Bantam, met verlof in Nederland. II Deelen in één. Te Amsterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1830. *In gr. 8vo. VIII*, 228 *en* 190 *bl. f* 4-20.

Met veel genoegen hebben wij deze Reis gelezen. Wij leeren den Predikant ROORDA VAN EYSINGA leert men in dezelve kennen als een man van smaak en veelzijdige kunde, een opregt menschenvriend, een verstandig en verdraagzaam godgeleerde, een hartelijk beminnend huisvader en echtgenoot, kortom als een edel en weldenkend mensch. Men verzelt, als 't ware, hem en de zijnen bij het vertrek uit het Vaderland; men deelt onder de lezing zoo wel in de aangename als onaangename ontmoetingen aan boord; men bevindt zich bij hem te huis en op de gastmalen, op zijne togten te land en te water. Zoo natuurlijk schrijft hij, zoo onwillekeurig sleept hij ons mede; en, hetgeen geene geringe verdienste is, hoe verder men in het boek komt, hoe aangenamer de lezing wordt.

Ten einde, ook van *onze* zijde, het werk eenigzins nader te doen kennen, deelen wij de volgende staaltjes mede.

De Schrijver bevond zich in het paleis van den Koning van *Goa*. „Ik had hier (zegt hij, IIde D. bl. 29) een aangenaam gesprek met den [Mohammedaanschen] Opperpriester, die een eerwaardig voorkomen had, zeer rondborstig was en mij scheen een braaf man te zijn. Hij zeide, dat er in langen tijd geen *tuhan pandita* (of geordend leeraar) op *Makassar* geweest was, dat men daar wel een' benoodigd had; „want, voegde hij er bij, de Christenen doen „hunnen pligt niet, en mijne geloovigen doen dien ook „niet. Als wij trachten om dezelve te verbeteren, dan verrigten wij een nuttig werk; want deugd is toch het voorname in de godsdienst van ons beiden." Eere hebbe de weldenkende Mohammedaansche Priester, maar ook even veel eere de verdraagzame Predikant, die aan deszelfs verdienste hulde doet!

Hoe voordeelig steekt die Priester af bij den Zendeling BUTTENAAR! Men zie IIde D. bl. 88 enz. en bl. 91, waar wij lezen: „ Zoo durfde hij met een buisje aan tafel komen, eenmaal toen er twee Koningen ter maaltijd waren. Dan weder liet hij den Gouverneur wachten, en in zeker gezelschap, waar ik zelf ben tegenwoordig geweest, trok hij zijn' rok uit, en bleef den geheelen avond in een wit, doch niet zeer helder buisje zitten, met de beenen nu en dan op tafel. De voorgaande levensloop van dezen Zendeling is juist niet zeer luisterrijk noch vereerend geweest, immers wanneer het waar is, wat men hier van zijne geschiedenis verhaalt. Te weten: hij zal dan als koffijhuisjongen bij het biljart gestaan, en den post van markeur waargenomen hebben. Mij dunkt ik hoor hem roepen: *quatre à deux*, *cinq à six!* enz. Iemand van het garnizoen hier (te *Makassar*) verklaart, hem als Korporaal gekend te hebben; later is hij in Amsterdam winkelknecht bij een' tabaksverkooper geworden; en na al deze voorbereidende scholen doorloopen te hebben, is hij bevorderd tot de Akademie van *Berkel*, om zich onder Professor KAM (een ander, doch, zoo ver wij weten, achtenswaardig Zendeling) verder te volmaken. De studiën geëindigd en BÜTTENAAR uitgeleerd zijnde, heeft men hem tot Zendeling gekneed, die zich op *Makassar* zijn eerwaarde laat noemen, en zoo dolgaarne eene rol van domine speelt."

Bl. 173 enz. levert de Schrijver een indrukmakend tafereel van eene door hem bijgewoonde aardbeving, waterberoering, en daardoor veroorzaakte overstrooming, op *Boelecomba*. Bl. 180 en 181 geeft hij de natuurkundige verklaring, almede in een' schilderachtigen en welsprekenden stijl; erkent het bestuur der Voorzienigheid; toont de dwaasheid aan van het geloof aan toeval of noodlot, en antwoordt op de tegenwerping, dat de omgekomene slagtoffers van de ramp toch wel ongelukkig zijn: „ Wie zegt u dit? Men moet eenmaal sterven, en een langdurig ziekbed, waar men met benaauwdheid of lijden te kampen heeft, is vast niet verkieslijk boven een' spoedigen dood in de golven. Over het eeuwig lot van uwe omgekomen medemenschen past het u niet te oordeelen, en weet, dat een plotselijke dood nooit een bewijs oplevert voor ellende in een ander leven. Kleine kinderen, die mede weggeraapt worden, zullen zeker beter ontwikkeling en voorbeeld in de hemelsche gewesten, dan

op eene zondige aarde, ontvangen. Al Gods doen is majesteit en heerlijkheid. Mensch! merk op; maar twist niet."

Ten slotte nog dit weinige uit bl. 184, insgelijks van het IIde D.: „ Vader HELLENBROEK heeft ons zeer stichtelijk geleerd, dat er driederlei dood is, *tijdelijke*, *geestelijke* en *eeuwige*. Men heeft het daar lang mede geklaard, en ook *mij* kwam het voor volledig en doodelijk genoeg te zijn; maar mis gerekend! Ik ben er nu beter achter. Hier (te *Makassar*) is een smid gestorven, die bij de artillerie behoorde. Iemand sprak daarover tegen den Kapitein van het materieel, en of de laatste ook een' klaren kop had; hij antwoordde: „ Mijnheer! ik houde den smid voor *parti-* „ *culier*, maar niet voor *officieel* dood." Nu hebben wij reeds tweederlei soort van dood meer, en als men overweegt, dat in den *Code Napoléon* sommige boeven, al leven zij als herten, voor *civil* dood gehouden worden, na het over hen uitgesproken vonnis, dan gevoelt men, dat vader HELLENBROEK maar half weg geweest is, en aan de negentiende eeuw de wijsheid toekomt.... Immers drie op drie is een kapitaal gewonnen."

Het Emsiger Landregt van het jaar 1312. *Naar een oorspronkelijk Oud-Friesch perkamenten Handschrift uitgegeven en met eene Nederduitsche Vertaling en ophelderende Aanteekeningen voorzien, door Mr.* MONTANUS HETTEMA, *Lid van de Ridderschap van Friesland en Advokaat bij de Regtbank te Leeuwarden. Te Leeuwarden, bij* L. Schierbeek. 1830. *In gr. 8vo. XVI en* 132 *bl. f* 1-60.

Het opsporen, in het licht geven en verklaren van oude, reeds lang in onbruik geraakte, Landswetten heeft een drieledig nut. Het levert eene belangrijke bijdrage voor de Regtsgeschiedenis; het maakt ons naauwer bekend met de zeden en gewoonten onzer Voorvaderen, van wier maatschappelijken toestand die Wetten het getrouwe afdruksel zijn, en het strekt tot opheldering der Landtaal, dien stempel der Nationaliteit van een Volk.

Uit alle deze oogpunten verdient het aangekondigde werk onze belangstelling. Het bevat het *oude Emsiger Landregt*, en is in drie Afdeelingen verdeeld. Het eerste, 't welk het

oudste schijnt te zijn, handelt over *Boeten en Breuken*. Het tweede bevat de 12 *Emsiger Doemen*, welke ook reeds door VAN WICHT in zijn *Oostfriesch Landregt* uitgegeven zijn. Deze zijn, volgens WIARDA, in den jare 1312 aangenomen en goedgekeurd, doch volgens BENINGHA toen slechts *herzien* en dus van oudere dagteekening. Beide deze Afdeelingen behelzen het oude Friesche Strafregt. De derde bevat de *Algemeene Doemen*, en handelt over Burgerlijke zaken, als: leen, koop en verkoop, huur, minderjarigheid, uitboedeling der kinderen, voogdijschap der vrouwen, verkoop, erfenis, grensscheidingen, van wegen en dijken, van onechte kinderen, enz. Wanneer deze laatste kracht van wet gekregen hebben, is onzeker.

Dit Wetboek werd gevolgd in het *Emesgonia inferior stricte sic dictâ*, of in het Oostfriesche Eemsland. Het heeft later tot grondslag van het Oostfriesche Landregt gediend.

De hier voorkomende bepalingen zijn in vele opzigten in denzelfden geest, als waarin de Wetten van bijna alle de Volken van Germanischen oorsprong geschreven zijn. Zij komen dikwijls overeen met de Stedelijke en Plattelandskeuren onzer Hollandsche Graven, die in menigte in het *Charterboek* van VAN MIERIS voorhanden zijn. Alleen zijn deze Friesche veel omstandiger: niet alleen is hier voor ieder misdrijf eene vaste boete bepaald, maar elke wijziging of *nuance* van het misdrijf heeft zijne afzonderlijke straf. Dit geeft, niet hier en daar, maar van het begin tot het einde, koddige volzinnen. Tot eene enkele proeve schrijven wij § 26 (der Boeten en Breuken) af: „De bovenste lip doorgestooten of geslagen; de buitenste zijde drie schellingen, de „binnenste zijde twee schellingen. De doorgang twee schel„lingen; de onderste evenveel. De onderste lip zoodanig „gebroken of gesneden, dat zij haar speeksel niet kan hou„den, zeven schellingen. De lip geheel afgesneden, een „derde lijf. Speekselsprong, vijf schellingen. Wanneer ie„mand gewond wordt, dat hem de mond naar het ééne oor „trekt, elf schellingen. Mondslag, drie schellingen. Wie „gewond wordt, dat hem de lip gehazemond wordt, elf „Postulaat guldens." In dien zelfden geest is al het overige dezer Afdeeling. Wanneer men nu nagaat, dat er geen enkel deel is van het menschelijk ligchaam, dat niet op dezelfde haarfijne wijze beschreven en voor beide seksen met dezelfde uitvoerigheid behandeld wordt, zal men zich een denk-

beeld kunnen vormen van het vreemd geheel, 't welk hier-uit ontstaat.

Dit betreft echter slechts de *Criminele* afdeelingen. Het Burgerlijk Regt steekt zeer voordeelig daarbij af, en schoon ook daarin vele bepalingen voorkomen, die voor onze ooren al zeer vreemd klinken, bevat hetzelve, naar ons inzien, zeer veel, 't welk voor den Regtsgeleerde van belang zijn kan.

Alle deze Wetten zijn in de oud-Friesche taal, en wel in den stedelijken tongval, vervat, en uit dien hoofde belangrijk voor de beoefening der Friesche taal. Daar zij niet gemakkelijk te verstaan zijn, heeft de Heer HETTEMA dezelve van eene Nederduitsche vertaling voorzien. Deze is zoo letterlijk mogelijk; hetgeen wij, juist bij het vertalen van *oude* Wetten, ten hoogste goedkeuren. Van bl. 89—127 heeft hij dezelve met uitvoerige taal- en oudheidkundige aanmerkingen opgehelderd; terwijl achteraan een Register volgt der woorden, in deze aanmerkingen toegelicht.

Dit alles maakt dit werk bruikbaar ook voor diegenen onzer Landgenooten, die met het Friesch minder bekend zijn. Het strekke onzen Taalkenners tot een hulpmiddel, om er zich met vrucht op toe te leggen; want, gelijk de geleerde RASK zegt, wiens woorden de Heer HETTEMA te regt als *Motto* gebruikt heeft: „Allerbelangrijkst is het Friesch
„ voor de Nederlanders; daar dit tot het Hollandsch staat,
„ bijna gelijk het IJslandsch tot het Deensch, het Angelsak-
„ sisch tot het Engelsch, en het Latijn tot het Italiaansch.
„ Het is daarom te verwonderen, dat de Hollanders zich
„ niet meer met hunne oude Volkstaal hebben bezig gehou-
„ den, welke zich eertijds van den Rijn tot de Wezer uit-
„ strekte, en een van oorspronkelijkste, ten minste de zich
„ het langst gelijk geblevene, oud-Germaansche spraak,
„ schijnt geweest te zijn."

Een weluitgevoerd *Facsimile* van een blad van het Handschrift, door den Heer HETTEMA gevolgd, versiert dit belangrijk werk, 't welk wij aan de beoefenaars der Regtsgeschiedenis, Taal- en Oudheidkunde gerustelijk aanbevelen.

Coup d'oeil sur la conduite des grandes Puissances de l'Europe envers le Royaume des Pays Bas. Par H. J. D. G. Amsterdam, chez les *Frères Diederichs*, 1831. 8vo. II et 40 pag. *f* 1-60.

Dit stukje, 't welk, blijkens het Voorberigt, in Maart van dit jaar geschreven is, verdient ook nu nog met aandacht gelezen en overwogen te worden. Het gedrag der Vereenigde Mogendheden ten opzigte van den Koning der Nederlanden en zijne getrouw geblevene Provinciën wordt hier met sterke, en toch, helaas! niet te sterke, kleuren afgeschilderd. De uitkomst, wel verre van den Schrijver te logenstraffen, heeft integendeel zijne donkere inzigten geregtvaardigd. In eenen schoonen en krachtvollen stijl ontwikkelt hij zijn hoofddenkbeeld, dat de Mogendheden, tegen alle regt en tegen hun belang en dat van geheel Europa, het grondwettig gezag en eene getrouw gebleven Natie aan een' hoop Oproermakers opofferen, en dus doende het éénige beginsel miskennen, waarop hun eigen gezag berust! — Met eenige centen voor dit welsprekend geschrift te besteden, geeft men tevens eene bijdrage voor het Monument van den vereeuwigden VAN SPEYK, ten behoeve van hetwelk de opbrengst van hetzelve bestemd is.

Onderzoek der beginselen, welke beschouwd worden als voldoende, om den Oorlog te regtvaardigen. Door eene Vrouw. Uit het Engelsch. (Uitgegeven ten voordeele des Vaderlands.) Te Groningen, bij J. Oomkens. 1831. *In gr. 8vo.* 54 *Bl. f* :-40.

Zeer belangrijk is het behandelde onderwerp. De Engelsche Schrijfster keurt allen oorlog af, en acht het krijgvoeren strijdig met de eischen des Christendoms. Zij wil, dat men ook tot *zelfverdediging* niet naar de wapenen des verderfs mag grijpen, maar tot *zedelijken tegenstand* zich moet bepalen. Na gewezen te hebben op de leer van het Evangelie, poogt zij ook door redenering *de lofredenaars des oorlogs* te wederleggen, *die weigeren zich te laten overtuigen door godsdienstige drangredenen.* Zij stelt zich dus de volgende vraag ter beantwoording voor: *Heeft het aangenomen regt van oorlog te voeren over 't geheel voor- of nadeel aan het menschdom aangebragt?* Zij ontkent niet, dat, onder toelating der Voorzienigheid, de oorlog nu en dan het middel geweest zij, waardoor zeer veel goeds over de wereld verspreid is geworden. *Misschien*, zegt zij, *kunnen de rampen, die den-*

zelven vergezellen, medewerken juist tot verdelging van het beginsel, waaruit zij ontspruiten, daar zij op de treffendste wijze de dwaasheid van allen strijd doen uitkomen, en ons daardoor de zegeningen des vredes te meer op prijs leeren stellen. Maar het is niet uit zoodanige beginselen, dat men zich in den krijg wikkelt. Gewoonlijk gaat men enkel naar de ingevingen van hoogmoed en eigenbaat te werk, onder het voorwendsel van vaderlandsliefde; of, zoo men al uit minder (meer) edele beginselen handelt, worden toch gewoonlijk beide de strijdende partijen aangedreven door een begrip, het zij van de nuttigheid of van de noodzakelijkheid des krijgs. Onderzoeken wij dan, in hoe verre het oorlogen waarlijk het regt heeft doen zegepralen. Elke partij geeft meestal voor, onder deszelfs banieren te vechten; maar het regt kan toch niet aan beide zijden zijn, en waarschijnlijk aan geen van beide kanten blijven. Verder bewijst zij uit de geschiedenis der Romeinen, dat *eigene veiligheid* of *zelfverdediging* veelal het voorwendsel is, maar dat zelden de oorlog enkel *defensief* blijft. Voorts de nuttigheid des oorlogs op staatkundige gronden onderzoekende, wil zij van de onmiddellijke gevolgen, als *hongersnood*, *pest* en *dood*, niet eens spreken, maar bepaalt zich tot de *zedelijke uitwerkselen op het gemoed van den soldaat*, die, *zedelijk mensch* zijnde, *tot een bloot werktuig wordt vernederd, en genoodzaakt is, op bevel van een' ander, daden van de bloedigste wreedheid te bedrijven, allerstuitendst voor zijn nog niet bedorven gevoel. Herhaalde geweldddaden*, leest men onder anderen bl. 20, *brengen gelijksoortige gewoonten voort; de beleedigingen der tegenpartij geven aanleiding tot wedervergelding; hieruit vloeit een stelsel van wederkeerige wreedheid voort, en niet zelden zien wij een geheel volk, dat voor eene regtvaardige zaak, met al de zuiverheid van misleide geestdrift, den strijd aanvaardde, met deszelfs verdrukkers van karakter verwisselen, en op zijne beurt zich schuldig maken aan alle verfoeijelijke gruwelen, welke de menschheid onteeren. Deze waarheid wordt ongelukkiglijk op ieder blad der geschiedenis overvloedig bewezen.* Ter staving van dit gezegde worden enkele voorbeelden aangehaald. De Schrijfster maakt vervolgens opmerkzaam op de *uitwerkselen*, welke het oorlogvoeren op de algemeene welvaart heeft. Ook hier staaft zij hare stellingen door voorbeelden uit de geschiedenis. Eindelijk handelt zij over de *noodzakelijkheid*, die men als eene laatste bewijsreden tot verdediging van het oorlogen bijbrengt.

Het gebruik, zegt zij, *om twistzaken door de punt van den degen te beslissen, is nu reeds lang genoeg gevolgd geworden, om zelfs den meest vooringenomen beschouwer te overtuigen, dat daaruit onberekenbaar veel kwaad voortvloeit. Is het dan niet wel der moeite waardig, ook eens te beproeven, of eene tegenovergestelde handelwijze niet minder kwaad zoude aanbrengen? Zij* wijst op *Pensylvanië*, en beantwoordt eene tegenbedenking. Daarna komt zij terug op het beginsel van *zedelijken tegenstand* — het eenige, dat met den geest des Christendoms is overeen te brengen. De hoofdzaak komt hierop neder: „En hoewel onze verwachtingen geenszins zoo overspannen zijn, dat wij, *in den tegenwoordigen staat der openbare denkwijze en gevoelens*, zouden durven hopen, dat een onregtvaardig aangevallen volk zich zoude onthouden de wapenen ter verdediging aan te gorden, blijven wij desniettemin overtuigd, dat het beste middel, om de geheele afschaffing des oorlogs te bewerkstelligen, gelegen is in het verspreiden van die beginselen, welke, algemeen aangenomen zijnde, de hand des aanvallers zoo wel, als de verbitterde tegenkanting der beleedigde tegenpartij, zouden tegenhouden. In allen gevalle zoude de oorlog daardoor in het juiste daglicht gesteld, en de bestuurders van ieder land aangespoord worden, om ernstig hunne krachten in te spannen tot vermijding van alle aanleidingen tot beleediging en strijd." . . .

Nadat bovenstaand verslag was gesteld, meende Rec. zich te herinneren, dat vroeger een werkje van gelijken inhoud was uitgegeven. Bij nader onderzoek zag hij deze zijne meening bevestigd. In 1829 is het te *Zutphen* bij WANSLEVEN van de pers gekomen, onder dezen titel: *Beschouwing der beginselen, waarop het voeren van den Oorlog is gegrond*. Zie *Vaderl. Letteroeff.* No. XIII. van 1829. bl. 588. Bij vergelijking blijkt, dat het thans aangekondigde eene verschillende vertaling van een en hetzelfde oorspronkelijk werkje is. In de uitgave van 1829 wordt niet gezegd, dat *eene Vrouw* de Schrijfster is, maar alleen te kennen gegeven, dat er eene, ten jare 1815, in de Vereenigde Staten van *Noord-Amerika* gevestigde en later ook in *Engeland* uitgebreide *Peace Society* bestaat, die zoodanige stukjes poogt te verspreiden. De tweede Vertaler heeft blijkbaar niet geweten van den eersten. Zijne overzetting is vrijer en fikscher. Over het geheel geven wij er de voorkeur aan. De prijs is 10 centen minder, en de uitgave *ten voordeele des Vaderlands* geschied.

Hollands Leeuw ontwaakt. Tafereelen en Herinneringen uit de dagen van den Belgischen Opstand in 1830. *Opgedragen aan de Verdedigers van 't Vaderland.* „*De liefde tot het Vaderland kent geene perken; overal, waar dezelve bestaat,* „*verrigt zij wonderen.*" *Graaf* DE SÉGUR. *Te 's Gravenhage, bij* J. Immerzeel, Jun. 1831. *In gr.* 8*vo. VIII,* 490 *Bl. f* 3 - 60.

Toen wij dit stevig boekdeel in handen kregen, gevoelden wij — wij bekennen het — juist geen' grooten lust, om het te lezen. Wat toch zou het ons leeren? Waardoor kon het zich aanbevelen? Het kwam, dacht ons, óf te vroeg óf te laat. Te vroeg voorwaar, om ons nieuwe standpunten, belangrijke overzigten, tot dusverre onbekende gedenkstukken te leveren. Te laat, om ons iets nieuws te verkondigen, of den trek levendig te houden tot het andermaal doorloopen van die reeks van schand- en jammertooneelen, die nog voortduren, en van welke wij (men verschoone de onkiesche uitdrukking om het walgelijke der zaken!) nog tot aan de keel toe vol zijn. Bovendien, mannen als een VAN KAMPEN en SCHELTEMA deden ons alreeds de behandeling eens onderwerps te gemoet zien, welke in *hunne* handen ongetwijfeld, op eenigen afstand van tijd, waarin wij, dat God geve! ruimer zullen mogen ademhalen, niets te wenschen zal overlaten, ten zij alleen de vereeniging van beider arbeid tot één geheel. Met dat al, toen wij, overeenkomstig onzen pligt, ons zetteden, om het Voorberigt te lezen, begon al aanstonds de flaauwe lust ter-nadere kennismaking met het werk bij ons op te wakkeren. „De titel van *Hollands Leeuw ontwaakt* duidt genoegzaam de (den) aard en (de) strekking „van dit boek aan; en het bijvoegsel, dat het bestaat uit „*Tafereelen* en *Fragmenten*" (de titel heeft *Herinneringen*) „uit het tijdperk van den *Belgischen* opstand, doet tevens „zien, dat het geen volledig geschiedkundig geheel uitmaakt. Men zal er nogtans in voorgesteld vinden vele „merkwaardige gebeurtenissen, en vele plaatselijke en per„soonlijke bijzonderheden, die verdienen in gedachtenis ge„houden te worden. De form is romantisch; maar niet alle „de brieven zijn verdicht: er zijn er hier en daar in het „werk ingelascht, die in zin en substantie door bekende per-

„ sonen alzoo geschreven zijn." Inzonderheid hechtteden wij op het woord *romantisch*, met welken vorm wij anders, in het historiéle vak, juist niet hoog loopen, maar dat ons in dezen, bij een werk, dat *geen volledig geschiedkundig geheel* zal zijn, als het éénige en gelukkige middel voorkwam, om ter lezing uit te lokken. En inderdaad, de Heer IMMERZEEL, dien wij, immers grootendeels, als den Schrijver vermeenen te mogen groeten, heeft, naar onzen dunk, een *meesterstuk* verrigt. In den vorm van meestal verdichte brieven, door en aan verdichte *Hollandsche* personen geschreven, levert hij een geheel, beginnende met de dagteekening van 13 Sept. 1830 en eindigende met die van 14 Aug. 1831, dat den ganschen jammerlijken opstand, vrij goed aaneengeschakeld, doorloopt, en ons van het begin tot het einde, met klimmende belangstelling, bezig houdt. De bedaagde FRANS VAN LEEUWENHORST, te *'s Gravenhage*, schrijft aan zijnen *Amsterdamschen* vriend FERDINAND MEERMANS, en wederkeerig deze aan genen, een aantal brieven in echt-*Hollandschen* trant, waarin op zijn pas het Attisch zout geenszins ontbreekt. De jonge EGBERT MEERMANS, minnaar van HENRIETTE VAN LEEUWENHORST, en door dit moedige en naïve vaderlandsche meisje weldra van zijne weifeling tot vrijwillige dienst bekeerd, wisselen beide, door geheel verschillenden briefstijl, deze correspondentie behagelijk af. CORNELIA VAN KLARENDONK, te *Rotterdam*, minder levendig, maar niet minder gevoelig dan hare schalksche vriendin, — de welmeenende, maar stijf orthodoxe Mevrouw VAN DOMMELEN, op *Stonsburg* bij *Haarlem*, — PLEUN BORSTEL, de oude keukenmeid, eene moderne XENAU, die haren tragen man, ten beste des vaderlands, tot deelneming aan deszelfs zaak, op *hare* wijze, weet aan te porren, — de wakkere DIRK VAN LEEUWENHORST, het echt model eens *Nederlandschen* jongelings, — diens moeder, de bezorgde, maar waardige *Nederlandsche* moeder, en nog een paar anderen, brengen allen te zamen zulk een leven en zulk eene afwisseling in het tafereel, dat het ons niet mogelijk was, het boek ter zijde te leggen, alvorens wij de 53 brieven, welke het vervat, hadden gelezen. Edele vaderlandsmin bezielde den Schrijver, die *drie* zonen als vrijwillige Jagers dat vaderland ten beste gaf; geregte en toch onpartijdige verontwaardiging tegen het opgeruide muitersvolk vervulde zijne borst; moed en bemoediging ademt

zijn proza, gelijk zij zijne verzen doen fchitteren, — en die geest leeft en zweeft ook in de verdichte fchrijvers en fchrijffters dezer welgeftelde brieven, afgewisfeld door onderfcheidene, meer en min algemeen bekende, vaderlandfche dichtftukken. De plaats ontbreekt ons, ter mededeeling van proeven, wier keuze ook te ruim is, *om* te kiezen. Wij hebben geene *bijzondere* aanmerkingen. Doch ja! toch eene enkele. Is het niet, vooral in dusdanige omftandigheden, wat al te dartel in HENRIETTE, dat zij haren uitgetrokken' minnaar, die haar fchreef, „ dat hij, in het zweet zijns aanfchijns, les ontvangt in allerlei kunften en wetenfchappen, als: in het dóórloopen van zijne voeten, in het lamëxerceren van zijne armen, in het hongerlijden, in het doodfchieten en — *in het aardappelfchillen*," vraagt: „ Hebt gij al eens pap gekookt? .... Nu! het is nog zoo „ na niet, maar wij hopen toch eens man en vrouw, en va- „ der en moeder te worden ... Ergo!" ? — Het woord *flevendigfte* eetlust was ons tot heden onbekend. — Eene *algemeene* aanmerking is deze: dat wij het invlechten van zoo vele, allen bekende, ftaatsftukken, immers in derzelver geheel, verwacht noch gewild hadden in een werk als dit, dat toch *geen volledig gefchiedkundig geheel* bevat, maar waarvan wij, met Schrijver en Uitgever, „ een' herdruk, met alsdan veelligt noodig geachte veranderingen, verbeteringen en toevoegfelen," (waartoe de befcheiden Schrijver elk uitnoodigt) volgaarne wenfchen, en fchier durven voorfpellen. Wij zien zelfs nog eens een *vervolg* van den vluggen, maar daarom niet vlugtigen, IMMERZEEL te gemoet. — De ontwaakte *Hollandfche* Leeuw komt ons op het fraai geteekende en gegraveerde titelblad grimmig tegen. Ach, had hij nooit gefluimerd! ....

VAN SPEYK *en de zijnen onder de Schimmen, of Ontdekkingsreis naar eene nog niet waargenomene Star.* *Door* H. ANNEVELD. *Te Amfterdam, bij* F. Kaal. 1831. *In gr. 8vo. VIII en 49 bl. f* 1-60.

Wij voor ons vinden de vernuftsfpeling van den Schrijver niet onaardig, en zeker zal hij zijnen hoorders, op het oogenblik der voordragt, vrij wel bevallen hebben. Dat er echter daarom reden zou zijn geweest dit boekje uit te geven, volgt niet uit het vorenftaande. Behoeft VAN SPEYK wel

verdediging bij verstandige en vaderlandlievende Nederlanders? Immers neen! En bij zoodanige overdreven gemoedelijke lieden, welke 's mans zelfopoffering in de gegevene omstandigheden als een' ongeoorloofden zelfmoord beschouwen, is met zulk eene geheel *mythisch-allegorische* en van de Bijbelleer afwijkende voorstelling niets gewonnen. Indien men de zoodanigen overtuigen wilde, zou men een eenvoudig en helder betoog moeten schrijven, ten bewijze van de betamelijkheid der daad van onzen VAN SPEYK. Hier vertelt nu de Schrijver een' verzonnen droom, waarin hij VAN SPEYK op eene ster, waar de Schrijver in zinsverrukking was opgevoerd, ziet aanlanden met zijne makkers en de in de lucht mede opgevlogene *Belgen;* VAN SPEYK en de zijnen worden verwelkomd door de zalige Schimmen; VAN SPEYK verhaalt zoo iets van zijne beweegredenen, die door de gezaligden worden toegejuicht; alle zijne makkers geven hem gelijk, zoo gehandeld te hebben, en één hunner, een ronde *Zeeuw*, verklaart reeds te verlangen, om Dominé MARTINET te ontmoeten. VAN SPEYK en eenige hem gelijke, ook als menschen voortreffelijke, zeelieden stijgen daarop hooger en oostelijk op naar de plaats der volkomenheid; andere zeelieden naar het westen, andere naar het zuiden. Nu! al de *Hollanders* worden derhalve zalig, *al is* het dan ook maar in het Westen of in het Zuiden; doch al de *Brabanders* moeten naar het Noorden, dat is hier *zoo* veel gezegd als naar de Hel! Dat dit laatste eene onchristelijke stelling is, behoeft wel geen betoog. Als domme, onkundige lieden, meenende den Hemel of hun Vaderland eene dienst te doen, een' onregtmatigen aanval verrigten, verdienen zij wel ontvangen te worden gelijk zulks in den oorlog behoort, en als zij verminkt worden of sneuvelen, dan is dat alles ook zeer wel verdiend; doch wij zouden even min van die gesneuvelde kanonneerbootbespringers, als van de andere in den tegenwoordigen oorlog omkomende *Belgen in massa*, willen zeggen, dat zij *verdoemd* zijn. Dit geheele boekje, hoe vernuftig dan ook in vinding, bewijst derhalve niets: althans het weinige, dat er in bewezen moest worden, zou op eene andere wijze veel doelmatiger en krachtiger kunnen zijn aangetoond. Ook is de Schrijver wat lang bezig, eer hij aan zijnen droom komt: hierdoor wekt de lezing, tot bl. 15 toe, meer verveling dan belangstelling. De uitdrukking *grootste meerderheid*, op bl. 1, is zeker het

gevolg van onoplettendheid: het moet zijn *de groote meerderheid*, b. v. 180 van de 200 hoorders. De ſtijl is anders vrij goed.

Legaat aan mijne Vrouwelijke Landgenooten. Door PETRONELLA MOENS. *Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. *In gr.* 8vo. *X en* 339 *bl. f* 3-75.

Van PETRONELLA MOENS kan men iets goeds verwachten. Zij gaf den naam van *Legaat* aan dit werk, *omdat zij, daar de grenspaal van haar donker levenspad nadert, aan elk, die, na haar verſcheiden van deze aarde, dit boek met eenige aandacht mogt willen verwaardigen, ook hare nagedachtenis aanbeveelt.* Wat voorts den inhoud betreft, zij zelve zegt daarvan in het Voorberigt: *Aan het ſchrijven van een' roman dacht ik niet; het zijn tafereelen uit het vrouwelijk leven, welke mij alleen aanleiding gaven, om mijne bedenkingen daarover uit te drukken. Geheel vrij heb ik mijne beſpiegelingen daar tusſchen gemengd, ſchoon die niet altijd in een onafgebroken verband ſtaan met het geteekende tafereel. Daar ik geene aaneengeſchakelde geſchiedenis ſchreef, meende ik deze vrijheid mij te mogen veroorloven.* — De opſchriften, welke de ſtrekking des werks nog eenigzins nader aanduiden, zijn: *De geboorte van den Mensch. Iets over de Opvoeding. Nog een enkel woord, de Opvoeding betreffende. De Huwelijksverbindtenisſen. Onbedachtzaamheid. De vestiging van het Christendom, of het eerſte Pinkſterfeest na* JEZUS' *verheerlijking. Brief van Maria aan Ernestina. Brief van Ernestina aan Maria. Beſluit van Maria. Maria op het buitenverblijf van Ernestina. Geſchiedenis van Mevr. B. of Louiſe Nieuwvliet. Mevr. Remi aan Mevr. B. Mevr. B. aan Mevr. Remi. De Gevangenen. Beſluit.* Men ziet uit deze opgave, dat de onderwerpen meest *opvoeding*, *huwelijksverbindtenis* en *huwelijksleven* betreffen. Het boek is zeer onderhoudend, en bevat vele belangrijke wenken voor moeders en dochters, als ook voor echtgenooten. Men bemerkt overal, dat bevordering van Godsdienst en zedelijkheid bedoeld wordt. Op elke bladzijde ſtraalt hooge achting voor het Christendom door. De geheele inkleeding is hieraan dienstbaar gemaakt. Gaarne en uit volle overtuiging vereenigt Recenſent zich met de milde begrippen der waardige

Schrijfster, doch meent, haar in bedenking te moeten geven, of zij *Celesta* (bl. 35 env.) wel in den geest van haar Kerkgenootschap doet redeneren. Is het niet eenigermate onnaauwkeurig uitgedrukt, dat dit Genootschap *zich*, naar MENNO SIMONS, nog *Mennonieten* blijft *noemen?* Men weet immers, dat voorstanders van den doop *der bejaarden* reeds lang aan den naam van *Doopsgezinden* de voorkeur geven. En wat hier eener Doopsgezinde vrouw in den mond wordt gelegd, betrekkelijk het al of niet laten doopen van haar kind, is geenszins het gevoelen der Doopsgezinden. Over de zaak zelve wil Rec. zich te dezer plaatse niet uitlaten. — De Schrijfster heeft voorts kleine verhalen van meer of min belangrijke gebeurtenissen en ontmoetingen hier en daar op bevallige wijze ingevlochten. Zoo geeft een reisje langs den Rijn naar Zwitserland haar aanleiding, om iets te zeggen over den strijd der Grieken tegen hunne onderdrukkers. Dit geheele reisverhaal is regt lief; doch inzonderheid beviel aan Rec. het slot, zoodat hij niet kon nalaten, het volgende af te schrijven: „Hoe meer ik den vaderlandschen bodem naderde, des te sterker deed zich ook weder het verlangen naar duizend geliefde voorwerpen gevoelen. Al het schoone, al het bekoorlijke, dat ik in vreemde landen gezien heb, heeft mij voorzeker verrukt, maar de innige liefde voor mijn vaderland niet uitgedoofd. Geheel mijn hart klopte voor ons dierbaar vaderland. Neen, het pronkt met geene hemelhooge Alpen of ruisschende watervallen, maar het biedt ons onoverzienbare graanvelden, die als meren van golvend goud het oog tot zich lokken; het biedt ons malsche grasweiden aan, met lommerrijke boomen omplant, waar tallooze (ontelbare?) runderen vreedzaam grazen of in de verkwikkende schaduw herkaauwen. Ja, Nederland biedt ook uitmuntende vergezigten aan," enz. — Het stuk, *de vestiging van het Christendom* enz. getiteld, beviel niet in allen deele aan Rec., naar wiens oordeel de voorstelling op het laatst vooral te dichterlijk wordt. — Hoogst belangrijk is de briefwisseling tusschen *Maria* en *Ernestina*. Dezelve betreft het aangaan van eene huwelijksverbindtenis tusschen personen van verschillende geloofsbelijdenis. Wat daarvan gezegd wordt, is waar en behartigenswaardig. Mogten toch alle jonge lieden, waar het noodig is, zoo goeden raad ontvangen, en ook zoo goeden raad opvolgen! *Maria*, een ouderloos meisje, twintig ja-

ren oud, in eenen ftaat van afhankelijkheid verkeerende en geen gunftig uitzigt in de toekomst hebbende, wordt door een' in alle opzigten achtenswaardig' jongeling, die rijk is, ten huwelijk gevraagd. Maar hij is Roomsch, en zij van de Protestantfche belijdenis. Naar het gewone oordeel der menigte kan zij in hem eene beste partij doen, en het ontbreekt niet aan lieden, welke haar de verbindtenis ten fterkfte aanraden. Men zegt zelfs fpottende tot haar: „ Wat kan het u fcheelen (fchelen), in welk een kerkgebouw *van Wertheim* gaat bidden en zingen, wanneer gij maar vrijheid hebt, om te doen, wat gij verkiest? Is *van Wertheim* tevreden, dat gij Protestantsch zijt, wel nu, dan kunt gij het ligt ook zijn, dat hij Roomsch is." Doch *Maria* denkt niet zoo ligtzinnig. Zij wendt zich in gefchrifte tot hare moederlijke vriendin; niet nadat reeds haar befluit genomen is, maar met een vast voornemen, om naar den ontvangen raad te handelen. Het antwoord, door *Ernestina* haar gegeven, is voortreffelijk — een belangrijk woord, vooral ook in onze dagen — niets hards of vijandigs tegen andersdenkenden behelzende, maar ronde taal, eenvoudige waarheid, liefderijke, ernftige waarfchuwing. Het fchoone meisje, zachtzinnig van aard, door familie gedrongen, en in geval van weigering genoodzaakt, met eenig vrouwelijk handwerk of in dienstbaarheid een middel van beftaan te zoeken, blijft befluiteloos, tot dat zij het antwoord ontvangt. Nu is hare keus beflist. Zij verklaart aan den goeden jongeling, dat zij nooit zijne gade zal kunnen worden. Zij moet dien ten gevolge het huis van hare tante verlaten, doch wordt liefderijk opgenomen door de waardige vrouw, die haar zoo verftandigen raad had gegeven. — Ook de brief van Mevr. B. aan Mevr. *Remi* bevat zeer veel goeds. De laatfte gaf zich aan wanhopige droefheid wegens den vroegtijdigen dood van haren geliefden echtgenoot over. Hare vriendin troost haar op gronden des Christendoms. Alle treurenden, die gaarne met gelatenheid in de fchikkingen van hooger beftuur willen berusten, zullen met genoegen en nut dezen brief lezen. — Wat over *de Gevangenen* wordt gezegd, is mede goed en behartigenswaardig. — Het Christelijk afflerven van *Ernestina* wordt in het *Befluit* befchreven.

Het oordeel van Rec. is dus allezins gunftig. De correctie zou hier en daar iets naauwkeuriger hebben kunnen zijn.

Enkele fouten, wat geslachten en interpunctie aangaat, wijte men niet aan de Schrijfster. Om den uitmuntenden geest van dit boek te beter te doen kennen, worde hier aan het volgende nog eene plaats ingeruimd: „Niets is mij onverdragelijker, dan een meisje, of eene vrouw, die zich haren aangewezen' werkkring schaamt. Even bespottelijk, even strafbaar zoude ik het vinden, wanneer mijne *Theodora* een' afkeer toonde van vrouwelijke bezigheden, een' afkeer toonde van in de ziekenkamer hulp en troost te bieden, of wanneer zij, alle huiselijke orde versmadende, zich alleen tot de eene of andere studie bepaalde, als wanneer mijn brave *Reinhart*, met afkeer van zijne mannelijke werkzaamheden, zich bezig hield met voor de keuken en wasch te zorgen. Ja, nu ik van mijn' lieven man spreek, komt het geheele mannelijk geslacht mij voor den geest; ook dat, lieve oom! is sinds eene halve eeuw onbegrijpelijk veel vooruitgegaan; denk al weder maar eens aan de kooplieden, die voorheen geene boeken kenden, dan kantoor- of rekenboeken, die nergens vermaak in zochten, dan in het koffijhuis, of bij de wijnflesch. Onze (Onder onze) kooplieden zijn heden sieraden in de geletterde wereld. Men vindt onder hen de edelste volksdichters, schrijvers en wijsgeeren; en toch blijven zij getrouw in hunnen aangewezen' werkkring, als koopman. Maar het is ook natuurlijk, dat zulke mannen nu ook liefst levensgezellinnen hebben, die niet slechts de dagelijksche spijs smakelijk weten te bereiden of doen bereiden, maar die ook den maaltijd kruiden door geestrijke en verstandige gesprekken; levensgezellinnen, die de vrije uren van den werkzamen man vrolijk en belangrijk doen voorbijsnellen, en waaraan hij de eerste vorming van het verstand en het hart der kinderen gerust kan vertrouwen."

Eene afbeelding van de algemeen geachte en beminde Schrijfster versiert het titelblad.

Uitgelezen Verhalen en Tafereelen uit het huiselijk leven. Naar het Hoogduitsch van G. W. C. STARKE. *Te Groningen, bij* G. Wouters. 1830. *In gr. 8vo.* 219 *Bl. f* 2 - :

De Vertaler, die tevens Uitgever is, zegt in een kort Voorberigt, dat het werk, waaruit hij eene bloemlezing deed, in Duitschland bijzonder gunstig werd beoordeeld. Recensent

vertrouwt, dat de stukjes, welke hier aangeboden worden, voor velen onzer landgenooten ook eene aangename lectuur zullen opleveren. Hij althans heeft dezelve met ongemeen genoegen gelezen. De opschriften der negen Verhalen of Tafereelen zijn: *Het Likteeken. Het Moederlijke Kleed. De angstvolle Namiddag. De Afstand. De Erfenis. Het Bezoek. De Kies. De Reis. De Gebrekkelijke.* Het is niet noodig, het beloop van ieder stukje op te geven. In allen vindt men ongekunstelde eenvoudigheid, die van ware kunst getuigt. Overal stralen edele gevoelens door. Eene bevallige inkleeding boeit den lezer; terwijl hier en daar belangrijke wenken en herinneringen voorkomen. Tot proef diene het volgende, dat uit het derde verhaal genomen is: „O dat allen, die tot de hoogere en meer schitterende standen der maatschappij behooren, menschenkennis genoeg bezaten en goedhartig genoeg waren, om lieden uit den middelstand, die, uit hunnen gewonen kring gerukt, eens voor een paar uren onder hen verplaatst worden, niet aanstonds te miskennen, wanneer deze hen (hun) alsdan eenigzins verlegen, bedeesd en vervelend voorkomen. Te huis en in hunne gewone bezigheden zijn zij misschien juist het tegenovergestelde en volkomen voor hunne taak berekend, niettegenstaande zij zich in den hun vreemden kring even zoo weinig weten te vinden, als de geslepenste hoveling zich behoorlijk zoude weten te gedragen, wanneer hij zich plotseling uit een Duitsch slot in het paleis des Keizers van Siam verplaatst zag." Ook het volgende, in *de Erfenis* voorkomende, worde hier nog medegedeeld: „En uwe spreuken?" — „Die heb ik meer in beoefening, dan in het geheugen. Intusschen zal ik u zeggen, wat mij aanstonds invalt. Bij voorbeeld: *Heb, wat gij hebt, en wees, wat gij zijt, eerst en bovenal voor uw huis.* Er zijn menschen, die voor de geheele wereld vrolijk en aangenaam zijn, behalve voor hun eigen gezin; en deze zijn er waarlijk zoo erg aan, als een mensch, die geen hemd, geenen rok en geen bed, maar een gouden horologie, om te pronken, heeft. Mijn hoofdmiddel tot een vrolijk gemoed echter, zonder hetwelk alle andere geene kracht hebben, is de spreuk: *Neem warm deel aan andere menschen.* — Maar ziet eens, de tafel is reeds gedekt; dus iets anders: *Door praten over het genieten moet men het genieten zelf niet verzuimen*, is ook een mijner stelregels. Ik moet mij steeds over die al te verstandige en diepdenkende kinderen erge-

ren, welke over hun speelgoed redeneren, en er niet mede spelen."

De Heer WOUTERS hebbe dank voor zijne overbrenging, en vinde in een' ruimen aftrek aanmoediging, om meer van dezen aard te leveren. — Op bl. 52 zou in plaats van *geheel lijdend* beter zijn *geheel lijdelijk*, en bl. 180 drukt *zeldzaam bewogen* ook niet juist uit, wat er bedoeld wordt.

Kleine Godsdienstige Gezangen voor Kinderen, door Mejufr. C. M. DOLL EGGES. *Te Amsterdam*, bij C. M. Ferrari. 1831. *In kl. 8vo. 36 Bl. f* :-30.

Gelukkig was de inval, en onzer waarlijk godsdienstige natie waardig, om een bundeltje godsdienstige gezangen *op wijzen van de Gezangen*, bij het Hervormd Kerkgenootschap in gebruik, te leveren. Elf dusdanige stukjes worden ons hier door eene vriendin der jeugd aangeboden. Alle zijn inderdaad stichtelijk, en, als eene proeve, onzer aanbevelinge waardig. Mogt dezelve bijval vinden, en alsdan veelligt door een tweede bundeltje worden gevolgd, zoo doe de waardige Schrijfster haar voordeel met navolgende bedenkingen, voor zoo verre die haar gegrond voorkomen. Het eerste en tiende stukje zijn te lang om geheel uit te zingen, en beide hebben bovendien meer van een *verhaal*, dan van een *gezang*. Bl. 5. *Jezus paarde deugd met godsdienst*: waar werd de laatste immer zonder de eerste gevonden? Bl. 9 staat *uw* voor *u*. Bl. 14, reg. 6, is eene syllabe te lang. In het *Danklied na eenen* OVERMATIGEN *Regen* heerscht, onzes inziens, eenige verwarring, door die *overmaat* te weeg gebragt, vooral in couplet 2. Bl. 30. wordt het terughouden van Benjamin niet juist voorgesteld, door het zwijgen van den beker. *Mijns oogen* en *eens Christen*, bl. 31 en 35, taalkundig niet te verdedigen. Bl. 36. op één na laatste reg. is de smelting der vokalen verzuimd. — Mejufvrouw DOLL EGGES verdient aanmoediging in haar loffelijk pogen.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen, door J. TER BORG. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1831. *In gr. 8vo. X en 307 bl. f* 2-80.

In eene korte Voorrede van slechts ruim twee bladzijden geeft de Heer TER BORG te kennen, wat hem bewogen hebbe, om dezen bundel Leerredenen uit te geven. Zijne veranderde denkwijze is bekend. Hij zelf drukt zich dienaangaande aldus uit: „Het deksel, dat op aller harte van nature ligt, hield ook voor mij de verborgenheden van het Koningrijk der Hemelen bedekt, tot dat het Gode genadiglijk behaagde, bijzonder in de jaren 1826, 1827 en 1828, mij *van stap tot stap* als bij de hand te leiden in de kennisse van zijn woord en van de waarheid, gelijk die in CHRISTUS is." Vóór zijne komst te *Amsterdam*, toen hij in *Vriesland*, eerst te *Oldeboorn* en later te *Dantumawoude*, het leeraarsambt tot groote stichting van velen bekleedde, meenden reeds deze en gene soms eenig spoor van overhelling tot *mysticismus* bij den man op te merken. Nogtans achtte ieder den hartelijken en gemoedelijken Prediker zeer hoog. Een zachte en stille geest maakte hem aangenaam en beminnelijk in den omgang. De toon zijner prediking had iets roerends, dat terstond inneemt en de hoorders wegsleept. Hij scheen zijne kalme blijmoedigheid in de harten van anderen over te storten, wanneer hij Gods liefde in CHRISTUS verkondigde.

Het is dan ook geenszins te verwonderen, dat de Gemeente der Doopsgezinden te *Amsterdam* den Weleerw. TER BORG met zoo veel genoegen hoorde en tot haren Leeraar wenschte te hebben. Deze verplaatsing scheen voor zijne verdere ontwikkeling en vorming nuttig te zullen worden. Omgang met kundiger mannen, meende men, kon misschien een middel zijn, om hem te bewaren

voor afdwaling op bijpaden, die ligt worden ingeslagen, wanneer de Prediker het vuur zijner verbeelding niet tempert, maar voornamelijk op het gevoel werkt en door beeldrijke voordragt poogt te roeren, in plaats van *juiste* en heldere begrippen mede te deelen aangaande *de waarheid*, welke daar is in CHRISTUS JEZUS. Eenige jaren verliepen er, en TER BORG voldeed aan de verwachting. Hij sprak menige voortreffelijke leerrede en, en, gelijk voorheen in *Vriesland*, stemde ook hier zijn wandel overeen met zijne woorden. Ach! ware de man daarbij gebleven, wat had hij veel nuts kunnen stichten bij zoo belangrijke Gemeente en in zoo volkrijke Stad! — Het was niet eerst in 1826, dat de zoo algemeen beminde en door achtingwaardige lieden met veel stichting gehoorde Prediker blijken van veranderde denkwijze begon te geven. Neen, velerlei liep er zamen en werkte mede, om den welmeenenden man in verbijstering te brengen en te doen dwalen. Had hij vroeger te gunstig misschien gedacht over de menschen, in 1825 reeds helde hij tot een ander uiterste over. Het was merkbaar in zijne leerredenen en gesprekken. Hij beschouwde het menschdom te veel enkel van de ongunstigste zijde, en zag het menigvuldige goede voorbij, waarvan de stad zijner inwoning steeds zoo vele blijken oplevert. Zijne *ware* vrienden bedroefden zich, en poogden door minnelijke toespraak hem te waarschuwen. Doch het mogt niet baten. TER BORG meende, een hooger licht te hebben en helderder te zien, dan anderen. Eenmaal in dezen waan zijnde, en allen, die niet gelijk hij zagen, voor blind houdende, ging hij *van stap tot stap* verder, en kwam ten laatste tot een gevaarlijk uiterste.

Offchoon hij nu eindelijk de waarheid eerst regt meende te kennen, en CHRISTUS te prediken, gelijk CHRISTUS gepredikt moet worden, begreep hij het leeraarsambt niet langer te kunnen waarnemen bij eene Gemeente, welke geenszins met hem in denkwijze was veranderd. Hij legde dus vrijwillig zijn beroep neder, en mogt van den kant des Kerkeraads edelmoedige be-

handeling onderwinden." Opmerkelijk is de bekentenis in de Voorrede: „ Zoo kon het wel niet anders, of mijne prediking moest, bij alle zuiverheid van eene mij nieuw ontdekte waarheid, echter nog met vele onzuivere uitdrukkingen doormengd zijn overal, waar die waarheid in betrekking kwam met verborgenheden of bijzonderheden, die mij nog bedekt bleven voor een' tijd." Evenwel waren, gelijk daar verder wordt gezegd, in die laatste jaren, vele van des Predikers leerredenen, en veelmalen, op zijne vergunning, afgeschreven en in omloop gekomen. Hij vond dus goed, *eenen bundel van dezelve door den druk openbaar te maken, om het werk van dien vorigen tijd nu in eene meerdere zuiverheid of ontwikkeling te voorschijn te doen komen.*

De leerredenen zijn tien in getal. De eerste heeft dit opschrift: *Over de verbreking van het aardsche huis en den grond der verwachting van het hemelsche, volgens de Apostolische betuiging 2 Cor.* V: 1. Na eene zeer korte inleiding, wordt het plan dezer Leerrede aldus opgegeven: „ *Het aardsche huis dezes tabernakels wordt verbroken; dan hebben de geloovigen een gebouw van God, eeuwig in de hemelen:* ziet daar de Apostolische betuiging, waarover wij in het *eerste gedeelte* onzer Leerrede wenschen te spreken. Dan zullen wij, *in de tweede plaats*, de aandacht vestigen op *de vastigheid des geloofs*, waarin deze betuiging is uitgestort: *wij weten, als wij sterven, hebben wij een gebouw in de hemelen. Daarna* hopen wij met toepasselijke bedenkingen te besluiten." Het eerste gedeelte heeft deze onderdeelen: A. *Ons aardsche huis dezes tabernakels wordt verbroken.* B. *Dan hebben de geloovigen een gebouw van God, een huis niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen.* De Prediker schijnt er geen acht op gegeven te hebben, in welken zamenhang de tekstwoorden voorkomen, en waarom de Apostel zich hier juist zoo uitdrukte. Had hij dit gedaan, de preek zoude buiten twijfel andere zaken bevat en een ander beloop gehad hebben. PAULUS wilde doen opmerken, wat onder

de *verdrukking* den Christen kan opbeuren en bemoedigen; TER BORG zegt: „Niet slechts om de *broosheid*, maar ook om de *moeijelijkheid* van het leven, waaraan de zonde knaagt, uit te drukken, wordt ons ligchaam voorgesteld onder de twee zinnebeelden van een *aardsch huis* en van een *tabernakel*.” Over beide deze beelden nu spreekt hij afzonderlijk onder 1 en 2. Deze onderscheiding tusschen *huis* en *tabernakel* is echter geenszins alzoo bedoeld door den Apostel. Ter liefde van zeker stelsel wijkt de Prediker terstond geheel af van de vergelijking in den tekst. Na herinnerd te hebben, dat *God den mensch naar zijnen beelde schiep* en dat *de mensch naar Gods beeld in Christus werd geschapen*, besluit hij aldus: „Zoo was dan de mensch oorspronkelijk eene woonstede van den Allerheiligsten, en zijn ligchaam een huis tot verlustiging der ziele. Maar de Booze nam er woning in, en het verdorvene bragt verdorvenheid voort.” Niet de mensch, maar zijn *sterfelijk ligchaam* wordt bij een vergankelijk *huis* — bij een *tent* vergeleken. Daar is niet de minste reden, om te onderstellen, dat de Apostel hier aan eene woonstede van den *Allerheiligsten* of van den *Boozen* gedacht zoude hebben. Vervolgens zegt TER BORG weder, dat *deze woonstede, waarin de ziel met eer en heerlijkheid gekroond was, een huis van ziekte, verderf en dood is, om der zonden wille, naar Gods geregtigheid*. Hij neemt dus de woorden niet telkens in denzelfden zin, en vervalt alzoo tot verwarring van begrippen. — *Waarom het ligchaam der menschen nog meer eigenaardig wordt voorgesteld onder het beeld van een tabernakel of ligt verbreekbare veldtente*, vindt men voorts 2, op eene allezins gepaste en treffende wijze, voorgesteld. Ja, zoo is het — op het herdersleven der Aartsvaderen wordt gezinspeeld. „Ons ligchaam (leest men hier) is eener veldtente gelijk. Wij behooren hier op aarde niet te huis. De pinnen worden uit den grond gerukt, en wij *moeten* van woning veranderen. Hebt gij u toebereid? Hebt gij u niet toebereid? De hut valt in.

Wij *moeten* heen. Geen goud of schat, geene wijsheid of kunst, geen vorst of koning kan ons een nieuw aardsch huis verwerven. Wij *moeten*, ja! wij *moeten* heen." Over de troostvolle verzekering, dat *de bekoorden en vrijgekochten des Heeren na den dood een gebouw van God, niet met handen gemaakt, maar eeuwig in de hemelen, hebben*, wordt B. gesproken. Onder veel goeds komen ook hier weder uitdrukkingen en aanmerkingen voor, waarmede Recensent zich geenszins kan vereenigen. Bl. 3 was gezegd, dat *de mensch oorspronkelijk eene woonstede van den Allerheiligsten was, maar dat de Booze er woning in nam, en dat God er uit verstooten werd*; bl. 9. komt TER BORG op hetzelfde terug, doch de voorstelling verschilt nog al eenigzins. Hier drukt hij zich aldus uit: „Dat gebouw (het eeuwige) is *van God*, van God zelven toebereid. En God zal aan het *Zijne* toch wel heerlijkheid geven! Ja! het aardsche huis was ook van God geweest, doch de zondige mensch had het den Boozen ter woning gegeven." Op eene zonderlinge wijze speelt de man met woorden of beelden, en geraakt dus tot ongerijmde stellingen. Het aardsche huis is dan nu bedorven. Door de schuld van den mensch, des *Allerheiligsten woonstede*, of van den Booze, die er woning in genomen heeft? Dit blijkt niet. „Die in den Zoon is, (leest men verder, bl. 10.) is zijnes, en voor elk, die zijnes is, bereidt Hij een gebouw der heerlijkheid, en dat wordt in vastigheid bewaard. Nimmer kan de zonde onder den Oversten Herder het beginsel der slooping en des verderfs er weder inwerpen. Het is een gebouw Gods en het blijft Godes, maar niet eens vreemden uit het rijk der duisternisse, zoodat God het uit zijne handen zou doen vallen en overgeven, gelijk het aardsche." God heeft dus het aardsche gebouw — den mensch? of des menschen ligchaam? — uit zijne handen doen vallen en overgegeven!! Waar wordt dit geleerd in den Bijbel? — De beperkte ruimte van dit Tijdschrift laat niet toe, de gansche preek door te loopen en alle bijzonderheden op

te geven. Het geheel is eene mengeling van waar en onwaar, van bijbelsche en niet bijbelsche voorstelling. De toepassing vangt aan met de woorden: „Ware er geen verderf in ons, wij zouden in den vrede Gods leven, en sterven, en opwaken uit de sluimering des doods." Rec. kan dit toestemmen, maar begrijpt niet, hoe TER BORG het overeenbrengt met zijn tekst. Volgt niet hieruit, dat het aardsche huis dezes tabernakels evenwel verbroken zou worden, al had ook de *Booze er geene woning in genomen?* Op bl. 30 staat: *In broze tabernakelen woont gij, waarin de Duivel woning zoekt.* Dus zijn er dan ook nog, waarin de Booze *geene* woning heeft; anders behoefde hij niet te *zoeken*. Verder loopt het in het oog, dat de mensch, die eerst voorgesteld was als *woonstede*, het zij van God, het zij van den Duivel, hier gezegd wordt *in een' tabernakel te wonen.* Voorts schijnt op de eene plaats een gemakkelijk geloovenin — *geloof zonder de werken* — gepredikt te worden. Men leest bl. 27: „Geloof alleenlijk. Zegt! neemt gij Hem (CHRISTUS) aan? Zijne heiligheid wordt dan *uwe* heiligheid; want zoo als Hij is, zijn de geloovigen gerekend bij den Vader, omdat de Heere er alles voor heeft volbragt." Op eene andere, bl. 29, volgt echter: „Die *de uitnemendheid der kracht, welke Godes is, en niet uit ons,* heeft leeren kennen, blijve daarom toch in veel vreezen en beven wandelen. De heiligen Gods hebben ook gestruikeld. Één oogenblik van zorgeloosheid — en de geloovige kan in zonde en zielsduisternis vervallen, en uitvallen uit zijne vastigheid. Weet, dat de Apostelen steeds voortgingen, de meest gesterkten nog te waarschuwen en te vermanen, hun voorstellende den strijd van kastijding of beproeving, die hen nog zou kunnen wachten, eer het aardsche huis gesloopt wordt, om in het nieuw gebouw der hemelen voor allen verderen strijd opgeborgen (!) te worden. Houdt dan ook gij zelven nimmer op, om u zelven en anderen op te scherpen, door woord en door leere en door voorbeeld, in alle goede werken en in liefde der godzaligheid."

De tweede Leerrede is: *Over de te zamenwandeling met God, naar aanleiding van Amos* III: 3. Heeft de Profeet werkelijk datgene bedoeld, wat TER BORG hier onderstelt, zonder het te bewijzen? Wanneer men vs. 8 en 9 vergelijkt, valt er voor eene andere opvatting nog al iets te zeggen. Waarom dit verzwegen? of waarom althans de gronden voor de gekozene opvatting niet genoemd? De preek begint met deze aanmerking: „ Eenvoudig en klaar is de zin van het tekstwoord. Het spreekt van zelf: twee menschen kunnen niet te zamen gaan, als zij niet bijeen zijn. Zoo is het met toepassing op God. Immers God en de mensch kunnen niet te zamen wandelen, tenzij ze bijeen gekomen zijn." Moet het zeggen van AMOS zoo opgevat worden, als de Prediker wil, hij had dit uit den zamenhang behooren aan te wijzen, en de hoorders opmerkzaam te maken op den toestand des volks, dat niet *met God wandelde.* Maar hij laat de noodige Schriftverklaring daar, en haast zich, om zekere geliefkoosde meeningen voor te dragen. Hij handelt, I. *over het te zamen wandelen van God en den mensch*, II. *over het bijeenkomen van God en den mensch*, III. *over het toepasselijke der zake op ons allen.* De onderdeelen van I. zijn 1. *wat het niet is*, 2. *wat het werkelijk is*, en 3. *dat alle onze zaligheid, tijdelijk en eeuwig, er van afhangt.* Te regt laat TER BORG de aanmerking voorafgaan, dat *het vervullen van pligten behoort tot den wandel met God.* Hij zegt, dat *het er een zalig deel van is.* Kon dit laatste bewezen worden, dat *pligtvervulling* slechts een *gedeelte* van den wandel met God uitmaakt, zoo zoude het waar zijn, dat daartoe *meer* wordt gevorderd. Op dit ééne punt komt alles aan. Doch het bewijs is achtergebleven. Ook hier mag men toepassen het bekende: *Die wél onderscheidt, onderwijst wél.* Aan behoorlijke onderscheiding hapert het bij den Prediker. Vanhier al weder die jammerlijke verwarring van waar en onwaar! — De zaak zelve is toch zeer eenvoudig en voor ieder begrijpelijk. Het

komt er slechts op aan, in welken zin men het woord *pligtvervulling* neemt. Het vervullen van *eenige*, zelfs van *vele pligten* is nog geenszins datgene, wat men eenen *wandel met God* mag noemen. Leeft iemand b. v. matig en regtvaardig, maar doet hij het niet uit *eerbied*, uit liefde, uit gehoorzaamheid jegens den heiligen *Wetgever*, met één woord, doet hij het niet, om aan God te behagen, hoe onberispelijk voorts, en loffelijk zelfs in vele opzigten, dat leven zijn moge, het is echter geen *wandel met God*. Doch wanneer wij, in een' Christelijken zin, van *pligten* spreken, sluiten wij immers die *pligten* *God* niet uit. Integendeel, wij erkennen, dat godsdienstigheid aan al ons doen en laten de regte waarde moet geven. En in zoo verre nu eenig mensch den ganschen omvang zijner pligten poogt te behartigen uit een zuiver beginsel, om aan Gods heilige bedoelingen te beantwoorden en naar Gods welbehagen te leven, mag men van den zoodanigen, in eenen echt bijbelschen zin, zeggen, dat hij *met God wandelt*, gelijk HENOCH met God wandelde. Maar dit wil TER BORG niet. Letterlijk staat in de preek het volgende, bl. 14. „Doch heiliging is iets meer (van pligtvervulling was gesproken); iets meer? het is geheel iets *anders*, als zedelijke verbetering. Het laatste is eene verfijning, eene scherping, eene verhooging, eene verheerlijking van het leven, en den levensprikkel Adams, en dus eene opglansing(!) van den ouden mensch." Waar wordt dit geleerd in de Heilige Schrift? De man, die zóó predikt, schijnt er niet op nagedacht te hebben, welke de eigenlijke bijbelsche beteekenis van *heiligen* en *heiliging* is. Of wilde hij alleen te kennen geven, dat men zonder godsdienstigheid de regte zedelijke verbetering niet kan verwachten? Maar neen, hij stelt *heiliging* en *zedelijke verbetering*, als strijdige dingen, tegen elkander over. Hij zegt wel niet uitdrukkelijk, maar de inhoud van zijne redenering komt toch hoofdzakelijk hierop neder, dat de uitnemendste deugden van Heidenen, en van Christenen ook, welke het Christendom uit een' ander oogpunt

beſchouwen, ſlechts *blinkende zonden* zijn. Hij vraagt: „Is het (wandelen met God) toepasſelijk op Heidenſche wijzen, die weleer in verlichting, in beſchaving, in natuurlijke zedelijkheid en burgerlijke deugden zoo zeer ſoms uitſtaken, dat zij ons te dezen aanzien tot voorbeelden, ja tot beſchaming ſtrekken?" En hij beantwoordt zelf die vraag aldus: „M. H.! Er kwam eene ſtemme uit den hemel, roepende: *Daar is niemand regtvaardig, ook niet één. Daar is niemand, die verſtandig is. Daar is niemand, die God zoekt. Daar is niemand, die goed doet, daar is niet tot één toe.*" Dat heet bewijzen! Zoo kan men alles van den Bijbel maken en de ongerijmdſte ſtellingen verdedigen. Vooreerst is het niet waar, dat er *zoodanige ſtem uit den hemel kwam*. En zien wij *Ps.* XIV en *Rom.* III: nader in, dan blijkt verder, dat noch David, noch Paulus zulks van *Heidenen* beweerd heeft, die in *verlichting, beſchaving* en *zedelijkheid* uitmuntteden. Het lied van DAVID heeft tot onderwerp *de dwaasheid van lieden, die in hun hart zeggen, dat er geen God is*; — van hoogmoedige grooten, die het volk verdrukken. En Paulus redeneert tegen Joden, die het regtzinnig geloof meenden te hebben en *op de wet roemden, maar God oneerden door het overtreden der wet, zoodat om hunnentwil de naam Gods werd gelasterd onder de Heidenen*, *Rom.* II: 23, 24. Nog eens vraagt TER BORG: „Zal ik het toepasſen op den onbekeerden, niet wedergeboren Christen, die in den lof van zedelijkheid de Heidenſche wijzen overtreft?" En zijn antwoord is: „Dat kan ik niet. Gods Geest verbiedt het mij, offchoon ook mijn vleesch het zou wenſchen. *Voorwaar, voorwaar, ten zij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het koningrijk*, waar God en de mensch te zamen wandelen, *niet zien*, dit hoor ik nog heden uit den hemel roepen. M. H.! ik betuig het u hier, ſprekende naar den menſche, ik wilde zoo gaarne allen *zalig* noemen! maar wat beteekent de zaligſpreking door een' mensch, waar God het niet doet?" — Tot welke ver-

warring van begrippen kan iemand vervallen, wanneer hij geenszins met gezonde uitlegkunde te rade gaat, maar de woorden uit het verband rukt! *Christen te worden* of *Christen te zijn* sluit immers datgene reeds *in*, wat in de H. Schrift door *bekeering* of *wedergeboorte* wordt aangeduid. Van deze verandering in denken, begeeren en handelen sprak de Heiland tot NICODEMUS. Zal men dan den *lof van zedelijkheid* ontzeggen bij den Christen, die het goede wil en Gods geboden tracht op te volgen? en kan vermeende regtzinnigheid het gebrek aan zedelijkheid vergoeden? In den Bijbel wordt het niet geleerd. Men denke slechts aan de gelijkenis van den *barmhartigen Samaritaan*. Lezen wij ook niet, dat men *den boom kent aan de vruchten?* CHRISTUS wil de genen, die doen, wat Hij vordert, voor de zijnen — voor *Christenen* — erkennen; en Hij wekt hen op, om God te verheerlijken door *het dragen van vele vruchten*. PAULUS spreekt van *Heidenen, die, de* (Joodsche) *wet niet hebbende, maar van nature de dingen doende, die der wet zijn, zichzelven eene wet zijn*, voor zoo verre zij namelijk, hun redelijk verstand gebruikende, besef van pligt hebben en volgen, *Rom.* II : 14. Welk een loffelijk getuigenis wordt *Hand.* X van CORNELIUS, den hoofdman, gegeven! Vóór zijnen overgang tot het Christendom waren *zijne gebeden en aalmoezen tot gedachtenis opgekomen voor God*. PETRUS leidde derhalve uit hetgene hij zag en hoorde dit besluit af: *Nu vernem ik in waarheid, dat God geen aannemer des persoons is; maar onder allen volke ieder, die Hem vreest en regt handelt, is Hem aangenaam.* Juist omdat de hoofdman naar het licht, dat hem bestraalde, zijne pligten getrouw behartigde, was hij *niet verre van het koningrijk der hemelen*, en werd hem door Gods genade gelegenheid verschaft, om den Zaligmaker te leeren kennen, *die geopenbaard is, om onze zonden* (de zonden zelve, niet enkel de gevolgen der zonde) *weg te nemen*. 1 *Joan.* III : 5. — Beter is, wat 2. gezegd wordt *over*

het wandelen met God, offchoon hier en daar weder zonderlinge uitdrukkingen voorkomen, zoo ook in hetgene in de derde onderafdeeling voorkomt. Het tweede hoofddeel der preek heeft deze drie punten: 1. *Van nature is de mensch niet bij God*, 2. *van nature wil de mensch liever niet bij God zijn*, 3. *van nature kan de mensch niet bij God komen*. Uit deze opgave zal men wel kunnen afleiden, wat men hier verder zoo al heeft te verwachten. TERBORG zegt, dat *de Gode onderwerpelijke bepeinzing en geloovige omhelzing der drie opgegevene zaken, welke in zichzelven zeer bedroevend zijn, de eenig mogelijke weg is, waarop God en de mensch kunnen bijeen komen, om te zamen te wandelen, tot eindelooze heerlijkheid der schuldige ziele.* Dat wil, met andere woorden, zeggen: *om zalig te worden, moet men juist deze mystieke denkwijze volgen.* Maar in den tekst ftaat niets van dat alles. Dat wij genadige vergiffenis noodig hebben, zal wel niemand ontkennen; en wie zou dwaas genoeg zijn, om eigene deugd bij God in rekening te willen brengen? Ook in deze preek hapert het aan behoorlijke onderfcheiding. Vandaar zoo veel waars en onwaars vermengd onder elkander. En de toepasfing? Die leer is nog al gemakkelijk, en misfchien juist hierom zoo aannemelijk voor fommige lieden. TERBORG vraagt: „ Kan God zich dan bij den onheiligen voegen, en hem heilig maken, en zalig door allerlei goede gezindheden en werken?" En zijn antwoord is: „ O ja! Geliefden! wat God, om de glorie zijner onfchendbare majesteit, en wegens de heiligheid en onkreukbare regtvaardigheid zijner onbegrijpelijke natuur, volgens het woord, *niet* kon, dat heeft Hij voor zijne ontfermende liefde mogelijk gemaakt, en dat doet Hij..... De Heer van hemel en aarde wordt zelve een *zoon des menfchen*, om voor zondaren het verzoeningsoffer te brengen, opdat bij derzelver behoudenisfe het hooge hemel*regt* toch *vervuld* (*)

(*) *Rom.* VIII: 4. — Wat men door het *vervullen van het regt der wet* verftaan moet, blijkt duidelijk genoeg uit de

De Christenleer zonder Geschiedenis en Inkleeding. Godsdienstig Leesboek voor nadenkende Belijders. Te Amsterdam, bij de Gebroeders Diederichs. 1829. *In kl. 8vo. VI, 53 bl. f* :-50.

Welk een veelbelovende titel! Wien doet zijn ve- nigje eigenliefde zich niet rangschikken onder die *nadenkenden*, voor welke het boekje bij uitzondering bestemd is? Maar ook die Voorrede! hoe geschikt is zij, om de opmerkzaamheid zich op het werk met de grootste inspanning te doen vestigen! „ Sedert jaren lag dit „ boekske onopgemerkt onder mijne handschriften, om- „ dat ik eene vroegere uitgave ontijdig oordeelde, zon- „ der dat ik mij den oorspronkelijken Titel of Schrijver „ kan erinneren, van wien ik het hoofdzakelijke ont- „ leende. Thans acht ik dien tijd aanwezig in opzigt „ tot de vordering onzer landgenooten in redelijke be- „ schaafdheid en door dezelve tot hare tegenwoordige „ behoeften.” Zie! men moest wel zoo onbekwaam zijn tot denken als de steenen St. Joris, indien men door zulk eene aankondiging niet *nadenkend* wierd! Dien invloed althans had deze aanhef op ons. Maar, de Schrijver of Uitgever houde het ons ten goede, juist ons *nadenken* bragt ons op de vraag: Hoe is het mogelijk, dat zoodanig hoogstbelangrijk boeksken, waarvan eene vroegere uitgave ontijdig geacht werd, wegens gebrek aan vordering onzer landgenooten in redelijke beschaafdheid (dit is toch een wettig gevolg van het aangehaalde), van welks te vroege openbaarmaking dus vervolging, verkettering, en wie weet wat al, te duchten was, — hoe is het mogelijk, dat het onopgemerkt bleef liggen? Baarde de zorg voor zulk eenen gevaarlijken schat den bezitter dan geene vrees? En echter het is zoo, zoo onopgemerkt lag het boeksken, dat de Uitgever zelf zich niet eens den oorspronkelijken Titel of Schrijver kan herinneren! De man moet zeker meer over andere zaken, dan over dit geschrift, nagedacht

hebben. Intusschen hoe gelukkig, Lezers, zijn wij, die het mogen beleven, dat een zoo lang verborgen schat zonder gevaar aan het licht kan komen!

Prisca juvent alios; ego me nunc denique natum
Gratulor.

Maar van wanneer dagteekent zich toch dat gelukkig oogenblik, sedert hetwelk onze Landgenooten tot die redelijke beschaafdheid zijn geraakt, welke hen vatbaar maakt voor het nut van dit boekje? Dit schijnt de Uitgever al weder aan het *nadenken* van zijne Lezers tot uitvorsching over te laten. — Maar wie is niet reeds begeerig, om iets meer te weten over de strekking van het werk? „Er heerschen," let wel, Lezer! „er heerschen overhoops dwalingen onder de algemeene Christenheid. Dus is het gelegen met de regtmatige begrippen wegens God, diens wezen en bestuur, met de bijbelsche geschiedenis der schepping, met de openbaring in het algemeen en met die van Adam, Abraham, Mozes, de Profeten en van Jezus Christus in het bijzonder. Zoodanig is het gelegen met het leerbegrip der Drieëenheid, Voorbeschikking, Erfzonde, Geloof, Verzoening, Regtvaardigmaking, Vergeving van zonden, en andere leerstukken meer, die eene wel in zichzelve eenvoudige, doch tevens uiteengezette en wijsgeerige nasporing behoeven. Tot dit bijzonder oogmerk," namelijk tot deze eenvoudige, maar te gelijk uiteengezette en wijsgeerige nasporing, „is het tegenwoordige werk opgesteld." Nu weet gij het, Lezer! Al hetgeen, waarover de grootste Godgeleerden, Wijsgeeren, Liberalen en Obscuranten, *Hetero-* en *Orthodoxen* van ouds te vergeefs hebben geschreven, getwist, en elkander onder allerhande *anen* en *isten* gerangschikt hebben, dit alles wordt in dit kleine boekje *eenvoudig uiteengezet* en *wijsgeerig nagespoord*. Dit heeten wij den stal van Augias met eenen Hercules-arm reinigen! Jammer, dat de Uitgever den naam van den Schrijver vergeten heeft. Die naam heeft even zoo veel regt, om aan de vergetelheid ontrukt te worden, als die van PHILIPPUS AUREOLUS

THEOPHRASTUS PARACELSUS BOMBASTUS AB HOHENHEIM, anders gezegd Doctor PARACELSUS, en de Schrijver van het onderhavige werk mag even zoo goed, als PARACELSUS in zijnen tijd, alle geleerden toeroepen: „ Gij moet achter mij, ik niet achter u, gij van *Parijs*, gij van *Montpellier*, gij van *Zwaben*, gij van *Meissen*, gij van *Keulen*, gij van Wenen en alwat aan den *Donau*- en aan den *Rijn*-stroom ligt, gij eilanden in de zee, gij *Italië*, *Dalmatië*, gij *Athene*, gij *Griek*, gij *Arabier*, gij *Israëliet*; achter mij, en ik niet achter u; mijne is de opperheerschappij!"

Oordeel zelf, Lezer! De quintessentie van alle noodige wijsheid wordt u aangeboden in 53 bladzijden. Het volgende diene tot eene proef van het oordeelkundige der behandeling: „ Ook dan zelfs wanneer de mensch zijne vermogens misbruikt ten kwade, wordt zijne vatbaarheid ontwikkeld, zijn nadenken gescherpt, zijn geest van waarneming opgewekt, zijn moed gesterkt om alle hindernissen en gevaren te overwinnen." Zoo dachten er de *Spartanen* ook over, en lieten hunne kinderen honger lijden, opdat zij, door te stelen, hunne vatbaarheid ontwikkelen, hun nadenken scherpen, hunnen geest van waarneming zouden opwekken, hunnen moed sterken zouden, om alle hindernissen en gevaren te overwinnen; maar dat deze stelling tot de Christenleer behoort, was ons nog nieuw. Wat al stof tot *nadenken* voor *nadenkende belijders!* En dat alles voor 50 centen!

Over de geschiktheid der Protestantsche boven de Roomsche Kerk, om hare Leden tot goede Christenen te vormen. Een broederlijk woord der opwekking van een Hervormd Leeraar. Te Arnhem, bij P. Nijhoff. 1830. *In kl.* 8vo. 30 *Bl. f* :- 20.

Menigmaal hoorden wij door verstandige Protestanten den wensch uiten, dat er eenige voorraad bestaan mogt

van kleine, naar de vatbaarheid van mingeoefende Protestanten ingerigte ſtukjes, in den vorm van traktaatjes, welke ten doel hadden, den belijder van het Protestantsch Christendom te verſterken in zijn godsdienſtig geloof, zijnen ijver tot ſtandvastige volharding in hetzelve aan te vuren, en hem eenig bruikbaar wapen te geven tegen de ſchoonſchijnende drogredenen van zijne tegenpartij. Hoe meer wij de eigenlijke betrekking tusſchen Protestanten en Roomschgezinden leerden kennen, zoo veel te meer moesten wij ook inſtemmen met dezen wensch. De mindere ſtanden laten zich meer, dan men ſoms denken zou, en meer, dan dit in beſchaafdere ſtanden geſchiedt, in redetwisten met andersdenkenden in, over godsdienstwaarheden; en het ontbreekt in onzen tijd niet aan pogingen, om den eenvoudigen Protestant, door allerlei listige redeneringen, weder onder het juk des Pausdoms te brengen. Wij kunnen daarom niet anders, dan onze goedkeuring toekennen aan den uitgever van het thans aangekondigde ſtukje, die, door omwerking tot het genoemde doel eener leerrede van BRETSCHNEIDER, eene bijdrage heeft willen leveren tot voorziening in deze behoefte. Op eene wijze, die niemand, wien het enkel om waarheid te doen is, beleedigen kan, maar berekend om te overtuigen en duidelijk is, wordt de geſchiktheid betoogd der Protestantſche, boven de Roomſche kerk, om hare leden tot goede Christenen te vormen; en op dien grond worden Protestanten wel aan de eene zijde vermaand tot eenen liefderijken, maar tevens waakzamen wandel, tot belangſtelling in de waarheid, tot beoefening en onderzoek der Heilige Schrift, tot ijverige waarneming van de Godsdienst, en tot eenen onbeſmetten wandel. Wij wenſchen met den uitgever dit woord in handen van hen allen, die in de zaak, over welke hier gehandeld wordt, waarſchuwing en raad behoeven.

Iets over de Geneeskunde, tot nut en onderrigting van jonge Genees- en Heelmeesters, alsmede voor het algemeen, door W. FOLKERSMA, *Med. Doctor. Te Leeuwarden, bij* H. C. Schetsberg. 1830. *In kl. 8vo. X en* 192 *bl. f* 1-20.

Zonderlinger boekje heeft Rec. in langen tijd niet inhanden gekregen, dan dit *Iets.* Wij zouden den ons onbekenden Heere FOLKERSMA in vertrouwen aanraden, voortaan liever *niets* te schrijven. Een ervaren *Practicus* kan hij welligt wezen; om als Schrijver op te treden, ontbreekt het hem aan kennis, oordeel en talent.

Het boekje bestaat uit eene inleiding, twee afdeelingen en een aanhangsel. In de inleiding leeren wij, onder andere fraaije zaken, dat het *wel waar is, dat de menschen niet alle in het leven kunnen en moeten blijven, hetwelk strijdig zijn zou met het Goddelijk plan,* maar dat het tevens waar is, dat het *de pligt is van den Geneesheer, voorzigtig, naauwkeurig en oplettend te zijn in de uitoefening van zijn beroep.* „Laat ik dit nader aantoonen (zegt de Schrijver). Op de vraag: Wat is de pligt van een bekwaam en kundig Geneesheer, die geroepen wordt bij het ziekbed? antwoord ik: *Vooreerst,* te onderzoeken (!), of het een lijder is van het mannelijk of vrouwelijk geslacht," enz.

Het is bijkans onbegrijpelijk, hoe iemand, die als Geneesheer eene geletterde opvoeding genoten heeft, op dergelijke wijze schrijven kan. Doch vreemder nog is het, hoe hij als raadgever durft optreden voor zijne jonge ambtgenooten. Aan deze raadgevingen is de eerste afdeeling gewijd, welke handelt over de vraag: „Hoedanig behoort een *Medicus* (Geneesheer) te zijn?" § 1. Een Geneesheer moet zijn een godsdienstig mensch (gaaf toegestaan, maar dit behoorde anders uiteen te zijn gezet); § 2. een *Medicus* behoort geen losbol of spotter met God en Godsdienst te zijn (dit is immers reeds be-

wezen, als het gestelde in § 1 bewezen is); § 3. een Geneesheer moet niet bijgeloovig zijn; § 4. een Geneesheer moet zijn een wijsgeer [deze § beslaat het grootste gedeelte van het boekje (bl. 15—111), en behelst eene lijst der *simplicia*; de Schrijver kon voor dit alles veilig naar een handboek der *materies medica* verwezen hebben]; § 5. een Geneesheer moet zijn een geleerd en ervaren man. Hiertoe brengt de Schrijver dus, niet de kennis der geneesmiddelen, want die zijn reeds in de voorafgaande § bij de wijsgeerte gebragt, maar het Latijn, de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche en Italiaansche taal (dit is nog al veel), en, zoo men wil, ook een weinig Grieksch; vervolgens de ontleedkunde, waarvoor de Schrijver aanraadt de werken van VERHEIJEN, HEISTER, PALFIJN, BLANKARD; de *physiologie*, voor welke hij alleen BOERHAAVE, HALLER en MARHERR noemt; de *pathologie* en de *pharmacie*; § 6. ook moet een Geneesheer de scheikunde verstaan, en hierover, zegt de Schrijver, kunnen met vrucht KASTELEIN en VPEIJ gelezen worden; § 7. een *Medicus* behoort ook een kruidkundige te zijn. Hierop volgen nu in § 8. eenige vrij bekende zaken uit de *semiotica* voor jonge Geneesheeren, en § 9. eene opgave van de beste letterkundige hulpbronnen, welke men kan raadplegen, en waaruit men zeggen zou, dat de Schrijver reeds vóór 50 jaren den Doctoralen graad bekomen had, en sinds niet veel meer in de letterkundige wereld had rondgezien. Bij de *physiologie* b. v. wordt hier, behalve de reeds vroeger genoemde Schrijvers, alleen HEYMANN genoemd; wij denken, dat de Schrijver den Heer HEYMANS bedoelt, wiens *physiologie*, hoezeer veel nieuwer dan die van MARHERR, echter daarom de onderscheiding nog niet verdient, om, alléén uit de nieuwere boeken, bij eenen BOERHAAVE, HALLER en MARHERR te worden aangehaald. Of leest de Schrijver alleen Latijn en Nederduitsch? Dit kan men immers, volgens hetgeen hij zelf van den Geneesheer eischt (zie § 5), niet verwachten! Hoe kunnen hem dan de

namen van RICHERAND, MAGENDIE, DUMAS onder de Franschen, of van AUTENRIETH, RUDOLPHI en anderen onder de Duitschers onbekend zijn? Voor het overige is het onmogelijk, het doel te gissen van deze onvolledige en oppervlakkige aanwijzingen. Rec. durft gerust beweren, dat niet één jong Geneesheer onze Hoogescholen verlaat, die alles, wat hier geleerd wordt, niet veel vollediger en beter op de Hoogeschool zal hebben leeren kennen. Dat de Schrijver weinig physiologische kennis heeft, zou niet moeijelijk zijn, uit eenige plaatsen aan te toonen.

De tweede afdeeling, van bl. 161—183, handelt over misbruiken, welke aan den kant des lijders veelal plaats hebben; achtereenvolgens spreekt de Schrijver hier van huismiddelen, onzindelijkheid, misbruik van sterken drank, verandering van Geneesheer, en verkeerde leefwijze. — Het aanhangsel is eindelijk eene soort van toepassing, waarin de Schrijver als van den kansel tot Geneesheeren, Heelmeesters, Vroedmeesters, Bakers (ja, Bakers!) spreekt. Is het boekje ook veelligt voor Bakers geschreven?

Hertog BERNHARD VAN SAKSEN-WEIMAR-EISENACH's *Reize naar en door Noord-Amerika, in* 1825—1826. *II Deelen. Met Kaarten en Platen. Te Dordrecht, bij* Blussé en van Braam. *In gr. 8vo. Te zamen* 982 *bl. f* 8-80.

Met eene zonderlinge, genoegelijke gewaarwording vatten wij de pen op, om dit werk te beoordeelen. De Schrijver van hetzelve is op dit oogenblik in de voorhoede onzer dapperen, die 's lands eer en regten tegen den ellendigsten, lafhartigsten en tevens domsten en leugenachtigsten vijand hebben verdedigd; en hij heeft daarbij de uitstekende, bijzondere goedkeuring van dien Held ontvangen, die in eenen tiendaagschen veldtogt twee legers geslagen en bijna drie gewesten veroverd

heeft, en die ſtellig geheel *België* binnen nog ééne week zou hebben doen bukken, zoo niet het jammerlijke *Engelſche* Ministerie, de waardige Bondgenoot der *Belgen*, in vereeniging met het *revolutionaire Frankrijk*, onze bevolking van derdehalf millioenen, die reeds vierdehalf millioenen *Belgen* overwonnen had, met eene magt van *vijftig* millioenen menſchen bedreigde! Dat zijn Helden! dat heet grootmoedigheid! Terwijl de laffe LEOPOLD *van Sakſen-Koburg* zich van angst niet weet te bergen, en, even als een ſchuwe vogel, van plaats tot plaats vliegt, tot dat hij eindelijk in het hoofdkwartier van zijnen voormaligen mededinger NEMOURS veiligheid vindt, is zijn neef, de waardige BERNHARD *van Sakſen-Weimar*, ſteeds vooraan op den weg van eer en pligt, en voert onze dappere vrijwillige jagers, ſchutters en krijgslieden aan tegen eenen vijand, bij wien het gevoel der misdaad en het kwade geweten alle krachten verlamd heeft. Terwijl die neef te *Londen* in trage werkeloosheid zijn *ſinecure* van zes tonnen gouds in het jaar verteerde, was onzen *Sakſen-Weimar*, te midden des vredes, zijn post als Militair Bevelhebber van *Gent* te gemakkelijk, en beſloot hij, door reizen in een nieuw, bloeijend en dagelijks vooruitgaand gedeelte der wereld, zijne kundigheden te vermeerderen, en den kring zijner denkbeelden te verruimen. De ſlotſom dier naſporingen vinden wij in de beide voor ons liggende Deelen. Dezelve zijn bij wijze van dagboek ingerigt. Dit heeft zijne voor-, maar ook zijne nadeelen. Tot de eerſte behoort, dat het ons als 't ware eenen waarborg geeft van de waarheidsliefde en opregtheid des Schrijvers, die dag voor dag opteekent, wat hij gezien, gehoord en ondervonden heeft, die voet bij ſtuk zet, en niet zoo ligt van zijn onderwerp kan afdwalen. Maar aan den anderen kant is het voor hem ook moeijelijker, de klip der eentoonigheid en der al te uitvoerige, in zijn dagboek opgenomene, beſchrijvingen te vermijden. Veelvuldige bezoeken en ontmoetingen, die voor den lezer minder belang hebben dan voor den reiziger, wor-

den in de beschrijving ongevoelig ingelascht, en geven aan dezelve eene wel eens wat te groote uitvoerigheid. Ook belet deze manier meer of min de ruime overzigten van 't geheel, die men bij sommige groote reizigers vindt.

Doch dit daargelaten — want deze manier is aan vele andere uitmuntende reizigers eigen — zoo vinden wij hier eenen ongemeenen rijkdom van zaken. De geheele lengte der *Vereenigde Staten van Noord-Amerika* niet alleen, van *Boston* tot *Nieuw-Orleans*; 13 graden in de breedte, met de aanzienlijke steden *Boston*, *Nieuw-York*, *Philadelphia*, *Baltimore*, *Washington*, *Richmond*, *Norfolk*, *Columbia*, *Charlestown*, *Nieuw-Orleans*, *Louisville*, *Cincinnati*, *Pittsburg*, en de provinciën *Massachusetts*, *Nieuw-York*, *Nieuw-Jersey*, *Pensylvanië*, *Delaware*, *Maryland*, *Virginië*, *Noord-* en *Zuid-Carolina*, *Georgië*, *Alabama*, *Louisiana*, *Missisipi*, *Tennessie*, *Missouri*, *Illinois*, *Indiana*, *Kentucky* en *Ohio* werden bezocht, maar ook de naburige *Britsche* bezitting *Opper-* en *Neder-Kanada*, met de watervallen van de *Niagara*, het meir *Ontario*, de groote en schoone *St. Laurens*-rivier en de steden *Montréal* en *Quebec*, alsmede in *Engeland* de havens *Portsmouth*, *Plymouth*, de steden *Liverpool* en *Birmingham*. De heenreize werd gedaan op het *Nederlandsche* Fregat *Pallas*, Kapt. Luitenant RIJK, aan wiens bekwaamheden en vriendelijken omgang, alsmede dien van velen zijner Officieren, regt gedaan wordt. (Met een derzelven, den Heer TROMP, leide de reiziger een groot gedeelte van den weg ook door *Amerika* af.) De terugreis had plaats met het *Amerikaansche* pakketvaartuig *Pacific* tusschen *Nieuw-York* en *Liverpool*. Overal is het den Hertog vooral te doen, om met merkwaardige menschen in kennis te komen, en de vorderingen der nijverheid te beschouwen. Daarom worden dan ook belangrijke fabrijken met bijzondere uitvoerigheid beschreven. Niet minder vestigt de vorstelijke Reiziger het oog op alles, wat tot de verzachting der menschelijke ellende en de

volksverlichting betrekking heeft. Men weet, dat, omtrent de eerste, door de menschlievende *Kwakers* uitstekende pogingen gedaan zijn, terwijl men de doodstraf heeft trachten af te schaffen en te vervangen door eene inrigting, die erger is dan de dood, namelijk de *levenslange eenzame opsluiting zonder werk* (*solitary confinement.*) Deze wreede barmhartigheid wordt door onzen kundigen Schrijver op de regte waarde geschat. Het is een dood, langzamer en op den duur pijnlijker dan de hongerdood, — die der *verveling*. De Schrijver vergelijkt deze behandeling (hoewel met het beste oogmerk ondernomen) bij de *Spaansche Inquisitie*. (Iste D. bl. 320—322.) Daarenboven brengt zulk eene stichting niets op; terwijl in zulk eene, waar de overtreders moeten arbeiden, daardoor ten minste een gedeelte der kosten gedekt wordt. De toepassing dezer eenzame opsluiting heeft echter met vrucht, *voor eenen tijd*, op *sommige* hardnekkige misdadigers plaats. Veel doelmatiger zijn andere instellingen tot wering der misdaad niet alleen, maar ook tot verbetering van den misdadiger, grootendeels door inschrijving van menschenvrienden bijeengebragt, zoo als te *Nieuw-York* het weeshuis (de stichting voor ouderlooze kinderen), de middelbare school (in *Amerika*, waar men niet lastig in zijne eischen van geleerdheid is, noemt men dit *a high school*), de stichting *ter verbetering van jeugdige misdadigers*, het burgerhospitaal (vóór de omwenteling, in 1770, opgerigt), en zelfs eene inrigting van Negers tot ondersteuning hunner zieken en ongelukkigen. Over 't algemeen worden deze menschen met eene stuitende terugzetting en verachting in dit *land der vrijheid* behandeld. Zelfs in de *gevangenis* mogen de zwarte en halfzwarte vrouwen zich niet op de bank plaatsen, waarop de blanke vrouwen zitten, maar moeten op eene andere bank *aan de linkerzijde* gaan zitten. Doch in de Noordelijke Staten, waar de slavenhandel en slavernij verboden is, en dus de Negers vrije menschen zijn, is slechts verachting hun lot; in de Zuidelijke (van *Virginië* af) worden zij op het

onmenfchelijker als flaven behandeld. De gewone ftraf te *Charlestown* is, flagen met eene bullepees op den onnatuurlijk, bij wijze van pijnbank, uitgerekten rug, of het geefelen, met het aangezigt op den grond uitgeftrekt en handen en voeten aan vier palen bevestigd, te *Nieuw-Orleans*, of het malen van *mais* door middel van een' treedmolen, waarvoor men anders *paarden* gebruikt. Van andere ftaaltjes van onmenfchelijkheid verfchoonen wij den Lezer: maar dit is zeker, dat de flavernij der Zwarten in de zuidelijke deelen van de *Vereenigde Staten* nog in al hare kracht beftaat. Geene blanke vrouw wil ook in de zuidelijke Staten op een bal komen, waarop zich iemand bevindt, in wier bloed zelfs in het vierde geflacht nog dat van eenen Neger of eene Negerin vloeit, al is zij genoegzaam blank. Nogtans worden deze *quarteronbals*, waar die meisjes onder elkander danfen, door de blanke Heeren des te fterker bezocht, hetwelk niet weinig jaloerschheid bij de *Amerikaanfche* Dames van blanken huize opgewekt, die niet dulden willen, dat eene *quarteronne* in hare tegenwoordigheid *zit*, of zelfs in de kamer komt, waar zij zich bevindt; ja die het verfoeijelijke, in eene Republiek volftrekt onverklaarbare, regt hebben, zulk eene ongelukkige, wegens een misdrijf, waarvoor *zij* twee getuigen weten op te loopen, *als eene flavin* te doen geefelen. O land der vrijheid!

Wij zouden geen einde vinden, en de grenzen eener beoordeeling zeer verre te buiten gaan, wanneer wij alle de merkwaardige bijzonderheden, die in deze Reis onze aandacht hebben gewekt, wilden mededeelen, zoo als de krijgstooneelen uit den zevenjarigen en vrijheidsoorlog, waaraan wij herinnerd worden, en die de Hertog met het oog van een' kenner befchouwt, b. v. het flagveld bij *Queenstown*, waar de *Amerikanen* onder SALOMON VAN RENSSELAER (uit het bloed der oude volkplanters van *Nieuw-Nederland*) de *Engelfchen* zouden verflagen hebben, indien de gewapende burgers over de grenzen hadden willen gaan (Ifte D. bl. 185); dat bij *Quebec*, waar de beroemde *Engelfche* Generaal WOLFE fneu-

velde, (men kent de fraaije plaat van WEST) Iste D. bl. 215; dat van *Saratoga*, waar de *Amerikaansche* Generaal GATES den *Engelshman* BURGOYNE gevangen nam (bl. 241—242); het tooneel der overwinning van den *Amerikaanschen* Generaal JACKSON op de *Engelschen* bij *Nieuw-Orleans* (IIde D. bl. 136—141.) Aan het beroep van den vorstelijken Schrijver is ook de bijzondere uitvoerigheid van het blijkbaar *con amore* geschrevene berigt der Krijgsschool van *Westpoint* in den Staat van *Nieuw-York* te danken, (Iste D. bl. 251—259) door den Vertaler, blijkens zijne Voorrede, nog bekort. — Merkwaardig is het verslag eener *Atheïstische* Kolonie, door den beruchten plannenmaker OWEN in den Staat van *Indiana* opgerigt, waar men een nieuw maatschappelijk stelsel (*the new social system*) heeft ingevoerd, waarbij geene godsdienstige gronden hoegenaamd, maar wel gelijkheid van eigendommen en werkzaamheden, worden in acht genomen, Maar dit huis, op zulk eenen zandgrond gebouwd, begon toen, hoe nieuw het ook was, reeds te wankelen, en de Hertog, die het bezocht, naauwkeurig beschouwd en met den stichter kennis gemaakt heeft, voorspelde reeds deszelfs nabijzijnden val. Als een staaltje van de bespottelijke inrigtingen in deze Godverzakende Maatschappij diene het volgende. Een allerliefst jong meisje, hetwelk door eene ongelukkige liefde onder deze menschen verdwaald was, bevond zich juist bezig met een gezelschap door uitnemende muzijk en dans te vermaken, toen men haar afriep om *de koeijen te melken*, hetwelk zij met betraande oogen deed. (IIde D. bl. 241.) Deze Maatschappij, waarvan haar stichter de *herschepping der wereld* verwachtte, heeft zich inderdaad reeds in 1827 ontbonden. Niets zonder God. Dit besefte een andere stichter eener zonderlinge Maatschappij in deze heerlijke onbebouwde gewesten, de Heer RAPP uit *Wurtemberg*, van wien OWEN zijne landerijen gekocht had, en die er nu elders eene nieuwe aanleide, namelijk *Economy*, bij *Pittsburg*. In het huishoudelijke heeft deze met OWEN's *New Harmony* wel eenige overeenkomst, maar rust op geheel andere grondslagen. Het is echter zonderling, dat RAPP allen omgang van echtelieden, in zijne vorige Kolonie althans, zou verboden, en zelfs zijnen eenigen zoon aan dit monnikenvooroordeel, hetwelk immers den ondergang zijner volkplanting moest naar zich slepen, ten offer zou hebben

gebragt. Misfchien zijn echter die geruchten flechts door zijne vijanden uitgeftrooid; althans hij zoekt nu flechts de al te groote vermenigvuldiging zijner Kolonie, (waarvoor in deze ruime, pas ontgonnene gewesten nog overvloedige plaats is) door *afrading* van het huwelijk, voor te komen. Zou dit begrip een gevolg en eene toepasfing zijn van het beruchte ftelfel van MALTHUS? — Doch in de nabuurfchap van *Economy* (wel te verftaan eene *Amerikaanfche* nabuurfchap) vindt men eene volkplanting der zoogenoemde *Shakers* of *huppelaars*, godsdienftige dweepers, die hunne Godsvereering door zekere danfen te kennen geven, en alle gemeenfchap der fekfen ten ftrengfte verbieden, zoodat zelfs alle gehuwde lieden, na het intreden in dat Genootfchap, als broeder en zuster moeten leven. De grond voor dit gevoelen fchijnt met dat van verfcheidene Kerkvaders — en niet met ftaatkundige inzigten — zamen te hangen. Behalve de bedoelde Kolonie, *Union-Village*, in *Ohio*, hebben de *Shakers* er ook eene in den Staat van *Nieuw-York*, *Nieuw-Libanon* genaamd.

Gaarne zouden wij nog meer uit deze bij uitstek zaakrijke en leerzame Reis overnemen; doch wij moeten ons bekorten. Vooral de beminnaar der praktifche Staathuishoudkunde zal hier eenen rijken oogst vinden; minder de man, met eene vurige, dichterlijke verbeelding bezield. De ftrekking van den geest des Schrijvers fchijnt daartoe minder over te hellen. Men zou verwachten, hier fraaije befchrijvingen van de maagdelijke, trotfche Natuur dezer gedeeltelijk nog niet ontgonnene eeuwige wouden en hunner voortbrengfelen te vinden, die met zulk eene wegflepende kracht b. v. door CHATEAUBRIANT zijn gefchilderd. Doch hierin zou men zich bedriegen. De Hertog erkent zelf onbewimpeld, dat hij geen Dichter is, en dus befchrijft hij enkele heerlijke natuurtooneelen, gelijk den doorloop der rivier *Potowmack* door de *blaauwe bergen* en de beroemde *natuurlijke brug*, beide in de provincie *Virginië*, liever met de woorden van den beroemden Oud-Prefident JEFFERSON, met welken belangrijken grijsaard hij op deszelfs buitengoed *Monticello* kennis maakte, (Ifte D. bl. 412—414, bl. 423—425.) Zonderling geeft zich dit verfchil van befchouwingswijze door verfchil van geaardheid in één voorbeeld te kennen. Het *baardmos*, dat in *Amerika* zeer veelvuldig van de boomen nederhangt, vergelijkt CHATEAUBRIANT bij *zwevende geesten*, BRACKEN-

RIDGE bij *schepen*, met wier ontvouwde zeilen de lucht bij windstilte speelt, de Hertog *van Saksen-Weimar* bij *rakken, waaraan de wasch van bedelaars hangt te droogen!* (IIde D. bl. 73, 74.)

Wij eindigen dit verslag met het volgende wezenlijk *romantische* geval, bij de eerste vestiging in *Virginië* door de *Engelschen*, onder Koning JACOB I (Iste D. bl. 444). „Eene inlandsche Prinses, POCAHONTAS, dochter van POWHATTAN, een der magtigste inlandsche opperhoofden aan den oever der *James*-rivier, verliefde op den *Engelschen* bevelhebber, Kapitein SMITH, en zwom in een' stormigen nacht het water over, om hem te verwittigen, dat haar vader en andere Vorsten tegen zijn leven en dat van zijne onderhoorigen hadden zamengezworen. Dus werd zij de redster der ontluikende Kolonie, en zij werd dat nog tweemaal op dezelfde wijze. Nogtans viel haar beminde eindelijk in eene hinderlaag, en stond hij nu door de inlanders opgeofferd te worden. Toen leide zij haar hoofd nevens het zijne op het blok, en behield hierdoor zijn leven nogmaals. (Dit wordt door een der *bas-reliefs* van de groote *rotunda* in het *Washingtonsche* Kapitool voorgesteld.) Kapitein SMITH was gehuwd, en kon dus de behoudster van zijn leven, toen hij naar *Engeland* terugkeerde, niet medenemen. Hierom liet hij haar diets maken, dat hij gestorven was, en scheepte zich heimelijk in. POCAHONTAS huwde vervolgens aan zekeren RALPH, door wien SMITH in het bevel over de Kolonie vervangen werd, en zij verzelde denzelven naar *Engeland*. Hier ontmoette zij eenmaal toevalliglijk op straat dien SMITH, wien zij dood achtte. Daarop verviel zij in zulk eene zwaarmoedigheid, dat zij *Engeland* verliet, om naar *Amerika* weder te keeren, maar op de terugreis van hartzeer overleed. Zij had bij RALPH eenen eenigen zoon, die zich in *Amerika* vestigde, en twee dochters naliet. Van deze laatste stammen de geslachten van RANDOLPH en ROBINSON af, in welke de oudste zoon POWHATTAN en de jongste dochter POCAHONTAS geheeten werd."

Het woord *Kaarten en Platen*, bij dit werk gevoegd, moet men in geen' ruimen zin verstaan. Het eerste duidt slechts eene middelmatige Kaart van *Noord-Amerika* aan, waarop zelfs des Hertogs reisweg niet naauwkeurig is aangeduid, waarop *Cincinnati Cinchmatie*, *New-Lancaster Lanaster* en *Zanesville Lauriesville* moet heeten; terwijl men

onder *Platen* slechts eene *schets van het Washingtonsche Kapitool* en van eenige werktuigen moet verstaan.

Nieuwe Ontdekkingsreize rondom de Wereld, in de jaren 1823 *tot* 1826 *ondernomen door den Ridder* OTTO VON KOTZEBUE, *Scheepsbevelhebber in Russisch-Keizerlijke dienst. In II Deelen. Uit het Hoogduitsch vertaald.* Te *Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1830. *In gr.* 8vo. *Te zamen VII en 528 bladz. f* 6 - 80.

De Ridder VON KOTZEBUE, reeds door vroegere zeereizen bekend, werd in den jare 1823, door den toenmaligen Keizer van *Rusland*, ALEXANDER, benoemd tot bevelhebber over een schip, hetwelk tot eene geheel wetenschappelijke reize rondom den aardbol bestemd was. Als reisgenooten werden hem toegevoegd de Hoogleeraar ESCHHOLTZ tot Natuuronderzoeker, de Heer PREUS als Sterrekundige, de Heer LENZ als Natuurkundige, en de Heer HOFMANN voor de Delfstofkunde. Van sterrekundige, natuurkundige en andere wetenschappelijke werktuigen waren de reizigers overvloedig voorzien. Van *Kroonstad* neemt de reis eenen aanvang, en wordt bijna zonder eenig vertoef voortgezet tot *Rio-Janeiro* in *Braxilië*. Een verblijf aldaar van bijna eene maand stelt den schrijver in staat, om vele berigten aangaande deze hoofdstad te leveren. Na *Kaap Hoorn* vrij spoedig te zijn omgevaren, bereikt het schip eene haven in de nabijheid der stad *Conception* in de republiek van *Chili*. Ook daar nemen de reizigers de gelegenheid waar, om zich met de natuurlijke en zedelijke gesteldheid des lands en van de inwoners bekend te maken. Van *Chili* wordt de reis voortgezet naar het, vooral sedert COOK's verblijf aldaar, zoo vermaarde eiland *O Tahaïti*. Ook KOTZEBUE voegt zijne stem bij de hulde, die door alle reizigers, die dit eiland bezochten, aan deszelfs bekoorlijkheid gegeven wordt, en het verhaal van het verblijf op *O Tahaïti* beslaat bijna een derde gedeelte van het eerste deel. Na *O Tahaïti* te hebben verlaten, bezoeken onze reizigers de, insgelijks in de Zuidzee gelegene, *Zeemans*-eilanden en de eilandketen van *Radack*, waar KOTZEBUE, op het eiland *Otdia*, door de bewoners, met welke hij op eene vorige reis met het

schip *de Rurik* reeds bekend geworden was, zeer vriendelijk ontvangen werd. Het verblijf aldaar was inderdaad eene aangename verpoozing van de vermoeijenissen en ontberingen der zeereis. Minder aangenaam was de overtogt naar het barre *Kamschatka*, waar echter het verblijf inviel in het zachtste jaargetijde, en daardoor aan de reizigers gelegenheid gaf, om het land in de nabijheid van *Peter- en Paulshaven* vrij naauwkeurig te leeren kennen, en nog veel belangrijks te voegen bij de vroegere beschrijving van *Kamschatka* door KRUSENSTERN. Van *Kamschatka* zeilden de reizigers naar den hoofdzetel der *Russisch-Amerikaansche* Compagnie *Nieuw-Archangel*, op het eiland *Sitka*, en deden van daar nog eenen togt naar *Kalifornië* en de *Sandwich*-eilanden. In dit gedeelte der reis worden uitvoerige berigten gegeven over de *Russische* handelplaatsen in *Amerika*, benevens eene schets van de oorspronkelijke bewoners dezer streek, de *Aleuten* en *Kaluschen*, de *Spaansche* Zendelingsposten en het *Russische* fort *Ross*, beide in *Kalifornië*. Belangrijk vooral is het medegedeelde aangaande den voortgang der beschaving op de *Sandwich*-eilanden, sedert de kennismaking der bewoners met de *Europeanen*. Zijnen terugtogt nam KOTZEBUE door de *Chinesche* zee, langs de *Philippijnsche* eilanden, vertoefde nog te *Manilla*, bezocht *St. Helena*, en kwam, op den 10 Julij 1826, van zijne driejarige zeereis ter reede van *Kroonstad* terug.

Tot eene proeve van den inhoud van dit werk kiezen wij de beschrijving van het *Staten*-eiland. „Welk een kontrast met het heerlijke *Brazilië!* Daar zoude men zeggen, dat de natuur hare scheppingskracht in praal en verscheidenheid heeft uitgeput: hier smeet zij slechts eenige spaarzaam met mos begroeide rotsbrokken neder. Zelden acht de zon dit land, even gelijk het naast hetzelve gelegen *Vuurland*, een enkelen harer stralen waardig. Een eeuwige neveldamp voegt zijne verderfelijke vochtigheid bij de koude, welke hier het gansche jaar door heerscht, zoodat op zijn best, even als in ons hooge Noorden, eenige onvolwassene boomen aan den voet der klippen gedijen. Alleen zeedieren met hun koud bloed bewonen deze barre kusten, en zeevogels omfladderen die. Anders bespeurt men er geen leven. De insekten zelfs versmaden dit klimaat. De mensch echter, dien men onder alle hemelstreken aantreft, is met zijn' trouwen medgezel, den hond, ook tot hiertoe doorgedron-

gen. Doch ook hem is een milde zonnestraal voor de ontwikkeling zijner natuur eene behoefte. Hier is hij slechts een dier. Klein van gestalte en van eene morsige kopergele kleur, met zwart borstelig haar zonder baard, kommerlijk in huiden van zeedieren gewikkeld, bewoont hij zijne ellendige, uit losse met gedroogd gras bedekte takken opgeslagene hut, en stilt zijnen honger met doodgeslagene of ook weggeworvene en half verrotte zeedieren, zonder de minste toebereiding. Door zijne domheid heeft hij het niet tot de allereenvoudigste uitvindingen gebragt, om zich tegen de ruwheid van zijn klimaat te beschutten, of zijn vreugdeloos aanzijn eenig gemak te verschaffen. De koude stremt hier de werking van den geest, en echter is deze zuidelijke breedte dezelfde als de noordelijke, waaronder mijn geliefd *Estland* ligt, waar men genoegelijk leven kan, waar ik geboren werd, waar mij het hoogste geluk mijns levens in de gedaante eener bevallige vrouw ten deel viel, en waar ik, na het doorstaan van alle ongemakken, in de haven der vriendschap en der liefde hoop uit te rusten, tot dat ik de laatste reis zal moeten ondernemen, van waar men nimmer terugkeert."

Uit deze proeve en het gegevene verslag van den inhoud zal onze lezer wel zelf reeds het besluit kunnen opmaken, dat het verhaal der reis aangenaam en belangrijk onderhoud moet verschaffen. Hier en daar hebben de berigten zoo veel avontuurlijks, dat men vrijheid heeft om te twijfelen, of de schrijver niet wat te veel aan zijne verbeelding heeft botgevierd, dan dat de lezer alles als letterlijk waar zou kunnen aannemen. Van dien aard is onder anderen het berigt aangaande de stichting der *Engelsch - O Tahaitische* volkplanting op het eiland *Pitcairn*, hetwelk tamelijk romanesk luidt. Met regt mogen dan ook de voorstanders der Zendelinggenootschappen vorderen, dat men niet, op het getuigenis van KOTZEBUE alleen, als bewezen zal aannemen de zware beschuldigingen, welke de schrijver inbrengt tegen de *Engelsche* Zendelingen, die de bewoners van *O Tahaiti* tot de aanneming van het Christendom hebben gebragt. Het zou te bejammeren zijn, dat zij, die, naar KOTZEBUE's bekentenis zelve, door de verkondiging der leer van het Evangelie, deze eilanders teruggebragt hebben van derzelver teugellooze ontucht, bijgeloof en menschenoffers, schuldig zouden staan aan de wandaden, welke de schrijver hun ten laste legt. Offchoon deze beschuldiging in vele opzigten blijken

draagt van verregaande partijdigheid en zichzelve dikwijls wederlegt, wenschen wij, dat de eene of andere daartoe bevoegde pen zich zal verledigen, om voor ons lezend publiek dezelve te wederleggen. — Het dierkundig aanhangsel van Prof. ESCHHOLTZ is, naar het ons voorkomt, zeer belangrijk voor de wetenschap. Twee afbeeldingen en twee aardrijkskundige kaarten versieren het werk. Voor zoo veel hetzelve niet alleen aangename lectuur verschaft, maar aanleiding geven kan, om de hier vermelde en beschrevene zaken nader te onderzoeken, verdient het werk aanbeveling, vooral aan de zoodanigen, die met een oordeel des onderscheids lezen, tot verrijking van hunne kennis aangaande de natuurlijke gesteldheid der aarde en den toestand van derzelver verschillende bewoners.

Geschiedenis van Griekenland, uit oude en latere Schrijvers zamengesteld; door N. G. VAN KAMPEN. *IIIde Deel. Heerschende invloed van Sparta, Thebe en van Philippus van Macedonië. Te Rotterdam, bij* de Wed. J. Allart; *te Dordrecht, bij* J. de Vos en Comp. 1830. *In gr. 8vo. XXXVII,* 522 *bl. f* 4 - 50.

Wat wij van de inrigting en verdiensten dezes werks bij de aankondiging van vroegere deelen gezegd hebben, herhalen wij gaarne. En wij verheugen ons daarom in het belangrijk aantal inteekenaren, van welke de naamlijst hier voorafgaat. De volgende verkorte opgaaf van den inhoud der Hoofdstukken zal doen zien, wat men in het deel aantreft: I. *Einde des Peloponnesischen oorlogs;* II. — *tot op den vrede van Antalcidas;* III. — *tot op den veldslag bij Leuctra;* IV. — *tot den dood van Epaminondas en Agesilaüs;* V. *de kunsten en wetenschappen bij de Grieken tusschen de eeuw van Perikles en die van Alexander;* VI. *Philippus de Macedoniër, tot op het einde van den Heiligen oorlog;* VII. — *tot op den dood van Philippus.* Met verlangen zien wij naar een volgend deel, en niet minder naar de behandeling van die nog jongere tijdperken uit, welke het min bearbeide veld der middeleeuwen enz. beslaan. Daarvoor besparen wij dan ook de gelegenheid tot aanmerkingen, welke het niet in ons bestek valt bij elk boekdeel zorgvuldig op te sporen, en die zich van zelve aan ons niet hebben voorgedaan. Tot een proefje

ſta hier een goed deel van de allereerſte § : „ De gemeenſchap, die in den tegenwoordigen tijd tusſchen oorlogvoerende legers en derzelver Regeringen plaats heeft, en waardoor men in weinige dagen aan de boorden der Finſche golf berigten van het oorlogstooneel aan de overzijde des Donau-ſtrooms heeft, deze gemeenſchap beſtond in den ouden tijd, althans bij de Grieken, geenszins. De wonders, door de verbeterde ſcheepvaart, het postwezen en de drukkunst bewerkt, waren aan dat oude zoo hoogstbeſchaafde volk onbekend. — Men had hoegenaamd te Athene geene echte berigten van den toeſtand des legers, toen, volgens het verhaal van PLUTARCHUS, in de havenſtad Piréüs, in een' barbierswinkel, waarin toenmaals allerlei nieuwsheidvertellers bijeenkwamen, een onbekende van de vernieling des Siciliſchen legers, als van eene zaak, die men waarſchijnlijk reeds wist, misſchien zelfs op een' beklagenden toon, het verhaal deed. De barbier haast zich, zonder meer getuigenisſen af te wachten, naar de Archonten, en geeft berigt van 't gehoorde. Van ſchrik en ontroering verplet, beleggen zij terſtond volksvergadering; de barbier wordt binnengeleid, en moet zijnen man noemen. Doch deze was waarſchijnlijk reeds vertrokken: de ongelukkige wist deszelfs naam niet, en werd nu als onrustſtoker en verſpreider van valſche tijdingen op eene ſoort van pijnbank gespannen, en zoo lang gefolterd, tot er, gelukkig voor hem, echte boodſchappers of misſchien enkele ontſnapten aan de ramp in de ſtad kwamen, die alles omſtandig verhaalden. (PLUTARCH. in Nic. C. 30.) Toen wilde men aan dezen ook nog nāauwelijks geloof geven, en de eindelijke overtuiging bragt beurtelings woede tegen de redenaars voort, die deze onderneming hadden aangeraden, (alsof, zegt THUCYDIDES, het volk niet hun gevoelen in den tijd had bekrachtigd!) tegen de wigchelaars, die den goeden uitſlag hadden voorſpeld, en daarop eene algemeene, diepe vrees en neerſlagtigheid. Er was geen geld, er waren geene ſchepen, geen ſcheepsvoorraad, geene jonge manſchappen, geene ervarene zeelieden meer; alles, alles had het plan van ALCIBIADES verſlonden, en deze, misſchien de eenige, die het nog had kunnen uitvoeren, hij, de losſe, wilde, teugellooze, maar ſchrandere, bekwame, voortvarende man, ſtond aan het hoofd der vijanden, om die tragen met zijn vuur te bezielen."

Lettres sur la Prospérité publique, adressées à un Belge, dans les années 1828, 1829, 1830. Par le Cte GYSBERT KAREL VAN HOGENDORP. Amsterdam, *Diederichs Frères*. Sept. 1830. II Vol. 8vo. IV et 403 pages. *f* 4-80.

Opinion du Cte G. K. VAN HOGENDORP, émise le 17 Avril 1816 ensuite de la Réunion de la Hollande et de la Belgique. Traduit du Hollandais. Amsterdam, *Diederichs Frères*. 1831. 8vo. X et 255 pages. *f* 2-50.

Het eerste dezer geschriften bevat eene reeks van Brieven, door den Graaf VAN HOGENDORP gedurende de jaren 1828—1830 aan eenen *Belgiër* geschreven, in welke hij zijne denkbeelden omtrent de *algemeene Welvaart* ontwikkelt. Of deze Brieven werkelijk stuksgewijze aan eenen *Belgiër* geschreven en gezonden zijn, dan of, gelijk wij bijna vermoeden zouden, de Graaf zijn werk alleen dien vorm gegeven heeft, om den stelselmatigen en wetenschappelijken toon te ontwijken en het tot eene meer onderhoudende lectuur te doen strekken, komt voor ons op hetzelfde neder. Het boek blijft, in ons oog, even belangrijk, de denkbeelden, er in vervat, even waar en voor Oud-*Nederland* even nuttig.

De gevoelens van den Graaf VAN HOGENDORP omtrent de huishouding van onzen Staat zijn algemeen bekend door zijne *Bijdragen*; een werk, dat ook nu nog op hoogen prijs mag gesteld worden, als eene schatkamer van juiste opmerkingen omtrent het waarachtig belang van onze Natie. Men weet, dat de Graaf een voorstander is van den vrijen handel. Dit denkbeeld is echter onbepaald; want er is een groot onderscheid tusschen den *volmaakt vrijen* en den *zoo min mogelijk beperkten* handel.

Het kan dus niet anders dan hoogst belangrijk zijn, om, in een tamelijk uitgebreid werk, ontwikkeld te zien, hoedanig de schrandere VAN HOGENDORP den vrijen handel begrijpt. Dit is het hoofddoel van dit werk, waarin bovendien een stelsel van belastingen ontworpen wordt, 't welk zich door eene billijke evenredigheid zoude aanbevelen, waardoor de handel zoo min mogelijk belemmerd werd, en 't welk toch in de behoeften der schatkist zou voorzien.

De Schrijver beschouwt in de eerste plaats (I, bl. 1—80) het systema van den vrijen handel of der algemeene markt, in tegenoverstelling van den aan banden liggenden handel (*le commerce réglementaire*). De handel moet *vrij* zijn; dat is, zoo vrij mogelijk. Er zijn artikelen, b. v. sommige onzer producten, waarvan de invoer eenigzins belast moet worden, wijl anders de vreemdeling hier beterkoop zoude kunnen aanvoeren. Hij wil dus een zoodanig regt van invoer, waardoor de *concurrentie* voor onze eigene producten verzekerd wordt, maar hooger volstrekt niet: eigenlijke beschermende regten, waarbij het regt op den invoer bijna met een verbod van invoer gelijk staat, keurt hij volstrekt af. Schrander ontwikkelt hij hier het nadeel der beschermende regten, aan fabrijken verleend, voor de ingezetenen, voor den koophandel, ja voor de fabrijken zelve, welke laatste, op het hooge regt steunende, minder zorg voor de volkomenheid hunner fabrikaten dragen, door den hoogeren prijs uitgelokt zich in het fabriceren van meer dan er benoodigd zijn kan overspannen, en bij den minsten tegenspoed overladen zijn met stapels fabrikaten en een ontzettend aantal overtollige werklieden! — Zijne bescherming van fabrijken zoude bestaan in een zeer matig regt op den invoer, en voorts in *premiën*, van Gouvernementswege uit te betalen aan de *beste* derzelve. Hierop drukt hij bijzonder. De fabrijken, die bij andere te achter zijn, komen ter bescherming niet in aanmerking, vóór zij zelve gezorgd hebben, dat zij de beste evenaren.

Van bl. 80—113 handelt de Schrijver over het Ontwerp van onzen WILLEM IV, het *Porto franco*, 't welk in de bijzonderheden ontwikkeld en naar waarde gehuldigd wordt.

Hiermede gaat de Schrijver over tot de *Belastingen*. Bl. 113—183 handelt hij over *Belastingen in het algemeen*. Hij tracht hier het begrip te bepalen van een *evenredig* dragen in de belastingen door alle de klassen der Maatschappij. Hij wil drie soorten van belastingen. In de eerste betalen de rijken, de middelstand en de armen. In de tweede, de rijken en de middelstand. In de derde, de rijken alleen. Dit gronddenkbeeld wordt vervolgens zeer uitvoerig uiteengezet: ieder der drie zoo even genoemde klassen wordt wederom in onderscheidene klassen verdeeld, enz. Echter erkent de Schrijver, dat, om dit denkbeeld op eene bestaande Maatschappij toe te passen, er zeer naauwkeurige statistische be-

rekeningen zouden noodig zijn. Het Gouvernemt alléén, zegt hij, kan deze bekomen en jaarlijks volkomener maken. Intusschen geeft hij approximative opgaven (in ons oog, hier niet veel beter dan Hypothesen), waaruit hij dan tracht af te leiden, dat, elke klasse naar de gegevene evenredigheid dragende, de som, voor de staatsbehoeften benoodigd, zoude gevonden worden.

Om dit op de bestaande belastingen toe te passen, beschouwt hij vervolgens elke derzelve in het bijzonder, en wel van bl. 183—206 de *Grondbelasting*, waarmede dit Deel besloten wordt.

In het tweede Deel behandelt hij op dienzelfden voet de overige belastingen, als het Personeel, de Patenten, de Registratie, Zegel-, Griffie- en Hypotheek-regten en het Regt van Successie (bl. 1—44). Het overige van dit Deel is aan de Accijnsen toegewijd, over welke vooral zeer breedvoerig gehandeld wordt. De Schrijver heeft dit gedeelte niet voltooid. De laatste Brief leert ons, dat eene zware ziekte den Graaf de pen had doen nederleggen, welke hij in één jaar niet weder had kunnen opvatten. Intusschen waren de omstandigheden geheel veranderd. Eene volkomene scheiding van Noord en Zuid scheen daar te zijn. Het werd dus nu geheel onnoodig, om den *Belg* verder van de voordeelen des vrijen handels te overtuigen.

Offchoon wij het bejammeren, dat de Graaf het geheele werk niet volgens zijn voornemen voltooid heeft, houden wij het toch, gelijk het daar ligt, voor een hoogst opmerkelijk boek voor den nadenkenden Handelaar en Fabrikant, maar vooral ook voor den Staatsman, die belastingen, en daaronder ook handelsbelastingen, voor te dragen of daarover te stemmen heeft. Wij hopen, dat het strekken zal, om vele ingewortelde vooroordeelen omtrent den zoogenaamden strijd tusschen handel en fabrijken weg te nemen; om hoe langer hoe meer de overtuiging te doen geboren worden, dat hooge beschermende regten eigenlijk slechts beschermend zijn in naam en voor het eerste oogenblik, en dat hun eenig uitwerksel het bederf van den handel en ten laatste dat der fabrijken zelve is; en eindelijk, dat het de mogelijkheid zal doen zien, om eenmaal een zamenhangend en op vaste en algemeene gronden steunend stelsel van Belastingen deelachtig te worden.

No. 2 is de vertaling eener Memorie, door VAN HOOGEN-

DORP in April 1816 opgesteld, om zijne toenmalige medeleden in de Staten-Generaal op eene meer breedvoerige wijze bekend te maken met de gronden, waarop zijne Adviesen omtrent de voorgedragene finantiéle wetten zonden berusten. De hier behandelde onderwerpen zijn: I. De Nationale Schuld. II. De Vereeniging met *België*. III. De Financiën. IV. De algemeene Welvaart. V. De publieke Geest (*l'Esprit public*). Achteraan volgen onderscheidene belangrijke bijdragen.

Deze Memorie is grootendeels reeds in het oorspronkelijk gedrukt in de *Bijdragen tot de Huishouding van Staat*, IIe Deel, bl. 1—148: alleen zijn daar het 2de en 3de Hoofdstuk weggelaten, gelijk mede de Bijlagen. Deze beide Hoofdstukken zijn echter van geringe uitgebreidheid.

De inhoud dezer Memorie heeft groote trekken van overeenkomst met de Brieven aan eenen *Belgiër*. Dezelfde liberale en heldere denkbeelden omtrent Landbouw, Handel en Fabrijken stralen er allerwegen in door. Aan hen, die de Bijdragen tot de Huishouding niet in eigendom bezitten, durven wij deze vertaling, als ook nu nog belangrijk van inhoud, gerustelijk aanbevelen.

De druk dezer beide werken is waarlijk uitmuntend, en doet eer aan de zorg der Uitgevers en aan de persen van den Heer SPIN.

Vlugtige beschouwing der vraag: welke moeten, uit het dubbel oogpunt der welvaart en onafhankelijkheid, voor Noord-Nederland de onvermijdelijke gevolgen zijn van deszelfs afscheiding van België? Te Utrecht, bij N. van der Monde. 1831. *In gr. 8vo. 76 Bl. f*: -75.

Recensent heeft met aandacht dit werkje gelezen. De Schrijver zoekt de verderfelijke gevolgen eener scheiding van *België* te betoogen, en na getracht te hebben de *mogelijkheid* der hereeniging aan te toonen, poogt hij de *noodwendigheid* daarvan te bewijzen.

De *mogelijkheid* der hereeniging grondt hij op het niet bestaan van blijvenden afkeer tusschen volken, op gemeenschappelijke herinneringen enz., en op de ondervinding der *Belgen* van de noodlottige gevolgen des opstands. De *noodwendigheid* der hereeniging beschouwt hij van de zijde der

welvaart van binnen, en der *veiligheid en onafhankelijkheid van buiten*. De *welvaart van binnen* schijnt ons het voornaamste punt. Inzonderheid komt de Schrijver daarop neêr, dat alle volken handeldrijvend geworden zijn; dat dus ieder volk, bij het verloren gaan van den stapel- of commissiehandel, (dat is hier alle handel, welke niet met *eigene* voortbrengselen gedreven wordt) slechts een gelijksoortig aandeel in den algemeenen handel behouden kan, als het aan eigene voortbrengselen oplevert; dat *Noord-Nederland* arm in voortbrengselen is, doch, tijdens de vereeniging met *België*, de Belgische producten verzenden kon, en alzoo een' wezenlijken en bestendigen ruilhandel had; dat, door de scheiding, de nijverheid van *België*, die hare afzettingsplaatsen mist, wel vernietigd wordt, maar ook eveneens onze handel wordt benadeeld, als die nu, zonder inkomende regten enz., de Belgische voortbrengselen niet meer zal kunnen bekomen. Eindelijk meent de Schrijver, dat onze *veiligheid en onafhankelijkheid van buiten* door de scheiding gevaar loopen, als waardoor wij van een Rijk van 6,000,000 tot een van 2,500,000 zielen verminderd worden, en *België* vernederd wordt tot eene Fransche, *Holland* NB. tot eene Engelsche Kolonie, ja waardoor wij ook buiten staat geraken, onze eigene Volkplantingen te beschermen; terwijl eindelijk het geheele Statenstelsel van *Europa* uit zijn verband en evenwigt wordt gerukt.

Tegen deze gronden heeft Recensent voornamelijk in te brengen het volgende:

De hereeniging met *België* is *niet* mogelijk: want zij zou *thans* moeten plaats grijpen; en al bestaan er geen *blijvende antipathiën* tusschen volken; al ware derhalve de hereeniging honderd jaar *later* mogelijk, *tegenwoordig* (en dit is hier de vraag) is zij ondoenlijk. Ook zijn de *herinneringen* van *Belgen* en *Hollanders* meest van vijandigen aard tegen elkander, en de verbroedering is sedert den laatsten opstand niet bijzonder toegenomen! Ook is het karakter der *Belgen* zoo veranderlijk, dat zij heden zich, althans schijnbaar, in opregtheid aan ons zouden kunnen aansluiten, en over een jaar met de eigenste verbittering weder tweespalt veroorzaken. Nu de *mogelijkheid* der hereeniging niet meer bestaat, zal de *noodwendigheid* wel van zelve wegvallen. Doch ook hieromtrent willen wij het een en ander aanmerken. De *welvaart van binnen* werd door de Belgische nijverheid meer onderdrukt dan onder-

stand; zelfs werd de vrijheid van den handel, inzonderheid den graanhandel, er zeer door benadeeld. De scheiding zal onze Noord-Nederlandsche nijverheid doen herleven, en de producten daarvan, zoo wel als van onze volkplantingen, zullen den handel wel zóó veel toevoeren, dat hij zich niet tot opkoopen en verzenden van *vreemde voortbrengselen* zal behoeven te bepalen. De *veiligheid en onafhankelijkheid van buiten* kan beter worden gehandhaafd met eene zwakke bevolking, eene kleinere land- en zeemagt, die zuiver vaderlandsgezind is, en, zoodra het op de verdediging van den geboortegrond aankomt, geene partijschap of verdeeldheid kent, dan met eene talrijker bevolking en een sterker leger, wat het aantal betreft, doch waar men niet op rekenen kan, zoo min tot bewaring der binnenlandsche rust, als tot verdediging van het Rijk tegen een' buitenlandschen aanval. Om niet eens aan te voeren, hoe sterk tegenwoordig onze krijgsmagt is, en hoe veel zij boven de Belgische vooruit heeft; is het niet beter, met 40,000 man *getrouwe* troepen te velde te trekken, dan met 120,000, maar waaronder 80,000 *verdachten?* En zou niet het wederkeerig wantrouwen de overwinning voor de *Nederlanders*, zoo de *Belgen* daaronder begrepen waren, *onmogelijk* maken? Ja zelfs *Holland* alleen, maar het onverdeelde en dappere *Holland*, zal veel meer ontzag bij de vreemde Mogendheden verwekken, dan het steeds wankelend Rijk der *Nederlanden* gelijk het was. Indien wij reeds vóór den tegenwoordigen oorlog van dat gevoelen waren, wij worden er dagelijks meer in versterkt. Neen! geene verbroedering met de onderdanen van LEOPOLD *den Overweldiger!* geene verbroedering met de blaauwkielen! geene verbroedering met de vlugtelingen bij *Ravels*, *Hasselt* en *Leuven*, met de NIËLLONS, de DAINES en de TIECKEN DE TERHOVE! Leve de Koning! leve de Prins van *Oranje* en geheel het Koninklijk Huis!

Naauwkeurige Opgave, bevattende de Giften en geldelijke Bijdragen, door de achtingwaardige Ingezetenen der Noord-Nederlandsche Provinciën, ingezonden aan de Ministeriën van Financiën en van Binnenlandsche zaken, aan de Departementen van Oorlog en Marine, aan de Ministers van Staat, belast met de zaken van de Hervormde Eerdienst, Burgemeesters en Overheden, gedurende den Opstand in België.

Bijeenverzameld door eenen Vriend des Vaderlands. Te Amsterdam, *bij* H. Moolenijzer. 1831. *In gr.* 8*vo.* 191 *Bl.* *f* 2 - 40.

Het was een goede inval van dezen *Vriend des Vaderlands*, dat hij de van tijd tot tijd in de *Staatscourant* voorkomende berigten van ingezonden giften bijeenverzamelde. Deze eerste Aflevering loopt over de maanden October, November en December 1830, en de geheele som der vrijwillige bijdragen tot aan het einde des jaars is *f* 554,052-94½. Alhoewel het niet gezegd wordt, is buiten twijfel het oogmerk, eene tweede Aflevering te laten volgen, waarin vermeld zal worden, wat er vervolgens nog is gegeven. Ook versjes en spreuken, waarmede eenige giften ingezonden werden, zijn mede opgenomen. Wij vertrouwen, dat de opgave der getallen naauwkeurig is. In de spelling der eigennamen meenden wij onder het doorbladeren hier en daar eenige onnaauwkeurigheid op te merken. — Dit zij genoeg ter aankondiging. Heil het volk, waaronder lieden van allerlei rang en stand alzoo wedijveren, om in den nood te helpen!

Gedenkschriften van CONSTANT, *Eersten Kamerdienaar des Keizers, aangaande het huiselijk leven van* NAPOLEON, *zijn Huisgezin en zijn Hofstaat. Iste en IIde Deel. Te Amsterdam*, *bij* G. J. A. Beijerinck, 1830. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 539 *bladz.* *f* 4 - 60.

Gedenkschriften, opgesteld door menschen van minderen stand, die in eenige naauwe betrekking staan tot gewigtige personen, zijn uit derzelver aard dikwijls van groot nut voor den beoefenaar der Geschiedenis. Zij, die eene ondergeschikte bediening vervullen in den huiselijken kring van groote personaadjen, zijn doorgaans het best in de gelegenheid, om het bijzonder leven der zoodanigen waar te nemen. Minder betrokken, dan anderen van aanzienlijker rang, in de staatkundige bedoelingen en eerzuchtige ontwerpen hunner meesters, deelen zij ook met mindere behoedzaamheid en terughouding, met meerdere openhartigheid mede, wat zij waarnemen. Ieder, die zich toegelegd heeft op de grondige beoefening der geschiedenis van het laatst der 15de en het begin der 16de eeuw, weet, welke belangrijke berigten wij vinden in de Dagboeken der Ceremoniemeesters STEPHAN

INFESSURA en JOAN BURCARD aangaande het bijzonder leven der Pausſen ALEXANDER VI, JULIUS II en LEO X, om van andere latere dergelijke Gedenkſchriften niet te ſpreken. Laat men zich nu maar niet wegſlepen door zekere ingenomenheid voor de helden des verhaals, welke men zulke ondergeſchikte dienaren ten goede moet houden, maakt men van hen gebruik als waarnemers en minder als beoordeelaars, dan kan men hunnen arbeid aanmerken als nuttige bijdragen ter beoefening der Geſchiedenis.

De Schrijver van deze Gedenkſchriften, vroeger in dienst bij EUGENE BEAUHARNAIS en naderhand bij MADAME BONAPARTE, trad in het jaar 1800 als Kamerdienaar in dienst bij den toenmaligen Eerſten Conſul, en heeft dezen, ook na diens verheffing tot Keizer, ſedert ſteeds vergezeld, zelfs op alle zijne buitenlandſche krijgstogten. Het kan niet anders, of, bij de niet onnatuurlijke ingenomenheid van CONSTANT met zijnen meester, vindt men in zijne beoordeeling van diens daden nog al het een en ander, waarin men van hem verſchillen zal. Onder anderen ſchijnt het aan BONAPARTE gelukt te zijn, om beiden, de goedhartige JOSEPHINE en zijnen Kamerdienaar, te misleiden; bij gelegenheid van den moord, gepleegd aan den Hertog van *Enghien*, door zijne geveinsde ontroering en zijne woorden: *Zij zijn te ſchielijk geweest, die rampzaligen!* Soms maakt ook deze ingenomenheid met zijnen Heer den anders zeer billijken CONSTANT onregtvaardig in zijne beoordeeling der handelingen van andere zeer achtingwaardige mannen. Vooral merkten wij dit op in zijne uitweiding over hetgeen aanleiding gaf tot het arresteren en de verwijdering van den Generaal MOREAU. Maar alles, wat de Schrijver zegt zelf gezien en bijgewoond te hebben, en als zoodanig door hem verhaald wordt, draagt den ſtempel der waarheid; terwijl zijn werk tevens vele niet algemeen bekende, hoewel wetenswaardige, bijzonderheden behelst. Uit de oorlogsanekdoten, die men natuurlijk in een werk van dezen aard verwacht, kiezen wij de volgende tot eene proeve: „ Van *Augsburg* begaf zich de Keizer naar het leger voor *Ulm*, en maakte zijne beſchikkingen tot het beſtormen van die plaats. Op een' geringen afſtand van de ſtad greep er een allervinnigst en hardnekkigst gevecht plaats tusſchen de *Franſchen* en de *Oostenrijkers*, hetwelk bijna twee uren geduurd had, toen men eensklaps het geroep hoorde van *Leve de Keizer!* Die naam, die altijd den ſchrik door des

tjands gelederen verspreidde, en onze soldaten steeds bemoedigde, vuurde hen op dezen keer zoodanig aan, dat zij de *Oostenrijkers* overhoop wierpen. De Keizer toonde zich voor het eerste gelid, roepende *voorwaarts!* en de soldaten een teeken gevende om voorwaarts te rukken. Van tijd tot tijd werd Zr. Ms. paard onzigtbaar door den rook van het kanonvuur. Onder dien schrikkelijken aanval bevond zich Z. M. nabij een' zwaar gekwetsten grenadier. Die dappere riep met de overigen mede: *voorwaarts! voorwaarts!* De Keizer naderde hem en wierp zijn' krijgsmantel over hem heen, zeggende: „Breng „hem mij weder; ik zal er u het kruis van Eer voor weder„geven." De grenadier, die zich doodelijk gewond gevoelde, antwoordde aan Z. M., dat het doodkleed, hetwelk hij zoo even gekregen had, het eereteeken wel opwoog, en in den Keizerlijken mantel gewikkeld blies hij den adem uit. Het gevecht geëindigd zijnde, deed de Keizer den grenadier opnemen, die een veteraan van het leger van *Egypte* was, en gelastte, dat hij in den mantel zoude begraven worden."

In zoo ver de Schrijver de tijdsorde in acht genomen heeft, hetgeen niet altijd het geval is geweest, reiken deze Gedenkschriften in beide de Deelen tot kort na den slag van *Jena* in het jaar 1806, en dus hebben wij tot dusver nog het kleinste gedeelte van hetgeen te verwachten is. Wij hebben het werk met genoegen gelezen, en offschoon, gelijk uit het reeds medegedeelde blijken kan, niet blind voor deszelfs gebreken, beschouwen wij deze Gedenkschriften als eene nuttige bijdrage voor den beoefenaar der geschiedenis van onzen leeftijd. Wij hopen echter, dat de Vertaler oordeelkundig zal te werk gaan in de voortzetting van zijnen arbeid, en dit vooral toonen zal, door uit zijne vertaling achterwege te laten al datgeen, wat wel in het oog van 's Keizers Eersten Kamerdienaar van groot belang is, maar noch voor de Geschiedenis noch tot aangenaam onderhoud van eenige waarde is. Zoo zouden wij in het tweede Deel het gansche verslag der regelen van *etiquette*, in acht genomen aan het Hof van NAPOLEON en 36 bladzijden groot, zonder schade kunnen missen. Het interesseert ons immers niets, of de Opperceremoniemeester, dan de Opperhofmaarschalk, Opperstalmeester, Opperpagie, of welk een Opper...... dan ook, bij den maaltijd de armstoelen van Hunne Majesteiten gereedzette!

Gedachten en Beelden, door B. T. LUBLINK WEDDIK. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1831. *In gr. 8vo.* 110 *Bladz.* *f* 1-25.

In dit korfje zit nog al vrij wat honig. Wij willen het even opligten, om er onze lezers eens in te laten kijken; maar wij moeten voorzigtig zijn, om niet gestoken te worden. Onder het opensnijden van het boekje zagen wij reeds, dat de schrij-

ver in zijn *recept voor eene voorrede* den raad geeft: „Vergeet niet met een enkel woord tegen de recensenten los te trekken, en scheep hen af met eenige fatsoenlijke scheldwoorden." Wij dachten, dat dit zoo ernstig niet gemeend was. Maar hoe schrikten wij, toen wij, bij nader inzien, de les in het werk zelf in praktijk zagen gebragt! Verbeeld u, onze dierbare tijdschriften hoorden wij uitmaken voor [illegible] dwaalsterren, maandelijksche poppenkasten, enz. Een schrijver, die met zulk eenen toestel van geleerdheid het strijdperk kan treden, heeft zeker nog al eenig [illegible] spreken. Op den titel prijkt eene antieke lamp, die [illegible] licht, maar ook nog al damp geeft. Een kapelletje is het fraaije handvatsel. Wij vreezen, dat het [illegible] van den rook zal krijgen, die, door vrij wat wind [illegible] zelve toe wordt gewaaid. Keeren wij het titelblad om, dan stooten wij aanstonds op eene dubbele barricade van [illegible], een in het Grieksch en het andere in het Fransch. Ja, bij den aanvang der eerste bladzijde heeft de schrijver, het Hollandsch medegerekend, reeds in vier talen gedebuteerd. Evenwel, verre er van af, dat de schrijver zich te veel hierop voorstaan, toont hij een' hoogen dunk te hebben van de [illegible] kennis zijner landgenooten. Alleen het Engelsch wordt vertaald; maar het Grieksch, en zelfs het verouderde Fransch van MONTAIGNE, schijnt de schrijver te oordeelen, dat verstaan zal worden door den Nederlandschen lezer. Gelukkig intusschen, dat de Heer LUBLINK niet op den inval gekomen is, om geheel zijn werkje zamen te stellen in de taal van ARISTOPHANES, dewijl toch niet allen, die hetzelve nu met genoegen zullen lezen, in dat geval in den *[illegible]* van zijnen geest zouden deelen, al zijn het dan ook χρηστοὶ λόγοι, die hij gebruikt. Maar onze lezers mogen ons deze kleine *rodomontade* vergeven. Zij diene maar, om onszelve een weinig ruimbaan te maken, terwijl wij den [illegible] in de hand hebben. Allereerst zien wij den titel *Oogpunten*; men zou ze kunnen noemen, *Fragmenten uit een humoristisch Woordenboek*. Tot eene proeve diene het volgende: „*Hervormers*. Koperen steunpilaren der vrijheid, die door de „felle mokerslagen van het fanatismus niet konden verbrijzeld worden. Herkulessen der Christelijke tijdrekening, „die met niet weinige giftige Hydra's te worstelen hadden. „Waar de Bijbel hunne knods was en bleef, daar waren de „slagen geweldig en de overwinning nabij; want de gemijterde dwingelanden ondervonden, dat deze geestelijke „strijd-axt, die zoo moedig in Wittenberg en Geneve gezwaaid werd, zelfs de grendels van het Vatikaan kon doen „losspringen. Hooge bergen, die de koesterende stralen der „jeugdige verlichting het eerst ontvingen, toen aan hunnen „voet alles nog in nacht en duisternis bedolven lag. Onversaagde ridders, die, niet met het kruis *op* het vaandel of „*op* de borst, maar met het kruis *in* het hart, het heilige „land gingen veroveren en gedeeltelijk veroverd hebben;

„ dat heilige land, waar toen de Sultan des Christendoms-
„ wetten gaf, en zijn geestelijk Harem zorgvuldig bewaakte,
„ dat uit ongerepte, kuische, maar voor de waarheid al te
„ schielijk blozende traditie's, legenden en dekretalen be-
„ stond. Kometen, die boven het bijgeloovig Europa opre-
„ zen, en terwijl zij over die landen, waar boven zij zweef-
„ den, eene ongewone vertooning maakten, de voorteekens
„ waren van geduchte omwentelingen in de geestelijke en
„ staatkundige wereld."

Nu volgt de *Brief van mijnen Oudoom Jacob*; een aller-liefst stukje — *à la Claudius*, zouden wij haast gezegd hebben; maar de schrijver protesteert reeds in de voorrede tegen de opvatting, dat hij iemands navolger zou zijn, en de Hemel beware ons, dat wij den man, die in zijne goede luim zoo aangenaam is, in een kwaad humeur zouden brengen!

Maar zie, daar raken wij verlegen; want nu volgen er stukken, die wij geenen naam kunnen geven, of wij moesten doen als de Joden, die hunne boeken eenvoudig noemen naar het woord, waarmede zij beginnen. Maar wij willen liever des schrijvers eigene woorden bezigen: „Gedach-
„ ten en gewaarwordingen, welke mogelijk niet geheel on-
„ fangrijk zullen beschouwd worden, invallen van het oogen-
„ blik." De lezer oordeele uit het volgende: „Beschouw
„ uw gemoed, (wanneer gij weet, wat hetzelve eigenlijk
„ is!) beschouw dit als in eene glazen kas staande, b. v.
„ als eene kostbare porfeleinen kan; laat ieder toe, om voor
„ de glazen ruiten te staan gapen, en laat ieder stof en vorm
„ van het breekbare ding beoordeelen en bevitten; maar open
„ uwe kas niet, dan waar uw huis in brand staat, of die-
„ ven inbreken; geloof mij, vreemde lieden zouden het kost-
„ bare stuk met ruwe smerige handen aantasten; zij zouden
„ willen *zien*, *ruiken* en *proeven*, wat gij er in bewaart,
„ en ... wanneer het dan eens wat kwaads, wat verbodens
„ ware? dan zouden immers zedelijke *douaniers*, die op alle
„ *chaussées* der zedekunde heen en weder draven, uwen schat
„ *confisceren* en openlijk aanslaan! Bewaar daarom den sleu-
„ tel dezer porseleinkas zorgvuldig; maar waar een goed,
„ getrouw vriend bij u komt, daar sluit uwe luiken, dat de
„ voorbijganger u niet beloere; steek uw lampje aan, en
„ *open uw gemoed*; dit kan, *op deze wijze*, heilzaam en ver-
„ rukkend zijn; ten minste zoo komt het mij voor."

Wat dunkt u, lezers? De schrijver verdient aanmoediging. Het schikt immers nog al? — „Hoe! nog al schikken? Neen, Recensent! gij moet beter uit den hoek komen." — Wel nu dan: „De opsteller dezer fragmenten is onuitputtelijk rijk aan geest, luim en kunstige wending." Heeft de man nu geene reden, om met beide handen het pluimpje aan te grijpen? Maar neen, dat gelijkt er niet naar; met dien man is niet te eggen of te ploegen. Nu noemt hij ons weer:
„ helaas gedeputeerden uit de *corporatie* der recensenten, die

„ hem al buigende van het hoofd tot de voeten bewie-
„ rooken."

Pues me distes tal herida,
Con gana de darme muerte, (*).

nu zoeken wij *ook* bondgenooten; zeker niet zoo spoedig als de kielmannen tegen de Hollanders, ook niet bij Koning LOUIS PHILIPPE; maar gij, beminnelijke *lezeressen!* hoort eens den toon, waarop onze Humorist van u het in zijn *meisjeshart*. Doch, wij willen het maar niet opge-ven. Iets echter.. „ Het huwelijk is voor den jongeling het „ *oude* Griekenland; voor menig echtgenoot, het *nieuwe*. Als „ hij somtijds de overblijfselen van het oude ontmoet, betreurt „ hij zijne verlorene vrijheid." Maar de schrijver zal, met hetgeen hij kwaads zegt van de vrouwen, niet *bedoelen*, om de goeden te na te spreken. Wij bragten de plaats alleen bij, om den storm af te leiden; even gelijk SCHEHERA-ZADE in hare vertelling van den boozen geest, die alle bezweringen wederstond, maar zich door het gekijf van een kwaad wijf terstond liet vernestelen. Zijn scherp *recenseren* der vrouwen willen wij hem dan ten goede houden, mits hij ons zonder stoornis boeken late recenseren. Intusschen koope ieder, die smaak heeft in echte luim, het boekje, welks inhoud ons doet hopen, dat de schrijver ons nog op meerdere dergelijke zal onthalen.

(*) Dewijl gij mij zulk eene wonde hebt toegebragt,
Met het voornemen om mij den dood te berokkenen, —

Naberigt.

Aan den inzender van het vers van PIETER NIEUWLAND *aan Maria*, in het *Mengelwerk* van No. XI van ons Tijdschrift, wordt berigt, dat gemelde dichtregelen reeds tot drie malen toe onder de dichtwerken van NIEUWLAND aan het licht zijn gebragt in de drie verschillende uitgaven van NIEUWLAND's *Nagelaten Gedichten*, door den Heer A. DE VRIES bezorgd, en uitgegeven te *Haarlem*, bij A. LOOSJES, PZ., in die van 1797 en 1816. bl. 13, en in de vermeerderde uitgaaf van 1827. bl. 37. (*)

(*) De Redacteur had, bij het ontvangen van het boven vermelde dichtstukje, de *Nagelaten Gedichten* van NIEUWLAND niet bij de hand, en kon ook waarlijk niet vermoeden, dat de inzender deze tot driewerf uitgegevene stukken niet zou hebben nageslagen, bevorens dat stukje, als ongedrukt, ter plaatsing aan te bieden.

Boekbesch. No. XI. bl. 475. reg. 13. staat *uiterde*, lees *uiterste*.

———— bl. 490. reg. 24. *val val*, lees *val van*.

———— 493. reg. 20. *da*, lees *dat*.

———— 495. reg. 20. *meer of meer*, lees *min of meer*.

———— No. XIII. bl. 577. reg. 3. *Protestansch*, lees *Protestantsch*.

Meng. No. XI. bl. 505. reg. 10. *hand*, lees *de hand*.

———— XII. bl. 565. reg. 14. *von*, lees *van*. En reg. 16. *menselijke*, lees *menschelijke*.

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen, *door* J. TER BORG.

(*Vervolg van bl.* 572.)

De derde Leerrede, *over de ſtad Gods*, overeenkomſtig *Pſalm* LXXXVII, ademt denzelfden mystieken geest. Tot proeve diene het volgende, bl. 74: „ *De Heere bemint de poorten Zions boven alle woningen Jacobs;* boven alle woningen Jacobs! Waarom? Vraagt niet te veel: God handelt naar zijn vrijmagtig welbehagen. Hij verkoos de ſtad Jeruzalem boven alle de ſteden der ſtammen Israëls. Christenen! De Heilige Geest ſprak niets vergeefs. Zou ook hierin niet een diepe, troostvolle zin liggen? Gansch Canaän met alle de ſtammen Israëls vertoonde de zigtbare Kerk van Christus, die eens over den ganſchen aardbodem zou gevestigd worden; maar iets anders is de uitwendige, iets anders de geestelijke Kerk, even gelijk het vleeſchelijk van het geestelijk Israël onderſcheiden was. Jeruzalem nu vertoonde het geestelijk Israël, en in de verte de ware geestelijke Kerke Christi. Geen wonder, dat de Heere dáár bij voorkeur zijne woninge kiest. De Heere toch neemt geen verblijf in de harten van onbekeerden, ſchoon zij uitwendig tot de Kerke behooren," enz. Anders is de uitſpraak van JEZUS CHRISTUS over de hoofdſtad des lands: *Jeruzalem! Jeruzalem! gij, die de Profeten doodt en ſteenigt, welke tot u gezonden zijn*, enz. *Matth.* XXIII: 37, 38. en *Luk.* XIII: 33—35.

De Ontzaggelijkheid van Majesteit, Mogendheid en Liefde in den Verloſser, naar het Gezichte van Openb. I: 17ᵃ, is het onderwerp der vierde Leerrede. De Inleiding begint met deze woorden: „ God had de verborgenheid voor zichzelven kunnen houden!" — Wat verborgenheid? — „ Dat de mensch van Hem is afge-

vallen, en uit zichzelven nooit de de eeuwige duisternisse ontkomen kan. Ware de zaak geheim gebleven, dan zouden wij onze ellendigheid eerst in de eeuwigheid hebben ontdekt, tot nimmer eindigende foltering. *Doch* Gods ontferming zij geprezen! Hij heeft de verlorenheid van den beginne verkondigd." Men zou hier kunnen vragen, of die afwijking ooit eene *verborgenheid* geweest. Zijn de menigvuldige offers, reinigingsplegtigheden en middelen ter verzoening onder de Heidenen zoo vele bewijzen, dat het menschdom in het algemeen steeds, het zij dan meer of min duidelijk, besef had van zondigheid? Ook uit de schriften der oude wijsgeeren en dichters blijkt genoeg, dat onder hen, die van geene Openbaring wisten, de beteren in elke eeuw het bederf zagen, dat in de wereld is door de begeerlijkheid. — Zonderling luidt de vraag, die bl. 100 voorkomt: „Is de zaligmakinge onzer zielen dan wel aan onszelven toebetrouwd?" TER BORG antwoordt: „Neen, M. H.! De Vader der barmhartigheid heeft het nog beter gemaakt, dan het was in de heilige dagen van het Paradijs, toen de mensch zijne zaligheid zelve moest bewaren." Van waar toch haalt de man deze vreemde stellingen? Bijbelsche leer is het niet. Tot welke verderfelijke gevolgen kan dit leiden! Op dezelfde bladzijde vindt men ook nog de volgende uitdrukking, die verre beneden de waardigheid des kansels geacht moet worden: „Zegt, ô geloovige ziele! zult gij morgen blijde zijn in God, gelijk heden? Zoo het den Heere belieft, anders niet." Voorts is de geheele preek zeer mystiek, en overal staat het denkbeeld op den voorgrond, dat *de Heere op Patmos*, dat JEZUS CHRISTUS, *van de grondlegging der wereld af aan, de verlossing van verlorenen op zich nam, in het midden der Gemeente onder Jacobs zaad wandelde, en als de* JEHOVA *des O. V. eertijds zich openbaarde.* Hierin moet dan *die Ontzaggelijkheid van Majesteit en Mogendheid en Liefde gezocht worden.*

De vijfde Leerrede heeft het volgende opschrift: *Tabl-*

tha, *of die Gemeenschap Christi*, *waardoor de mensch een Discipel of Discipelinne des Heeren genoemd wordt*, *volgens het verhaal van Lucas*, *Hand.* IX: 36. De Prediker wil I. *over die gemeenschap meer bepaaldelijk*, II. *over de vrucht van goede werken*, *welke zij voortbrengt*, en III. *tot opwekking en stichtinge* spreken. In het eerste deel stelt hij zich twee vragen ter beantwoording voor: 1. *waarin bestaat die gemeenschap?* en 2. *waaruit komt dezelve voort?* Ook hier wordt terstond het geliefkoosd stelsel weder bijgehaald en als in den tekst ingeschoven: „ Wat is het dan eigenlijk, waardoor Tabitha eene Discipelinne des Heeren mogt genaamd worden? Er staat omtrent haar niets van opgeteekend, en wij zouden er ook niets van kunnen weten, zoo God door zijn woord het geheim niet had verklaard. Dit woord stelt ons, van het Paradijs af tot aan de verschijning des Heeren op Patmos toe, den mensche voor, of in *Adam*, of *Christus*. In Adam, als een kweekeling van den Duivel, in Christus, als een kweekeling Gods." — „ De Zoon van God (zoo leest men verder) nam het, naar 't welbehagen des Vaders, en onder medewerking des Heiligen Geestes, dadelijk op zich, om, bij de eerste opening van de leerschool des Satans, uit de magt van dien Leugengeest te redden allen, die de Vader Hem, als de kroone zijner heerlijkheid, en als den triumfroem van zijnen strijd, geven zoude." — „ De mensch wordt een Discipel des Heeren, en alzoo een verloste uit het kweekschool der eeuwige dwalinge — waardoor? Doordien God het zoo wil." — „ Tabitha geloofde haar verloren staat, en dat zij eeuwig zou moeten zijn in de duisternisse van hem, die door Adam ten leermeester was aangenomen. (!) Dit geloof was in haar uit God, door genade. Tabitha geloofde tevens het woord: wat woord? Der belofte: „ Ik de Heere, die het Evangelie in het Paradijs, en te Mamre, en in Bethels velden verkondigde, Ik ben mensch geworden, en heb u met mijn eigen bloed gekocht. Alles, alles is voor u goedgemaakt, en zal voor u goedgemaakt

blijven," enz. Onder II. wordt 1. gezegd: „Wat goede werken zijn? Ja, dat is zoo gemakkelijk niet te beantwoorden. De Schrift is steeds in werkinge, om het aan 't licht te brengen. De oorzaak dezer moeijelijkheid, om het antwoord op gemeld vraagstuk tot klaarheid voor verstand en hart te maken, was mede daarin gelegen, dat in het kweekschool van den Duivel onder Grieken en Romeinen, onder Joden en Heidenen, bij wie zoo veel prijs altoos op werken van barmhartigheid, weldadigheid en menschenliefde gesteld werd." Met regt, TER BORG! de gebeden en aalmoezen van KORNELIUS, den Hoofdman, waren tot gedachtenis bij God opgekomen. Hierom moest PETRUS tot hem gaan en hem het Evangelie verkondigen. Het is wel waar, dat soms *werken goed kunnen schijnen, die het toch welligt niet zijn*; doch het ware liefdeloos, en strijdig met den geest der Heilige Schrift, alle goede daden te veroordeelen in Heidenen, die, geene wet hebbende, zichzelven tot eene wet waren, *Rom.* II: 14. Dat menschelijke deugd steeds onvolkomen blijft, en wij altijd nog genade behoeven, ontkent niemand. Waartoe dus zoodanige taal op den predikstoel? Eenvoudige menschen kunnen er ligt door in verwarring geraken, en dan is het gevolg bedriegelijke gerustheid bij volharding in zonde, of — wanhoop! Neen, het gevaar is niet zoo groot, dat *de mensch door eigen werken der deugd zich zaligheid bereiden* zou willen. Integendeel, het stelsel, dat overal in deze preken voorkomt, geeft, alhoewel TER BORG dit niet wil of bedoelt, ligt aanleiding tot een werkeloos vertrouwen op genade, waarbij men verzuimt, trage handen en slappe knieën op te rigten. Dat onze *goede* werken of daden uit Christelijke beginselen moeten voortkomen, lijdt geenen twijfel, en had met weinige woorden veel duidelijker gezegd kunnen worden. Wanneer iemand door naauwgezetheid of gemoedelijkheid in eenige opzigten andere gebreken of verkeerdheden meent te vergoeden, en de moeite der zelfbeheersching schuwt, denkt en handelt hij niet in den geest des Christendoms.

Dit stemt Rec. gaarne toe, doch meent tevens, dat zoogenaamde regtzinnigheid niet zal baten, wanneer de zondaar volhardt in slechte gewoonten en booze neigingen en onbetamelijke hebbelijkheden. — De toepasfing is eene hartelijke opwekking tot weldadigheid, vooral *in den schralen wintertijd*.

De zesde Leerrede stelt *de beloften Gods* voor als *een drang tot heiligmaking, overeenkomstig de vermaning van Apostel Paulus, 2 Cor. VII: 1.* Een schoon en belangrijk onderwerp voor den kansel! Waar is het, wat TER BORG in de Inleiding zegt: „ Hoe ligt is de mensch dien strijd (den strijd tegen de zonde) moede, daar dezelve dag bij dag wederkeert! Hoe genegen wordt hij menigmaal, om een middel uit te vinden, waardoor hij geregtigheid met ongeregtigheid, licht met duisternisse, Christus met Belial, en den tempel des levendigen (levenden) God met den Afgod der wereld zou kunnen vereenigen! Zoo is het. Zoo was het bij velen in de Corinthische Gemeente.” Maar of des mans stelsel wel geschikt is, om dit te algemeen kwaad bij de menigte te verhelpen, meent Rec. zeer te moeten betwijfelen. Hij stelt zich in het eerste gedeelte dezer preek drie vragen ter beantwoording voor: 1. *welke beloften bedoelt de Apostel?* 2. *zijn ze op geloovigen van alle tijden toepasselijk?* en 3. *wat is derzelver inhoud?* Hij verwijst, wat het eerste punt aangaat, op de drie laatste verzen van het voorgaande Hoofdstuk, en beweert in het tweede, dat deze beloften steeds van toepasfing op de geloovigen blijven. Te regt wordt aangemerkt, dat men *de dingen des Ouden en Nieuwen Verbonds* niet van elkander behoort te scheiden, daar beiden dan onverstaanbaar zouden worden. Hieruit volgt evenwel geenszins, dat *in de boeken des O. V.* reeds het gansche Christendom te vinden ware, althans niet in den geest van TER BORG, die ten derde gelet wil hebben op de drie woorden: *Ik zal in hun (hen) wonen; Ik zal onder hen wandelen; Ik zal hun tot een Vader zijn.* Op bl. 168, 169 wordt gezegd: „ In dien tabernakel

nu woonde God, en wel in het Heilige der Heiligen. Z[ie]
ziet daar een van God *gezet* afbeeldsel zijner inwoning
in de Geloovigen toen, en in de jaren van Jezaias, en in
onzen tijd, en ten allen dage." Bij de belofteniss: *Ik*
zal in hen wonen, heet het verder, mogen wij aan
bepaaldelijk aan den Heiligen Geest denken. Ik zal on-
der hen wandelen, heeft *opzicht* (betrekking) *tot den*
Zoon; en het derde, *Ik zal hun tot een Vader zijn*,
is betrekkelijk tot den *Vader*. De inhoud der tekst
zal dus, naar de meening van TER BORG, deze zijn:
„De Eeuwige *Drieëenige* God, de Vader, het Woord
en de *Heilige Geest* is bestendig *in* en *onder*, en bij de
Gemeente *tot heiliging*, *behoeding en heerlijkmaking*."
Het tweede gedeelte der leerrede is toepassing van het
drievoudig woord der belofte op onze heiligmaking.
Hier staat weder het geliefkoosde stelsel op den voor-
grond. De Prediker zegt 1: „*God*, de eenige Verlosser
en Zaligmaker, *heeft de Gemeente verkregen door zijn*
eigen bloed." En vroeger in dezelfde preek, bl. 166,
was door hem betuigd: „De Heere had dus vóór zijne
menschwording hier op de afvallige aarde altoos eene
Gemeente, een eigen volk, een verkregen volk, gelijk
nog heden ten dage na de menschwordinge." Hoe is
dit overeen te brengen? Voorts wordt verzekerd, dat
deze Heere (JEZUS CHRISTUS) *in de vuur- en*
wolkkolomme der woestijne zijne waarachtige persoonlijke
tegenwoordigheid te kennen gaf, en dat *Hij waarachtig*
en, schoon onzichtbaar, persoonlijk thans wandelt onder
zijne Gemeente, als tusschen de kandelaren, en alzoo
stellig tegenwoordig is. Hieruit nu moeten drangredenen
afgeleid worden, *om Hem niet op nieuw smarte aan te*
doen!! Verder, omdat *God de Heilige Geest wil wo-*
ninge nemen in den geloovigen, wordt 2. gewaarschuwd,
den Heiligen Geest niet te wederstaan, noch *te bedroe-*
ven. Hier komen onder anderen de volgende uitdruk-
kingen voor: „De tempel was weleer in zichzelven
even min heilig, als ander hout en steen — hij was hei-
lig door Gods verkiezing; zoo de Gemeente. Zij is

geheiligd niet in en door zichzelven, even min als alle ander vleesch Adams, maar heilig is zij in haren Hoogepriester. Wat Hij is, wordt de Gemeente gerekend (te zijn). 't Is dus geen eigen verkregene, maar toegerekende heiligheid, waardoor de geloovige in Christus tot den hemel behoort." Wat hoofdzaak in den tekst is, dat Christenen *zichzelven* moeten *reinigen van alle besmetting des vleesches en des geestes, voleindigende de heiligmaking in de vreeze Gods*, wordt slechts als in het voorbijgaan genoemd en geenszins, als hoofdzaak, aangedrongen. Dat God *Vader* is, doet TER BORG, g. nog opmerken, tot vertroosting van moedeloozen, die op hunne *geheel bedorvene natuur en inwonende zonde zien, welke hier nimmer geheel kan afgescheiden worden, en altoos eene plage blijven zal voor de meestgeheiligden op aarde*. De inhoud der preek beantwoordt niet aan het opschrift, en loopt grootendeels buiten den tekst om.

De zevende Leerrede is getiteld: *Gods planting op aarde, naar de voorstelling van den Psalmist*, *Psalm* XCII: 13—16. Ware er op den zamenhang acht geslagen, en de tekst behoorlijk verklaard geworden, de geheele preek zoude er anders uitgezien hebben. De Psalmist dacht er zeker niet aan, om *over de Gemeente, welke de Heere verkregen heeft door zijn bloed, te spreken, als over eene plantinge Gods op den aardbodem, die overigens verdorven en vervloekt is*. Daar het bewijs voor deze onderstelling ontbreekt, zal het wel niet noodig zijn, bijzonderheden op te geven. Ten deele komen hier dezelfde uitdrukkingen en begrippen weder, die in de vorige preek en in meer andere gevonden worden.

(Het vervolg en slot hierna.)

Ontwerpen van Leerredenen over de Lijdensgeschiedenis van Jezus naar de vier Evangelisten. Een nuttig

Leesboek voor Christenen en derzelver Leeraars. Naar het Hoogduitsch van D. MUSLIN, *in leven, Predikant te Bern, door* A. ROOIMAN, *Predikant te Hattem. II Stukken. (Mattheus, Marcus, Lucas en Joannes.) Te Amsterdam, bij* A. B. Saakes. *In gr. 8vo. 419 Bl. f* 4-:

Wij ontvangen hier tweeënveertig ontwerpen van leerredenen over de lijdensgeschiedenis, benevens zes ontwerpen van paaschleerredenen over vrije stoffen; dus te zamen achtenveertig zoogenaamde schetsen. Eene zeldzaamheid is het, dat de vertaler in zijne voorrede vrij onpartijdig vele gebreken dezer ontwerpen aanwijst. Hij erkent, dat de hier voorkomende teksten niet behoorlijk zijn uitgewerkt; dat veel maar even aangeroerd, of geheel voorbijgegaan werd. „Tekstverklaring wordt er „bijna," zegt de vertaler, „niet in gevonden. De „hooge, Goddelijke waarde van den Verlosser en de „verzoenende kracht van zijn lijden en sterven wordt „hier (N. B. in ontwerpen van leerredenen over de lijdensgeschiedenis) „niet opzettelijk behandeld. Als mo„dellen zijn deze ontwerpen niet aan te prijzen." Zie daar het oordeel, hetwelk de Eerw. ROOYMAN zelf over den arbeid van MUSLIN velt. Hetgeen aangevoerd wordt om hem te verdedigen, wat betreft de oppervlakkige behandeling en het gebrek aan tekstverklaring, uit hoofde van plaatshebbend gebruik, waaraan hij gebonden was, om lange teksten te behandelen, en de gewone predikwijze in Duitschland en Zwitserland, moge hemzelv' eenigermate verschoonen; schoon wij dit ook nog zoo geheel onbepaald niet toestemmen. Minder voldoende komt ons voor, hetgeen de uitgever aanvoert, om deze zijne Nederduitsche uitgave van het werk te regtvaardigen. Alles, wat door hem gezegd wordt over het gewigt der lijdensgeschiedenis van Jezus, stemmen wij volkomen toe. Maar wij gelooven, dat het, juist om dat gewigt van die geschiedenis, nergens nuttig toe is, om, bij al het voortreffelijke, hetwelk in onze taal over het

lijden van Jezus reeds geschreven of vertaald is, een werk, hetwelk de genoemde hoofdgebreken heeft, op onzen bodem over te brengen. Maar daarenboven munten de ontwerpen van MUSLIN, zelfs in hunne soort, en naar de Duitsche predikwijze beoordeeld, nog niet eens uit. Veelal missen wij de eenheid, zoo dat ééne en dezelfde schets eigenlijk het geraamte uitmaakt van *twee* zeer ongelijksoortige leerredenen. Bij voorbeeld, in het tweede of veranderde ontwerp over *Jezus voor de wereldlijke regtbank*, naar Luk. XXIII: 1—16, vinden wij behandeld, in het *eerste deel: Jezus voor Pilatus*, hoe hij daar behandeld wordt, het gedrag en karakter van Pilatus; welk deel besloten wordt met eene bestraffing, in acht artikelen, van zulke menschen, die in gedrag en karakter aan Pilatus gelijk zijn. Het *tweede deel* van dit zelfde ontwerp voert tot opschrift: *Herodes en Pilatus vrienden*. Zij waren te voren vijanden geweest, maar 1. werden nu vrienden ten koste van Jezus. Dus het was geene Christelijke, geene menschelijke verzoening. Zonderling staat daar nu op, 2. Jezus was aanleiding, dat twee vijanden weder vrienden werden; zoo kan en moet de gedachte aan Jezus alle vijandschap uit de harten verbannen, en vriendschap en liefde stichten. — Over de wijze, waarop de schrijver sommige omstandigheden van Jezus' lijden verklaart, willen wij, bij zoo veel verschil van gevoelens, niet twisten. Het werk schijnt ook reeds van te oude dagteekening, dan dat in hetzelve in allen deele gebruik zou gemaakt zijn van de vorderingen der bijbelsche uitlegkunde in onzen tijd. Maar in een werk, dat aan ons publiek, aan jonge leeraars en aan Christelijke huisgezinnen als eene gepaste lektuur wordt aangeboden, mogen wij toch met eenig regt verwachten en vorderen, dat in hetzelve niets voorkomt, hetwelk den door zoo vele voortreffelijke schriften verfijnden smaak moet mishagen of kan bederven. Bij hetgeen MUSLIN zegt over Jezus' lijden in *Gethsemane* en den uitroep aan het kruis: *Mijn God, waarom hebt gij mij verlaten?* geeft de vertaler in zijne aanteekeningen

blijken, dat hij het gebrekkige van het werk zelf gevoelt, en erkent in de voorrede, dat er in ons land verscheidene schriften over het lijden van Jezus, onder welke sommige van voortreffelijken aard, in menigte voorhanden zijn. Dat men nu den, door vroegere en betere schriften niet ongunstig bekenden, naam van MUSLIN misbruikt, om aan zijne landgenooten zulk een minder dan middelmatig werk op te dringen, is naar ons oordeel, moeijelijk te verontschuldigen.

Godsdienstige Beschouwing van de verblijfplaats der dooden, naar 2 Kon. XXIII: 17. Uitgesproken te Groningen, den 11 Mei 1828, door J. SCHORSMAN, *thans Predikant te Zuidwolde. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1830. *In gr. 8vo. 40 Bl. f* :-10.

De Eerw. SCHORSMAN wenscht beschouwd te worden, als een eenvoudig landprediker, die, door buitengewone omstandigheden bewogen, om eene enkele leerrede door den druk gemeen te maken, geeft, wat hij heeft. Het verblijdt ons, dat wij door deze leerrede den man leeren kennen, als eenen Evangelieverkondiger, die den rang, waarin hij zich plaatst, tot sieraad verstrekt, en blijken geeft, dat het hem niet ontbreekt aan hetgeen hem in denzelven nuttig werkzaam kan doen zijn.

De tekst, op den titel genoemd: *Wat is dat voor een grafteeken, dat ik zie?* wordt door den schrijver gekozen, om op eene godsdienstige wijze, naar deszelfs aanleiding, te spreken over het graf, de verblijfplaats der dooden. De spreker bepaalt de aandacht van zijne hoorders bij het graf van een vroeg gestorven kind, van een' veelbelovenden jongeling, van eenen noodlijdenden, van een' weldadigen menschenvriend, van een' waren, werkzamen en geloovigen Christen, en van eenen leeraar, in afzonderlijke bespiegelingen, die telkens aangevangen worden met de vraag in den tekst. De leerrede

werks, door haren hartelijken en ernstigen toon, voornamelijk op het gevoel en de verbeelding; maar ook het verstand vindt in dezelve voedsel, door eene gepaste aanwending der waarheden van het Christendom tot leering, opwekking en vertroosting. De Schrijver geniete alles, wat hem kan aanmoedigen, om voort te gaan, met op zulk eene gunstige wijze de beantwoording aan de pligten van zijnen stand! Wij twijfelen er niet aan, of allen, die prijs stellen op eene eenvoudige, hartelijke voorstelling der waarheid, zullen deze leerrede met genoegen lezen.

Onderzoek, of uit de statistieke opgave genoegzaam zeker blijkt, dat het getal doodgeborene, of kort na de geboorte gestorvene kinderen, hier te lande in de laatste jaren is toegenomen? Door J. N. ENGELTRUM, *Lid der provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek in Noordholland, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam, enz. (Uitgegeven door het provinciaal Utrechtsche Genootschap.) Te Utrecht, bij* J. Altheer. 1830. *In gr. 8vo. 116 Bl. Met Bijlagen. f* 1-20.

Den zoo aan kennis als aan ervaring rijken Heel- en Verloskundige ENGELTRUM viel, door de beantwoording van dit onderwerp, de zilveren eereprijs te beurt, bij het provinciaal Utrechtsche Genootschap, in deszelfs vergadering van 1828. De goedkeuring, welke deze Verhandeling van Beoordeelaren heeft genoten, maakt het onnoodig, hiervan eene gewone recensie te leveren, en wij zullen derhalve, door een kort verslag van den inhoud van dit belangrijk werkje, de Genees- en Verloskundigen alleen op hetzelve opmerkzaam maken, waarin wij reeds door buitenlandsche tijdschriften (b. v. de *Bibliothek der prakt. Heilkunde* van Junij 1831) zijn voorgekomen.

In overeenstemming met de voorgestelde vraag, heeft de Schrijver dezelve in vier Afdeelingen gesplitst:

I. *Kan men uit de statistieke opgave met genoegzame zekerheid opmaken, dat het aantal doodgeborene, of binnen de vierentwintig uren na de geboorte gestorvene kinderen in de laatste jaren in ons land aanmerkelijk is toegenomen?* — Na vooraf op de moeijelijkheden te hebben opmerkzaam gemaakt, die men bij zoodanigen arbeid aantreft, komt de Schrijver tot het resultaat, dat het verschil tusschen doodgeborenen in vorigen en thans niet van belang is, en dat dit nog voor het grootste gedeelte uit het klimmend aantal van onechte kinderen kan verklaard worden. In *Amsterdam* wordt er van 36 kinderen één dood geboren.

II. *Bij welke vrouwen, of voor de eerste maal barende, of die reeds meermalen gebaard hebben, wordt dit verschijnsel meest waargenomen?* — De Schrijver neemt hier aan, dat eerstbarenden meer van doode vruchten bevallen, dan die meer gekraamd hebben, waarvan hij de oorzaak meent gelegen te zijn in den toestand der genitalia, welke nog niet zoodanig zijn voorbereid, als bij volgende verlossingen. Voorts blijkt uit zijne opgaven, dat onder de onechte kinderen op verre na meer doodgeborenen zijn, dan onder de echte kinderen. Ten aanzien van de sterfte der kinderen in de eerste 24 uren, kon hij alleen eene tabel der stad *Amsterdam* leveren, die van het jaar 1801—1826 loopt, en waaruit blijkt, dat van 9258 gedurende die jaren geboren kinderen er 20 echte en 151 onechte kinderen doodgeboren en bovendien nog 40 in de eerste 24 uren gestorven zijn. In den laatsten tijd zou deze sterfelijkheid in de eerste 24 uren niet toegenomen zijn, dewijl men thans van meerdere en betere middelen gebruik maakt, om zwakke kinderen te behouden en schijndoode in het leven terug te brengen.

III. *Welke zijn deszelfs natuur- of zedekundige oorzaken?* — Deze oorzaken liggen gedeeltelijk bij de moeder, gedeeltelijk bij het kind. Die, in de *moeder* gelegen, zijn, misvormd ligchaam, verkeerde opvoeding en leefwijze, het gebruik van veel koffij, thee, wijn, brande-

werk, door haren hartelijken en ernstigen toon, voornamelijk op het gevoel en de verbeelding; maar ook het verstand vindt in hetzelve voedsel, door eene gepaste aanwending der waarheden van het Christendom tot leering, opwekking en vertroosting. De Schrijver geniete alles, wat hem kan aanmoedigen om voort te gaan, met op zulk eene nuttige wijze te beantwoorden aan de pligten van zijnen stand! Wij twijfelen er niet aan, of allen, die prijs stellen op eene eenvoudige, hartelijke voorstelling der waarheid, zullen deze leerrede met genoegen lezen.

Onderzoek, of uit de statistieke opgave genoegzaam zeker blijkt, dat het getal doodgeborene, of kort na de geboorte gestorvene kinderen, hier te lande in de laatste jaren is toegenomen? Door J. N. ENGELTRUM, *Lid der provinciale Commissie van Geneeskundig Onderzoek in Noordholland, Heel- en Vroedmeester te Amsterdam, enz. (Uitgegeven door het provinciaal Utrechtsche Genootschap.) Te Utrecht, bij* J. Altheer. 1830. *In gr. 8vo. 116 Bl. Met Bijlagen. f* 1-20.

Den zoo aan kennis als aan ervaring rijken Heel- en Verloskundige ENGELTRUM viel, door de beantwoording van dit onderwerp, de zilveren eereprijs te beurt, bij het provinciaal Utrechtsche Genootschap, in deszelfs vergadering van 1828. De goedkeuring, welke deze Verhandeling van Beoordeelaren heeft genoten, maakt het onnoodig, hiervan eene gewone recensie te leveren, en wij zullen derhalve, door een kort verslag van den inhoud van dit belangrijk werkje, de Genees- en Verloskundigen alleen op hetzelve opmerkzaam maken, waarin wij reeds door buitenlandsche tijdschriften (b. v. de *Bibliothek der prakt. Heilkunde* van Junij 1831) zijn voorgekomen.

In overeenstemming met de voorgestelde vraag, heeft de Schrijver dezelve in vier Afdeelingen gesplitst:

soortgelijken letterkundigen arbeid, we betreuren [illegible] hierin eene zelfvoldoening vinden, die hem noch onbillijke bejegening, noch afgunst of eigenbaat ontnemen kunnen!

Verhandelingen, Redevoeringen en losse Geschriften. Door J. H. VAN DER PALM. *IVde Deel.* Te *Amsterdam*, bij J. van der Hey en Zoon. 1825. In gr. 8vo. 389 *Bl.* f 3-75.

In dezen bundel komen wederom zoo wel stukken voor, die reeds afzonderlijk uitgegeven en hier verzameld zijn, als tot hiertoe [illegible]. Deze zijn echter van zoo veel belang [illegible] bij welke wij zijn verwaardigd [illegible], en [illegible] de lezer [illegible], dat wij deze opmerking [illegible] maken, [illegible] weg te nemen, [illegible] zeer stilstaan.

Het boekdeel wordt geopend met eene *Verhandeling over den aanleg en de voortreffelijkheid van het boek Job* [illegible]

„De ruimte en belangrijkheid [illegible] der eerste Verhandeling [illegible] niet toe, [illegible] het groot ontwerp des gedichts [illegible] van deszelfs [illegible] mede te deelen, [illegible] het voor eene andere gelegenheid [illegible] van het verheven plan, en [illegible] van het geheel, [illegible] bijzonderheden te ontwikkelen. [illegible] kunst, of wilt gij [illegible] op de [illegible] der personen, in den aanleg, voortgang en het einde der handeling doorstralende, [illegible] ken. Beginnen wij met het verschillend karakter der sprekende personen, in dezen dichterlijken redestrijd."

Deze woorden van den Schrijver kwamen ons ten volle gepast voor, om den lezer, voor die met het eerste stuk bekend is, eenig denkbeeld van het tegenwoordige te geven. Des mans tweede aanmerking betreft, „het ontstaan van den twist, en het meer en meer ontbranden van denzelven;" de derde, „het einde van dien twist;" de vierde, „de Goddelijke beslissing."

Verwonderlijk schoon is deze geheele behandeling, welke ons het gansche denkbeeld van den verheven dichter en de overgroote voortreffelijkheid van hetzelve, van het gansche stuk namelijk, overtuigend voor oogen legt. Het was misschien onze pligt, het geheele boek Job te herlezen, om ons te beproeven, of het voorstel van VAN DER PALM in omvang al de aangevoerde zaken door de bijzonderheden bevestigd en althans niet tegengesproken wierd. Doch, schoon wij moeten toestemmen dit niet gedaan te hebben, is het ten minste zeker, dat zijn begrip, niet alleen het meest ter eer van het boek schijnt te strekken, en dat zijn kunstgevoel zich hier bijzonder voordoet, maar tevens dat het aangevoerde zijn oordeel te hulp komt, en dat niet ligt iemand bevoegder te achten is, dan hij, om dit oordeel te vellen. Wij vooral weten den man voor dit en het vorige stuk niet genoeg te danken — hij heeft ons het zilver tot goud gemaakt.

De volgende (in deze Verhandelingen VAN DER PALM zelfs laatste) *Redevoering* loopt over *den invloed van het uitwendige, en zinnelijk vermogen, om den gunstigen indruk van het meer wezenlijke te bevorderen*; ter inwijding eener nieuwe Gehoorzaal.

Een groot gedeelte van dit stuk is uitdrukkelijk aan de gelegenheid, aan verslag, dankzegging en opwekking tot gebruik, toegewijd; in welk alles echter de Redenaar zijn vermogen, om gepast, aangenaam en aandachtwekkend te spreken, niet min dan ooit doet kennen. Wij behoeven er niet bij te voegen, dat hij zijn onderwerp, en wel zeer gelukkig, aan dezelfde gelegenheid heeft ontleend. Eerst verdedigt hij *het betamelijke*, zoo wel als

het doelmatige, om den gezegden invloed te bezigen. Daarna geeft hij als geschikte eigenschappen daartoe op: *gepastheid*, *zedigheid*, en *wezenlijkheid* of *innerlijke waarde*. Dit alles wordt wel en fraai beredeneerd en in het licht gesteld, waarbij somtijds treffende gedachten en heerlijke plaatsen zich vertoonen; schoon het ons steeds blijft voorkomen, dat dit stuk, op zich zelf beschouwd, niet tot de belangrijkste of meesterlijkste van den Spreker behoort.

Verhandeling over eenige kenmerken en vereischten der eenvoudigheid van stijl, opgehelderd door de Hecuba *van* EURIPIDES. Ziet daar het derde stuk, dat ons toeschijnt eenigermate als vervolg op de voorgaande *Redevoering* beschouwd te kunnen worden; want daar reeds laat zich de Auteur in gelijken zin over het eenvoudige uit, als hij *hier* uitvoerig betoogt. Hij wil namelijk, dat de eigenschap der eenvoudigheid geenszins onbeduidend, althans ontkennend, maar, zoo als 't ware, de korte inhoud van allerlei lof, als gepastheid, waarheid, natuurlijkheid, enz. Het komt ons voor, dat hij zijne meening in de volgende woorden naauwkeurig heeft voorgesteld: „Wanneer wij dus aan eenig werk van vernuft of kunst de eigenschap der *eenvoudigheid* toekennen, dan onderstellen" — men lette op dit woord — „dan *onderstellen* wij allereerst, dat de maker zijn onderwerp meester was; dat hij het met vlijt, zorg en geestdrift heeft bearbeid; dat hij ons over hetzelve al datgene levert, wat wij er van wenschen te weten; en dat het hem niet aan de gave ontbreekt, om zijne gedachten duidelijk, levendig en krachtig voor te dragen. Zulk een werk is als zoodanig reeds voortreffelijk en lofwaardig; en wanneer wij van hetzelve daarbij nog de eenvoudigheid verlangen, het is om aan het geheel dien stempel van blijvende waarde en uitmuntendheid te geven, dien alleen de laatste meesterhand daarop drukken kan." En wij beamen dit, als men de eenvoudigheid *niet* als eene verschooning, veel min als eene berisping doet voorkomen, of dezelve niet alleen op de

zaken, den inhoud, maar wel inzonderheid op vorm en inkleeding betrekkelijk maakt; want dat het taalgebruik ook het andere toelaat, valt, dunkt ons, niet te ontkennen. De wijze intusschen, waarop de Schrijver ons den aard en de voortreffelijkheid dezer eigenschap in een gedeelte van de *Hecuba* doet zien, is zoo overtuigend als schoon en leerzaam.

Redevoering over de Zelfkennis, toegepast op de beoefening der Letterkunde, uitgesproken in de algemeene Vergadering der *Hollandsche Maatschappij van fraaije Kunsten en Wetenschappen.*

Wij aarzelen niet, dit een zoo uitmuntend als voor de gelegenheid welgekozen stuk te noemen, waarin eerst de zelfkennis in het algemeen, naar hare waarde en bezwaren, allerhelderst en schoonst wordt voorgesteld, en daarna de toepassing op de beoefening der letterkunde gemaakt. Wij willen niet zeggen, dat wij bij deze laatste alles toestemmen, of even zeer ter zake dienende achten. Integendeel gelooven wij, dat de raad, om, alvorens men een vak van letterkunde kiest, in zichzelven te treden, om zijnen aanleg en zijne krachten voor het een of ander te berekenen, wel haast onmogelijk is. Althans, zoo men, naar 's Hoogleeraars aanmerking, van zichzelven moet uitgaan, om den mensch te leeren kennen, en Recensent niet tot die ongelukkigen behoort, welke voor geen vak geschikt zijn, dan betuigt hij, na gedurende vele jaren zich geoefend en gepoogd te hebben zichzelven in dit opzigt te kennen, nog verre van de volkomenheid te wezen. Of men voor poëzij of meer voor proza berekend zij, moge al tamelijk gemakkelijk zijn uit te vorschen, in de bijzonderheden zouden proeven ligt eerst helderheid geven; en wij rekenen het onder de onvolkomenheden van het ondermaansche, dat het toeval zoo algemeen over de ontwikkeling of verwaarloozing van de kostbaarste zaden in den mensch beslist. Wanneer de Redenaar daarentegen waarschuwt, om niet alles teffens te willen zijn, om geen' nu eens hooggeroemden voorganger slaafs te volgen noch te veel aan

eigene toejuiching door het publiek te hechten, dan ſpreekt hij niet ſlechts woorden van waarheid, maar ook van kracht — en hoe ſchoon zijn die woorden!

Lijkrede op Mr. J. M. KEMPER, uitgeſproken in de Maatſchappij *Felix Meritis.*

„ Dit is dan nu de derdemaal; en ach! het zijn
„ ook de laatſte maal, dat ik den treurigen post van lijk-
„ redenaar vervulle!.... En nu — welke hulde, welk
„ offer zal ik nu brengen aan den man, wiens naam
„ ik zelfs niet noemen kan, zonder u aller gevoel te
„ ſchokken, en bij zoo velen de bron der nog niet op-
„ gedroogde tranen op nieuw te doen vloeijen? — aan
„ den braafſten onder de braven, aan den besten onder
„ de goeden; en daarbij den roem, den hoogmoed van zijn
„ Vaderland — aan KEMPER! — Zoo ik ooit gewenscht
„ heb iets te vermogen, om deugd, om adel der ziel,
„ om al het groote en al het beminnelijke, waarmede
„ God de uitgelezenſte der ſtervelingen begaafd heeft,
„ door mijne redenen in het licht te ſtellen, met eer
„ en luister te kroonen, nu zoude ik het wenſchen.
„ En nu is het mij, alsof ook de krachten, die ik
„ meende te bezitten, mij begaven: de moed ontzinkt,
„ de aandoening overſtelpt mij; en liever dan van deze
„ hoogte tot u het woord te voeren, zoude ik mij in
„ uw midden begeven, om te zamen over KEMPER
„ te ſpreken; — en als wij geene woorden meer vinden
„ konden, om uit te drukken, hoe hoog wij hem waar-
„ deerden, hoe lief wij hem hadden, met elkander te
„ weenen!"

Natuurlijker, meer *van der Palmsch*, aandoenlijker en doelmatiger, dan deze inleiding, weten wij bezwaarlijk iets aan te wijzen. En het ganſche gebouw beantwoordt aan dezen ſchoonen voorgevel. Met hooge verwachting kwamen wij tot het ſtuk; KEMPER ſcheen ook ons toe een waardig, een regt voorwerp voor eene *lofrede* te zijn, en hem door zijnen grooten vriend te hooren hul-digen eene zaak, die de uiterſte belangſtelling waardig was. Doch meer dan voldaan, verrukt — neen! in

eene zalig weemoedige stemming gingen wij heen, die echter, naar dat wij met anderen daarover spraken en ons hart lucht gaven, al meer en meer in eene blijde tevredenheid overging. Het is onmogelijk in bijzonderheden te komen, om hem, die deze Lijkrede niet kent, dezelve te doen kennen. KEMPER was een groot man, maar hij was dit op zijne wijze, geleerd, schrander, vlug, maar vooral nuttig, een wijze, een menschenvriend, een kind in eenvoud, een engel in beminnelijkheid, en tevens, in al de kracht des woords, een *man*.... deze zijn niet des Redenaars woorden, maar eenige trekken toch van het beeld, dat hij ons voorhoudt. Waarlijk, men zou den man bijna benijden, die zulken Lofredenaar vindt, die zoo in den vollen bloei en de kracht zijner edelste werkzaamheid wordt weggerukt, om in onverminderden, onoverschenen, onbezoedelden glans voor de nakomelingschap te blijven prijken! Doch, wie kan KEMPER benijden? Wij althans, die hem niet *zoo* naauw, als zijn Lijkredenaar, kenden, herinneren ons veel liever al het goede in hem opgemerkt, dan de berispingen, welke ook hij niet ontging, en zeggen: „Ja! het portret is der kunst van eenen HODGES waardig; het is ideaalsch, maar toch niet gevleid, neen, volkomen gelijkende!"

Na eenige *Aanteekeningen op de Lijkrede* volgen twee stukken, van hoog aanbelang om derzelver stof, en des te moeijelijker om waardig dier stoffe bewerkt te worden, daar deze bij beide zoo naauw vereenigd, ja in vele opzigten dezelfde is, en zij ook bijna even zoo kort op elkander werden uitgesproken, als zij hier vooral onmiddellijk naast elkander staan. Het zijn de

Feestrede bij de viering der twee honderd vijftigste verjaring van Leydens ontzet, uitgesproken den 4den October 1824, en eene

Leerrede over 2 Chroniken VI: 20ª., tot godsdienstige voorbereiding der viering van het Akademisch Jubelfeest, uitgesproken den 6den Februarij 1825. *Laat uwe oogen open zijn, dag en nacht, over dit huis!*

Immers het is bekend, dat de Akademie het loon was voor Leydens moedige volharding, en dat dus het terugzigt hier, in beide gevallen, tot denzelfden tijd en de eigene omstandigheden bepaald wordt. De vorm en gelegenheid komen nogtans den Redenaar al dadelijk te hulp, om verscheidenheid aan te brengen, en hij heeft daarvan alle gewenschte partij getrokken. Het eerste is inderdaad eene *feestrede*. Wanneer men VAN DER PALM van tijd tot tijd zoo zacht en zoet, zoo stil en kalm, schoon tevens zoo helder en weldadig koesterend, over verschillende onderwerpen heeft hooren spreken, dan kan men zich haast niet verbeelden, dat deze Nestor, wien de kenmerken des ouden dags reeds zoo zigtbaar op het gelaat liggen, nog met zoodanig vuur, zulken volgehouden gloed en stroom van elkander verdringende herinneringen kon spreken. „Waar zijn wij? In welk „een tempel zamen gekomen? Plegtstatig en achtbaar, „maar onbezorgd en opgeruimd van geest, aan den „morgen van eenen dag, voor vreugde en feestviering „bestemd! Is dit niet dezelfde plaats, waar vóór twee „honderd en vijftig jaren, in den veegen nood der Stad, „de bange kreet der hopeloosheid God om ontferming „aanriep, God, den eenigen, die helpen kon! en waar „daarna, op den dag der redding, de verloste menigte „henen stroomde; toen het psalmgezang, in tranen ge- „smoord, door snikken werd afgebroken," enz. enz. Neen! men zegge nooit weêr, dat deze man zijne inleidingen niet altijd even gelukkig kiest; dat eenig openbaar Spreker van onzen tijd hem daarin achter zich laat. Het stuk is gewijd, „I. aan de groote herinneringen, die „het feest van Leydens verlossing in ons doet oprij- „zen; II. aan de beschouwing van ons tegenwoordig „volksbestaan, bij het herdenken dier groote ge- „beurtenis."

De Leerrede begint vooral niet minder gepast, en is, met de schoone gebeden en aanwijzing der welgekozene psalmen en liederen, tot een des te volkomener geheel voltooid. Zij is voorts waarlijk *leerrede*, schoon ge-

legenheidsleerrede. En heerlijk is het tafereel geschetst, waarop de tekst onmiddellijk verwijst, — dat der inwijding van Salomo's tempel. Maar de toepassing valt bij de verklaring niet af, — neen! uitnemend is de stof tot lofspraak der Akademie, dat is der goedertierenheid Gods over dezelve, tot vermaning van leeraars en kweekelingen, om op denzelfden weg voort te gaan, door VAN DER PALM uitgekipt, en met donkerder kleuren tot een waar, historisch tafereel verwerkt. Wij mogen, daar het stuk vroeger afzonderlijk reeds zal zijn aangekondigd, in geene uitvoerige beschouwing treden. En wien ook zouden wij iets nieuws zeggen, of ligt niet flaauw in onzen lof schijnen?

Wij beteugelen dus onze pen, en willen ook de laatste *Redevoering*, zoo eenig in hare soort, als algemeen goedgekeurd, enkel noemen. Het is die *ter feestvierende herinnering van den Akademischen leeftijd*, uitgesproken in *'s Gravenhage*, den 23sten Julij 1828.

En hiermede eindigende, blijft ons alleen de wensch over, dat deze geenszins de laatste bundel uit 's Hoogleeraars penne zij; maar dat, gelijk tot hiertoe, rijper en rijper vruchten ons toevallen van eenen boom, wiens eerste voortbrengselen naauwelijks schenen overtroffen te kunnen worden.

Geschiedenis der Burgerwapening in Nederland, door MATTHIJS SIEGENBEEK. (*Uitgegeven ten voordeele der Burgerwapening.*) *Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans. 1831. *In gr. 8vo. VIII, 261 bl. f* 2-20.

De titel van dit werk, waarmede de geleerde en ijverige SIEGENBEEK, zoo juist van pas, onze Letterkunde verrijkt heeft, zoude misschien aanleiding kunnen geven tot eene verkeerde opvatting. Inderdaad zoude men kunnen vermeenen, dat men hier eene Geschiedkundige Verhandeling zoude aantreffen, over den aard en de inrigting der gewapende Burgerijen of Schutterijen in Nederland, en de veranderingen, welke deze in de onderscheidene tijdperken onzer Geschiedenis heeft ondergaan. Zoodanige Verhandeling zoude voorzeker verre van onbelangrijk zijn, en tot eene geschied- en staatkundige opheldering kunnen strekken van art. 203 onzer Grondwet, 't welk zich te dezen beroept op 's Lands oude gewoonte, den geest der Pacificatie van

Gent, en de grondbeginselen, bij de Unie van Utrecht aangenomen. Alleen zoude zoodanig werk minder voor alle klasfen van Lezers gefchikt zijn, en daardoor het doel missen, 't welk de vaderlandlievende Hoogleeraar zich voorstelde, om namelijk de geestdrift onzer Landgenooten door het voorbeeld hunner Voorvaderen nog fterker aan te vuren, en daarbij eene bijdrage te leveren tot den roem van Nederland.

Dit edel doel trachtte de Hoogleeraar te bereiken, door uit de vroegere en latere Gefchiedenis van het oude Nederland, zulke bijzonderheden bijeen te zamelen, als strekken kunnen, om de voornaamfte dienften te doen kennen, door de Schutterijen en gewapende Burgermagt in 't gemeen, in tijden van gevaar, aan het Vaderland bewezen.

Na een kort woord over den oorfprong der Stedelijke Schutterijen (bl. 1—3) verhaalt de Schrijver beknoptelijk de dienften, door dezelve en door gewapende burgers bewezen in de oudfte tijden tot op den oorlog met Spanje (bl. 4—20). De overige rubrieken zijn: Oorlog tegen Spanje (bl. 20—104). Oorlog tegen de Franfchen en hunne bondgenooten, in 1672 en volgende jaren (bl. 105—148). Latere oorlogen tegen Frankrijk, en bijzonder die van het jaar 1747 (bl. 148—155). Latere krijgsdienften van burgeren tot aan de herftelling der Nederlandfche onafhankelijkheid in het jaar 1813 (bl. 156—188). Krijgsdienften van burgeren tot herwinning en handhaving der Nederlandfche onafhankelijkheid in de jaren 1813, 1814 en 1815 (bl. 189—253). Bijvoegfels en verbeteringen (bl. 254—261).

Dit alles, in des Hoogleeraars helderen en edelen ftijl behandeld, levert eene even aangename als in onze dagen nuttige lektuur op. Als een model van kiefche en onpartijdige behandeling befchouwen wij het Hoofdftuk over 1787, 1795 enz. Van hoe teederen aard dit onderwerp ook zijn moge, wij houden ons overtuigd, dat de Schrijver aan geen bedaarden en onpartijdigen eenigen aanftoot zal gegeven hebben.

Hetgeen bij ons de waarde van dit werk verhoogt, is, dat juist SIEGENBEEK de Schrijver daarvan is. Geleerdheid en Taalkennis daargelaten, wie kon meer bevoegd zijn tot het uitgeven eener Gefchiedenis der Burgerwapening, dan hij, die zijnen eenigen Zoon, de hoop zijner klimmende jaren, tot verdediging van het Vaderland, gewapend naar

de grenzen zond? Eere den Schrijver, die aan zijne woorden zulke daden paart!

Met het aankoopen van dit onderhoudend en belangrijk geschrift levert men tevens eene bijdrage tot de Burgerwapening, welker nut zoo glansrijk gebleken en ten voordeele waarvan de opbrengst bestemd is.

RICHEI VAN OMMEREN Carmina et Oratio etc. — accedunt nonnulla Carmina SICCONIS VAN OMMEREN edidit ac praefatus est MATTHIAS SIEGENBEEK. Lugd. Bat. apud *S. et J. Luchtmans.* 1827. 8vo. pp. 163. *f* 1 - 80.

Sinds langen tijd was de schrijver dezer aankondiging die aan den Heer Redacteur schuldig. Het ging hem met dezelve gelijk wel eens meer het geval is met zaken, die men begint uit te stellen, dat men op het laatst als tegen de wederaanvatting opziet. Belofte en pligt doen hem thans de pen opvatten. De lezers hebben zeker dikwerf van den verdienstelijken Amsterdamschen Rector VAN OMMEREN gehoord, zijnen *Horatius* welligt gelezen, en sommige leden van de Maatschappij *Felix Meritis* zullen zich herinneren, hoe door eenen zijner leerlingen, JERONIMO DE VRIES, pligtmatige hulde aan hem, Honorair Lid dier Maatschappij, in alle opregtheid is toegebragt. De Heer SIEGENBEEK heeft thans een waarlijk vroom en geurig offer aan zijnen Leermeester gebragt met de uitgave van deszelfs Latijnsche Gedichten en eene Redevoering, benevens eenige Gedichten van deszelfs Zoon SICCO. Wij stonden versteld over het fraaije Latijnsche Gedicht, aan de schimmen van VAN OMMEREN, vooraf geplaatst door den Heer SIEGENBEEK. Hij gaf meerdere en belangrijke proeven van zijn uitnemend dichtvermogen in het Latijn, en toont nu door dit nieuw bewijs, welk een waardig gebruik hij van de lessen en het voorbeeld van zijnen Leermeester ook in dit opzigt gemaakt heeft. Hoe zeldzamer dergelijke geurige vruchten uit den Latijnschen dichthof ons worden medegedeeld, hoe hooger wij dezelve moeten achten en waarderen. Doch is dit Gedicht reeds voortreffelijk, meesterlijk inderdaad mogen wij den Brief van SIEGENBEEK aan zijnen vriend en medeleerling bij VAN OMMEREN, den Hoogleeraar D. J. VAN LENNEP, keuren. Dat een Hoogleeraar in de Nederduit-

ſche Letterkunde in die taal goed, zuiver en keurig, met één woord naar behooren ſchrijft, ſpreekt als 't ware van zelve; maar in de Latijnſche zoo geheel naar eisch en val, zoo rond, zoo elegant te ſchrijven, verdient bijzonderen lof voor een' Hoogleeraar in de vaderlandſche taal. Deze Brief doet, onzes oordeels, voor geen ſtuk onzer beste moderne Latijnſche Schrijvers onder. Dezelve is daarenboven zoo nederig, hartelijk, opregt en gepast, dat men [illegible] niets beter zou kunnen verlangen. De vermelde omſtandigheden, zoo van de ouders van den Schrijver, als van den vader van VAN LENNEP en deszelfs vrienden Dr. HOOFT en JERO. DE BOSCH, van den geliefden Leermeester VAN OMMEREN, van de medeleerlingen, de Gebroeders DE VRIES en KEMPER, ook van den beroemden WYTTENBACH; de lofſpraak eindelijk, den Hoogleeraar VAN LENNEP toegebragt, zijn zoo gul, kuiſch en voegzaam, dat de zaken met ſtijl, woorden en ronding der perioden uitnemend overeenkomen.

Hierop volgt een Latijnsch Levensberigt van RICHEUS VAN OMMEREN, waaruit blijkt, dat hij te Leeuwarden in Dec. 1757 geboren, in het Grieksch en Latijn eerst bij VALENTIJN SLOTHOUWER onderwezen, daarna te Franeker geſtudeerd heeft onder den beroemden JOHANNES SCHRADER, ook onder WASSENBERGH. Hoe hij inzonderheid met zijne medeleerlingen HERMAN BOSSCHA en JOH. ADAM NODELL was verbonden, reeds in 1778 eene kleine verzameling van Latijnſche gedichtjes uitgaf, omſtreeks dien tijd Praeceptor werd aan de Latijnſche School te *Zwolle*, in 1780 Rector te *Dokkum*, en, na naauwelijks drie maanden aldaar geweest te zijn, te *Amersfoort*; hoe gelukkig hij daar was, wat hij daar uitgaf; hoe hij door eene Elegie op den dood van J. SCHRADER de aandacht tot zich trok van den beroemden en braven JERONIMO DE BOSCH, en door diens invloed tot Rector der Latijnſche Scholen te *Amſterdam* beroepen werd, wordt op de keurigſte en naïfſte wijze medegedeeld. In Maart 1785 deed VAN OMMEREN aldaar zijne Intrede, *over de voorzigtige lezing der oude Dichters, beſchouwd als voedſter der deugd*, en aanvaardde het Rectoraat.

Bij deze gelegenheid geeft de Heer SIEGENBEEK op, welke verbeteringen, vooral ook omtrent het meer en beter leeren van Grieksch, van de oude Mythologie, Historie en

Aardrijkskunde, door VAN OMMEREN te *Amsterdam* werden ingevoerd; hoe alles, behoudens naauwkeurigheid, levendiger, behagelijker aanzien kreeg; hoe door poëtische kracht en vuur de jongelingschap ontbrandde, en, tot eigen poëtisch werk als 't ware behoefte gevoelende, zelve de handen aan de Latijnsche lier sloeg. Wie daartoe geen aanleg of lust gevoelde, werd geenszins daartoe als tegen deszelfs natuur genoodzaakt, maar tot beoefening van Latijnsch proza aangemoedigd; ook hierin werd onderling gewedijverd. Het geheele tafereel der *Ommeriaansche* School, daarop geschetst, is treffend, en verdient de bijzondere aandacht van hen, die zich aan het vak van dergelijk openbaar of bijzonder onderwijs wijden. HORATIUS was inzonderheid, volgens SIEGENBEEK, de geliefde Dichter van VAN OMMEREN, die deszelfs *Odes*, derzelver zamenhang en zin voortreffelijk uitlegde. Wij zouden er TIBULLUS bijvoegen, met wien VAN OMMEREN veel gelijks had. De Heer SIEGENBEEK maakt hierop gepaste melding van de in 1789 door VAN OMMEREN met aanteekeningen uitgegevene voortreffelijke *Redevoeringen over* HORATIUS, *als Mensch en als Burger van Rome beschouwd*; herinnert zich de alleraangenaamste en leerrijkste bijeenkomsten bij VAN OMMEREN met zijne medeleerlingen VAN LENNEP, KEMPER, TEN BRINK, de Gebroeders DE VRIES en anderen; beroept zich op de getuigenis, hem door KANTELAAR, den broederlijken vriend van VAN OMMEREN, gegeven; brengt ook aan dezen hulde toe; verhaalt, dat LUZAC reeds VAN OMMEREN voor een' waardigen opvolger verklaard had, indien destijds RUHNKENIUS, veel ouder dan VAN OMMEREN, iets menschelijks ware overgekomen, en maakt eindelijk nog melding van de thans ook aan het licht gebragte, in handschrift nagelatene Nederduitsche Verhandelingen van VAN OMMEREN over VIGLIUS ZUICHEMUS AB AYTTA, en *over de dertig Tirannen te Athene en derzelver verdrijving*; ook, dat hij steeds werkzaam was aan eene voorgenomene uitgave van de *Argonautica* van VALERIUS FLACCUS.

Verder vindt men in dit Levensberigt gemeld, wie en hoedanig de vrouw van VAN OMMEREN was, en dat hij, ook door droefheid over haren dood in het kraambedde van en met eene eerstgeborene dochter, als verkwijnende, in het begin van Januarij 1796 overleed, na vooraf, op zijn verzoek, van het Rectoraat te zijn ontslagen. Ons wordt ein-

delijk medegedeeld, dat hij drie zoons had, van welker oudsten, SICCO, den Rector te *Zwolle*, bijzondere en loffelijke melding wordt gemaakt.

Deze geheele *Narratio de Vita* RICHEI VAN OMMEREN is in keurig Latijn geschreven, en alles is geleidelijk verhaald.

Na dit Levensberigt vinden wij geboekt het oordeel van den bevoegden regter in dezen, P. HOFMAN PEERLKAMP, thans Hoogleeraar te *Leyden*, over VAN OMMEREN, getrokken uit deszelfs voortreffelijke Prijsverhandeling bij de Akademie van *Brussel*, *over het leven van die Nederlanders, die Latijnsche gedichten hebben geschreven.*

Hierop volgt nu het eigenlijke werk, of de verzameling der Latijnsche dichtstukken van RICHEUS en SICCO VAN OMMEREN.

Het komt met den aard van dit Tijdschrift en van allen in het gemeen, die hetzelve gewoon zijn te lezen, minder overeen, alhier Latijnsche gedichten aan den toets der litterarische kritiek te onderwerpen. Genoeg zij het te verzekeren, dat zij voor geene van dien trant en dien tijd behoeven onder te doen; integendeel, dat over het geheel genomen, en vooral in de Lierdichten, eene stoutheid en oorspronkelijkheid heerschen, welke men zelden bij de moderne Latijnsche Dichters in dien graad aantreft. Het is toch bekend en niet onnatuurlijk, dat hier en daar bij dezulken blijkbare overnemingen van de Ouden plaats hebben. Het vergeten is moeijelijk. Als van zelve, dikwerf onschuldig, vloeit een bekend denkbeeld of versgedeelte met den stroom mede, en zulks heeft ook wel eens bij VAN OMMEREN plaats. Wij zijn hieromtrent niet streng, ten zij men zien kan, dat het als met opzet geschiedt. Hiervan, verzekeren wij stellig, is bij VAN OMMEREN geen spoor of schaduw. Diep en innig gevoel, zekere eigenaardige wijze van zien, gewaarworden en uitdrukken blijken overal.

De eerste gedichten, hier voorkomende, zijn vijf Elegiën, *Sylvia* genaamd.

Men weet, dat, op het voorbeeld van anderen, RELAND zijne *Galatea*, JORDENS zijne *Cellia*, G. HOOFT JUN. zijne *Julia*, NODELL zijne *Regina*, JERONIMO DE BOSCH zijne *Elisa*, COLLOT D'ESCURY zijne *Junia*, BOSSCHA zijne *Coelia*, H. WAARDENBURG zijne *Glycere*, anderen andere minnaresfen in dergelijke Elegiën bezongen hebben. Gelijk bij dezen, heeft men ook hier,

ooral in de derde, eenige afwijking van het hoofdonderwerp of de geliefde. In alle de vijf Elegiën heerscht een *Tibulliaansche* geest, en straalt duidelijk door dat zwaargeestige of zwartgallige, hetwelk zij, die den gevoeligen man gekend hebben, weten, dat hem steeds is bijgebleven, en dat hem vroegtijdig tot dien koning der verschrikking overbragt, van welken hij zoo dikwerf en zoo gaarne gewaagde.

Hierop volgen de gedichten op en bij de uitgave der *Amores* van zijnen vriend NODELL, en dat, hetwelk hij bij zijne Intrede als Rector te *Amersfoord*, den 20 Dec. 1780, openlijk uitsprak, *over de zeer groote reeks van schaden en ellenden, welke voortvloeijen uit eene jeugd, in ledigheid en wellust doorgebragt.* Dit gedicht is vol vuur en kracht en dergelijke regels als deze:

Quo ruis infelix! quo te rapit improbus ardor?
Dum licet, i furiis injice frena tuis!
Sperne voluptates, et inanis retia luxus!
Tristia sub dulci melle venena tegunt.
Quae tribuunt rapido labuntur gaudia gressu,
Quae trahunt secum damna perenne manent.

Toen HERM. BOSSCHA in 1782 zijne gade te *Deventer* verloor, zond hij VAN OMMEREN een' brief of gedicht ter mededeeling van het verlies, dat hem diep griefde. VAN OMMEREN beantwoordde BOSSCHA met een troostdicht of brief. Beide zijn door BOSSCHA te *Deventer* destijds met een voorberigt uitgegeven. Het gedicht van VAN OMMEREN is dan ook teregt en als zulks overwaardig door den Heer SIEGENBEEK in deze verzameling opgenomen.

Na hetzelve heeft men de beroemde Ode op den dood van SCHRADER, in 1784 vervaardigd, die VAN OMMEREN naam, aanbeveling, fortuin, roeping naar *Amsterdam*, maar geen geluk bezorgde. In het stille *Amersfoord* met deszelfs heerlijke omstreken was hij veel gelukkiger, dan in *Amstels* drukke koopstad. Trouwens, de onrustige jaren van 1787—1795 en niet altijd huiselijk genoegen werkten ook veel hiertoe mede. Dit gedicht is een proefstuk van eene Ode in den *Horatiaanschen* trant, b. v.:

Seu plectra pulsas: auferor, auferor
Divine vates, et super aethera,
Oblitus humanos labores,
Ambrosiâ saturor Deorum.

De Heer DE BOSCH had, door het lezen van de voormelde Ode, VAN OMMEREN aan den Curator der Latijnsche Scholen, den veelvermogenden EGBERT DE VRIJ TEMMINCK, aanbevolen. Bij den dood van dezen braven en edelen man hield VAN OMMEREN een plegtig en uitgebreid *Elogium*, dat hem vele vrienden, maar ook vele vijanden bezorgde; en zeker, regels als deze:

Non furiae, Broisvice, tuae, non Principis ira
Inpavidum poterant flectere mentis iter.

of:

Probra neque Antoni metuit Verrisve furorem.

of:

Nec tulit auratas populum tolerare catenas,
Nec tulit Auriacae vimque minasque domus.

gaven hier wel aanleiding toe. Als dichtstuk, als lofspraak op den burgervader TEMMINCK, als bewijs, hoe men — en ook VAN OMMEREN — toen openlijk sprak, verdient het bijzondere opmerking. Wij zijn er ook verre af, VAN OMMEREN als vrij van partijzucht te willen verheffen; maar altijd bleef hij opregt, edel, regtvaardig. Zijne Nederduitsche Redevoering, kort na de omwenteling van 1795 bij eene prijsuitdeeling in de Nieuwezijds Kapel te *Amsterdam* gehouden, is een regt afdruksel zijner politieke gevoelens. Wat hij van de *Franschen* in 1790 dacht, is best op te maken uit de krachtige *Ode ad Gallos*, door eene andere Ode aan zijnen vriend DANIËL HOOFT, toen deze in 1786 tot Raad en Schepen van *Amsterdam* verkozen was, in dezen bundel voorafgegaan; en door den allerbevalligsten en zoetvloeijendsten Lierzang *bij het kraambedde van de Echtgenoote van* CORNELIS VAN LENNEP gevolgd. Vóór het laatste heeft men echter nog de *Epistola Horatiana* aan den Heer JACOB HOOFT, ook bij gelegenheid dat hem een zoontje geboren was.

Bekend, ja beroemd, en teregt, is de Lijkrede van J. KANTELAAR op H. A. SCHULTENS. Deze Redevoering begeleidde VAN OMMEREN in 1793 met zijn SCHULTENSIO *Defuncto S.*, eene fraaije Elegie vol kunst en gevoel.

Het daarop volgend *Bijschrift op den uitgeweken* J. B. BICKER, bij wien de broeder van VAN OMMEREN zich destijds bevond, en een *Huwelijksdicht aan* JOAN CRAMER en ELIZA JACOBA LUDEN, zijn de laatste gedichten van VAN OMMEREN, in dezen bundel voorkomende. Het laatste draagt kenmerk van die theologische stemming, welke op het laatst VAN OMMEREN bezielde, en waardoor hij, bij eenen brief omtrent zijnen opvolger, eerst wilde weten, of deze wel stellig in de borgtogtelijke voldoening des Zaligmakers geloofde. Zoo zingt hij bruid en bruidegom toe:

Credere quis possit juvenem teneramque puellam
Golgotha terrarum praeposuisse bonis?
Golgotha si subeant et hiantia vulnera Christi,
Utraque divino corda calore flagrant —
Christe tuos serva sponsos.

De schriften van VAN OMMEREN worden door den Heer SIEGENBEEK besloten met de Redevoering *de prudenti veterum Poëtorum lectione, optima virtutis altrice*, waarvan wij reeds spraken, en die overwaardig is nader gelezen en naar behooren hoog gewaardeerd te worden.

Na de Gedichten van den Vader, den *Amsterdamschen* Rector RICHEUS, volgen *sommige* van den Zoon, den *Zwolschen* Rector SICCO VAN OMMEREN. Dit *sommige* schijnt alzoo gesteld te zijn, omdat een ons bekend Gedicht *Ad Batavos Britannorum ac Russorum pulso fugatoque exercitu*, gemaakt in Nov. 1799, *Lib. Bat. V*, is achtergelaten. Wij erkennen, er zijn regels in, die nu stuiten; ook is er veel navolging in van eene bekende *Epodon* van HORATIUS: maar een belangrijk gedicht van meer dan honderd regels van eenen Dichter, van wien zoo weinig is, daarom hier te missen, is toch wat hard. Ook een ander gedicht *aan* JERONIMO DE BOSCH voor het *Poëmatum Append.* H. DE BOSCH missen wij hier. De gedichten van SICCO, hier medegedeeld, zijn slechts vier in getal. Het eerste, bij gelegenheid van zijn huwelijk met ANNA ADRIANA VINK, aan zijne voogden DANIËL HOOFT, HERMAN RIETVELD, en zijnen oom MARIUS VAN OMMEREN, — het tweede aan den beroemden RHIJNVIS FEITH, toen deze hem zijnen *Ouderdom* ten geschenke had gezonden, — het derde bij den dood van den *Zwolschen* Praeceptor F. J. W. E. BEELER,

en het vierde eene overzetting van het bekende Nederduitsche grafschriftje:

Schonk Leidens troostelooze jeugd, enz.

In de *Narratio* voor dezen bundel schrijft de Heer SIEGENBEEK, dat hij omtrent de mededeeling verpligting heeft aan den *Utrechtschen* Hoogleeraar GOUDOEVER, vriend en opvolger, als Rector te *Zwol*, van SICCO(?) NICOLAUS(?) OMMEREN.

Ten slotte van dezen bundel heeft men *Gedichten* aan RICHEUS VAN OMMEREN *gewijd*, als dat van BOSSCHA *bij den dood zijner Gade*, waarvan wij spraken, en een ander van denzelfden *De reditu veris*, in 1783 VAN OMMEREN toegezongen; verder twee gedichten, door J. G. HARTMAN, wiens *Primitiae Poëticae* bekend zijn, aan zijnen Leermeester VAN OMMEREN toegewijd.

Misschien waren er nog eenige andere bij te voegen geweest; maar ook zoo als de bundel thans is, ziet men, is dezelve genoegzaam volledig. Dezelve draagt uitnemende kenmerken van de kunde, vlijt, bekwaamheid en erkentelijkheid van den Heer SIEGENBEEK, die op deze wijze aan zijnen onvergetelijken en bekwamen Leermeester regt gedaan, en de geleerde wereld met de uitgave van deszelfs Gedichten veel dienst gedaan heeft. Voor prijsjes op de laagste Latijnsche klassen is het werk wel geschikt. Voor het amatorische en politieke daarin behoeft men niet bang te zijn. Dergelijke prijsboeken worden niet terstond, noch kunnen dadelijk gelezen worden. Zeker is het veel beter geschikt, dan de *Poëmata* van D'ORVILLE, die men in den schooltijd van Recensent destijds gaf. Vertier aan dit werkje te verschaffen is pligt. De Latijnsche poëzij, voorheen met zoo gelukkig gevolg hier te lande beoefend, dient opgewekt. Men mag het opsporen, aanwenden en aanhouden van middelen daartoe niet verzuimen. Misschien was men ten tijde van VAN OMMEREN op de Latijnsche Scholen al te poëtisch en vurig; maar tegenwoordig is bij de jonge lieden, ook die op de Latijnsche Scholen, dikwerf alles zoo droog en dor, dat het fijn gevoel, de juiste smaak, het door en door verstaan der Latijnsche Dichters althans er somtijds veel door lijdt. Aan VAN OMMEREN mogt dan wel meer gedacht, zijn voorbeeld wel beter gadegeslagen en nagevolgd worden. Och hadden, in den tijd der jongelingschap van

den Recenfent, de Rector VAN OMMEREN en de Vifitator WYTTENBACH elkander beter verftaan, en waren zij als ineengefmolten! Kwam men van VAN OMMEREN bij WYTTENBACH, men voelde eene te plotfelijke verkoeling. Achteden zij, die van de Latijnfche tot de Doorluchtige School overgingen, WYTTENBACH niet genoeg, omdat men hem niet genoeg dadelijk kende en waardeerde, of dit konde doen; ook hij kende de leerlingen te *Amfterdam* weinig, en waardeerde VAN OMMEREN en deszelfs School niet genoeg. Hij ftelde hen in het gemeen wel eens te laag en enkelen te hoog. De aanteekeningen van VAN OMMEREN op de Latijnfche Dichters HORATIUS, OVIDIUS, CATULLUS, TIBULLUS, PROPERTIUS en JUVENALIS zijn juist zoo als zij zijn moesten. Recenfent bewaart en gebruikt ze nog met lust en voordeel. Niet zoo behagelijk waren altijd die van WYTTENBACH, fchoon zoo veel geleerder en zoo veel dieper doorgedrongen tot de kern der fijne kritiek. Och dat ook nu nog Hoogleeraren, Rectoren, Conrectoren en Praeceptoren, wanneer zij op dezelfde plaats zich bevinden en mannen zijn van bekende kunde en bekwaamheid, de handen ineenfloegen, om een vast en hecht ineenfluitend plan van onderwijs, waaraan onzes oordeels nog veel op deze en gene plaats thans ontbreekt, niet alleen te ontwerpen, maar in- en vooral uit te voeren, met dat gevolg, dat de fterke en zwakkere, ieder naar aard, aanleg, behoefte en vermogen, voedfel erlangden voor hunnen weet- en leerlust, en dat ook alle vakken door bepaalde meesters onderwezen, en geen vak verwaarloosd wierd! Dan hadden wij hoop, dat, de grondige kennis der vaderlandfche taal naar vaste regelen vooruitgezet en ftreng beproefd wordende bij het infchrijven op de Latijnfche Scholen, ook veel overtolligs tevens zou wegvallen. Om fmaak, fijn gevoel, genoegelijkheid, liefde tot de letteren meer en meer te bevorderen, kan de Latijnfche Poëzij veel bijdragen. O dat deze, nu, met uitzondering van weinige, nagenoeg meest bejaarde lieden, niet meer zoo 't fchijnt geliefd, weder het gelauwerd en bevallig hoofd mogt opfteken, en men, door de werken en het voorbeeld van zoo velen, als P. BURMANNUS SECUNDUS, JANUS GROTIUS, JANUS HELVETIUS, E. WASSENBERGH, J. SCHRADER, WETSTEIN, G. COOPMANS, F. P. BURMAN, MEDENBACH WAKKER, H. BOLT, G. HOOFT JUN., HIGT, de VAN

KOOPMANS en AENTSEHOSSEN, DE KOCK, JORDENS, NODELL, WAARDENBURG, VAN SANTEN, VAN ROOTEN, VAN BRAAM, HEERKENS, DE BOSCH, BOSSCHA, VAN OMMEREN, HOEUFFT, RAU, MARRON, LUTTINGH (*), SPEYERT VAN DER EYK, COLLOT D'ESCURY, VAN LENNEP, HARTMAN, PEERLKAMP, SIEGENBEEK en anderen, aangevuurd en opgewekt, ook in deze gewesten eer en roem bij vreemden en nakomelingen mogt handhaven! Moge ook hiertoe hare aangeprezene uitgave deze aankondiging bijdragen.

(*) Wij denken aan dezen Dichter (zie No. ... Letterbode voor dit jaar) regels als deze:

Ergo [illegible] Latiae sine studiis Musae?
Aut pudor [illegible]
Quoque [illegible]
Patria [illegible]
Sunt; o sane [illegible]
At horum semper Musa [illegible]
Non stat hoc Phoebus [illegible]

Ook wij zeggen: *non stat!!*

CHARICLES en [illegible], een *Verhaal* van CLEARCHUS den *Cyprier*. *Te Groningen*, bij van Boekeren. 1823. *In gr. 8vo.* [illegible] *en* 360 *bladzijden.*

Wij ontmoeten hier, zoo als de voorrede ons vermeldt, een uit het *Grieksch* vertaald handschrift van den ouden *Cyprischen* Romanschrijver CLEARCHUS. Doch de geheele voorrede is zoo gesteld, dat de ongenoemde *overzetter* van dit werk zelf (want als zoodanig wil hij zich eenmaal doen voorkomen) zijnen eenigzins geoefenden lezer reeds op het denkbeeld brengt, dat hij de *schrijver* van hetzelve is. Men oordeele. Hij had kennis gemaakt met eenen jongen *Griek*, SPIRIDION KORALLIDES, met een *fijn gevoel voor het schoone begaafd*, maar een *slecht Criticus*. Deze had in een oud gebouw te *Famagosta* op *Cyprus* eene *verzameling van handschriften*, bestaande uit *oude Grieksche Romans*, gevonden, waaronder dan ook deze van CLEARCHUS was.

Onze landgenoot deelde niet zoo spoedig in de vreugde, die KORALLIDES *bezielde*; na het handschrift gelezen te hebben, *was hij nog niet zoo volkomen overtuigd, dat het van* CLEARCHUS *was*; hij aarzelde, om het in den oorspronkelijken vorm uit te geven, waartoe ook zijn vriend, die de eer daarvan voor zich wilde behouden, niet kon besluiten, en verzocht dus nu slechts, *om het in onze taal over te brengen. De uitgave zou Prof.* KOLIADES, *nazaat van den Zwijnenhoeder* EUMEUS *uit de Odyssée, op zich nemen. Het beste middel, om een werk geheim te houden*, (dit begreep ten minste KORALLIDES zoo) *bestond daarin, dat men het in 't Hollandsch schreef.* Voorts begreep de overzetter, met dit werk vrij te mogen handelen, en *zich liever tot het fonds van het verhaal te moeten bepalen en dat op zijne wijze in te kleeden, dan stipt over te brengen. De uitgave van het oorspronkelijke zal te Parijs plaats hebben, zoodra aldaar geene revolutiën meer vermocht worden* (ad kalendas Graecas).

Wie ziet niet, dat dit alles niet meer dan schets is, en dat de Schrijver wel gemeene lezers van zulk een goed vertrouwen zal onderstellen, dat zij nog aan een *Grieksch* origineel zouden gelooven? Maar, zoo er die nog zijn mogten, zou het in de voorrede medegedeelde levensverhaal van CLEARCHUS ons alle twijfelingen daaraan benemen. CLEARCHUS, een leerling van ARISTOTELES, zou eene inleiding op dezen Roman geschreven hebben, waarin hij denzelven als de vrucht zijner overdenkingen over sommige punten van de wijsbegeerte der ouden, in een verdicht verhaal ingekleed, doet voorkomen; welk ontwerp hij lang gekoesterd, maar, door ernstiger studiën belet, eerst door een bijzonder toeval had kunnen ten uitvoer brengen, namelijk den *inval der Galliërs in Macedonië, onder aanvoering van den woesten* BELGIUS, die zijne vreedzame woonplaats overstroomd, en hem genoodzaakt hadden, elders eene toevlugt te zoeken, alwaar hij den tijd, van boeken en werktuigen beroofd, in ledigheid moest doorbrengen, en zich dus met de vervaardiging van een *Milesisch* fabeltje (eenen Roman) verpoosde en zijne smart verzette. Het is waar, dat PAUSANIAS onder de hoofden der verwoestende *Galliërs* ook van eenen BELGIUS of BOLGIUS gewaagt, door wiens troep juist PTOLEMEUS CERAUNUS zou gesneuveld zijn (L. X. C. 19. § 4.); maar CLEARCHUS, die, volgens onzen Schrijver, 56 jaren te voren, even na den dood van Koning PHI-

LIPPUS van *Macedonie*, de wijsbegeerte onder ARISTOTELES had begonnen te beoefenen, zou toch in dien tijd wel wat te oud geweest zijn, om *Milesische* fabeltjes te gaan schrijven. Die BELGIUS komt er daar ook in [illegible] in? Het heeft allen schijn, dat de man, die zich hier onder den naam van CLEARCHUS vermomt, een [illegible] der woeste *Galli-Belgen* van onzen tijd is, en, ook [illegible] verblijf naar elders verdreven, zijnen tijd [illegible] opstellen van eenen *antieken* Roman, [illegible] niet onnuttig heeft zoeken door te brengen. Hoe het ook mede zij, en wien men ook als schrijver te beschouwen hebbe, dit is zeker, dat het stuk uitmuntend geschreven en er werkelijk *antiek* uitziet, wat de schildering van zeden, gewoonten en oudheden betreft; hoewel wij niet gelooven, dat PLATO immer zulke mannelijke en vrouwelijke [illegible] onder zijne navolgers heeft gehad, dat zij [illegible] gehad hebben, om zijn denkbeeldig Gemeenebest te verwezenlijken.

Het verhaal is eene zeer geestige en fijne *ironie* der beide uitersten, waartoe de oude wijsbegeerte heeft aanleiding gegeven; door aan de eene zijde den geest geheel ten koste van het ligchaam, of liever de verstandelijke bespiegelingen ten koste der aardsche betrekkingen te verheffen; aan de andere, de grove zinnelijke genietingen ten koste van ons hooger en beter deel bot te vieren. Vertegenwoordiger der eerste denkwijze, die met het misbruik der *Platonische*, eenigermate met de *Cynische* en latere *Stoïcijnsche* school overeenkomt, is CHARICLES, de voornaamste held, die de Republiek van PLATO in de werkelijke wereld zocht in te voeren, waarin hij ook *vrouwen*, en onder anderen de bevallige en deugdzame ISMENE, eene lieve *Platonische* [illegible], wil opnemen. De tweede der genoemde soorten van wijsbegeerte, die met de school van ARISTIPPUS van *Cyrene* en de latere van EPIKURUS overeenkomt, wordt voorgesteld in den persoon van EUPHORION, die, van zijne *Platonische* hoogte door het bedrog en de ontrouw van eenen medeleerling en vriend ter neder gestort, naderhand tot de *Cynische* of *hondsche* wijsbegeerte was overgegaan, maar ook daar zoo weinig heil had gevonden, dat hij eindelijk, als een leerling van ARISTIPPUS, alleen in zinnelijke genietingen zijn geluk zocht. (Hij was eigenlijk zulk een leerling niet; maar hij vond die wijsbegeerte op denzelfden weg: nu, die weg is nog al breed en gemakkelijk.)

Om onzen lezer den knoop en de ontknooping van den Roman mede te deelen, daartoe gevoelen wij geene roeping; een gedeelte der belangſtelling zou daardoor verloren gaan. Doch ſlechts *een gedeelte*; want inderdaad het werk verdient meer, dan tot eene voorbijgaande voldoening der nieuwsgierigheid te dienen. Met groote bedrevenheid in de *Griekſche* oudheid ſchildert ons de onbekende Schrijver de leefwijze der aanzienlijken, vooral op *Cyprus*, naar 't leven, en weet daarin tevens meer dan ééne treffende karakterſchildering te vlechten: van eenen liſtigen, inhaligen en voor alles behalve voor het rekenen ongevoeligen rentmeester; eenen edelen en beſchaafden landeigenaar van zekere jaren, die het éénige stuk heeft, van zich te veel op eene jonge vrouw, die hij ter kwader ure getrouwd heeft, te verlaten; een paar jonge losbollen van den echten *Griekſchen* ſtempel; een' jaloerſchen beeldhouwer; eene doortrapte *Coquette*, en drie meisjes, waarvan het eene een voorbeeld van ſchoonheid, verſtand en ingetogenheid, het tweede eene ſmachtende verliefde, en het derde een ſchalksch en ondeugend ding is; voorts nog eene waarzegſter en eene ſnaptachtige ſlavin. De *dialoog* is hier en daar zekerlijk wel wat *modern*; maar dit zal het boek bij ongeletterden, en vooral bij de ſchoone ſekſe, geen kwaad doen. PLATO's *Republiek*, althans de daarin voorkomende wetten voor de *beſtuurders* en *verdedigers* van den Staat, worden er ongenadig in medegenomen, en de ſpot, dien PLATO zelf ruimſchoots op de *Sophisten* heeft uitgeſtort, wordt hem hier met woeker teruggegeven; hoewel de Schrijver het eigenlijk meer gemunt heeft op dezulken, die de *droomen* (of, zoo men wil, *Idealen*) des Wijsgeers (waarvoor hij ze zelf ergens verklaart) voor de wezenlijke wereld geſchikt achten. CHARICLES behoeft daartoe veelal ſlechts de eigene woorden van PLATO aan te halen, zoo als waar hij de krijgslieden bij getrouwe honden vergelijkt, en hen met die belooningen troost, welke men in de *Republiek*, of ook in dezen Roman (bl. 100, 101 enz.), mag nalezen; waar hij de rekenkunst, of de kunst van *een, twee, drie* (zie bl. 141), voor meest geſchikt acht, om de ziel van het vergankelijke af te trekken; waar hij de gemeenſchap der vrouwen, en wel bij *loting*, tot eene Staatswet maakt, en de meisjes *naakt*, ten aanzien van al het volk, wil laten worſtelen; waar hij de beeldhouw- en ſchilderkunst, als *naboootſende* kunſten, beneden de gewone handwerken plaatst. Nu!

die lessen behoeven dan ook slechts voorgedragen te worden, de eerste aan jonge knapen, de tweede aan een' bedriegelijken rentmeester, de derde en vierde aan moeders, vaders of jonge meisjes, de vijfde aan een' jongen beeldhouwer, vurig met zijne kunst ingenomen, om de uitwerking, die er het gevolg van moet zijn, te doen beseffen. — *De* ontknooping van het stuk is bijna *tragisch*, en kost iemand (wel is waar, iemand van niet veel belang) het leven. Dit neemt niet weg, dat het boek over 't algemeen in een luimigen, doorgaans lossen en ongedwongenen stijl is geschreven, en wel geschikt is, om diegenen uit den droom te helpen, die het *Grieksch* voor te deftig en te statig voor een grapje houden. Want, al is het boek dan ook niet uit het *Grieksch* vertaald, zoo ademt het toch geheel eenen *Griekschen* geest. Het is daarmede volkomen zoo als WIELAND zelf met regt van zijnen *Agathon* (die nog al veel in het begin althans, groote overeenkomst, in sommige karakters, met dezen *Charicles en Euphorion* heeft) durfde zeggen: „*Leefwijze*, *vermaken*, *bezigheden*, *spelen*, alles is *Grieksch*; „het onderscheidende der *Grieken* is overal in de kenschetsende „trekken uitgedrukt, en overeenkomstig met het denkbeeld, „hetwelk de lezing der Ouden in ons gemoed daarvan achterlaat (*)." Ook ten aanzien van den ongedwongenen, vrijen, meermalen schalkschen stijl, heeft de Schrijver van *Charicles* wel eenige overeenkomst met WIELAND. Wij moeten den lezer toch van dezen stijl, die hier alles behalve bijzaak is, eenig denkbeeld geven, en kiezen daartoe een gesprek tusschen de verstandige en ernstige ISMENE, leerlinge van PLATO en CHARICLES, en de schalksche MYRTIUM, dochter van den rentmeester HIERONYMUS, en verliefd op zekeren HIPPOMENES. Zij is ook op het *Collegie* van CHARICLES; maar ISMENE, eene meergevorderde leerlinge, *repeteert* voor haar de lessen des Meesters, onder anderen dat hij, die door de reine en ware schoonheid aangedaan wordt, in drieduizend jaren de vleugels zijner ziele geheel terug bekomt, terwijl andere ongevoelige en dwaze menschen tienduizend jaren daartoe behoeven (†).
„MYRTIUM was gansch ontsteld door den deftigen toon, „waarop ISMENE gesproken had; en, wel verre van met

(*) *Agathon*, bl. 7.
(†) Volgens PLATO's *Phaedrus*.

„ haar te lagchen, dacht zij, dat het beter zou zijn, van
„ deze gelegenheid gebruik te maken, om zich van alles wel
„ te laten onderrigten, ten einde zelve in dat zoo ge-
„ prezene geluk te mogen deelen. Maar, zeide zij dus, op
„ zachten, bedeesden toon, lieve ISMENE! op die wijze
„ kan dan, als ik u wel begrijp, een eerlijk meisje hare
„ vleugels zevenduizend jaren vroeger weêrom krijgen, als
„ gij maar maakt, dat zij een' knappen vrijer krijgt; is 't
„ niet waar? — Dat is te zeggen, lief kind, antwoordde
„ ISMENE, met een' toon van diep medelijden; gij drukt
„ dat zoo aardsch, zoo *onplatonisch* uit. Een' vrijer te hebben!
„ heeft CHARICLES dat ooit zoo gezegd? Een' vrijer te
„ hebben! neen, daar komt het eigenlijk niet op aan; maar
„ verrukt te zijn, in zalige bewondering weg te smelten
„ over een schoon, edel gelaat, hem, die het bezit, te be-
„ minnen, te aanbidden, overal te volgen. — Nu, ISMENE!
„ als dat de zaak is, riep MYRRHA vrolijk uit, dan be-
„ hoef ik niet ongerust te zijn. Mijn minnaar is de schoonste
„ jongeling van geheel *Cyprus*, en schoon ik hem in het
„ openbaar nog niet zoo overal heb durven volgen, wijl ik
„ meende, dat dat niet zeer betamelijk is, zoo zien wij el-
„ kander toch, onder ons gezegd, heel dikwijls; en als de
„ nieuwe Philosophie dat meêbrengt, dan zal aan de betrach-
„ ting van dit voorschrift niets ontbreken. Ik behoef het u
„ dan ook niet te verbergen. Gij kent PHILOMENES, den
„ zoon van DEMIAS, die ook dikwijls in onze bijeenkom-
„ sten tegenwoordig is. Nu, dat is de man. Denkt gij wel,
„ dat er één is, geschikter om de vleugels weder te doen
„ uitspruiten, dan hij? Maar, lieve ISMENE! geheel in ver-
„ trouwen moet ik u nog iets vragen. Gij zegt, deze liefde
„ moet geheel geestelijk blijven. Dat wil zeggen, geloof
„ ik, dat wij tegenover elkander moeten gaan zitten, en
„ ons vergenoegen met elkander aan te zien. Nu moet ik
„ u toch gulhartig bekennen, dat PHILOMENES en ik dat
„ juist niet altijd doen. Daarom wilde ik u vragen, of het
„ kwaad kan, dat wij een beetje digter bij elkander gingen zit-
„ ten. Wij kunnen elkander anders wel verstaan; zoo is het
„ niet; maar het is zoo stijf, als twee standbeelden, over
„ elkander te zitten. — Neen! antwoordde ISMENE, dat
„ doet er ook eigenlijk niet toe; want de groote zaak is,
„ dat uwe gewaarwordingen zich tot den geest bepalen; dat
„ gij elkander in den geest bemint, in den geest verrukt zijt

Deze Aanteekeningen beslaan 70 meer compres gedrukte bladzijden, en staan dus met den tekst in uitgebreidheid gelijk. Bij al den omhaal van geleerdheid, kunnen wij niet zeggen, er veel nieuws in gevonden te hebben. Het eenige waarlijk bevreemdende is de strekking van sommige Aanteekeningen, welke geen ander doel schijnen te hebben, dan om de oude en nu althans doellooze partijschappen in ons Vaderland weder te doen herleven. Van dien aard is, onder anderen, No. 56, waar de Aanteekenaar, na opgemerkt te hebben, „dat het jammer was, dat het Huis van Oranje „goedheid en vergevingsgezindheid altijd zoo ver gedreven „had, om steeds, na herstel van zaken, diegenen in genade „te houden, wier verdervende handen het schip van Staat „op klippen zouden gestuurd hebben," er bijvoegt: „Zoo „is het in 1748 gegaan, zoo ging het in 1788, en zoo is „het in 1814 helaas al niet veel beter gegaan." — Eene nog erger strekking hebben de vier laatste Aanteekeningen. Zoo de Vertaler hiermede aan een' persoonlijken wrok heeft willen luchtgeven, is dit boosaardig; zoo hij tweedragt heeft willen zaaijen, is het misdadig. Indien wij vreesden, dat het zaad wortel zoude schieten, wij zouden iets meer zeggen; doch, Goddank! *Oud-Nederland* levert juist thans aan vriend en vijand, aan tijdgenoot en nageslacht het heerlijk schouwspel op eener eendragt, eener hartelijke overeenstemming tusschen Vorst en Volk, waarvan welligt geen sterker voorbeeld in de Geschiedenis bestaat. Overigens — de Aanteekenaar heeft zijnen naam op den titel geplaatst.

België in 1830, *of Facsimiles van de Handteekeningen der Personen in de Gebeurtenissen aldaar betrokken, met korte Aanteekeningen betreffende dezelve. Door* J. KONING. *No. II. Te Amsterdam, bij* C. M. Ferrari. 1831. *f* 1-20.

De naam van den kundigen en achtingwaardigen JACOBUS KONING kan niet missen, krediet bij te zetten aan deze onderneming, in zekeren zin eenig in hare soort te achten. Ons ligt iets bij van een *Fransch* boekje, ten geleide van dergelijk iets, waarin uit de handteekeningen gevolgen werden getrokken tot de bijzondere karakters. Dit is inderdaad eene studie, eenen LAVATER en NIEMEIJER waardig; schoon wij voor ons twijfelen, of daaruit immer, met grond, eenige

resultaten voor de Karakterkunde zullen zijn af te leiden. Wat daarvan zij of worde, wij ontvangen hier wederom, behalve die van de vijf verbonden Mogendheden, (moet men haar *thans* nog als *verbonden* aanmerken?) de handteekeningen van *veertig* Hollandsche Staatsleden, Generaals enz., ook die van VAN SPEYK, MAAS en KLINKHAMER; en voorts nog van *dertig* Belgen van verschillenden rang en stand, onder welke wij, buiten SPRUYT en GOEDKOOP, (die daar als paarlen voor de zwijnen worden heengeworpen!) naauwelijks een enkel achtingwaardig persoon aantreffen. — De bijgevoegde aanteekeningen zijn voldoende, en de Heer OUTWAILLE heeft eer van de gravure.

Plegtige Intogt van H. K. Hoogheden, de Prins VAN ORANJE *en Prins* FREDERIK *der Nederlanden, op 17 Sept. en komst van Z. M. en de geheele Koninklijke Familie, op 18 Sept., binnen Amsterdam, enz. omstandig beschreven door* W. J. OLIVIER. *Te Amsterdam, bij* H. Moolenijzer. 1830. *In gr. 8vo.* 55 *Bl. f* :-60.

Dit, over het geheel, wel zamengestelde werkje is, als 't ware, de uitbreiding van het gelukkig gekozen Motto van COTTON:

This is that incense of the heart,
Whose fragrance smells to heav'n.

Hoezeer in het verhaal meer geleidelijke orde had kunnen heerschen, kunnen wij het echter den vaderlandschen Lezer gerustelijk aanbevelen; het zal, in welgestemde harten, de liefelijkste herinneringen verlevendigen.

PAPPENHEIM *en* TILLY, *Episoden uit den dertigjarigen Oorlog. Door* A. VON TROMLITZ. *Uit het Hoogduitsch.* *II Deelen. Te Amsterdam, bij* C. L. Schleijer. 1830. *In gr. 8vo. Te zamen* 596 *bl. f* 3-30.

Schoon het ons in dezen geschiedkundigen Roman, als Roman beschouwd, hindert, dat men, in spijt van den titel,

niet weet, wie men voor de hoofdpersonen te houden hebbe, en er eigenlijk die eenheid aan ontbreekt, welke de Roman met het Heldendicht gemeen heeft; en schoon ons de tweede titel: *Episoden uit den dertigjarigen Oorlog*, nu al te veel den aard van het werk kenschetst, als wezenlijk van deels geschiedkundige, deels verzonnen *Episoden*, die met elkander in zeker verband gebragt zijn, waaruit in het bijzonderheid de tegenovergestelde karakters der Veldheeren PAPPENHEIM en TILLY leert kennen; desniettegenstaande hebben wij deze tafereelen met belangstelling gelezen. Hetgeen er in dit werk geschiedkundig is, dat is ook met juistheid behandeld, en het overige is gelukkig gevonden en roerend voorgesteld. De onstuimige, hartstogtelijke, en toch innerlijk welgezinde en beklagenswaardige ANNA, de beminnelijke en gemoedelijke HADWIG, hare zuster, de edele en grootmoedige HOHENDORF, de minnaar en eindelijk de gemaal van HEDWIG; gezegden MAX, HOHENDORF's broeder; en diens beminde, de teêrgevoelige KLARA, die op eene andere wijze dan ANNA romanesk is, zijn allen met *aesthetische* waarheid geschilderd; en even juist teekent de Schrijver de historische karakters van PAPPENHEIM, TILLY, WALLENSTEIN, GUSTAVUS ADOLPHUS en anderen. Ook de *Waal* LACROIX blijft overal lafhartig en snoevende, wreed en wraakzuchtig. Eigenaardig is zelfs de voorstelling van het Hollandsche leger onder FREDERIK HENDRIK. Wij houden dus, schoon voor onszelven geene vrienden zijnde van Romantische optooijing der Geschiedenis, dit werk voor goed in zijne soort, en gelooven, dat het nuttig kan zijn, ook uit een historisch oogpunt beschouwd, voor de zoodanigen, die geene onopgesierde Geschiedenis lezen willen. Doch waarom bevlijtigen goede Schrijvers zich niet meer, om de *niet* opgesmukte waarheid zoodanig voor te stellen, dat *geheel* ware geschiedenissen zich met gelijksoortig genoegen, als de halfverdichten, laten lezen? Stijl en manier doen in dat opzigt zoo veel af. Maar er zijn weinig Geschiedschrijvers als VOLTAIRE, onze STUART, DE SEGUR en eenige anderen. Daarom tast men naar de Romans; want hoe weinigen zijn in staat, in spijt van den vorm, zich zoodanig met de stoffe zelve bezig te houden, dat zelfs een welschrijvende, maar niet roerende en schilderende, niet tot de ziel, dan slechts door het getrouw verhaal van daadzaken, sprekende WAGENAAR hen

hen niet onwillekeurig in slaap doet vallen? Wij hebben hier niet het oog op *beminnaars* der Geschiedenis, maar op mannen en vrouwen van smaak, doch zonder geleerdheid en wijsgeerigen zin. — Bl. 243 van het IIde Deel, reg. 9, staat zeker bij vergissing 1500 voor 15000 man; de correctie is anders vrij goed.

De Lichtensteiners. Een op de Geschiedenis gegrond Verhaal. Door C. F. VAN DER VELDE. *Uit het Hoogduitsch.* Te *Zwolle*, bij M. Brinkman de Vri. 1830. *In gr. 8vo. VIII en 166 bl. f* 1-50.

Het werkje, ons onder dezen titel aangeboden, behelst een verhaal uit de tijden der vervolgingen, welke de Protestanten in de eerste helft der zeventiende eeuw, onder anderen ook in *Silezië*, hebben ondergaan, toen de Duitsche Keizer FERDINAND II, door de Jezuïten opgezet, besloot, eene tegenhervorming te beproeven, en daartoe een middel in het werk stelde, eenen Turkschen despoot meer waardig, dan eenen Christenvorst, namelijk het afzenden van eene woeste krijgsbende, die, onder den naam van *Lichtensteiners* en *Zwaligmakers*, door galg en zwaard de *Silezïers* tot onderwerping aan den Paus poogde te dwingen. Uitgenomen den eigenlijk gezegden roman, is alles, wat ons hier verhaald wordt, ware geschiedenis, in den gewonen trant van den Schrijver levendig voorgesteld. Het verhaal zelf geeft aanleiding tot belangwekkende karakterschilderingen, zoo als van die der oprechte en onwankelbaar godvruchtige KATHARINA, van den stoutmoedigen en tevens bezadigden OSWALD VON ..., den welmeenenden, maar, naar den toen heerschenden geest, onverdraagzamen Predikant JOHANNES ..., Zelfs onder de hier voorkomende Roomschgezinden verwerven de edele FLORIAN en de menschlievende *Franciskaner*-monnik regtmatigen lof. In zoo ver dit boek aan lezers, die zich op geene eigenlijk gezegde historiekennis toeleggen, de gelegenheid verschaft, om bekend te worden met zulke geschiedkundige waarheden, welker herinnering ook in onzen tijd hoognoodig is, kunnen wij deszelfs lezing als nuttig aanprijzen; terwijl de bevallige stijl en de afwisseling der hier voorkomende zaken den lezer zeer zeker een aangenaam onderhoud zullen verschaffen.

Colloquia Latino-Belgica, of Latijnsche en Nederduitsche Gesprekken; ten dienste van hen, welke zich, bij den dagelijkschen omgang, in het Latijn spreken willen oefenen. Naar de derde vermeerderde en verbeterde Uitgave, uit het Hoogduitsch van LEOPOLD CHIMANI. *Iste Cursus. Met eene Voorrede van* W. J. ZILLESEN, *Phil. Theor. Mag. et Litt. Hum. Doctor, Rector der Latijnsche Scholen te Amsterdam. Te Amsterdam, bij* G. Portielje. 1830. *In* 8vo. *VI*, 196 *bl.* *f* 1-:

Indien de boekverkooper ons verzocht had, eene voorrede voor deze *Colloquia* te schrijven, zouden wij hem hartelijk bedankt, en liever geraden hebben, zulk een werk niet uit te geven, en dat wel in zijn eigen belang. Want wij gelooven niet, dat hij er veel voordeel bij inleggen zal, en hopen dat niet, omdat wij te veel belang stellen in een goed onderwijs. Zulk een onderwijs nu wordt niet bevorderd, als men de jonge lieden zulke boeken in handen geeft. Om nu niet te spreken van de Latiniteit, waarop hier en daar ook nog al iets valt aan te merken, wat moet men denken b. v. van zulk eene taal, welke men bl. 184 leest? *Ziet gij daar dat oude vrouwtje met pruimedanten? Hei oudje! Deze jonge Heer wil pruimen van u koopen, als zij goedkoop zijn. — Wilt gij ze liever present hebben? Mij wordt niets geschonken, alles moet ik duur koopen. — Zijn ze lekker? — Proef eens. Hella! geef de pruimen terug, gij eet meer dan ik voor een' halven stuiver geven kan. — Wij zullen immers koopen, als zij bevallen. — Koop ze dan. — Hoe duur zijn ze? Tien voor een' halven stuiver. — Gij moet er twaalf geven. — Zulke groote en rijpe pruimen? — Neen, zij zijn zuur. — Laat ze staan, zoo ze te zuur zijn. — Gij vreest, dat zij aan onze handen blijven hangen, even als aan de uwe, van wege de morsigheid, die gij aan de handen hebt. — Zoo gij niet terstond hier van daan gaat, wijsneus! dan zullen uwe wangen deze morsigheid voelen*, enz. enz. enz. Want al genoeg en te veel van die pruimen. Iedere welopgevoede knaap, met een gezond verstand begaafd, zal bij zich zelven zeggen: *dat is laf!*

Recensent gelooft wel, dat het zeer nuttig is, dat jonge lieden op de Latijnsche scholen, al is het dan ook van den beginne af, de gewoonte aannemen, om zich nu en dan in het Latijn uit te drukken. Maar een goed onderwijzer heeft daartoe, vooral wanneer de leerlingen eenigzins in de kennis der taal gevorderd zijn, zoo vele gelegenheden, dat hij nooit naar gedrukte gesprekken behoeft om te zien, allerminst naar die van CHIMANI, bij welke nog dit gebrek komt, dat het Hollandsch bij het Latijn staat. Deze oefening is vooral van belang op de school van den Rector, opdat de kweekelingen voorbereid worden tot het vlug verstaan der Akademische lessen en het antwoorden in het Latijn. Hij verklare zijnen

aucteur in het Latijn, vrage daarover in het Latijn, en ontvange de antwoorden in het Latijn. Hij gewenne de leerlingen, om het Mythologische en geschiedkundige, voornamelijk de levens van beroemde mannen, in het Latijn te verhalen; met één woord, daar zijn dagelijks vele gelegenheden, om deze oefening in werking te brengen.

De Heer ZILLESEN is van een ander gevoelen, en prijst CHIMANI aan. Nu, wij laten gaarne ieders gevoelen vrij; maar het komt ons voor, dat, terwijl anderen de Latijnsche scholen door het invoeren van zeldzame methoden, ja zelfs gymnastische oefeningen, eene eeuw vooruitzetten, de Heer ZILLESEN ons een paar eeuwen achteruitzet. Als het zoo voortgaat, zal men spoedig tot het geven van stukken uit den TERENTIUS CHRISTIANUS en het stichten van eene *civitas Latina* komen. Onbedachtzame voorstanders van oud en nieuw, planmakers zonder eigenlijke ondervinding, vinden wel eens toejuiching, niet alleen bij de menigte, maar ook daar, waar zij het niet vinden moesten; terwijl de stille onderwijzer, die de beste leerlingen vormt, onopgemerkt zijnen weg gaat.

En nu zouden wij zeggen: *Vale*, CHIMANI! *Bene vale! Cura ut quam rectissime valeas!* Maar wij moeten nog iets aangaande de voorrede van den Heer ZILLESEN aanmerken. De Rector zegt: *Om eene volledige kennis van eene taal te hebben, behoort men dezelve te kunnen spreken, lezen, en schrijven.* Recensent twijfelt zeer aan het eerste, vooral in eene doode taal. De ondervinding heeft geleerd, dat de grootste kenners van de Latijnsche taal dikwijls de slechtste sprekers waren, het zij dat het die lieden aan zekeren natuurlijken aanleg daartoe ontbrak; het zij dat eene te groote kieschheid en vrees voor onnaauwkeurigheden hen belemmerde. Vele *Italianen*, ten tijde van ERASMUS, wilden en durfden geen Latijn spreken. Bekend zijn ook de voorbeelden van RUHNKENIUS en anderen. *In vroegere tijden*, vaart de Rector voort, *legde men er zich ernstig op toe, om in het Latijn over alles te kunnen spreken.* Dat was zeer natuurlijk. De noodzakelijkheid gebood dat. Het Latijn was toen bijna, wat het Fransch nu is. Er kwamen zoo vele vreemdelingen uit alle landen van Europa in onze steden, scholen en akademiën. Vele, ja de meeste Professoren, en menige onderwijzers aan de Latijnsche scholen, waren vreemdelingen. Het Latijn was de gewone taal, en het Fransch bij onzen landaard min gemeen. — Maar wij zouden ons te lang ophouden, wilden wij de voorrede op deze wijze verder commentariëren. Één ding hopen wij: dat het toch bij niemand onzer jeugdige geleerden, welke de Heer ZILLESEN daartoe aanspoort, opkome, om de *Colloquia* van ERASMUS te hervormen, en naar de geaardheid van onze tijden te stemmen. Zoo iets is, om er niet meer van te zeggen, onmogelijk.

Zedelijke Brieven ter bevordering van Wereld- en Menschenkennis, voor Jongelingen en Maagden van beschaafde opvoeding. Door Mejufvr. C. M. D. E. *Te Zaandijk, bij* J. Heynis, T. sz. *en in de Zijpe, bij* J. C. Honigh. 1789. *In gr. 8vo. VIII en 148 bl.* f 1 - 80.

Wij vangen onze aankondiging van deze Brieven aan met beleefde dankzegging aan Mejufvr. C. M. D. E., dat zij van haren sluijer ontdaan en zich nu bekend gemaakt heeft, als Mejufvrouw C. M. DOLL EGGES. Het komt ons wat Oostersch voor, wanneer eene vrouw zich zoo angstvallig voor ons oog verbergt. Evenwel, het was haar niet kwalijk te nemen, dat zij, niet zeker, of zij op eene beschaafde wijze zou ontvangen worden, zich in het eerst niet zoo dadelijk bekend maakte. Men heeft dan nog altijd de gelegenheid, om zich onbekend te *retireren*. In zoo verre onze niet ongunstige beoordeeling van der voorgaande werkjes der Schrijfster er iets toe bijgedragen moge hebben, om aan het *incognito* een einde te maken, nemen wij deze bekendmaking dankbaar aan, als een *compliment* aan onszelven; en verblijden ons, dat, tot opsporing van de Schrijfster der werken van Mejufvr. C. M. D. E., er zoo veel moeite niet is behoeven aangewend te worden, als om den Auteur te vinden der *Wolfenbuttelsche Fragmenten*. Maar, welk eene zonderlinge aaneenschakeling van denkbeelden! Het wordt inderdaad hoog tijd, dat wij van het thans aangekondigde werkje eenig verslag gaan geven. Deszelfs inhoud weten wij niet beter mede te deelen, dan met de woorden der Schrijfster zelve, in hare Voorrede: „ Mijn oogmerk was in deze „ Brieven, jonge lieden in verschillende betrekkingen nuttig „ te zijn. Ik schreef dezelve voornamelijk voor hen, die, „ in den middelstand geplaatst, door eene beschaafde op„ voeding gelegenheid hebben of toegerust zijn met meer „ dan gewone talenten, om hun bestaan te vinden in den „ kring hunner medeleden; opdat de zoodanigen, die door „ de fortuin begunstigd, (hier hapert iets aan den volzin) „ wederkeerig zouden weten, wat zij anderen verschuldigd „ zijn, of waarin ook hunne pligten bestaan." Wij vertrouwen, dat de keuze der behandelde onderwerpen de goedkeuring van ons publiek bij de lezing zal wegdragen; terwijl wij tevens goede getuigenis geven kunnen aangaande de behandeling zelve. Die fijne smaak, welke de lezing veraangenaamt, die welmeenende hartelijkheid, welke de gegevene lessen geschikt doet zijn om wereld- en menschenkennis en zedelijkheid te bevorderen, van beide zijn deze Brieven niet ontbloot. Tot eene kleine proeve van den stijl nemen wij het volgende uit eenen brief van eenen vader aan zijne dochter, welke in den kring van den eersten stand haar bestaan poogt te vinden: „ Ach mijn kind! beklaag u niet,

„ zoo gij van dwazen blijft onopgemerkt; dit zal tot uw
„ geluk verstrekken. De achtingwaardige menschenkenner zal
„ u weten te onderscheiden, zoo hij u altoos bescheiden,
„ zedig en minzaam in houding en gesprek ontmoet. Vol-
„ hard in uwe verpligting, om eerbied en achting te bewij-
„ zen, aan wien gij dit schuldig zijn, en dit zal u tegen
„ elke onbescheidenheid beschermen. Wanneer gij iemand
„ door uw gedrag achting inboezemt, zult gij zijne belang-
„ stelling opwekken, terwijl uwe bescheidenheid hem waar-
„ borgt, dat gij hiervan geen misbruik zult maken."

Wij hopen, ook om der Schrijfsters wille, dat ons beschaafd publiek hare welmeenende poging, om aan hetzelve nuttig te zijn, op prijs zal stellen, en wenschen deze Brieven in veler handen.

CLAUSSE, *of Hollandsche Trouw, een Geschiedkundig Tafereel uit den tegenwoordigen Oorlog. Door* H. VAN DER BRONG. *Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1831. *In* 8vo. 36 *Bl. f* :- 40.

De edele daad van den niet min gevoeligen dan dapperen CLAUSSE is bekend. Onze beminde Koning liet dezelve onopgemerkt noch onbeloond. Lof hebbe het *doel* van den Heer VAN DER BRONG, hoewel ook de *bewerking* daaraan niet moge beantwoorden. Als hoofddaad, schijnt zij ons voor eene tooneelmatige behandeling min geschikt. Redenering vult hier het gebrek aan handeling aan. En niet altijd is die redenering, in de gegevene omstandigheden, eigenaardig of natuurlijk. B. v. „ Dan eerst" — zegt CLAUSSE tot zijnen, schier stervend voorgestelden vriend — „ dan eerst, „ wanneer ik u de oogen toegedrukt, en uw lijk bezorgd „ heb, keer ik naar de onzen terug." Waarop EECHSTER dadelijk antwoordt: „ De Genius des vaderlands zal mijne „ oogen toedrukken."(!!!) Alleen het opgewekte vaderlandsch gevoel en een zeer bekwaam Acteur kunnen, onzes inziens, de vertooning van het stukje eenigzins doen slagen.

De Jager op verlof. Toegezongen aan het Utrechtsche Jagercorps, door Mr. S. H. VERNEDE. *Te Schiedam, bij* G. W. van Hemsdaal. 1831. *In gr.* 8vo. 15 *Bl. f* :- 20.

De Prins van Oranje, aan het hoofd van het Leger, door J. DECKER ZIMMERMAN. *Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1831. *In gr.* 8vo. 6 *Bl. f* :- 15.

's Prinsen van Oranje's komst, bij het Leger. Te Breda, bij F. P. Sterk. 1831. *In gr.* 8vo. 8 *Bl. f* :- 20.

No. 1 is een vers, dat zijne zwakke plaatsen heeft, doch over het algemeen door Recensent met genoegen gelezen is.

No. 2 is insgelijks in dichtmaat. Het strekt tot handhaving der eere van een' Vorst, die thans wel geene verdediging meer noodig heeft. Het vers is anders niet ontbloot van verdienste.

No. 3 is eene verdediging in proza van den Prins van Oranje, maar heeft voorts eene kwaadaardige en valsche strekking. De daarin verguisde dagbladen en tijdschriften genieten te veel achting bij het Publiek, en ten deele ook bij den Koning en Hoogstdeszelfs Familie, om zich tegen zulk een schotschrift te moeten of te willen verdedigen. Het hier geprezen Rotterdamsch Avondblad, daarentegen, deelt, bijna sedert deszelfs oprigting, in de minachting der weldenkenden.

VAN SPEYK, *Nederlandsch Zeemanslied, door Mr.* C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA, *Muzijk van* W. H. BRACHTHUIZER. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1831. *f* : - 30.

Mogt dit Zeemanslied, nevens andere, de plaats vervangen van de, nog erger dan laffe, straatdeunen, die nog altijd onze Eeuw zoo wel, als onze Natie, tot oneere verstrekken!

Wederlegging van de hatelijke beoordeling van den Recensent over de opheldering van den Prins van Oranje, en zijne glorierijke verheerlijking als Erfgenaam van den Troon. Door J.s LANDGRAAFF. *In gr. 8vo. 28 bl. (Ten voordeele van onze gekwetsten Wapenbroeders.) f* : - 25.

Deze brochure geldt ons Tijdschrift. Zij zal aan hetzelve waarschijnlijk een' geduchten knaauw geven! En toch zeggen wij (is dat niet belangeloos?): Koop ze, lieve Lezer! Gij schenkt er alweêr een klein giftje door aan onze gekwetste dapperen; zij is tot velerlei einden goed, en — gij behoeft ze immers niet te lezen?

Boekbesch. No. XIII. bl. 572. reg. 4 v. o. lees: *Men ziet uit deze opgave.*

Meng. No. XII. bl. 555. reg. 7. v. o. lees: *Cerinthus.*

——————— bl. 558. reg. 8. v. o. lees: *χολέρα.*

——————————— reg. 7. v. o. lees: *Cholera.*

——————— bl. 560. reg. 2. lees: *die zich aan.*

——————— bl. 572. reg. 3. lees: *te onzen verderve.*

Meng. No. XIII. bl. 599. reg. 24. lees: *eene zoodanige volheid.*

——————— bl. 610. reg. 9. lees: *analogie.*

——————— bl. 632. reg. 16. lees: *zijnen romp.*

BOEKBESCHOUWING.

Leerredenen, door J. TER BORG.

(*Vervolg en slot van bl.* 611.)

Het opschrift der achtste Leerrede luidt: JOSAPHAT, *of Gods leiding tot eene zalige onmagt, naar het voorval aangaande dien Koning ten dage der benaauwinge Jeruzalems*, 2 *Chron.* XX: 12b. Wanneer men den tekst in het verband beschouwt, blijkt ten duidelijkste, dat er geenszins aan zoodanige *onmagt* gedacht werd, als TER BORG bedoelt. JOSAFAT werd bedreigd door talrijke legers van magtige vijanden. In deze benaauwdheid wendde hij zich met de gansche bevolking in den gebede tot God, en smeekte om hulp in nood. Zijn vertrouwen stellende op den Almagtigen, die heerscht over alle de koningrijken der volken (vs. 6), betuigde hij vs. 12: *Zoudt Gij, o onze God! geen regt tegen hen oefenen? Want in ons is geene kracht tegen deze groote menigte, die tegen ons in aantogt is, en wij weten niet, wat wij doen zullen, maar onze oogen zijn op U.* De Koning zeide, dat in hem en zijn volk *geene kracht* was *tegen zoo groote menigte*. Waarom neemt TER BORG dit niet behoorlijk in aanmerking? Het zoude zijn geliefkoosd stelsel geenszins begunstigen, dat hij in den tekst wilde vinden. Daarom moest alleen het laatste gedeelte van het vers voorgelezen worden. Wilde hij hierbij zich alleen bepalen, zoo had het onderwerp veeleer behooren te zijn: *Vertrouwen op God bij dreigende gevaren.* JOSAFAT, zoo mild gezegend door God, is geenszins zoo ondankbaar, dat hij zoude kunnen verklaren, geheel *geene kracht* te hebben. Hij betuigde slechts, niet bestand te zijn *tegen zoo groote menigte* van vijanden. TER BORG wijkt dus geheel van den tekst af, wanneer hij zegt in de Inleiding: „Waarachtig geestelijk zijnde, dan is het een woord der in-

nigste bevinding van eene zalige onmagt.... Dit geh
is een wandelen in de verhevenste onmagt, om ied
uur alles voor ziel en ligchaam in de mogendhei
in de genade-bedeeling van een verzoenend God te v
den." Wat hij met deze en dergelijke zinneloo
drukkingen, die onkundige hoorders of lezers
in verwarring kunnen brengen, eigenlijk bedoel
nader blijken uit zijne eigene verklaring: „ Ik we
aan te toonen, dat de weg Gods met zijn bekeerd ve
zoend kind eene leidinge is tot de levendige bewus
van onmagt, ten einde daardoor zalig te zijn in Hem."
„ De eens bekeerde mensch wil gedurig op eigen w
teruggaan, maar God zet alles van rondsomme in bew
ging, opdat de zijnen door gevoel van onmagt we
tot Hem komen, om zich door Hem gelukkig en zal
laten maken." Dit nu zal aangewezen worden in het vo
eeld van JOSAPHAT, en wel in twee bijzonderheden:
God laat zijn vroom kind op eigen weg dolen, op
het bij vernieuwd gevoel van onmagt het oog op
Heere te vaster gerigt houde; en 2. *God leidt*
zijn vroom kind in groote benaauwdheid, opdat he
gelukkige uitkomst wete, dat de Heere den mensch
behoeft, om gelukkig en zalig te maken. Dat wij
heel van God afhangen en door onszelven niets verm
gen en uit onszelven *geene kracht* hebben, zal w
niemand, die zijn verstand behoorlijk gebruikt, ontke
nen. Doch niet minder zeker is het, dat de Schepp
en Onderhouder van alles ons aanleg en bekwaamheid t
vele dingen schenkt. Bij al het zonderlinge en overdr
vene in deze preek komt hier en daar eene goede
menschkundige aanmerking voor: „ JOSAPHAT *h*
rijkdom en eere in overvloed, *en* toch! *hij verzwager*
zich aan den goddeloozen ACHAB, en aan het bloe
van de afschuwelijke JESEBEL..... Zijn oog is i
dezen niet op God. Hij heeft rijkdom en eere in ove
vloed, en toch! hij wil nog meer heil uit eene verzwa
gering met de ongeloovigen en goddeloozen.... JOSA
PHAT staat reeds, zonder dat hij 't merkt, in eige

kracht op eigen gekozen weg, van Gods weg afgetreden..... Mag de bekeerde mensch dan met de ongeloovigen geheel geene verbindtenis, geene betrekking, geene verkeering hebben? Ja wel; hij moet, indien de zaak uit God is. Ziet DANIEL aan 't afgodisch hof van NEBUCADNEZAR, NEHEMIA in de koninklijke zalen van *Perzië*, JOSEPH met den ongeloovigen POTIPHAR in huiselijke betrekkingen. Maar heeft JOSEPH op eigen weg naar eigen uitgedacht plan die verbindtenissen met de ongeloovigen gezocht? Neen! hij wilde ze niet..... Hier is geen eigen gekozen pad. Hier is de wandel in zalige onmagt, gaande, waar Gods genade leidt. Maar daar staat van JOSAPHAT: *Hij verzwagerde zich aan* ACHAB; hij, hij zelve deed het, niet de Heere..... Wat vorderde nu de wellevendheid anders, dan dat hij zich ook eens naar het zondig hof van *Israël* begaf, om aldaar het onthaal op vorstelijke feesten als hem welgevallig te roemen, en aldaar zich te buigen in velerlei kromten van zondige gemanierdheid? Dat geschiedde," enz. Verder beweert TER BORG, dat iemand, die eenmaal bekeerd is, *wel kan dolen in eigen kracht op eigen zondige wegen, maar nooit uit de handen des Heeren uitgerukt worden.* Wij lezen echter in de Heilige Schrift van *vervallen van de genade*, en *de genade vergeefs ontvangen te hebben*, als ook van het *afvallig worden* van lieden, *die eens verlicht zijn geweest, en de Hemelsche gave gesmaakt hebben en des Heiligen Geestes deelachtig zijn geworden*, daar van de zoodanigen gezegd wordt, dat *het onmogelijk is, hen te vernieuwen tot bekeering*, *Hebr.* VI: 4—6. In het tweede deel zegt TER BORG: „ Het valt ontzaggelijk zwaar, om geheel af te zien van het God onteerend denkbeeld, dat men toch den Alvermogenden moet helpen in zijne genade-toebereiding van geluk en zaligheid voor ons. De afgevallen mensch, schoon bekeerd, schoon wedergeboren, voelt gedurig vreeze, dat men niet behouden, niet gelukkig, niet zalig zal zijn, zoo men het oog alleen op God gerigt houdt, en

Hem het werk des heils alleen toebetrouwt. Ik bedoel nu niet het volledig afgaan van Gods weg op eigen pad, maar het verdeelen van de eer der behoudenisse tusschen God en onszelven: God iets en den mensch iets." Hoe komt de man toch aan dien onzin! Waartoe dienen dan zoo vele opwekkingen en vermaningen overal in den Bijbel? Hier schermt TER BORG tegen iets, dat alleen in zijne verbeelding bestaat. Veel meer gevaar is er, dat zekere lieden de hun tot gebruik verleende vermogens niet behoorlijk aanwenden. Wij worden geroepen, om *trage handen en slappe knieën op te rigten*, geenszins om lijdelijk toe te zien. Vanwaar weet TER BORG, dat *onmiddellijk naar Gods bevel een krijgsleger van woeste natiën in Juda kwam vallen?* Dit staat niet in den Bijbel. Even min wordt vóór of na den tekst gezegd, dat JOSAFAT met de zijnen GEHEEL ROERLOOS zou moeten staan. Niet in zoodanigen zin, als TER BORG wil, waren *zijne legerscharen tot onmagt geroepen*. Alleen werd van Gods wege hun te kennen gegeven, dat zij niet *hadden te strijden* (vs. 17), terwijl de vijanden in groote verwarring elkander (vs. 22—25) verdelgen zouden. De geheele redenering over *onmagt*, offschoon in deze preek hier en daar wel iets goeds voorkomt, is dus onjuist, en geenszins op grondige verklaring van den tekst gebouwd. Bovendien schijnt de Prediker zichzelven niet gelijk te blijven. Hij wil, dat de mensch *niets* moet doen, en zelfs geene pogingen aanwenden. Hij zegt: „God laat zich de eer, dat Hij alleen de Verlosser uit tijdelijke en eeuwige ellende is, niet ongestraft ontrooven. Hij wil niet, dat de uit de diepten der Helle opgehaalde en geestelijk gemaakte mensch, waarvoor Hij zijn eigen bloed gaf, eenigen roem hebbe. God behoeft den schuldigen niet, om hem zalig te maken. Zou God mijne krachten behoeven, om mij tot heerlijkheid te leiden!" Maar, wij hebben immers *van onszelven* geene krachten. Alles komt oorspronkelijk van God. Het is dus onzin, te zeggen: „Ach! mijne zelfkrachten

van nature zijn als vijandige pijlen tegen den Allerhoogsten, om zijn genadewerk in mijn binnenste te verwoesten." En evenwel erkent TER BORG, dat wij *in werkzaamheid gezet moeten worden* en ons *naar de aanwijzing van Gods Woord een dagwerk laten opleggen*. „Wee dien," zegt hij, „die geen lust heeft, om Gods geboden te doen! Wee dien, wiens onmagt vleeschelijke luiheid en alzoo uit den Duivel is! Wee den geveinsden, en den huichelaar, en dien, die liegt, als hij voorgeeft, van Gods genade af te hangen, en toch eigen lusten, eigen begeerten, eigen zin volgt en de zonde doet! Wee dien gewitteden wand! God zal hem slaan."

De negende Leerrede, over *Hebr.* XI: 22, heeft *het geloovig en zalig afsterven van* JOSEPH tot onderwerp. De Inleiding wijst terug op eene vorige leerrede over denzelfden tekst, welke echter in dezen bundel niet wordt gevonden. TER BORG laat JOZEF denken en handelen, alsof die geheel in zijn *mystiek* stelsel opgevoed ware! Daar is niet de minste zweem, dat de Schrijver aan de *Hebreën* zoodanig iets bedoeld zoude hebben.

De tiende is eene *Biddagsleerrede over Haggaï* I: 9, en behelst *vergelijkingen tusschen Israël en Nederland*. Dezelve werd uitgesproken op den Dank- en Bededag van den 18 Junij 1828. In het eerste gedeelte wordt de tekst opgehelderd uit het verband en uit de geschiedenis, en tevens gesproken over de gelijkheid tusschen ons Vaderland en *Israël*, zoo wel wat bloei en kwijning, als middelen tot herstel aangaat. Ja, daar is gelijkheid, voor zoo verre *geregtigheid een volk verhoogt* en ongodsdienstigheid altijd het volksgeluk ondermijnt; doch men overdrijft ligt bij zoodanige vergelijking, wanneer de geheel bijzondere toestand der Joden niet genoeg in aanmerking wordt genomen. Kon men ten jare 1828 in het algemeen naar waarheid zeggen, dat *de kwijning* onder ons *van jaar tot jaar toeneemt*, en dat dit plaats heeft, dewijl ook onder ons *het Huis Gods woest* blijft liggen? Hierover wordt in het tweede gedeelte gesproken, en be-

weerd, dat *die ellende*, welke wij tijdens de vernieting van ons volksbestaan hadden te verduren, ons overkwam, dewijl men *vóór* dien tijd en *in* dien tijd *het geestelijk Huis van God liet vervallen, door geheel ons Vaderland henen en in alle Kerkgenootschappen*. Al wie behoorlijk opmerkte, zal niet kunnen ontkennen, dat de godsdienstige toestand van ons volk in die jaren veel te wenschen overliet; maar de druk der tijden schijnt te dezen opzigte niet geheel zonder nut geweest te zijn. TER BORG echter bedoelt iets anders. Het *vervallen van Gods geestelijk Huis* beteekent, in zijne taal, *het afwijken van dat leerstelsel*, voor hetwelk hij zoo zeer ijvert, als ware het de *grondzuil des gebouws*, namelijk de leer van *drieëenheid*, *onmagt*, *geheele verdorvenheid*, *volkomene blindheid*, *toegerekende geregtigheid*, enz. Deze waarheden, meent hij, worden nog niet erkend in *Nederland*; en zijn besluit is, *dat wij Gods Huis, hetwelk wij, even als de Joden, bij de wederverkrijging van het Vaderland woest vonden, nog tot op dezen dag woest laten liggen*. Hij erkent wel, dat *onze kerken nog staan in aloude heerlijkheid voor onze oogen, en ook bezocht worden*; doch hij merkt aan, dat uitwendige tempels niet baten, en dat men ook *stroomen volks aanschouwt op de wegen naar moskeën of pagoden, of naar het verpletterend raderwerk der karre van Juggernaut*." (Waar haalt de man de rare beeldspraak toch van daan!) Dit gezegd hebbende, roept hij uit: „O, het godsdienstig gevoel ligt in den mensch van nature, en openbaart zich uitwendig ook in zijnen diepst vervallenen staat!" Zoodanige betuiging zou men hier geenszins verwacht hebben van hem, die in de derde Leerrede beweerde: 1. *van nature is de mensch niet bij God*; 2. *van nature wil de mensch liever niet bij God zijn*, en 3. *van nature kan de mensch niet bij God komen*. Wat voorts het onderhouden en bezoeken der kerken aangaat, hierin heeft TER BORG wel gelijk, dat het op zichzelve nog geen bewijs is van ware godsdienstigheid; maar het getuigt evenwel altijd van belangstelling, en wij, die slechts zien, wat voor oogen

is, mogen geenszins het ergste denken van onze medemenschen, 1 *Kor.* XIII: 5 en 7. TER BORG erkent, doch schijnt het bl. 292 af te keuren, dat *sedert onze verlossing* (van Fransche overheersching) in ons vaderland *veel gedaan wordt ook door afzonderlijke gezelschappen, of meer openbare stichtingen, ook door algemeene genootschappen en inrigtingen ter opvoeding van de jeugd en ter vorming van de natie niet alleen, maar ook ter voorkoming van gevaren in den lande, en ter ontwikkeling van leven, kracht en heerlijkheid in allerlei zaken.* Hij past hier de woorden van den tekst op onze tegenwoordigen toestand toe, en zegt: „Het is waar, *wij zien*, wegens den ijver des arbeids, *omme maar veel*, maar het land *bekomt weinig* uit al dien ijver, en *in dat weinige blaast God*, zoodat vele huisgezinnen in die winsten weinig wezenlijke welvaart vinden." Het is wel waar, dat plannen tot verbetering weinig wezenlijk nut zullen aanbrengen, wanneer men niet in den geest des Christendoms denkt en handelt; maar, het zou moeijelijk te bewijzen zijn, dat zoo vele bemoeijingen, die thans vooral ten algemeenen beste plaats hebben, geheel buiten het godsdienstige omloopen. Rec. althans denkt geenszins zoo ongunstig over de teekenen der tijden in *Oud-Nederland*. Wat vooral sedert 24 Aug. 1830 tot nu toe gebeurde, moge van den heilzamen invloed der Christelijke leer onder ons getuigen. — Ter toepassing wordt gesproken over *het verband tusschen het Huis Gods en den kwijnenden staat van zaken in ons Vaderland*, en daaruit *aanleiding* genomen *tot ootmoedige en zielverbrijzelende gepeinzen.* Ja, daar is wel veel verkeerds in den lande, en zedeloosheid benadeelt het welzijn des volks; maar wij hebben geene bijzondere reden, om thans meer, dan eertijds, te klagen over *het Duivels nachtgewoel in steden en dorpen en vlekken.* (!) Ook in den *goeden* ouden tijd, welken TER BORG en die van zijnen aanhang zoo zeer verheffen, ging het mede niet altijd zoo effen toe. Mag men naar de biddagspreken dier dagen oordeelen, zoo was het toen vooral niet beter.

Bij het lezen van deze Leerredenen moet men zich bedroeven, dat een man, als TER BORG, tot zoodanige begrippen is vervallen. Wat had hij veel nut kunnen stichten, zoo hij gebleven ware bij de eenvoudige en gezonde leer der behoudenis! Hier en daar komen nog enkele plaatsen voor, welke aan vroegeren tijd doen denken. Maar bekrompen stelselzucht en mystiekerij stralen overal door. TER BORG veroordeelt alles, wat met *zijne* wijze van zien niet *geheel* overeenstemt. Hij wil geenszins, dat men in punten van bespiegeling kan verschillen, en daarbij evenwel de hoofdzaak regt behartigen. Hij plaatst in elke preek zijne leer van *onmagt* enz. op den voorgrond, en is meestal zeer kort in het aandringen op Christelijke pligtvervulling. De Heilige Schrift, integendeel, wekt overal op tot werkzame godsvrucht. De kracht des geloofs moet zich openbaren in daden van gehoorzaamheid. Dit ontkent TER BORG wel niet; maar zijn stelsel van *verdorvenheid in Adam* en van *toegerekende geregtigheid* is toch weinig geschikt, om zondaren te bewegen tot bekeering en tot het doen van den wil des Vaders. Bij gemoedelijke en godvruchtige menschen is het gevaar minder; voor anderen kan de leer verderfelijk worden. Welligt zal het eenige nuttigheid hebben, dat deze bundel Leerredenen in het licht verscheen, voor zoo verre bij aandachtige en onbevooroordeelde lezing moet blijken, hoe weinig zoodanige prediking met den inhoud des Bijbels overeenkomt.

De Hervorming der Christelijke Kerk en hare Weldaden. Geschetst in eene Leerrede, over 1 *Cor. III:* 10—15, *op het Derde Eeuwfeest van de overgave der Augsburgsche Geloofsbelijdenis, enz. Uitgesproken in de Evangeliesch-Luthersche Kerk te Kampen, den* 27 *Junij* 1830, *door* P. VOS. *Te Kampen, bij* W. J. Tibout. 1830. *In gr.* 8*vo. VIII en* 78 *bl.*

D:. VOS spreekt in de Voorrede zeer bescheiden over

zijn eigen werk, en betuigt, *het dankbaar te zullen erkennen, wanneer men hem aantoont, dat hij tegen eenen volzin, tegen ſpelling of zinſnijding gezondigd heeft.* Reeds de titel doet zien, dat er te dezen opzigte wel iets aan te merken ware. Doch Rec. wil onnaauwkeurigheden van zoodanigen aard niet opzettelijk aanwijzen. Wanneer een man van die jaren en van dien ſtand er openlijk voor uitkomt, dat hij *de eene of andere vreemde taal beter weet te ſchrijven, dan zijne moedertaal*, zoude het optellen der fouten zeker noodelooze moeite zijn. Ook erkent hij, dat *deze Leerrede veel te lang is voor eene kerkelijke redevoering*, namelijk 78 bladz. in gr. 8vo; doch hij maakt aangaande deze ongemeene lengte de volgende aanmerking: *Ik heb ook ſlechts een klein gedeelte daarvan aan de Gemeente voorgedragen, hoewel de godsdienstoefening nogthans twee volle uren duurde. Maar ik heb dezelve zoo breedvoerig geſteld, om ten minſten het gewigtigſte dezer heilrijke gebeurtenis, in een klein beſtek, zoo veel te klaarder te doen uitkomen.* Het ware veel beter geweest, dat de Eerw. VOS zijn werk niet als *leerrede* had uitgegeven. Eene preek, waarvan men *in twee volle uren* ſlechts een klein gedeelte kan uitſpreken, is verbazend lang! Dezelfde zaken hadden in een' anderen vorm aangeboden kunnen worden, en men zou ze met meer genoegen gelezen hebben.

Eene *Opdragt* en *Voorrede* gaan vooraf. Dan volgt de *Voorafſpraak*, naar aanleiding van II Cor. V: 17 en Eph. II: 10, en nog eene *Inleiding* van ruim 4 bladzijden, waarin kortelijk iets gezegd wordt over den zin der tekstwoorden. Zoo komt de Prediker bl. 12 tot zijn doel, om namelijk *op het derde eeuwfeest van de overgave der Onveranderde Augsburgſche Geloofsbelijdenis blijde gedachtenis te vieren.* Zijn plan is, *eerst ſtaan te blijven bij de Kerkhervorming zelve, en dan ten tweede te zien, welke groote voordeelen dezelve heeft aangebragt.* Op bl. 12 ſtaat *Leerrede I*; hetgene hier niet moet beteekenen *Eerſte Leerrede*, maar *Eerſte Gedeelte*, onder

het opschrift: *De Kerkhervorming zelve.* Dit eerste gedeelte nu beslaat 45 bladzijden, en behelst een kort overzigt van de Geschiedenis der Christelijke Kerk tot op LUTHER. Hier vindt men menige goede aanmerking. De Schrijver wijst aan, hoe verschil van begrip *al* vroeg ontstaan is, en, in die omstandigheden, *ont*staan moest. Hij erkent het goede, door de R. C. Kerk voor de Christenheid gedaan, maar vermeldt ook het kwade, door invloed of bewerking van Rome veroorzaakt; hetgene ten laatste de *Hervorming* noodzakelijk maakte. Ook komen er dingen voor, welke men, althans in eene preek, niet verwacht zoude hebben; b. v. wederlegging van het gevoelen, dat ERASMUS ook een *Hervormer* en wel een *eerste* of *ware Hervormer* zou geweest zijn. VOS heeft gelijk; maar het behoorde hier geenszins. Doch hij is alles behalve naauwkeurig, wanneer hij schrijft, dat MENNO SIMONS (van wien hij overigens met lof melding maakt), te *Witmarsum* (*Witmarsum*) *geboren, de wilde horden der Munstersche wederdoopers tot stille, ordelijke gemeenten vormde.* (!) Het tweede deel der preek, bl. 58 aanvangende, loopt over *de voordeelen der Kerkhervorming.* Doch de Prediker verontschuldigt zich, dat *hij het geduld* (zijner hoorders of lezers?) *reeds zoo lang op de proef gesteld heeft*, en betuigt, *zich tot weinige aanmerkingen te willen bepalen.* Alvorens ter zake te komen, spreekt hij eerst nog over de redenen, waarom de Kerkhervorming niet *vroeger* plaats had. Hier stuitte Rec. niet weinig de stelling, dat *de menschen niet anders dan blinde werktuigen der Godheid zijn*, en ook de uitdrukking, dat *de invoering van het Christendom het werk was van een armen timmermanszoon.* D^r^. VOS wilde betoogen, dat *de Kerkhervorming het werk van God is*, en hierin heeft hij gelijk. Voorts wederspreekt hij eenige beschuldigingen tegen de Hervorming; onder anderen, dat dezelve den grond zou gelegd hebben tot de *Fransche Omwenteling* en tot het *Jacobijnendom.* En dan is de Prediker eindelijk ten uiterste kort over de

groote voordeelen, waarover hij, volgens zijne opgave, had moeten spreken — op luttel bladzijden staat alles, wat hier een breeder betoog had vereischt.

Rec. kan niet meer in bijzonderheden gaan. De preek heeft, als preek, geene waarde, maar als bijdrage tot de Geschiedenis der Hervorming is het stukje niet onbelangrijk voor lezers, die geen' tijd of gelegenheid hebben, om uitvoeriger werken te raadplegen. De Weleerw. VOS oordeelt wel zeer bescheiden over Christenen van elke andere belijdenis, maar is toch een ijverig Lutheraan. Hij schrijft: *En hoe gering de minkundigen van andere Protestantsche partijen over onze kleine Gemeenten in deze landen mogen oordeelen, kan ik u toch op echte gronden verzekeren, dat wij, Lutheranen, alle andere Protestanten te zamen, in getal, zeer ver overtreffen.* Men vindt bl. 51 en 52 de volgende aanmerking: *Als opgeruimdheid van geest, als bedaarde vrolijkheid mede behoort onder de eigenschappen van eenen echten Christen, dan konde onze* LUTHER *ook op dezen eernaam aanspraak maken. — Die vrolijkheid van geest hebben ook de Lutheranen van hem overgeërfd. — Wij hebben niet die menigte van dweepers gehad, hoewel dit geene stof tot zelfverheffing oplevert; ik weet zeer wel, dat men ons andere bijzonderheden kan te last leggen.*

JAN JAKOB HESS, *Antistes der Kerk te Zurich, voorgesteld in eenige omtrekken van zijn leven en werkzaamheid, door zijnen Ambtsopvolger* G. GESSNER. *Te Leiden, bij* de Wed. D. du Saar. 1830. *In gr. 8vo. VI en 162 bl. f* 1-40.

Dr. FRANS VOLKMAR REINHARD, *voormaals eerste Hofprediker van den Keurvorst van Saxen, enz. Geschetst naar zijn Leven en Geschriften. Uit het Hoogduitsch vertaald, met eenige Aanteekeningen, door* D. IJZENBEEK, *Predikant bij de Doopsge*

zinden te Alkmaar. Te Amsterdam, *bij* W. Bra[...]
Jun. 1830. *In gr. 8vo. VIII en 166 bl. f* 1-40.

Wij voegen beide deze werkjes bijeen, om de gelijk-heid van derzelver doel, de herinnering namelijk aan twee mannen, wegens hunnen letterkundigen als ... karakter ook in ons vaderland zeer hoog geacht. Het *Leven van Jezus* van den eersten en REINHARD'S *Christelijke Zedeleer*, benevens zoo vele andere voortreffelijke werken van beiden, zijn bij ons beschaafd godsdienstig publiek in aller handen, en dragen bij de onbevooroordeelden zoo zeer de verdiende goedkeuring weg, dat zij onze aanprijzing niet behoeven. Alles, wat dienen kan, om ons beide deze mannen, ten aanzien van hunne werkzaamheden, levensomstandigheden en voortreffelijke eigenschappen van geest en hart, meer te leeren kennen, is in allen deele onze opmerkzaamheid waardig.

De Eerw. GESSNER, reeds vroeger bekend als Levensbeschrijver van zijnen beroemden Schoonvader J. C. LAVATER, was door eene veeljarige kennis en hartelijke vriendschapsbetrekking met HESS allezins bevoegd en in staat, om dezen in zijn leven en werkzaamheden voor te stellen. (Wie de schrijver is van het geschrift over REINHARD is ons onbekend. Evenwel bezit het boek inwendige blijken, dat de opsteller met REINHARD in persoon bekend is geweest.) GESSNER heeft zijne voorstelling van HESS op de volgende wijze verdeeld: *Jaren, in welke* HESS *gevormd werd.* HESS *als Schrijver.* HESS *als Onderzoeker des Bijbels.* HESS *als Prediker.* HESS *als Antistes.* HESS *als Voorstander der Bijbelverspreiding. De Vriend. De Vriend der Jeugd. Leeringen van* HESS *tot een beoefenend gebruik maken van de Bijbelsche Geschiedenis.* HESS *en zijne Echtgenoote.* HESS *in zijne betrekkingen. De bescheidenheid.* HESS *en zijne vlijt. Zijne geheimhouding en standvastigheid. Vriendschappelijke liefde. De viering van het Eeuwfeest der Kerk-*

hervorming. De laatste levensjaren. Levenseinde. Eenige afzonderlijke woorden en verklaringen van HESS.

Wij wenschten, dat eene soortgelijke verdeeling der zaken gebezigd ware in het geschrift over REINHARD. Het bestaat uit één doorloopend geheel, in hetwelk REINHARD wordt geschetst in zijne onderscheidene gewigtige betrekkingen, als Akademieleeraar, Schrijver en welsprekend Kanselredenaar, als Mensch en Christen, en hier en daar ook eenige berigten worden gegeven betreffende zijne uitwendige levensomstandigheden.

Geen van beide deze werkjes maakt aanspraak op den naam van geregelde levensschets. GESSNER laat met voordacht het vervaardigen van eene levensgeschiedenis over aan bloedverwanten van HESS, die in het bezit zijn van de daartoe vereischte bouwstoffen; en hetgeen van dien aard voorkomt in het werkje over REINHARD is occasioneel, hier en daar tusschen andere berigten verspreid. De stijl is in dat van GESSNER duidelijk, offschoon, naar ons oordeel, wat wijdloopig, en daardoor dikwijls minder aangenaam voor den lezer. Tot staving van deze aanmerking voeren wij hier het begin aan van het stuk, getiteld: HESS *en zijne vlijt:* „Men „behoeft slechts eenmaal de hoofdwerken van HESS „gelezen te hebben, om in hem den hoofdtrek te erken„nen, waarnaar het opschrift van deze afdeeling ons het „oog doet rigten; inderdaad, hij arbeidde altoos met „eene geheel uitstekende *vlijt*. Wanneer het ook waar „is, dat er wel mannen gevonden worden, die door de „gemakkelijkheid, waarmede zij arbeiden, door de vaar„digheid, waarmede zij daarbij, men zou wel mogen „zeggen, alles aan zich weten te onderwerpen, boven „hem verheven zijn, weinigen echter zullen hem even„aren in onvermoeide *vlijt*. Het was hem schier niet „mogelijk, hier of daar slechts vlugtig eene bezigheid „af te doen, of eenig werk te maken zonder uitste„kende naauwkeurigheid; zelfs wanneer het blootelijk „ondergeschikte en bijkomende zaken waren, ja zelfs al„leenlijk briefjes van minder aangelegenheid, welke hij „te schrijven had."

De bijgevoegde aanmerkingen van den Vertaler zijn zeer doelmatig, soms tot noodige teregtwijzing van den Schrijver, soms ook tot toelichting van het voorgestelde.

De Vertaler van het werkje over REINHARD klaagt, dat het oorspronkelijke over het geheel stroef is. Maar al is het hem, naar ons oordeel, gelukt, door verkorting en omzetting der zinnen, het werk in een bevalliger en duidelijker stijl over te brengen. Het is echter niet gemakkelijk geweest, het duistere op te helderen, hetwelk in het oorspronkelijke veroorzaakt werd door het zonderlinge der uitdrukking, door toespelingen op gebruiken en gewoonten in *Duitschland*, en door onbestemde aanhaling uit de schriften der Ouden. Soms echter heeft de Vertaler wel eens opgehelderd, hetgeen wij gelooven, dat voor den beschaafden lezer zoo zeer geene opheldering behoefde; bij voorbeeld, wie HOMERUS en DEMOSTHENES geweest zijn, en de bespottelijke noot, bl. 3, wegens *de aankleven en derzelver pijnlijke smarten!* — Op andere plaatsen ontvangt men wel eens te weinig; onder anderen, waar de naam van BLESSIG voorkomt, zegt de Vertaler in zijne noot, bl. 107: „Den naam van dezen Geleerde vind ik in de *Duitsche* Woordenboeken „niet vermeld. — Hij moet eene Verhandeling over de „*Practische Zielenleer* en *over de Onsterfelijkheid* hebben geschreven, welke door REINHARD in zijne „*Moral* meermalen wordt aangehaald." Recensent vindt in zijne aanteekeningen betreffende dezen Geleerde het volgende: „D. JOHAN LORENZ BLESSIG, in het jaar 1816, omstreeks 70 jaren oud, te *Straatsburg* overleden als Professor in de Godgeleerdheid aan het Protestantsch Seminarium, heeft van het jaar 1770 tot in het jaar 1816 in de Latijnsche, Fransche en Hoogduitsche talen ongeveer 80 werken van grooteren of kleineren omvang in druk uitgegeven." De werken, door den Vertaler bedoeld, zijn: *Zur praktischen Seelenlehre bey den Tode eines meiner Zuhörer*, 1784; *Durch Jesum Christum wird uns Glück in alle Ewigkeit*, 1788; en: *Scheiden und Wiederfinden im Unsterblichkeits-Lande*,

1801. Zijnen grootsten roem heeft BLESSIG vooral in *Frankrijk* behaald, als welsprekend redenaar, door zijn *Discours prononcé par ordre du Magistrat à l'occasion de la translation du corps de Mr. le Maréchal de Saxe dans l'eglise de St. Thomas, le 20 Aout* 1777. Vooral is, met betrekking tot REINHARD, allerbelangrijkst BLESSIG's *Notice sur M.* REINHARDT, *avec quelques reflexions sur l'esprit du Protestantisme*, gevoegd achter *De l'influence de la religion protestante sur les relatîons de la vie civile et domestique, Sermon prononcé par M.* REINHARDT, *trad. de l'allem. Straatsburg, bey* KÖNIG, 1808.

Maar, om op de thans door ons aangekondigde werkjes terug te komen: beide behelzen aangaande de mannen, aan wier gedachtenis zij zijn toegewijd, zoodanige berigten, als ons dezen uit verschillende oogpunten kunnen leeren kennen, voldoen alzoo aan derzelver bestemming, en de Eerw. Vertalers hebben zich door derzelver overbrenging in onze taal aanspraak verworven op de aanmoediging van ons publiek.

Redevoering over den invloed der Volksbeschaving op de rust der Natiën; uitgesproken in de Amsterdamsche Afdeeling der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, den 16 *Maart* 1831, *door* D. T. HUËT, *Predikant bij de Walsche Gemeente aldaar. Te Rotterdam, bij* Mensing en van Westreenen. 1831. *In gr.* 8*vo.* 35 *Bl. f* :-60.

Deze Redevoering is een woord op zijn tijd. De bekwame spreker behandelt een, thans vooral, belangrijk onderwerp. Na bepaald te hebben, wat hij door *volksbeschaving* verstaat, bewijst hij, op eene allezins overtuigende wijze, dat deze eene strekking heeft, I. om de rust der natiën tegen *inwendige* aanrandingen te beveiligen, II. om dezelve tegen *uitwendig* geweld te handhaven, en III. om de mogelijke *nadeelen*, welke van haar te verwachten zijn, te verhoeden. Wij hebben het ge-

heele ſtuk, maar inzonderheid het derde gedeelte, met veel genoegen gelezen, alwaar de Heer HUËT met bondige redenen de meening van velen wederlegt, die zich verbeelden, dat langdurige inwendige rust altijd verderfelijke gevolgen voor een volk pleegt te hebben. *Te regt* wordt hier beweerd, dat volksbeſchaving als een veilig behoedmiddel daartegen beſchouwd moet worden.

Verhandeling aangaande de uitvinding, het gebruik en het misbruik der Brillen, benevens algemeene aanwijzingen om eenen bril te kiezen, en wat men vooral bij het gebruik van denzelven heeft in acht te nemen; door W. MENSERT, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Chir. Doctor, Oculist van Z. M. den Koning der Nederlanden, enz. Te Amsterdam,* bij G. Portielje. 1831. *In gr. 8vo. XVI en 199 bl. f* 1-90.

De onvermoeide, door zijne ſchriften ter volmaking van de ophthalmiſche ſtudiën in *Nederland* met roem bekende, landgenoot MENSERT heeft, blijkens het Voorberigt, deze Verhandeling inzonderheid vervaardigd ter beſtrijding der valſche ſtelling, alsof de bril het zwak gezigt zoude verſterken. Waarlijk, in een tijd als deze, in welken de brillenmanie zoo algemeen is, dat in de zoogenaamde fatſoenlijke wereld, het zij om zich een geleerd voorkomen te geven, het zij om de mode te volgen, ſchier iedereen zich van denzelven bediene; in welken, in weerwil van de uitdrukkelijke waarſchuwing van den grooten HUFELAND in 1812, dat eene der voorname oorzaken der vermindering van het gezigt in onze dagen in de uitvinding der brillen, of liever in derzelver misbruik, te zoeken zij, en niet ſlechts volgens het eenparig getuigenis van alle beroemde oogartſen, maar ook van vermaarde gezigtkundigen, er zeer veel nadeel voor het zwak gezigt in het misbruik van den bril gelegen is, de dwaze zucht, om een' bril te dragen, als 't ware dagelijks ſchijnt toe te nemen, zoodat zelfs onder de ſtude-

rende jeugd een aantal brillendragers wordt aangetroffen, — kan ieder menschenvriend niet dan ten hoogste toejuichen het edel doel van Dr. MENSERT, om, in eene opzettelijke Verhandeling, deze razernij, waardoor een voor het menschdom zoo wezenlijk dierbaar orgaan, als het gezigt, bedorven wordt en vaak geheel verloren gaat, met kracht te bestrijden. Om zich van deze moeijelijke taak naar behooren te kwijten, en de ware kracht van het brillenglas meer algemeen te leeren kennen; om den minkundigen de noodige wenken en vermaningen te geven, opdat zij niet, door de onvoorwaardelijke aanbeveling en door eene ijdele begeerte, om eenen bril te dragen, misleid, deze hunne dwaling met het onherstelbaar verlies van het edelst zintuig, van het gezigt, zouden boeten; om eindelijk over het onderwerp van alle zijden zoo veel mogelijk licht te verspreiden, moest de Schrijver uit den aard der zaak in vele, aan geneeskundigen bekende, bijzonderheden treden, ten einde een stuk te leveren, dat voor het algemeen groot nut zoude kunnen stichten. Dit is het standpunt, waaruit men deze Verhandeling te beschouwen hebbe, en de kennelijke drijfveer, die Dr. MENSERT in het schrijven van dezelve bezield heeft.

Een beknopte inhoud van deze belangrijke Verhandeling zal ter staving van deze onze meening meer dan voldoende bewijzen opleveren.

Na Voorberigt en Inleiding handelt de Schrijver 1°. *over de uitvinding der brillen*; beschouwt de uitvinding van ooglazen en brillen, mits dezelve slechts in ooggebreken als hulpmiddel gebezigd worden, als eene der nuttigste en weldadigste ontdekkingen van het menschelijk vernuft; en toont voorts in de behandeling van dit stuk ten duidelijkste aan, dat, hoezeer noch de eerste uitvinder, noch de juiste tijd der ontdekking met eenige zekerheid kan opgegeven worden, het echter geen' den minsten twijfel lijdt, of ook ons vaderland heeft, zoo met opzigt tot het slijpen van oog- en brillenglazen, als betrekkelijk de uitvinding der verrekijkers, rijkelijk

zijn aandeel bijgedragen; terwijl, offchoon in *Frankrijk* het gebruik der brillen flechts van het jaar 1609 dagteekent, er alreeds in 1580 te *Middelburg*, in *Zeeland*, een beroemd brillenmaker, JOHANNES JANSSEN genaamd, woonde, wiens zoon, ZACHARIAS JANSSEN, door de meeste Schrijvers voor den uitvinder der verrekijkers gehouden wordt; wordende dus de roem van *Oud-Nederland* ook te dezen opzigte door den Schrijver naar verdienfte gehandhaafd, en door onwraakbare daadzaken bewezen, dat de Hollandfche gezigtkundigen tot volmaking van het flijpen van oog- en brillenglazen, zoo ook tot andere optifche werktuigen, acromatifche en andere verrekijkers, als tot het vervaardigen van den Microscoop, den Telescoop en andere inftrumenten, in vroegere en in latere tijden zeer veel hebben toegebragt. — 2°. *Over de brillen in het algemeen en derzelver bijzondere foorten.* De Schrijver bewijst in dit Hoofdftuk, dat er geene kriftelfteenen brillen zijn; dat de daarvoor vaak zoo duur verkochte glazen doorgaans gegoten en in het geheel niet gefleped of gepolijst en in dit opzigt wel de fchadelijkfte zijn, en getuigt insgelijks nimmer echte rotskriftallen brillen gezien te hebben; dat het glas, waarvan de brillen geflepen worden, doorgaans *crown*, *fpiegel-* en *flintglas*, ja niet zelden flechts gewoon *venfterglas* is; dat hetzelve geheel zuiver, kleurloos en volkomen doorfchijnend zijn moet, en in alle gevallen glad geflepen en gepolijst; — hetgeen 3°. den Schrijver een' gemakkelijken overgang tot het derde ftuk verfchaft, hetwelk handelt *over de nadeelen der gemeene brillen*, dat is, der meeste brillen, die verkocht en algemeen rondgevent worden, welke van de flechtfte foort van glas gebrekkig vervaardigd, allernadeeligst voor het gezigt zijn, uit hoofde *a.* van de onregelmatigheid hunner zamenparing, daar het middelpunt van het eene glas doorgaans van het andere verfchilt; *b.* dat hunne doorfchijnendheid door het flechte flijpen belemmerd wordt; *c.* de beide glazen nooit van gelijke dikte zijn; *d.* hunne materie gemeenlijk vervuld is van glasdraden, opwellingen en ontelbare andere ge-

breken, en *a.* ieder glas niet bepaald is aan eene zelfde kromte, maar er vele van verſchillende ſoorten bevat. — Vervolgens gaat de Schrijver 4°. over tot de *beſchouwing der conſervatiebrillen*, in welk ſtuk hij zeer juist en met klem van redenen het algemeen heerſchend vooroordeel beſtrijdt, alsof zoogenaamde conſerveerbrillen, zuiver vlak geſlepene glazen, de kracht zouden hebben, om bij jongelieden het gezigt te verſterken en te bewaren, en dat dus ter conſervatie van het gezigt derzelver vroegtijdig gebruik niet alleen voordeelig, maar zelfs noodzakelijk zijn zoude. Hij toont aan, dat de zonder noodzakelijkheid gebruikte conſervatiebrillen bekwamer zijn om het gezigt te verzwakken dan te verſterken, daar conſervatiebrillen in de wereld even zoo weinig beſtaan als conſervatiekrukken, welke ons voor krom worden zouden kunnen behoeden, en alle brillen het gezonde oog onvoorwaardelijk benadeelen. — 5°. Van de conſervatiebrillen gaat de Schrijver over tot het onderzoek aangaande *het nut en het ſchadelijke van de gekleurde brillenglazen*, en handelt *a.* over die met groene, *b.* over die met blaauwe glazen, en *c.* over de gele amberbrillen. Hij merkt aan, dat de zoo beroemde Engelſche gezigtkundige GEORGE ADAMS, reeds veertig jaren geleden, te regt gezegd heeft, „dat, ofſchoon het groen aangenaam is om er *op* te „kijken, het daarom in geenen deele aangenaam is om „er *door* te kijken; want dat alle voorwerpen, welke „men door een groen glas beſchouwt, er morlig „geel, met donker groen geſmet, uitzien; en dat „er omſtandigheden met het gebruik daarvan gepaard „gaan, die het ten hoogſte waarſchijnlijk maken, dat „groene glazen niet die goede hoedanigheid bezitten, „welke men er gemeenlijk aan toeſchrijft, van de wer„king der lichtſtralen op het oog te verzachten, maar „nadeelig voor het gezigt zijn;" waarom onze Schrijver, die in gevoelen en denkwijze hieromtrent met dien ervaren man volkomen overeenſtemt, in het algemeen aan blaauwe boven groene glazen den voorrang toekent,

daar voorts de ondervinding bewezen heeft, dat de zwakken van oogen bij maneschijn eenen aangenamen en verzachtenden indruk op het gezigt ontwaren; terwijl, daar een geel glas juist het tegengestelde bewerkt en het gezigt opwekt, de gele of amberbrillen, bij oude lieden, wier gezigt verstompt is, en vooral bij geöpereerden, wien het kristallijn ontbreekt, door hunnen meerderen invloed op het netvlies, nuttig kunnen zijn. — 6°. Handelt de Schrijver *over het wezenlijk uitwerksel der brilleglazen op de oogen in het algemeen*, waaromtrent hij te regt aanmerkt, dat, offchoon er duizenden brillen dragen, er toch maar weinige, inzonderheid jonge menschen zijn, die wezenlijke behoefte daaraan hebben, ten minste wien een bril waarlijk nuttig kan wezen; terwijl, wel beschouwd, de bril, als van ouds, het meest voor oude menschen dienstbaar moet geacht worden, en steeds eene kenmerkende aanduiding van eenen gevorderden ouderdom zal blijven uitmaken. — 7°. *Algemeene aanwijzingen om eenen bril te kiezen, en wat men verder bij het gebruik van denzelven heeft in acht te nemen*, leveren den Schrijver vervolgens eene allezins belangrijke stoffe op. In het algemeen toont Dr. MENSERT aan, dat, daar de bril als een hulpmiddel beschouwd moet worden, hetwelk, ontijdig gebezigd, schade doet, nogtans, ter regter tijd en met voorzigtigheid gekozen, het gezigt zeer lang nuttig en dienstbaar zijn kan, en alles dus hier van den juisten tijd, de doelmatige aanwending en het gepast gebruik afhangt, iemand nimmer behoort aan te vangen een bril te dragen, zonder alvorens met een deskundig arts of ervaren Opticus geraadpleegd te hebben. 's Mans wenken en lessen, hier gegeven, zijn niet wel voor een beknopt uittreksel vatbaar, doch inderdaad zeer aanbevelenswaardig. Sommige derzelven heeft hij van Prof. BEER ontleend, met wiens zoo waar gezegde, „ dat hij, wie niet door de „ natuur stiefmoederlijk ten opzigte zijner oogen is be„ deeld geworden, en wie zich altijd op eene verstan„ dige oogen-oeconomie, dat is op een wijs gebruik „ zijner oogen, toegelegd heeft, zonder toevallige ge-

„ beurtenisſen, met zekerheid op een ongehinderd genot „ van zijn gezigt in eenen hoogen ouderdom mag reke- „ nen," wij van deze afdeeling afſtappen. — De Schrijver beſluit 8°. deze zijne Verhandeling met een ſtukje, getiteld: *De Brillendragers*, naar het Hoogduitsch van BÖTTIGER, dat vooral hier als bijdrage zeer *ad rem* is, en juist geſchikt, om de zoogenaamde fatſoenlijke wereld op een' ſchertſenden toon bekend te maken met de ware oorzaken, waarom men thans onder de beſchaafde ſtanden, met opzigt van het gezigt, zulk eene menigte jonge menſchen aantreft, die op hun zesentwintigſte of dertigſte jaar als grijsaards rondwandelen!

Uit dit beknopt verſlag blijkt, dunkt ons, ten duidelijkſte, dat de Schrijver, om over deze ſtoffe eene zoo veel mogelijk volledige Verhandeling te leveren, zich niet ſlechts tot zijne eigene veelvuldige en langdurige ondervinding bepaald heeft, maar zich ook, alwat de beroemdſte oudere en latere Schrijvers hierover hebben opgemerkt, heeft ten nutte gemaakt; en dat hij, om zijn doel te bereiken, en de meer en meer in zwang komende brillenwoede en de daarmede gepaard gaande kwakzalverij met brillen te beteugelen, in den loop van deze Verhandeling de wapenen beide van boert en ernst gebezigd heeft.

Wij betuigen den door ons hooggeachten Schrijver, in naam van het oud Nederlandsch publiek, onzen hartelijken dank voor deze zijne hoogst nuttige en allebelangrijkſte Verhandeling, en eindigen met de lezing derzelve aan het beſchaafd publiek dringend aan te bevelen, die, onderhoudend geſteld, zich met genoegen laat lezen, zoodat niemand zich de daaraan beſtede uitgave beklagen zal, en die, in veler handen komende, ongetwijfeld aan de algemeene modezucht tot brillendragen, ter zoogenaamde conſervatie van het gezigt, paal en perk ſtellen zal.

O.

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem. XVIIde en XVIIIde

Deel. Te Haarlem, *bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1829—30. *In gr. 8vo.* 372 *en LXVIII*, 378 *bl. f* 8-:

Naar zijne gewoonte, en zoo als het met den aard dezer Verhandelingen overeenkomt, zal Rec. wederom meer een verslag van den inhoud, dan eene eigenlijke beoordeeling aan de twee boekdeelen geven, welke voor hem liggen.

Het XVIIden Deels 1ste Stuk begint met eene Verhandeling over de vraag: *Welke zijn de beste en meest geschikte middelen, om, wanneer zich verzakkingen en gevaarlijke doorkwellingen aan de dijken onzer hoofdrivieren vertoonen, derzelver voortgang te stuiten en derzelver gevolgen voor te komen?* door den Heer F. W. CONRAD. Dit onderwerp wordt, op eene beknopte, geheel practische wijze, in drie Hoofdstukken behandeld. Het eerste handelt over de onderscheidene verzakkingen en verschuivingen, en de middelen, daartegen aan te wenden; het tweede, over de doorkwellingen, en de middelen, om daarin te voorzien; het derde, over de onderscheidene localiteiten, en de zamenwerking van verschillende oorzaken, die bij deze verzakkingen of doorkwellingen kunnen plaats hebben. De verzakkingen ontstaan of plotseling, zonder opkoming van gronden binnen- of buitendijks, of langzaam, en met opkoming van de gronden, hetzij aan de binnen-, hetzij aan de buitenzijde, hetzij aan beide tevens. De plotseling ontstaande verzakkingen of verzinkingen schrijft de Auteur aan ondermijningen der grondslagen toe, welke na de instorting gevuld worden. De langzame verzakkingen daarentegen ontstaan, zoo als breedvoeriger in eene aanteekening, ontleend van een der Adviseurs, den Heer Inspecteur-generaal GOUDRIAAN, wordt uiteengezet, doordien de grondsoorten, welke den dijk zamenstellen, geene volmaakt vaste ligchamen zijnde, ook geene steilstaande wanden kunnen hebben, maar glooijingen moeten vormen, die verschillend zijn naar den aard en den zamenhang der gebezigde grondstoffen. Zijn nu de zijwanden van den dijk steiler, dan deze natuurlijke helling der, op eenen hoop uitgestorte, grondstoffen, zoo zal er weinig vereischt worden, om dezelve te doen verzakken. Bij de doorkwellingen wil de Schrijver vooral omkistingen aan de binnenzijde gebezigd hebben. In het laatste Hoofdstuk vindt men, in eene breedvoerige aanteekening, een verslag van eenige, vroeger hier te lande waargenomene, verzakkingen en doorkwellingen der dijken, het.

welk aanvangt met het boekje van den Predikant HIERONYMUS ALUTARIUS over den watersnood van 1655, en voortloopt tot den watersnood van 1799, door ZILLESEN beschreven. Bij deze Verhandeling zijn vele afbeeldingen gevoegd.

De tweede Verhandeling is eene beantwoording der vraag: *Hoedanig is de werking der dierlijke kool in het zuiveren en ontkleuren van vele vochten door dezelve? In hoe verre verschilt deze werking van die der plantenkool, en in welke gevallen verdient de eene boven de andere de voorkeur? Hoe moet de dierlijke kool tot het onderscheiden gebruik bereid worden, en welke zijn de kenmerken, die eene goed bereide dierlijke kool doen kennen?* door A. W. BUCHNER, Apotheker te *Maintz* (bl. 65—163). De Schrijver komt door zijne proefnemingen tot het resultaat, dat de ontkleuring, door de kool te weeg gebragt, alleen een gevolg is van derzelver zwavelverbindingen, welke ontleed worden. Hoe deze ontkleuring door genoemde zwavelverbindingen wordt te weeg gebragt, durft de Schrijver niet met zekerheid bepalen, maar hij gist, dat de verw- of kleurstof door de zwavelverbindingen van zuurstof beroofd en daarbij kleurloos wordt. Deze Verhandeling munt niet uit in heldere en beknopte voorstelling, en zal in het oorspronkelijke daarin nog minder hebben uitgemunt, daar wij uit het Programma van 1829, voor het volgende Deel geplaatst, vernemen, dat de Hoogl. VAN DER BOON MESCH, te *Amsterdam*, het wijdloopige Duitsche stuk vertaald en behoorlijk besnoeid had.

De derde Verhandeling strekt ter beantwoording eener vraag over hetgeen er sedert de derde uitgave (*) van het werk van DECANDOLLE dienaangaande, ten opzigte van de geneeskrachten der planten in verband met hare natuurlijke rangschikking, is waargenomen en opgemerkt. De Schrijver van dit antwoord is de Heer E. SOUBEIRAN, eerste Apotheker van het Hospitaal *de la Pieté* te *Parijs*. Het komt ons voor, dat dit stuk slechts eene oppervlakkige schets is. Wij willen wel gelooven, dat de schraalheid van het onder-

(*) Rec. weet niet, of er eene derde uitgave van het werk van DECANDOLLE bestaat. De tweede uitgave, die hij voor zich heeft, is van het jaar 1816, hetwelk ook bij de opgegevene vraag vermeld is; zoodat hij denkt, dat bij het programma in dit opzigt een misslag is begaan.

werp, en de weinige resultaten van vergelijkend onderzoek hieraan veel hebben toegebragt; maar de Schrijver had evenwel zijnen arbeid veel verdienstelijker kunnen maken, wanneer hij de analysen der scheikundigen, die hij vermeldt, naauwkeurig aangehaald en ons tot de bronnen verwezen had. Zulk een *repertorium* van hetgeen in tijdschriften of elders verspreid gevonden wordt, kon van belang geweest zijn voor hem, die zelf in dezen geest eenige eigene onderzoekingen wilde in het werk stellen, en zijne waarnemingen aan die zijner voorgangers wenschte aan te knoopen. De Heer SOUBEIRAN spreekt overigens bijkans uitsluitend van scheikundige beginsels en niet van geneeskrachten der planten; en, hoe zeer wij gaarne erkennen, dat de laatste in verband staan met de eersten, was het echter mogelijk, dat er omtrent de overeenkomst der geneeskrachten bij planten, tot ééne en dezelfde natuurkundige familie behoorende, waarnemingen bestonden, die nog niet door scheikundig onderzoek bevestigd waren, en dit onderzoek vooruitliepen. De Schrijver verdeelt de plantenfamiliën, waarover hij spreekt, in vijf reeksen. De eerste reeks bevat die familiën, waarin de overeenkomst tusschen de botanische kenmerken en de geneeskundige eigenschappen blijkbaar is; deze worden alleen genoemd, zonder verdere aanteekeningen dienaangaande. De tweede reeks behelst familiën, bij welke de overeenkomst bestaat, maar minder duidelijk is; over deze brengt hij eenige opmerkingen in het midden; het zijn de *Ranunculaceae*, *Magnoliaceae*, *Papaveraceae*, *Cruciferae*, *Menispermeae*, *Violaceae*, *Guttiferae*, *Aurantiaceae*, *Rutaceae*, *Strychneae*, *Gentianeae*, *Convolvulaceae*, *Solaneae*, *Piperaceae*, *Asphodeleae*, *Colchicaceae* en *Gramineae*. De derde reeks bevat familiën, bij welke gemelde overeenkomst niet bewezen is, maar evenwel waarschijnlijk door nadere waarnemingen zal worden aangetoond; hiertoe brengt de Schrijver de *Nymphaeaceae*, *Buttneraceae*, *Tiliaceae*, *Cameliae*, *Zygophylleae*, *Valerianeae*, *Aristolochiae*, *Amaryllideae*, *Asparageae* en *Lycopodiaceae*. De vierde reeks bevat familiën, bij welke men, door tegenstrijdige waarnemingen, omtrent genoemde overeenkomst geheel onzeker of twijfelachtig is. Hieronder rangschikt de Schrijver de *Bixineae*, *Polygaleae*, *Rhamneae*, *Cucurbitaceae*, *Rubiaceae*, *Compositae*, *Apocyneae*, *Scrophularineae*, *Chenopodeae*, *Polygoneae*, *Palmen*, *Urticeae* en *Euphorbiaceae*. Tot de vijfde reeks, eindelijk, brengt de

Schrijver familiën, die strijdig zijn met het beginsel van overeenkomst door DECANDOLLE aangenomen, en telt als zoodanig de zes volgende op: *Meliaceae*, *Terebinthaceae*, *Leguminosae*, *Rosaceae*, *Umbelliferae*, en de paddestoelen. De vertaling van deze, oorspronkelijk in het Fransch opgestelde, Verhandeling kon beter geweest zijn; ook zijn er in de benamingen der planten verscheidene fouten begaan, zoo als bl. 207 *vincae* voor *vinca*, bl. 208 *artripleae* voor *atriplex*; om nu van *plombago's* en *plombagineae* en van *fougères* op bl. 176, 177, als duidelijk uit het Fransch overgebleven, niet te gewagen.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

ALBRECHT BEILING. *Treurspel. Door Mr.* A. FELIX. *Te Middelburg, bij* de Gebroeders Abrahams, 1832. *In gr. 8vo.* 73 *bl. f* :-80.

Het was geene ongelukkige gedachte van den Heer FELIX, de trouw en het treurig uiteinde van ALBRECHT BEILING tot het onderwerp van een vaderlandsch Treurspel te kiezen. Deze manhafte onderbevelhebber op het slot te *Schoonhoven*, door vrouw JACOBA VAN BEIJEREN veroordeeld, om levend begraven te worden, had zich, volgens den Dichter, den hevigen haat dier Gravinne op den hals gehaald daardoor, dat hij op het punt was geweest, haar zelve in hare tent gevangen te nemen. Bovendien zocht de minnenijd van haren veldheer FLORIS VAN KIJFHOEK den dood van hem, wiens gade vroeger zijne liefde versmaad had. Ook had BEILING geweigerd, de partij der *Hoekschen* te omhelzen, en de schitterende aanbiedingen van vrouw JACOBA verworpen. BEILING erlangt, op zijn gegeven woord éénen dag (*), ten einde over zijne zaken te be-

(*) De Dichter verontschuldigt zich, in zijne *noodzakelijke aanteekening*, over deze inkorting van eene maand tot één dag, deels met de aanmerking, dat alzoo de eenheid van tijd wordt bewaard, deels met het voorbeeld van TOLLENS, die ook, *in het belang van zijn gedicht*, den tijd tot negen dagen heeft ingekort. Rec. oordeelt dit eene geoorloofde *licentia poetica*.

schikken, en geene vertoogen van zijnen biechtvader JOZEF zijn in staat, hem in zijne getrouwheid aan het gegeven woord te doen wankelen. MARIA, BEILING's gade, gaat, vergezeld van dezen priester en haar zoontje, van vrouw JACOBA zelve genade voor haren echtgenoot smeeken. Doch te vergeefs; want KIJFHOEK, die aan de brave vrouw, op voor haar onteerende voorwaarden, de vervulling der bede had toegezegd, weet, na afgewezen te zijn, door hulp van zijnen vriend MONTFOORT, te bewerken, dat Gravin weigert, aan BEILING het leven te schenken, zoo op de bede van diens gade, als op die van JAN VAN VIANEN, aan wien, als den redder van haar leven, JACOBA de duurste verpligting had, en zulks, daar KIJFHOEK en zijn medestander MONTFOORT VIANEN beschuldigen van ongeoorloofde verstandhouding met MARIA en overhelling tot de zijde der *Kabeljaauwschen*. BEILING wordt dus ter dood weggeleid. SIFFLÉ laat hem niet op het tooneel begraven, „ dewijl de vertooning te afgrijselijk zou zijn." Onzes inziens teregt!

Deze is de ruwe omtrek van dit Treurspel. Na de meesterlijke schildering van HELMERS, naar ons gevoel schooner, dan die van TOLLENS, mag het misschien gewaagd genoemd worden, dit onderwerp in poëzij te behandelen. Wij zullen zien, in hoeverre wij het werk van den Heer SIFFLÉ mogen prijzen.

Het komt in een Treurspel buiten twijfel inzonderheid aan op het karakter van den hoofdpersoon. Dit komt ons voor, hier zeer goed te zijn geteekend. BEILING is held, heeft menschelijk gevoel, en men bemerkt, dat zijne terugkeering tot den vijand niet geschiedt uit Stoïcijnsche ongevoeligheid, maar uit pligtbesef. De wijze, waarop hij zijne gade voorbereidt, ademt gevoel en verstand. Met één woord: hij doet zich meer en meer hoogachten — ja, dwingt eerbied af, wanneer hij zijner vrouwe het laatste vaarwel toeroept.

Min gunstig oordeelt Rec. over de wijze, waarop MARIA door den Dichter wordt voorgesteld. Het is blijkbaar het oogmerk van SIFFLÉ niet geweest, haar een onbeduidend karakter te geven. Trouwens, daarmede zou zijn stuk veel hebben verloren. Maar, wat is nu MARIA? Eene vrouw, die bitter bedroefd is over het afwezen van haren echtvriend — maar die, na vernomen te hebben, dat deze is wedergekeerd, nog een' geruimen tijd met eene vriendin

blijft praten en over haar aanstaand geluk uitweidt, zonder hem te gemoet te vliegen; ja die, NB. in dat oogenblik, eene, op zichzelve schoone, Ode van drie lange coupletten opzegt, en daarna eenvoudig zegt:

'k Wil in mijn woning op hem toeven. (Bl. 7, 8.)

Eene vrouw, die, wel is waar, bij het vernemen van het lot, dat haren echtgenoot wacht, in zwijm valt, maar die dadelijk daarop beredeneert, dat de tegenwoordigheid van haar kind haar troosten zal (bladz. 32). Eene vrouw, die bedaard genoeg redeneert, om aan anderen een redmiddel te vragen, en echter niet op het eenvoudige denkbeeld komt, vrouw JACOBA te voet te vallen en om het leven van haren man te smeeken, maar die eerst door een ander daarop moet gebragt worden (bladz. 41). Eene vrouw, die dan nog niet heensnelt, wachten van zich afweert, en alzoo gevangenneming waagt, om door te dringen tot haar, van wie het leven haars echtgenoots afhangt, maar die lijdelijk in het *Hoeksche* leger wacht, tot men haar bij de Gravin binnenleidt. Eene vrouw eindelijk, die in *zulke* omstandigheden breedvoerige redenen houdt, en in de gewigtigste oogenblikken, waarin elke seconde kostbaar is, zich nog den tijd gunt, om een' *Pater* wegens zijne vergevensgezindheid te prijzen (bladz. 40). Zulk eene vrouw wil ons *hier* niet bevallen (*). Doch men moet tevens zeggen: op het laatste is zij groot.

(*) Welligt zou men, tot verdediging der aan MARIA toegewezene rol, kunnen aanmerken, dat het eene *Hollandsche* en niet eene *Italiaansche* vrouw is, en men van *haar* dus zoo geene wanhopige stappen of gewaagde ondernemingen wachten kon. JACOBA was in hare legertent zoo gemakkelijk niet te naderen; en hoe zou MARIA, na het voorgevallene met KIJFHOEK, nu het reeds diep in den nacht was, den weg hebben *kunnen* vinden en *durven* doordringen, en wat *gevolg* was er te hopen, al had zij de Gravin uit haren *slaap* NB. weten te wekken? Men dringt toch niet *des nachts* bij de Vorsten door, om genade voor een' veroordeelden te vragen. Ook was het denkbeeld, om JACOBA te voet te vallen, zoo eenvoudig niet: immers er lag eene reis, gedurende den nacht of laten avond, in opgesloten, en dat voor eene vrouw, in een' tijd van burgeroorlog!

Eene der klippen, waarop niet weinig Treurspeldichters schipbreuk hebben geleden, is de *expositie*. Wanneer de gordijn wordt opgehaald, dient de aanschouwer eerst en vooral op de hoogte gebragt te worden, om de hoofdhandeling van het stuk in verband te kunnen begrijpen. Zeer velen hebben dit gedaan, door eenen hunner helden in het eerste tooneel, of althans al spoedig, eene alleenspraak, somwijlen ook eene rede tot vertrouwden in den mond te leggen; eene wijze, droog en vervelend, inzonderheid als het wat lang is, gelijk b. v. in VONDEL's, anders zoo heerlijken, *Gijsbrecht van Aemstel*. SIFFLÉ heeft zeker deze moeijelijkheid gevoeld, en zijne *expositie* is kunstig, doch natuurlijk. Het publiek moet hier weten, *en* dat BEILING in de *Hoeksche* en *Kabeljaauwsche* twisten het zwaard had aangegord, *en* dat het mede aan hem toevertrouwde slot te *Schoonhoven* door vrouw JACOBA was vermeesterd. Het eerste vermeldt MARIA, deels in het begin met eenen schoonen klaagzang over de rampzaligheid der burgertwisten, in de daarvoor zoo geschikte maat, die SCHILLER's JOHANNA D'ARC in hare schoone: *Lebt wohl, ihr Berge u. s. w.* gebruikt, deels in een gesprek met haar zoontje. Het laatste verhaalt haar JOHANNA, echtgenoote van den opperbevelhebber op het slot, Heer WILLEM VAN DEN KOULSTER, maar kort, zoodat hier alle stijfheid en langwijligheid vermeden is.

Eene algemeene aanmerking, die Rec. maken zou, is, dat de personen dikwijls wat veel redeneren. Zoo beviel het hem niet, dat b. v. BEILING in het laatste tooneel, wanneer zijn doodvonnis is uitgesproken, na het treffend woord van verontwaardiging tot JACOBA, nog tot [illegible] en de overige Edelen eene soort van aanspraakje, elk van vier regels, houdt. Deze konden gerust achterwege gebleven zijn. Maar daartegen vindt men hier en daar ook weder eene tref-

---

Onder het geleide van den geestelijke, *dit* zou iets ondernomen worden; maar dat die alles in een oogenblik van verbijstering aan de bedrukte vrouw zoo niet inviel, is mogelijk zeer natuurlijk. Het karakter van dien geestelijke was niet slecht. Hij had het wél voor, maar was in zijnen ijver voor zijne vrienden niet kiesch genoeg in de middelen. Hij zelf zegt: *Ik dwaal ter goeder trouwe; indien ik waarlijk dwaal. Dwaalt hij* (BEILING), *gelijk ik denk, dan is zijn dwaling edel*, enz. (bl. 40.) *Aant. van den Redacteur op deze van elders ingezondene Recensie.*

fende kortheid; b. v. op het voorstel van broeder JOZEF, om veldheer in dienst van JACOBA te worden, antwoordt BEILING alleen:

Ik zwoer den Hertog trouw, en ben een eerlijk man.

Wij geven voorts den Heere SIFFLÉ in bedenking, of hij in zijne personen soms niet te veel kunde onderstelt. Zou b. v. een BEILING (in het begin der XVde eeuw!) zoo naauwkeurig met REGULUS, den *Etna* en de *Stoïcijnen* zijn bekend geweest, dat hij heeft *kunnen* spreken, gelijk hem op bl. 19, zo wordt in den mond gelegd?

Het slot is schoon. MARIA smeekt geene gunsten meer, maar zegt tot JACOBA, op ontzagverwekkenden toon:

Ook *gij* zult eenmaal sterven,
Jacoba! 'k Heb van u geen gunsten te verwerven.
Gij drijft me in ballingschap, mij, die u nooit misdeed.
Mijn kind deelt in mijn lot. Maar weet, ontmenschte! weet,
Er leeft een God omhoog, die vreeslijk ons zal wreken,
Mijn' BEILING, mij, mijn kind. Ook *gij* zult eenmaal smeeken,
Doch vruchtloos; ja! alom vernederd en verplet,
Ziet zich Jacoba door een' vijand eens ontzet
Van 't Staatsbewind.

Vergeten
Dwaalt ze om! Haar vlecht de min geen zachte rozenketen,
Of 't noodlot breekt die; en de bloem van hare vreugd
Dort als een roos, die zon noch regen meer verheugt.
Zij zit gekerkerd tusschen hooge en dikke muren
Eens afgelegen slots, en slijt er sleepende uren,
En hoort de stem der wraak, die door de wulven brult
En weêrgalmt in haar hart, gepijnigd door de schuld.
Haar slaap is kort en bang. In akelige droomen
Ziet zij mijn' Beiling met zijn gade en zoontje komen
En naderen tot haar koets, en met de kille hand
Haar met zich sleuren tot waar God zijn vierschaar spant.
Dáár zal ik, daar omhoog, *u* weten aan te klagen;
Dáár zal het morgenlicht van mijn verlossing dagen!

Doch ook op dit laatste tooneel eene aanmerking. Nadat MARIA van haren echtgenoot heeft afscheid genomen, zegt ARNOLD, hun zoontje:

Ach, vader! wees gegroet
Van uwen Arnold ook!

een woord, dat daar wat koud tusschen in komt. Dit lezende, herinnerde Rec. zich, dat hij in *Gijsbrecht* nog nooit den kleinen VEENERIK met zijn kinderstemmetje: *Wat schreit ge, moederlief? Zijt gij bedroefd om vader?* had hooren zeggen, zonder onwillekeurig te moeten lagchen; ook de uitdrukking: *hobbelpaard en wagen*, in den 1sten zang, bladz. 1, en het rijm:

Zijt gij het, mijn Johanna? Ja! gij zijt het.

JOHANNA.

Ik ben het, mijn vriendin! en heel mijn ziel verblijdt het,
Dat ik enz.

wel geheel vrij zijn van het lachverwekkende?

Anders zijn, over het algemeen, de verzen vloeijend, en de Alexandrijnen hebben eene afwisselende *Caesuur*.

Het is jammer, dat SIFFLÉ geene partij getrokken heeft van hetgene aan HELMERS' voorstelling niet weinig behagt bijzet, — de onderstelling van MARIA's zwangerheid. Of zou eene overdrevene kieschheid, om geene vrouw in dien staat ten tooneele te voeren, hem daarvan *hebben* terug gehouden?

Met opzet sprak Rec. tot hiertoe slechts in het voorbijgaan van een tooneel, waarover nu nog een woord. Het is waar, de eerbied voor de Godsdienst lijdt er niet bij, wanneer men aan geestelijke personen een ongunstig karakter leent; maar, ware het toch voor den goeden indruk niet beter geweest, niet *bij uitsluiting* een' Jezuit ten tooneele te voeren? Ligt ware dit gebrek te verhelpen geweest, door b. v. aan MARIA eenen anderen zielzorger toe te voegen, die met beleid en verstand hare belangen, ook bij JOZEF, behartigde? Dien onverminderd, kon broeder JOZEF dezelfde verderfelijke grondstellingen bij BEILING hebben uitgesteld, waarvan, en van het verstandig en Christelijk antwoord, wij eene proeve, aan het einde dezer beoordeeling, iets mededeelen zullen. Wij vragen dit slechts, en meenen, hier eenen niet geheel ongepasten wenk gegeven te hebben.

Broeder JOZEF dan zal BEILING overreden, dat hij aan zijnen eed niet gebonden is. „Mijn zoon!" zegt hij:

Weet, dat vader Adam viel,
Omdat hij kennis zocht. Dat is der menſchen zonde,
En ongeneeslijk bloedt ſinds eeuwen reeds die wonde.
Laat u geleiden door de prieſtren, wien door God
Het menschdom wordt betrouwd, om tot een beter lot
Het op te voeren. Laat de middlen *ons* verbleven:
Want wij, wij hebben magt, de zonden te vergeven.
Uw meineed is hier pligt. Een eed verbindt alleen
Tot al wat loflijk of onſchuldig is; maar geen,
Hoe duurbezworen woord, kan immer u verbinden
Tot misdrijf tegen u, uw dierbren en uw vrinden. —
Mijn zoon! wat is de deugd? — Zij is het beeld van God,
Die bron van alle goed en alle heilgenot.
Sla vrij de ſchepping gâ, haar wetten en haar orde.
(Het ſtaat voor eeuwig vast: wat zijn zal, was, of worde,
Is onderworpen aan dien regel.) Vest het oog
Op 't lot der volken, en wat lesſen 't leeren moog;
De ſtem der Schepping en de ſtemme der Historie,
(Die tolken van Gods magt, zijn wijsheid en zijn glorie)
Zij zeggen overluid, wat hier de waarheid is:
God ſchept het heerlijkst licht uit zwarte duisternis.
Zijn donders ratelen, en de ſtervelingen beiven.
Hij zendt zijn bliksems uit, die heel den dampkring zuivren;
Maar — ſtuit hen in hun vaart en in hun vallen niet,
Al ſmelt een huisgezin in tranen en verdriet,
Terwijl het hemelvuur de vaderlijke woning
Tot louter asch verteert. Wat zegt die ſchrikvertooning?
Wat geeft die enkle ramp een nietig tegenwigt?
't Is God, wiens donderſtem het menschdom zich verpligt.
[Een ſtroeve regel.]
Hard is het middel; maar het einddoel is weldadig,
En als Hij rampen zendt, ook dán is God genadig.
Hij ſchrijft de billijkheid den mensch ten regel voor;
En echter baant Hij-zelf den dwingeland het ſpoor,
Dat hem ten zetel leidt. Wat oorlog zou er woeden,
Zoo God de volken voor dien jammer wilde hoeden?
Wie leed er onregt ooit, ſtond *Hij* den zwakke bij?
En 't weenend menschdom toch bemint en zegent Hij,
Daar Hij zijn Kerke voor den ondergang beveiligt;
Maar — *'t is het doel alleen, dat al zijn daden heiligt.*
Een goed geneesheer mengt vergift in medicijn,
Zoo dit den zieke dient: en zou dit zonde zijn? (enz.)

Maar nu het antwoord:

Mijn vader! met geduld heb ik u aangehoord. —
Geen loosgezochte grond ontslaat mij van mijn woord!
God is oneindig; zijn verborgenheên te peilen,
Dat is onmooglijk! Wie zou 't wagen en niet feilen?
Hij is almagtig, onafhankelijk; heel natuur
Staat onder zijn bevel. De gang van zijn bestuur
Was nooit de regel van 't gedrag der stervelingen.
Men moest den Hemelvorst den schepter eerst ontwringen,
Zich zetelen op zijn troon, en Hem volmaakt gelijk
In magt en wijsheid zijn: dan kende men zijn Rijk,
Dat onafmeetlijk is; dan kon men vonnis vellen,
Dan noemen al het kwaad, indien 't behaagt, herstellen;
Uit hooger standpunt zien, en schikken zijn en zijn.
Wie oordeelt over God, moet Gods gelijke zijn.

Het Bezoek in Ierland; Jessy Allan, en twee Vertoogen van Godsdienstigen Inhoud. Uit het Engelsch van GRACE KENNEDY, *Schrijfster van Vader Klemens, Dunallan, enz. Te Rotterdam, bij* de Wed. van der Meer *en Verbruggen.* 1831. *In gr. 8vo. XII en* [illegible] *bl. f* [illegible]

Indien het onloochenbaar is, dat men de waarde van het goede nooit inniger gevoelt, dan wanneer men lijdt onder het kwaad, dan zal men wel nooit diepere achting voor hen ontwaren, wier hoogste streven de bevordering van menschenheil was, dan in eenen tijd, waarin men met Vorst en Volk zucht, door de boosheid dergenen, die de verwoesting van alle menschenheil schijnen gezworen te hebben. En indien er welligt nooit een tijd was, waarin het meer zonneklaar bleek, hoe Godsdienstige Verlichting en Beschaving, zelfs te midden der stormen, een Volk eendragtig, sterk en gelukkig maken; hoe, daarentegen, Priesterdwang, en bestrijding van alle zuiver licht, een Volk verdeelen en den afgrond nabij brengen: dan zal men te aandachtiger op zulke Tafereelen staren, die ons dat licht en die duisternis in echte en sterke kleuren afmalen.

Onder dezulke mag men de godsdienstig-zedelijke Verhalen van

GRACE KENNEDY rangschikken, wier *Vader Klemens* en overige reeds vertaalde werken onder onze Landgenooten ruim vertier en grooten bijval gevonden hebben. De Uitgevers van het tegenwoordige werkje deden wèl, door ons nog eenige stukken van dezelfde hand, in één bundeltje vereenigd, aan te bieden; en de Levens- en Karakterschets der Schrijfster, in de Voorrede des Vertalers vervat, maakt dat bundeltje voor de bezitters harer vroegere werken des te belangrijker.

Wij leeren haar daaruit kennen als eene vrouw, die godsdienstig en kundig was, zonder eenige aanmatiging; als eene beminnelijke, opgeruimde huisgenoote; en als eene nederige voortreffelijke Christinne, wier kalm ontslapen het zegel gedrukt heeft op de vrome gevoelens, die zij zoo gaarne in alle harten zoude hebben overgeplant. — Het eerste der hier voorkomende stukken, *het Bezoek in Ierland* getiteld, levert eene goed gekleurde en naïve schets op van den burgerlijken, godsdienstigen en zedelijken toestand van dat ongelukkige Volk, dat, door baatzieke Landeigenaars uitgeput, en door even baatzieke Priesters dom gehouden, in erger dan kinderachtige zorgeloosheid daar henen leeft, tot de een na den ander, met vrouw en kinderen, van honger omkomt, of buiten 's lands gaat rondddolen; indien hij niet, de oorzaken zijner ellende altijd buiten zich zoekende, zich aan diefstal en geweld schuldig maakt, en den Regter in handen valt. Op eene even bevattelijke als naïve wijze is in dit Verhaal de schitterende praalvertooning der Roomsche, en de eenvoudige Godsvereering der Hervormde Kerk tegen elkander overgesteld, en overtuigend aangewezen, hoe onbestaanbaar de vele menschelijke instellingen der eerste met de geboden van *Hem* zijn, die in geest en in waarheid begeert gediend te worden, en niet wil, dat men de eere, die Hem alleen toekomt, met afgestorvene menschelijke wezens deele, of zijn Woord willekeurig onthoude aan hen, die daaruit pligt en zaligheid moeten leeren kennen. Hoe onbewimpeld echter de Schrijfster, in dit Verhaal, gelijk in het eerste der beide kleine Vertoogen, voor hare gevoelens te dezen opzigte moge uitkomen, zij is verre van allen Godsdiensthaat verwijderd, en alleen door de zucht bezield, om anderen in het genot der Evangelische waarheid te doen deelen, waarin zij zelve haar hoogste geluk vindt.

Jessy Allan, een op waarheid gegrond Verhaal, moet,

langs een' verschillenden weg, tot hetzelfde doel voeren. Ongodsdienstigheid en zelfverwaarloozing doen de moeder van dit meisje steeds dieper zinken; de eene verachtelijke zonde ontwikkelt zich bij haar uit de andere: slordigheid, achteloosheid, kwaadsprekendheid, twistgierigheid, eigenzinnigheid, dronkenschap, ongevoeligheid voor haar eigen ziek kind, worden hier op eene sikfche en waarschuwende wijze geschilderd. Het meisje, daarentegen, reeds aanvankelijk op denzelfden weg, ontvangt hartelijk en verstandig onderrigt, en wordt een voorbeeld van ondergeschiktheid, naarstigheid, onderwerping in folterend lijden, zachtmoedigheid bij onwaardige bejegeningen, Christelijke belangstelling in hare ondeugende moeder, en eindelijk van geloovig sterven. Welk eene schijnbaar eenvoudige tint er ook over dit Verhaal ligge, er is veel menschenkennis, veel der behartiging waardig in, ook voor zulken, die liever de beelden uit wat hoogeren stand genomen, en de voorvallen wat verrassender afgebeeld zien. Ons bevalt, onder meer andere, deze ingevlochtene aanmerking: „De mensch met een gevoelig hart „begaafd, dat van alle bekrompenheid en onzuiverheid een „afkeer heeft, slaat zoo gaarne den blik in de vrije natuur „buiten, terwijl alles, wat hem van nabij omringt, rein„heid en zuiverheid ademt. Vrolijk verkwikte zich Jessy „in de stralen der morgenzon, die haar venster binnendron„gen, en dankbaar verhief zich haar hart tot de Bron van „alle licht, die haar dit zuivere genot bereid, en haar hart „daarvoor vatbaar gemaakt had." — Maar vooral trof ons het slot. De arme *Jessy* was overleden, en de afgelegenste hoek van een kerkhof zoude haar ter grafplaats zijn. „Daar „trad de kleine en onaanzienlijke vriendenrij het kerkhof „binnen, en volgde, met langzamen tred, haar den meest „afgelegenen uithoek, waar, te midden van digt ineenge„drongene graven, een nieuw gegraven kuil het stof van „*Jessy Allan* wachtte. Toen alles was afgeloopen, en de „laatste aardzode op het graf was geworpen, fluisterde een „der meisjes der Onderwijster in het oor: „Waarom zijn „toch de graven in dien hoek zoo digt opeengedrongen? „Zie toch, men is verpligt, over de nieuw gemaakte heen „te stappen." — „Dat is de rustplaats voor de armen, „mijn kind! Maar, wanneer de laatste bazuin zal klinken, „en de graven hunne dooden zullen afstaan, dan zullen „velen, zeer velen, tot beërving der eeuwige heerlijkheid,

„ in de woningen des lichts, opſtaan, die hier beneden naau-
„ welijks voedſel tot hun onderhoud vonden, en aan de
„ liefdadigheid zelfs het verſchovene plekje der aarde ver-
„ ſchuldigd zijn, waar zij den langen doodſlaap ſlapen moe-
„ ten.” Het is dan heilige pligt, tot het geluk dier armen, welke met ons uit één ſtof gevormd zijn en tot één ſtof zullen wederkeeren, zooveel in ons is, mede te werken, opdat zij niet tegen ons getuigen, daar, waar geene menſchelijke ijdelheid, maar Goddelijke regtvaardigheid, het onherroepelijk vonnis vellen zal.

Het korte *woord van Troost en Opbeuring*, dat de verzameling beſluit, heeft wel eene goede bedoeling, maar had hier gevoegelijk gemist kunnen worden.

De Venetiaan; een Historisch-Romantisch Tafereel, naar het Hoogduitsch van C. HERLOSSSOHN. *III Deelen. Te Amſterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1830. *In gr. 8vo. Te zamen 778 bl. f 9-80.*

Het zou moeijelijk te bepalen zijn, welke vorm van ſtaatsbeſtuur de beste zij. Wanneer de Koning het welzijn des volks bedoelt en bekwaamheids genoeg heeft, kan men onder eenhoofdige regering veilig leven, bij het onbelemmerd genot van alle die regten en vrijheden, welke men billijkerwijze mag verlangen. Maar hoe dikwerf had de beste Vorst eenen opvolger, die hem weinig geleek! Evenwel kan ook zelfs in een Gemeenebest de grootſte willekeur, de verſchrikkelijkſte dwingelandij plaats hebben, zoodat ten laatſte van de zoo hoog geroemde vrijheid ſlechts de naam nog overblijft. *Venetië*, het fiere en magtige *Venetië*, heeft er een treffend voorbeeld van opgeleverd. Deze Republiek, ten tijde van de invallen der Noordſche volken in *Italië* ontſtaan uit geringe beginſelen, verkreeg door koophandel en zeevaart verbazenden rijkdom, maar droeg van eerſten af zaden des bederfs in zich, die bij toenemende grootheid meer en meer begonnen te ontwikkelen. Daar ontbrak die godsdienſtige veredeling, welke het volksbeſtaan en volksgeluk duurzaam moet maken. Willekeurige heerschzucht, die dikwerf oproerigheid veroorzaakte, had eerst aanleiding gegeven tot het vestigen eener gematigde volksregering. Een Raad, uit burgers van verſchillenden rang beſtaande, had geruimen tijd het hooge beſtuur

in handen, en wist den Staat in rust te houden. Doch tegen het einde der dertiende eeuw wisten eenigen der aanzienlijkſte geſlachten eene erfelijke adelregering in te voeren. Deze verkorting van onvervreemdbare regten gaf aanleiding tot billijk misnoegen bij het volk, terwijl de geweldenaars zich poogden ſtaande te houden door geſtrengheid. Van tijd tot tijd ontſtonden er zamenzweringen, waarin gewoonlijk voorname perſonen betrokken waren, die zich van het ſtaatsbeſtuur uitgeſloten zagen. Ten einde alle pogingen van dien aard te voorkomen of te verijdelen, werd een Raad van tien mannen ingeſteld, die naar eigendunkelijk goedvinden over alle burgers kon vonniſſen. Maar nog veel verſchrikkelijker was vervolgens het geregtshof der drie *Staatsinquiſiteurs*, die overal verſpieders hadden, en elk verdacht' perſoon, zelfs den *Doge*, konden opligten, vonniſſen en heimelijk ter dood doen brengen.

Een zoodanig ſchrikbewind, dat geruimen tijd de misnoegden door vrees in bedwang hield, had een' kennelijken invloed op het volkskarakter. De geſteldheid van *Venetië* in de zestiende eeuw wordt met fikſche trekken geſchetst in het *Tafereel*, dat wij hier aankondigen. De Republiek was altijd trotsch op den naam van vrijheid, op rijkdom en uitgebreide magt, ſtreed tegen *Turkije*, om het behoud van hare eilandſche bezittingen, en werd inwendig verzwakt, terwijl de engſte dwingelandij de beste burgers wreedelijk vervolgde, en de onbedachtzame menigte in gedurige verſtrooijing en vermaken ligtzinnig voortleefde. *De Venetiaan* ANTONIO QUIRINI is een der weinige Edelen, die, door vaderlandsliefde en loffelijke zucht voor vrijheid bezield, als mensch ieders hoogachting verdient, en als held ſchier ongeloofelijke daden verrigt, maar dikwerf in levensgevaar komt, altijd zichzelven gelijk blijft, en telkens uitkomst boven verwachting erlangt. Bij ſellen brand in een klooster redt hij onder anderen MARINA, de eenige dochter van den rijken en achtbaren CONTARINI. De verblijde vader wil hem met kostbaarheden beloonen, doch hij begeert ſlechts één edelgeſteente — de door hem uit de vlammen geredde MARINA. De vader geeft zijne toeſtemming, onder voorwaarde dat ANTONIO zich eerst harer waardig moet toonen, door dapper te ſtrijden tegen de *Turken*. De moedige jongeling doet dit, en verdedigt *Famagosta* tot het uiterſte. MANFRONE, een diep bedorven jongeling, zijn vijand,

belaagt hem op allerlei wijze te *Venetië* en in het leger. ANTONIO ontkomt aan diens verraderlijke aanslagen en aan de trouwelooze wreedheid der *Turken* op eene verwonderlijke wijze. Vervolgens neemt hij deel aan den zeeslag bij *Lepanto*, en brengt veel toe tot de overwinning, op de *Turken* behaald. Hij keert terug naar *Venetië*, wordt met de uitbundigste vreugde ontvangen, en meent nu weldra het toppunt zijner wenschen te zullen bereiken. Doch ook MANFRONE is daar, en weet door valsche beschuldiging hem in den kerker des schrikbewinds te brengen. Verdedigen baat niet. Hij wordt ter dood veroordeeld, doch, vóór de voltrekking van het vonnis, bij nacht uit de akelige gevangenis verlost. Zijn vader was, om het spreken van vrijmoedige taal der waarheid, verbannen. In *Parijs* vinden vader en zoon elkander weder, en zijn daar getuigen van de verschrikkelijke gruwelen der bloedbruiloft, in den bekenden *St. Bartelsnacht* begonnen en gedurende eenige volgende dagen voortgezet.

In alle deze omstandigheden blijft de edele ANTONIO steeds getrouw aan zijne beginselen, en mag eindelijk in een gerust genot van huisselijk geluk zich verblijden. De overige karakters ook, goeden en slechten, zijn, zoo wij meenen, naar waarheid geteekend, overeenkomstig den geest dier tijden. Het werk is zeer onderhoudend geschreven en bevat menige belangrijke aanmerking. De inhoud beantwoordt aan den titel. De Schrijver is gelukkig geslaagd in het schilderen der staatsgesteldheid en volkszeden van het oude *Venetië*. Tot proeve van den stijl, deelen wij deze weinige regels mede: „Onder zulk een juk boog zich de vrije *Venetiaan*; „deze wet, meer willekeurig, dan ergens eene andere on„der eene alleenheersching, maakte de vrije zonen der Re„publiek tot slaven. De *Venetiaan* moest sidderen op de „gedachte van heimelijk te zullen vermoord, nooit openlijk „gevonnisd te worden. Dit stelsel zoo vol van verschrikking „schuwde alle openlijkheid; het had slechts aan zichzelf „rekenschap te geven. En evenwel hield de *Venetiaan* met „geestdrift voor den heiligen MARKUS en voor zijne staats„regeling; zoo zoet en heerlijk is zelfs de klank en de „schijn der vrijheid voor een beschaafd en krachtig volk."

Ook de vertaling is goed en vloeijend.

Bijdrage tot de meer algemeene en noodzakelijke kennis der Cholera, enz. Te Rotterdam, bij A. F. H. Smit. 1831. *In gr. 8vo. 17 Bl. f* 1-25.

Aanwijzing tot behoud der gezondheid en voorbehoeding der besmetting bij de verder doordringende Cholera-ziekte. Uit het Hoogduitsch. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1831. *In gr. 8vo. 28 Bl. f* 1-25.

Iets over de Cholera en eenige Artsenijen, die eene veilige werking tegen dezelve oefenen, door Dr. WIL. G. TILESIUS, *Keizerlijk Russisch Hofraad, enz. Uit het Hoogduitsch, door* B. MEYLINK. *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. 1831. *In gr. 8vo. 52 Bl. f* 1-55.

Het regent thans schriften over de Cholera. Want, om niet van de schromelijke menigte buitenlandsche schriften te gewagen, behoeft men slechts onze couranten en dagbladen in te zien, om te bespeuren, dat dit getal bij den dag aanwast. Opdat het publiek geen dupe worde van bijzondere speculatiën, zullen wij de van tijd tot tijd onder ons verschijnende boeken over dit onderwerp, zoo veel doenlijk, met een enkel woord aankondigen en recenseren.

Het komt er vooral op aan, om te weten, of de schrijver de zaak kent, die hij behandelt; voorts of hij bevoegdheid hebbe, om er over te oordeelen. Die over de Cholera schrijft, zonder ze gezien te hebben, spreekt als een blinde over de kleuren. Hij moge eene goede compilatie geven, altijd zal zijn oordeel wankelend en te mistrouwen zijn. Met derhalve alle speculateurs, theoristen en copiisten af te snijden, zal men zich veel moeite, tijd en kosten kunnen besparen en uitwinnen.

Beschouwen wij uit dit oogpunt de boven opgegevene werkjes, dan noemen wij No. 1 eene schrale compilatie van hetgeen elders beter en vollediger is voorgedragen, en het wordt door de boekjes, van Gouvernementswege uitgegeven, geheel overtollig gemaakt. Zoo het daarbij moet dienen tot handleiding van niet-Geneeskundigen, kan het zelfs schadelijk worden. Want, om niet van de aderlating te spreken, die, volgens het oordeel van deskundigen, geenszins altijd te pas komt, en echter hier zonder behoorlijke beperking

wordt aangeprezen, wie zal giften van 10—20 grein *Calomel* en 40—50 droppels *Laudan.* aan de handen van onkundigen durven toevertrouwen? Het publiek kan dus zijn geld beter besteden, zoo het iets over de Cholera hebben wil.

No. 2 is van Duitsche herkomst, eene vertaling van een in Berlijn van wege de Pruisfische Regering uitgegeven stuk, daarna bijna woordelijk overgenomen in de *Aanwijzing ter bewaring van de gezondheid en voorbehoeding van de aanste-king van den Aziatischen Braakloop*, door de van 's lands-wege aangestelde Commissie op 's lands kosten publiek gemaakt, en eindelijk later grootendeels gereproduceerd in de wenken voor het niet-geneeskundig publiek met opzigt tot de Cholera, door Prof. VAN DER BREGGEN Zoon, zoodat, indien men het Pruisfische regeringsstuk niet bezit, men volstaan kan met het onze, dat nog eenigzins genationaliseerd is door een' wenk over het schoonmaken, waarin gewaarschuwd wordt tegen het onmatig schrobben met veel water, en aan het dweilen de voorkeur wordt gegeven. Men kan derhalve ook hier zijne penningen besparen, en koopen of het Duitsche oorspronkelijke, of de op 's lands kosten gedrukte vertaling voor 15 centen.

No. 3 is eene vertaling van den Apothecar en Chemist WEYLINK te Deventer. Deze gaat van de overtuiging uit, dat men thans niet te veel lezen kan over deze zoo veel vrees inboezemende ziekte. In hoeverre het werk, dat hij vertaald heeft, eene bijzondere waarde bezit, laat hij aan de beoordeeling der Geneeskundigen over. Misschien was hij beducht voor *manum de tabula*. Maar waarom dan vertaald? *Ne sutor ultra crepidam.* Waarlijk, men moet al een zonderling denkbeeld van boekschrijven hebben, om een werk te durven uitgeven of vertalen, zonder over de zaak, waarover het handelt, noch over de wijze van behandeling te kunnen oordeelen! Wij vergen niet te veel, als wij verlangen, dat ieder schrijver of vertaler zich bepale bij zoodanige onderwerpen, als hem bekend zijn. Dan nu volgt de vraag: is WILBSIUS, de oorspronkelijke schrijver, der zake kundig? Wij laten hemzelven spreken. Na gezegd te hebben, dat hij de Cholera gedurende zijne reis in China op Deensche en Amerikaansche schepen gezien had, doch niet zoo aanstekend en snel doodend als in Rusland, voegt hij er bij: „Ik houde het te meer voor pligt, het mijne bij te dragen tot de beraadslagingen der artsen, die thans

in de dagen des gevaars geraadpleegd worden, hoe weinig ik ook overigens van den staat der ziekte, die tegenwoordig van Odessa tot Astrakan en tot Moscou woedt en het land ontvolkt, door deskundige Geneesheeren onderrigt ben. Ik weet derhalve niet, of gene ziekte met die, welke ik in Indië gezien heb, iets meer dan den blooten naam, die daarenboven vrij onbepaald is, gemeen hebbe, ja, dan neen."

En nu, geachte Lezer, wij bieden u de vertaling, door een' Artsenijkundige, van een geneeskundig werk, is een' Arts geschreven over eene hem onbekende ziekte. Aan u zij het overgelaten, in hoeverre gij waarde meent te mogen hechten aan zoodanigen arbeid. Recensent heeft van dergelijke bijdragen weinig op, van gevoelen zijnde, dat alleen het werk van ooggetuigen aandacht verdient, en alle andere, hetzij theoretische, hetzij praktische voortbrengselen, met wat namen en aanbevelingen ook in de wereld gezonden, tot den nutteloozen ballast behooren, met welken onze boekerijen maar al te zeer overladen zijn. (*)

(*) Op het oogenblik vernemen wij, dat er eene Commissie benoemd is, om de ziekte in Berlijn te onderzoeken, bestaande uit de Heeren HENDRIKS, BECKERS en ARNTZENIUS. Wij hopen, dat deze keuze aan de verwachting zal beantwoorden; maar vragen, of het niet gebleken is, dat de ziekte in verschillende landen, die zij doortrok, groote wijzigingen heeft ondergaan, die eene andere behandeling vorderde; men leze en vergelijke de berigten uit Orenburg, Moscou, Weenen, Berlijn enz., en of zij dus niet, in ons Vaderland uitbrekende, den geoefenden praktischen blik van bevoegde, kundige, onbevooroordeelde en ervarene Artsen zal vorderen, om naar haren aard gekend en behandeld te worden. De studie eener Epidemie, en vooral eener zoodanige, als waarvan wij spreken, is een werk, alleen toe te betrouwen aan mannen van de eerste praktikale talenten, die, bekend met den ganschen omvang der praktische wetenschap, hun leven in de studie en praktijk der Geneeskunde hebben doorgebragt.

Bedenkingen over de jongste Poolsche Omwenteling, door eenen Pool. (Uit het Fransch.) Gevolgd door een kort Overzigt over Polen. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1831. *In gr. 8vo. LXIV en 70 bl. f* 1-50.

Dit geschrift, klein van omvang, maar belangrijk van inhoud, onderscheidt zich voordeelig boven de reeks van vlugschriften, waarop het lezend publiek thans vergast wordt. Meermalen verwonderden wij ons, dat kundige en bezadigde mannen, die met ons zich diep bedroefden over den jammerlijken geest van onrust, die zoo vele Volken tegen het gevestigd gezag in het harnas jaagt, echter ten voordeele der Polen eene uitzondering schenen te maken, even alsof dat Volk onder slavernij gebukt en aan onlijdelijke verdrukking onderworpen ware geweest! Het geschrift, 't welk wij thans aankondigen, kan hen overtuigen, dat ook de Poolsche Omwenteling niets was dan Fransche inblazing; dat zij, even als die van België, op geene enkele wettige reden gegrond was; dat Polen, even als België, bij het volle genot eener redelijke vrijheid onder eene zachte en vaderlijke regering, eenen trap van welvaart en voorspoed bereikt had, in hare vroegere geschiedenis onbekend; en dat ook hier, even als in België, verwaande en eigenbatige heethoofden eene vreeselijke verantwoording op zich geladen hebben, door een welvarend en gelukkig Volk in eenen poel van ellende te storten, waarvan de tijd alleen de diepte peilen kan.

De Schrijver geeft een kort overzigt van den toestand van Polen sedert het Weener Congres, door welks beslissing het tot een Koningrijk verheven werd, eene nationale vertegenwoordiging ontving, door een grondwettig Charter geregeld, en oneindig meer liberaal dan die, welke NAPOLEON hetzelve in 1812 had toegestaan. Met daadzaken bewijst hij, dat het sedert dat tijdstip in bloei en welvaart met reuzenschreden is vooruitgegaan en nog steeds aan het klimmen was. Hij toont aan, dat het schromelijkst en kwaadaardig misbruik van de vrijheid der drukpers, en de woeste tooneelen, waartoe de toejuichingen, door eene zaamgeschoolde menigte aan de heethoofdigste schreeuwers der oppositie toegezwaaid, aanleiding gaven, ALEXANDER, den Keizer van Rusland, als Koning van Polen, gebiedend noodzaakten, om de vrijheid der drukpers op te schorten en de openbare zittingen der Afgevaardigden op te heffen; welke maatregelen destijds door alle weldenkenden werden toegejuicht. Deze twee veranderingen, in additionele artikelen bij de Grondwet gevoegd, maakten daarvan een integrerend deel uit, toen Keizer NIKOLAAS ten troon kwam. Het was *deze*, aldus reeds vóór zijnen tijd veranderde, Grondwet, welke hij be-

zwoer. En echter het zijn deze grieven voornamelijk, welke de Polen tegen *hem* aanvoeren! Voornamelijk, zeggen wij, want ook zij klagen over het gemis van een grondw[ettig] Budget, en, 't geen opmerking verdient, ook over het Monopolie van het Onderwijs. Wat men door dit laatste in een Roomsch land verstaat, behoeven wij onzen Lezers niet uit te leggen.

Het geheele geschrift, 't welk, gelijk de Vertaler aanmerkt, door daadzaken gestaafd en door warme vaderlandsliefde, vereenigd met gematigdheid, gekenmerkt wordt, draagt in zich zoodanige inwendige blijken van waarheid, dat het de overtuiging met zich brengt, dat de Schrijver gelijk heeft, wanneer hij zegt, bl. 111: „Ik ben nog innig „overtuigd, dat de massa der ingezetenen van Polen de weldaden erkent, welke wij aan die doorluchtige familie, welke „wij trouw gezworen hebben, verschuldigd zijn; en dat „het enkel en alleen de revolutionaire Vrijheidsroes is, „die Cholera morbus, die Europa in vuur en vlam zet, „die hen, in derzelver hitte, hunne heiligste pligten en „dierbaarste belangen van hun Vaderland heeft doen uit het „oog verliezen."

Achter dit stuk vindt men een zeer belangrijk bijvoegsel. Onder den titel van *beknopt Overzigt van Polen*, geeft de Schrijver ons eerst eene beknopte geschiedenis van dat land, bl. 1—52. Een dor geraamte eener geschiedenis te ontwerpen, is zeker geene kunst, maar wij gelooven, dat het niet ieder zal gegeven zijn, eene zoo fraaije schets te leveren, als ons hier aangeboden wordt, en welke wij, in hare soort, voor een meesterstuk houden. Die dezelve gelezen heeft, zal een helderder denkbeeld hebben van Polens staatkundig bestaan en lotgevallen, dan uit menig dik boekdeel. — Van bl. 52 tot aan het einde vindt men, onder den titel van *Zeden en Gebruiken*, eene belangwekkende en onderhoudende schildering van den zedelijken en maatschappelijken toestand der drie hoofdbestanddeelen van Polens bevolking, den Adel, de Geestelijkheid en den Burger- of Boerenstand, waaruit blijkt, dat zij in wezenlijke verlichting althans bij hunne westelijke naburen nog verre achterstaan. — Wij wenschen dit in allen opzigte uitmuntend geschrift een ruim vertier, overtuigd dat hetzelve goede vruchten dragen zal.

Zal u mijn zang dat machtig strijdsein melden?
'T Is 't *voorwaarts!* van Oud-Hollands scharen niet;
Neen, 't is *terug! terug!* Septemberhelden;
Terug! terug! tot Frankrijk bijstand biedt.
Dat slagsein klinkt, enz.

Vooreerst is *terug* geen *slagsein*; ten tweede zijn de *Belgen*, uit ingeschapene vrijheidszucht en om hun leven voor hun vaderland te sparen, op de vlugt gegaan, zonder *bevel* daartoe te wachten. Een vrije *Belg* gehoorzaamt in den krijg aan geen despotiek kommando van zijnen Chef! Ook dáár was het *libertalt voor allen tot alles*, en vandaar ook die heerlijke vrugtgevolgen! Meesterlijk is de beschrijving van den slag bij Leuven, en tevens is alles zoo getrouw aan de geschiedenis, dat men zich de legerberigten er bij herinnert.

De Leidsche jaagrenstoet, die 't Nederlandsch Athenen
Verliet, om 't vaderland den forschen arm te leenen;
En Flevoos jonglingsbloem, trekt op bij 't hoorngeluid,
En lokt door schot bij schot den Belg ten veldslag uit,
En tart bij 't voorwaarts gaan, en 't moeilijk bergbeklimmen,
De krijgsmortieren, die hen dreigend tegengrimmen;
Hen volgt, zoo ver het oog zich voor- en zijdwaarts strekt,
Een dichte krijgsphalanx, door ruiterij gedekt;
En kooprен monden, die bij 't talloos kogelslaken
Op 't heir van Leopold, dood en verwoesting braken....
Wie is die held, gekleed in vollen veldheersdosch;
Gestegen op een snel en manenschuddend ros?
Nu prijkt hij aan het hoofd der fiere ruiterscharen;
Dan rent hij 't voetvolk voor in 't heetste der gevaren;
Hij spreekt, en alles vliegt; hij wenkt, en alles staat;
Geen krijgsman, die hem niet bewonderend gadeslaat
Als Hollands Legergod (*) en Vorstlijke onrechtwreker.
Met hem is 't moedig heir van de overwinning zeker;
De witte vederbos, die op zijn strijdhoed praalt,
Werd altijd door den glans der gloriezon bestraald.
Wie is die krijgsman toch, die aller hart doet branden?
't Is Willems oudste telg; de steun der Neederlanden. (enz.)

Gelijk de *voorzang*, zoo verdient ook het *zegelied*, dat op het eigenlijke stuk volgt, allen lof. Het geheel is, in welgesteld proza, den Kroonprinse opgedragen.

Wat den Lierzang van den Heer WITHUYS betreft, ook

ook deze Dichter handhaaft zijnen reeds verkregenen roem. Slechts twee regels hinderen ons: „Wien van Hollands *generalen*" (bl. 26.) en de laatste regel, bl. 32: „God! *ik heb genoeg geleefd!*" Ook komt ons de vergelijking van de *Belgen* met een rijp korenveld, waar de zeisen in moet geslagen worden, op bl. 17, hoe ongemeen ook, niet gelukkig, althans voor de *Belgen* te vereerend voor. Heerlijk is het couplet, bl. 9:

Stoute beelden van 't geheugen
  Golven voor mij als een stroom! —
  Hollands grootheid is geen droom.
'k Zwelg den roem in volle teugen!
  IJ en Amstel hoort mijn stem;
Van zijn daden wil ik zingen,
Dat uit marmer tranen springen!
  Uw bewondring zij voor Hem!

Hierop schildert de Dichter 's Prinsen heldendaden in Spanje, en daarna bij Quatrebras en Waterloo; vervolgens de vreugde van ons leger over zijne komst, en den tiendaagschen veldtogt zelven.

Juichend daalde op Serafpennen
  Maurits, na den eersten slag,
  Toen hij hem te Turnhout zag,
En zich tweemaal mogt herkennen,
  Die, bij vroeger gloriezon,
Erfgenaam eens Landbevrijders,
Aan de spits van Hollands strijders,
  Ook bij Turnhout overwon.

  Snoeft nu, Belgen! op bereide
Kunt ge Oranjes aanval weren?
Gij, zijn vliegend centrum keeren,
  Dat uw beide magten scheidt?

Voorwaarts! voorwaarts! Leeuwenteilgen!
  Voorwaarts door die blaauwe zee,
  Die, om zuidervest en stee,
Aanzwol met het schuim der Belgen!
  Ziet, zij deelt zich voor uw heer
Weêrzijds, met gedrongen baren,
Als weleer, voor Isrels scharen,
  't Schuimend vocht van 't roode meer.

Zal u mijn zang dat machtig strijdsein melden?
'T Is 't *voorwaarts!* van Oud-Hollands scharen niet;
Neen, 't is *terug! terug!* Septemberhelden,
Terug! terug! tot Frankrijk bijstand biedt.
Dat slagsein klinkt, enz.

ooreerst is *terug* geen *slagsein*; ten tweede zijn de *Belgen*, t ingeschapene vrijheidszucht en om hun leven voor hun derland te sparen, op de vlugt gegaan, zonder *bevel* daare te wachten. Een vrije *Belg* gehoorzaamt in den krijg ijn geen despotiek kommando van zijnen Chef! Ook dáár ras het *libertait voor allen tot alles*, en vandaar ook die eerlijke vruchtgevolgen! Meesterlijk is de beschrijving van en slag bij Leuven, en tevens is alles zoo getrouw aan de eschiedenis, dat men zich de legerberigten er bij herinnert.

De Leidsche jaagrenstoet, die 't Nederlandsch Athenen
Verliet, om 't vaderland den forschen arm te leenen;
En Flevoos jongelingsbloem, trekt op bij 't hoorngeluid,
En lokt door schot bij schot den Belg ten veldslag uit,
En tart bij 't voorwaarts gaan, en 't moeilijk bergbeklimmen,
De krijgsmortieren, die hen dreigend tegengrimmen;
Hen volgt, zoo ver het oog zich voor- en zijdwaarts strekt,
Een dichte krijgsphalanx, door ruiterij gedekt,
En kooperen monden, die bij 't alleen kogelslaken
Op 't heir van Leopold, dood en verwoesting braken....
Wie is die held, gekleed in vollen veldheersdosch;
Gestegen op een fiek en manenschuddend ros?
Nu prijkt hij aan het hoofd der fiere ruiterscharen;
Dan zent hij 't voetvolk voor in 't heetste der gevaren?
Hij spreekt, en alles vliegt; hij wenkt, en alles staat;
Geen krijgsman, die hem niet bewonderend gadeslaat
Als Hollands Legergod (*) en Vorstlijke onrechtwreker.
Met hem is 't moedig heir van de overwinning zeker;
De witte vederbos, die op zijn krijgshoed praalt,
Werd altijd door den glans der gloriezon bestraald.
Wie is die krijgsman toch, die aller hart doet branden?
't Is Willems ondste telg; de steun der Nederlanden. (enz.)

Gelijk de *voorzang*, zoo verdient ook het *zegelied*, dat op het eigenlijke stuk volgt, allen lof. Het geheel is, in welgesteld proza, den Kroonprinse opgedragen.

Wat den Lierzang van den Heer WITHUYS betreft, ook

Vaderlandsche Uitboezeming. *Te Leiden*, *bij* de Wed. D. du Saar. 16 *Bl.* *f* 1 - 25.

Braband in oproer, 1830. *Door* E. v. W. *Te Breda*, *bij* F. P. Sterk. 14 *Bl.* *f* :- 30.

Vaderlandsche Uitboezemingen. *Een vijftal dichtstukjes opgedragen door* J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Utrecht*, *bij* van Paddenburg en Comp. 30 *Bl.* *f* :- 50.

Welkomgroet aan de vrijwillige Jagers, Studenten der Utrechtsche Hoogeschool, enz. *Door* J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Utrecht*, *bij* van Paddenburg en Comp. 4 *Bl.* *f* :- 10.

Hollands Krijgsroem, in Aug. 1831. *Door* J. J. DIRK VAN DER GON, *Predikant te Naaldwijk.* *Te 's Gravenhage*, *bij* de Erve J. Thierry en C. Mensing en Zoon. 11 *Bl.* *f* :- 20.

Hollands Leeuw in 1830 en 1831; door BOMBE DEN VAN POORTUGAEL. *Te Breda*, *bij* F. P. Sterk. 7 *Bl.* *f* :-

Noord-Brabandsche Gastvrijheid, enz. Door een Krijgsman bij het Leger. *Te Breda*, *bij* F. P. Sterk. 15 *Bl.* *f* :-

Van de twaalf hier aangekondigde stukken en stukjes zijn de elf eerste in dichtmaat; het twaalfde stukje alleen in proza. Het vers van den Heer BRAND VAN CABAUW hebben wij bovenaan geplaatst, omdat wij met dien Heer een woordje te spreken hebben. Over de hooge verdiensten van den Prins van Oranje bestaat geen het minste verschil. Van laakbare bedoelingen is Hij, voor zoo ver wij weten, nimmer door iemand *beschuldigd* geweest. Men weet, dat Hij met eene zending van vrede naar de Zuidelijke gewesten was afgevaardigd; dat, omringd en misleid door verraders, bedrogen in personen en zaken, de Prins van Oranje een stelsel van met de Grondwet strijdige toegeeflijkheid aannam; dat dit regtmatige bekommering veroorzaakte, en Z. M. de Koning de tijdingen uit Antwerpen *onverwacht* noemde. Toen Z. K. H. bespeurd had in de *middelen* te hebben *gedwaald*, schaarde Hij zich, zonder eenige verandering in zijne edele grondbeginselen, aan de zijde van het getrouwe Noord-Nederland; hetzelve heeft, sedert dien tijd, op nieuw

de duurste verpligting aan zijne dapperheid en vaderlandsliefde; en gaarne willen wij erkennen, dat, *naar zijne onderwerpelijke wijze van zien in vroegeren tijd*, de Kroonprins ook *toen*, wanneer hij nog in de *middelen* dwaalde, groot en bewonderenswaardig handelde. Maar verdienen nu *zij*, die terstond de zaak *anders* hebben ingezien, — verdienen die getrouwe onderdanen, om een opgekomen wantrouwen, dat in de bestaande omstandigheden zoo natuurlijk was, de verguizing van eenige vleijers? En *wie* vermeet zich, onder een eendragtig Volk thans opzettelijk, schoon vruchteloos, verdeeldheid te stoken? Wij zeggen dit laatste meer tot zekeren Schrijver in de *Weegschaal*, dan tot den Heer BRAND VAN CABAUW, wiens vers, als dichtstuk beschouwd, ons vrij goed beviel, en wien wij geene kwade bedoelingen toeschrijven, schoon hij den schijn er van op zich laadt. Ook dien Schrijver in de *Weegschaal* verdenken wij voor onszelven slechts van personélen haat en laffe pluimstrijkerij! En hiermede genoeg over dit onderwerp, waarop wij nimmer zullen terugkomen. *Eendragt en Vaderlandsliefde* is onveranderlijk onze leus.

Amstels Hulde aan onze beide hooggeschatte Prinsen is een welgeslaagde Lierzang van den Heer WESTERMAN, die evenzeer uitmunt door edelheid van gevoelens, als door stijl en versificatie.

De Fuselier OORTMAN verrast ons met eene *Uitboezeming* aan zijne Wapenbroeders, die niet van verdienste ontbloot is, en tot verhooging eener loffelijke geestdrift moet hebben medegewerkt.

Hendrik van Leuven door den Heer KUYPER, van wien wij regt hebben iets beters te vorderen, bevalt ons weinig. Eentoonig is het, altijd van dien Hollandschen *Leeuw* te spreken, en het is misbruik en vervalsching dier oratorische figuur, aan een Leeuw toe te dichten, wat hem niet eigen kan zijn:

Maar schoon, bedachtzaam op verraad
De *tuinleeuw* fier *gewapend* staat
En 't schandlijk tergen hoort;
Schoon hem *het bloed in 't aanzigt stijgt*
Zijn borst naar roem en daden hijgt,
Steeds heilig blijft *zijn woord*,

En schoon zijn klaauw uit wraakzucht beeft,
Zijn tromp geen vuur op Belgen geeft,
Als *het* gespuis 't verbond niet breekt
En 't eerst de grenslijn oversteekt.
Maar dit bedaarde pligtbetoon, enz.

Wij ontmoeten dus hier een' *leeuw*, die het *geweer* en weet te *laden* en te *vuren*, ja zelfs die *spreken* en *blozen* kan! Ook is de volzin niet eens voltooid; want: *En schoon zijn klaauw* enz. volgt er niet, wat hij desniettegenstaande verrigt of nalaat, tenzij men het aldus moet opvatten: *En schoon zijn klaauw uit wraakzucht beeft*, geeft *toch zijn tromp geen vuur op Belgen*, *Als* enz.; doch dan weder deugt de gebezigde woordschikking niet. Voorts is het verhaal der heldendaad van den braven VAN LEUVEN meer in den dagblad- dan in den dichtstijl.

Beter is de *Noorderleeuw*. Doch ook hier is alles vol van *Noorder-* en *Zuiderleeuwen*, *Britsche luipaarden* en *Fransche slangen*! De verzen van den Heer KUYPER schijnen wel uit VAN AKEN's diergaarde of in het slangen- en krokodillenkabinet van COPS gedicht te zijn! Anders stemmen wij met hem wel in, wat zijne denkbeelden betreft; alleen onder de beperking, dat wij eenen *oorlog* met Engeland zoo veel mogelijk te vermijden achten.

De *Vaderlandsche Uitboezeming* van den ongenoemde is hier en daar zwak van versificatie; de smelting der e in den volgenden klinker is veelal verwaarloosd; echter is er een goede gang in het vers, en het verraadt een' dichterlijken aanleg. De godsdienstige toon is ons welkom; wij wenschten hem slechts hier en daar wat minder stelselmatig.

Braband in oproer is een stukje van bijzondere soort. De voorstelling is naar waarheid, maar het geheel heeft te veel van den toon eens Wraakprofeets. De twee laatste regels althans schijnen ons al te forsch:

Gij, Braband! zijt die hel — gij Belg! dat duivlenrot,
Gevloekt bij al wat braaf [is] — *verdoemd bij mensch en God!*

De *vijf vaderlandsche Uitboezemingen* van den Heer CHRISTEMEIJER zijn: eene van November 1813, *bij het aanbreken van den dageraad der verlossing van Nederland*; eene *hulde aan God*, *op den Dank- en Bededag van* 15 *Julij* 1815;

n vers, *bij de overwinning op Algiers in* 1816; *bij het* *jaarfeest van Waterloo's Gedenkdag in* 1817, en eindelijk *iets* *r bemoedigung, in Oct.* 1830. Alles is vrij gelukkig ge- cht. Eenige zwakheden in de versificatie verraden mindere edrevenheid in de kunst, b. v. bl. 19: *Wie tuchtigden u?* — *preekt, Barbaren!* Men zou het des noods als een trip- elvers kunnen lezen. *Spreekt* alleen vloeit, in *dat* geval, iet gemakkelijk: *Wie tuchtigden u?* — *spreekt, Barbaren!*

Fraaijer vinden wij van denzelfden Schrijver den *Welkom-* *groet*, op de wijze: *Wien Neêrlandsch bloed*, enz.

Hollands Krijgsroem, door Dº DENIER VAN DER GON, is een stout en krachtig vers, schoon arm in beelden en wat al te ruw van versificatie, b. v. *'t Is te vergeefs dat hij 't verraad beproeft*, enz.

Hollands Leeuw van den Luitenant DEN BEER POORTUGAEL doet zijnen Dichter eer aan. Het vers is in den regten toon. Alleen de uitdrukking: *muiters, uit de hel gesprongen*, vinden wij wat vies. Fraai is de spraakwending tot LAFAYETTE:

Ô, Grootsch *is 't schouwspel*, ja, voorwaar,
Ten toon gespreid voor 't oog der volken!
Kom, hoofd der Jakobijnenschaar
Van Seines boord, met vuur en dolken!
Op Hollands eendragt stuit gij af,
Of vindt aan Hollands grens uw graf.

Kom zie, hoe hier een Vorst in ramp
Niet smaadlijk wordt door 't volk vergeten,
Hoe ieder voor hem vliegt ten kamp!
Een kamp, die ook voor God mag heeten;
En voel dan, wat een Koning zegt,
Waaraan de Natie is gehecht.

Kom zie, hoe Holland, nooit ontaard,
Geen vrijheid wil van vreemde rijken,
Onschendbaar de eer der vlag bewaart
Door zijn Chassé's en zijn van Speyken,
En keer terug naar Seines vloed,
Geverwd tot zelfsmet Koningsbloed!

Wat eindelijk het prozastukje: *Noord-Brabandsche Gastvrijheid*, aangaat, daarin wordt door een' Vrijwilliger bij het

leger, en dus door een' bevoegd' getuige, hulde gedaan a de gulheid, waarmede de Noord-Brabanders de verdedige van het Vaderland ontvangen en huisvesten. Er wordt w erkend, dat de Noord-Brabanders minder algemeen gez zijn geweest tot het aangorden der wapenen tegen de B gen, maar tevens aangetoond, dat de publieke geest e verbeterd is. Wij wenschen, tot bevordering der zoo dige eendragt en naauwere aanknooping van den band der broedering met dat gedeelte onzer Landgenooten, dit boe in veler handen.

Nieuw Nederlandsch A—B boek, door PETRONELLA MOENS. *Tweede, en verbeterde Uitgave. Met Plaatjes. Te Am-sterdam, bij* de Erve Wijsmuller. 1830. *In kl. 8vo.* 44 *Bl. f* 1-80.

Verspreide Gedichtjes voor de wel opgevoede Jeugd. Door J. HANOU VAN ARUM. *Te Amsterdam, bij* van Arum & Comp. 1831. *In kl. 8vo.* 80 *bl. f* : -60.

No. 1 mogen wij wel als reeds bekend vooronderstellen. De naam van MOENS is bovendien voldoende aanbeveling. De prentjes zijn beeldig. De eenige, niet onbeduidende bede-king, welke wij op den allezins leerrijken inhoud te maken hebben, is, dat ons dezelve voor A—B kinderen te hoog dunkt.

No. 2 schonk ons eene aangename verrassing. Deze Ge-dichtjes zijn zoo lief en los en leerzaam gedacht en gedicht, dat wij verscheidene derzelven eenen VAN ALPHEN waardig keuren. De Heer VAN ARUM betoont zich evenzeer kin-derkenner als kindervriend. Zijn boekje kome in vele jeug-dige handen!

Breeder mogen wij over deze boekskens niet zijn.

BOEKBESCHOUWING.

Bijbeloefening over den Brief van Paulus aan de Galatiërs. Door H. VAN HEYNINGEN, *Predikant te Rijswijk* (thans te Meppel). *Te Rotterdam*, *bij* de Wed. J. Allart. 1830. *In gr. 8vo. XVI*, 182 *bl.* *f* 1-80.

De Schrijver heeft het plan, om zijne Bijbeloefening te voltooijen over al de kleinere Brieven van den Apostel PAULUS, van zijnen Brief aan de *Galatiërs* tot en met dien aan PHILEMON. Op korten afstand zullen ze achter elkander volgen in die orde, „ *waarin wij* „ (welke zij in) de verzameling onzer Heilige Schriften „ plegen te hebben;" zonder evenwel hiermede de orde der Brieven in het Nieuwe Testament goed te keuren. Reeds zijn andere Brieven gevolgd, welke wij, naar gelange zij ons toekomen, zullen aankondigen.

De Voorrede, handelende vooral over het bijbelsch prediken, dat meer stichting geeft, dan wel aanleiding tot schitteren en het leveren van kunststukken, verdient aandacht en behartiging. Volkomen stemmen wij met VAN HEYNINGEN hierin overeen, maar mogen dit punt hier niet verder aanroeren.

Den aard der Bijbeloefeningen van den Schrijver heeft de Lezer, bij meer dan ééne gelegenheid, genoeg leeren kennen. Het nut van dezelve betwijfelen wij in geenen deele. Recensent is voor zijne Gemeenten die Bijbelverklaring van het begin zijner bediening, nu omtrent twintig jaren, gevolgd, en het nut van dergelijke Bijbeloefeningen, zoo voor zich, als voor die Gemeenten, kent hij bij ondervinding. Volmondig stemt hij dus toe alles, wat VAN HEYNINGEN over deze predikwijze ter aanprijzing gezegd heeft. Men leert den Bijbel aan de Gemeente kennen, als een uitmuntend geschenk van

God. Geen prediker, al ſpreekt hij als een Engel, zal beter ſpreken dan Gods woord, en krachtiger werken dan de bevelen en beloften des Allerhoogſten. Doch dan moet overal uitkomen de geest des Bijbels, door verklaring niet enkel van woorden, maar ook door uiteenzetting van verband en het tastbaar worden van het doel des Bijbels. Hiermede wordt niet ontkend, dat dit door VAN HEYNINGEN nu en dan geſchiedt. Doch het moest overal het geval zijn. Dan was de uitgave dier Bijbeloefeningen meer geregtvaardigd. Met een en ander voorbeeld zullen wij aanwijzen, wat wij bij VAN HEYNINGEN meer algemeen hadden verlangd. Het komt ons voor, dat hij de geſchiedkundige Boeken des Nieuwen Verbonds beter heeft behandeld, dan de Brieven, en met name dezen Brief. (BORGER had hier ook reeds veel opgehelderd.) Dit ligt in den aard der zaak, omdat Geſchiedenis minder lijdt door tusſchen in gevlochtene toepasſelijke aanmerkingen, dan wel de briefſtijl, die meestal hierdoor verlamd wordt. Wij ten minſte, die, met uitzondering van de *Openbaring* van JOANNES, geheel het N. T. in Bijbeloefeningen hebben behandeld, vonden de meeste *zwarigheden* bij de Brieven, weinig of geene bij geſchiedkundige boeken. In het laatſte geval kan zulk eene opwekking, als in het voorbijgaan, worden medegedeeld, en ſtrekt het verhaal zelve tot opheldering en nadruk. Bij brieven moet eene redenering, of ſtelling, tot grondſlag worden aangenomen; en, als deze niet genoeg is aanbevolen door verklaring van woorden en uiteenzetting van verband, ziet er alles zoo brokkelig uit, en verliest zulk een brief de meeste waarde, welke voornamelijk in het duidelijk maken van den betoogtrant, en wat dies meer is, is, ſterkte vindt.

VAN HEYNINGEN ſchrijft, Voorr. bl. XIV: „Van „den aanvang mijner letteroefeningen af, was *de uitlegging* der Heilige Schriften des Nieuwen Verbonds mijn „hoofddoel. Daartoe heb mij zoeken te *bekwamen. Dat* „de weg, dien ik daartoe heb ingeſlagen, die der taal-

„ kundige verklaring, de regte weg is, daarvoor ſtaat „ mij de gevestigde roem mijner Onderwijzers borg, en „ ik vleije mij daarin niet geheel en al ongelukkig ge„ ſlaagd te zijn." Het reeds geleverde werk door den arbeidzamen man bevestigt dit ten volle. Doch wij voegen deze woorden aan, om de aanwijzing te regtvaardigen, waar VAN HEYNINGEN minder gelukkig geſlaagd is.

H. III: 6. *Gelijkerwijs.* „Dit woord dient PAULUS „ eenvoudiglijk tot overgang tot een ander bewijs, „ dat hij wilde aanvoeren." Taalkunde zal het altijd wraken, dat καθὼς zoo zinledig wordt opgevat. Het verband met het vorige vers vordert, hetgeen de taalkunde zelve eischt. *Doet Hij dat op werken der wet, of op de prediking des geloofs?* Op die vraag is vers 6 het antwoord, dat aangevuld moet worden met ἐστὶ, zoo als dat bij PAULUS met καθὼς bijna overal het geval is. *Het is, zoo als (geſchreven ſtaat): Abraham geloofde in God en het werd hem tot regtvaardigheid gerekend.*

H. IV: 8. „ Naar het Hebreeuwsch taaleigen betee„ kent *kennen* meermalen hetzelfde als *beminnen.* In die „ beteekenis bezigt PAULUS het ook hier." Taalkunde verklaart zich overal ſtellig tegen zulk eene opvatting van γινώσκειν. Ook is het verband voor die meening niet zeer gunſtig. Het gedrag der *Galatiërs*, door PAULUS gegispt, is althans voor mij bewijs, dat de Apostel van geheel iets anders, dan van hunne liefde voor God, zou ſpreken. *En nu gij God erkent* (als Vader), *maar nog meer van God erkend zijt* (als zonen). Dit is juister naar taalregels en verband.

H. IV: 11. heeft VAN HEYNINGEN zich door onze gewone vertaling laten verleiden: „ Ik vreeze voor u, „ *dat* ik *niet*" (in plaats van *dat* ik) „ eenigzins te „ vergeefs aan u gearbeid heb." Het Griekſche μὴ of μήπως vordert dezelfde opvatting in onze taal als het Latijnſche *ne*, achter de werkwoorden van *vrees*.

Ald. vs. 15. 16. VAN DER PALM heeft beide deze,

verzen natuurlijk verklaard. De zin is: „ Wat was het toch, waarmede gij u toen geluk wenschtet, (want ik geef u getuigenis, dat gij, indien het mogelijk ware, u de oogen uitgetrokken en mij gegeven zoudt hebben) dat ik uw vijand geworden ben, nu ik u de waarheid zeg?"

H. V: 10. „ Ik vertrouw van u in den Heer, dat „ gij niet anders zult gevoelen; *dat gij het met mij eens* „ *zijt* — — dat het meerder en beter deel van u geen „ oogenblik aarzelen zal in hare keus tusschen Mozes en „ Jezus Christus." VAN DER PALM heeft de woorden juister vertaald: *Ik vertrouw op u in den Heer, dat gij geen ander gevoelen hebben zult.* In de aanteekening voegt hij er bij: *dan hetwelk ik hier heb aan den dag gelegd.* Misschien is alles eenvoudiger, als men zulk indien in de vertaling uitdrukt, en ἄλλο φρονήσετε bij elkander houdt, dus: *dat gij in geenerlei opzigt in gevoelen zult verschillen*, (van Hem, die u roept, vs. 8.)

H. VI: 1. Zeer juist is de vertaling: *Broeders, indien ook een mensch overvallen ware door*, liever in *eenige misdaad.* Deze vertaling vindt ook aanbeveling in JO: VIII: 3. De gepastheid dezer opvatting blijkt nog duidelijker, als men de woorden dus overzet: *broeders, indien zelfs iemand reeds gegrepen ware in eene misdaad.* Het verband schijnt deze opvatting te vereischen.

Ald: vs. 4. *Maar een iegelijk beproeve* (toetse) *zijn eigen werk, en alsdan zal hij aan zichzelven alleen roem hebben en niet aan een anderen.* Die vertaling wraken wij niet. De opheldering, dat PAULUS hier vergelijking met het gedrag eenes anderen bedoelt, is niet waarschijnlijk. Uit H. V: 10[b] blijkt eenigzins, dat de beroerders dier Gemeente zich nog al iets aanmatigden. „ Toets uw eigen werk, zoo hebt gij stof van roem op „ uzelven, en gij hebt den roem op een' ander niet „ noodig." Die zin is eenvoudiger, en strookt geheel met het verband.

Ald. vs. 11. schrijft VAN HEYNINGEN de reden, waarom PAULUS zich zoo uitdrukt, aan de moeijelijk-

heid toe, om, welligt bij mindere geoefendheid, dezen Brief eigenhandig te fchrijven. Men fcheen de boosheid te hebben gehad, om 's Apostels brieven, als niet van zijne hand, in verdenking te brengen. Eene eigenhandige teekening kon elders die boosheid voorkomen. Zie 2 *Thesf.* III : 16. Hoeveel te meer moest bij de *Galatiërs* dan een geheel eigenhandig gefchreven brief van PAULUS allen twijfel desaangaande wegnemen! Zie VAN DER PALM.

Nog eenige ftaaltjes mogen hier volgen, ten bewijze, dat het verband te veel wordt over het hoofd gezien.

H. III : 11. *En dat niemand door de wet geregtvaardigd wordt, is duidelijk*, OMDAT *de regtvaardige uit het geloof zal leven.* Zoo zijn deze woorden verftaanbaar zonder verdere opheldering. Het tusfchen in gevoegde over de ongefchiktheid der menfchen tot vlekkelooze onfchuld komt hier weinig te pas, en verwatert de woorden van PAULUS.

Ald. vs. 16, „ *Hij zegt niet: en den zaden*, den na„ komelingen, den menfchen-kinderen, *als van velen*, „ algemeen en onbepaald; *maar als van eenen*, bepaal„ delijk tot ABRAHAM zegt Hij: *en* UWEN *zade.*" Taalkennis gebiedt *σπέρμα* te noemen *zaad*, *nakomelingfchap. Nakomeling* in het enkelvoud beteekent dit woord op zichzelve nooit. VAN HEYNINGEN begaat reeds in de vertaling eene groote fout, door het : UWEN te drukken, daar de tegenftelling ligt in het *meervoudige* en *enkelvoudige* getal. Bij dezen tekst vergeten de meeste uitleggers, dat, bij de belofte aan ABRAHAM, het geflacht uit IZAK *bepaaldelijk* was aangewezen, als erfgenaam der belofte, met uitfluiting van andere geflachten van denzelfden Aartsvader. Dit zie men op de plaatfen bij MOZES na. En dan kunnen wij den zin in onze taal eigenaardig en duidelijk uitdrukken. Hij zegt niet: *aan de geflachten als van vele* takken, *maar als van éénen* tak, *uw geflacht*, *welke* (*tak*) *is Christus.* Zoo vertaalt men dan ook vs. 29 gemakkelijk. *Indien gij nu van* (*den tak*) *Christus zijt, dan zijt gij ook Abrahams geflacht, en volgens de belofte erfgenamen.*

Vaderlandsche Uitboezeming. *Te Leiden*, *bij* de Wed. D. du Saar. 16 *Bl.* *f* :-25.

Brabant in oproer, 1830. *Door* E. v. W. *Te Breda*, *bij* F. P. Sterk. 14 *Bl.* *f* :-30.

Vaderlandsche Uitboezemingen. *Een vijftal dichtstukjes, bijgedragen door* J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Utrecht*, *bij* van Paddenburg en Comp. 20 *Bl.* *f* :-50.

Welkomsgroet aan de vrijwillige Jagers, *Studenten der Utrechtsche Hoogeschool*, *enz.* *Door* J. B. CHRISTEMEIJER. *Te Utrecht*, *bij* van Paddenburg en Comp. 4 *Bl.* *f* :-10.

Hollands Krijgsroem, *in Aug.* 1831. *Door* J. J. DANIEL VAN DER GON, *Predikant te Naaldwijk.* *Te 's Gravenhage*, *bij* de Erve J. Thierry en C. Mensing en Zoon. 11 *Bl.* *f* :-20.

Hollands Leeuw in 1830 *en* 1831; *door* BRAND VAN POORTUGAEL. *Te Breda*, *bij* F. P. Sterk. 7 *Bl.* *f* :-[illegible]

Noord-Brabandsche Gastvrijheid, *enz.* *Door een' Krijgsman bij het Leger.* *Te Breda*, *bij* F. P. Sterk. 15 *Bl.* *f* :-[illegible]

Van de twaalf hier aangekondigde stukken en stukjes zijn de elf eerste in dichtmaat; het twaalfde stukje alleen is proza. Het vers van den Heer BRAND VAN CARAU hebben wij bovenaan geplaatst, omdat wij met dien Heer een woordje te spreken hebben. Over de hooge verdiensten van den Prins van Oranje bestaat geen het minste verschil. Van laakbare bedoelingen is Hij, voor zoo ver wij weten, nimmer door iemand *beschuldigd* geweest. Men weet, dat Hij met eene zending van vrede naar de Zuidelijke gewesten was afgevaardigd; dat, omringd en misleid door verraders, bedrogen in personen en zaken, de Prins van Oranje een stelsel van met de Grondwet strijdige toegeefelijkheid aannam; dat dit regtmatige bekommering veroorzaakte, en Z. M. de Koning de tijdingen uit Antwerpen *onverwacht* noemde. Toen Z. K. H. bespeurd had in de *middelen* te hebben *gedwaald*, schaarde Hij zich, zonder eenige verandering in zijne edele grondbeginselen, aan de zijde van het getrouwe Noord-Nederland; hetzelve heeft, sedert dien tijd, op nieuw

Zwakheden, waren het nooit. *Aan hunne vruchten zult gij ze kennen. Belial en Christus hebben met elkander geene gemeenschap.* Zulk eene bewijsvoering, doch met geene vergrooting van die misdaden, (zij zijn groot genoeg, om de verontwaardiging gaande te houden) is tegen die voorgewende onfeilbaarheid meer dan bewijs *ad hominem.* LUTHER's reis naar *Rome* getuige! Wonden, omdat zij (nog eens *sit venia verbo!*) stinken, niet aan te roeren, bevordert geenszins genezing. Ook Protestantsche leeken trekken van het ontdekken dier snoodheden nut, zonder dat het gezag van den voortreffelijken PETRUS hierdoor in het minste lijdt. — De Schrijver houde ons deze aanmerking ten goede! Als hij op dezelve nadenkt, zal hij van ons niet verschillen.

De Hemel der Toekomst, of geschiedkundige ontwikkeling der meeningen en leerstellingen van beschaafde en onbeschaafde Volken nopens den staat na dit leven. Door C. W. FLÜGGE. *Te Amsterdam, bij* W. Brave, Jun. *In gr. 8vo.* 247 *Bl. f* 2 - :

Die lust heeft, velerlei meeningen van verschillende volken aangaande eenen toestand na dit leven te vernemen, kan in dit boek veel bijeenverzameld vinden. De menigte der §§ (75 in getal) is te groot, om de opschriften mede te deelen. De Schrijver laat eerst eenige algemeene aanmerkingen voorafgaan, die schijnen aan te duiden, dat hij de vroegste bewoners der aarde als in ruwen natuurstaat, den dieren bijkans gelijk, beschouwd wil hebben; een gevoelen, waarmede Rec. kwalijk zou kunnen instemmen. Het is niet zoo blijkbaar, dat *de berigten nopens de Wilden van den nieuwsten tijd ons leeren* zouden, hoe de verstandelijke ontwikkeling der eerste menschen eenen aanvang nam. In § III zegt FLÜGGE — maar bewijst niet — *hoe* men het eerst op de gedachte kwam, om iets verheveners in zich te voor-

onderstellen. *Het eerste denkbeeld van ziel en geest ontstond door — een droom*, volgens den Schrijver, bl. 7. *Hij* (de mensch) *had zijnen vriend door den dood verloren: deszelfs ligchaam was stof en asche geworden, en dus was deszelfs zigtbaar gedeelte geheel vernietigd. En evenwel had hij hem in den droom gezien. Moest dit hem nu niet op het vermoeden, op het denkbeeld brengen, dat er zich aan of in den mensch iets bevond, dat, na de vernietiging van het zigtbare gedeelte, voortduurde en ook, zonder behulp van het ligchaam, hoewel het zelf insgelijks eene ligchamelijke gedaante bezat, bestaan en werkzaam zijn kon?* — Doch de lezer kan op zijne beurt vragen: *Waar is het bewijs voor die stelling?* Geloof aan voortduring *is* behoefte voor den mensch, zoodra hij over zichzelven en over onderscheidene verschijnselen des levens begint na te denken. Op bl. 42 staat: *Tusschen de bewoners van het Oosten en Westen heeft een bijzonder onderscheid plaats. De eerste(n) willen meer de behoeften van het verstand bevredigen, de laatsten slechts hunne fantasie bezig houden*, enz. Hier zal zeker eene druk- of schrijffout ingeslopen zijn, daar het omgekeerde waar is, en derhalve de woorden *eersten* en *laatsten* verwisseld moeten worden.

De Schrijver brengt vervolgens verschillende meeningen aangaande den toestand na dit leven onder zekere klassen. De eerste klasse (§ XXII) behelst *denkbeelden van onbeschaafde volken nopens eene verblijfplaats der zielen, welke zij zich overeenkomstig met* (sic?) *hunne aardsche betrekkingen, en als eene voortzetting van het tegenwoordige leven voorstellen.* De tweede klasse (§ XXXIV) heeft tot opschrift: *De zielsverhuizing als een middel ter loutering en reiniging der zielen beschouwd. Oorsprong en aanleiding van dit geloof.* De derde klasse der denkbeelden (§ XLIV): *De hemel der toekomst, als loon der menschelijke deugd, vooronderstelt eene beloonende en bestraffende Godheid.* Hier wordt het boek belangrijker; maar als de Schrijver, bl. 126, met eene magtspreuk zegt: *Doch uit Perzië werd het*

(denkbeeld eener beloonende en straffende Godheid) *onder de Joden, Christenen en Muzelmannen verspreid, en door deze opgesierd, zoo als hun oud geloof of hunne nieuwe behoeften vorderden*, zal wel niet ieder lezer het met hem eens zijn. Hoe kon CHRISTUS *leven en onverderfelijkheid aan het licht brengen*, indien (bl. 136) *het Christendom de hoofdbegrippen ontving van de Joden*, en *het Joodsche volk de zuivere leer der Perzianen had aangenomen?* Hier zou men verwacht hebben, dat breedvoeriger van de voortreffelijkheid van het Evangelie, op dit punt vooral, gesproken moest worden; doch de Heer FLÜGGE gaat terstond over tot eene voorstelling van MOHAMMED'S *leer naar den Koran*. Van bl. 138 tot 154 handelt hij over de meeningen der Muzelmannen, van daar tot bl. 176 over de Joodsche verwachtingen, en laat dan slechts één § (van bl. 176 tot 181) volgen, die tot opschrift heeft: JEZUS CHRISTUS *en zijne eerste belijders*. Het moet eenen ieder in het oog vallen, dat juist het belangrijkste zoo kort en als ter loops wordt behandeld. Ook is het al zeer onbeduidend, wat hier wordt gezegd van de Christelijke leer aangaande des menschen voortduring. Te regt begint de Schrijver met deze aanmerking, *dat in de leer van* JEZUS *de mensch als doel der schepping verschijnt*; doch laat terstond daarop volgen: *De zinnelijk-historische voorstelling der toekomst, zoo als zij in het N. T. vervat is, verraadt (?) maar al te zeer de bron, waaruit zij gevloeid is, en deze verloochent zich zelfs in de taal niet, waarin men dezelve voordroeg.* — *De nieuwe Christenen*, zegt hij voorts, *konden met hunnen vorigen naam niet aanstonds hun oud geloof tevens afleggen en alzoo hunne grof zinnelijke verwachtingen opgeven. Zij wilden genieten, en voor het minste, wat zij ontberen en lijden moesten, met genot beloond worden.* — JEZUS *stelde de genoegens van het Mesias-rijk in beelden voor, doch wilde niet letterlijk verstaan worden; zijne tijdgenooten konden dat verhevener begrip niet vatten — alle pogingen, om*

aan hunne aardsche verwachtingen eene edeler rigting te geven, zijn dus vergeefs geweest. PAULUS *alleen had dien verhevener zin begrepen*, enz. *Het zijn de beelden, waaronder de toekomst voorgesteld wordt; het zijn mythologische schilderingen, door zinnelijke menschen uitgevonden en naar de behoeften van zinnelijke menschen berekend.* Naar het oordeel van Recensent is de redenering van FLÜGGE hier te oppervlakkig, en de toon van spreken geenszins naar eisch des onderwerps. Dan volgen: *Uitbreidingen en wijzigingen der Bijbelleer in de eerste eeuwen. Leer der Grieksche Kerk. Leer der Latijnsche Kerk tot op het tijdperk der Scholastieken. Derzelver volledige voorstelling door de Scholastieken. Katholijke Kerk. Protestanten. Nieuwe verrijking van dit leerstuk. Dweepers, Fantastieken* (Fanatieken?), *Theosofen en Chiliasten. Eerste poging, om den inhoud en vorm van dit leerstuk van elkander te scheiden. Gevolgen voor de voorstelling van hetzelve. Nieuwere dweepers. De Filosofie van* KANT. *De denkwijs onzer dagen.* Hiermede is het niet gunstig gesteld volgens den Schrijver, die beweert, *dat de tijdgeest ook ten opzigte van de leer van den toekomenden staat, tot onverschilligheid overhelt. Het volksgeloof kan echter,* — het zijn de eigene woorden van FLÜGGE, bl. 228, — *offschoon ook enkelen uit het volk maar al te gaarne naar de apostelen des ongeloofs luisteren, naauwelijks eenige verandering kunnen ondergaan, vermits het* (wier?) *geloof ter naauwernood een steunsel heeft, aan hetwelk het zich houden kan.* De volgende §, *Wenschen en verwachtingen* ten opschrift hebbende, begint in dezervoege: *En waarlijk het Christelijke geloof aan eene toekomst is voor eene veredeling vatbaar en behoeft dezelve, indien het meer, dan een mythologisch volksgeloof, den beschaafden mensch voldoen, indien het uitnoodigender en belangrijker, dan dat, voor hem zijn zal.* Hieraan wordt dan, volgens den Schrijver, *reeds met ijver en geluk gewerkt door onze protestantsche theologen en volksleeraars.* Zijn eigen gevoelen aan-

gaande de toekomst schijnt hij, bl. 232, aldus op te geven: *Een warm vereerder van* CHRISTUS' *Godsdienst legt de bewustheid tot grondslag onzer zaligheid. Deze bewustheid moet volstrekt levendig gehouden worden. Wij moeten, verplaatst op eenen hoogeren trap, het aandenken van ons lijden als den spiegel van ons tegenwoordig geluk, het aandenken onzer deugden als de bron, waaruit wij het genot van rust als een verdiend (?) loon scheppen, en zelfs het aandenken onzer zwakheden en dwalingen behouden, om met een' vrolijken grimlach op onze korte doodsche loopbaan terug te kunnen zien.* Zal dan de herinnering van verkeerdheden niet altijd iets onaangenaams zijn? — Nog volgen: *Niets beteekenende en gedeeltelijk schadelijke uitwerksels van het geloof aan eenen hemel der toekomst bij de onderscheidene volken in een zedelijk opzigt. Noodzakelijkheid van eenen zedelijk-godsdienstigen grondslag en beschouwing. Waarom wil men het toekomend leven niet zoo gerust afwachten, als eenen toekomenden dag?*

„*De Hemel der Toekomst!* Een belangrijk onderwerp inderdaad! Wie toch wensch niet iets van den staat na dit leven te weten?" — dus luidt de aanvang der korte Voorrede van den Vertaler. Aan dien wensch zal echter dit boek niet wel kunnen voldoen, daar de Schrijver breedvoerig is in het vermelden der meeningen van feilbare menschen, en zoo weinig zegt van de Christelijke leer, naar den inhoud der Heilige Schrift. Hier en daar wordt menige goede aanmerking gemaakt; maar er zijn ook gewaagde stellingen, en de toon is meermalen beneden de waardigheid des onderwerps. — De Vertaler vraagt verschooning voor het gebrekkige van zijn werk. Hier en daar schijnt het die noodig te hebben, wat taal en stijl aangaat.

De teekenen des tijds, of de toekomst van het Rijk onzes Heeren. Leerrede, uitgesproken den 10 *van*

Wijnmaand 1830. *in 's Gravenhage, door* J. H. MERLE D'AUBIGNÉ, *Bedienaar des Goddelijken Woords, en Voorzitter bij het Consistorie der Waalsche en Hoogduitsche Hervormde Gemeente te Brussel. Naar het Fransch. In 's Gravenhage enz. bij* de Gebr. van Cleef. 1831. *In gr. 8vo. VIII en 46 bl. f* :-:

Deze leerrede, die in de Fransche taal werd uitgesproken door den uit Brussel gevlugten prediker, is in ons tijdschrift voor 1831. No. VIII. bl. 338. reeds aangekondigd. Wij verwijzen dus tot het aldaar gezegde, en maken van deze gelegenheid alleen gebruik, om eene in die aankondiging ingeslopene misstelling te verhelpen. De tekst, namelijk, is niet Matth. XXIV: 15-36, maar Luk. XXI: 25—28; zoodat men daar moet lezen: De drie vragen, Matth. XXIV: 3. voorkomende..... de eerste, Luk. XXI: 8—24 beantwoord...... de derde, Matth. XXIV: 36 enz. De vertaling is zeer goed. Moge de leerrede nu in uitgebreideren kring eenig nut stichten!

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem. XVIIde en XVIIIde Deel.

(*Vervolg en slot van bl. 677.*)

Het XVIIden Deels 2de Stuk behelst eene Verhandeling over het nut der Zeebaden in de genezing van sommige ziekten, door den Heer J. F. D'AUMERIE, Geneesheer van de Zeebadinrigting te *Scheveningen*. De behandeling van dit onderwerp volgt zeer geleidelijk in vier Hoofdstukken. In het eerste wordt onderzocht, welke de zinnelijke werkingen zijn, die men van het enkele zeebad en van eene voortgezette zeebadkuur op het gezonde en op het zieke menschelijk ligchaam waarneemt. Het tweede behandelt de vraag, hoe wij, volgens onze natuur- en geneeskundige kennis, deze werking kunnen verklaren, en welken algemeenen invloed op het menschelijk ligchaam men aan het zeebad moet toeschrijven. Hierbij moet men op de natuur- en scheikundige eigen-

chappen van het zeebad, en op de betrekking van hetzelve tot het menschelijk ligchaam, acht geven. Vooreerst komt hier dus de temperatuur in aanmerking. Het zeebad werkt als een koud bad, hetwelk, wanneer het niet lang aangewend wordt, prikkelt en de levenswerkzaamheid opwekt. Ten tweede komt hier de vermeerderde drukking, die door het water in het algemeen en het zeewater in het bijzonder veroorzaakt wordt, in aanmerking; welke drukking nog vergroot wordt door de botsing der golven tegen het ligchaam, en met de werking der druipbaden of *douches* kan vergeleken worden. (Hetgeen men hier leest, bl. 18. reg. 6 v. o., welke kracht de *douche* bezit...... tot bewerking der te hoog gerezene gevoeligheid van enkele zenuwtakken, is eene zinstorende drukfout voor, *tot beperking* enz.) Vooral ook moet men hier letten op de chemische zamenstelling des zeewaters. De Schrijver geeft hier, behalve eene analyse van het water der Noordzee door BISCHOF, ook de resultaten op van de onderzoekingen van onze landgenooten VAN MEERTEN en G. J. MULDER. De zouten, in het zeewater vervat, maken het bijzonder geschikt, om op het stelsel der watervaten en klieren een' weldadigen invloed uit te oefenen. Hetgeen de Schrijver bl. 23 van de vermeerdering der galvanische spanning tusschen spieren en zenuwen zegt, die misschien een gevolg is van de oplossing van zouten, welke in de kolom van VOLTA zoo werkzaam zijn, komt ons voor eene oppervlakkige hypothese te wezen, die op geene ware vergelijking berust; maar wanneer hij daar bijvoegt: „ Zoude het ook niet daardoor te verklaren zijn, waarom eenige bewoners der zee, en alleen deze, met zulk eene overmaat van galvanische kracht voorzien zijn, dat zij, door dezelve op andere schepselen te ontladen, deze bedwelmen, ja zelfs dooden kunnen?" dan is zijne redenering van allen grond ontbloot, en behelst daarenboven eene stellige onwaarheid, dewijl de *Gymnotus electricus*, bij welken visch de galvanische verschijnsels het sterkste schijnen te zijn, in zoet water leeft. De slotsom van dit Hoofdstuk is, dat het zeebad prikkelende, opwekkende, tonische, de te groote gevoeligheid der zenuwen bedarende, en de organische menging verbeterende krachten heeft. — Het derde Hoofdstuk is toegewijd aan een onderzoek der ziekelijke toestanden, in welke nut van het zeebad te verwachten is, en of deze verwachting door de ondervinding vervuld wordt. De Schrijver vestigt hier eerst onze

aandacht op de opwekkende werking, aan het zeebad toegekend, en overweegt de ongesteldheden, waarin van deze werking nuttig gevolg kan gewacht worden. Hiertoe behooren verlammingen. Het zeebad bezit eene tonische werking. Deszelfs gebruik is dus aangewezen in algemeene verzwakingen, na verschillende voorafgaande ongesteldheden; ook in bijzondere of plaatselijke zwakheid; ook in aangeboren of aangeërfde zwakheid, vooral die gepaard gaat met klierachtige kwaadsappigheid of daarin gegrond is (dit had, bij ons, gevoegelijker en *a posteriori* van de oplossende, chemische werking van het zeebad moeten worden afgeleid, en dus elders behandeld kunnen worden); in *rachitis*; in uit zwakheid onderdrukte of al te sterke maandstonden; in scorbutische kwaadsappigheid; in verschillende ziekelijke aandoeningen van het zenuwstelsel; in verschillende ziekten der huid; in ziekelijke aandoeningen der slijmvliezen, en in verschillende gevallen van rheumatismus. Het zeebad heeft eene bedaarende en krampstillende kracht; doch de gevallen, waarin het om deze werking is aangewezen, zijn door den Schrijver reeds uit een ander oogpunt behandeld; het bezit, eindelijk, eene oplossende, de organische menging verbeterende kracht; ook hiervan blijft den Schrijver, na het aangevoerde, weinig te zeggen overig: beengezwellen, beenvreter en witte zwelling der geledingen worden echter, benevens eenige andere ziekelijke aandoeningen, kortelijk vermeld. Het komt ons voor, dat eene juiste orde in dit Hoofdstuk moeijelijk was, en dat het den Schrijver ook niet geheel gelukt is, de zwarigheden, die in het onderwerp lagen, te vermijden. Ondertusschen zijn meest alle gevallen, waarin het zeebad wordt aangeprezen, door waarnemingen of getuigenissen van ervarene Schrijvers gestaafd; en dit gedeelte der Verhandeling leert ons den Auteur kennen, als bijzonder te huis in zijn onderwerp, hetgeen ook een onmisbaar vereischte is, om over eene vraag eene goede, wij willen niet zeggen eene bekroonde, Verhandeling te schrijven. — Het vierde Hoofdstuk, eindelijk, beantwoordt de vraag, in welke ziekelijke toestanden het zeebad eenen voorrang heeft boven andere geneeswijzen, die mede met vrucht tegen dezelve zouden kunnen gebezigd worden. Als zoodanige ongesteldheden beschouwt de Schrijver de algemeene zwakte, of ook wel plaatselijke verlammingen, die na langdurige koortsachtige ziekten overblijven; de verzwakking, na een langdurig ge-

bruik van kwikmiddelen; de klierziekte; de *rachitis*; de zenuwachtige toevallen, die bij de ontwikkeling der puberteit worden waargenomen; de *hypochondrie*; verlammingen, die uit aandoeningen van het ruggemerg ontstaan; ook zoodanige in enkele leden, welke het gevolg van zware kwetsingen of andere beleedigingen zijn; benevens rheumatische of arthritische verlammingen, zenuwpijnen (*neuralgiae*) en onderscheidene huidziekten, vooral zoodanige, die het gevolg zijn van dergelijke inwendige of algemeene ongesteldheden, tegen welke het zeebad van nuttige aanwending is.

Achter deze Verhandeling volgt eene tweede, uit het Fransch vertaalde, over hetzelfde onderwerp, aan wiens ongenoemden Schrijver de zilveren Eereprijs is toegewezen. — Het eerste Hoofdstuk dezer Verhandeling behandelt nagenoeg dezelfde onderwerpen, welke door den Schrijver der eerste in zijne twee eerste Hoofdstukken behandeld zijn, namelijk de wijze van werken der zeebaden en hunne naaste gevolgen op de dierlijke huishouding. Men vindt hier echter niets van de scheikundige zamenstelling van het zeewater, evenmin als van vele andere punten, die door den Schrijver der eerste Verhandeling in zijn tweede Hoofdstuk uitvoerig zijn uiteengezet. Het tweede Hoofdstuk geeft de ziekten op, in welke men de zeebaden met vrucht kan aanwenden, en de gevallen, in welke de ondervinding den Schrijver geleerd heeft, dat dit middel de voorkeur verdiende boven andere geneesmiddelen. Dit Hoofdstuk (de kern der geheele vraag) wordt hier, met bijkans ongeloofelijke oppervlakkigheid, *in twee bladzijden* afgedaan. De Schrijver spreekt hier, en wie herkent daaraan niet den Franschen Geneesheer? hoofdzakelijk van chronische maag- en darmontstekingen. Het derde Hoofdstuk, het grootste gedeelte der Verhandeling uitmakende, bevat eene reeks van waarnemingen, in welke zeebaden genezing of beterschap aanbragten. Het vierde Hoofdstuk behelst aanmerkingen over de wijze, waarop men deze baden gebruiken moet. Achteraan volgt nog iets over het gebruik van laauw of warm zeewater in badkuipen en van *douches* van zeewater.

Eene Lijst van Nederlandsche Insekten ter aanvulling van de *Fauna*, door de Maatschappij uitgegeven, uit de orden der schild- en vliesvleugeligen, even als een nieuwe lap op een oud kleed, hetwelk al vele dergelijke inzetsels heeft bekomen, maakt het besluit van het XVIIde Deel.

Het XVIIIde begint met een vervolg van het historisch

berigt der Maatschappij (de *programma's* van de ja[ren] 1828—1830), en behelst overigens drie geneeskundige Pr[ijs-]verhandelingen, wier onderwerpen alle in betrekking sta[an] tot de ziekte, die in 1826 in de provinciën *Groningen, Friesland* en andere streken van ons vaderland geheerscht heeft. De eerste Verhandeling heeft tot Schrijver den Heer S. J. GALAMA, Doctor in de Genees- en Verloskunde (te[r]tijds) aan *den Burg op Texel*. Haar onderwerp is vergelijking der voormelde ziekte met vroeger in ons land geheerscht hebbende koortsziekten. In het eerste Hoofd[deel] worden de verschijnselen, *complicatiën* en gevolgen dezer [ziekte] van 1826, vooral volgens eigene ervaring, opgegeven. [De] Schrijver getuigt, in de omstreken van den *Burg*, gedurende deze epidemie, meer dan zestienhonderd verschillende zie[ken] onder zijne behandeling te hebben gehad. Uit de[ze] dier uitvoerige beschrijving is, dat de [illegible] eene onregelmatige, kwaadaardige, tusschenpoozende koorts was, volgens het verschil van leeftijd, de individuele gesteldheid der lijders en andere omstandigheden verschillend gecompliceerd, welke dikwijls terugkeerde, en veeltijds langdurige naziekten achterliet. De lijkopeningen stonden in verband met de waargenomene verschijnselen, en bleek de ziekte oorspronkelijk gastrisch was. In het tweede Hoofd[deel] vergelijkt de Schrijver de ziekte van 1826 met te voren in ons land geheerscht hebbende epidemiën. Hij bepaalt zich bij die, welke in 1807 en in later tijd hebben geheerscht, gaat de vroegere, over welker aard het lastig moeijelijk iets te beslissen, stilzwijgend voorbij. Onder de vroe[gere] moeras- of najaarskoortsen schijnt, volgens zijn oordeel, vooral de epidemie van 1742—1748, door PRINGLE, GRAINGER en HOME beschreven, met de ziekte van 18[26] overeen te komen. Het zenuwachtige, dat in [illegible] tijd zoo zeer de overhand bij de herfstziekten gekregen heeft, en zich door slaapzucht, blik enz. kenteekent, begon zich nu reeds meer duidelijk te vertoonen. Het derde Hoofddeel handelt over de oorzaken, welke aan de, met de epidemie van 1826 overeenkomstige, ziekten algemeen worden toegeschreven. Hieruit volgt, dat zij voornamelijk zijn voortgebragt door buitengewone zomerhitte, die op natte winters, op voorafgegane overstroomingen of onderzonken droogmakerijen volgde. Het vierde Hoofddeel, eindelijk, ontvouwt ons de geneeskundige behandeling, waarmede een

in de, met de epidemie van 1826 overeenstemmende, ziekte in het algemeen het best geslaagd is. Dit wordt vergeleken met de geneeswijze, die in de epidemie van 1826 met de meeste vrucht is aangewend. Hier vindt men eene niet kleine lijst van geneesmiddelen, en de geheele *materies medica* is bijkans op schatting gesteld, waarbij men echter, om billijk te zijn, niet uit het oog moet verliezen, dat de Schrijver niet slechts *zijne* eigene geneeswijs, maar ook die van anderen heeft geraadpleegd, en uit al hetgeen door verschillende Geneesheeren met vrucht schijnt te zijn gebezigd zijne breede lijst heeft opgemaakt. — Over het geheel zal, zoo wij vertrouwen, elk Geneeskundige deze echt praktische Verhandeling met genoegen en nut nalezen.

De tweede Prijsverhandeling handelt over de oorzaken, aan welke het ontstaan der voormelde ziekte is toe te schrijven, en bepaaldelijk over de vraag, wat men hieromtrent aan de voorafgegane overstroomingen van 1825 hebbe toe te schrijven. Dezelve heeft tot Schrijver den Heer J. J. PENNINK, Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde te *Twello* bij *Deventer*. De Schrijver toont voldoende aan, ook uit vergelijking met waargenomene epidemiën, die op overstroomingen gevolgd zijn, in de 16de, 17de en 18de eeuw, dat de watervloeden, vooral daar zij door den warmen zomer van 1826 gevolgd werden, op het ontstaan dezer ziekten een' gewigtigen invloed hebben gehad; doch de moeraslucht kan zich, ook zonder overstroomingen, na langdurige hitte, vooral op kleigronden, ontwikkelen; en hieruit is het dan te verklaren, dat dergelijke ziekte in 1826 ook op vele kleilanden geheerscht heeft, waar geene overstrooming heeft plaats gehad, hetgeen met de vorige stelling niet strijdig kan geacht worden. De Schrijver dezer met vlijt gecompileerde Verhandeling heeft hier en daar blijken gegeven van in physiologie zeer krasse begrippen te koesteren, en een sterk voorstander te zijn van de humoraal-pathologie van vroegere tijden. Men leze slechts, bl. 188, 189, de redenering over de verslapping der vaten, die bij eenen met dampen bezwangerden en verwarmden dampkring hunnen uitwendigen steun missen; de verklaring van de opzetting der milt, meer dan bij de lever het geval is, „ omdat het miltbloed, dat „ door ruime slagaders uit de *coeliaca* driftig, vooral bij felle „ aanvallen van intermitterende koortsen, naar dezelve ge„ voerd wordt, zich door zijne aders niet spoedig genoeg ont-

„ lasten kan;" bl. 200; hetgeen over de terugdrijving der verdikte of fcherpgemaakte uitwafeming (*materies perspirabilis*) op bl. 2,2 en elders vermeld wordt; en lette eindelijk op het *iners gluten*, eene geliefkoosde uitdrukking van den Schrijver, op bl. 264 en elders. — Wij zouden wel vragen, wat „ werktuigelijke ftoffen" zijn (bl. 171), doch vermoeden eene drukfout. Reeds meermalen hebben wij gezegd, dat de Verhandelingen der Haarlemfche Maatfchappij onnaauw gedrukt waren. Deze Verhandeling levert, onder vele van interpunctuatie, ook zinftorende drukfouten op, zoo als in de inhoudsopgave van het Vde Hoofdftuk, *grasfoorten* voor *gazfoorten*.

De derde Verhandeling is van denzelfden Schrijver als de eerfte, namelijk den Heer GALAMA, en handelt over het regt gebruik van het *quinine*-zout in de meergemelde heerfchende ziekte van 1826. De Schrijver merkt zeer juist op, dat het karakter der epidemie in intermitterende koortfen beftond, en dat uit dien hoofde ook in aanhoudende of remitterende koortfen de *fulf. chinine* hoogst nuttig was, waaruit men echter, buiten dergelijke epidemiën, geen algemeen gevolg kan afleiden. Dat het gebruik van *fulf. chinine* op zichzelve tot *recidiven* aanleiding zou geven, wordt door den Schrijver op goede gronden tegengefproken; terwijl deze *recidiven* reeds bij vroegere, dergelijke epidemiën een gewoon verfchijnfel waren, van hetwelk in de voortdurende werking der ziekteöorzaak, die de herftelden niet meer dan de gezonden, in gemis aan behoorlijke behoedzaamheid en vele andere omftandigheden, de oorzaak ligtelijk te vinden is.

Levensgefchiedenis van Z. M. GEORGE IV, *Koning van Grootbrittanje, enz. Met een Overzigt van zijne Regering en van de handelingen zijner voornaamfte Ministers. Uit de beste en nieuwfte Engelfche Gefchriften zamengefteld en met Aanteekeningen en Anecdotes opgehelderd. Naar het Engelsch vrij gevolgd. Met Portret. Te Amfterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1830. *In gr. 8vo.* 280 *Bl. f* 2-40.

Die fpoedig geeft, geeft dubbel. Dit fpreekwoord kan in zeker opzigt op het aangekondigde werk worden toegepast. GEORGE DE IV overleed op den 26ften Junij 1830, en

reeds in September was dit werk in het Engelsch opgesteld, gedrukt, uitgegeven, in het Nederlandsch vertaald, in 't licht verschenen, en alom verzonden! Dat de Schrijver en Vertaler, de Drukker, Corrector en Uitgevers den meest mogelijken *spoed* gebruikt hebben, is hiermede bewezen; dat zij daardoor in zeker opzigt *dubbel* gegeven hebben, zal niemand ontkennen, die het *mérite de l'à-propos* te waarderen weet.

Maar, gelijk de deugden en ondeugden nageburen zijn, zoo zoude men hier kunnen vragen, of nog niet een ander spreekwoord, te weten *sat cito si sat bene* (spoedig genoeg, zoo maar goed genoeg) hier mede van toepassing zoude zijn, en of niet, even als al wat *te ver* gedreven wordt ophoudt *goed* te zijn, de *spoed* hier tot *overhaasting* was overgeslagen.

Zoo deze vraag door eene letterkundige Jury moest beslist worden, gelooven wij, dat noch Schrijver, noch Vertaler, noch Drukker zich met eene geheele vrijspraak zouden mogen vleijen; schoon wij ons tevens overtuigd houden, dat de Jury, de *mitigerende* omstandigheden in het oog houdende, zich zoo zacht zoude uitdrukken als slechts mogelijk was.

Een kort verslag van het werk en eenige aanmerkingen over hetzelve zullen, zoo wij hopen, onze oordeelvelling wettigen.

Volgens den titel is hetzelve uit de beste en nieuwste Engelsche geschriften zamengesteld. Men mag het dus houden voor eene *compilatie* uit reeds *bij het leven* des Konings bekende of bijna onmiddellijk na zijnen dood uitgegevene *brochures*. De verbazende spoed, waarmede de zamenstelling geschied is, verbiedt ons bijna, om hier eene naauwgezette oordeelkundige waardering van alle opgaven te verwachten; terwijl er ook, bij de onbekendheid van des Schrijvers *naam*, geene uitwendige waarborgen aanwezig zijn voor de waarheid en juistheid dezer opgaven.

De volgende onderwerpen worden in korte Hoofdstukken behandeld: 1. Geboorte en vroegste kindschheid van GEORGE IV. 1762—1770. 2. Opvoeding van den jongen Prins. 1771—1779. 3. De eerste liefdevlam van den Prins. 1780—1782. 4. Meerderjarigheid van den Prins. 1783. 5. Heimelijke Huwelijksverbindtenis van den Prins. 1786—1787. 6. De Vrienden van den Prins. 1788—1789. 7. Voordragt tot een Regentschap. 1789—1790. 8. Huwelijk van den

Uit deze inhoudsopgave ontwaart men, zonder [illegible] de groote belangrijkheid der alhier verhandelde zaken [illegible] levensloop van eenen Monarch, van eenen Koning van [En]geland, die althans sedert den jare 1810 zulk een gro[ot] aandeel had aan de staatsgebeurtenissen in *Europa*, en [die] een' beslissenden invloed gehad heeft op den val van [NAPO]LEON, kan niet anders dan hoogst belangrijk zijn. [En] vooral is hij dit in onze dagen. GEORGE DE IV overleed slechts ééne maand vóór de jongste Fransche Omwenteling, en dus twee maanden vóór het verraderlijk Belgisch oproer: zoodat men zich in het laatste gedeelte van dit boek geplaatst ziet op het veld der tegenwoordige Geschiedenis, en wel [op] het punt, onmiddellijk voorafgaande de noodlottige gebeurtenissen, die thans alle braven met verontwaardiging vervullen, maar tevens elks belangstelling, boven andere, boeijen.

Dit boek levert dus ontegenzeggelijk eene voor onze dagen belangrijke en onderhoudende lectuur op. De schrijfwijze is behagelijk, en het biographische gedeelte wordt telkens afgewisseld door min bekende Anecdotes, karakterschetsen van beroemde Staatsmannen en andere nuttige uitweidingen, welke echter kunstmatig met het hoofdonderwerp

verbonden zijn. Met dat al ſchijnt het ons toe, dat het werk met te groote overhaasting uit twee of meer brochures is bijeengebragt, hetgeen ten gevolge gehad heeft, dat sommige bladzijden van dit geschrift inderdaad moeijelijk met elkander overeen te brengen zijn. Dit is bepaaldelijk het geval met de karakterſchets van GEORGE DEN IV zelven, bl. 230 en volgg. Wanneer ſlechts de helft waar is van al het ongunſtige, hetgeen de Schrijver op bl. 233 en 234 omtrent het karakter van dezen Monarch mededeelt, hoe *kon* dan *dezelfde* Schrijver aan het ſlot van bl. 234 zeggen: „ Dit waren de gebreken van zijn karakter, welligt zoo weinig in getal, als gewoonlijk aan eenig ſterveling ten deel vallen! Als Koning zal zijn naam in de Geſchiedenis leven, onder de weinigen, die de gebeden en zegeningen des volks verdiend en met vaderlijke welwillendheid geregeerd hebben."? Wij willen eens niet tegenſpreken, dat GEORGE DE IV deze lofſpraak verdient; maar dan *mogen* wij ook aan al het hem aangetijgde op de aangehaalde bladzijden geen geloof ſlaan. Het eene vernietigt het andere; en hij, die na de beschuldiging nog met de lofſpraak inſtemt, toont even ſlechte denkbeelden te hebben van ware Vorſtengrootheid als van gewone menſchendeugd.

Ook den Vertaler moeten wij voor het vervolg toeroepen: *Haast u langzaam!* Wij willen hier niet vitten op uitheemſche woorden, als: *ongemeen kritiek*, *Epoque*, *Religie*, *Continent van Europa*, *Lille*; schoon wij inderdaad niet weten, waarom *zeer moeijelijk*, *tijdperk*, *godsdienst*, *vasteland* en *Rijſsel* hier minder verſtaanbaar zouden geweest zijn. Maar wij ontmoeten (bl. 100) *gedrilde troepen van vrouwen*, (bl. 101) *jongelingen met hunne maagdelijke zwaarden*, (bl. 118) *eenen ſchepterloozen Monarch met eene ontſtekingaardige ziekte* (hoe kon GEORGE DE IV in 1820 bij zijne troonsbeklimming *een ſchepterlooze Monarch* genoemd worden?) en meer dergelijke, deels onverſtaanbare, deels harde en onnatuurlijke uitdrukkingen. Dit is te meer jammer, wijl anders de taal vrij goed en de ſtijl in 't algemeen aangenaam en vloeijend is.

Hetgeen op bl. 116 voorkomt, weten wij niet, of ten laste van den Schrijver, dan wel van den Corrector komen moet. Dat *Engelands* legermagt in *Indië* ongeveer *tweeduizend* man zoude bedragen; dat de Marine uit 420 ſchepen en 3849 zeelieden zoude beſtaan, zijn waarſchijnlijk drukfei-

len, even als de opgave der gewone en buitengewone ink- sten en uitgaven, op bl. 115.

Tot eene proeve van des Schrijvers stijl, deelen wij het slot mede van de beschrijving der krooningsplegtig- heid (bl. 161): „ Onder het plegtig koorgezang van eenige fe- „ selijke Hymnen, door het treffendst muzijk gecompo- „ neerd, volgde op dit gedeelte der ceremoniën, als eene „ wijs van godsdienstige dankbaarheid, de Heilige Commu- „ nie, waarmede de plegtigheden besloten werden. Ver- „ ten eenige daartoe benoemde Heeren van 's Konings in „ de gouden schotels naar de banquet-tafel. De her- „ kondigde tot driemaal 's Konings regten af, en dronk „ (uit) een' zilveren beker op zijne gezondheid, waarna „ met zijne beide handschoenen terugkeerde (want de ge- „ bruikelijke uitdaging was niet aangenomen geworden.) De „ overige ceremoniën waren van eenen anderen aard. Er „ werd namelijk lustig gegeten en gedronken; en om van „ een feestmaaltijd een behoorlijk denkbeeld te geven, zal „ niets geschikter zijn, dan eene korte opgave van hetgeen „ door de aanzienlijke gasten gebruikt werd. De hoofdbe- „ standdeelen van dit verhaperingje waren: 7,442 pond os- „ senvleesch, 7,033 pond kalfsvleesch, 10,470 pond scha- „ penvleesch, 20 ribbenstukken, 20 hammen, 5 lamsrug, „ 55 vierdedeelen van schapen, 160 lamszwezerikken, 389 „ ossenhieltjes, 400 kalfspooten, 250 pond reuzel, 160 kui- „ ganzen, 720 kuikens en kapoenen, 1,610 hoenders, „ 520 eenden, 1,790 pond spek, 550 pond lamsvleesch, „ 912 pond boter, 8,400 eijeren, enz. Onder het maal „ gebruikten de gasten nog 100 dozijn flesschen champagne, „ 200 dozijn rooden wijn, 50 dozijn rijnwijn, 350 dozijn „ portwijn, 50 dozijn moezelwijn, 50 dozijn madera, be- „ nevens een wisjewasje van 600 gallons punch. De gasten „ waren 320 in getal geweest. Men mogt hier gerust zeg- „ gen: *Chacun mangeait comme quatre.* Al de toasts op „ te geven, welke bij dit feestmaal gedronken werden, „ zoude een gansch boekdeel vereischen. Met het einde van „ den maaltijd zong het koor van de Westminster-abdij: *Non* „ *nobis Domine!* en de Koning verliet de zaal." — In de vooronderstelling nu, dat in deze opgave geene drukfeilen zijn ingeslopen, en dat alle de hooge en lagere bedienden op dit feest bij uitstek kiesche, matige en brand-eerlijke lieden geweest zijn, heeft ieder der 320 gasten, Zijne Majesteit daar-

onder begrepen, negenentwintig fleschjes moeten ledigen., benevens nog ongeveer twee gallontjes punch!! — Nu het boek dan toch in de wereld *gestoomd* is, mogen Schrijver, Vertaler en Corrector dit laatste punt eens op hun gemak onder elkander uitmaken. De slotsom van onze oordeelvelling blijft: het is een onderhoudend boek, dat met een weinig minder overhaasting veel in waarde zoude hebben gewonnen.

Méditations politiques, par J. A. BAKKER. *Rotterdam, chez* L. Vermeer. 1831. 8*vo.* 59 *pag. f* :- 80.

Jammer is het, dat de correctie van dit werkje zoo slordig is, want het krielt van spel- en taalfouten, waaronder blijkbaar slechts weinige schrijffouten zijn. Ook is ons de stijl niet overal echt Fransch voorgekomen. Doch het is van een' Hollander ook niet te vergen, het Fransch als een Parijzenaar te schrijven; terwijl het echter, in de tegenwoordige omstandigheden, niet te laken is, dat een Hollander zijne gedachten over de staatkunde en den gang der zaken in Europa in de algemeen gelezen wordende Fransche taal mededeelt. Dit doet dan ook de Heer BAKKER verstaanbaar en krachtig. Eerst handelt hij over den plaatsgrijpenden worstelstrijd der staatkundige beginselen in Europa, bl. 1 tot tot 24; vervolgens deelt hij eenige aanmerkingen mede op de drie brieven aan een' Noordschen Heerscher, achtervolgens geplaatst geweest in het *Journal de la Haye*, bl. 25 tot 43; eindelijk ontwikkelt hij zijne denkbeelden over de betrekking tusschen de zedelijke en staatkundige beschaving, bl. 44 tot 59. Overal kenmerkt hij zich als een *echt* Liberaal, vijand van willekeurig gezag en regeringloosheid, vriend van Vaderland en ORANJE. Indien het overgroot getal staatkundige schriften van den dag ons niet noodzaakte kort te zijn, of ook indien de Schrijver beginselen ontwikkeld had, tegen welker verbreiding wij ons verpligt zouden rekenen op te komen, zoo zouden wij langer bij dit werkje stilstaan. Thans zal het genoeg zijn te zeggen, dat wij dit vlugschrift met genoegen en bijval hebben gelezen.

ADEL *en* IDA, *of de bevrijding van Friesland. Treurspel. Door Mr.* A. VAN HALMAEL, JR. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1831. *In kl.* 8*vo. IV en* 79 *bl. f* :- 75.

Nog belangrijker van onderwerp en inhoud, dan de ATS BONNINGA, is het voortreffelijk Nationaal Treurspel ABBO *en* IDA, waarmede de Heer VAN HALMAEL zijne landgenooten thans weder verrast. De ATS BONNINGA was alleen in zóó ver nationaal, als er eene gebeurtenis in Friesland, en dus in het vaderland voorgevallen, door vereeuwigd werd; maar hier wordt ons een belangrijker tafereel geleverd: ... land, zich verlossende van het juk der Romeinen; alles ... zinspeling op de Vereenigde Nederlanden, gelijk ze ... vrijmaakten van de overheersching der Franschen in 1813.

De voorgestelde geschiedenis, gelijk ze door den Dichter gewijzigd werd, is deze:

Ten gevolge van burgertwisten had DIOKARUS, Koning van Friesland, zijn vaderland moeten verlaten, *was scheep gegaan*, en had de wijk naar het *eiland Helgoland* genomen, *met welks Vorsten zijn stamhuis bevriend was*. De Romeinen waren dan ook meesters van Friesland *geworden*, en dit gebood nu OLENNIUS als Landvoogd van wege Keizer TIBERIUS. Het gevoel der onderdrukking, nog minder door schuld van TIBERIUS, dan wel van den Landvoogd en deszelfs afhangelingen, had de Friezen weder *verbroederd*, en hen, met vergeting hunner vorige verschillen, naar den verjaagden Vorst weder leeren uitzien. De herstelling der Friesche vrijheid onder aanvoering van DIOKARUS was zoo wel de wensch dergenen, die uit pligtbesef, al ware het door een dwaalbegrip, het vorstelijk stamhuis hadden helpen verdrijven, als van hen, die de partij des Konings gekozen hadden en hem getrouw waren gebleven. Met voorkennis van TABBO, een Fries, die in schijn de Romeinen aanhing, en van hunnentwege opperhoofd in de landstreek Flevo was, waren eenige Edelen in stilte naar Helgoland gezonden, ten einde DIOKARUS van den staat der zaken te onderrigten, hem het oppergezag aan te bieden, en hem tot eene spoedige overkomst te bewegen. DIOKARUS is bij het ontvangen dezer tijding innerlijk ontroerd, en neemt het voorstel aan, onder deze twee voorwaarden, *dat zijn gezag niet onbeperkt zou wezen*, en *alle vorige twisten voor altijd zouden vergeten blijven, zonder dat iemand, wegens zijn vroeger gedrag, zou worden gemoeid*; en zóó zou DIOKARUS, na *achttien* jaren ballingschap, met een vaartuig uit *Helgoland*, *te zelfder plaatse weder aanlanden*, *van waar hij weleer*

vertrokken was. — Wij behoeven hier immers de toepassing niet te *maken?* De Dichter laat dat aan zijne lezers over, en Recensent meent dit voorbeeld te kunnen volgen.

OLENNIUS was, met eene Romeinsche bezetting, op het kasteel *Flevo* gelegerd. Nu hadden de landzaten alreeds eenen opstand gewaagd en het kasteel aangevallen; doch op den raad en door de bemiddeling van TABBO, die altijd in schijn de vriend der Romeinen was, maar inderdaad alleen een' *ontijdigen* opstand wilde voorkomen, waren de opstandelingen weder afgetrokken. Thans echter openden zich nieuwe uitzigten voor de Friesche vrijheid. TABBO verloofde zijnen zoon ADEL aan zijne nicht IDA, ten einde alleenlijk met de feestvreugde bezig te schijnen. Dit voornemen meldt hij aan IDA, in afwezen van ADEL. Doch wat gebeurt er? De Landvoogd vordert de bloem der Friesche jongelingen, waaronder ook ADEL, tot eene eerewacht voor TIBERIUS. Hierin kon onmogelijk worden bewilligd; maar ADEL was op het kasteel *Flevo* in des Landvoogds magt. Vergeefs zoekt TABBO den Landvoogd te vermurwen; vergeefs beproeft IDA in stilte hetzelfde, zijnde de laatste tot dien onvoorzigtigen stap door den Romeinschen onderbevelhebber FABIUS overgehaald, die haar als minnares aan OLENNIUS, op diens verzoek, in handen wilde spelen. De Landvoogd, nu ook meester van IDA, zoekt vruchteloos hare trouw te doen wankelen. Ook ADEL blijft standvastig weigeren als lid der wacht van TIBERIUS weg te trekken, en moedigt de weêr bijeengetrokkene Friezen, van den muur, tot den aanval aan, in plaats van hun, volgens den wensch van OLENNIUS, den aftogt aan te raden. Middelerwijl ontscheept DIOKARUS, en voegt zich bij het leger van TABBO. Overal was de teruggekeerde Koning met gejuich begroet, en hij ontvangt de tijding, dat het leger van APRONIUS, tot ontzet van *Flevo* aangetogen, door de Zuid-Friezen geslagen was. Nu wordt het kasteel bestormd. OLENNIUS laat den gevangenen ADEL ombrengen. Met IDA tracht hij door een' onderaardschen gang, die aan het strand uitkwam, te ontsnappen; doch deze doorsteekt zich met een' dolk, dien zij steeds verborgen gehouden had. OLENNIUS blijft wanhopig aan het lijk als geketend. Koning DIOKARUS, TABBO en gevolg dringen binnen. Men beseft de smart van TABBO, die echter zoo grootmoedig is, om aan OLENNIUS het leven te sparen. De overwinning der Friezen, schoon de

vreugde daarover door den dood van ADEL en IDA getemperd wordt, is volkomen. TABBO kondigt de herstelling der eendragt en vrijheid, en de onschendbaarheid voortaan van het vorstelijk stamhuis aan, hetwelk het heil des Rijks steeds zal weten te *handhaven* en vergrooten.

De gang van het stuk is natuurlijk en goed, het belang steeds klimmende, en de stijl, zoo wel als de versificatie, verdient over het algemeen allen lof. Liever, dan angstig eenige onoplettendheden of stroeve plaatsen te zoeken, bevelen wij dit *echt nationale* Treurspel aan de aandacht der Tooneelgezelschappen en des Publieks. In ATE BONNINGA waren eenige ingevlochtene lierzangen te lang; hier is niet eene enkele *lyrische* alleenspraak. Eigenlijk zijn dergelijke stukken van hooge vlugt, die het genie van den Reizang der Ouden vergoeden, ook geen vereischte in de hedendaagsche Tooneelpoëzij. Met spaarzaamheid aangebragt en niet te lang gerekt, zijn zij echter een sieraad van het vorstelijk Treurspel. Wij wenschen dus, dat de Heer VAN HALMAEL, in volgende stukken, er zich niet altijd en stelselmatig van onthouden zal, maar dezelve achterlaten, wanneer ze hem ongevoeglijk schijnen, en vrijmoedig invoeren, zoo dikwijls hij meent zulks met goed gevolg te kunnen doen: want, naar ons inzien, is hieromtrent geen algemeene regel aan de hand te geven.

Groote Wegen en Binnenwegen; of Ontmoetingen van een Voetreiziger in de Noordelijke Provinciën van Frankrijk.
„Ik haat den man, die van Dan tot Berseba kan reizen,
„en zeggen: 't is alles woest!" STERNE. *Uit het Engelsch volgens de vierde Uitgaaf. IIde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1830. *In gr. 8vo.* 298 *Bl. f* 2-90.

Het verhaal, 't welk den inhoud uitmaakt van dit tweede deel, ook onder den volgenden titel, als een afzonderlijk verhaal, uitgegeven: *De Priester en de Garde-du-Corps*, behoort tot het laatste tijdperk van het leven van LODEWIJK XVI. Een jong Iersch Edelman van eenen veelbelovenden aanleg en een echt ridderlijk karakter wordt, als *Garde-du-Corps*, geplaatst aan het Fransche hof. Vooral voor de Koningin MARIE ANTOINETTE wordt hij met de vurigste geestdrift bezield. Bij het wankelen van den

geluksftaat van het koninklijk gezin neemt CORNELIUS, zoo heet de held des verhaals, het onwankelbaar befluit, om zijn vermogen en leven toe te wijden aan de ongelukkige Koningin. Op welke zware proeven zijne getrouwheid gefteld wordt, bij de volbrenging van dit befluit, kan ieder zich voorftellen, die maar eenige oppervlakkige kennis heeft van de rampen van het koninklijk gezin en van de gruwelen der Franfche omwenteling. Na te vergeefs alles te hebben beproefd, na de vreefelijkfte gevaren te hebben getrotfeerd, om de Koningin te redden, is het haar dood, die, met de noodlottige bijl, welke aan haar leven een einde maakte, op CORNELIUS nederviel als de doodkoude hand der vertwijfeling. Nu bezweek hij onder de verlammende flagen van het lot. Als door een wonder gered van de vervolging, welke in Frankrijk woedde tegen allen, die men kende als aanhangers der BOURBONS, keert CORNELIUS in Ierland, zijn vaderland, terug; maar na het ongelukkig lot zijner aangebedene Koningin is het leven hem onverdragelijk, en, zich geheel aan zijne wanhoop overgevende, maakt hij aan hetzelve een gewelddadig einde.

De Engelfche reiziger ontving dit verhaal van Vader O'COLLOGAN, eenen Ierfchen Priester, vriend en vertrouweling van CORNELIUS, die in verfcheidene voorvallen van diens leven een werkzaam aandeel had gehad. Heeft, naar des Schrijvers doel, dit verhaal eenige zedelijke ftrekking, dan zal dit wel voornamelijk moeten zijn de aanprijzing der onwankelbare getrouwheid van den *Garde-du-Corps* aan zijne Koninklijke Meesteres. De uitlokkende wijze, echter, waarop het tweegevecht wordt verhaald, en de mogelijkheid, dat de zelfmoord hier nog meer dan verfchooning en medelijden, welligt bij fommigen zelfs toejuiching zal verwerven, doen ons den held des verhaals niet, zonder beperking, als een voorbeeld ter navolging aanprijzen. Als romantisch voortbrengfel, als naauwkeurige fchildering van menfchen van verfchillenden rang en landaard, als levendige voorftelling van vele belangwekkende gebeurtenisfen uit den genoemden tijd, onverbeterlijk gefchetst, als 't ware door eenen ooggetuige, bezit dit verhaal groote verdienften, en zal voorzeker met genoegen gelezen worden.

Menschen en Steden. Schetsen uit België en Frankrijk. Naar het Engelsch van O. GRATTAN, *Schrijver van:* Groote Wegen en Binnenwegen, *enz. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1831. *In gr.* 8*vo.* 392 *Bl. f* 3 - 60.

Deze Schetsen zijn, blijkens den titel, van denzelfden Schrijver, van wien wij, in onze taal overgebragt, het genoemde werk reeds bezitten. Daar ook dit werk in denzelfden trant is gesteld, is, hetgeen wij, bij de aankondiging van de *Groote Wegen en Binnenwegen*, gezegd hebben, ook van toepassing op het onderhavige. Het grootste gedeelte van dezen bundel bestaat in Schetsen uit *België*. De vier eerste Hoofdstukken behelzen, na eene meer algemeene *Inleiding*, losse, op zichzelf staande aanmerkingen over de grenzen, nationale karaktertrekken, steden en kerken. Vervolgens twee Verhalen. Het eerste is: *De Kloostercel*. Een jong Amerikaan knoopt eene liefdesintrigue aan, in eene der Vlaamsche hoofdsteden, met eene jonge Non. Zij vindt middel, om op hem de schuld te laden van eenen door haarzelve begaanen moord, en beneemt hem, eer hij zijne onschuld bewijzen kan, het leven door vergif. De stedelijke regering en Policie-ambtenaren spannen allen te zamen, om deze misdaad ongestraft te doen blijven. Wat het heerschende karakter der Vlamingen betreft, kan dit verhaal wel eene ware gebeurtenis ten grondslag hebben. Maar, volgens den Schrijver, valt deze gebeurtenis voor in het jaar 1827, onder de regering van den Koning der Nederlanden. Dit is inderdaad iets minder, dan waarschijnlijk! — Het tweede Verhaal heet: *De Trappisten van Katteberg*. Hetzelve beviel ons, wat de waarschijnlijkheid der gebeurtenis betreft, beter dan het eerste. Beide Verhalen zijn zeer onderhoudend, en behelzen voortreffelijke schilderingen van Belgische zeden en karakter. Over het geheel stellen deze Schetsen den in België meestal heerschenden geest in een zeer ongunstig licht voor. De domme dweeperij van het gemeen, het gewetenlooze bedrog, de schraap- en heerschzucht der geestelijken zijn allerwegen zigtbaar. — Het laatste Verhaal: *Het Huis van Gezondheid*, heeft het zuiden van Frankrijk ten tooneel, en maakt ons met het inwendige van een zoogenaamd gesticht tot verpleging en herstelling van krankzinnigen bekend. Het heeft ten doel, te bewijzen, hoe ligt er van bijzondere gestichten voor krankzinnigen misbruik kan worden gemaakt tot bereiking van eigenbatige en willekeurige bedoelingen. De Schrijver vindt in het aantal aldaar aanwezige krankzinnigen eenen rijkdom van onderwerpen voor zijne menschkundige karakterschilderingen, welke dan ook dit, anders wat lang uitgerekte, Verhaal niet onbelangrijk doen zijn. Het geheele werk is zeer geschikt, om *ons*, als Nederlanders, prijs te doen stellen op ons afzonder-

lijk volkskarakter, en, wat ons overkome, ons het goede in dit karakter zuiver te doen bewaren van Belgifche en Franfche fmetten.

Georg, of de verdienftelijke Jongeling, eene vrije vertaling van Georg Treumuth, der Œsterreichifche Robinfon. *Te Deventer, bij* A. J. van den Sigtenhorst. *In gr. 8vo.* 259 *Bl. f* 2 - 20.

De lotgevallen van dezen *Georg* zijn wel eens onwaarfchijnlijk. De wakkere jongeling, fteeds getrouw aan goede beginfelen, had velerlei ontmoetingen en wederwaardigheden, maar vond bij moedige volharding telkens eene gelukkige uitkomst. Het boek is verdeeld in vijfendertig hoofdftukken. Opgave van het geheele beloop des werks, of van de opfchriften, die den inhoud van elk hoofdftuk aanduiden, achten wij niet noodig. Om de goede hoedanigheden van *Georg* te beter te doen uitkomen, worden ook flechte karakters gefchilderd. Men kan dit werk veilig aan de jeugd in handen geven. Hetzelve heeft overal eene zeer fchoone ftrekking, om edele denkwijze, ware godsdienftigheid en reine menfchenliefde te bevorderen. Moge op vorm en inkleeding hier of daar wel iets aangemerkt kunnen worden, de zaken zijn goed; vele nuttige wenken komen in het boek voor, dat gefchikt is, om den leeslust op te wekken bij kinderen, en misfchien ook wel bij volwasfenen, welke niet gewoon zijn veel te lezen.

Belangrijke Verhalen. Verzameld door A. BRUGGEMANS. *Te Dordrecht, bij* Blusfé en van Braam. *In gr. 8vo.* 363 *Bl. f* 3 - :

Naar het oordeel van Rec. is een verdicht verhaal dán *belangrijk*, wanneer hetzelve nuttige leering bevat, en zekere perfonen, met hunne goede of flechte hoedanigheden, met hunne aangename zeden of belagchelijke gewoonten, in denk- en handelwijze zoo geheel naar het leven voorftelt, dat de lezer telkens bij zichzelven moet bekennen: Ja, zoo zijn de menfchen — zoo kunnen, zoo moeten ze zijn! Dit kenmerk van belangrijkheid nu vindt men niet in de door A. BRUGGEMANS uit HOFFMANN, MOSENGEIL en ZSCHOKKE overgenomene verhalen. Zij, die het vreemde en wonderbare, dat op de verbeelding werkt, beminnen, zullen ze misfchien *belangrijk* noemen. De lezing zal wel niet fchaden, maar ook geen nut doen. Het eerfte verhaal, *de Evenbeelden*, behelst de gefchiedenis van twee perfonen, die zoo volkomen op elkander geleken, dat men hen niet

kon onderscheiden. Het tweede, *de wonderdadige Madonna*, is het beste, en heeft *belangrijke* punten. Eene achtingwaardige vrouw verrigt, als eene *wonderdoende Madonna*, wonderen der liefde, terwijl zij menschengeluk bevordert. Het derde, *de Soldaat door dwang*, zou ook wel den naam van *bijdrage tot militair despotismus* kunnen dragen. Het stelt FREDRIK WILHELM I, Koning van Pruissen, in geen gunstig licht voor. Het vierde, *de Roovers*, heeft weinig te beduiden. Die enkel tot tijdkorting leest, vindt misschien smaak in zulk geschrijf. De behoefte des tijds vordert iets beters.

Op een niet onaardig titelplaatje ziet men den Koning van Pruissen, zittende en met eene Duitsche pijp in de linkerhand; achter hem staan eenige officieren, en voor hem de jonge heer WILMSEN, een geboren Nederlander, tot wien hij, met de regterhand wijzende, op dreigenden toon zegt: *Gij zijt soldaat, en daarmede basta!*

De doode Gast, een luimig Verhaal. Naar het Hoogduitsch van H. ZSCHOKKE. *Te Amsterdam, bij* J. M. E. Meijer. 1830. *In gr. 8vo.* 184 *Bl. f* 1-80.

De Heer *Bantes*, een rijk fabrikant in eene kleine Duitsche stad, had zijne eenige dochter *Frederika* verloofd aan den haar geheel onbekenden bankier *von Hahn*. *Frederika* had, in plaats van tevreden te zijn met dezen voor haar bestemden echtgenoot, eenen liefdehandel aangevangen met den voormaligen pupil van haren vader, den Luitenant *Waldrich*. Deze maakt van een heerschend volksbijgeloof gebruik, om aan zijnen mededeminnaar den leelijksten naam te geven, dien men als minnaar hebben kan. Hij weet, namelijk, het sprookje ingang te doen vinden, dat *von Hahn* de *doode gast* is, een spook, dat zich, volgens de overlevering, iedere honderd jaren eens in het stadje vertoonde, zich dan telkens aan drie meisjes te gelijk verloofde, maar dezelve in den nacht na de verloving den nek omdraaide. Toen *von Hahn* nu kwam, om zijne verloofde in persoon te leeren kennen, waren alle menschen in het stadje voor hem zoo bang als voor den dood. Vooral de meisjes liepen voor hem weg, en hij moest onverrigter zake vertrekken, daar zelfs de vader zijner verloofde zoo bevreesd voor hem was, dat hij zijne dochter voor hem verborg. Dat nu *Frederika* haren *Waldrich* huwde, spreekt in zulke soort van verhalen van zelf. Als heilzaam tegen het bijgeloof, gelijk de Vertaler dit werkje wil beschouwd hebben, komt het ons juist niet voor van veel beduidenis te zijn. Liever willen wij het aanbevelen, als geschikt tot onschadelijke en vermakelijke uitspanning; maar dat is nu ook alles, wat wij er goeds van zeggen kunnen.

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

R E G I S T E R.

REGISTER.

H.

J. en I.

REGISTER.

L.

M.

N.

O.

P.

W.

IJ.

